Schoenlein's Klinische lessen in het Charité-Hospitaal te Berlijn / geredigeerd en uitgegeven door Dr. L. Güterbock. Uit het Hoogduitsch vertaald door J.E.C. van Campen. Met eene voorrede en eenige aanteekeningen voorzien door Dr. C. Gobée.

Contributors

Schönlein, Johann Lukas, 1793-1864.
Güterbock, L., Dr.
Campen, J. E. C. van.
Gobée, C., Dr.
Charité (Hospital : Berlin, Germany)

Publication/Creation

Utrecht : J.G. van Terveen, 1845.

Persistent URL

https://wellcomecollection.org/works/dzj2ppjs

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
https://wellcomecollection.org

47181/B
IV. 0.65

SCHOENLEIN, J. L

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b29302006

SCHOENLEIN'S

KLINISCHE LESSEN.

SCHOENLEIN'S

KLINISCHE LESSEN,

IN

HET CHARITÉ-HOSPITAAL TE BERLIJN;

GEREDIGEERD EN UITGEGEVEN DOOR

Dr. L. GÜTERBOCK.

UIT HET HOOGDUITSCH VERTAALD DOOR

J. E. C. VAN CAMPEN,
Officier van Gezondheid der 3e. Klasse.

MET EENE VOORREDE EN EENIGE AANTEEKENINGEN VOORZIEN DOOR

Dr. C. GOBÉE,
Officier van Gezondheid der 1e. Klasse, Lid van eenige binnen- en buitenlandsche geleerde genootschappen.

TE UTRECHT,
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.
1845.

Koninklijke
Bibliotheek
te 's Hage.

Verwijderd
K. B.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORREDE

TOT DE

NEDERDUITSCHE VERTALING.

De uitgave van SCHOENLEIN's klinische lessen, in 1842 begonnen, is eerst in 1844 voltooid. Dezelfde redenen, welke het verschijnen van het 3de stuk zoo lang vertraagd hebben, zullen waarschijnlijk blijven bestaan, om GÜTERBOCK of een ander toehoorder van SCHOENLEIN te beletten, deszelfs mondelijke lessen aan het ziekbed verder uit te geven.

De onderhavige lessen loopen over zeer verschillende ziekte-processen, zoowel acute als chronische. Achtervolgelijk vinden wij hier behandeld den typhus in deszelfs verschillende vormen, de pneumonie, de rheumatismus articularis en muscularis, benevens de hiermede in verband staande hartziekten, de peritonitis en phlebitis uterina, de periënteritis en de ontsteking der poortader (pylephlebitis), verschillende vormen van geelzucht, het loodkoliek, de bloedbraking, gezwellen in de buikholte, carcinoma ventriculi, pseudoplasmata in de linker kwab der lever en atrophie der milt, buikwaterzucht, longknobbels, scarlatina, erysipelas faciei, de apoplexie. — Men kan het voor een werkelijk verlies

voor de wetenschap houden, bijaldien deze lessen niet vervolgd worden. Aan geen in nieuweren tijd verschenen werk is eene zoo voorbeeldelooze goedkeuring aan de eene en eene zoo volkomene afkeuring aan de andere zijde ten deel geworden als het onderhavige. De kritiek heeft zelfs de grenzen der welvoegelijkheid overschreden en heeft een hartstogtelijk karakter aangenomen, geheel onwaardig bij de behandeling eener wetenschappelijke zaak. Anderen wederom zochten het van oudsher gebruikelijke klinische onderwijs tegen SCHOENLEIN te verdedigen, en zochten tevens de toepassing der natuur-wetenschappelijke geneeskunde in een verkeerd daglicht te plaatsen. Bij hen was het een strijd pro aris et focis; eene tegenkanting, die geheel op subjective gronden berust, en die slechts met eene nieuwe generatie van geneeskundigen geheel zal ophouden. Men kon — en kan het SCHOENLEIN nog niet vergeven — dat hij de klinische leeraars in zijne lessen zoo dikwijls als van zelve aanmaant, den ouden gemakkelijken sleur te verlaten, en hun de verpligting oplegt, den vooruitgang der natuurkundige wetenschappen, der physica, der scheikunde, der histologie en physiologie op de geneeskunde toe te passen en nieuwe hulpmiddelen op te sporen, waardoor de zekerheid van de onderkenning bevorderd en onze kennis der geaardheid van verschillende ziekteprocessen uitgebreid wordt. Het is gemakkelijk, een kwispedoor regts en links te draaijen, een pisglas te aanschouwen, van een cremor, eene nubecula of sediment te spreken, in de ontlaste drekstoffen ter loops een' blik te werpen, het uit de ader gelaten bloed met een houtje te roeren, en de uitspraak te doen, dat er veel of weinig serum, veel of weinig crassamentum in hetzelve bevat is. De gevolgtrekkingen vloeijen als ware

het van zelve uit den mond en men komt er zonder veel moeite en met zuivere handen van af.

Veel moeijelijker en omslagtiger is het echter, alle deze stoffen aan een natuurkundig onderzoek te onderwerpen, of te laten onderwerpen. Men ondervindt dikwijls teleurstellingen in zijne verwachtingen, en de gemaakte theorie blijkt dan niet zelden geheel onjuist te zijn.

Geheel anders gaat SCHOENLEIN te werk; met eene prijzenswaardige zorgvuldigheid worden in zijne kliniek het bloed en alle excreta onderzocht, analytisch van het gevolg tot de oorzaak opgeklommen, de verkregene uitkomsten overwogen, en de toepassing op het onderhavige ziektegeval gemaakt. SCHOENLEIN heeft het geluk, van mannen omgeven te zijn, die zich geheel op de hoogte der natuurkundige wetenschappen bevinden en hem derhalve de taak van combinatie gemakkelijk maken. Men kan van den ouderen klinischen leeraar heden nog niet vergen, deze onderzoekingen zelve in het werk te stellen, daar er veel inspanning en een' vasten wil vereischt wordt, zich op eenen zekeren leeftijd op geheel nieuwe studiën toe te leggen, doch men kan van hem verlangen, dat hij zulke onderzoekingen wete te leiden en van het gevondene wete gebruik te maken. Derhalve rust op de klinische leeraars de zedelijke verpligting hun onderwijs zoodanig te wijzigen, als het standpunt der hedendaagsche geneeskunde het medebrengt en hunne leerlingen den weg aan te wijzen, welken zij moeten inslaan, om eenmaal aan hunne bestemming als wetenschappelijk gevormde artsen te voldoen.

Slechts met groote tegenstreving verkregen reeds van ouds de natuurkundige wetenschappen een burgerregt in de geneeskunde. Wat heeft physica met den levenden mensch gemeen? En, evenwel zien wij van tijd tot tijd

zoodanig hulpmiddel ter onderkenning der ziekten zich eenen weg in de geneeskunde banen. Zoo ging het met het stethoscoop Geen beschaafd arts durft heden nog eene ziektegeschiedenis van eenen borstlijder bekend te maken, zonder met de meeste naauwkeurigheid de stethoscopische verschijnselen te vermelden. Zelfs de meest ultra conservativen gebruiken dat werktuig. Welnu! — er zal een tijd komen, en deze tijd is meer nabij dan sommigen wel willen gelooven, dat men met schouderophalen eene ziektegeschiedenis zal lezen, en haar wetenschappelijk onvoldoende zal verklaren, wanneer het microscopisch-scheikundig onderzoek verwaarloosd is.

Een ander voordeel der SCHOENLEIN'sche kliniek schijnt mij ook daarin gelegen te zijn, dat hij van de gewone, op vraag en antwoord berustende — de zoogenaamde Socratische — leerwijze afwijkt en over elken ziektevorm en de dagelijksche veranderingen, aan het ziekbed waargenomen, geheele verslagen geeft, en op alle gewigtige veranderingen in het diagnostisch en prognostisch moment en op de therapeutische aanwijzingen opmerkzaam maakt. Deze leerwijze is voorzeker voor den leeraar niet gemakkelijk, daar hij steeds het geheel van het ziekteproces moet overzien, en uit zijne studiën en zijne ondervinding van den onderhavigen ziektevorm in specie op het ziekteproces in genere moet terugkomen. Het voordeel voor den leerling is echter in deze leerwijze zeer groot, de tijd wordt niet onnoodig doorgebragt met vele niets afdoende vragen en antwoorden. terwijl hem dagelijks een tafereel voor oogen wordt gehouden, dat hem in de gelegenheid stelt, eenen dieperen en meer omvattenden blik in het genus, de familie en de species van het ziekteproces te werpen, dan op elke andere wijze kan geschieden. Men vergelijke de verschillende

ziektegeschiedenissen in het onderhavige werk, en men zal juist te dien opzigte het hooge standpunt van SCHOENLEIN in het klinisch onderwijs bewonderen.

Een der grootste voordeelen der Schoenleinsche kliniek is ook, dat SCHOENLEIN geene gelegenheid laat voorbijgaan, om overal de verschijnselen der ziekte, die welke door de terug- of medewerking van het organismus te weeg gebragt worden — de reactie — en eindelijk die, welke op rekening van het toegediende geneesmiddel moeten komen, van elkander te splitsen, ten einde zijne toehoorders een duidelijk beeld van den ziektetoestand voor oogen te houden. Dit is zeker eene groote verdienste der Schoenleinsche kliniek, te meer, daar de ondervinding en het lezen van ziektegeschiedenissen ons dagelijks leert, dat door deze 3 verschillende momenten van het ziekteproces niet genoegzaam uit een te houden, niet zelden een chaos van verschijnselen voor den dag komt, welke niet den minsten zamenhang hebben, en waardoor tot verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding gegeven wordt. Slechts door deze uiterst logische methode is de arts in staat, eenen waren blik in den toestand van het ziekteproces te werpen, en niet door de verschijnselen als het ware te worden medegesleept, waardoor hij eindelijk in eene geheel symptomatische en geenszins rationele behandeling vervalt. Er zouden voorbeelden uit vele nieuwere ziektegeschiedenissen kunnen worden aangehaald, welke ontegenzeggelijk aantoonen, dat men niet tot eene juiste diagnostiek is gekomen, door gebrek aan methode in het onderzoek.

Belangrijk wordt ook dit werk door het verband der pathologische anatomie met de ziektegeschiedenissen, waardoor wij als ware het in staat worden gesteld, ons de organische veranderingen te vertegenwoordigen, welke

in verschillende tijdperken van het ziekteproces plaats hebben, en waardoor wederom de helderheid der aanschouwing zeer bevorderd wordt.

Het nut hetwelk ik zelve uit het lezen en bestuderen van SCHOENLEIN's lessen heb getrokken, heeft bij mij de overtuiging te weeg gebragt, dat een goede Nederduitsche vertaling eene zeer nuttige zaak is, te meer, daar velen, alhoewel gedeeltelijk de Hoogduitsche taal magtig, aan eene Nederduitsche overzetting de voorkeur geven, velen ook verstoken zijn van de lezing dezer lessen, door deze taal hoegenaamd niet te kennen.

De Heer VAN CAMPEN heeft, door mij aangemoedigd, deze taak onder mijn toezigt op zich genomen, en zoo ik geloof, aan het geneeskundig publiek eene wezenlijke dienst met deze vertaling bewezen. Ik heb hier en daar, waar de omstandigheden het noodzakelijk schenen te maken, aanteekeningen gemaakt, welke ik vertrouw, dat tot een beter inzigt in de behandelde stoffe zullen bijdragen. Deze aanteekeningen zijn met eene G. geteekend, ten einde ze van die van GÜTERBOCK te onderscheiden.

De bijvoegselen, in het 3e stuk van het oorspronkelijke voorkomende, heb ik vermeend achter elk hoofdstuk te moeten doen plaatsen, waardoor de zamenhang van het geheel wint.

Moge SCHOENLEIN's geest van waarneming door de tegenwoordige geneesheeren behartigd worden, en dezelve zal nuttige vruchten dragen! Deze geest is zeker niet minder klassiek dan die van HIPPOCRATES, SYDENHAM en BOERHAAVE!

Leiden, Dr. GOBÉE.
Maart 1845.

VOORREDE

VAN DEN UITGEVER.

De bekendmaking van SCHOENLEIN's klinische lessen behoeft wel geene regtvaardiging. De wereldberoemde naam van SCHOENLEIN als leeraar en arts, alsmede de omstandigheid, dat hij door zijne vele beroepsbezigheden verhinderd is, den rijken schat van ervaringen zelve in het licht te geven, welken hij in eene uitgebreide bijzondere- en hospitaal-praktijk heeft verzameld, maakten zulk eene onderneming reeds lang ten hoogste wenschenswaardig. De uitgever gevoelde deze behoefte te dieper, daar hij, die de lessen van den beroemden leeraar volgde, van hare voortreffelijkheid doordrongen, inzag, hoe veel nut er zou gesticht, en welke dienst het geheel geneeskundig publiek zou bewezen worden, wanneer hetzelve met de lessen van den grooten meester werd bekend gemaakt, van wien dat publiek, zijne leerlingen uitgezonderd, niets meer kende, dan een door onkundige

eerstbeginnenden slecht nageschreven, en nog slechter geredigeerd collegiedictaat.

Aan dezen dikwijls geuiten en zeker algemeenen wensch gehoor gevende, en meermalen daartoe aangespoord, besloot de uitgever, deze moeijelijke taak te ondernemen. Hij heeft zich ten doel gesteld, SCHOENLEIN's kliniek als gemeenschappelijk goed van allen, niet slechts voor hen, die door plaats en tijd tot deszelfs bijwoning begunstigd zijn, maar voor allen toegankelijk te maken. Ter uitvoering van deze taak kon het evenwel het doel van het onderhavige werk niet zijn, eene verzameling van *alle* in deze kliniek voorgekomen, of uitgebreide ziektegeschiedenissen van zeldzame gevallen mede te deelen, maar veeleer (deze slechts als bijzaak, als ware het als geraamte beschouwende) de eigendommelijke voordragt van SCHOENLEIN, zijne leerwijze, zijne wijze van onderzoek, waarneming en behandeling van zieken mede te deelen. Dit plan volgende, heeft de uitgever van de vele ziektegevallen, die hij, bij het geruimen tijd volgen van den klinischen leeraar, insgelijks zorgvuldig heeft waargenomen, de meest geschikte uitgekozen en gepoogd het verhaal derzelven, benevens de opmerkingen van den leeraar, met de meest mogelijke naauwgezetheid gebruik makende van zijne eigene woorden, in eene aaneengeschakelde voordragt in te kleeden, opdat de lezer, door hem een levendig beeld van de SCHOENLEIN'sche

kliniek voor te houden, als deelnemend toehoorder zich in dezelve zou kunnen verplaatsen en in staat gesteld worden, bij ieder afzonderlijk ziektegeval den leeraar even zoo goed als de werkelijke toehoorder te volgen.

Daar het klinisch onderwijs somwijlen werd afgebroken, en niet over iederen lijder, wegens kortheid van den tijd, dagelijks verslag werd gedaan, en met dezelfde breedvoerigheid kon worden gesproken, zoo heeft de uitgever getracht, datgene, wat tot noodige kennis van het ziektegeval ontbrak, aan te vullen. Buitendien heeft hij zich op sommige plaatsen, tot opheldering of aanvulling van het gezegde, veroorloofd opmerkingen, die SCHOENLEIN op eene andere plaats heeft gemaakt, deels in den tekst, deels in aanmerkingen er bij te voegen, ten einde bij eene volledige ziektegeschiedenis, zoo veel mogelijk, alle eigene beschouwingen van SCHOENLEIN over den onderhavigen ziektevorm mede te deelen.

Opdat evenwel de lezer wete, wat hij van SCHOENLEIN's kliniek te verwachten hebbe, zal het niet ongepast zijn, eenige woorden over den geest en het doel derzelve vooraf te laten gaan.

Reeds van den beginne af aan bemerkt men, dat de SCHOENLEIN'sche kliniek niet voor eerstbeginnenden bestemd is; men zal er geene uitvoerige beschrijving van ziekten in vinden, gelijk zij in de theoretische voorle-

zingen voorkomen, geene recept-formulen, of onderrigt om recepten te schrijven, zoo als in de voorlezingen over het recepten schrijven wordt geleerd, enz. SCHOENLEIN onderstelt, dat zijne toehoorders de theoretische lessen der geneeskunde met vrucht gehoord hebben en beschouwt zijn kliniek niet als eene repetitorium, of als een stilzwijgend examinatorium over de theoretische collegiën. Het is goed, dat ook daarvoor klinieken zijn, waar den eerstbeginnenden door een gedurig ondervragen aan het ziekbed ingescherpt wordt, wat hij uit voorlezingen of boeken heeft geleerd, opdat hij zich de ziekteverschijnselen beter in het geheugen prente, opdat hij materies medica leere en recepten leere schrijven.

Dit evenwel is niet het doel der SCHOENLEIN'sche kliniek; deze is, wanneer wij ons van die uitdrukking mogen bedienen, eene hoogere, rijpere kliniek. Zij zal wetenschappelijke practische artsen vormen. Zij zal leeren waarnemen, aantoonen hoe men zijne vijf zinnen moet gebruiken, om de verschijnselen der natuur en die der ziekte gade te slaan: hoe men zijn verstand moet gebruiken, om de door de zinnen opgenomen daadzaken te waarderen, de wezenlijke van de niet wezenlijke af te zonderen, ze te rangschikken; zij zal aantoonen, hoedanig een ziektebeeld zij zamen te stellen. Zij zal verder aanwijzen, hoe men op de steunpilaren der ge-

neeskunde, de anatomie en physiologie bij zijne waarnemingen te bouwen hebbe, hoe ten eenemale noodzakelijk de studie der natuurwetenschappen voor een goed practisch arts is, hoe dezen de kennis der natuurkunde, der scheikunde en der microscopie aan het ziekbed niet mag ontbreken; verder, hoe men de ervaring van anderen hebbe te toetsen, te waarderen en zich te nutte te maken. Zij zal al verder opmerkzaam maken op den invloed, die het gestel van den lijder, gelijk ook de endemische en epidemische ziektegenius op het beloop en den uitgang der ziekten uitoefent, en op de noodzakelijke in acht neming derzelven bij de behandeling. Zij zal eindelijk tot nieuwe, zelfstandige nasporingen opwekken, ten einde aan den nieuwen bouw der wetenschappelijke geneeskunde krachtdadig mede te werken.

Schoenlein liet zich bij gelegenheid over het doel zijner kliniek volgenderwijze uit: »Gijl. zult hier niet slechts »het geleerde wedervinden, maar gij zult ook beoordee»len, of dat, wat gij op het collegie geleerd hebt, juist »is: de kliniek zal voor u eene contrôle zijn, de natuur »zal u eene contrôle leveren, maar niet ik. Gijl. zult »hier ziekte-individuen of individuele ziekten zien en lee»ren waarnemen, de natuur zelve ondervragen en uit de »erkenning der ziekte zal bij u het denkbeeld omtrent »de genezing ontstaan. Daarbij moet Gijl. steeds indach»tig zijn, dat er slechts ziekte-individuen zijn, en dat,

»hetgeen gij in de leerboeken over bijzondere ziekten »vindt of in voorlezingen daarover hebt gehoord, slechts »uit een groot aantal van waarnemingen is getrokken. »Maar de kliniek zal u niet slechts de mogelijkheid le- »veren, ziekte-individuen waar te nemen en te verge- »lijken, hoe zij ontstonden en hoe zij zijn te bestrijden: »Gijl. zult hier nog een tweede punt leeren waarderen: »namelijk, dat, hoe verschillend ook de bijzondere ziek- »te-individuen schijnen te zijn, bij allen toch iets over- »eenstemmends wordt aangetroffen (als ware het de »roode draad), waardoor zij, ofschoon ook wat donker, »tot een geheel verbonden worden, tot datgene, wat »de geneesheeren het ziektekarakter of den ziektegenius »genoemd hebben. Juist dat eigendommelijk wijzigende »van het ziekteproces, dat zoo zeer op de behandeling »terug werkt, zal hier voornamelijk worden in acht ge- »nomen, vooral daar zulks nergens beter dan in groote »ziekeninrigtingen kan worden waargenomen."

Daar SCHOENLEIN in zijne toehoorders vorderingen onderstelt, welke een slechts weinige semesters studerende onmogelijk kan hebben, dikwijls slechts kortelijk aanwijst, wat dezen breedvoerig moet worden uiteen gezet, zich meermalen, met weglating van voor een' geoefenden ligtelijk over het hoofd te ziene praemissen, gevolgtrekkingen veroorlooft, welke gene niet volgen kan, zoo is deze kliniek, zoo als gezegd is, niet geschikt voor een'

eerstbeginnende; althans kan deze daaruit onmogelijk zoo veel voordeel trekken, als hij, die in de studie der geneeskunde verder is gevorderd. Vandaar komt het ook, dat SCHOENLEIN onder zijne toehoorders een niet gering aantal jonge practische artsen telt, en dit mag ook wel mede de reden zijn, waarom hij bij zijne klinische lessen minder de op de Duitsche universiteiten zoo geliefde socratische leerwijze volgt, maar het veel grooter aantal zijner zoogenaamde luisterende toehoorders in aanmerking nemende, en de practici meer als mede-waarnemers beschouwende, meestal verslag doet van den toestand des lijders in eene aaneengeschakelde voordragt, waarin hij alsdan zijne belangrijke ervaringen en waarnemingen inlascht. — Op deze wijze heeft de toekomstige arts een groot voorbeeld voor oogen voor zijne aanstaande zelfstandige werkdadigheid.

Wat de schikking van het werk aangaat, zoo zijn, om eene orde in acht te nemen, welke in dergelijke werken zeer moeijelijk is, de verschillende gevallen van denzelfden ziektevorm bij elkander geplaatst, opdat de eigendommelijkheid van ieder des te duidelijker uitkome en derzelver vergelijking den lezer niet ontga. De aanvang is met eene ziektefamilie gemaakt, die in de hospitaal-praktijk het veelvuldigst voorkomt. Na de typheuse ziekten volgens de pneumonieën, daarop de acute rheumatismen, enz.

Op deze wijze hoopt de uitgever allengs eene volledige verzameling van SCHOENLEIN's lessen over de in de hospitaal-praktijk het veelvuldigst voorkomende ziektevormen te kunnen bekend maken.

Berlijn, 7 April 1842.

EERSTE ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis. — Braakmiddel ter bekorting van deszelfs verloop verworpen. — Gunstige werking van den calomel. — Toeneming der ziekte na den 14en dag derzelve. — Sopor, dood. — Lijkopening.

---

2 Nov. 1840. CHRISTIAAN KÄMPFER, 19 jaren oud, weversleerling. Sedert 4 weken, verhaalt hij, dat hij niet wèl is, zich vermoeid gevoelt, dat zijne voeten te zwak zijn om het ligchaam te dragen; dat hij meermalen door duizeling is aangetast, dat zijn slaap onrustig was, door droomen afgebroken werd, dat hij in de voorhoofdstreek eene drukkende pijn gevoelde; dat hij voor 8 à 9 dagen (juist kan de lijder het niet bepalen) door hevige koude is aangetast, waarop echter sedert aanhoudende hitte is gevolgd. Deze opgave is van gewigt; want tot op dien tijd moeten wij het er voor houden, verkeerde de ziekte in het stadium opportunitatis, en alzoo treedt zij nu juist in het tweede zevendaagsche tijdperk 1). Wij nemen thans bij den lijder *drie reeksen* van verschijnselen waar:

---

1) Men herinnere zich, dat SCHOENLEIN (allgem. u. spec. Pbathol. u. Therap., 2. deel, pag. 2) 3 tijdperken van den typhus aanneemt,

1) nerveuse verschijnselen, als matheid, zwaarte van het hoofd, duizeligheid, waggelen bij het opzitten, slapeloosheid;

2) ziekteverschijnselen van het slijmvlies, die zich tot het buiks-slijmvlies bepalen: de buik is week, niet pijnlijk, zelfs niet in de regio ileo-coecalis bij aangewende sterke drukking; drie meer waterachtige stoelontlastingen hadden in de laatste 24 uren plaats; de tong witachtig beslagen, was gisteren avond op den rug droog;

3) verschijnselen van terugwerking: de koorts vertoont duidelijk den typus remittens, de remissie heeft des morgens, de exacerbatie des avonds plaats. De pols, die gisteren avond 108 slagen in de minuut telde, heeft er nu 84. De huid is gesloten, droog, des avonds heeter. De urine is troebel, van een slijmig bezinksel voorzien, dat van geene beteekenis is.

Wanneer men deze drie reeksen van verschijnselen bij elkander voegt, zal er geen twijfel bestaan, om de diagnosis der onderhavige ziekte als typhus abdominalis te stellen, in het begin van het tweede zevendaagsche tijdperk.

Wij hebben in lateren tijd pogingen gezien, om dit ziekteproces af te snijden, hetzelve abortief te vernietigen, of, wanneer dit niet meer mogelijk is, althans zijn ver-

---

van welke ieder zeven dagen zou duren; derhalve onderscheidt hij een 7, 14, 21 en 28daagsch tijdperk. De tijdperken worden nader uitgedrukt: 1) het tijdperk der vaatprikkeling; 2) het tijdperk van het heerschend lijden der nerveuse verschijnselen en der slijmvlies-aandoening — het nerveuse tijdperk en 3) het tijdperk der scheiding. G.

loop te matigen. Tegen deze beschouwing staat eene andere over, volgens welke, wanneer eenmaal de koude is ingetreden en alle verschijnselen der ziekte zich vertoond hebben, dezelve noodwendig alle tijdperken moet doorloopen. De oudere artsen hebben door een braakmiddel getracht den abortus der ziekte te bewerken, waartoe zij te meer aanmaning vermeenden te hebben, daar zich meest in het 1e tijdperk gastrische verschijnselen opdoen. Ik moet mij bepaald tegen dit middel verklaren, daar ik niets voordeeligs bij hetzelve heb ondervonden, zelfs wanneer ik daartoe slechts van ipecacuanha heb gebruik gemaakt. Wel verre van hierna eene gunstige wending of een volkomen onderdrukken van dit ziekteproces te hebben waargenomen, geloof ik veeleer, dat hetzelve boosaardiger werd, vooral wanneer ik de ipecacuanha met tart. emetic. verbond. Althans aldus heb ik het in het Julius-hospitaal te *Würzburg* bij de vroeger zeer gezonde en sterke oppassers waargenomen, die door afkeer, gevatte koude enz. door den typhus werden aangetast. Een braakmiddel werd hun toegediend, de tong werd daarna nog sterker beslagen; de darmontlastingen werden nog veelvuldiger en reeds op den 4en dag der ziekte volgde in eenige gevallen de dood. Hier is weder de overeenkomst van dit ziekteproces met de heete uitslagziekten niet te miskennen. Even als in deze ziekten de uitbotting juist op die plaatsen het sterkste te voorschijn treedt, waar men eenen uitwendigen huidprikkel aanwendt (zoo b. v. pleegt de uitbotting der pokken, wanneer dezelve eene aderlating vereischte, rondom de

---

1) Zoo als HILDEBRANDT, STOLL, RICHTER.

wonde der aderlating het sterkste te zijn), zoo schijnt ook door den prikkel, die het braakmiddel op het darmslijmvlies uitoefent, de uitslag op hetzelve des te sterker te voorschijn te treden. Om dezelfde reden werken ook zouten bevattende laxeermiddelen in deze ziekte zoo nadeelig. — Deels uit deze rationele gronden, deels naar mijne ervaringen geloof ik het gebruik der braakmiddelen ter onderdrukking van het typheuse ziekteproces te moeten verwerpen. Meer navolging schijnt mij tot dit doel te verdienen een voorstel van lateren tijd, namelijk de aanwending van den calomel. Den ouden AUTENRIETH komt de verdienste toe, denzelven het eerst te hebben aangewend; hij gaf ze reeds in 1806 en 1807 in kleine giften om de eigenaardige groene stoelontlastingen te voorschijn te roepen. Wij moeten hier al dadelijk eene tegenwerping beantwoorden, wanneer men namelijk zoo zeer voor de aanwending zelfs van zachte middenzouten waarschuwt, hoe kan men dan nog den calomel aanbevelen? — Ja wel zonder twijfel ontstaan door den calomel stoelontlastingen, maar niet zulke, als na prikkeling van het darm-slijmvlies plaats hebben; verder is het gebleken, dat de calomel slechts dan nut aanbrengt, wanneer hij ontlastingen van eigendommelijken aard te voorschijn brengt, die, zoo als men tot nu toe geloofde, de bestanddeelen der gal bevatteden, maar volgens nieuwere nasporingen waarschijnlijk uit veranderd bloedrood bestaan 1). Nog duidelijker blijkt het onder-

---

1) Dit heeft zich intusschen niet bevestigd. SIMON (medic. Chemie II, pag. 496) onderzocht de 5de ontlasting, welke na het gebruik eener sterke gift calomel ontstond; zij was dun, groen gekleurd,

scheid tusschen de uitwerkingen van calomel en die der middenzouten in deze ziekte daaruit, dat, terwijl door het gebruik der middenzouten de buikloop toeneemt en nog wateriger wordt, door calomel meer brijachtige stoelontlastingen volgen, die bij voortdurend gebruik van het middel steeds zeldzamer worden, zoodat men zelfs tot stoelgang bevorderende middelen (lavementen) zijne toevlugt moet nemen. — In welk tijdperk der ziekte en tot op welk oogenblik van het individuele ziektegeval kan de calomel gegeven worden? — Daarin komen alle waarnemingen overeen, dat zijne aanwending zich slechts tot aan het eerste 7daagsche tijdperk en de eerste dagen van het tweede 7daagsche tijdperk mag uitstrekken, en dat hoe vroeger hij wordt toegediend des te schitterender zijne werking is; het te voorschijn treden van belangrijke verschijnselen op het slijmvlies van het darmkanaal en van nerveuse symptomen (als groote pijnlijkheid van den buik, drooge tong, menigvuldige pols) stelt de grens daar van zijne aanwending. In een later tijdperk heeft

---

zonder foecaalreuk, reageerde zwak zuur en vertoonde onder het microscoop vele slijm- en epitheliumcellen. Bij het verdampen verspreidde zich een reuk als van speeksel of extractiefstoffen. Van de na de verdamping overgeblevene vaste bestanddeelen werd door aether eene aanmerkelijke hoeveelheid, door *Biliverdine* gekleurd, cholestearine bevattend, zuur reagerend vet uitgetrokken. Alle overige door water en alcohol uitgetrokkene zelfstandigheden bevatteden insgelijks veel galpigment. Biline, met bilifelinezuur en biliverdine werd in groote hoeveelheid gevonden. — Hieruit blijkt, dat de groene kleur der ontlastingen, na het gebruik van calomel, werkelijk aan eene vermeerderde aanwezigheid van galbestanddeelen moet worden toegeschreven. G.

zich dit middel schadelijk betoond; het beste tijdperk voor zijne aanwending is tot aan den 4en dag der ziekte.

De matige verschijnselen in het onderhavige geval regtvaardigen het voornemen, hier nog deze abortief-methode te beproeven. Ten opzigte van de dosis van den calomel zijn de gevoelens nog verdeeld; eenigen geven 3—4 gr. alle 2,3 uren, tot de bedoelde darmontlastingen volgen; eene andere wijze, van de Tübinger-school uitgaande, bestaat daarin, om eene gift van ℈i in eens toe te dienen, den volgenden dag het middel ter zijde te stellen, den daarop volgenden dag weder eene gift van ℈i te geven, tot dat de stoelontlastingen steeds zeldzamer worden. — Wij hebben vroeger de eerste wijze aangewend; laat ons nu eens de tweede beproeven. — Daar bij het gebruik van den calomel zich ligtelijk zuur in de maag vormt, zoo willen wij bij den calomel nog 8 gr. carbon. magnes. voegen.

3 Nov. Te 2 ure werd den lijder gisteren een Scr. calomel toegediend en tot nu toe hebben er 3 kenmerkende, donkergroen gekleurde, doch nog steeds waterachtige stoelontlastingen plaats gehad, in het begin ontstond ook braking, geene tormina. De exacerbatie was zeer matig, men telde 96 polsslagen in de minuut; in den daarop volgenden nacht had gedurende eenige uren een rustige slaap plaats. Heden morgen tellen wij slechts 80 polsslagen in de minuut; de huid verkeert nog steeds in turgor en is drooger. De urine heeft een slijmerig bezinksel. Daar de urine tot uitscheidingen geneigd schijnt te zijn, maar de huid meer werkeloos blijft, zoo willen wij, om meer op de laatste te werken, heden acet.

ammon. aanwenden, maar morgen weder vroegtijdig een scrupel calomel den lijder doen toedienen.

4 Nov. Gisteren heeft er geene stoelontlasting meer plaats gehad; de exacerbatie was nog geringer dan den vorigen dag (84 polsslagen). Op deze geringe exacerbatie volgde ook een veel rustiger slaap. Heden gevoelt de lijder zich veel krachtiger; zijn hoofd is vrijer, ofschoon zijne oogen een weinig lichtschuw zijn. Heden morgen te 5½ ure heeft hij weder ℈i calomel genomen, tot nu toe (alzoo 6 uren later) hebben noch stoelgangen, noch molimina plaats gehad. — Twee omstandigheden heeft men bij het gebruik van den calomel in het oog te houden: 1) de brakingen, die meermalen daarna ontstaan; deze kan men door drinken van een aromatisch water overwinnen; 2) de ligtelijk door den calomel te weeg gebragte salivatie. Wel verre dat deze werking voor eene gunstige en ter genezing noodzakelijke moet beschouwd worden, zoo als sommigen hebben gemeend, zoo kan ik dezelve integendeel slechts als zeer hinderlijk en onaangenaam beschouwen. Het ligt intusschen niet steeds in de magt des geneesheers dezelve te vermijden; het schijnt evenwel, dat, wanneer de calomel niet met de mondholte in aanraking komt, deze nadeelige bijwerking zeldzamer plaats heeft, waarom men heeft voorgesteld, het middel in ouwel gewikkeld in te nemen. Daar, waar evenwel aandoening van den mond na deszelfs gebruik ontstaat, moet het middel ter zijde gesteld en vroegtijdig aq. iod. worden aangewend. — Hoe is nu de tegenwoordige toestand van den lijder? De buik is week en onpijnlijk, de tong vochtig, het geel overtreksel laat los, de koorts is matig, als gisteren, de pols nog steeds krachtig.

5 Nov. Laat ons, voor wij den tegenwoordigen toestand des lijders onderzoeken, in de eerste plaats spreken over de verschijnselen, welke door de geneesmiddelen zijn te weeg gebragt (Artzneisymptomen): eerst 14 uren nadat ℈i calomel was toegediend, had eene stoelontlasting plaats. Het is opmerkelijk, dat hier, waar vroeger eene zoo groote prikkelbaarheid der darmen plaats vond, die stellig reeds door kleine giften middenzouten nog zou vermeerderd zijn geworden, deze groote gift calomel, welke zelf een gezond ligchaam zoo ligtelijk doet laxeren, zoo laat hare uitwerking heeft gehad. — Er volgden op de eerste ontlasting nog 3 andere. Terwijl eergisteren na de eerste calomelgift de stoelontlasting wel groen, maar meer waterachtig was, vinden wij die van heden reeds meer bruin, zwart-groen gekleurd en brijachtig; dit zijn die stoffen, welke de vroegere geneesheeren zwartgallig hebben genoemd. Of zij galachtig zijn, is de vraag 1); deze kwam in de laatste bijeenkomst van natuuronderzoekers te *Erlangen* ter sprake, en men heeft, steunende op eene scheikundige ontleding, beweerd, dat zich in de calomel-stoelgangen geene gal bevond. Een meer naauwkeurig onderzoek is te dezen zekerlijk noodig, dat ons welligt de raadselachtige werking van den calomel in deze ziekte zal oplossen 2). — Gisteren avond

---

1) Vergel. hieromtrent de noot op pag. 10. G.

2) Deze bewering van Dr. SIEBERT wordt wedersproken door eene door Dr. FR. SIMON in het werk gestelde ontleding van den 5den donkergroenen calomel-stoelgang, welke biline en biliverdine in niet geringe hoeveelheid bevatte. Verg. SCHMIDT'S Jahrb. XXXII, pag. 8.

telden wij slechts 75 polsslagen in de minuut, heden morgen een gelijk aantal, dus geen onderscheid meer tusschen den morgen en avond. Laat ons heden, na den dag van gisteren, waarop geneesmiddelen werden toegediend, weder een' rustdag houden, vooral daar het de 11de of 12de dag van het beloop der ziekte is en zij alzoo haren kritischen dag nabij is. Het voornaamste orgaan, waardoor in deze ziekte de scheiding plaats heeft, is de huid. Deze daartoe voor te bereiden, is alzoo thans onze aanwijzing, Daarom schrijven wij heden den lijder eene warme overgieting in een warm bad en zweetbevorderende dranken voor.

6 Nov. Na de gisteren plaats gehad hebbende stoelontlastingen zijn er geene meer gevolgd: doch klaagt de lijder heden over groote vermoeidheid, slaperigheid en verkeert hij in een' meer soporeusen toestand. De exacerbatie van gisteren was niet van aanbelang, slechts de tong was weder droog; heden morgen tellen wij 76 polsslagen in de minuut. Nogmaals eene warme overgieting.

7 Nov. Na de gisteren, in de onderstelling dat wij den kritischen dag naderden, voorgeschrevene warme overgieting, ontstond er een vrij rijkelijk zweet van meerdere uren, waarop de huid zich weeker en fluweelachtig deed aanvoelen. Den nacht bragt de lijder wel is waar rustig door, doch niet in eenen kritischen, rustigen slaap, maar meer soporeus, zonder dat nogtans het hoofd heeter werd. Deze nerveuse toestand duurt ook nog heden voort. Aangaande de verschijnselen, welke het slijmvlies oplevert, zoo is de tong nog-steeds sterk beslagen, maar vochtig, de dorst gering, de buik week,

doch in de regio ileo-coecalis het kenmerkende borrelende geluid en geringe gevoeligheid bij drukking. De koorts is matig, als gisteren (des avonds 80, heden morgen 70 polsslagen in de minuut), de huid niet uitwasemende, maar week. Ter bevordering der huiduitwaseming willen wij de gift van den reeds gisteren toegedienden acet. ammon. liquid. van dr. vi tot op 1 onc verhoogen en er dr. i tinct. valerian. bijvoegen, en heden avond weder eene warme overgieting laten doen. Mogt tegen den avond de sopor toenemen, zoo legge men zuurdeeg aan de kuiten. Daar de lijder sedert 2 dagen geene stoelontlasting heeft gehad, zoo geve men hem heden een eenvoudig lavement.

9 November. De 14e dag is heden in allen gevalle voorbij (laat de lijder den 8en of 9en dag zijner ziekte in het Hospitaal zijn gekomen), zonder dat beslissende werkdadige verschijnselen zijn gevolgd; in tegendeel, wij ontwaren sedert dien tijd een veel sterker te voorschijn treden der zenuwverschijnselen, en zullen wij nu vóór den 21en dag wel geene hoop op de scheiding der ziekte kunnen hebben. De zenuwverschijnselen stellen hier eenen ziektetoestand daar, dien P. FRANK met den naam van nervosa stupida heeft bestempeld. Doch niet slechts deze, maar ook de verschijnselen van het buiks-slijmvlies hebben zich nu sterker ontwikkeld. Laat ons de verschijnselen afzonderlijk eenigzins naauwkeuriger nagaan.

1) De nerveuse: de lijder ligt in bedwelming, onbewegelijk op den rug, is wel ligtelijk uit zijnen sopor, zoowel door luden toespraak, als door aangewende prikkels (als zuurdeeg) te wekken, doch hij valt, na weglating van den prikkel, dadelijk weder in zijnen vorigen

toestand. Het hoofd wordt tegen den avond heeter en gedurende den nacht ontstaan ligte ijlingen, waarin hij het bed poogt te verlaten. In dezen toestand toont hij vooral vergeetachtigheid, daar hij de urine in het bed laat loopen, hetgeen evenwel niet geschiedt, zoodra men hem een urine-glas toereikt.

2) verschijnselen van het buiks-slijmvlies: de buik is week, doch regts van de linea alba zeer gevoelig, en daar ter plaatse voelt de hand het eigenaardig borrelen; sints eergisteren heeft slechts één meer faeculente stoelgang plaats gehad. De tong is in het midden droog, aan de randen vochtig.

3) algemeene terugwerking: de pols krachtig, doch zijne menigvuldigheid weder vermeerderd tot op 88 slagen in de minuut; de huid is open, week, haar warmtegraad weinig verhoogd.

Bij de verdere behandeling hebben wij nu vooral de zenuwverschijnselen in het oog te houden. Wij hebben den lijder reeds gisteren koude omslagen op het hoofd laten leggen. Ook heden zullen wij daarmede moeten voortgaan, en indien de ophooping van bloed naar de hersenen heden avond sterker wordt, zoo zullen wij deze door eene plaatselijke bloedontlasting bestrijden. — Bovendien wordt den lijder een lavement uit acet. plumb. met stijfsel 1) en inwendig inf. rad. valerian, met acet. ammon. lig. toegediend.

---

1) Dit zijn de lavementen, die SCHOENLEIN zoo veelvuldig in typhus abdominalis laat aanwenden, vooral wanneer sterke buikloop aanwezig is. Het lavement wordt uit een afkooksel van stijfsel bereid en er dan 10-12 droppels acet. plumbi bijgevoegd;

10 Nov. In plaats van met den 14en dag beterschap bij den lijder aan te treffen, zoo dateert zich van dezen dag af aan eene blijkbare verergering in die mate, dat niet slechts de zenuwverschijnselen duidelijker te voorschijn komen, maar ook dat de koorts heviger is geworden. Gisteren deden wij wegens den hevigen bloedaandrang naar het hoofd bloedzuigers aan hetzelve zetten, welke bloedontlasting nog vergezeld ging van eene natuurlijke uit de neus, evenwel zonder in het geringste den lijder verligting aan te brengen. De daarop volgende nacht werd onrustig en stil ijlende doorgebragt. Gisteren avond had de pols 110 slagen in eene minuut, heden morgen heeft slechts eene geringe remissie plaats. Dezelfde bedwelming als gisteren vinden wij ook heden: de wangen zijn rood, het hoofd nog steeds heet. Uit den sopor is de lijder ligt te wekken, doch is de spraak onduidelijk. Daarbij komen nog andere zenuwverschijnselen, als tandenknarsen, onwillekeurige spierbeweging. De buik is bij de betasting pijnlijk, een meer faeculente stoelgang had plaats. De pols is klein, de huid als vroeger, de urine een ligt sediment bevattende. Zijn nu de bloedophoopingen naar het hoofd medelijdend, uitgaande van het in verzwering verkeerende

---

goed is ook de bijvoeging van eenige droppels opium-tinctuur. Bij de aanwending dezer lavementen valt in acht te nemen, dat de hoeveelheid niet te groot zij (3-6 ℥), dat zij niet te warm zijn en dat de vloeistof zoo hoog mogelijk worde ingebragt (derhalve worde een lange kanul aangewend). Hoe langer de lijder het lavement bij zich houdt, des te beter is het: anders moet het herhaald, en naar omstandigheden de hoeveelheid van bijgevoegden acet. plumb. vermeerderd worden.

slijmvlies der buikholte? of zijn zij de gevolgen der koorts? of zijn zij ideopatisch? De vraag is moeijelijk te beslissen. In allen gevalle zullen wij bijzonder op de koorts moeten letten, die geheel het torpide karakter heeft aangenomen en derhalve den lijder een inf. c. chinae met bijvoeging van olie en gom voorschrijven. Tegen de buiksverschijnselen zullen wij de lavementen van acet. plumb. laten herhalen, doch met bijvoeging van eenig opium, tegen de verschijnselen des hoofds de koude omslagen laten voortgebruiken en tot sterker afleiding vesicatoria aan de kuiten doen leggen. Ook de beginnende doorlegging zullen wij niet mogen verzuimen 1).

---

1) Men heeft deze behandeling wel eens eene niet rationele, eene geheel symptomatische genoemd. Men verlangde, dat SCHOENLEIN tot de organische oorzaak van alle deze verschijnselen zoude opklimmen, deze zoude aantasten enz. Hij die den typhus uit waarnemingen aan het ziekbed en niet uit de boeken kent, weet dat in deze ziekte zoo vele verschijnselen voorkomen, welke allen van eene en dezelfde grondoorzaak, de ziekelijke ontaarding van het bloed, en de uitwerking hiervan op de organen afhangt, zonder dat de ondervinding ons tot nu toe de zekere middelen heeft leeren kennen, deze gesteldheid des bloeds te bestrijden.

Het kan derhalve den arts niet, als bewijs van irrationeel te zijn, verweten worden, wanneer hij verschijnselen, zoo als verzwakkenden buikloop, hevige deliria enz. slechts als gevaarlijke symptomen behandelt en zijne geneeswijze tegen deze verschijnselen rigt, welke soms de uitputting van het organismus te weeg brengen, alvorens men in staat is, zijne behandeling op het grondlijden met vrucht te rigten. Het toedienen van een dec. cort. peruv., in verband met olie en mucil. gumm. arabic., laat zich toch waarlijk zeer goed verontschuldigen, wanneer men het verlies van organische stof nagaat, hetwelk door de diarhee en door het

11 Nov. De zenuwverschijnselen, gelijk wij ze gister vroegtijdig aantroffen, waren gisteren avond nog meer in het oog vallende; tegen 7 uur was reeds eene hersenverlamming ontstaan; doch hebben wij nog eene proeve met koude begietingen gemaakt, doch zonder gevolg. De oogappels vond ik gisteren avond reeds ongevoelig voor het licht, en den regter verwijd. De lijder was uit zijnen sopor niet meer te wekken. Spoedig volgde ook verlamming der longen en zoo volgde heden morgen de doodelijke uitgang.

14 Nov. De lijder stierf des morgens van den 17en of 18en dag zijner ziekte, nadat alle verschijnselen reeds 3 dagen vóór den dood eene aanmerkelijke aandoening van het hoofd deden vreezen.

Tegen dezen waren nog eene plaatselijke bloedontlasting, koude omslagen en een stortbad aangewend.

De gisteren verrigte lijkopening leverde het volgende op:

In de platen van het net, gelijk ook in het buikvliesovertreksel van den dunnen darm werden kleine korreltjes van de grootte eener gierstkorrel tot die eener kleine erwt, met eene gele, kaasachtige stof gevuld gevonden, welker natuur geen twijfel overliet omtrent derzelver scrophuleusen oorsprong. In het onderste gedeelte van den dunnen darm tot ongeveer 3″ boven den blinden darm, deden zich enkele kleine zweertjes voor, waarvan de grootste slechts den omvang eener lins had, en die klaarblijkelijk voor het grootste gedeelte zich op den weg der genezing bevonden; in het begin van den

---

overige stofverlies, ten gevolge der aanhoudende terugwerking, plaats heeft. G.

dikken darm tot 4 á 5″ van het klapvlies verwijderd, insgelijks eenige zweren, eveneens op den weg der genezing. De aandoening van het darmkanaal was blijkbaar veel geringer, als men ze anders in deze ziekte pleegt te vinden. Ook de Peyersche klieren waren slechts matig gezwollen. Op de pleura pulmonalis zag men eveneens eenige gierstkorrelvormige knobbels. Na afneming van den schedel deden zich de hersenkronkelingen meer plat voor, en in de sulcis onder de pia mater bevond zich eene gele, geleiachtige lympha, in grooter hoeveelheid op de grondvlakte van den schedel rondom het chiasma en den trechter. Bij de doorsnijding van de bloedrijke hersenen deden zich de zijdelijke hersenholten zeer verwijd voor, vooral de linker en met eene heldere waterachtige vloeistof gevuld, waardoor de fornix zich gespannen en verweekt voordeed. Eindelijk vond men in beide halfronden der kleine hersenen knobbels van de grootte eener boon.

Als uitkomsten der ontleedkundige bevindingen ontmoeten wij alzoo:

1) de typheuse aandoening van het buiks-slijmvlies.

2) de oorzaken van den doodelijken uitgang in de hersenen, namelijk doorzweeting van lympha op derzelver oppervlakte en waterachtige uitstorting in hunne holten en wel meer in de linker zijdelijke holte, waarom ook op den avond vóór den dood de regter oogappel verwijd werd gevonden.

3) vorming van knobbels, maar die reeds van vroegeren oorsprong is, daar zich nog oude aanhechtingen van het met knobbels doorzaaide net voordoen.

De typheuse uitbotting op het buiks-slijmvlies komt

mij bijzonder gewigtig voor, daar deze stellig in eene oorzakelijke betrekking staat tot onze behandeling. Wij hebben in het begin van het tweede 7daagsche tijdperk van den typhus calomel toegediend, waarna zich volstrekt niets voordeed, wat van uit het darmkanaal eenig gevaar deed vreezen: ja zelfs de koorts werd daarna geheel onbeduidend, de buikloop verminderde en alles scheen een goedaardig beloop der ziekte aan te duiden. De lijkopening toont eene hoogst onbeduidende aandoening van het darmkanaal aan; de zweren zijn op hetzelve in gering getal, verspreid, klein en reeds op den weg der genezing, zoodat zelfs de doodelijke uitgang, welks oorzaak wij in de hersenen hebben gevonden, in plaats van eene tegenaanwijzing tegen het gebruik van den calomel in typhus abdominalis te vormen, veeleer voor het gebruik van denzelven pleit. Niemand zal wel de hersenverschijnselen aan het gebruik van den calomel willen toeschrijven, daar anders juist dit middel tegen dezelven wordt aangewend.

Uit dit geval blijkt alzoo, dat de calomel, wanneer dezelve ook al de uitbotting op het darm-slijmvlies niet verhoedt, deze nogtans zeer matigt.

TWEEDE ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis. — Borstaandoening. — Neusbloeding. — Vloeibaarheid van het door koppen ontlaste bloed. — Vermagering van de typhuslijders. — Vergelijking van het bloed van typhuslijders met dat van bleekzuchtigen. — Toeneming der borstaandoening. — Aderlating. — Over phthisis als naziekte van typhus. — Genezing.

---

6 Mei 1841, Gottfried Krieg, schrijnwerkersknecht, 19 jaren oud, een krachtig en volbloedig man, werd voor 14 dagen ziek; de verschijnselen in het begin der ziekte waren, groote vermoeidheid, ligte gastrische verschijnselen; bij den voortgang der ziekte kwamen er evenwel spoedig daadzaken te voorschijn, die geenen twijfel overlieten omtrent de typheuse natuur der ziekte; hier hadden meer de verschijnselen van het hoofd de bovenhand, terwijl die van het buiks-slijmvlies weinig te voorschijn traden. In het algemeen zijn deze vormen, die onder het schema van typhus cerebralis voorkomen, minder hevig, zoo als ook hier het geval is. De verschijnselen van het hoofd, tegen welken reeds eene algemeene bloedontlasting is aangewend, zijn reeds aanmerkelijk verminderd, zoo als reeds de gelaatsuitdrukking des lijders aantoont; hij heeft trouwens nog oorsuizing en bij het

opzitten wordt hij duizelig. Ik heb Ul. dikwijls daarop opmerkzaam gemaakt, dat de oorsuizing meermalen de ontwikkeling der oorkliergezwellen voorafgaat, daarom hebben wij ook den lijder gevraagd, of hij pijn te dier plaatse aan den hoek der onderkaak en bij het openen van den mond ontwaart, hetgeen hij evenwel ontkent. Wat aangaat de verschijnselen van den buik, zoo zijn deze gering; dagelijks eenige waterachtige stoelontlastingen, borreling in de regio ileo-coecalis, daar evenwel geene pijn. Ook is er een geringe, doch onpijnlijke hoest voorhanden: het percussie-geluid van den thorax is helder, doch ter linkerzijde, vooral naar achteren en ter zijde, is een drooge, doch reeds den vochtigen nabijkomenden reutel te hooren, waarmede ook de slijmerige, met bloedstrepen gekleurde sputa overeenkomen. Daarmede stemmen de algemeene verschijnselen overeen; de huidafscheiding is vrij gelijkmatig, maar de urine nog steeds hooger gekleurd dan de natuurlijke, de pols krachtig, des morgen 80, des avond, 90 slagen in de minuut tellende.

Wij hebben hier een ziekteproces, dat een' bepaalden gang van ontwikkeling doorloopt, welke wel kan geleid, maar niet kan afgebroken worden. Wij moeten hier op de afzonderlijke plaatselijke verschijnselen letten, dat zij niet te hevig worden. Wij naderen den tijd der scheiding, en moeten daarom de reeds blijkbare neiging tot tot huidafscheiding ondersteunen, tot welk einde wij den lijder een' zweetdrijvenden drank, en daar de borstaandoening aan de linkerzijde nog voorhanden is, ten einde aan beide aanwijzingen te voldoen, alle 2 uren 2 gr. mur. ammon. met $\frac{1}{3}$ gr. kamfer zullen toedienen.

7 Mei. Gisteren avond was er eene geringe koortsverhefling; de daaropvolgende nacht ging rustig voorbij, en heden morgen treffen wij eene afneming in de hevigheid van alle reeksen van verschijnselen aan; het hoofd is ligter, de hoest zeldzamer, de fluimen zonder bloed gemengd, de objective verschijnselen der borst tamelijk dezelfde; sedert gisteren hebben slechts 2 darmontlastingen plaats gehad, welke ten opzigte der hoedanigheid van beteren aard waren, er is nu eene zeer blijkbare koortsremissie aanwezig, de huid open, week, de pols krachtig, de tong vochtig, in de urine eene slijmerige troebeling, maar geene bepaalde kritische verandering. Daar de aanwijzingen ter genezing dezelfde zijn en er na de voorgeschrevene geneesmiddelen reeds beterschap is gevolgd, zoo zullen wij er mede voortgaan.

8 Mei. Heden morgen heeft eene matige neusbloeding plaats gehad: de toestand van den lijder is geruststellend, de teruggaande ontwikkeling volgt, ofschoon langzaam. De zenuwverschijnselen zijn aanmerkelijk afgenomen; even zoo bevredigend zijn de verschijnselen der borst, slechts aan den wortel der linker long is nog eenigzins vochtige reutel hoorbaar; ook de verschijnselen van den buik zijn gunstig; slechts eene meer faeculente stoelontlasting, geen borrelen is meer waar te nemen; daarmede stemt de algemeene terugwerking overeen, 84 vrij krachtige polslagen in de minuut, de huid is open, de tong vochtig. — De neusbloeding moet hier niet worden over het hoofd gezien; zij heeft een kritisch karakter, doch zij kan dikwijls te aanmerkelijk worden. Bij eene sterke bloedvloeijing ziet men de zwaar-

te van het hoofd en de vermoeidheid vermeerderen, maar vooral de pols in menigvuldigheid toenemen, en de warmtegraad der huid tot een' calor mordax stijgen. Deze symptomatische bloeding mag niet aan zichzelve worden overgelaten, zoo als de kritische; wanneer na koude omslagen op het voorhoofd en den neuswortel, door eene meer zittende ligging de bloeding niet spoedig wordt tot stilstand gebragt, zoo moeten krachtdadiger middelen worden aangewend: opvulling der neusholte met een in aqua Thedeni bevochtigd wiekje, inwendig aluin en prikkeling van het peripherisch zenuwstelsel door zuurdegen. — In dit geval is evenwel de bloedvloeijing door hare hoeveelheid, den tijd en haren invloed op de zenuwverschijnselen blijkbaar als kritisch te beschouwen.

10 Mei. De plaatselijke verschijnselen zijn, met uitzondering van die der aandoening van het slijmvlies der ademhalingswerktuigen, bevredigend: doch deze laatste duurt niet slechts in gelijke mate objectief voort, maar toont zelfs in uitgebreidheid en hevigheid eene toeneming aan; daarentegen heeft in de verrigtingsverschijnselen der longen geene verandering plaats, (ademhaling gemakkelijk, hoest zeldzamer, fluimen niet bloederig, komen gemakkelijk los). De terugwerking staat op gelijke hoogte: 's morgens 90, 's avonds 100 polslagen in de minuut, de huid een weinig meer gesloten, de de urine, behalve eenige slijmerige troebeling, natuurlijk. Gisteren avond is weder een verschijnsel ontstaan, dat niet onopgemerkt moet blijven, eene matige neusbloeding. Deze heeft tot nog toe niets kwaads te beduiden, maar er moet gezorgd worden, dat zij niet te dik-

wijls en te rijkelijk wederkeere. Ik heb juist zieken onder behandeling, waarbij de bloeding reeds den 4ca, 5ca dag der ziekte ontstond, waarmede tevens de zwaarte van het hoofd toenam, de menigvuldigheid van den pols steeg, de huid een' calor mordax bezat en de urine geheel bleek, eene urina aquosa werd. Hoe eerder deze bloeding plaats heeft, en hoe meer zij met deze verschijnselen vergezeld gaat, van des te slechter beteekenis is zij, er volgen spoedig verschijnselen van torpor en omgekeerd, hoe later zij voorkomt enz. — Laat ons middelen toedienen, die te gelijk op de huid en het slijmvlies der luchtwegen werken (sal ammon. met sulph. aur. antim.), en buitendien over de borst inwrijving van kwikzalf maken.

11 Mei. Gisteren morgen troffen wij eene toeneming van de aandoening der ademhalingswerktuigen aan, terwijl de overige verschijnselen, zoo wel de plaatselijke, als die der terugwerking op dezelfde hoogte bleven. Wij hadden daarom eene verandering in het voorschrift gemaakt. Doch des avonds nam de borstaandoening nog meer toe, zoowel in uitgebreidheid als hevigheid en vereischte eene aanwending van bloedige koppen op de ziekelijke plaatsen. Opmerkelijk is het daardoor ontlaste bloed, welks hoedanigheid onze over de natuur der ziekte geuite meening slechts bevestigt; het is slechts eene waterachtig gekleurde vloeistof, eene gesteldheid, welke de oudere artsen, reeds van af WILLIS en HUXHAM, met den naam van bloedsontbinding bestempelden; daarin vertoont zich eene afneming der vezelstof en van het eiwit en tevens eene verandering van de kleurstof des bloeds. Het zoude van aanbelang zijn, dit bloed niet

slechts scheikundig, maar ook microscopisch te onderzoeken, of niet de bloedligchaampjes zich in hetzelve veranderd voordoen en of zij niet in aantal zijn afgenomen. Juist dit onderzoek is nog een desideratum, hoe goed ook overigens de scheikundige en andere navorschingen in de familie der zenuwziekten zijn. — De nacht was vrij rustig; dezen morgen klaagt de lijder over niet het minste zenuwverschijnsel; subjectief is geen borstverschijnsel voorhanden, objectief laat zich nog steeds het tegennatuurlijke geluid hooren, de percussie is helder, de auscultatie geeft fluitreutel te kennen op de voorste oppervlakte der beide longen, die ook naar achteren ter regterzijde, doch zwakker gehoord wordt. De buik is een weinig opgezet, geen borrelend geluid, sedert gisteren slechts eene ontlasting, de koorts is matig, de huid niet meer zoo heet, de urine een gering bezinksel vertoonende, doch geene ontleding door den reuk te kennen gevende. Dit is juist opmerkelijk, dat bij deze bloedsontbinding, de afscheidingsproducten, die anders zoo ligtelijk aan ontleding onderhevig zijn, zoo lang daaraan niet deelnemen, tot dat plotselijk, wanneer de algemeene ontbinding is toegenomen, ook de urine loogzoutig wordt en de aanwezigheid van carbon. ammoniae aantoont. Ik moet Ul. hier nog op de schijnbare onbeduidendheid der buiksverschijnselen opmerkzaam maken; sedert 3 dagen is er zelfs gebrek aan stoelontlasting, en eerst door een lavement is er eene faeculente ontlasting verwekt. Men moet zich door de afwezigheid der functionele buiksverschijnselen met opzigt tot het slijmvlies van het darmkanaal niet laten misleiden. Dikwerf wordt men reeds gedurende het leven daaromtrent beter onderrigt, terwijl plot-

seling, in plaats van de verstopping, veelvuldige cadavereuse stoelontlastingen volgen. De buikloop is in het geheel niet pathognomonisch in deze ziekte, zoo als eenige artsen gemeend hebben, en men moet de afwijking kennen, om niet door derzelver afwezigheid tot dwaling te worden geleid. Niettegenstaande hier geruimen tijd verstopping, geene borreling, geene pijn in de regio ileo-coecalis is waargenomen, zijn hier evenwel beleedigingen op het slijmvlies van het darmkanaal aanwezig.

Nu evenwel moeten ons vooral de verschijnselen der borst bij de behandeling leiden. De voorgeschrevene middelen moeten voortgebruikt worden, en indien de huid heeter wordt, zoo moet er eene warme overgieting worden aangewend.

12 Mei. Gisteren werd onze aandacht in het bijzonder gevestigd op twee verschijnselen : 1) de hoedanigheid des bloeds en 2) de borstaandoening, waartegen eene plaatselijke bloedontlasting moest worden aangewend. Het ontlaste bloed kenmerkte zich in een' hoogen graad door zijne vloeibaarheid, het stelde eene gelijkvormige vloeibare massa daar. De Heer Dr. GÜTERBOCK heeft dit bloed, zoo wel met betrekking tot den vorm als tot de hoeveelheid der bloedligchaampjes, microscopisch onderzocht, en dit laatste punt is van het grootste gewigt. Door de nieuwere nasporing is gebleken, wat vroeger slechts door gevolgtrekkingen werd afgeleid. Daartoe behoort bij name de vermindering der bloedligchaampjes in sommige ziekten, in 't bijzonder de typheuse ziekte 1),

---

1) Dit komt niet overeen met de waarnemingen van ANDRAL en GAVARET en zelfs niet met die van SIMON (medic. chemie II, pag.

en zoo heeft ook hier het onderzoek geleerd, dat, ofschoon de vorm der bloedligchaampjes onveranderd is, de hoeveelheid derzelven op eene zoo aanmerkelijke wijze heeft afgenomen, dat men zoude gelooven, dat het bloed door veel water was verdund. Dit onderzoek van het bloed bevestigt slechts, hetgeen wij omtrent de natuur der typheuse ziekten hebben gezegd, dat het eene ziekte des bloeds is, eene haematose, maar die zich wezentlijk van de ontstekingen onderscheidt. Aan dit werktuigelijk onderzoek moet het scheikundig aansluiten, omtrent hetwelk de Heer Dr. SIMON ons inlichting zal geven. Het uitwendig voorkomen van het bloed doet reeds eene geheele afwezigheid van vezelstof en vermindering van eiwit vermoeden, ook schijnt het bloedrood veranderd te zijn, zoo als reeds de violet-

---

188 en volgende) uit welken blijkt, dat de hoeveelheid der bloedbollen bij den typhus toeneemt, naar mate de proteine bestanddeelen van hetzelve afnemen. Of zulks eene absolute of betrekkelijke toeneming is, schijnt nog niet door genoemde scheikundigen beslist te kunnen worden. Intusschen is er in het algemeen eene vermeerdering en geene vermindering van bloedbollen bij den typhus waarneembaar. Neemt men het natuurlijke gehalte van vezelstof volgens ANDRAL en GAVARET als 3,0 op 1000 (welke berekening hooger is, dan die van LE CANU, DENIS, RICHARDSON en SIMON) en die der bloedligchaampjes op 106-113 (SIMON) of 129 (PREVOST en DUMAS) zoo vindt men bij de 7 analysen van het bloed van typhus-lijders, door ANDRAL en GAVARET, in het werk gesteld (SIMON II, pag. 190) het gehalte der bloedligchaampjes overal toenemen naar mate de vezelstof afneemt, en omgekeerd. Dat in de onderhavige analyse de haemato-globuline slechts als 47,25 gevonden werd, is derhalve eene uitzondering op den regel.

kleur van hetzelve aantoont; welligt is hier zelfs vrije ammonia in het bloed voorhanden, wanneer zulks niet komt van het lang bewaren; doch is het voorhanden zijn in het bloed van ammonia reeds gedurende het leven aan geen' twijfel onderhevig, daar het zelfs in versch geloosde urine van sommige lijders voorkomt 1). Deze waarneming, ofschoon eerst door latere geneesheeren bevestigd, was evenwel reeds den Ouden bekend. De aanwezigheid van dit verschijnsel in de urine is van het grootste gewigt voor de voorzegging.

De koortsverhefling was gisteren gering, de nacht werd rustig doorgebragt; heden ontmoeten wij zwaarte van het hoofd; bij het opzitten had dezen morgen duizeling en zelfs flaauwte plaats; deze evenwel is niet primair, maar een gevolg der bloedontmenging en herinnert ons aan een dergelijk verschijnsel bij bleekzuchtigen. De borstaandoening is verminderd, men moet hier evenwel aan de gezegden van den lijder geen geloof schenken, evenzoo min als men hem omtrent zijne welbevinding, waar men meestal hoort »het gaat goed," moet vertrouwen. Men kan zich slechts op het objective onderzoek verlaten. Echter heeft de ziekelijke reutel werkelijk afgenomen; intusschen zijn, zoo als bekend is, de verschijn-

---

1) De aanwezigheid van vrije ammonia in de versch geloosde urine is intusschen geen bewijs, dat er ook vrije ammonia in het bloed aanwezig is. De oorzaken der ammoniak-vorming in de versch geloosde urine kunnen geheel plaatselijk b. v. van catarrhus vesicae of ook van eenen atonisch-paralytischen toestand van den plexus renalis afhangen, zonder dat men derhalve eene gevolgtrekking zou kunnen maken op de aanwezigheid van vrije ammonia in het circulerend bloed. G.

selen der borst in deze ziekte zeer onbestendig, even als het geluid in de regio ileo-coecalis, waarop goede waarnemers reeds opmerkzaam hebben gemaakt. Thans is de koorts zeer matig (82 polsslagen in de minuut).

14 Mei. In de laatste 48 uren hebben zich wel eenige gunstige veranderingen opgedaan, doch in geenen deele beslissende. De gunstige zult gijl. moeten toestemmen, wanneer ge de afzonderlijke reeksen van verschijnselen vereenigt en met de vroeger voorhandene vergelijkt. Het hoofd is vrijer, doch er is eenige hardhoorigheid ontstaan, die zoo menigwerf in zenuwkoortsen voorkomt, doch eer gunstig dan ongunstig is; dit laatste is zij slechts dan, wanneer er tevens pijn van af den proc. mastoideus naar den hoek der onderkaak, als voorbode van het ontstaan van oorkliergezwellen, mede gepaard gaat. Nog duidelijker doet zich de meer gunstige toestand in de borstorganen voor: het hoesten is zeldzamer, met opgave van opeengepakte sputa zonder bijmenging van bloed, slechts in de regter borst aan den wortel der long is nog een weinig drooge, maar heden reeds den vochtigen naderende, reutel te hooren. De buiksverschijnselen blijven bedaard, de koortsverschijnselen matig, des avonds eene geringe toeneming ondervindende (pols tot 92 slagen in de minuut), de tong ook des avonds vochtig, de huid matig afscheidende, vooral na de gisteren plaats gehad hebbende overgieting 1), de urine in groote hoeveelheid en eenigzins donker. Bovenal is het gunstig, dat er geene bloeding meer heeft plaats gehad.

---

1) Den 13. Mei, welker vermelding door GÜTERBOCK niet is geschied. G.

Dr. SIMON's onderzoek van het kortelings den lijder ontlaste bloed bevestigt slechts hetgeen ik omtrent de verandering van bloed der typhus-lijders heb gezegd:

Gezond bloed bevat		*het bloed van onzen lijder* bevat
791	water	837,5
208	vaste bestanddeelen	112
2,0	vezelstof	niets
76	eiwit	54
112	haemato-globuline	47,25

De vermindering van vet en extractief-stoffen is in het bloed van onzen lijder zeer gering. Het toont alzoo aan eene aanmerkelijke vermeerdering van water, een geheel gemis aan vezelstof en eene aanmerkelijke vermindering van eiwit en haemato-globuline. — Ik heb reeds vroeger op de vermindering van het gehalte aan eiwit opmerkzaam gemaakt, en het kwam mij voor, dat een gedeelte van het eiwit door de waterachtige stoelontlastingen werd weggevoerd. Daar intusschen de vermindering van het eiwit in het bloed ook zonder gelijktijdigen buikloop voorkomt, zoo is mijn vroeger denkbeeld ongegrond.

Reeds BUZORINI heeft de in het oog vallende vermindering der organische massa in deze ziekte aangetoond, hoe snel en hoe aanmerkelijk personen, die door typhus zijn aangetast, vermageren. Uit het gebrek aan opneneming van verteerbare stoffen laat zich deze raadselachtige vermagering in zulk eenen korten tijd niet verklaren; want ook in ontstekingen, waar men veel bloed heeft ontlast, en de lijders dikwerf langen tijd nog minder gebruiken dan de typhuslijders, wordt deze ver-

mindering der organische massa en deze zwakte niet waargenomen; binnen 3 dagen zit een lijder met longontsteking, dien men in korten tijd meerdere ponden bloeds heeft ontlast, reeds weder op, terwijl een typhuslijder veel langer tijd behoeft, om zijne krachten te herkrijgen. Dit hangt zeker af van de vermindering der vaste bestanddeelen van het bloed in deze ziekte, en vooral van de afneming der bloedligchaampjes. — Ik merkte reeds op, dat er eenige overeenkomst bestond tusschen het bloed van typhuslijders en dat van bleekzuchtigen (zelfs ook in enkele verschijnselen), doch ook een duidelijk onderscheid; want in chlorotisch bloed is eveneens de hoeveelheid van water vermeerderd, doch niet in dien graad als in het bloed van typheusen; de vermindering der vaste bestanddeelen komt intusschen niet op rekening der vezel- en eiwitstof (want de eerste heeft hare natuurlijke verhouding, de laatste is zelfs vermeerderd), maar op rekening der bloedligchaampjes 1). In dit opzigt is er alzoo overeenkomst tusschen typhus en chlorosis, terwijl de verhouding van het eiwit en der vezelstof in beide ziekten verschillend is. Deze nasporingen zijn des te belangrijker, daar de in den

---

1) Ter vergelijking deelen wij eene analysis mede van chlorotisch bloed, volgens Dr. F. SIMON, zie deszelfs Handbuch der medic. chemie II, p. 207.

Chlorotisch bloed.		*Gezond bloed.*
871,5	water	795,3
128.5	vaste bestanddeelen	204,0
2,0	vezelstof	2,1
79,8	eiwit	76,7
32,3	haemato-globuline	109.2

laatsten tijd door ANDRAL en GAVARET in het werk gestelde ook met de vroegere van REID CLANNY overeenstemmen. De nasporingen zijn intusschen nog niet ten einde, niet slechts met betrekking tot de uitgebreidheid, maar ook tot de intensiteit; er blijft nog over te onderzoeken, hoedanig zich het bloedrood in deze ziekte verhoudt. Er zijn eenige verschijnselen voorhanden, die te kennen geven, dat zonder twijfel scheikundig aan te toonen veranderingen in hetzelve plaats hebben, zoo als de vorming der zwarte kleurstof op de tanden, op de tongtepeltjes, de imbibitie van bloedrood op het buiksslijmvlies en den inwendigen slagaderrok, en vooral de hoedanigheid der urine leeren. Volgens een onderzoek van Dr. SIMON was in de donker gekleurde urine van eenen typhuslijder het bloedrood met het piszuur tot eene bazische stof verbonden. Op de veranderde hoedanigheid van het bloedrood schijnt eene wijziging van zekere verschijnselen van den typhus te berusten. In *Zürich* vond ik gedurende eene winter-epidemie de urine het aanzien hebbende als die der geelzuchtigen en bloedrood bevattende, terwijl hier, ofschoon er oogenschijnlijk zulk eene bloedontmenging plaats heeft, de urine in het minst niet van de gezonde afwijkt; ja wij treffen bij gindschen lijder 1) zelfs eene urina spastica aan, die anders eerst in het tijdperk der herstelling pleegt voor te komen. Hier schijnt de sleutel tot de genoemde wijzigingen te liggen; de daadzaken zijn juist, maar de sleutel derzelve ontbreekt ons nog, en voor de scheikunde blijven hier nog vele nasporingen overig te doen.

---

1) Vergel. het derde ziektegeval.

15 Mei. Er is bij den lijder wederom eene toeneming in eene groep van plaatselijke verschijnselen ontstaan, namelijk in de borstaandoening. Ik heb ul. reeds op het verschijnsel opmerkzaam gemaakt, dat bij deze ziekte eene afwisseling (oscilliren), een klimmen en dalen in de borst- en buiksaandoening plaats heeft, zoodat een oogenblikkelijk verdwijnen derzelven ons geene zekerheid geeft, dat de aandoening niet in weinige uren weder op nieuw zal te voorschijn komen. Hier hebt gijl. een voorbeeld: reeds voor 5 dagen had de borstaandoening zulk eene hoogte bereikt, dat eene plaatselijke bloedontlasting moest worden aangewend, waarop eene aanmerkelijke beterschap volgde; plotselijk, zonder blijkbare uitwendige oorzaken, werd nu gisteren weder op de voorste borstzijde de fluitreutel gehoord, waarom weder eene plaatselijke bloedsontlasting moest worden aangewend. Het ontlaste bloed ziet er reeds beter uit, is niet meer zoo donker en bevat coagulum. Dit stemt overeen met de gunstige gesteldheid van den pols en de beginnende huidafscheiding.

Voorschrift: kleine hoeveelheden sal ammoniac.

17 Mei. De verschijnselen der ademhaling hebben weder eene aanmerkelijke toeneming ondergaan, terwijl de tot het typheuse proces behoorende verschijnselen, zoowel de nerveuse, als die van het buiks-slijmvlies, gelijktijdig met het te voorschijn treden der kritische verschijnselen op de huid en van eenen rustigen slaap, in het oogloopend verminderd zijn: de hevige hoest, heesche stem, gevoel van prikkeling, brandende pijn op de borst zijn te voorschijn getreden en ziekelijke geluiden worden, vooral aan den wortel der long, gehoord,

maar niet slechts fluitreutel, doch zelfs kraakgeluid. Wij moeten, wanneer wij dit geval met soortgelijken, hier reeds waargenomene, van verwoesting in de longen en van het strottenhoofd na den afloop van typhus, vergelijken, den overgang der longontsteking in verettering vreezen en daarom eene werkdadige ontstekingwerende behandeling in het werk stellen, die niet mag worden achterwege gelaten, omdat wij met eene typheuse koorts te doen hebben; want 1) is het typheuse proces reeds afgeloopen; 2) toonde het bloed, dat de laatste maal werd ontlast, reeds eene genoegzaam gezonde hoedanigheid aan. Heeft men het oog op de snelle ontwikkeling, op de uitbreiding der aandoening, den overgang der bronchitis in pneumonie, zoo zou eene plaatselijke bloedontlasting niet meer toereikende zijn. De beslissing der vraag, of hier eene algemeene bloedontlasting moet worden in het werk gesteld, is moeijelijk; doch wordt deze zwarigheid bij een dieper doordringen in de zaak ligtelijk opgelost. Ik herinner Ul. nu slechts aan dat geval uit een vroeger semester, waar wij wegens de hevigheid der verschijnselen van het hoofd op de hoogte van het zenuwachtige tijdperk, zelfs de jugularis deden openen, en zulks met het gunstigste gevolg. Bij die gelegenheid heb ik mijn gevoelen doen kennen omtrent de noodzakelijkheid der algemeene bloedontlasting in de typheuse koortsen 1). Wij zullen hier eene aderlating van 8 oncen doen, bloedige koppen op de borst zetten en tot inwendig gebruik nitrum met mur. ammon. ãã dr. β in ℥ v emulsie doen toedienen.

---

1) Vergel. het 4e ziektegeval.

18 Mei. De zenuwverschijnselen en die van den buik zijn verdwenen; ook is geen kraakgeluid meer in de borst te hooren, er vertoont zich slijmreutel en de stem is minder heesch; de nacht was vrij rustig, de lijder sliep, eerst tegen den morgen had er eene heviger hoest plaats, die nog steeds een helderen toon heeft, de koorts is matig, de tong zuiver en vochtig, de dorst gering, de urine in groote hoeveelheid en slijm daarin zwevende. Het gisteren ontlaste bloed bevat eenen cochenillekleurigen bloedkoek met daarop ter naauwernood waarneembaar coagulum, maar geene eigenlijke spekhuid, het serum evenwel met bloedrood gekleurd. De plaatshebbende veranderingen komen nog niet geheel met onze wenschen overeen; er vertoont zich nog niets van de zoo noodzakelijke kritische afscheidingen.

Voorschrift: inwrijvingen van ungt. hydrarg. over de borst, vooral tusschen de schouderbladen.

19 Mei. De verschijnselen, die wij als kritisch voor het hoofdziekteproces aanzagen, namelijk de afscheiding der huid, bij welker ontstaan de stekende hitte verminderde, verder de rustige, verkwikkende slaap, die ook in den afgeloopen nacht zeldzaam door hoest werd afgebroken, en bij welker aanvang de zenuwverschijnselen tot op eene geringe hardhoorigheid verminderd zijn, zijn bevredigend, vooral daar ook de koorts daarbij zeer onbeduidend is geworden. Zoo voldoende en bevredigend deze rij van daadzaken ook is, zoo laten de verschijnselen van het ademhalings-slijmvlies nog veel te wenschen over. Eene vermindering derzelve is wel door deze bloedontlasting verkregen, maar evenwel zijn wij nog verre van het doel, waarnaar wij streven; —

nog geene plaatselijke scheiding. De aandoening is nagenoeg op dezelfde hoogte, waarop wij ze gisteren verlieten; daarentegen zijn reeds de zoogenaamde verrigtingverschijnselen gematigd, de hoest zeldzamer, van korteren duur, zonder metaalgeluid, ofschoon de stem nog steeds hare helderheid mist. Maar wat wij wenschen, is nog steeds afwezig, namelijk, dat de vochtige reutel zich in meerderen omvang doe hooren, dat de hoest vochtiger worde en opeengepakte sputa zich mogen vormen. Dat is hetgeen wij kunnen wenschen, niet bevelen.

Voorschrift: voortgebruik der emulsie met mur. ammon. et nitrum.

21 Mei. Wij hebben 2 vragen te beantwoorden: 1) of de werkdadige verschijnselen, die wij beschouwden als het typheuse ziekteproces genezende, even gunstig als vroeger voortduren, en of in dezelfde verhouding het overblijfsel van het typheuse proces verdwijnt; 2) hoe het gesteld is met het uit het typheuse ziekteproces ontstaan borstlijden, dat, zoo als wij weten, dikwijls nog na den afloop der typheuse ziekte als naziekte voor den lijder verderfelijk kan worden? — Wat het eerste punt betreft, zoo zijn de verschijnselen bevredigend, de slaap is goed, de tong zuiver en vochtig, de huid voortdurend, doch matig uitwasemende, de pols heeft heden 80 slagen in de minuut, doch is des avonds slechts onbeduidend in snelheid toegenomen; de urine bevat een slijmig bezinksel. Met deze active verschijnselen zijn de eigenlijke passive ziekteverschijnselen verdwenen. — Wat het borstlijden aangaat, zoo doet zich ook dit voordeeliger voor: van voren en ter zijde is slechts geringe slijmreutel te hooren, naar achteren te-

gen den wortel, bijzonder der regter long, nog een ziekelijke, vochtig wordende reutel; daarmede komen de overige verschijnselen der borst overeen; de hoest is heden meer vochtig, doch de opgegevene slijm nog een weinig raauw, de stem niet meer heesch.

Deze aandoening der ademhalingswerktuigen in het beloop der typheuse koorts heeft eerst in den laatsten tijd die opmerkzaamheid tot zich getrokken, welke zij verdient. Vroeger schijnt het gebrek der objective wijze van onderzoek deze nalatigheid te hebben veroorzaakt, vooral daar hier de subjective verschijnselen zeer gering plegen te zijn. Hier geldt ook de regel, dat slechts in het begin dezer aandoening eene werkdadige behandeling met een gelukkig gevolg wordt bekroond. De anatomisch-statistieke nasporingen van LOUIS ten opzigte van deze ziekte, zijn bijzonder waardig in acht te worden genomen, wijl zij in groote hoeveelheid en met lofwaardige naauwkeurigheid zijn in het werk gesteld, en wijl zij aantoonen, hoe dikwijls deze naziekte voorkomt, en hoe snel de daaruit voortgebragte tering haren loop volbrengt. Men heeft deze naziekte te vreezen, daar, waar reeds voor den aanvang van het typheuse ziekteproces prikkeling in de ademhalingswerktuigen, verouderde catarrhus, of aanleg tot waterzucht, of verborgene klierziekten voorhanden waren, ofschoon daarbij niet mag worden over het hoofd gezien, dat de epidemische, alsmede de endemische gesteldheid op deze naziekte niet weinig invloed uitoefent, daar gedurende eenigen tijd genoegzaam alle typheuse ziekten van eene aandoening der ademhalingswerktuigen vergezeld gaan, terwijl zij op een' anderen tijd geheel ontbreekt.

De hoest vermindert allengskens, de krachten van den lijder nemen onder toediening eener voedende dieët van lieverlede toe, zoodat hij tegen het einde der maand het bed, en den 10den Junij het gesticht als genezen kan verlaten.

3. ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis — Schijnbaar goedaardige vorm — Febres epidemicae malignae sine febre — Genezing.

6 Mei 1841. Eduard scuras, oud 23 jaren, barbier. De lijder gevoelt zich reeds sedert 12 dagen vermoeid, mat, terneêrgeslagen, totdat den 2den Mei eene toeneming der verschijnselen zich opdeed; de slaap werd onrustig; wel is waar bestond er slechts een gering teeken van rilling, doch aanhoudende hevige hitte en bittere smaak, waarom hem het panaceum, een braakmiddel, werd toegediend. Daarop volgde eene geringe braking, doch sedert dien tijd aanhoudende buikloop. In dien toestand kwam hij in het hospitaal, waar men, wegens de hevige pijnen in de regio ileo-coecalis, reeds 10 bloedzuigers te dier plaatse heeft gezet.

Thans treffen wij aan, wanneer wij de bijzondere reeksen van verschijnselen afzonderlijk beschouwen, 1) weinig verschijnselen van het hoofd: waggelenden gang, zwaarte van het hoofd, oorsuizing; 2) de buik eenigzins opgezet, week, weinig gevoelig bij drukking, doch zeer rijkelijke waterachtige darmontlastingen, die zich reeds

in 2 gedeelten afzonderen, de tong bleek, blaauw, met een kleverig, opdroogend slijm bedekt (lingua siccescens), tevens beginnende vorming van aphthae in den mond, neiging vertoonende tot afstooting van het epithelium, 3) eindelijk eene groep van terugwerkende verschijnselen: pols vol, 84 slagen in de minuut, de huid tegen den avond droog, matig heet, de urine eenigzins troebel, natuurlijk van kleur.

Wij hebben hier aldus den vorm van typhus abdominalis, en wel in zijn eerste 7 daagsche tijdperk. Er zou wel aan eene onderdrukking der uitbotting op het buiks-slijmvlies te denken zijn, doch hebben wij 1) omtrent het juiste begin der ziekte geene volkomene zekerheid, maar spreken 2) de verschijnselen daarvoor, dat de uitbotting reeds is aangevangen, zoo als de pijn in de regio ileo-coecalis en de kenmerkende buikloop bewijzen; het is bovendien zeker niet te loochenen, dat de uitbotting op het buiks-slijmvlies door het braakmiddel is verhaast, even als men de uitbotting der pokken en van de roodvonk door huidprikkels, zelfs door eene eenvoudige aderlatingswond kan bespoedigen. De zaken staan derhalve zoodanig, dat wij de hoop moeten laten varen, om nog door calomel de ontwikkeling van het enanthema tegen tegen te gaan; de ziekte is op die hoogte gekomen, dat nog slechts door eene scheiding eene resolutie mogelijk is, welke men evenwel maar niet kan dwingen.

Voorschrift: aqua oxymuriatica in eene potio mucilaginosa.

7 Mei. Gisteren was de koortsverheffing gering, de nacht werd vrij rustig doorgebragt; er hebben geene veranderingen plaats gehad, die eene wijziging in de behan-

deling noodig maken. Er is slechts eene omstandigheid op te merken, dat de lijder over stekende pijn in het linker oor en pijn bij aldaar aangewende drukking klaagt. Wij weten, hoe ligt hier pseudo-crises kunnen ontstaan, en wel zwelling der oorklieren of abscesvorming in het inwendige oor, beiden evenzeer onaangename verschijnselen, welke wij door eene aanzetting van 10 bloedzuigers achter het linker oor willen tegengaan.

8 Mei. De oorsuizing en stekende pijn in het linker oor zijn, ten gevolge der plaatselijke bloedontlasting, geheel verdwenen. Liggende, klaagt de lijder weinig over het hoofd, doch wanneer hij opstaat of zich oprigt heeft er dadelijk duizeling, ongewone zwakte, zelfs flaauwte plaats. Dit verschijnsel beveel ik uwe bijzondere opmerkzaamheid aan. De ziektevormen, zoo als wij ze hier tegenwoordig in korten tijd reeds meermalen hebben aangetroffen, en zoo als ze thans ook in de stad voorkomen, schijnen een ziektekundig aequivalent der tusschenpoozende koortsen te zijn, die, hetgeen merkwaardig is, in dit voorjaar volkomen ontbreken 1). Ik

1) Wij herinneren aan de verwantschap van de typheuse en tusschenpoozende koortsen, waarop SCHOENLEIN herhaaldelijk heeft opmerkzaam gemaakt, met name in betrekking tot haar ontstaan; uit tusschenpoozende koorts vormt zich niet zelden typhus, hetgeen regt duidelijk in de groote epidemiën van 1827 en 1828 in het noorden van Europa gebleken is. Ook komen beiden nevens elkander voor, zooals SCHOENLEIN bijzonder in Zwitserland heeft waargenomen; waar de Rijn in de Bodenzee uitloopt, de stroom gestuit wordt, en zich moeraslucht vormt, daar treft men tusschenpoozende koorts aan; maar daar waar het land zich verheft, in Appenzel is geene tusschenpoozende koorts, maar wel typhus, en deze dikwijls zeer verwoestend.

heb thans een geval onder behandeling, waar een persoon, in plaats van anders in het voorjaar voorkomende tusschenpoozende koortsen, bij geregelde tusschenpoozing door flaauwte wordt aangetast.

Deze aequivalenten der tusschenpoozende koortsen, zoo als wij ze noemden, doen zich meestal dus voor: de aandoening vangt slechts als eene onbeduidende prikkeling van het buiks- en ademhalings-slijmvlies aan; aanvankelijk is het slechts eene weinig beteekenende zinking; maar al deze gevallen zijn reeds van den beginne af aan met eene ongewone matheid en krachteloosheid verbonden, somtijds gaan deze de catarrhale verschijnselen vooraf. Daarbij komt nog bij sommige, vooral jonge, krachtige, bloedrijke voorwerpen, eene bloedvloeijing, die dikwijls uitputtend wordt; bij vrouwen vervroegt zich somwijlen de menstruatie en deze wordt alsdan uitputtend, — alles verschijnselen van bloedontmenging! Waar gijl. de bovengenoemde verschijnselen vindt, moet ge op uwe hoede zijn. Gijl. hebt dan met geene eenvoudige zinking te doen. Maar ook in betrekking tot de geneeswijze is het van gewigt, dien toestand te kennen. Men laat zich door de beslagen tong, de hoofdpijn, kortom door de gastrische verschijnselen, al te ligt tot de toediening van een braakmiddel verleiden, dat niet weldadig werkt, maar slechts de ontwikkeling van het ziekteproces verhaast 1). Intusschen is het braak-

---

1) Aangaande het voorzigtig gebruik van een braakmiddel deed SCHOENLEIN bij eenen met febris gastrica behebten lijder het volgende opmerken:

»Volgens de gewone geneeskundige begrippen moest hier het

middel hier nog minder schadelijk, dan de zouten, waarvan wij hier zelfs eenige treffende voorbeelden hebben gezien. — Genoeg, de verschijnselen, zoo als wij ze bij onzen lijder vinden (de zwaarte des hoofds, de vermoeidheid, de neiging tot flaauwten), waarschuwen ons, zijnen toestand niet voor gering te houden. De buik is eenigzins opgezet, en de regio ileocoecalis weinig gevoelig. — Gedurende meerdere epidemiën zijn mij gevallen voorgekomen, waar de lijders, behalve over matheid en zwakte, weinig klaagden, weinig buiksverschijnselen zich vertoonden en vooral geringe vaatprikkeling aanwezig was; gevallen, die reeds de oudere artsen gekend, en met den naam van febres

---

»braakmiddel zijne volkomene regtvaardiging vinden: er waren »schadelijkheden van voedsels in de maag, drukking in de maag»streek, bittere smaak, beslagen tong, gastrische hoofdpijn aan»wezig; de arts schreef een braakmiddel voor. Ik ben wel niet »den stelregel toegedaan, dat het gevolg het middel kroont; doch »moet hier worden vermeld, dat het braakmiddel het gewenschte »gevolg niet had. De koorts nam toe en de gastrische verschijn»selen verminderden niet. Ik wil dit slechts daarom aanmerken, »omdat dit juist een geval is, waar de toestand zoo dringend een »braakmiddel scheen te vorderen. Doch wij hebben gezien, hoe »dit middel de ontwikkeling van de typheuse koorts verhaastte; »wij hebben gezien, dat door tart. potass. stibiat., zoo in aanzien »bij de longontsteking, deze ziekte met typhus abdominalis eene »complicatie onderging; wij zagen in het vorige semester, dat de »tart. pot. stibiatus, die anders zoo wonderbaar in rheumathismus »articularis werkte, in deze ziekte hoogst nadeelig was. Hoe juist »ook anders de keuze van dit middel moge zijn, zoo kan hetzelve »evenwel door de endemische en epidemische gesteldheid gewijzigd »worden."

epidemicae malignae sine febre bestempeld hebben, waar zich echter tegen den tijd der scheiding, meestal tegen den 21sten dag een hevige vaatstorm plotseling verheft, en waar dan, of door huid-, urine- en darmscheiding, genezing plaats heeft, of in andere gevallen spoedig groote collapsus, versterving van enkele ledematen en ongunstige uitgang volgt.

10 Mei. Wanneer gijl. de ziekte slechts naar de menigvuldigheid van den pols wildet beoordeelen, zoudt ge het er in 't geheel niet voor houden, dat de lijder aan eene gewigtige ziekte leed; de menigvuldigheid van den pols wisselt af van 72—90 slagen in de minuut, thans tel ik er slechts 72, daarbij is de pols vol en krachtig. Voegt ge daarbij, dat de huid niet het minste heet is, alsmede de hoedanigheid der urine, die bijna als gezond te beschouwen is, zoo schijnt deze meening nog meerderen grond te krijgen. Gijl. ziet daaruit evenwel, hoe zulke artsen dwalen, die slechts de terugwerking, de koorts, als het eenige rigtsnoer voor de beoordeeling dezer ziekte beschouwen. Zoo als vermeld is, hebben de oudere artsen zulks zeer wel geweten, en dezelve febris maligna sine febre genoemd, waarvan gijl. hier een voorbeeld hebt. Er is intusschen eene reeks van andere verschijnselen aanwezig, die omtrent de natuur der ziekte geen twijfel overlaat; daartoe behoort: de zwaarte des hoofds, de matheid, de slaperigheid, ongewone zwakte, zwaarte der ledematen, de drooge, gespleten, bruine tong, de sedert meerdere dagen zich hervattende neusbloeding, waardoor zwart bloed wordt ontlast, eindelijk nog de verschijnselen van den buik. Dit zijn van die gevallen, waar men bij het onderzoek

post mortem aanmerkelijke beleedigingen op het buiksslijmvlies heeft gevonden, van welken men bij het leven niets erkende, en die tot het aannemen van inflammationes occultae hebben aanleiding gegeven. Maar wanneer de geneesheer in de beteekenis der verschijnselen heeft gedwaald; moet men daarom de natuur aanklagen, dat zij wegstoppertje met ons speelt? Deze gevolgtrekking zou waarlijk hoogst dwaas zijn! Zulk een doctor heeft slechts naar den pols getast, en, wanneer het ver is gekomen, nog de urine bekeken, tot, onverwachts, na eenigen tijd de ongunstige uitgang plaats heeft. Wij mogen ons alzoo, door het schijnbaar gemis aan alle terugwerking van het vaatstelsel, omtrent de natuur der ziekte niet laten misleiden. — De aqua oxymuriatica wordt voortgebruikt.

13 Mei. Voelt gijl. de meer koele huid des lijders, zijnen pols, ziet zijne urine, en ge zoudt gelooven, dat hij in het minst niet ziek was. Wonderlijk is het verschijnsel in de urine, welke de urina spastica nabijkomt, die anders in deze ziekte eerst met de genezing op de urina jumentosa pleegt te volgen. Hier evenwel heeft de urina aquosa deze beteekenis niet. Zoo moet dus ieder verschijnsel steeds in zamenhang met de overige worden gewaardeerd. — De toestand van den lijder is tamelijk dezelfde; de matheid, de vermoeidheid duren voort; tegen den avond vermeerdert de zwaarte des hoofds; den laatsten nacht sliep de lijder vrij gerust. De neusbloeding was den vorigen avond wedergekeerd, doch spoedig door koude omslagen op het voorhoofd tot wijken gebragt. De aandoening van den buik bleef als vroeger vermeld is; doch vertoont zich heden

ook eene geringe borstaandoening; een weinig hoest, en er is een ligte fluitreutel met slijmreutel (meer aan den achter-borstwand) te hooren.

Geene verandering in de behandeling.

14 Mei. Het beloop der ziekte bij dezen lijder is geruststellend; want 1) zijn de verschijnselen des hoofds verminderd; nog steeds heeft er neiging tot slaap plaats, die evenwel voor den lijder verkwikkend is; het gonzen, suizen, steken in het oor zijn gansch verdwenen, het gevoel van zwakte is verminderd; 2) de borstverschijnselen, die eergisteren in ligten graad aanvingen, zijn weder verminderd, het objectief onderzoek is bevredigend, door de geringe hoest ontlast zich slijmige sputa; 3) wat de buiksverschijnselen aangaat, zoo is er geene pijn, geen borrelend geluid meer in de regio ileo-coecalis aanwezig, in 24 uren had slechts een faeculente stoelgang plaats; 4) wat de koortsverschijnselen betreft, is de tong, die zich vroeger droog, bleek, met het afgestooten epithelium bedekt, voordeed, juist zoo als dit zich na de inwerking van kokend water pleegt af te scheiden, nu zuiverder, vochtiger, de papillae filiformes ontwikkeld, slechts op den rug nog glad; de huid is meer koel, zonder afscheiding, de menigvuldigheid van den pols zelfs tot onder het natuurlijk aantal verminderd, slechts 60 slagen in de minuut, tegen den avond 70—80; de urine, die des avonds en des nachts wordt geloosd, doet zich slijmerig troebel voor, is des morgens volkomen bleek.

Des avonds werd ac. ammon. liq. ℥ ß met lindebloesemthee toegediend, waarop matige huidafscheiding ontstond.

18 Mei. Alle verschijnselen zijn afgenomen, niet slechts de nerveuse (de matheid, krachteloosheid, enz), maar ook de overige; de tong blijft vochtig en gunstig veranderd, borst en buik natuurlijk; de anders geslotene huid, die sedert het gebruik van de acet, ammon. liquid. begon af te scheiden, ook nu vochtig.

21 Mei. De lijder nam in de laatste dagen geen geneesmiddel meer en wordt hem als reconvalescent slechts versterkende voedsels toegediend. Merkwaardig is het, dat de urine thans niet meer zoo bleek is, maar hare natuurlijke kleur heeft hernomen.

Tegen het einde der maand verliet de lijder genezen het gesticht.

4e ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis — Nervosa stupida — Longontsteking — Aderlating — Neusbloeding — Nogmaals te voorschijn treden der borstaandoening — Vrees voor oedema glottidis — Toeneming der buiks-aandoening — Aandoening der luchtpijp — Oorkliergezwellen — Ammoniacale urine — Snelle vermagering der typhuslijders — Herhaalde toeneming en onderdrukking der vorming van de oorkliergezwellen — Verschil der urine bij den dag en bij de nacht — Genezing.

3 Junij 1841. Peter frisch, slotenmakersknecht, 23 jaren oud. Gisteren voor eene week werd de lij-

der door hevige, stekende hoofdpijn, vooral in de slaapstreek, en zwaarte des hoofds aangetast, waar tegen eerst zweetbevorderende en later laxeermiddelen werden aangewend; onder deze behandeling namen de verschijnselen toe, de nachten werden onrustig, er ontstonden ligte deliria, en zoo werd hij eergisteren in deze ziekeninrigting gebragt, waar men de verschijnselen van het hoofd en den buik van dien aard vond, dat men bloedzuigers moest zetten. Volgens het verhaal van den lijder moeten wij het er voor houden, dat hij zich nu in den aanvang van het tweede 7 daagsche tijdperk der ziekte bevindt. Thans treffen wij den lijder in den volgenden toestand aan: het gezigt geeft bedwelming te kennen, bij het opzitten ontstaat duizeling en vermeerdering van hoofdpijn; de nachten brengt hij onrustig en slapeloos door; maar wij vinden ook, ofschoon de lijder daarover niet klaagt, bij het onderzoek der borst, in den omtrek van den wortel der regter long, overeenkomende met de middelste kwab, een mat percussiegeluid, en bij de auscultatie, vooral bij diepe inademing een duidelijk droog kraakgeluid, alzoo het beeld van het eerste tijdperk der ontsteking van het longweefsel. De buik is week, niet gevoelig, het borrelen duidelijk in de regio ileo-coecalis, matige buikloop. In het algemeen plegen, wanneer de verschijnselen des hoofds meer te voorschijn treden, die van den buik af te nemen. Ik heb vele dergelijke gevallen gezien; vooral herinner ik mij levendig een jong meisje, waar tot aan het einde geen buikloop aanwezig was, integendeel de stoelgang steeds door lavementen moest worden opgewekt, en waar gelijktijdig belangrijke ver-

schijnselen des hoofds voorhanden waren, terwijl de duidelijkste zweren en typheuse uitgroeijing op het buiksslijmvlies werden gevonden, eene daadzaak, die ook door anderen is waargenomen, en die ons aantoont, dat de buikloop in geenen deele een pathognomonisch teeken van typhus abdominalis is; zij komt overeen met de dikwijls bij de nervosa stupida FRANKII waargenomene onderdrukking van urine. Deze daadzaak heeft veel pennenstrijd te weeg gebragt. Men heeft namelijk dikwijls bij den typhus petichialis buikloop en geene darmzweren gezien, hetgeen Dr. LOMBARD te Genève geheel van zijn stuk bragt en het verstand deed verliezen; althans kan men datgene, wat hij daarover heeft geschreven, niet verstandig noemen. Hij bedacht niet, dat hij tot nu toe in Genève de typhus abdominalis voor zich had gehad, terwijl hij in Dublin en Edimburg den exanthematischen typhus zag. Hij had, om dezen te zien, meer in de nabijheid de gelegenheid kunnen vinden; hij behoefde slechts naar Milaan te gaan, en hij zoude ook dáár dezen ziektevorm hebben gevonden. — Bij onzen lijder is juist, als bij gindschen 1) aan de overzijde, de ontsteking van de regter long nog niet tot zijne gewaarwording gekomen, en daarom vertoonen er zich nog geene subjective verschijnselen. Uit dit geval blijkt weder, dat men niet op de storing in de verrigting en op het zeggen van den lijder mag vertrouwen, wanneer men zich niet onder 100 gevallen ten minste 50 maal wil bedriegen.

Voorschrift: eene aderlating van 10 oncen, bloedige

---

1) Vergel. het 10e ziektegeval.

koppen aan de regter achterzijde van den thorax, en tot inwendig gebruik eene emulsio oleosa met nitr. sodae.

4 Junij. Bij dezen lijder, waar zich de hoofdzetel der aandoening in het sensorium bevindt, en den vorm daarstelt, die P. FRANK nervosa stupida heeft genoemd, vertoonde zich gisteren, bij naauwkeurig onderzoek, eene beginnende ontsteking aan den wortel van de middelste regter longkwab: deze omstandigheid, aan den anderen kant het karakter der terugwerking, de groote, volle, ofschoon niet gespannen pols en het krachtige gestel van den lijder, noopten ons, iets te doen, wat de een als hoofdmiddel in deze ziekte overal aanraadt, de ander als verderfelijk in alle gevallen verwerpt, namelijk het lancet aan te wenden. De verschijnselen, vooral die der borst, zijn daarop blijkbaar afgenomen. Het ontlaste bloed vertoont zich sterk gestolt. — In betrekking tot de algemeene bloedontlasting bij typheuse ziekten 1)

---

1) SCHOENLEIN liet zich bij een ander geval van typhus abdominalis, waarbij zich den 8en dag eene longontsteking had gevoegd, en waar hij met het gunstigste gevolg eene aderlating had laten doen, volgenderwijze uit omtrent de algemeene bloedontlasting in deze ziekte: »Ik ben het gevoelen niet toegedaan, dat de »typheuse ziekten in eene ontsteking der hersenen bestaan (zoo »als MARCUS meent), of in eene ontsteking van het geheele ze»nuwstelsel (zoo als WEINHOLD), of in eene ontsteking der darm»klieren en van het darmslijmvlies (gelijk de nieuwere school) of »zelfs van het inwendige vlies van het hart (gelijk BOUILLAUD), »en dat dezelven door aderlating moeten bestreden worden. Maar »de typheuse ziekten kunnen wel, gelijk ik het met name van »den typhus petechialis heb gezien, onder een' genius epidemicus »inflammatorius voorkomen en rijkelijke aderlatingen vorderen. »Maar even als de Fransche artsen en met name BOUILLAUD, *steeds*

is onder de geneesheeren een betreurenswaardig conflict ontstaan; beide partijen gronden zich op daadzaken, en BOUILLAUD treedt zelfs voor de academie met groote statistieke tabellen op, om zijne tegenpartij zoo niet door rede dan toch door werktuigelijke gronden te overwinnen. De waarheid ligt, zooal niet in het Fransche juste-milieu,

---

»in den typhus ontsteking te zien, en dien *steeds* door aderlatin»gen te behandelen, schijnt mij toe onzin te zijn! Er kunnen »gedurende het beloop van den typhus gevallen voorkomen, die »geene aderlatingen kunnen ontberen, gevallen, die afhankelijk »zijn van zekere toestanden van sommige organen. Van deze moet »evenwel eene andere onderscheiden worden, wanneer zich bij het »uitbreken van den typhus, hevige terugwerking en alle verschijn»selen van encephalitis vertoonen. Hier moet gijl. u wachten om »het lancet te gebruiken, de aderlating is hier hoogst nadeelig; »er volgt een spoedige collapsus op. Zoo herinner ik mij nog »met schrik een geval: een krachtvolle slotenmakersknecht werd »met alle kenteekenen van encephalitis in 1835 in het Züriger »hospitaal gebragt, er werd hem eene aderlating gedaan, er volgde »snel collapsus en een doodelijke uitgang. Bij de lijkopening von»den wij in de hersenen geen spoor van ontsteking, daarentegen »de duidelijkst uitgedrukte typheuse aandoening van het darmka»naal. Dit verschijnsel is met de hevige hersenprikkeling (niet »ontsteking) bij het uitbreken van uitslagziekten te vergelijken, »gelijk zij veelvuldig bij pokken en roodvonk wordt waargenomen, »waar de verschijnselen van het hoofd met het te voorschijn komen »van het uitslag verdwijnen. Beter dan algemeene bloedontlastingen »waren ontegenzeggelijk in het boven vermeld geval plaatselijke »geweest en afleiding door zuurdeegen en lavementen van azijn. »*Bij typheuse ziekten worden de algemeene bloedontlastingen »slechts door het te voorschijn treden der stellige verschijnselen »van longontsteking of van hevige bloeddrukking op de herse»nen geregtvaardigd.*"

dan toch in het goede Duitsche midden. Ik merk hier slechts op, dat ik evenmin tot diegenen behoor, die dit middel als de eenigste panacea tegen deze ziekte beschouwen, zooals eerst de Duitsche arts, de oude MARCUS heeft gedaan, die in *Frankrijk* later slechts naäpers heeft gevonden (ofschoon men den Franschen gaarne de prioriteit van deze scherpzinnige geneeswijze zoude kunnen toestaan), noch tot diegenen, welke deze geneeswijze bij typhus geheel verwerpen. Het zal genoeg zijn hier slechts te vermelden, dat het endemisch karakter, en bovenal de epidemische genius, dat het gestel en bijzonder wanneer de hoofdzetel in een ten leven noodzakelijk orgaan plaats heeft (in lateren tijd vooral in de longen, terwijl men ze vroeger bij typhus petechialis in de hersenen waarnam) moeten bepalen, of eene algemeene bloedontlasting moet verrigt worden!

5 Junij. Er heeft zich bij den lijder een verschijnsel opgedaan, dat wij bij dezen ziektevorm, vooral in den loop der laatste maand reeds meermalen hebben waargenomen, maar dat zich gedurende den verloopen winter niet heeft vertoond, namelijk eene sterke bloedvloeijing uit den neus, gelijktijdig met eene uitputtende afscheiding door de huid, vermits de lijder in dit overvloedig zweet ligt, welke verschijnselen echter, zoo als de verhoogde huidwarmte, de menigvuldige pols (104 slagen in de minuut) enz. aantoonen, verschijnselen der ziekte en geene critische zijn. Deze bloedvloeijing vertoont meer het karakter en den vorm, zoo als HUXHAM bij de rotkoorts heeft beschreven; ik heb buiten het hospitaal dergelijke bloedvloeijingen uit den anus en de longen zien volgen. Het is intusschen merkwaardig, dat zoodra deze verschijnselen

zich ontwikkelen, de buiksverschijnselen op den achtergrond treden, waarmede ook de hoedanigheid der urine in tegenspraak is; terwijl wij vroeger de urine in deze ziekte donker aantroffen, tot ontbinding overgaande, doet zij zich nu meer bleek voor; men zou dezelve, afzonderlijk beschouwd, niet voor eene koortsige kunnen houden. — Het door de hevige neusbloeding ontlaste bloed heeft intusschen, hetgeen ons aangenaam moet zijn, op verre na niet die hoedanigheid, als wij zulks in andere gevallen hebben gezien; het is gestolt, maar het serum met bloedrood gekleurd. Deze zoo rijkelijke bloedvloeijing heeft hier evenwel, al is het ook slechts voorbijgaande, eene soort van critische beteekenis, daar de aandoening van het hoofd, waarin zich in dit geval de hoofdzetel van het ziekteproces vertoonde, zich eenigzins verminderd voordoet, het aangezigt zich niet meer zoo rood vertoont, de warmtegraad van het hoofd verminderd en de zwaarte van hetzelve geringer is,

Voorschrift: serum lactis aluminosum tot drank, en tegen den avond eene matig warme overgieting.

8 Junij. De lijder ziet er geheel anders uit; de typhomanie, de stupiditeit in het gelaat vertoont zich niet meer; ook de kleur van hetzelve is anders, niet meer zoo rood. De bloedvloeijing heeft niet meer plaats gehad; zij had met terugzigt op den toestand van het sensorium in dit geval van nervosa stupida of typhus cerebralis iets critisch, maar met terugzigt op den algemeenen toestand, op de typheuse ziekte was zij naar den tijd en de hoedanigheid slechts symptomatisch, en deed vreezen, dat er een algemeene collapsus zoude volgen. Er werden den lijder koude omslagen van ijs

en daarna van azijn op het hoofd gelegd, wieken met aluin bestreken in de neusholten gestoken, en inwendig serum lactis aluminosum toegediend, deze middelen bragten de bloedvloeijing tot stilstand. Na dit voorval treffen wij thans de volgende verandering aan: de uitdrukking van het gelaat des lijders, zijne gezigtskleur is anders, de oogen niet meer zoo glanzend, het sensorium vrijer; er is slechts hardhoorigheid ontstaan; ook des nachts was hij rustiger, doch was er nog geen critische slaap ontstaan, bij het opzitten wordt hij nog duizeling gewaar. De plaatselijke verschijnselen, die aan de achterste longvlakte waren waar te nemen, zijn zoo zeer afgenomen, dat slechts nog slijmreutel wordt gehoord: de buiksverschijnselen blijven op dezelfde goedaardige hoogte. De koorts is zeer matig: de pols niet meer zoo groot en vol, 96 slagen in de minuut, de huid niet meer zoo heet, en wat ons bijzonder aangenaam is, het kleverig symptomatisch zweet, zoo als men hetzelve in de tot rotkoorts overgaande zenuwkoortsen vindt, is verdwenen.

Voorschrift: kleine giften sulph. aurat. ant. met mur. ammon.

9 Junij. De beterschap, en de gronden die ons tot deze uitspraak bewogen, zijn toegenomen; bovenal waren het de verschijnselen des hoofds, die hier vooral onze opmerkzaamheid tot zich trokken; thans is het voorkomen van den lijder geheel anders, het hoofd wel nog steeds eenigzins heet, vooral tegen den avond, maar de zwaarte, de duizeling bestaat zelfs niet meer bij het opzitten, en in plaats van de nachtelijke onrust, heeft een uren lange slaap plaats gehad, ook ligt hij niet meer als een blok

op den rug, maar meer deelnemend op de zijde, hetgeen reeds de Ouden als een gunstig teeken beschouwd hebben. — De buiks- en borstverschijnselen zijn zeer verminderd; ook toont zich de terugwerking op het voordeeligst veranderd: de tong vochtig, ook tegen den avond, en het dik bruin overtreksel zich los stootende; de huidwarmte matig, en slechts tegen den avond is de huid een weinig heeter en meer droog, de urine slijmigtroebel, de pols nog 100 slagen in de minuut. Ik ben evenwel niet genegen deze menigvuldigheid van den pols aan de koorts toe te schrijven, maar beschouw dezelve door de hevige bloeding te weeg gebragt te zijn, op rekening staande van de uitputting, daar zij met de overige koortsverschijnselen in het minst niet overeenstemt; het is alzoo geen pulsus frequens ex febre, maar ex haemorrhagia, ex inanitione, hetgeen wel moet onderscheiden worden, en waarop ik ul. reeds meermalen heb opmerkzaam gemaakt.

11 Junij. Wij kunnen den lijder nog in geenen deele reconvalescent noemen; want in de 1ᵉ plaats zien wij niet alleen de buiksverschijnselen voortduren, maar zelfs weder toegenomen, hetgeen in deze ziekte zoo menigmaal geschiedt, en den arts zoo ligtelijk misleidt, vermits gedurende geruimen tijd verstopping en dan weder buikloop plaats heeft, ja in verscheidene gevallen slechts verstopping aanwezig is, en bij de lijkopening evenwel de eigendommelijke verandering van het buiks-slijmvlies wordt aangetroffen. Maar wanneer zich nu, zoo als hier, weder zeer rijkelijke buikloop van kenmerkende hoedanigheid, gevoeligheid en borrelen in de regio ileo-coecalis vertoonen, zoo kan er wel geen twijfel omtrent

den aard der ziekte bestaan. Daarentegen zijn de wijzigende verschijnselen in het hoofd en de borst, welke dit ziektegeval gekenmerkt en zamengesteld hebben, verdwenen, zoodat wij thans met eenen eenvoudigen typhus abdominalis te doen hebben.

Voorschrift: voortgebruik van het serum lactis aluminosum, lavement van stijfsel met opium; inwrijvingen van kwikzalf met ol. hyosciami in de regio ileo-coecalis.

14 Junij. De buiksverschijnselen zijn niet in hevigheid toegenomen; zij blijven op dezelfde niet verontrustende hoogte; dagelijks hebben 3—4 dunne stoelgangen plaats, doch de buik is week en ongevoelig. Om evenwel aan den gang te blijven en opdat wij aan de wisselvalligheid der verschijnselen in deze ziekte worden herinnerd, welke de stelling staven, dat zoo lang het typheuse proces niet *geheel* is geeindigd, de lijder niet voor reconvalescent is te houden, heeft zich eergisteren weder een voorval opgedaan, dat wij reeds bij de opneming van den lijder hebben gezien, namelijk de borstaandoening, die wij alstoen spoedig door algemeene en plaatselijke bloedontlastingen uit den weg ruimden. Eergisteren kwam dezelve weder op nieuw te voorschijn, maar ditmaal aan de linker zijde; tegen de grondvlakte der linker long werd van uit den achtersten borstwand het kraakgeluid vernomen; er werd dadelijk eene plaatselijke bloedontlasting gemaakt, en thans is er slechts een vochtige reutel te hooren. — Gijl. hebt hier eene geheele reeks van zulke gevallen van met borstaandoeningen zamengestelde typheuse ziekten gezien, welke de paradox schijnende stelling van den Ierschen arts regtvaardigt, welke zegt: dat zich nie-

mand zonder stethoscoop bij een' typhuslijder mag begeven. Daartegen nu is op het vasteland onder de hardhoorige artsen een groot geschreeuw ontstaan, dat het eene dolheid is, een stethoscoop te gebruiken waar een lijden van den buik aanwezig is. Gijl. ziet hoe dikwijls de complicatie dezer ziekte met borstaandoening voorkomt, waardoor zoo ligtelijk de ongunstige uitgang kan plaats hebben, en die zich, wanneer zij vroeger wordt ontdekt, gemakkelijker uit den weg laat ruimen, dan wanneer zij den arts reeds boven het hoofd is gewassen.

15 Junij, Laat ons eerst over de vroegere verschijnselen spreken, eer wij tot de nieuw zich vertoonende overgaan: de buiksverschijnselen zijn veel verminderd; sedert gisteren is slechts een meer dikke stoelgang op een lavement gevolgd, geene opzetting, geene pijn in den buik; op de borst is nog slechts eenige slijmreutel op de vroeger ontstoken plaats te hooren. Alzoo kunnen wij met de vroegere verschijnselen tevreden zijn! Maar er is een nieuw verschijnsel bijgekomen; de lijder klaagt over moeijelijkheid in het slikken, brandende, stekende pijn in de keel; bij onderzoek vertoont zich het slijmvlies van de lel, het zacht verhemelte en de regter amandel als door heet water gebrand, witgraauw, en waar het epithelium reeds is los gestooten, een roode grond, kortom, wat men onder den naam van aphtheuse uitbotting verstaat. Zoo helder ook de daadzaak is voor ieder, die oogen heeft, zoo moeijelijk is derzelver beteekenis. Twee verklaringen doen zich voor: 1) dat het een voorval is, hetwelk als zoodanig tot het ziekteproces behoort, gelijk als wij in deze ziekte eene afstooting van het epithelium der tong, der

teeldeelen bij vrouwen enz. zien, alzoo slechts eene afwijking in de verschijnselen van het ziekteproces; 2) wegens de buiksaandoening zijn bij den lijder inwrijvingen van kwikzalf aangewend, en aldus kan dit nieuwe verschijnsel ook een verschijnsel der geneesmiddelen zijn, — aldus twee geheel verschillende verklaringen. Het is geene kunst, verschijnselen waar te nemen; daartoe is slechts eenige oplettendheid en gezonde zintuigen noodig; de moeijelijkheid der erkenning ligt evenwel in de verklaring der gevondene verschijnselen! Is nu het waargenomen verschijnsel in de keel een verschijnsel der ziekte of van het geneesmiddel? Heeft het betrekking op het geneesmiddel, zoo is het de vraag, of nog andere verschijnselen als uitwerksel van het kwik voorhanden zijn; doch er is geen eigendommelijke reuk uit den mond, noch de bekende verandering van het tandvleesch, ook geene vermeerderde afscheiding der speekselklieren aanwezig; maar eindelijk is ook de toestand van het slijmvlies niet van dien aard, als men het bij kwikzilver-besmetting pleegt te vinden; om deze redenen kan ik dit verschijnsel niet als van het geneesmiddel voortkomende beschouwen; doch om zeker te gaan, zullen wij de inwrijving achterwege laten 1).

Voorschrift: gorgeldrank van chloorwater met aluin.

---

1) In twijfelachtige gevallen omtrent het al dan niet bestaan van aphthae op de tong of in andere gedeelten van de mond- en keelholte zou het microscoop terstond zekerheid geven. Bij aphthae vindt men namelijk steeds de kenmerkende fungi, met sporulae en thallusdraden, gelijk vele nieuwere waarnemingen geleerd hebben. (Verg. Kliniek 6e Stuk, 1e Jaargang). G.

16 Junij. Na de aanwending van den gorgeldrank heeft er zich eene merkbare verandering opgedaan: het slijmvlies-epithelium heeft zich los gestooten en men ziet daaronder het slijmvlies ligt-rood met oppervlakkige ontvellingen, terwijl zich daarentegen de linker amandel zuchtig gezwollen voordoet; zoo zou schijnbaar de zaak haar einde nabij zijn. Laat ul. evenwel daaromtrent niet misleiden! De artsen hebben in de laatste dagen eene aandoening leeren kennen (zij zelve niet, maar hare kennis is nieuw), eene, wegens het snel verloop schrikverwekkende aandoening, die, in het begin erkend, gelukkig kan worden bestreden, maar eenmaal gevormd, eenen zekeren dood medebrengt, ik meen het oedema glottidis. Even als gijl. hier den amandel gezwollen ziet, zoo kan zich ook onder het slijmvlies der glottis en stemspleet water uitstorten, en daardoor reeds in 24 uren, door stikking, de dood volgen. De Fransche artsen hebben eene tamelijke reeks van deze toevallen bij reconvalescenten van heete ziekten, met name van typheuse koortsen, bekend gemaakt; ook bij acute uitslagziekten komen zij voor (hier vertoont zich weder de overeenkomst tusschen deze beide ziektefamiliën); ik heb dit verschijnsel niet slechts bij roodvonk, mazelen, maar ook bij pokken gezien. De ziekte vangt dikwijls zigtbaar bij het slijmvlies der keelholte aan, de zuchtige zwelling gaat dan verder; er volgt eene belemmerde ademhaling, gelijk bij de croup, de hevigste stikkingstoevallen en een snelle dood. Men moet daarom bij zulk eene aandoening, zoo als wij ze hier zien, op zijne hoede zijn. De plaatselijke aanwending van zuren en van aluin houd ik daartegen nog voor het

doelmatigste, welke ik in mijn eigen huis, bij mijne kinderen, heb beproefd; daarop volgde eene spoedige hulp 1).

Voorschrift: gorgeldrank van azijn in een afkooksel van malva.

17 Junij. Zoo onaangenaam de op nieuw zich vertoonende verschijnselen zijn, zoo hebben zij toch dit goede, dat zij op eene plaats voorkomen, waar men werkzame middelen kan aanwenden; veel onaangenamer is het, wanneer deze aandoening zich plaatst op den slokdarm, de maag of het darm-slijmvlies, daar men op dezen niet onmiddellijk kan werken. Dit evenwel is eene eigenschap van deze ontvelling, dat zij meer de naar buiten gelegene slijmvliesdeelen aantast, zoo vooral het slijmvlies der teeldeelen, van den endeldarm, van den mond en den neus. Deze laatste vindt men ook dikwijls na heete uitslagziekten, ten tijde der ontvelling aangedaan; bepaaldelijk heeft men ze in den laatsten tijd na roodvonk waargenomen (coryza scarlatinosa), eene zeer onaangename naziekte, die met de ontvelling der uitwendige huid gepaard gaat, en zich niet steeds alleen tot het epithelium bepaalt, maar dikwijls

---

1) Bij een geval van oedemateuse zwelling der epiglottis heb ik met een buitengewoon goed gevolg de gezwollene epiglottis met lapis infernalis gecauteriseerd. De lijder kon noch spijzen noch dranken slikken en reeds na de 2e cauterisatie was het vermogen om te slikken hersteld. De wetenschap is grooten dank schuldig aan onzen geachten Dr. KERST, die het gewigt der cauterisatie van ontstoken vliezen in het heete tijdperk heeft aangetoond. (Verg. deszelfs bijdrage tot de behandeling der ophthalmia purulenta, Utrecht 1836). G.

nog dieper doordringt en alsdan ozaena scarlatinosa wordt. — In dit geval is de ontvelling met het slijmvlies achter in de keelholte begonnen; thans is het epithelium reeds los gestooten, en men ziet daar ter plaatse heden niet eens meer de roodheid van het slijmvlies; daarentegen vinden wij heden het slijmvlies der tong op gelijke wijze veranderd, alzo een waar vervellingsproces, overeenkomende met dat, wat ik ul. reeds van de sputa en vlokkige vliezen in de stoelgangen, onder dergelijke omstandigheden, heb gezegd. Doch dit vervellingsproces is het niet, wat onze aandacht hier boeit; maar de mogelijkheid, die heden nog niet is uit den weg geruimd, dat de zuchtige zwelling van het onderslijmvlies-celweefsel, welke wij aan den linker amandel aantreffen, ook aan het strottenhoofd, en vooral aan de stemspleet plaats hebbe. Dit oedema glottidis is, zoo als gezegd is, eerst onlangs bekend geworden; het heeft zich vooral bij reconvalescenten vertoond en hier spoedig een' in het oogloopend ongunstigen uitgang te weeg gebragt. Voornamelijk komt het, naar mijne ervaring, voor, waar vroeger veranderingen in het bloed plaats hadden, die hetzelve tot weiachtige uitzweetingen deden overhellen. Even als bij bleekzuchtige meisjes uitstorting van weiachtige vloeistof aan de enkels in het onderhuidsch-celweefsel voorkomt, zoo heeft hier eene dergelijke zwelling in het onderslijmvlies-celweefsel aan de stemspleet plaats, slechts met dit onderscheid, dat de eerste niet gevaarlijk is en na versterkende middelen verdwijnt, terwijl hier reeds eene onbeduidende infiltratie een' doodelijken uitgang veroorzaakt. Bij zulke personen kan eene weinig beteekenende prikkeling van het ademha-

lings-slijmvlies, die bij een gezond voorwerp slechts eene onbeduidende verkoudheid te weeg brengt, hier reeds oedema glottidis veroorzaken. De mogelijkheid dat zulks zal gebeuren, hebben wij nog steeds te vreezen en zullen daarom met de voorgeschrevene behandeling voortvaren.

18 Junij. De verschijnselen van het ul. bekende voorval zijn tamelijk verminderd: de zwelling van den linker amandel is afgenomen, de regter is nog een weinig zuchtig, er vertoont zich geen voortgang der infiltratie van het onderslijmvlies-celweefsel, ook niet tegen den avond; het epithelium der tong heeft zich los gestooten, doch het slijmvlies is daar ter plaatse droog geworden, en er heeft niet die nieuwe vorming plaats, zoo als wij dezelve in de keelholte hebben gezien, waar het slijmvlies zich met een nieuw epithelium bedekt heeft. Hetzelfde heeft hier plaats als bij doorligging, waar zich geen nieuwe opperhuid maar korsten vormen. Dit verschijnsel doet zich in dit geval niet zoo afzonderlijk voor, maar staat met andere in verband, namelijk met de toeneming der verschijnselen, welke tot het typheuse proces behooren: opzetting der regio ileo-coecalis, gevoeligheid van dezelve, aanmerkelijke toeneming der koorts (116 polsslagen in de minuut), daarbij is de huid droog en brandend heet, de urine donker-rood.

Voorschrift: aqu. oxymuriat. in eene solut. gum. arab. en des avonds eene warme overgieting.

19 Junij. Niet zonder leedwezen hebben wij reeds gisteren eene toeneming der darmverschijnselen bespeurd, maar welke thans niet met eigendommelijke, vroeger voorhandene stoelgangen, integendeel met verstopping gepaard gaat; doch gijl. weet, dat de afwezigheid der

eersten ons geenszins gerust kan stellen. Deze toestand, vergeleken met de toeneming der algemeene terugwerking (120 polsslagen in de minuut, drooge, brandende huid, drooge tong, donkere urine) is daarom veel minder gunstig, dan dezelve vóór 8 dagen was. Ook het ontstaan der neusbloeding bij de laauw-warme overgieting getuigt wederom voor eene nieuwe toeneming van het typheuse proces. Het voorval in de keelholte is afgenomen, alhoewel onze geuite vrees nog niet geheel is uit den weg geruimd, daar de regter amandel nog steeds matig gezwollen is.

Voorschrift: aanwending van 12 bloedzuigers in de regio ileo-coecalis en herhaling van het bad.

21 Junij. 1) De regter amandel is nog slechts weinig gezwollen, het slikken gemakkelijk, het epithelium weder hersteld, en alzoo de vrees, dat het strottenhoofd mede zou aangetast worden, bijna uit den weg geruimd. Wat 2) de buiksverschijnselen aangaat, zoo is de regio ileo-coecalis nog steeds opgezet, een weinig gevoelig, er wordt in dezelve borrelend geluid waargenomen, daarentegen is de darmafscheiding verminderd; er hebben sints eergisteren slechts 2 harde stoelgangen plaats gehad. 3) wat de koorts betreft, zoo is de tong des avonds droog, de huid gesloten, niet meer zoo heet, de urine slijmig-troebel. Indien dus de optelling der verschijnselen al bevredigend zij, zoo is er toch een enkel aanwezig, dat dit karakter niet heeft, en indachtig aan den voorzeggenden stelregel van FRANK, is dit een te onaangenamer verschijnsel, als daarmede een andere stelregel der ondervinding overeenkomt: namelijk, dat in deze ziekte de uiterste grens der snelheid van den pols volgens eene

talrijke ervaring 120 is, en dat wanneer deze overschreden wordt, de herstelling zeer twijfelachtig is. Uitzonderingen van dezen regel zijn er wel, even als van ieder anderen, gelijk gijl. zelve bij dien lijder met nervosa versatilis gezien hebt, die niettegenstaande de overgroote menigvuldigheid van den pols genezen is. In allen gevalle verdient hier de aanmerkelijke snelheid van den pols de meeste aandacht. Overigens is alles gunstig, de pols heeft evenwel over de 120 slagen in de minuut; doch het is althans goed, dat hij tegen den avond niet menigvuldiger wordt, en dat hij nog steeds krachtig is, hetgeen bij dezen lijder des te meer in het oog valt, daar na de aanmerkelijke bloedvloeijing een collapsus ontstond, die deed vreezen, dat de krachten zoodanig zouden ondermijnd worden, dat de natuur de middelen ter genezing zoude missen.

22 Junij. De lijder houdt ons onophoudelijk bezig; zijn wij den eenen hinderpaal te boven, zoo komen ons weder nieuwe in den weg, die den uitgang twijfelachtig maken. De geheele ontwikkeling en de gang der ziekte zullen Ul. de verklaring van het tegenwoordig voorval duidelijk maken — in den beginne was het de vorm van den typhus die men nervosa stupida noemt, de verschijnselen van het hoofd werden door eene uitputtende bloedvloeijing uit den weg geruimd; toen kwamen de buiksverschijnselen meer te voorschijn; reeds bij derzelver ontstaan vertoonden zich ontstekingsverschijnselen van het longweefsel, en wel in de regter long, die zich later nog eens in de linker long herhaalden; zij werden gelukkig door bloedontlastingen bestreden, en er bleven slechts overblijfselen van slijmreutel en geringe opgave

van sputa over ; zoo ging alles rustig voort, en liet eenen gunstigen afloop verwachten, toen zich voor 8 dagen verschijnselen in de keel en den mond vertoonden. — Ook dit voorval werden wij meester ; maar nu treedt sedert gisteren avond weder eene reeks verschijnselen te voorschijn, die wij zoo menigmaal in de typheuse ziekten van den laatsten tijd hebben waargenomen, eene aandoening der luchtpijp: droogen fluitreutel, vooral aan de voorzijde der regter long, met vermoeijende hoest, die bijzonder des nachts hevig is ; doch zijn de sputa niet met bloed vermengd ; de urine is donker, zeer zuur, de pols heeft 116 slagen in de minuut, de huid is vochtig en open. Vooral is ons de lange duur der ziekte onaangenaam, alsmede het zoo laat te voorschijn treden der bronchitis met zulk eene hevigheid. Wij willen dezelve door het zetten van bloedige koppen en door het inwendig gebruik van nitras sod. en mur. ammon. (āā gr. iij. alle 2 uren) met bijvoeging van pulv. g. arab. bestrijden.

29 Junij. De lijder legt ons alle mogelijke raadsels voor, die slechts ooit in het beloop van het typheuse ziekteproces bij één' persoon kunnen voorgelegd worden, raadsels, die hier des te moeijelijker zijn op te lossen, daar het geheele ziekteproces zich zoo zeer gerekt heeft en de krachten van den lijder heeft verbruikt, zoodat de gisteren op nieuw ontstane verschijnselen, geene schitterende toekomst verkondigen, ik meen de ontwikkeling der oorkliergezwellen. Hier hebben zich de voorboden derzelven slechts korten tijd voor de ontwikkeling der gezwellen aangekondigd : trekkende pijn, van af het uitwendige oor tot aan den hals, pijn bij het openen van den

mond, doch geene oorsuizing; bij menigeen gaan de voorboden meerdere dagen vooraf; reeds des avonds was hier de zwelling aanwezig, ook hier, zoo als in de meeste gevallen, aan de linker zijde, zoo als ook de verettering van het inwendige oor veelvuldiger links voorkomt. Volgens de grondregels die ik Ul. reeds meermalen heb uiteengezet, hebben wij ook hier weder gehandeld, namelijk ontstekingwerend, daar wij in het onstaan der kliergezwellen niets critisch erkennen, en vooral daarin geene aanmaning vinden, om prikkelende middelen aan te wenden. Volgens mijne meening is deze zwelling met de ontsteking in het longweefsel, zoo als zij bij typheusen voorkomt, te vergelijken. Indien het oorkliergezwel door drukking op de vaten ook al geene gevaarlijke ophooping van bloed naar de hersenen te weeg brengt, zoo is toch het grootste gevaar later nog van de verettering te vreezen; deze moet worden voorgekomen. Het beste middel daartegen is plaatselijke bloedontlasting en inwrijvingen van kwikzalf; maar de prikkelende behandeling, die men gewoonlijk aanwendt met het oogmerk om de verdwijning der oorkliergezwellen te voorkomen, loopt over het algemeen ongunstig af. De bronchitische verschijnselen zijn verdwenen.

30 Junij. Ik vestig uwe aandacht vooreerst op een afscheidingsvoortbrengsel, dat hier eene in het oogloopende reeks van veranderingen vertoont: vroeger was de urine meer donker, roodbruin en zeer zuur, sedert gisteren wordt ze in grootere hoeveelheid geloosd, is sterk ammoniacaal en ontwikkelt, zoodra men een met zoutzuur bevochtigde glasstaaf daar over houdt, sterke chlore-ammoniadampen. Daarmede komt overeen dit aanmer-

kelijk slijmig bezinksel in de urine; het zoude van aanbelang zijn, te weten, of daarin stukken slijmvlies-epithelium voorhanden zijn; alsdan zou dit verschijnsel bij een ander passen, dat wij op het slijmvlies der keel hebben gezien. Gijl. hebt een gelijksoortig voorbeeld bij een' anderen typhuslijder waargenomen, waar eveneens zulk eene uitscheiding door de urine plaats had. De daadzaken zijn duidelijk, maar hare verklaring op zich zelve en in betrekking tot het geheele ziekte-proces is moeijelijk. Dit is het intusschen, wat wij reeds zoo dikwerf vermeld hebben, dat men geene groote scherpzinnigheid behoeft, om de daadzaken waar te nemen, maar wel om ze te verklaren. Ik vergelijk deze ontlasting door de urine, met die uit het darmkanaal, uit de longen, met het vervellingsproces in de keel, enz. Gewigtig is nog de overgang van de zure tot de alcalische reactie der urine; gisteren troffen wij haar zuur aan en nog geen spoor van ammonia, thans deze stof in groote hoeveelheid bevattende. Wij weten, hoe toestanden van het centraalorgaan der gevoelsspheer, de hersenen en het ruggemerg, in het oog loopende veranderingen in de menging der urine kunnen te weeg brengen, eene physiologische daadzaak maar welke de physiologen niet gewaardeerd hebben zoo als zij het verdient; in deze toestanden is de ammoniacale reactie der urine meermalen waargenomen, ik geloof zelfs, dat ze hier pathognomonisch is. Ook de ouden kenden deze verandering der urine en hielden dit »*loogzoutig worden*" derzelve, zoo als zij het noemden, voor een slecht teeken. Van uit dit oogpunt beschouwen wij ook hier deze verandering der urine, hoewel geene andere, behalve eene toeneming der menigvuldig-

heid van den pols tot op 130 slagen in de minuut, zich heeft vertoond; ook de hardhoorigheid is sterker, de zwelling der linker oorklier is evenwel weder verminderd.

Voorschrift: aqu. oxymuriatic. in een althaea-afkooksel.

1 Julij. Hoe bedriegelijk de beoordeeling eener stof naar eene bloote uiterlijke beschouwing is, kunt Gijl. hier weder regt duidelijk zien: wij hielden het bezinksel in de urine voor slijm en vermoedden daarin stukken epithelium. Het in het werk gesteld microscopisch onderzoek toont daarvan niets aan: slechts enkele slijmbolletjes, daarentegen vele zoutkristallen, met name piszure ammonia en phosphas ammoniae et magnesiae bevinden er zich in. De uitscheiding door de urine duurt voort, zij is van dezelfde hoedanigheid als gisteren; de menigvuldigheid van den pols is tot 108 gedaald. Doch de lijder klaagt over pijn in de regter oorklier, terwijl de linker thans vrij is. In de overige verschijnselen is geene verandering.

Voorschrift: de oorklieren met een kwikzalf-pleister, waarbij wat camphora en extr. cicutae gevoegd is, te bedekken.

2 Julij. Wij zien dat er zich bij den lijder eene reeks werkdadige verschijnselen, zoowel op de huid als in de urine, vertoonen, die een uitputtend karakter aannemen, en alzoo doen vreezen, dat zij de reeds door het langdurig beloop der ziekte alsmede door de vereischte behandeling verzwakte krachten van den lijder geheel zullen uitputten. De eigenlijke ziekteverschijnselen toch zijn wezentlijk zeer ten goede gekeerd, zoo wel de borst- als buiksverschijnselen, die schier geheel verdwenen zijn, slechts het op nieuw te voorschijn komen van het oor-

kliergezwel boezemt ons vrees in. Of er eene werkelijke ettervorming of vorming van een absces in het inwendige oor zal plaats grijpen, is niet te voorzeggen; doch zou het laatste naar mijne ervaring nog meer welkom zijn, want de verettering der oorklier ondermijnt den lijder zeer, terwijl die van het inwendige oor, zoodra zich de etter eenmaal naar buiten heeft ontlast, zich zeer spoedig beperkt. Op de huid vertoont zich een ruim kleverig zweet met vorming van hydroa; nog meer is de scheiding door urine toegenomen, de hoeveelheid der in 24 uren geloosde urine bedraagt meer dan drie quarten 1). Wij weten, dat in het typheuse ziekteproces eene in het oog loopende ontmenging des bloeds plaats heeft, bepaaldelijk een overgroot overwigt van water; merkwaardig is het nu, dat hier ook een groot stofverlies door de ontlaste zouten plaats heeft. Ik heb eerst op de zouten in de darmontlastingen opmerkzaam gemaakt; nu treffen wij ook dergelijke stikstofhoudende verbindingen in groote hoeveelheid in de urine aan, waardoor ook een verlies der bewerktuigde stof plaats heeft.

Voorschrift: emulsio chinata 2), voedende, ligte diëet.

3 Junij. Onze aanwijzing was meer versterkend te werken, en de scheidingen te beperken. Wij schreven daarom eene emulsio chinata, vleeschnat, melk met eido-

---

1) Een Pruissisch quart bedraagt ongeveer 35 Ned. medic. oncen; een Berlijner quart daarentegen nagenoeg 32 oncen: waarschijnlijk bedoelt SCHOENLEIN hier het Berlijner quart. G.

2) Zij bestaat uit de vermenging van een dec. c. chinae met ol. amygdal. en gummi mimosum, welke verbinding minder prikkelend op het darm-slijmvlies werkt, dan het zuivere kina-afkooksel.

jer voor; ook krijgt de lijder genoegzame eetlust, om de voeding op deze wijze mogelijk te maken. In het algemeen is dit bij typhuslijders niet mogelijk, maar het is noodig, van uit den endeldarm de voeding te bewerkstelligen door lavementen van vleeschnat, melk met eidojer en derg. — Wat is nu de uitkomst van onze behandeling? Dezelve is bevredigend: reeds de gelaatsuitdrukking van den lijder toont het ons aan, zijn aangezigt is niet meer zoo ineengezonken, zijne oogen zijn niet meer zoo mat. Bijzonder welkom is ons de plaatsgegrepene slaap; niettegenstaande het kermen van zijnen buurman heeft hij met weinige tusschenpoozing den geheelen nacht rustig geslapen, en slaapt ook nog gedurende den dag; deze slaap is als zenuwscheiding te beschouwen. Wat de nog overige ziekteverschijnselen betreft, zoo zijn ook deze bevredigend: de borst is vrij, de hoest zeldzamer, de sputa slijmig en gering, de buik ingevallen, onpijnlijk, slechts een faeculente stoelgang heeft in 24 uren plaats gehad. Van bijzonder gewigt zijn ons evenwel de verschijnselen van scheiding, die door dat zij te hevig werden, verderfelijk dreigden te worden: de huid is nog vochtig, maar niet meer met het vroeger kleverig zweet bedekt; er zal hier wel eene behoorlijke ontvelling plaats hebben, die onze opmerkzaamheid nog in het tijdperk der herstelling zal boeijen. Niet minder gewigtig is de pisontlasting, de gisteren voorhandene buitengewone urine-afscheiding is veel verminderd, de hoeveelheid der sedert gisteren geloosde urine bedraagt $\frac{1}{3}$ deel van de vroegere, ook is hare reuk beter, doch is zij nog steeds ammoniacaal; ook de troebeling door ammoniac-zouten is geringer.

De snelle vermagering en het verdwijnen van de organische stof der typhuslijders is des te raadselachtiger, daar zij zoo spoedig ontstaat, zonder dat er eenige grond in een stoffelijk verlies is te ontdekken; zij heeft in deze ziekte zelfs daar plaats, waar de afscheidingen onderdrukt zijn, eene waarneming, waarvoor wij in geenen deele eene voldoende verklaring daarin vinden, dat wij zeggen, de lijder gebruikt niets. Want ook in andere ziekten heeft de onthouding van voedsel in hoogen graad en veel langer plaats, en tocht neemt men deze spoedige vermagering niet waar. Zoo gewigtig dit verschijnsel is voor de natuur van het typheuse proces en op de praktijk terugwerkt, zoo gewigtig moet het onderzoek zijn, waarin de grond van deze afneming der organische stof bestaat. — Ik ben er verre af, dit raadsel, deze vraag, die nog naauwelijks ter sprake is gekomen, te willen oplossen, doch het zij mij vergund, op de gesteldheid der urine in deze ziekte te verwijzen, vooral wanneer wij daarbij voegen, wat wij bij andere ziekten, in 't bijzonder chronische, daaromtrent weten. Wij vinden namelijk, wanneer de ziekte hare hoogte heeft bereikt, eene urine, die veel pisstof, alzoo een veel stikstofhoudend voortbrengsel bevat; later eene andere stikstofhoudende zelfstandigheid, ammonia. Zoude hierin niet juist de grond van het verdwijnen der organische stof te zoeken zijn? Dit vermoeden moet zich aan een ieder bij eenig onderzoek opdringen.

6 Julij. Wij zijn zoo zeer gewoon bij den lijder den weg tot beterschap door nieuw ontstaande gebeurtenissen doorkruist te zien, dat wij behoedzaam met onze voorzegging zullen zijn, ofschoon de omstandigheden

thans anders zijn, als toen de stoornissen plaats hadden, terwijl de lijder nu door alle doolhoven gelukkig tot de scheiding is gebragt; slechts had deze op eene de krachten des lijders bedreigende wijze een uitputtend karakter aangenomen, zoo dat wij aan geene ondersteuning der scheidingen maar aan eene beperking derzelven te denken hadden. — De tegenwoordige toestand is bevredigend: de nachten brengt de lijder rustig door, hij slaapt en ontwaakt met welgevallen, hetgeen reeds op zijn gelaat staat uitgedrukt. Van de ziekteverschijnselen vertoonen zich nog naauwelijks sporen. Het eenige, wat ons nog bezig houdt, zijn de kritische verschijnselen; maar ook deze doen zich gunstiger voor, het zweet even als de urine verminderen, doch ontwikkelt de laatste nog steeds ammonia. De pols is nog steeds versneld (108 slagen in de minuut), maar gijl. weet, dat men wel moet onderscheiden, of de menigvuldigheid van den pols eene uitdrukking der koorts of een gevolg der zwakte is. Het laatste is hier het geval, daar er geen ander koortsverschijnsel aanwezig is. — Ook de verschijnselen van de vorming der oorkliergezwellen treden meer op den achtergrond.

9 Julij. Wij gaan vooruit, ofschoon vrij langzaam; doch zijn nog niet volkomen op land, al staat ons het water niet meer tot aan den mond. — Wat de plaatselijke aandoening betreft, zoo heeft zich in de ademhalingsverrigting geene stoornis vertoond, slechts eene geringe opgave van slijm des morgens, doch geene andere objective teekenen. Wat aangaat de buiksverschijnselen, de wezentlijke van het typheuse proces, zoo moet gij niet wanen, wijl de verrigting van het darm-

kanaal vrij geregeld is, dat op het buiks-slijmvlies niets ziekelijks meer voorhanden is. Wij weten zeer goed, dat de zweren op hetzelve tijd behoeven, om te genezen 1), en dat alle stoornis in de verrigting kan verdwenen, en toch de verzwering nog niet genezen zijn. Daarom moet ons thans de omstandigheid, dat de lijder in de regio ileo-coecalis bij drukking gevoelig is, een niet voorbij te zien teeken zijn. Maar nog iets anders is weder gekeerd, een gering spoor van de vorming der oorkliergezwellen. Gijl. weet, dat deze nog later, den 70en, 80en dag der ziekte kan te voorschijn treden; wij moeten daarom ook hierop opmerkzaam zijn, ofschoon er niets aanwezig is, wat eene meerdere ontwikkeling verkondigt. Wat de terugwerking en de kritische verschijnselen aangaat, zoo hebben wij reden, daarmede te vreden te zijn. De urine heeft een ammoniacalen reuk en reactie, en zondert nu een bezinksel van phosphorzure zouten af. De kring der werkdadige verschijnselen is dus nog niet gesloten, maar wel derzelver te groote hevigheid verminderd; de huid is vochtig, doch hare warmtegraad niet verhoogd, en er is niets meer van het uitputtend zweet en van de vorming van het gierstkorrel-uitslag voorhanden. De menigvuldigheid van den pols is steeds tegennatuurlijk, doch is dezelve krachtig, de tong vochtig, de eetlust keert weder, zoodat aldus de beterschap duidelijk is: ofschoon wij nog niet in het tijdperk der herstelling zijn; waarom onze behandeling, ten opzigte der geneesmiddelen en der voeding, nog steeds zeer omzigtig moet zijn.

---

1) Vergelijk de laatste noot in het vijfde ziektegeval.

12 Julij. De lijder nadert steeds, zoo als wij tot nu toe hebben gezien, ofschoon langzaam zijne herstelling, welke hij evenwel nog niet heeft bereikt. Des nachts slaapt hij goed en verkwikkend, zoo als ook de uitdrukking van zijn gelaat geheel anders is geworden.

De verrigting des darmkanaals en der longen is tegenwoordig vrij natuurlijk. De scheiding door urine duurt nog voort, die der huid is daarentegen reeds geheel geeindigd: de urine is zoowel ten opzigte van de hoedanigheid als van hoeveelheid, nog steeds tegennatuurlijk, doch gijl. moet in aanmerking nemen, dat de lijder vroeger, toen de huid eene buitengewone hoeveelheid zweet afscheidde, nog meer urine loosde. De tong is zuiver en vochtig; de eetlust vermeerdert meer en meer; de pols neemt in kracht toe en deszelfs menigvuldigheid is tot op 96 slagen in de minuut afgenomen. Slechts één verschijnsel, hoe onbeduidend dit thans ook is, houdt ons bezig, dat is het gevoel van spanning, waarover de lijder in de regter oorklier klaagt, dat aldus nog steeds de mogelijkheid te kennen geeft, dat er oorkliergezwellen zullen ontstaan, Wij zullen daarom, zoodra zich de minste toeneming van dit verschijnsel zal vertoonen, nog een middel, 't welk wij vroeger met goed gevolg hebben aangewend, de plaatselijke bloedontlasting, ter hulp nemen.

13 Julij. De lijder wil ons in het geheel maar niet met vrede laten. Er is mij zelden een geval van typhus voorgekomen, waarin zich zulke afwisselende verschijnselen voordeden, die zulk eene verschillende behandeling vereischten! In den aanvang de ophooping van bloed naar het hoofd, met de vrees, dat door drukking op de her-

senen een ongunstige uitgang zoude veroorzaakt worden, toen de uitputtende bloedvloeijing, daarna het voorval der borstaandoening, die af- en toenemende ten laatste zulk eene hoogte bereikte, dat zij dreigde gewelddadig het proces te doen eindigen; toen weder de critische maar onaangename vorming der oorkliergezwellen; toen deze gelukkig bestreden waren, ontstond eene scheiding, die door hare bovenmatigheid eene uitputting der levenswerkdadigheid deed vreezen, en nu weder het op nieuw ontstaan der oorkliergezwellen, waarvan het, alhoewel ook niet zoo gevaarlijk in het later tijdperk der ziekte, als in een vroeger, evenwel steeds te wenschen is, dat derzelver vorming verhoed worde. De mogelijkheid, die wij gisteren morgen voorzagen, verwezentlijkte zich; de pijn in de regter oorklier nam gisteren avond aanmerkelijk toe, er ontstond aldaar eene grootere zwelling en spanning, zoodat wij, niettegenstaande de zwakte des lijders, ter onderdrukking van de ontsteking van de regter oorklier of veeleer van het haar omgevend celweefsel, bloedzuigers moesten zetten. Na de bloedontlasting zijn deze verschijnselen weder afgenomen.

16 Julij. Er zijn gisteren op nieuw verschijnselen van een zich vormend oorkliergezwel ontstaan, die eerst weder verdwenen na eene plaatselijke bloedontlasting. Zoolang zich deze dreigende verschijnselen van vorming van oorkliergezwellen vertoonen, heeft de toestand van den lijder steeds iets onzekers. Wanneer de lijder thans ook al het tijdperk der scheidingen voorbij is, en ten opzigte van het borst- en buiklijden de herstelling nadert, en wanneer ook al de verschijnende oorkliergezwellen in dit tijdperk niet zoo gevaarlijk zijn, als in

de vroegere, zoo blijft evenwel, de krachten van den lijder in aanmerking nemende, de vorming der oorkliergezwellen en opvolgende verettering steeds iets onzekers, de omvang en de uitbreiding ligt dan niet meer binnen het bereik van den arts. Daarom is het noodzakelijk, bij het ontstaan der eerste verschijnselen der oorkliergezwellen, dadelijk eene werkdadige behandeling in het werk te stellen en hunnen voortgang te stuiten.

19 Julij. Het naderen tot de herstelling wordt steeds duidelijker: de lijder slaapt goed, toont eetlust, de verrigtingen van het darmkanaal en der longen zijn natuurlijk; ook de critische verschijnselen in de urine beginnen te verdwijnen. Eerst nam de hoeveelheid der urine af, maar hare hoedanigheid bleef dezelfde; nu begint zij hare natuurlijke zure reactie te herkrijgen. Het meest verblijdende is evenwel, dat de zorg voor de vorming der oorkliergezwellen meer afneemt; er vertoont zich aan de regter oorklier nog slechts eene matige zwelling, doch veroorzaakt drukking aldaar geene pijn, noch is het openen van den mond hinderlijk. Maar de zaak is nog niet geheel geëindigd, en moeten wij derhalve voor eene mogelijke nieuwe toeneming waken.

20 Julij. Wat van de ziekteverschijnselen nog overig bleef, is zeer verminderd; het eenige wat ons nog niet bevalt, is de overgroote menigvuldigheid van den pols (120 slagen in de minuut), welke des te meer in het oog loopt, daar alle overige verschijnselen, ook de critische, tot den natuurlijken toestand zijn teruggekeerd. Wij hebben ons tot nu toe daarmede gerust gesteld, dat de zwakte oorzaak was van de menigvuldigheid van den pols en niet eene koortsprikkeling. Aan dit gevoelen, dat

gedeeltelijk gegrond is, staat slechts iets in den weg, namelijk, dat de menigvuldigheid van den pols in de laatste dagen zonder andere veranderingen is toegenomen, zoodat dit verschijnsel, gevoegd bij het overblijfsel der vorming van oorkliergezwellen, ons nog steeds voor de toekomst van den lijder vrees inboezemt.

De urine, welke de lijder van 's avonds tot middernacht heeft geloosd, onderscheidt zich van die, welke in den morgenstond is ontlast, door hare physieke en nog meer door hare scheikundige eigenschappen: de laatste heeft de natuurlijke kleur, en reageert zuur, maar de eerste is troebel en alcalisch. Ik heb Ul. reeds meermalen op het verschil der urine, naar de verschillende tijden van den dag, waarop zij geloosd wordt, opmerkzaam gemaakt, een verschil, dat, wanneer het onopgemerkt blijft, bij de erkenning der ziekten tot groote dwalingen kan leiden. Bij aandoeningen der lever en milt komt de opmerkelijke daadzaak voor, dat de urine, die na den maaltijd wordt geloosd, tegennatuurlijke hoedanigheid vertoont, terwijl ze op andere tijden geheel natuurlijk is: bij aandoening der nieren, hetgeen men in het geheel niet zou verwachten, treft men eveneens dit zonderling verschijnsel aan: de urine, die gedurende den nacht wordt geloosd, bevat dikwijls eene aanmerkelijke hoeveelheid etter, de op den dag geloosde geen spoor of slechts eene geringe hoeveelheid. Ook bij lijders, met diabetes behebt, komt dikwijls dit zelfde zonderling verschijnsel voor: de urine, gedurende den nacht en na den maaltijd geloosd, bevat veel suiker; die, welke gedurende den overigen tijd ontlast wordt, geen spoor. De oudere artsen hebben dit veel beter waargenomen dan

de nieuwere, en niettegenstaande de verkeerde uitlegging van hunne uroscopie, had deze toch veel voortreffelijks, zoo als het later scheikundig onderzoek eerst heeft bevestigd. De latere artsen hebben dit gewigtig verschil der urine volgens den verschillenden tijd van den dag en de genotene spijzen te zeer verwaarloosd. Wanneer uit de hoedanigheid der urine voor de onderkenning eene gevolgtrekking zal gemaakt worden, zoo moet de urine, die op verschillende tijden van den dag geloosd wordt, afzonderlijk bewaard en onderzocht worden. Hier hebt Gijl. daarvoor een bewijs: de gedurende den nacht geloosde urine vertoont nog altijd de critische hoedanigheid, zoo als wij ze vóór eenige dagen zagen, terwijl de heden morgen geloosde geheel natuurlijk is.

21 Julij. De lijder zou wel gerust geslapen hebben, indien de menigvuldige aandrang tot hoest hem niet meermalen had gestoord, maar zonder dat hij daarbij pijn gevoelde, en zonder dat zich noemenswaardige stoffelijke verandering vertoonen. De verrigting van het darmkanaal is goed, de eetlust wordt allengs grooter, de tong is zuiver, de buik week; er heeft dagelijks ééne natuurlijke darmontlasting plaats, zonder kunstmatige hulp. Ook de verschijnselen van de dreigende ontwikkeling der oorkliergezwellen zijn verminderd; er is nog ter naauwer nood eene ligte zwelling te voelen. Heden vertoont zich de zelfde anomalie in de urine als gisteren, doch deze beperkt zich binnen korteren tijd. Met alle deze verschijnselen stemt evenwel niet overeen de voortdurende groote menigvuldigheid van den pols, dien men geen' pulsus frequens ex de-

bilitate kan noemen; deze doet vreezen, dat er naziekten zullen volgen, vooral daar er een ligte hoest gedurende den nacht is ontstaan.

27 Julij. Wij namen bij den lijder, die thans nabij de herstelling is van een der meest zamengestelde gevallen van typhus, nog 2 verschijnselen waar, die onze opmerkzaamheid vereischten: de tegennatuurlijke menigvuldigheid van den pols en de ligte hoest gedurende den avond en nacht. Na typheuse ziekten zijn naziekten in de longen volstrekt geen zeldzaam verschijnsel, juist zoo als bij heete uitslagziekten, ten tijde der ontvelling, dikwijls prikkeling in de longen ontstaat, die vooral bij klierachtige voorwerpen ligtelijk phthisis te weeg brengt, welke alsdan een zeer snel beloop pleegt te nemen. De verschijning van den hoest moest ons daarom bij onzen lijder, vooral gevoegd bij de tegennatuurlijke menigvuldigheid van den pols, zorg inboezemen. Deze zorg is intusschen gelukkigerwijze weder verdwenen en de menigvuldigheid van den pols is zeer verminderd (96 slagen in de minuut). Ook de laatste overblijfsels der oorkliergezwellen zijn verdwenen; tevens is het gehoor weder hersteld. In de urine vertoont zich niets tegennatuurlijks meer.

Gijl. hebt uit dit geval gezien, hoe men nog in de latere tijdperken der ziekte in groote zorg voor de toekomst des lijders kan verplaatst worden, dewijl de verschillendste toevallen kunnen ontstaan, die ligtelijk nog laat eenen ongunstigen uitgang kunnen te weeg brengen.

Wij zullen voortgaan, den lijder goed, doch niet door prikkelend voedsel, maar door vleeschnat, melk,

eidojer en derg. te voeden. Als geneesmiddel gebruikt hij een dec. cort. chin. en lich. island.

De lijder werd ter betere verpleging in de afdeeling voor reconvalescenten verplaatst en verliet den 27en September volkomen genezen het gesticht.

VIJFDE ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis. — Nervosa versatilis. — Scheiding. — Over de voorzegging der nervosa versatilis. — Verhoogde geslachtswerkdadigheid en eetlust van herstellenden na typhus. — Gewigt der urine zoowel gedurende de ziekte als in het tijdperk der herstelling. — Genezing.

---

5 Junij 1841. ALEXANDER MÜLLER, schoenmakersknecht, 19 jaren oud. De lijder van een' teederen, zwakken ligchaamsbouw, zegt den 4en Mei met een' aanval van koude ongesteld te zijn geworden, waarop groote matheid en pijn in den buik ontstonden. De buiksverschijnselen, gelijk ook die van het hoofd waren in den aanvang niet van aanbelang, slechts 's nachts zegt hij onrustig te zijn geweest. Sedert zijne opneming in het hospitaal (1 Junij) leed de lijder meer aan verstopping, die door lavementen werd opgeheven, ook was eene ligte bronchitische prikkeling aanwezig. Er werd hem aqua oxymuriatica in een vehiculum mucilaginosum voorgeschreven.

Volgens de vroegere benaming zouden wij hier een geval van nervosa lenta hebben; — daar in gindsch bed eene nervosa stupida, daar over eene bronchitis nervosa, allen hetzelfde ziekteproces, slechts met dit onderscheid,

dat in het eene geval de hoofdzetel meer in de borst, in het ander meer in den buik, in het 3e geval meer in de hersenen zich bevindt. Neemt men nog eene nervosa putrida, gastrica enz. aan, zoo zou men op deze wijze de hoeveelheid der ziektevormen in het oneindige kunnen vermeerderen. — Hier hebt Gijl. niet verre van elkander twee gevallen van dezelfde ziekte maar die reeds bij den eersten oogopslag zich uiterlijk zoo in het oog loopend onderscheiden, daar den zoogenaamden typhus cerebralis of nervosa stupida 1) — hier de nervosa versatilis of lenta. Het aangezigt van den lijder is bleek, er vertoont zich bestendig onrust, aanhoudende beweging van alle spieren, de pols is klein, zwak, ligt weg te drukken, trillend, zeer verschillend van den grooten, vollen pols bij dien anderen persoon, alvorens de bloedvloeijing bij hem ontstond. Hier is de buik plat en ineengevallen. Deze beide gevallen zijn slechts wijzigingen van een en hetzelfde ziekteproces.

Voorschrift: lavementen van valeriaan met bijvoeging van castoreum 2) en inwendig R. inf. rad. valer. (ʒij) ℥iv, muc. salep. ℥ij, acid. muriat. dr. i syr. simpl. ℥i M. S. alle 2 uren een eetlepel te nemen.

8 Junij. Reeds uitwendig is te zien, ook zonder den lijder te ondervragen, dat hier groote veranderingen zijn voorgevallen; vooral in het oogvallend is de verandering in de spierbeweging. Voor eenige dagen troffen wij nog

1) Het 4e ziektegeval.

2) R. Inf. rad. valer. (ʒij) ℥iij, pulv. g. mimos. ʒij, castor. canad. ℈β M. Er is hier in plaats van de voorgeschreven tinct. castor. het veel goedkooper castor. canadense in zelfstandigheid genomen.

vlokkenlezen, subsultus tendinum aan (een verschijnsel, dat voor de versatilis van FRANK zoo zeer kenmerkende is), buitendien groote opwekking, die reeds in het aangezigt zigtbaar was, spraakzaamheid en volkomen gemis aan slaap, kortom wat REIL den typhus irritabilis genoemd heeft. Nadat nu in den afgeloopen nacht een goede, vaste, verkwikkende slaap is ontstaan, vinden wij heden den lijder veel rustiger en niets meer van die verschijnselen. Het epithelium der tong is losgestooten, de tong is vochtig; slechts een brijachtige stoelgang heeft in de laatste 24 uren plaats gehad; de terugwerking van het vaatstelsel is verminderd; in plaats van het vroeger voorhanden geweest zijnde bovenmatig kleverig zweet op eene brandende huid, vinden wij thans de huid week, fluweelachtig en open. Van nog meer gewigt is de verandering in de urine; zij is troebel en bevat een vlokkig bezinksel, hetwelk volgens microscopisch onderzoek, uit slijm en piszouten bestaat. Ik heb ul. op 2 hoedanigheden der urine in deze ziekte opmerkzaam gemaakt: 1) die, waar de lijder eene urine loost, zoo bleek als die der hysterischen; deze urine, wanneer zij al ten tijde der scheiding eene verandering ondergaat, wordt slechts weinig troebel; zij kan alzoo noch met opzigt tot de erkenning, noch tot de voorzegging van aanbelang zijn; 2) waar de urine roodbruin, zuur is (waarschijnlijk veranderd bloedrood bevattende, dat, even als eene basische stof, aan het zuur gebonden is); hier is de urine ten tijde der scheiding van groote beteekenis, zij wordt troebel en vormt een sterk, vlokkig bezinksel. Wij hebben hier zelfs een geval gezien, waar deze scheiding door urine in slijm-

vloed van de pisafscheidingswerktuigen overging. Ik heb dit proces in de urine met het vervellingsproces, zoo als dit in den typhus petechialis voorkomt, vergeleken, waarop reeds de oude HARTMANN in *Weenen* heeft opmerkzaam gemaakt. Wij zien hier eene dergelijke losstooting van epithelium op de tong, zoo moeten wij ook de verschijnselen in de long als vervellingsproces verklaren; op gelijke wijze geschiedt het op het darmkanaal; bij vrouwen treft men ook dikwijls dergelijke losstooting aan van het epithelium van het slijmvlies der scheede.

Wij hadden hier lavementen van valeriaan met castoreum aangewend: dit is een uitmuntend middel, om den geprikkelden toestand van het zenuwstelsel te verminderen.

9 Junij. De geruststellende verandering, die wij gisteren bij den lijder vonden, duurt ook nog heden voort; bijzonder aangenaam is het ons, dat de verschijnselen, welke de verisatilis van FRANK kenmerken, geheel verdwenen zijn, en in hunne plaats werkdadige, critische zijn ontstaan, die evenwel heden eene gedeeltelijke stoornis hebben ondergaan, doch zonder nadeelige gevolgen; de urine is heden namelijk weder donkerrood en zonder bezinksel; wij zouden thans liever eene heldere, zuivere gezien hebben, dan zou de scheiding geëindigd zijn. Want zoo lang nog de donkerroode kleur der urine blijft bestaan, is het ziekteproces nog niet geweken. — De lijder heeft rustig geslapen, en de slaap was tevens verkwikkend; hetgeen men reeds aan zijn gelaat ziet. De buiks- en borstverschijnselen vertoonen niets verontrustends. Wat de koorts aangaat, zoo is de tong

vochtig, doch nog steeds glad, heeft nog geen' margo fimbriatus, nog geene fluweelachtige gesteldheid, doch is hare kleur beter. In den beginne was zij gerimpeld en aan de punt van ieder tepeltje zag men een bloederig punt, gelijk zulks aan de vlokken van het darmkanaal in deze ziekte wordt waargenomen.

Wij kunnen thans den lijder meer voedend behandelen.

11 Junij. Bovenal verheugt ons heden de gesteldheid der urine, die nog voor eenige dagen tegennatuurlijk gekleurd was; zij wordt thans meer helder en moet het nog meer worden. De overige verschijnselen zijn gunstig: de huid is vochtig, de tong wordt natuurlijk, de pols is meer bedaard, doch nog zeer zwak. Alles kondigt aan, dat de herstelling nabij is. De geheele zoo verontrustende reeks van verschijnselen in de spieren en zenuwen is geheel en al verdwenen.

De versatilis van FRANK, waarvan gijl. hier een overeenkomend beeld hebt gezien, behoort, volgens zijne uitspraak, tot de gevaarlijkste vormen, terwijl de stupida eene gunstige voorzegging toelaat. Doch geloof ik, dat deze voorzeggingsregel moet beperkt worden; want ik heb mij herhaaldelijk overtuigd, dat, wat FRANK nervosa versitalis heeft genoemd, vele geheel verschillende ziektevormen omvat. Zoo zag ik dikwijls, vooral in het Juliushospitaal te *Würzburg*, dat prikkerbare personen, bepaaldelijk jonge meisjes, die aan longtering, voornamelijk aan gierstkorrelvormige knobbels leden, gelijk ook ROKITANSKY vermeldt, alle verschijnselen der nervosa versatilis vertoonden, Ook bij phthisis florida, vooral in zenuwachtige vrouwen, traden dikwijls de hoofdverschijnselen geheel terug, terwijl zij in hare praatzucht

zonder moeite in éénen adem voortspraken. Het schijnt mij toe, dat FRANK, door deze hoogst toevallige groepen van verschijnselen geleid, eene verwisseling heeft begaan en daardoor deze zijne valsche voorzeggingsregel zijne verklaring vindt. Ik heb deze groepen van zenuwverschijnselen in den typhus niet van zulk eene slechte beteekenis gevonden, althans waar deze praatzucht, onrust, spierbeweging alléén aanwezig waren, en niet nog andere zenuwverschijnselen, bepaaldelijk kramp der spieren van het slikken, watervrees of trismus en tetanus, welke stellig als den dood verkondigende te beschouwen zijn, mede voorhanden waren 1).

---

1) Meer uitvoerig liet zich SCHOENLEIN daarover bij een' anderen lijder uit, die eveneens aan nervosa versatilis leed, en bij wien zich een aanhoudend schudden met het hoofd had vertoond:

»Met betrekking tot de zenuwverschijnselen komt er eene me»nigte wijzigingen voor, die wel eene vrij gelijke betrekking tot »de ziekte hebben, maar met betrekking tot de voorzegging, van »verschillende beteekenis zijn, en welker kennis derhalve den prac»tischen arts van gewigt is: de meest bekende en meest gewone »zijn de onwillekeurige spierbeweging der ledematen (peeshuppe»ling, vlokkenlezen); een ander zenuwverschijnsel, dat ook niet »zelden in deze ziekte voorkomt, doch reeds van grooter beteeke»nis is, zijn hevige borstkrampen; ik heb eerst korteling een geval »van dien aard gezien, waar, na een bevredigend beloop der ziekte, »plotseling asthma en reeds 24 uren daarna de dood ontstond. »Een dergelijk geval zaagt gijl. hier bij een meisje, waar de hevigste »kramp van het strottenhoofd ontstond, maar die voor de aange»wende middelen week (zie het 6e ziektegeval). Het gevaarlijkste »krampverschijnsel is de hydrophobie, de ware watervrees, waar »de geringste poging om water te slikken, dadelijk de hevigste »kramp veroorzaakt; zij komt gelukkig zeer zelden voor. Geheel

De middelen tegen deze reeks van zenuwverschijnselen, die wij ook in dit geval beproefd hebben, zijn de valeriana en het castoreum (het doelmatigste in den vorm van lavementen aangewend), welligt ook muscus, terwijl opium, en in het algemeen alle narcotica, hier niet slechts nutteloos maar ook schadelijk zijn.

14 Junij. De herstelling zal zich, even als na typheuse ziekten in het algemeen, rekken, en in dien tijd zullen wij den lijder, al geven wij hem ook geene geneesmiddelen meer, toch, met opzigt tot zijne voeding, onder ons opzigt moeten houden. Bij herstellenden van typheuse ziekten, vooral van den vorm van versatilis, is, naar mijne ervaring, vooral nog eene omstandigheid op te merken, namelijk de buitengewoon verhoogde opwekbaarheid der teeldeelen, die bij mannen en vrouwen tot satyriasis kan stijgen en dan, of op eene natuurlijke, of op eene onnatuurlijke wijze wordt bevredigd; waarom men niet slechts op den lijder, maar, (en vooral in de bijzondere praktijk) ook op de wakende personen een waakzaam oog moet houden. Ik heb zoo dikwijls onheil door verzuim van dezen regel gezien, dat ik ul. dringend daarop opmerkzaam moet maken. Voorts moet ook herhaaldelijk een naauwkeurig onderzoek omtrent het linnengoed van den lijder gedaan worden, opdat de arts vroegtijdig te weten kome, met

---

»dezelfde beteekenis, ten opzigte der voorzegging heeft de, gedu»rende het beloop van den typhus somwijlen ontstaande trismus »en tetanus. — In dit geval vertoonen zich onwillekeurige bewe»gingen der spieren van den hals, hetgeen als een onaangenaam »teeken is te beschouwen, en doet vreezen, dat er zich water in »den schedel zal vormen."

welken vijand hij heeft te kampen. — Bij andere herstellenden van typhus vertoont zich eene toegenomene opgewektheid der spijsverteringswerktuigen, eene ware vreetlust, die zeer ligt indigestie kan te weeg brengen, die vooral dan gevaarlijk is, als het proces der likteekenvorming van de darmzweren nog niet geheel geëindigd is, vermits op nieuw alle verschijnselen van de gastrisch-nerveuse koorts zich vertoonen 1).

---

1) De likteekenvorming der darmzweren vangt in het algemeen aan tegen het einde van het 3e zevendaagsche tijdperk, en is, naar mate van de hevigheid van den plaats gehad hebbenden typhus, verschillend van duur; soms is zij zelfs den 80en dag der ziekte nog niet geëindigd, in goedaardige gevallen meestal tegen den 30en dag. Zoo lang de zweren niet geheel genezen zijn, en al is de verzwering nog zoo klein, zoo is de lijder niet buiten gevaar. Dit bestaat 1) daarin: dat door misslagen in de dieët, het vatten van koude enz. het genezingsproces wordt gestoord, hetgeen men RECIDIEF der ziekte heeft genoemd; het berust evenwel niet op eene nieuwe uitbotting op het darmslijmvlies, maar op eene nieuwe prikkeling van hetzelve, die met eene asthenische koorts vergezeld gaat; 2) dat er zich eene doorboring op het in verzwering verkeerend gedeelte der darm vormt, daar hier de verettering na afstooting der korst, in plaats van te genezen, verder gaat. Zij komt in het algemeen tusschen den 21en en 40en dag der ziekte voor, doch somwijlen zelfs nog den 70en, 80en dag. — Het is daarom de vraag: zijn er stellige verschijnselen, waaruit men, althans met waarschijnlijkheid, het einde kan bepalen, waarop de genezing der zweren plaats heeft? SCHOENLEIN beäamt de vraag en geeft als zoodanige teekens aan, welke men naauwkeurig moet opsporen: 1) of er zich nog gevoeligheid of borrelen in de regter darmbeenstreek vertoont, tot welker bepaling men den lijder op verschillende tijden van den dag, zoowel vóór als na den eten moet onderzoeken; 2) of er in den stoelgang nog etterbolletjes

Ook hierop moet de geneesheer acht slaan, vermits soms op eenmaal al zijne moeite verloren kan gaan.

De urine des lijders is thans volkomen helder en bleek geworden; zij mist de kleurstof en alle stikstofhoudende zelfstandigheden, en in dit opzigt is de urine ook gedurende de herstelling zeer kenmerkend. — Aan den anderen kant ziet men bij lijders een verdwijnen der organische stof, zonder dat eene aanmerkelijke uitscheiding van dezelve plaats heeft, zelfs wanneer zij veel voedsel gebruiken. De grond hiervan ligt daarin, dat zulke lijders 3—4 uren na den maaltijd eene urine lozen, die eene groote hoeveelheid piszouten en pisstof bevat 1), welke stoffen kersroode, dikwijls geheel violetkleurige bezinksels van 2—3 vingers hoogte vormen.

---

voorkomen; 3) of er nog een overblijfsel van vaatprikkeling, vooral des avonds, kort voor middernacht voorhanden is, waarbij zich de geneesheer niet op het zeggen van den lijder mag verlaten; 4) of de vermagering nog voortduurt.

Eerst bij de *geheele genezing* der darmzweren (d. i. als alle genoemde teekenen gezamenlijk verdwenen zijn) kan men zeggen, dat de eigenlijke herstelling der typheusen aanvangt.

1) Van veel gewigt is deze opmerking. Zeer dikwijls ziet men lijders vermageren, b. v. bij rheumatismus chronicus en acutus, zonder dat de blijkbare grond hiervan kan worden gevonden, daar noch de afscheidingen zoo sterk zijn, noch de pijn zoo hevig, noch de spijsvertering zoodanig gestoord is, om eene zoo sterke vermagering te kunnen te weeg brengen. De veelvuldige deposita van uraten, bij dezen ziektevorm meestal aanwezig, kan als eenige grond der vermagering veelal beschouwd worden, wanneer men in aanmerking neemt, dat zoo wel het acid. uricum als het ureum, als veel stikstof bevattende, hoofdzakelijk uit de proteïne-bestanddeelen van het bloed gevormd worden. G.

De bloedvormig wordt hier door de uitscheiding dezer stikstofhoudende zelfstandigheden met de urine geloosd, zonder dat evenwel daarbij de hoeveelheid der urine is toegenomen. Iets dergelijks heeft ook in de typheuse ziekten plaats, waarop BUZORINI het eerst heeft opmerkzaam gemaakt. De typheusen vermageren met eene ongeloofelijke snelheid, zelfs wanneer geene sterke ontlastingen plaats hebben. Ik zocht vroeger den grond daarvan in het eiwitgehalte der darmontlastingen: doch heeft zich dit vermoeden niet bevestigd, daar de hoeveelheid eiwit daarin te gering is. Of hier ook de vermindering van stof met de scheikundige hoedanigheid der urine in verband staat, of dit de eenige grond is, weet ik niet, dit moeten verdere nasporingen leeren; doch dit weet ik, dat, wanneer de herstelling plaats heeft, de urine geheel bleek en volkomen arm is aan stikstofhoudende verbindingen, waardoor de herstelling der gedurende de ziekte verlorene organische stof wordt begunstigd. Daarom is de hoedanigheid der urine, zoowel gedurende de ziekte als gedurende de herstelling, van het grootste gewigt!

Laat ons thans den lijder goed voeden.

De krachten van den lijder namen spoedig weder toe, en den 26 Julij kon hij reeds als genezen ontslagen worden.

6. ZIEKTEGEVAL.

Typhus abdominalis. — Verschillende soorten van hersenprikkeling in den typhus. — Beoordeeling der buiksverschijnselen. — Aandoening van het strottenhoofd. — De episoden in typheuse ziekten. — Ongelijke verdeeling van den warmtegraad. — Nervosa versatilis. — Dood. — Lijkopening.

---

19 Julij 1841. Auguste kaes, dienstmeisje, 18 Jaren oud. Wij treffen hier hersen- buiks- en koortsverschijnselen aan, en voegen wij deze groepen bij elkander, zoo vertoont zich een helder beeld van typhus abdominalis. De lijderes is eerst sedert 11 Julij ziek, heden is het alzoo de 8e of 9e dag der ziekte, bij gevolg de aanvang van het tweede 7 daagsche tijdperk, en zijn de verschijnselen reeds van eene hevigheid, zoo als zij in goedaardige gevallen zelden voorkomen. In den morgenstond is de lijderes wel bij bewustzijn, maar in de gelaatsuitdrukking ligt dat stupide, dat, wat men status atonicus noemt; in den afgeloopen nacht was zij zeer onrustig, het bewustzijn ontbrak geheel, zoodat de ontlasting in het bed afging. Wat de hersenverschijnselen aangaat, zoo is het hoofd heet, en er is hardhoorigheid ontstaan, De buik is week, maar in de regio ileo-coecalis zeer gevoelig en aldaar een borrelend geluid te bespeuren, ook zijn de kenmerkende typhusstoelgangen 1) aanwezig. Wat de koorts aangaat, zoo

---

1) De vloeibare darmontlastingen, zoo als zij gewoonlijk in het

is de tong thans reeds droog en glad, het epithelium gerimpeld, de tanden zijn met een eigendommelijk bruin overtreksel bedekt; de huid is droog, heet, werkeloos, de urine donker en zeer zuur; de pols heeft in den morgen 96 en des avonds 108 slagen in de minuut; dit is nog het beste.

Wij hebben bij de behandeling op het geheele ziekteproces als zoodanig en op de bijzonder bedreigde organen te letten. Hier is het voornamelijk het darmkanaal; doch ook de ademhalingswerktuigen zijn niet geheel vrij, hetgeen zich nog meer bij de inkomst van de lijderes vertoonde, toen ligte hoest en drooge reutel op beide zijden der borst aanwezig waren. Met opzigt tot het geheele ziekteproces zullen wij chlorewater 1) toedienen, in betrekking tot het plaatselijk lijden eene plaatselijke

---

tweede zevendaagsche tijdperk voorkomen, scheiden zich, in een glas gedaan, in twee lagen: in een vlokkig, geelachtig gekleurd bezinksel en eene daarboven zich bevindende graauw-troebele vloeistof. Het vlokkig bezinksel bestaat uit slijm- of etterbolletjes, eene gedaantelooze, korrelachtige stof (waarschijnlijk gestolten eiwit), epithelium-cellen en kristallen, grootendeels van phosph. ammon. et magnes, op welken SCHOENLEIN het eerst opmerkzaam heeft gemaakt (MÜLLER'S Archiv 1836, p. 258). Dr. SIMON vond in het gedroogde vlokkig bezinksel 32 pc. zouten, waarvan schier de helft (14,6) uit aardphosphaten bestond. Volgens hem, komt er in het vloeibare gedeelte der darmontlastingen eiwit in geringe hoeveelheid voor en veel koolzure ammonia; waarom deze stoelgangen ook steeds alcalisch reageren.

1) ℞ Solution. Gumm. mimos. (℥ β) ℥ ν
Aq. Oxymuriat. ℥ β
Sacch. alb. ℥ ι.

M. S. om de 2 u. 1 eetlepel vol te nemen.

bloedontlasting door 12 bloedzuigers in de regio ileo-coecalis bewerkstelligen, en lavementen van een afkooksel van stijfsel met aqu. oxymuriat. (℥ β voor een lavement) doen zetten; de koude omslagen op het hoofd moeten voortgebruikt, en de lijderes na de bloedontlasting in een warm bad geplaatst worden.

20 Julij. Gisteren was de lijderes onrustig, ijlde voortdurend, het was evenwel geen woedend maar stil ijlen, dat ook in den nacht voortduurde, geene slaap, het was meer een toestand van bedwelming, sopor, zoo als wij denzelven thans in den morgen vinden. De lijderes is slechts moeijelijk uit deze slaapzucht te wekken, en geeft slechts moeijelijk antwoord; ook des nachts had er weder onwillekeurige afgang der uitwerpselen plaats; gedurende den dag volgden geene stoelgangen. De zenuwverschijnselen zijn alzoo blijkbaar toegenomen. Wat de plaatselijke verschijnselen in het darmkanaal betreft, zoo is de buik week, de regio ileo-coecalis naauwelijks opgezet, doch gevoelig niettegenstaande het gewaarwordingsvermogen zeer verminderd is; het borrelen is duidelijk; het was ook niet te verwachten, dat wij deze verschijnselen door bloedzuigers wegzuigen of door zalven wegsmeren zouden. In 24 uren hadden slechts twee groenachtige stoelgangen plaats. De koorts is dezelfde als gisteren, de tong er uitziende als rood vleesch ingekorven; de huid heet, droog, in turgor verkeerende; de urine heeft de lijderes weder in het bed geloosd; — kortom, alle verschijnselen zijn niet slechts niet verminderd, maar zelfs toegenomen. — De ontwikkeling der ziekte is zoo snel, de plaatselijke darmverschijnselen zijn zoo hevig, de reflectie-verschijnselen reeds

zoo vroeg het duidelijk uitgedrukte kenmerk van torpor hebbende, dat wij de voorzegging ongunstig moeten stellen.

Wat de zenuwachtige aandoening, bepaaldelijk de *hersenverschijnselen* in den typhus aangaat, zoo geloof ik, dat derzelver bron zeer verschillend kan zijn en naar dit verschil de behandeling moet gewijzigd worden. Er is eene prikkeling der hersenen, die reeds den 3^{en}, en 4^{en} dag der ziekte te voorschijn komt, die ik geloof dat in verband staat met de uitbotting op het buiks-slijmvlies en dezelfde beteekenis heeft, als de verschijnselen van het hoofd, die het uitbreken der heete uitslagziekten, bepaaldelijk der pokken, voorafgaan 1). Daarvoor spreekt de tijd, waarop deze prikkeling ontstaat; de toestand der hersenaandoening, het woedende ijlen, het rood gekleurde gelaat, de volle pols, de heete huid, en dat, zoodra de uitbotting op het buiks-slijmvlies heeft plaats gehad, de verschijnselen nalaten of geheel verdwijnen (meest tegen den 7^{en} dag). — Eene andere hersenprikkeling komt dikwijls in den loop der ziekte voor, en berust op eene ophooping van bloed, die tot ontsteking overhelt; zij stelt den vorm daar, dien men typhus cerebralis heeft genoemd; zij komt dikwijls reeds vroegtijdig te voorschijn, kan evenwel ook, zoo als gijl. in enkele gevallen hebt gezien, nog den 17^{en} of 18^{en} dag volgen. — Er komt eene derde soort van hersenprikkeling in deze ziekte voor, die blijkbaar van den buik uitgaat, en van de vorming van zweren op de darmen afhankelijk is, even als bij kinderen de hersenprikkeling door wormen wordt voortgebragt. — Eene

1) Vergel. de aanmerking pag. 65.

vierde prikkeling der hersenen komt in een later tijdperk der ziekte voor, waar reeds de scheidingen zijn aangevangen, gelijk aan de hersenprikkeling bij lieden, die eén groot vocht-verlies geleden hebben; dat zijn ijlingen uit zwakte. Terwijl deze door goede voeding, kina enz. worden hersteld, is bij den ontstekingachtigen vorm het middel: bloedontlasting, omslagen van ijs, afleiding, en bij den derden vorm, waarvan de oorzaak in den buik is gelegen, bedarende middelen, lavementen van melk, lijnzaad, castoreum, moschus. — Zoo kan aldus hetzelfde verschijnsel in hetzelfde ziekteproces eene zeer verschillende beteekenis hebben, en is het aldus eene dwaasheid, ze steeds voor dezelfde te houden, zoo als MARCUS heeft gedaan en de Franschen hem hebben nagepraat. Het is daarom noodig, in ieder afzonderlijk geval te onderzoeken, van welken aard de hersenprikkeling zij. Hier is het blijkbaar eene medelijdende prikkeling, afhankelijk van de aandoening van het darmkanaal. Laat ons de lijderes een lavement van een valeriaan-aftreksel met castoreum en weder een bad geven.

21 Junij. De gelaatsuitdrukking van de lijderes is juist niet zeer bevredigend; steeds bestaat deze neiging tot sopor, de oogen zijn half geopend, slechts weinig geluid geeft zij van zich. — Gisteren ging de dag vrij rustig voorbij; de lijderes lag in dit stil, inwendig ijlen; na middernacht werd het heviger, tot zij tegen den morgen rustiger werd. De hardhoorigheid is aanmerkelijk toegenomen; dat zou het ergste niet zijn, men heeft dit zelfs als een gunstig teeken beschouwd, hetgeen ik niet zoo onbepaald kan toestaan. De buiksver-

schijnselen zijn verminderd, de buik is meer ingevallen, de pijnlijkheid geringer, doch is nog steeds het borrelen waar te nemen, slechts 2 (onwillekeurige) stoelgangen hadden plaats. Alzoo schijnen de buiksverschijnselen gunstiger te zijn; doch ik moet bekennen, dat ik een' zeer slechten vorm van typhus abdominalis juist met deze schijnbaar gunstige buiksverschijnselen heb gezien. Ik herinner mij in het bijzonder een geheel huisgezin, dat, daaraan lijdende, in het Züriger hospitaal werd gebragt, waar de buik zoo zeer was zamengetrokken, dat de wervelkolom was te voelen; waar de verdooving zoo groot was, dat in het geheel geen pijnlijk gevoel voorhanden was; in plaats van buikloop bestond er verstopping; bij de lijkopening werden er aanmerkelijke verzweringen op het buiks-slijmvlies aangetroffen. De verschijnselen van den buik kunnen daarom slechts in vergelijking en in verband met de andere verschijnselen, bepaaldelijk die der hersenen, beoordeeld worden. Want er kan ten gevolge van den aandrang van bloed naar de hersenen uitstorting van water plaats hebben, en dan kunnen er zich buiksverschijnselen, gelijk bij hersenwaterzucht, vertoonen, waartoe de typheuse buiksverschijnselen behooren. Gijl. ziet alzoo, dat een enkel verschijnsel niet afzonderlijk, maar in verband met de overige moet beoordeeld worden, om niet in de grootste dwalingen te vervallen. — Wat de koortsverschijnselen aangaat, zoo zijn deze dezelfde: de tong is geheel rood, droog, op het gevoel als leder; de huid is droog, ruw, de pols heeft 96 slagen in de minuut.

Wij zullen het gisteren voorgeschrevene lavement en bad laten herhalen.

22 Julij. De toestand der lijderes is slecht; in alle rigtingen zien wij, op weinig uitzondering na, slechts onaangenamē verschijnselen. De aandoening van het hoofd heeft toegenomen, (waarom men gisteren avond reeds noodig oordeelde 12 bloedzuigers aan het hoofd te zetten); er vertoont zich groote onrust, de lijderes verlegt zich gedurig, het gezigt is op eene mismaakte wijze verdraaid, uit haren slaap is zij niet te wekken, ook de buiksverschijnselen zijn toegenomen; aanhoudende pijn en borrelend geluid in de regio ileo-coecalis, onwillekeurige, doch niet bloederige stoelgangen in groot getal. Bovenal mishaagt ons de aanhoudende droogte der donker-rood-bruine tong. Alle deze slechte verschijnselen worden niet vergoed door de matige snelheid van den pols (96 slagen in de minuut). Daarbij komt nog de vermindering van den warmtegraad der huid, bijzonder de koude ledematen, terwijl het hoofd afwisselend heet is, een der onaangenaamste en meest ongunstige teekenen.

De lavementen moeten herhaald en eene warme overgieting gemaakt worden; bovendien willen wij de lijderes voorschrijven: ℞. Inf. cort. chinae et rad. angelic. (āā dr. ij) ℥iv, muc. salep ℥ij, acid. muriat. ʒj, syr. simpl. ℥j. M. S. alle uur een eetlepel vol te nemen.

23 Julij. Al dadelijk vertoont zich die eigendommelijke heeschheid, dat fluiten bij de ademhaling, als hoogst onaangenaam verschijnsel, en doet vreezen, dat, al komt de lijderes ook al gelukkig den typhus te boven, naderhand nog vorming van zweren in het strottenhoofd zal volgen. De zenuwverschijnselen zijn veel verminderd; voor middernacht was de lijderes nog zeer onrustig, later werd zij rustiger en sliep in. Hare ge-

laatsuitdrukking toont reeds aan, dat zij weder bij kennis is, ook gaan de ontlastingen niet meer willekeurig af. Wat het darmkanaal betreft, zoo is de pijnlijkheid van den buik verdwenen, slechts ééne ontlasting had er sedert gisteren plaats. De koorts is gering. Nu is evenwel dit onaangenaam toeval in het strottenhoofd ontstaan, dat reeds voor den tegenwoordigen toestand en dan nog later voor de toekomst geen gunstig vooruitzigt oplevert. Wij zullen daarom dadelijk 6 bloedzuigers aan de keel laten zetten.

24 Julij. Wij hebben gisteren bij de vroegere verschijnselen nog eene nieuwe groep derzelven zien ontstaan, die ons zeer onaangenaam was, ik bedoel het verschijnsel in het strottenhoofd (opmerkelijke verandering der stem, eigendommelijk fluitend geluid bij de in- en uitademing), dat later nog klom tot hevige, krampachtige zamensnoeringen in de keel, bepaaldelijk in het strottenhoofd, met grooten onrust en angst. Het was te vreezen, dat daaruit eene ontsteking van het slijmvlies van het strottenhoofd zou ontstaan, die spoedig in boosaardige verzweringen overgaat, een toestand, die nog in latere tijdperken door keeltering doodelijk eindigt. Ik herinner ul. aan een geval uit een vroeger semester: een jongeling van 22 jaren kwam in het hospitaal met een' typhus abdominalis. Nadat het typheuse lijden reeds was afgeloopen, duurde de aandoening der ademhalingswerktuigen, die hetzelve vergezelden, voort; er ontwikkelde zich eene spoedig verloopende keeltering, waaraan de lijder bezweek. Bij de lijkopening vond men twee kleine zweertjes in het strottenhoofd, die reeds het schildvormig kraakbeen voor een groot

gedeelte hadden vernield, terwijl de darmzweren, tot op weinigen na, reeds waren genezen. Deze uitgang van het typheuse ziekteproces heeft over het algemeen zelden plaats; in eene groote reeks van waarnemingen heeft LOUIS naauwelijks 2 of 3 gevallen aangetroffen. Eene 2e mogelijkheid, die ons hier dreigt, is de toeneming van de aandoening van het strottenhoofd tot oedema glottidis. Wanneer in het 1e geval de stoffelijke verandering in het strottenhoofd met langzamen, maar stellig doodelijken uitgang, in het 2e geval spoediger, dikwijls reeds in 10—12 uren door stikking, door sluiting der stemspleet doodelijk eindigt, zoo is hier nog eene 3de mogelijkheid voorhanden, die ook hoogst onaangenaam is, namelijk, dat deze krampachtige zamensnoering zich niet bij het strottenhoofd blijft bepalen, maar zich ook tot het slokdarmshoofd uitstrekt; het gevolg daarvan is het verschijnsel der watervrees; ook hiervan heb ik voorbeelden gezien, gelukkig zeer zeldzaam; ik zou mogen zeggen, dat het een stellig doodelijk teeken is. — Er zijn alzoo gronden genoeg voorhanden, om dit ontstaan der aandoening van het strottenhoofd als hoogst onaangenaam te beschouwen; daarin ligt ook de grond van onze spoedige werkdadige behandeling (zetten van bloedzuigers, inwrijvingen van kwikzalf, en toen de krampachtige verschijnselen ontstonden, aanwending van zuurdeeg).

Wanneer nu ook al ten gevolge van deze behandeling eene gunstige verandering is ontstaan, zoo is onze vrees nog niet verdwenen, want de kramp is wel achterwege gebleven, maar het objective verschijnsel blijft nog bestaan: de heeschheid der stem en het voortdu-

rend flnitende geluid bij de ademhaling. Dit is des te merkwaardiger, daar de andere verschijnselen, de *natuurlijke* typhusverschijnselen, op eene hoogst verblijdende wijze verminderd zijn: de bewusteloosheid, de storing des bewustzijns is niet meer zoo groot als vroeger, de lijderes verlangt naar het voldoen harer behoeften; het hoofd is niet meer zoo heet. De buik is week, nog een weinig gevoelig: het borrelend geluid is verdwenen. Sedert gisteren hebben 3 kenmerkende stoelgangen plaats gehad. Ook de koorts is veel verminderd: de tong begint vochtig te worden en is niet meer zoo gerimpeld, de pols heeft 96 slagen in de minuut, de huid is ruw, matig warm. — Zoo houdt dit voorval ons thans bijzonder bezig. Gijl. zult uit onze lessen en eene reeks van ziektegevallen gezien hebben, dat het nevens de hoofdverschijnselen van den typhus voornamelijk deze voorvallen zijn, die in hunne menigvuldigheid den loop der ziekte zoo zeer wijzigen en veranderen, en zoo zeer op de behandeling terugwerken, dat de gronddenkbeelden in het behandelingsplan, hetwelk op zich zelve even zoo eenvoudig is als het beloop der hoofdziekte, even zoo veranderend en wankelend wordt, als de episodisch ontstaande toestanden de hoofdziekte veranderen, en dat is het, wat de behandeling der typheusen zoo moeijelijk maakt. Het is eene verdienste der nieuwere geneeskunde, dat zij uit deze verwarring, zoo als de beschrijving der oudere artsen (zelfs die van P. FRANK) die aanbood, de steeds aanwezige verschijnselen van het ziekteproces, steunende op den stoffelijken grondslag, als eene onomstootelijke basis afgezonderd, daarnaast de verschillen en veranderingen, zelfs met eene vrij zekere statistieke getalverhouding ge-

rangschikt, en zoo, hetgeen tot nog toe een wensch was, de rationele behandeling voorbereid heeft.

26 Julij. In plaats van tusschen den 14en en 15en dag der ziekte (die van gisteren op heden) iets gunstigers te hebben bespeurd, treffen wij den toestand integendeel slechts ongunstig aan. Van scheidingen of critische pogingen vertoont zich nog geen spoor, daarentegen blijkbaar eene toeneming der plaatselijke verschijnselen in den buik, en daarmede in verband staande toeneming der zenuwverschijnselen, alsmede eene verandering in de koorts. De buik is wel week, maar ter plaatse van den blinden darm en gedeeltelijk nog van het colon adscendens zeer gevoelig, hetgeen te opmerkelijker is, daar bij deze bewusteloosheid de gevoeligheid moest onderdrukt zijn. De graad der bewusteloosheid is weder dezelfde, als wij ze vroeger zagen, en daarmede ook weder de onwillekeurige afgang der uitwerpselen ontstaan. Wat de koortsverschijnselen aangaat, zoo vertoont zich wel geene groote toeneming in de snelheid van den pols (108 slagen in de minuut), doch is de pols zwakker geworden, de verdeeling van den warmtegraad weder ongelijk, (dat is het onaangenaamste teeken); terwijl de huid der buik en borst meer stekend, brandend heet is, zijn de ledematen, bepaaldelijk de bovenste, meer koel. Ik heb gevallen van typhus gezien, waar de ledematen zoo koud waren als bij choleralijders. Het eenigst voordeelige wat wij heden vinden, is, dat de zoo dreigende verschijnselen van het strottenhoofd eenigzins verminderd zijn. De kramp in hetzelve is niet teruggekeerd, doch is er nog steeds een weinig heeschheid en hoest voorhanden.

Voorschrift: een aromatisch bad, stijfsel-lavement van ℥ iij met nitr. argent. (gr. j) en china-aftreksel met acid. phosphor. tot inwendig gebruik.

27 Julij. Er valt omtrent den toestand niets slechters te zeggen, integendeel iets beters. Reeds het uitzigt der lijderes zal ul. zeggen, dat haar toestand gunstiger is, dan wij denzelven in den aanvang aantroffen. De zenuwverschijnselen duren nog wel in hoogen graad voort, doch bestaat de diepe bewusteloosheid niet meer; de buiksverschijnselen zijn matig, er is weinig gevoeligheid in de regio ileo-coecalis, in de laatste 24 uren hadden slechts 2 stoelgangen plaats. Bijzonder aangenaam is het ons evenwel, dat de hevige verschijnselen in het strottenhoofd verdwenen zijn; ook de koorts is minder dan voor eenige dagen en de warmtegraad heden gelijkmatig verdeeld.

Wij willen bij het gisteren voorgeschreven lavement nog castoreum-tinctuur (8 droppels) voegen en het aromatisch bad 1) laten herhalen.

---

1) Schoenlein raadt bij de behandeling der typheuse ziekten, omstreeks den tijd der scheiding (d. i. den 14en dag der ziekte) vooral de aanwending der baden aan. Daar de scheiding in deze ziekte meestal door de huid plaats heeft, zoo is het goed, deze tot uitscheiding voor te bereiden, den lijder reeds tegen den 11en of 12en dag der ziekte een warm water- of zeepbad te laten nemen, vooral wanneer de huid zeer ruw of met vuil bedekt is. Bij voorwerpen, waar de huid gemakkelijk uitwasemt en de terugwerking meer tot torpor overhelt, moeten warme baden en warme begietingen worden aangewend; waar een spoedige collapsus te vreezen is, daar voegt men bij de warme baden afkooksels van kamillen, aromatische kruiden, aromatischen spiritus, enz. Wanneer integendeel de huid volkomen droog, gloeijend heet, en gelijktijdig

28 Julij. Wij vinden hier heden het verschil der zenuwverschijnselen, gelijk wij hetzelve ook in een ander geval 1) hebben gezien, een verschil, dat P. FRANK het eerst als eene eigene soort heeft daargesteld en daarna door REIL is aangenomen. FRANK verdeelt de zenuwkoorts in stupida en versalitis, REIL in typhus met erethismus en typhus met torpor (in hoogeren graad met paralysis). Deze onderscheiding en daarstelling eener soort is eenig en alleen gegrond op de wijziging der zenuwverschijnselen, maar die niet genoeg van gewigt is, om deze onderscheiding te regtvaardigen. Zij stelt geen wezentlijk onderscheid daar, maar schijnt meer op persoonlijke gesteldheid te berusten, want men merkt den vorm van versatilis vooral op bij lieden van een opwekbaar zenuwstelsel, vandaar, voornamelijk bij vrouwen die vroeger aan hysterie geleden hebben, bij jonge meisjes, omstreeks den tijd der maandelijksche zuivering en vooral bij bleekzuchtigen; dit is alzoo geen wezentlijk, met

---

hevige bloedaandrang naar het hoofd aanwezig is, verdienen de koude overgietingen de voorkeur, die evenwel slechts eenige minuten moeten duren en over het algemeen alle 3—4 uren moeten herhaald worden. Iedere aandoening der borstorganen, gelijk ook kleverig, uitputtend zweet en petechiae op de huid zijn tegenaanwijzingen voor hare aanwending. Na de baden raadt SCHOENLEIN de wasschingen der huid aan, die vooral dan noodzakelijk worden, wanneer plaatselijke omstandigheden de begietingen onmogelijk maken. Ook vinden zij hare aanwending, wanneer de huid met een kleverig, bovenmatig zweet en petechiae bedekt is, vooral de koude wasschingen met bijvoeging van een zuur (azijn- of chlorewaterstofzuur).

1) Vergel. het 5e ziektegeval.

het ziekteproces zelve in betrekking staand, maar meer een persoonlijk verschil. Terwijl gijl. daar bij gindschen lijder onverschilligheid, stupiditeit, slaapzucht waarneemt, ziet gijl. hier meer eene opwekking, die terstond door uitwendige oorzaken, zoo als door het zien van omstanders, wordt voortgebragt. — De doorligging, die reeds vroeger, doch in geringen graad aanwezig was, gaat verder voort en vereischt derhalve eene meer zorgvuldige behandeling (ligging op de zijde, omslagen van vin. camphor. met aq. goulard.). Wij hebben in de laatste dagen versterkende middelen en lavementen van nitr. argenti met castoreum voorgeschreven. Wij willen de gift van het laatste tot op ℈β verhoogen, daar gijl. weet, hoe snel dit middel op de zenuwverschijnselen werkt, en buitendien de lijderes nog moschus geven (alle 2 uren 2 gr.).

30 Julij. Wij vonden voor 48 uren, dat de toestand der lijderes, in vergelijking met den vroegeren, gunstiger was geworden. Gijl. herinnert u, dat wij het in den beginne zeer in twijfel trokken, of de ziekte wel 48 uren zou duren, eene vrees, die eenige dagen later door het ontstaan der aandoening van het strottenhoofd zeer toenam. In vergelijking van dien staat der ziekte, is de tegenwoordige veel beter, maar nog niet van dien aard, dat wij voor eenen gunstigen uitgang kunnen instaan; want gijl. weet, dat, wanneer men bij typheuse ziekten ook al alles denkt te boven te zijn, nog later onze hoop in rook kan vervliegen. Er kan hier aldus slechts van eene betrekkelijke beterschap sprake zijn; de lijderes is thans rustiger, vertoont niet meer die buitengewone opgewektheid en slaapt thans

uren lang rustig, aldus eene duidelijke vermindering der zenuwverschijnselen. Ook de buiksverschijnselen zijn gunstiger: de buik is week, minder pijnlijk. De borst is vrij, de ademhaling gemakkelijk, de heeschheid matig, de koorts blijft op dezelfde hoogte; doch is de pols zeer zwak en ledig, en wanneer wij daarbij den langen duur der ziekte onder het oog houden, zoo is het de vraag, of de krachten van de lijderes toereikende zullen zijn voor het ziekteproces. Daarom willen wij bij de reeds voorgeschrevene versterkende middelen nog zacht voedende lavevementen van melk en eidojer en dergelijke middelen tot inwendig gebruik voegen.

De krachten der lijderes waren, zoo als wij vreesden, niet toereikende, om het met zoo vele afwijkingen verloopende ziekteproces ten einde te brengen: de zenuwverschijnselen namen weder toe, de koorts werd heviger, de pols steeds zwakker, en zoo overleed de lijderes in den morgen van den 3den Augustus.

Lijkopening. Even als deze zieke gedurende het leven reeds ongewone daadzaken vertoonde, zoo vinden wij ook zoodanige bij de lijkopening. Gijl. herinnert u, dat er ongeveer den 12en dag der ziekte hevige verschijnselen van het strottenhoofd ontstonden, zich niet slechts uitende door eene verandering der stem, maar ook door hevige krampachtige zamentrekkingen der keel, die ons toen reeds hoogst gewigtig toeschenen, en deden vreezen, dat dit voorval een' ongunstigen uitgang zou veroorzaken: dat er of spoedig vernielende verzwering en wanneer de lijderes ook al het typheuse proces zou doorkomen, toch eene snel verloopende keeltering zou plaats grijpen, of 2) dat er eene uitzweting in het onderhuidsch celweefsel

van het strottenhoofd zou ontstaan, en de dood door stikking zou volgen; of 3) dat de aandoening der zenuwen tot het verschijnsel van watervrees zou toenemen en het tooneel met verlamming zou eindigen. Plaatselijke bloedontlasting, inwrijvingen verwonnen een gedeelte dezer verschijnselen, de krampachtige zamentrekkingen der keel hielden op, maar de verandering in de stem duurde voort, waarbij zich nog een ligte hoest paarde. — Bij de lijkopening vertoonden zich de gewone verschijnselen op het darmslijmvlies: aanmerkelijke nog niet genezen zweren, benevens ook veranderingen op een ander slijmvlies. De geheele tong, van af den wortel, was reeds door een vuil geel beslag bedekt, dat men kon wegnemen en zich over het slokdarmshoofd, het strottenklepje, benevens de achterzijde van het strottenhoofd uitstrekte; dit liet zich gemakkelijk afschrabben, en daar onder deed zich het slijmvlies niet in verzwering, maar volkomen glad voor. Dit beslag strekte zich evenwel nog verder uit in den vorm eener pulpeuse massa, den slokdarm tot aan den maagmond opvullende; ook in dat gedeelte was het gemakkelijk af te wasschen als een vuile gele brij, en daaronder was het slijmvlies volkomen glad, als van deszelfs epithelium ontdaan 1). De Heer Dr. GÜTERBOCK heeft deze stof microscopisch onderzocht en bevonden, hetgeen wij vermoed hebben, dat zij slechts epithelium-

---

1) Dit geval heeft de meeste overeenkomst met het zoogenoemde schijnvlies, hetwelk ik bij eenen aan longtering bezweken lijder langs den geheelen slokdarm vond. (Vergel. Kliniek 1e deel pag. 413), welk schijnvlies geheel uit schimmels en epithelium bleek te bestaan. G.

cellen en wel in alle graden van hare ontwikkeling, en bovendien, hetgeen men onder dergelijke omstandigheden dikwijls ziet, eene menigte vetbolletjes bevat. Deze daadzaak is daarom zoo belangwekkend, daar het natuurkundig en nog meer het microscopisch onderzoek eene groote gelijkheid met de brijachtige stof van de DELPECH'sche hospitaal-versterving, de door BOËR aldus genoemde metritis putrida en de angina gangraenosa aantoont, eene nieuwe vorming van epithelium, even als men ze ook aan andere deelen die met een slijmvlies bekleed zijn (b. v. in de baarmoeder) in deze ziekte aantreft. Ja bij den typhus abdominalis zijn het juist zulke massa's die zich het eerst onder het slijmvlies der darmen voordoen, en dan de zweren te weeg brengen, massa's, die ook in de darmontlastingen gezien worden. In de keel en den slokdarm heeft hier aldus hetzelfde proces plaats, als men in het gewoon beloop der ziekte op het darm-slijmvlies aantreft.

Bijvoegsels tot de ziektegevallen van Typhus abdominalis (1—6).

De *typheuse stoelontlastingen* zijn het onderwerp van vele controversen geworden. Doordien er bij den typhus abdominalis buikloop voorkomt, zoo heeft men beweerd, dat er geen typhus abdominalis zonder buikloop bestaat. Even min als bij het roodvonk huiduitslag onvermijdelijk noodzakelijk is, even als bij longontsteking somwijlen de hoest kan ontbreken, ja gelijk zelfs bij teringlijders, bij

welken zich reeds groote holten gevormd hebben, somtijds geheel geen hoest, even als bij scirrhus der maag geene braking behoeft aanwezig te zijn 1), zoo kan ook bij typhus abdominalis de buikloop geheel ontbreken. — Eene dergelijke niets beteekenende controvers is voorts in den typhus abdominalis met betrekking tot de pijnlijkheid der regio ileo-coecalis ontstaan. Wij weten, dat dit teeken voor een oogenblik en gedurende een groot gedeelte van deszelfs beloop kan ontbreken, en wij kennen ook de reden daarvan; het aangedane gedeelte van den darm kan namelijk meer in het bekken of naar achteren afzakken en zich daardoor aan de uitwendige drukking onttrekken. Wij weten verder, dat eene terugwerking in de hersenen moet voorafgaan, opdat de pijn te dezer plaatse worde gevoeld; maar wanneer nu het sensorium niet meer of slechts onvolkomen terugwerkt, wanneer reeds de gehoorzenuw niet meer het geluid, het oog niet meer het licht ontwaart, hoe zal dan hier in de regio ileo-coecalis de pijn gevoeld worden. Evenzoo laat zich ook de strijd ten opzigte van de stoelontlastingen in deze ziekten beslechten. Gewoonlijk zijn zij zonder twijfel vermeerderd, maar ik heb ul. herhaaldelijk daarop opmerkzaam gemaakt, dat zelfs in geheele epidemiën van typhus abdominalis gewone drekstof wordt ontlast (die voorwaar bij naauwkeuriger onderzoek, bepaaldelijk door het microscoop, evenwel veranderingen zouden aantoonen 2), of dat in enkele gevallen zelfs verstopping kan

---

1) Vergel. het 36e ziektegeval.

2) Werkelijk heeft men in nieuweren tijd in de onderste laag der typheuse stoelontlastingen eenen fungus ontdekt.

plaats hebben. De lijder kan aan typhus abdominalis bezwijken, zonder dat hij buikloop had, en wel om verschillende redenen. Wanneer de typhus doodelijk eindigt, voor de korsten zijn afgestooten, zoo was er meestal verstopping aanwezig. Het nieuw gevormde kan evenwel ook reeds afgestooten doch nog niet ontlast zijn en zich met de drekstoffen tot vaste stoffen vermengd hebben, die, vooral daar meermalen het klapvlies van den blinden darm opzet en zwelt, worden teruggehouden, waardoor noodzakelijk verstopping moet ontstaan. Kortom, gijl. ziet hieruit slechts weder, waarop ik u zoo dikwijls heb opmerkzaam gemaakt, dat er geen eigenlijk zoogenaamd pathognomonisch teeken bestaat, dat een enkel verschijnsel niet mag beslissen, maar slechts het verband der verschijnselen naast elkander (om mij van de uitdrukking van CUVIER te bedienen, welke ook SKODA voor de auscultatie gebezigd en *consonans* genoemd heeft) de wederkeerige invloed der afzonderlijke teekens op elkander, alsmede de wederkeerige beperking derzelven.

Op zich zelve is de buikloop in den typhus abdomi-

Volgens Dr. MÜHLHÄUSER bestaat dezelve uit fijne bolletjes, die koords- en taksgewijze aan elkander gevoegd zijn en uit groote, ronde en bruinachtige massa's, die uit eene ontelbare menigte, schijnbaar gelijksoortige bolletjes zamengesteld, en soms als met een omhulsel omgeven zijn. Dan wederom waren hoopjes van grootere vormen voorhanden, veel overeenkomst hebbende met de schimmels in het biergist (torula cerevisiae), tusschen beiden vele ontstekingsbollen (körnchencellen) en overblijfsels van spijzen. De schimmelvorming maakt het grootste gedeelte der stoelontlastingen uit, welke zich steeds gelijk bleven, tot de dood volgde. G.

nalis geen ongunstig teeken, integendeel is dezelve noodzakelijk, maar slechts door overmaat krijgt hij eene ongunstige beteekenis, die vooral dan ontstaat, wanneer zich om het nieuw gevormde, dat moet worden losgestooten, eene nieuwe prikkeling vormt, ten gevolge waarvan eene meer waterachtige slijmerige afscheiding plaats heeft, en 12 en meer stoelgangen in 24 uren volgen, waardoor vertering op kosten der gezonde deelen, eene ware teringziekte ontstaat, die te nadeeliger werkt, daar reeds door de ziekte zelve de krachten van den lijder zijn uitgeput, en deze geene herstelling door dranken of voedsel verkrijgen. — Genoeg, ontlastingen moeten in deze ziekte plaats hebben, en bezit het ontlaste dezelfde hoedanigheid als hetgeen ontlast moet worden, zoo kunnen wij te vreden zijn.

Bij een door typhus abdominalis aangetast jong mensch (CARL SCHNEIDER, 19 jaren oud, zadelmaker) die vroeger in eene andere afdeeling der ziekeninrigting wegens schurft had gelegen, en bij wien men als gevolg der behandeling nog de opperhuid in groote stukken zag losstooten, merkte SCHOENLEIN aan:

»Het gelijktijdig voorkomen van deze beide ziektetoestanden (*de schurft en typhus abdominalis*) verdient het eerst onze aandacht." Men heeft beweerd, dat de aanwezigheid van impetigineuse ziekte-processen, en vooral van de schurft, tot eene soort van voorbehoedmiddel tegen de ontwikkeling van het typheuse ziekte-proces dient. Deze stelregel mag niet zoo algemeen geldende zijn. Ik heb althans waargenomen, dat de aanwezigheid van impetigi-

neuse huiduitslagen, (minder de drooge b. v. de schurft, meer de vochtige, etterachtige) niet zoo zeer tegen de ontwikkeling van den typhus abdominalis, als wel tegen den typhus petechialis beveiligt, gelijk mijne talrijke waarnemingen in de jaren 1814 en 1815 mij hebben geleerd; eene stelling, die ik door eene waarneming aan mij zelven nog meen te kunnen bevestigen. Ik leed toen aan eene vlecht aan den voet, die eenigzins droog was en zeer jeukte, toen ik op eenen dag door een' militairen arts, die naauwelijks van typhus petichialis genezen was, werd omhelsd en gekust, hetwelk mij zulk eene walging veroorzaakte, dat ik nu stellig geloofde, door den typhus aangetast te worden. Intusschen vormde zich 24 uren later onder hevige jeuking, puistjes om de vlecht en ik bleef van de epidemie, waaraan ik mij zeer moest blootstellen, verschoond. Ik heb meermalen de waarneming gemaakt, dat de impetigineuse huiduitslagen een betrekkelijk voorbehoedmiddel tegen den typhus opleveren, meestal onder stoffelijke verandering van het uitslag; maar dat de drooge, de zoogenaamde gierstkorrel-schurft, hetzelfde zoude vermogen, heb ik niet waargenomen.

De waarneming heeft verder aangetoond, dat, wanneer zich bij zulk eenen persoon een typheus proces ontwikkelt, het moge van zelve of door smetstof zijn, het impetigineuse proces vernietigd wordt, (de zoogenoemde zoutvloeijingen verdroogen b. v.), in verscheidene gevallen zelfs zoo, dat hetzelve bij de herstelling niet meer te voorschijn komt, in vele evenwel slechts tijdelijk, terwijl het na het einde van den typhus weder op nieuw verschijnt.

Intusschen is er voor ons uit dit geval niet slechts

een wetenschappelijk, maar ook een practisch nut te trekken; want in dit bijzonder geval verkeert de huid in een' toestand, waarin zij weinig geneigdheid bezit, aan het einde van het typheuse proces de noodzakelijke (critische) werkdadigheid op zich te nemen, zoodat wij dus hier eene verzwarende omstandigheid aantreffen ter herstelling van het typheuse proces, eene omstandigheid, waarop wij daarom zoowel met betrekking tot de voorzegging als tot de behandeling voortdurend het oog moeten hebben. Even als wij hier, als gevolgen der voorafgegane behandeling, eene eigenaardige gesteldheid der huid aantreffen, die nog eene bijzondere aanwijzing voor de behandeling geeft, treffen wij dikwijls bij onreine lieden, bij lieden, die eenen grooten afschuw voor baden, of zich in hun leven nog niet gewasschen hebben, vooral als zij een zeker beroep uitoefenen, eene soort van vuil overtreksel over de huid aan, dat, wanneer zij door eene ziekte worden aangetast, waarvan de resolutie slechts door eene scheiding door de huid mogelijk is, den arts nog noodzaakt, om de huid van het vuil te bevrijden en tot scheiding voor te bereiden 1).

De naauwkeurige waarneming van dezen lijder heeft voorts eene reeks van daadzaken duidelijk aangetoond, welke nog door zoo vele artsen wordt bestreden; namelijk, dat er bepaalde critische dagen in deze ziekte zijn, en hoe de behandeling zich juist naar deze critische dagen moet rigten, hoe noodzakelijk het daarom is telkenreize de tijdrekening van ieder geval te bepalen, zoodat de geneesheer zich niet slechts bezig houdt met

1) Vergel. de aanmerking pag. 116.

de gebeurtenissen van den dag, maar ook in staat is, datgene met tamelijke zekerheid te bepalen, wat tusschen den 6en—8en dag zal voorvallen. Ik herinner in de eerste plaats aan de urine; dezelve was vroeger donker en zeer zuur; den 17en dag der ziekte vertoonde zij eene troebeling, die door piszure ammonia werd gevormd, het was ons welkom. Den daarop volgenden dag bevatte zij een sterk bezinksel, en van den 21en op den 22en dag troffen wij dezelve alcalisch aan, koolzure ammonia bevattende en aardphosphaten afscheidende. Deze verandering der urine van eene zure in eene alcalische hebben wij hier thans in al deze typhusgevallen steeds ten tijde der scheiding (gewoonlijk van af den 21en dag der ziekte) waargenomen 1), Met dit verschijnsel stemt een ander overeen, dat even gunstig is; de huidafscheiding is rijkelijk vermeerderd. Dit verschijnsel is ons des te gewigtiger, daar onze behandeling van den beginne af ten doel had, op de huid van den lijder, welke zich zoo eigendommelijk veranderd vertoonde, te werken en dezelve week te maken (door warme baden). Thans is de afgestorven opperhuid afgestooten, en eene algemeene afscheiding op de huid ontstaan.

Gijl. ziet dus, dat deze werkdadige verschijnselen, zoo als wij wenschten, op den bepaalden dag (van den 21en op den 22en) zijn ontstaan, en bij derzelver ontstaan bespeuren wij eene afneming van alle ziekte-verschijnselen, zoowel van den buik als van den borst en de koorts.

Van den 20en op den 21en dag troffen wij eene hevige koortsverheffing aan, die wel in staat was ons schrik in

---

1) Vergel. FR. SIMON'S Beiträge, pag. 107.

te boezemen (de pols had 140 slagen in de minuut), maar die wij evenwel als eene tot het te weeg brengen der scheiding noodwendige perturbatie beschouwden. Ik moet mij hier intusschen tegen de gevolgtrekking, die men uit dit verschijnsel heeft getrokken, verklaren: om namelijk deze perturbatie door geneesmiddelen kunstmatig te verwekken; men moet althans den critischen tijd afwachten, en niet reeds dagen lang te voren den lijder door kleine giften valeriaan, arnica, camphora enz., die steeds slechts eene korte prikkeling veroorzaken, opwekken. Indien men deze middelen te regter tijd en in behoorlijke gift toediende, zoo zou er wel een vaatstorm verwekt kunnen worden, die eene scheiding veroorzaakte; doch zou men deze gewelddadige behandeling steeds slechts voor wanhopige gevallen moeten besparen.

Bij eenen lijder met typhus abdominalis, bij wien den 7en dag der ziekte onder troebelwording der urine en uitbreking van zweet eene vermindering van alle ziekteverschijnselen was ontstaan, zeide SCHOENLEIN:

»Bij den typhus abdominalis komt het zeldzamer voor, »ofschoon ik het bij dezen ook meermalen heb gezien; »bekend is het daarentegen, dat bij den typhus petechi»alis, gewoonlijk bij het einde van den zevenden dag »der ziekte, eene aanmerkelijke remissie, ja eene volko»mene tusschenpoozing en wel gedurende het te voorschijn »treden van werkdadige verschijnselen volgt, welke den »arts, die deze eigendommelijkheid der ziekte niet kent, »omtrent derzelver geaardheid misleidt en tot het zeggen »beweegt, dat thans de ziekte eene gunstige keer neemt,

»en geheel geëindigd is. De huid wordt vochtig, de urine »is troebel, er volgt neusbloeding, de pols wordt kalm, »de tong vochtig; ja op den morgen van den 8en dag »is de remissie volkomen. Maar reeds op den avond »van denzelfden dag verheft zich een nieuwe storm, »waarmede het zenuwachtige tijdperk aanvangt. Even zoo hebt gijl. het ook in dit geval gezien."

Bij het einde van het critische tijdperk, dat 4—7 dagen duurt, treedt de typhus-lijder in het tijdperk der herstelling. Daarmede is evenwel de behandeling nog niet ten einde; want dikwijls blijven er nog overblijfsels achterwege, die de grootste oplettendheid van den practischen arts vereischen. Het is daarom de vraag: zijn er na den afloop van het critische tijdperk nog teekenen, welke den arts den maatstaf voor den ziektetoestand en voor zijne behandeling verschaffen? — De arts moet na afloop van den typhus abdominalis zijne eerste opmerkzaamheid op den toestand der darmen vestigen; want wij weten, dat zelfs na den afloop der ziekte de darmverzweringen nog niet volkomen genezen zijn 1). 2. Wanneer andere plaatselijke aandoeningen in het beloop van den typhus abdominalis plaats hebben, zoo als b. v. op het slijmvlies der ademhalingswerktuigen of van het strottenhoofd, zoo moet de geneesheer ook hierop nog later acht slaan, daar wij weten, hoe verderfelijk deze zelfs nog in later tijdperken voor den lijder kunnen worden. 3. De geneesheer moet gedurende de herstelling den toestand van het vaatstelsel in het oog houden; want zoo-

1) Vergel. de aanmerk. op pag. 102.

lang zich al, des morgens, een volkomen rustige en koortsvrije toestand, tegen den avond nog prikkeling van het vaatstelsel, al is het ook van weinige uren, vertoont, kan men verzekerd zijn, dat het ziekteproces nog niet geheel is afgeloopen. 4. Levert de urine nog een stellig teeken op, en is in alle tijdperken dezer ziekte van het grootste gewigt. In de eerste tijdperken is zij donker gekleurd en reageert zij zeer zuur; ten tijde der scheiding wordt zij alcalisch en vormt bezinksels van aardphosphaten, dikwijls nog met piszure ammonia vermengd en veelvuldige koolzure ammonia ontwikkelende; in het tijdperk der herstelling reageert ze weder zuur en wordt geheel bleek, even als eene urina hysterica. Zoo lang de urine zoo bleek is, is het tijdperk der herstelling nog niet voorbij. — Eindelijk moet de toestand der krachten van den lijder in aanmerking worden genomen. Wij weten dat in typhus eene ongewone vermagering 1) en vermindering der krachten ontstaat, die de lijders slechts langzaam en moeijelijk te boven komen (men heeft zulks in lateren tijd *typheuse marasmus* genoemd); wij kennen thans ook de oorzaken der langzame toeneming van krachten uit de uitkomst der ziektekundige ontleedkunde, ja wij weten, dat menigeen sukkelend blijft en nooit weder zijne vroegere krachten herkrijgt. De oorzaken daarvan zijn de volgende: 1. dat er veranderingen op de plaatsen van het darm-slijmvlies, waar zweren waren, ontstaan; wij weten dat het slijmvlies zich herstelt, maar dat het nieuwgevormde zich van het natuurlijke daardoor onderscheidt, dat zij minder darmvlokken (villi)

1) Vergl. pag. 45.

bevat, ja dikwijls geheel van dezen ontbloot is; bekend is het evenwel, welke gewigtige rol de darmvlokken bij het voedingsproces spelen; — dat 2. veranderingen in de darmscheilswatervaatsklieren ontstaan, die, terwijl zij in zwelling afnemen, juist in uitterenden toestand kunnen vervallen, waardoor zij ongeschikt worden, den chijl verder te voeren; 3. dat ook veranderingen in de voedingszenuwen kunnen plaats grijpen of bepaaldelijk in den plexus solaris, zeldzamer in den plexus mesenter. waardoor eveneens de voeding wordt gestoord. Komen nu meerdere of al deze omstandigheden te zamen, zoo ontstaat datgene, wat men de *typheuse ziekelijkheid* heeft genoemd, welke het geheele leven ondermijnt. — Gijl. ziet hieruit slechts, welke moeijelijke taak de practische arts zelfs nog in het tijdperk der herstelling te verrigten heeft.

Ik heb Ul. reeds zoo dikwijls er aan herinnerd, dat, wanneer het beloop van het typheuse proces in zijne ontwikkeling, bepaaldelijk in het eerste 7daagsche tijdperk, vooral door de werking van geneesmiddelen is gestoord, het zeer moeijelijk is, den gang van hetzelve weder te regelen, en wel te moeijelijker wanneer nog zulk eene toeneming der typheuse bloedsontmenging voorhanden is, als gij in deze beide gevallen hebt gezien. Beide lijders werden met middelen behandeld, die prikkelend op het darm-slijmvlies werkten, de een, een meisje 14 dagen lang met sulphas magnes., de ander kreeg, zoo als gewoonlijk, een braakmiddel, en daarop afvoerende middelen. Hier hebt Gijl. weder een bewijs

voor het nadeel van deze wijze van behandeling. Ik heb mij bepaald tegen het gebruik van braakmiddelen 1), in den aanvang van het typheuse proces verklaard, tot ergernis van velen, die meenen daarmede het proces nog te kunnen tegengaan; ik ben van meening, dat de braakmiddelen vooral tegen den 4en dag van den typhus abdominalis toegediend, wanneer de uitbotting op het darmslijmvlies plaats heeft, hoogst nadeelig werken, en de uitbotting bevorderen, even als uitwendige huidprikkels zulks bij uitwendige uitslagziekten doen. Bij alle huiduitslagen, bij alle inwendige uitslagziekten, waartoe ook de typhus abdominalis behoort, zal de sterke nitbotting ontstaan rondom de geprikkelde plaatsen: zoo zagen wij ook in onze beide gevallen zulk eene hoeveelheid van dit darm-uitslag, van dit nieuwgevormde, als men zelden ziet, ongetwijfeld als een gevolg der vroegere behandeling. Ik heb Ul. herhaaldelijk daarop opmerkzaam gemaakt, dat men zelfs bij andere ziekten, wanneer de typhus abdominalis epidemisch heerscht, hoogst voorzigtig moet zijn met de aanwending van afvoerende middenzouten, dat zelfs een eenvoudige geprikkelde toestand van het buikslijmvlies bij zulk eene behandeling ligtelijk in typhus abdominalis kan overgaan.

Wij hebben al verder in beide gevallen eene ongewone ontaarding van het bloed aangetroffen; in het hart was geen spoor van vezelachtige stolling, het bloed was nog volkomen vloeibaar, ofschoon de lijken reeds meer dan 24 uren hadden gelegen, ja een groot gedeelte was door de vaatwanden doorgesijperd in de buik- en borst-

1) Zie pag. 21.

holte. Kortom gijl. zaagt hier, dat, wat men de typheuse bloedontmenging in den hevigsten graad heeft genoemd, hetgeen stellig met de aanmerkelijke vroegere ontlastingen in verband staat.

Eindelijk hebben wij in beide gevallen nog de korsten op het darm-slijmvlies naauwkeuriger onderzocht (gedeeltelijk waren zij reeds afgestooten, gedeeltelijk zaten zij nog vast), ten einde de stoffen, welke de lijders gedurende het leven ontlasten, met deze te vergelijken en hare overeenkomst aan te toonen. Zij bestonden uit die gele, ronde, plaatvormige massa's en eene groote menigte kristallen, gelijk gij ze hier zoo veelvuldig in de stoelontlastingen der typhuslijders hebt gezien; voorts vonden wij cilinder-epithelium en etterbolletjes, afkomstig van de, de korsten omgevende, plaatsen. Ik geloof, dat gijl. niet meer er aan twijfelen zult, dat het voortbrengsel en de stukken van het typheuse nieuw gevormde op het darm-slijmvlies hetzelfde is, wat wij in de typheuse darmontlastingen aantreffen 1).

Wees vooral voorzigtig om, zelfs in de latere tijdperken van den typhus, de stoelverstopping, vooral wanneer zij langen tijd duurt, door inwendige, bepaaldelijk meer prikkelende middelen te behandelen. Ook STOKES maakt daarop opmerkzaam, dat afvoerende middelen bij herstellenden van typhus, wanneer de zweren nog niet genezen zijn, dikwijls eene doorboring van den darm te weeg brengen.

Ik moet ul. ten opzigte van de borstaandoening in het

---

1) Vergel. FR. SIMONS, Beiträge pag. 276 ff.

beloop van de typheuse ziekten eene opmerking maken, mij nog op een onlangs plaats gehad hebbend geval beroepende, waar men eerst in de laatste 48 uren, door de borst te onderzoeken, ontwaarde, dat aan de grondvlakte der beide longen, naar achteren toe, minder naar de zijden, de auscultatie dezelfde uitkomsten gaf, als bij zuivere longontsteking: namelijk een kleinblazig, meer droog kraakgeluid. Ik merkte toen reeds aan, dat gijl. zeer zoudt dwalen, wanneer ge dacht, dat er zich eene zuivere longontsteking bij den typhus had gevoegd, maar dat hier eene hypostatische bloedvulling in het achterste gedeelte der longen plaats had, hetgeen ook de lijkopening bevestigde. Wij vonden namelijk, dat de longen naar achteren en onderen meer blaauw waren, gelijk aan de zelfstandigheid der milt, en dat bij het insnijden derzelven veel dun bloed met een weinig lucht vermengd uit dezelven vloeide. In plaats van de hepatisatie was hier de door de vroegere artsen zoogenoemde splenisatie der longen ontstaan. Ik maak ul. daarom hierop opmerkzaam, daar men op deze daadzaken eenen praktischen regel heeft gegrond. Gijl. ziet hieruit slechts weder, dat de waarneming der daadzaken niet gelijk staat met de beteekenis derzelven. Het verschijnsel is gelijk aan dat, wat bij de zuivere longontsteking voorkomt, en toch berust de toestand op eene geheele andere omstandigheid. Wanneer men naar aanleiding van dit verschijnsel hier al dadelijk eene longontsteking wilde aannemen en tegen dezelve bloedontlastingen bewerkstelligen, zoo zou men zeer dwalen. Zulke bloedinfiltratiën, zooals zij zich hier in de longen voordoen, komen ten gevolge der typheuse bloedsontmenging ook op de uitwendige huid

voor, zoo als gijl. hier meermalen bij het doorliggen hebt gezien; ik heb ze ook verscheidene malen in het oog waargenomen, even als zulks bij de scheurbuik plaats heeft. Reeds STOKES merkt aan, dat men zeer zoude dwalen, wanneer men hier, even als bij zuivere longontsteking, eene ontstekingwerende geneeswijze wilde aanwenden; hij zegt integendeel in zulke gevallen wijn en kina als doelmatig te hebben leeren kennen. Alles, wat tegen de typheuse bloedsontmenging werkzaam is, zal ook heilzaam zijn tegen de bloedinfiltratie der longen.

Sommige daadzaken, die zich zeer juist aan de zintuigen voordoen, kunnen toch in hare beteekenis geheel verschillend zijn. Ik heb ul. reeds meermalen een natuurkundig voorbeeld aangevoerd; gij ziet de zon van eenen doormeter van ongeveer 10″, maar gij zoudt zeer dwalen, wanneer gij geloofdet, dat zij wezentlijk zoo is, als zij zich aan het oog vertoont! — Bepaaldelijk is de toepassing van de begrippen van ontsteking op zekere toestanden in de typheuse ziekten voor de behandeling hoogst verderfelijk. Men is daarmede begonnen, de veranderingen op het darm-slijmvlies in typhus voor ontsteking te houden; met welk gevolg is bekend. In lateren tijd, toen vooral de borstorganen in den typhus mede werden aangetast, heeft men ook hier steeds ontsteking meenen te zien! Doch gijl. hebt hier in meerdere gevallen, in welke zelfs bloed werd opgegeven, doch niet ten gevolge van een zuiver ontstekingsproces, maar slechts van eene typheuse bloedsontmenging gezien, hoe bloedontlastingen niet slechts geen nut stichteden, maar veeleer schade aanbragten, en hoe de borstaandoening eerst na het gebruik van de kina verdween. — Ik

weet wel, dat men ook in scheurbuik van eene ontsteking der mond, stomatitis, gesproken heeft, maar zulke theoriën hebben gelukkiger wijze in Duitschland niet veel weerklank gevonden 1).

Met de beoordeeling der koorts der van typhus herstellenden moet gij voorzigtig zijn; want bij de hun eigene groote prikkelbaarheid van het vaatstelsel, kan de overgroote snelheid van den pols, die na iedere beweging, na den eten, na spierinspanning, b. v. na de stoelontlasting, ontstaat, ligtelijk tot dwaling leiden. Het voorkomen van deze dwaling is zeer gemakkelijk: men onderzoeke den pols in den toestand van rust en vergelijke voorts daarmede de overige verschijnselen. De waarde der verschijnselen rigt zich, zoo als ik ul. reeds dikwijls heb gezegd, even als de waarde der getallen, naar de plaatsen, die zij in betrekking tot elkander innemen, naar de wet der reeks.

Het is steeds iets zeer onaangenaams, wanneer de bloedsaandrang naar het hoofd, ook slechts in den koortsaanval, na den tijd der scheiding blijft voortduren. De toevallen die uit dezen toestand kunnen voortkomen, zijn de volgende: 1. de aanvankelijk tusschenpoozende bloedsaandrang wordt aanhoudend, en er ontwikkelt zich eene meningitis, waardoor men genoodzaakt is, zelfs omtrent den 30^{en}—40^{en} dag der ziekte nog eene aderlating te doen. — Een tweede toeval is, dat er vorming van boosaardige oorkliergezwellen

---

1) Vergel. pag. 65.

plaats heeft, die menigmaal eerst, tegen 40^{en} — 50^{en} dag der ziekte te voorschijn komt, waarop de hersenverschijnselen oogenblikkelijk afnemen. 3. Er heeft eene abscesvorming plaats in het inwendige oor, eene etterachtige oorvloeijing met gevaar van etterverzakking in de hersenen. Reeds de oudere artsen hebben waarnemingen medegedeeld, waar, nadat bij de lijders alle typheuse verschijnselen geweken waren, zij slechts over duizeling van het hoofd, of slechts over drukking op eene plaats van hetzelve geklaagd hadden, onverwacht de dood onder apoplectische verschijnselen ontstond; bij de lijkopening vertoonde er zich abscesvorming in het oor en uitstorting van etter in de schedelholte. De oudere artsen hebben daarom reeds den voorzeggingsregel gemaakt, dat, wanneer ook alle typheuse verschijnselen geweken zijn, maar de zwaarte des hoofds en drukking op eene plaats van hetzelve blijven bestaan, deze steeds als zeer opmerkenswaardige teekenen moeten beschouwd worden.

Van de *scherphoorigheid* der typhuslijders hebben eenige artsen als van een met betrekking tot de voorzegging zeer onaangenaam verschijnsel gesproken, ja P. FRANK beschouwt dezelve zelfs als doodelijk. Wij hadden bij dezen lijder wel niet dien hoogen graad van gevoeligheid aangetroffen, maar dezelve was toch zoodanig, dat hij zich vinnig over ons hard spreken beklaagde, hetgeen zeer in tegenspraak is met den meer slaperigen toestand, waarin hij lag, bijzonder met de ongevoeligheid zijner oogen voor den prikkel des lichts. Een onaangenaam verschijnsel blijft steeds de scherphoorigheid bij typheusen; doch dat

zij een stellig slechte beteekenis heeft, moet ik tegenspreken, zoo als ook dit geval ul. heeft aangetoond.

Het is een merkwaardig verschijnsel, dat in menig jaargetijde en zelfs gedurende zeer uitgebreide typhusepidemiën niet een enkel geval voorkomt, waar zich oorkliergezwellen ontwikkelen, terwijl op andere tijden deze schier bij alle gevallen worden bespeurd, zoodat zij voor sommige epidemiën zelfs kenmerkend zijn. De schrijvers zwijgen evenwel omtrent de oorzaak van dit verschijnsel. Hetzelve hangt te zamen met andere daadzaken: bij de roodvonk ziet men somtijds regelmatig zwellingen der klieren, bepaaldelijk angina parotidea, dan weder jaren lang geen enkel geval. Maar niet slechts bij snel verloopende, maar ook bij langdurige ziekten komt deze eigendommelijkheid voor: zoo volgt op sommige tijden schier op ieder ulcus venereum een bubo, zelfs op eenen eenvoudigen druiper, op andere tijden weder hoogst zelden. Dit zijn daadzaken, die wij in het geheel niet kunnen verklaren, maar daadzaken, die van het grootste gewigt zijn voor den practischen arts; het zou echter dwaasheid zijn, indien wij ze wilden ontkennen omdat wij ze niet kunnen verklaren. De daadzaak is volkomen juist: de zoo beteekenisvolle klieraandoening in typhus, roodvonk, venusziekte komt somtijds voor, en ontbreekt op andere tijden weder geheel. Te allen tijde hebben de artsen de oorkliergezwellen in typhus als iets hoogst ongunstigs beschouwd; voor zoo ongunstig kan ik evenwel dit toeval niet houden, bijzonder na de verandering, die ik in de geneeswijze derzelven

heb voorgesteld. Ik houd de behandeling derzelven met prikkelende middelen, zuurdegen of spaansche-vlieg-pleisters (zoo als onlangs nog VELPEAU heeft voorgeslagen), uitgaande van de stelling, dat zij eene uitwendige stofverplaatsing is, en alles te doen opdat dezelven niet verdwijnen, en ze in verettering te doen overgaan, voor verkeerd; ik heb mij voor eene tegenovergestelde behandeling verklaard 1); van den beginne af aan, wanneer zich de bekende voorboden vertoonen, die slechts in zeldzame gevallen ontbreken, wend ik plaatselijke bloedontlastingen aan, omslagen van verdoovende kruiden, vooral der cicuta, in hevige gevallen nog met bijvoeging van tinct. iodii, en ben met deze behandeling meestal gelukkig geweest.

Ik weet wel, dat eenige artsen de *aandoening der milt* (vergrooting der milt, meestal met verweeking derzelve) als iets wezentlijks in den typhus beschouwen, en deze uitspraak op eene reeks van nasporingen gronden. Zonder de waarheid dezer nasporingen ook slechts in het minste te willen aantasten, zoo geloof ik toch, dat de gevolgtrekking, die men uit dezelven heeft gemaakt, valsch is. Het voorkomen van deze complicatie hangt af van de plaats, waarin de typhus heerscht. Het zijn vooral Nederlandsche artsen, die deze nasporingen na de heilloozе overstroomingen, ten gevolge waarvan de typhus zich uit tusschenpoozenden koorts vormde, hebben in het werk gesteld. In het algemeen zal men aandoening der milt overal daar aantreffen waar zich moeraslucht, ontwikkelt,

1) Zie pag. 80.

waar de lijder in moeraslucht heeft verkeerd, of vroeger aan tusschenpoozende koorts heeft geleden, of waar de typhus zich uit eene epidemie van tusschenpoozende koortsen heeft gevormd; maar een bestendig verschijnsel van den typhus is dezelve in geenen deele. Wij hebben hier jaar uit jaar in typheuse ziekten in groot aantal gezien, en steeds, even als op alle organen, zoo ook op de milt het oog gehad, doch deze slechts in weinige gevallen aangedaan gevonden. Daarmede komt ook overeen, hetgeen uit de nasporingen der Fransche geneesheeren (ANDRAL) blijkt, die wel aandoening der milt in typhus hebben gezien, maar slechts bij uitzondering. Het is aldus geen vast verschijnsel, maar slechts een toevallig, deels door de individualiteit, deels door plaatselijke of epidemische oorzaken verwekt. — Overigens is deze aandoening der milt juist niet als gunstig te beschouwen; men ziet, dat de lijders met dezen plaatselijken vorm van het typheuse proces veel aan bloedvloeijingen, die spoedig uitputten, en wel bijzonder aan inwendige, uit maag en darm, lijden. Ook kan deze verweeking der milt zulk eenen graad bereiken, dat verscheuring van dezelve en inwendige uitstorting, natuurlijk met doodelijke peritonitis, volgt.

Wij hebben veelvuldig bij typhuslijders eene aanmerkelijke tympanitische opzetting der darmen door gassoorten waargenomen, welke des te meer beteekenisvol is, daar zij dikwijls aanleiding geeft tot doorboring van den darm. Daarom is het steeds de aanwijzing van den arts, deze gasontwikkeling zoo spoedig mogelijk te keer te gaan. Ik heb eerst daartegen lavementen van koud wa-

ter aangewend, en met het gunstigste gevolg. Door de koude wordt de uitzetting der gassoorten verminderd, door het water een gedeelee van hetzelve opgeslorpt. Gijl. hebt hier veelvuldig gelegenheid gehad, de goede werking van dit middel te zien.

Hydroa sudamen, een verschijnsel, dat op de huid voorkomt, hetwelk wij meermalen gedurende het beloop van den typhus hebben waargenomen, moet wèl van eene andere gierstkorreluitbotting onderscheiden worden. Er zijn epidemiën van typheuse koortsen, bij welke deze gierstkorreluitbotting zoo veelvuldig wordt aangetroffen, dat deze daardoor zelfs gekenmerkt worden en er geen geval voorkomt, waarmede zij niet gepaard gaat. Deze gierstkorrel staat meestal in verbinding met andere kritische verschijnselen op de huid en in de urine, en onderscheidt zich zeer wel van den rheumatischen gierstkorreluitslag daarin, dat de vloeistof in de blaasjes alcalisch reageert, overeenstemmende met de reactie der urine, terwijl de vloeistof der rheumatische gierstkorrels zuur reageert. Deze uitbotting in het verloop der typheuse koortsen heeft eene gunstige beteekenis, en is als een aangenaam verschijnsel aan te zien. — Daarentegen komt er nu en dan bij typhuslijders een ander gierstkorreluitslag voor, dat bij eene bloote oppervlakkige beschouwing met de eerste eenige overeenkomst heeft. Het bestaat ook uit blaasjes onder de opperhuid, die evenwel meestal zeer klein, schier microscopisch zijn, en zich meer als kleine verhevenheden door de huid laten aanvoelen. Deze blaasjes zijn evenwel niet

met eene dropvormige, maar met eene gasvormige vloeistof gevuld. Van welke hoedanigheid deze is, is nog niet uitgemaakt: waarschijnlijk is het een cyangas, althans wil men bij een soortgelijk verschijnsel, dat bij pokken voorkomt, eene blaauwzure verbinding hebben aangetroffen. Deze ontwikkeling van lucht komt dikwijls met andere kwade verschijnselon overeen, verschijnselen van rotting en ontbinding van het bloed, en daarom hebben deze met lucht gevulde blaasjes eene slechte beteekenis. — Gijl. ziet dus, dat twee bij oppervlakkige beschouwing gelijke verschijnselen, die zich voorwaar bij naauwkeuriger onderzoek als verschillend doen kennen, eene tegenovergestelde beteekenis kunnen hebben.

Zoo onaangenaam ook steeds het *doorliggen* is, vooral als het reeds in de vroegere tijdperken van den typhus voorkomt, zoo zie ik dit verschijnsel toch niet ongaarne, niet slechts, wijl in vele gevallen eene kritische beteekenis aan hetzelve niet te ontnemen is, maar omdat het ook den arts een' maatstaf voor den toestand der krachten van den lijder (een dynamometer) en eene maat omtrent den staat van het typheuse proces geeft. Want een stilstand van hetzelve, vooral wanneer nog een roode rand hetzelve omgeeft, toont aan, dat er eenige beterschap plaats heeft; de doorligging geneest, terwijl dezelve eene slechte beteekenis heeft, wanneer zij dieper doordringt en gelijktijdig ook de oppervlakte grooter wordt, wanneer er rondom in het geheel geen roode halo is of wanneer deze er geweest is, weder verdwijnt, of blaauw wordt en er zich blaren in den om-

trek vormen, zoodat ik geloof, dat de arts in het doorliggen een' zekeren maatstaf voor den stand der ziekte heeft.

Niet slechts na typhus, vooral deszelfs vorm, waar het sensorium voornamelijk is aangedaan, maar ook na andere ziekten, en zelfs na natuurlijke verrigtingen, na de stondenvloed, de zwangerschap, heb ik zulk eenen graad van prikkelbaarheid waargenomen, dat daardoor niet zelden kwade gevolgen werden te weeg gebragt. In Italië is het algemeen bekend, dat men in de kamer der kraamvrouw geene sterk riekende bloemen, zoo als rozen, oranjebloemen mag brengen, zelfs bij de anders als krachtig bekende Romeinsche vrouwen, daar hierop eene hevige terugwerking volgt, die niet zelden eene ware zenuwberoerte veroorzaakt. Even als een hevige prikkel op enkele zenuwen, op de oogzenuwen een hevige lichtprikkel, op de gehoorzenuwen een sterk geluid, op de reukzenuwen een doordringende reuk, verlamming derzelven kan te weeg brengen, zoo kunnen ook zedelijke indrukken, gelijk vrees, schrik, oogenblikkelijke verlamming der centraaldeelen van het zenuwstelsel veroorzaken. Hier hebben wij iets dergelijks aangetroffen: de knaap, herstellende van eenen hevigen typhus, werd uit den slaap door het angst-geschreeuw van een' stervende gewekt en verschrikte zoodanig, dat hij in eene flaauwte viel, die zich meermalen herhaalde.

Stoornissen in het zenuwleven na zenuwkoortsen zijn geene zeldzame verschijnselen, zoo b. v. stoornis in de geestvermogens, ware manie, of zelfs in die mate, dat de lijders alles, wat zij tot aan hunne ziekte geleerd

hebben, geheel vergaten, en zelfs het spreken, lezen en schrijven allengs weder moeten leeren. Even zoo zijn stoornissen in de zinswerktuigen na typheuse ziekten niet zoo zelden; zeldzaam evenwel mag toch dit geval genoemd worden, waar eene zedelijke inwerking deze flaauwten, welke zich op eenen dag zelfs vijfmaal herhaalden, heeft te weeg gebragt. Tevens ontstond er evenwel eene onregelmatigheid van den pols, niet slechts was dezelve tusschenpoozend, maar, hetgeen steeds onaangenamer is, een gansch onregelmatige pols. Dit moest de verdenking opwekken, dat hier eene aandoening van het hart in aantogt is. De ouden hebben de bezwijming voor een verschijnsel van hartontsteking gehouden, en zij, die aan het bij de ouden te boek gestelde als aan een onomstootelijk dogma geloof blijven hechten, zouden ook hier eene ontsteking van het hart of van het hartezakje hebben vastgesteld. Wij zeiden, dat hier geene hartontsteking is, maar slechts eene tegennatuurlijke innervatie, twee ziekten, die eene geheel verschillende geneeswijze vereischen. Indien wij de aandoening voor ontsteking van het hart gehouden hadden, zoo zouden wij geene geestrijke wasschingen en geen azijnaether hebben durven voorschrijven. — Ook wegens de mogelijke dwaling schijnt mij dit geval van gewigt. Noch het ontstaan der aandoening, noch de subjective verschijnselen, maar de door middel der auscultatie verkregene objective daadzaken, die geen spoor aantoonden van datgene, wat het later onderzoek als verschijnsel van hartontsteking heeft doen kennen, heeft ons in onze onderkenning geleid.

Gijl. hebt hier in eene reeks van gevallen dien vorm van typhus gezien, die reeds vroeger met den naam van *typhus cerebralis* is bestempeld, doch thans weder, met name te Weenen, tot pennestrijd heeft aanleiding gegeven. Wanneer men meent, dat daardoor een geheel afgezonderde ziektevorm moet verstaan worden, die steeds met dezelfde verschijnselen te voorschijn komt, en die men als een silhouette of portrait bij zich kan dragen, om ze op ieder geval toe te passen, zoo dwaalt men zeer. De typhus cerebralis is niets anders, als eene wijziging van den typhus abdominalis, waar naast de algemeene verschijnselen voornamelijk de reeks der zenuwverschijnselen, d. i. de verschijnselen der hersenaandoening den voorrang bekleeden en daardoor eene wijziging in de typhus-verschijnselen te weeg brengen; even als men den typhus, waar voornamelijk het slijmvlies der longen is aangetast, *broncho-* of *pneumo-typhus* heeft genoemd. Maar men zou zich zeer vergissen, wanneer men wilde gelooven, dat in deze gevallen het darmslijmvlies onaangeroerd blijft. Een meer of minder wil ik wel toegeven, maar in geenen deele, dat daarop een bepaald verschil berust.

7. ZIEKTEGESCHIEDENIS.

Ontsteking in de onderkwab der linkerlong. — Verklaring der pijn bij pleuritis. — Onvolkomenheid der nieuwere wijze van onderzoek bij centrale longontsteking. — Scheidingen. — Genezing.

---

15 Mei 1841. Wilhelm liebrecht, arbeider, 36 jaren oud, een krachtig man, die nooit aan borstaandoening had geleden, en eene voortreffelijk gebouwde borstkas had, bekwam den 9den Mei, zonder bekende oorzaak, hevige hitte, die door geene koude werd voorafgegaan, matige zwaarte des hoofd en dadelijk daarop eene stekende pijn in de linker borst, die tot in de diepte van den rug zich uitstrekte; daarmede ontwaakte hij, en gelijktijdig ontstond er een aandrang tot hoesten, die de pijn nog vermeerderde. Hetgeen buiten de ziekeninrigting tegen dezen toestand is aangewend, is niet noemenswaardig, en zoo kwam hij gisteren in dit gesticht. Het onderzoek toonde eene aanmerkelijke ontsteking van het onderste gedeelte der linker long aan, met beduidende sthenische koorts, met een vollen, gespannen, versnelden pols; daarom werd er gisteren avond dadelijk eene aderlating in het werk gesteld, die heden morgen moest herhaald worden; buitendien heeft men bloedige koppen op de lijdende borstzijde gezet. — Thans vinden wij bij den lijder 2 reeksen van verschijnselen, plaatselijke en algemeene. Wat 1) de plaatselijke betreft, zoo is er nog

een gevoel van zwaarte in de linkerborst, maar geene stekende pijn meer voorhanden. Ik moet u bij deze gelegenheid op eene pijn opmerkzaam maken, die zoo ligtelijk tot dwalingen kan voeren, namelijk de bij pleuritis waargenomene, van af den rug tot aan de lendenen zich uitstrekkende pijn. Daar waar het borstvlies alleen ontstoken is, en niet tevens de long, kan ligtelijk de dwaling ontstaan, dat men deze scheurende, trekkende ruggepijn voor rheumatisch houdt, en de ontsteking geheel over het hoofd ziet, tot dat men later, als de pleuritis haren uitgang heeft gemaakt, daarop opmerkzaam wordt gemaakt. Ik herinner mij nog levendig een' schrijnwerkersknecht, bij wien deze dwaling plaats had, tot dat er eene uitterende koorts ontstond, en na verloop van zes weken onder den Poupartschen band een gezwel werd opgemerkt; later bleek het, dat de etter uit de pleurazak langs de psoas was afgedaald. Deze dwaling, veroorzaakt door de waarde, die men aan de pijn hecht, is bij borstvlies-ontstekingen zoo zeldzaam niet, wij hebben er hier zelfs een voorbeeld van 1). Bij andere ontstekingen heeft men dit wel geweten; zoo wordt bij ontsteking van het hart de pijn somtijds in de blaas- en eijerstokstreek gevoeld, zoo bij leverontsteking soms in de linker bovenbuikstreek, zoo bij de ontsteking van het heupgewricht in de knie. Ik vermeld dit hier slechts, om Ul. te waarschuwen, van bij de verklaring der pijn op uwe hoede te zijn en u niet alleen door de pijn bij het bepalen der diagnosis te laten lijden 2).

---

1) Zie het 13e ziektegeval.

2) Er komt ook eene pleuritis voor, die van eene hevige rugge-

Hier kan nu deze dwaling minder plaats hebben, wegens de bestendig voorhandene hoest. Het objective

---

pijn en stijfheid der wervelkolom vergezeld gaat, welke verschijnselen van eene voortplanting der ontsteking op het weivlies van het ruggemerg afhangen. ALLEN heeft dezelve in zijne uitmuntende synopsis medicinae practicae onder den naam van pleuritis postica beschreven. Ook van dezen vorm kwam er een geval in SCHOENLEIN'S Kliniek (in November 1840) voor. Het betrof eenen arbeidsman, CARL KOBBE van 54 jaren, die met eene pleuropneumonie ter linkerzijde en gelijktijdige ontsteking van het overtreksel van het middenrif in het hospitaal werd gebragt, waarbij zich eene hevige scheurende pijn in de lendenen naar de heiligbeenstreek, die door beweging en bij betasting vermeerderde, een gevoel van spanning om den buik, alsmede jeuking en verminderde gevoeligheid (pelzigsein) in het linkerbeen paarde. Er werd terstond eene algemeene bloedontlasting verrigt en herhaaldelijk bloedige koppen aan de heiligbeenstreek gezet, door welke werkdadige behandeling de lijder van zijn borst- en ruggemergslijden werd genezen. Bij deze gelegenheid merkte SCHOENLEIN aan: »Deze hevige pijnen in de ruggegraat worden dikwijls voor rheumatisch aangezien en als zoodanig behandeld: doch eer men zijne dwaling bemerkt, is de verlamming daar, die zoo spoedig toeneemt, dat alsdan de behandeling zelden eene gunstige uitkomst kan te weeg brengen. Vooral na vatten van koude, en gelijktijdig plaats hebbend doornat worden, pleegt deze ontstekingsvorm te ontstaan; ofschoon somtijds in al zijne hevigheid, zoodat zij niet miskend kan worden, nogthans dikwijls in dezen meer slependen vorm. In Würzburg zag ik ze meermalen bij soldaten, die op de wallen na eenen warmen dag aan de koude nachtelijke winden in hunne uniformrokjes waren blootgesteld, vooral in de maand Mei; in eenige gevallen kwam zij dadelijk te voorschijn in den schrikkelijken vorm van stijfkramp. Ik heb ze later ook meermalen in Zwitserland bij voetreizigers gezien. Ieder jaar werden er zulke ongelukkigen naar Zürich gebragt, die in hunne nankingsbroekjes den Rigi bestegen, en daar

onderzoek der borst geeft bij de percussie op de linker zijde, zijdelijk en naar achteren een' matten klank te

---

den nacht doorbragten, om den opgang der zon te zien; zij kwamen met trekkingen in de ledematen en stijfheid in de lendenen naar omlaag. Op eenmaal hield de natuurlijke verrigting der blaas op, en het ruggemergslijden stond in deszelfs geheel daar, waarop de doodelijke uitgang volgde. — Het is derhalve van aanbelang, de ziekte bij haar ontstaan te onderkennen; de onderkenning is zoo moeijelijk niet: de pijn is juist in de middellijn der wervelkolom; deze is stijf, bij iedere beweging en drukking zeer gevoelig; de pijn zit niet in de spieren; daarbij komen nog medelijdende verschijnselen, verschillend naarmate van het aangetaste gedeelte des ruggemergs. Lijdt het onderste gedeelte der wervelkolom (hetgeen gewoonlijk het geval is), zoo heeft de lijder een gevoel van spanning rondom den buik, als of er een band om denzelven was gelegd, terwijl deze evenwel week is, voorts een gevoel van jeuking, van mierenkruipen, van inslapen van een of van beide de onderste ledematen, bij het gaan klaagt de lijder over eene looden zwaarte van dezelven en zijne gang is slepend. Spoedig lijden dan ook de in het bekken gelegene organen, het eerst de blaas: de urine loopt langzaam af, de straal is klein en vormt geenen boog. Lijdt het halsgedeelte van het ruggemerg, zoo als ALLEN heeft waargenomen, dan ontstaat een gevoel van zamensnoering der borst en dikwijls bij volkomen zuivere tong, walging, braking, hevige drooge hoest (dikwijls zonder stoffelijke medewerking der borstorganen), en verlammingsverschijnselen in de bovenste ledematen. Waar genoemde verschijnselen ontstaan, verlieze men geen' tijd met antirheumatische middelen, inwrijvingen enz., maar doe men spoedig bloedontlastingen, vooral plaatselijke, inwrijvingen van kwikzalf en geve grootere giften calomel, bij den aanvang in verbinding met jalappe. Eerst dan moet er aan gedacht worden, de huidafscheiding door baden enz. te bevorderen.

kennen, aldaar wordt de ademhaling slechts als tubair, en tevens bij de inademing droog kraakgeluid gehoord; de hoest is meest droog, slechts weinig slijm, met bloed vermengd, wordt opgegeven. 2) Wat de terugwerkende verschijnselen aangaat, is de pols thans week, heeft 84 slagen in de minuut, de huid begint vochtig te worden, de urine is iets donkerder gekleurd, een slijmerig, naar den bodem zakkend bezinksel bevattende, alzoo reeds een teeken eener scheiding; doch wij hebben te vreezen, dat tegen den avond, bij het ontstaan der koortsverhefling, deze critische teekens weder zullen verdwijnen. Indien heden avond eene toeneming der aandoening ontstaat, zoo zal men op nieuw eene bloedontlasting moeten maken. Daar de lijder aan buikloop lijdt, en wij thans juist eene typheuse ziektegesteldheid hebben, zoo moeten wij ons wachten voor de middenzouten en het in deze ziekte zoo geliefkoosde nitrum, te meer daar deze zouten niet stellig noodzakelijk zijn ter genezing. Laat ons den lijder eene emulsio met aqua lauro-cer. toedienen, en eenen slijmigen drank doen drinken, buitendien over de borst eene inwrijving van graauwe kwikzalf met ol. hyociam. laten doen.

17 Mei. Wij hadden onlangs reeds eenen teruggang van het ziekteproces aangetroffen, zelfs critische teekenen, die evenwel, hetgeen wij als eene mogelijkheid stelden, tegen den avond weder verdwenen, terwijl gelijktijdig de plaatselijke verschijnselen en die van terugwerking toenamen; er werd daarom weder eene aderlating van 8 oncen verrigt, die gisteren moest herhaald worden. Sedert dien tijd is er eene hevige scheiding door de huid ontstaan, die men reeds in de verte ruikt,

de urine vertoont neiging tot critische bezinksels, de snelheid van den pols is tot op 60 slagen in de minuut gedaald, de pols is week, de tong zuiver, de hoest zeldzamer, doch nog steeds bloedige sputa ontlastende; de auscultatie geeft nog slechts een overblijfsel van het kraakgeluid te kennen; de ontsteking is dus, hoewel aanmerkelijk verminderd, nog niet geheel verdwenen. Daar er nu ook geen buikloop voorhanden is, zoo kunnen wij thans nog nitrum bij de voorgeschrevene emulsie voegen.

18 Mei. De gunstige wending, die sedert de laatste bloedontlasting is ontstaan, duurt voort, de hoest is zeldzamer, er worden sputa opgegeven, van welken evenwel nog eenigen met bloed gekleurd zijn, alzoo is er nog geene zuivere plaatselijke scheiding; de sputa zijn, zoo als de ouden zeiden, nog steeds eenigzins raauw. De plaatselijke borstverschijnselen zijn geheel verdwenen; de lijder kan zonder pijn gemakkelijk en diep inademen, het onderzoek door middel van het stethoscoop toont niets afwijkends aan. — De bestrijders der nieuwe wijze van onderzoek zeggen, hetgeen ook hare verdedigers toestemmen, dat dezelve nog menige onvolkomenheid heeft, maar op deze onvolkomenheid eene afkeuring, een verdict te gronden, zou zeer ten onregte zijn. Zulk eene onvolkomenheid is dan b. v. aanwezig, wanneer de ontsteking in het middengedeelte der long voorkomt en door een gezond gedeelte der long bedekt wordt; er wordt alsdan door de borstwanden een zuiver ademhalingsgeluid gehoord, terwijl de inwendige, omgrensde ontsteking niet wordt onderkend. Daarop hebben juist de grootste lofredenaars van deze nieuwe wijze van on-

derzoek opmerkzaam gemaakt. Maar ook nu zal men hierin kunnen te hulp komen; wanneer namelijk in een vroeger aangetast, meer naar buiten gelegen longgedeelte de ontstekingsverschijnselen verdwijnen, maar sommige andere, den ouden artsen bekende verschijnselen voortduren, zoo als b. v. bloedige fluimen, zoo moeten wij het er voor houden, dat in een meer van den borstwand gelegen deel de ontsteking voortduurt, en op deze wijze, hetgeen nog aan de auscultatie ontbreekt, aanvullen en volkomen maken. De uitkomsten, die het stethoscoop oplevert, dienen ons voornamelijk, maar niet alléén ter onderkenning; de reeks der verschijnselen in de verrigtingen, die in de afscheidingen, moet eveneens tot onderkenning worden aangewend. Dat zeggen juist de verdedigers der auscultatie: zij heeft hare waarde, maar deze is niet uitsluitend. Maar de bestrijders zeggen; dewijl deze wijze van onderzoeken in 100 gevallen éénmaal bedriegt, zoo is zij ook in de andere 99 gevallen niet geldig en zullen ons alleen de verrigtingsverschijnselen in de onderkenning behulpzaam zijn. In het *geheel* verwerpen van dezelve, daarin ligt de knoop van den strijd! — In dit geval toont de gesteldheid der fluimen, dat er nog eene dieper gelegene ontsteking, alhoewel in afneming, voortduurt; derhalve zullen wij nog streng ontstekingwerend moeten blijven handelen, ofschoon er geene bloedontlastingen noodig zijn.

19 Mei. De zoogenaamde ongekookte fluimen deden ons gisteren besluiten, om met de ontstekingwerende behandeling voort te varen, ofschoon de vroeger voorhandene subjective en objective verschijnselen verdwenen waren, ofschoon geene algemeene terugwerking meer aanwezig

was, en er zich reeds beginnende scheidingen vertoond hadden, daar wij meenden, dat de ontsteking in de diepte der long voortduurde. De verschijnselen zijn in de laatste 24 uren weder gunstig veranderd, de fluimen bevatten thans geen spoor van bloed meer; ook treedt de scheiding op de huid en in de urine meer te voorschijn, zelfs des avonds vertoont er zich geene koortsverheffing meer. Wij kunnen den lijder nu reeds zonder geneesmiddelen laten en hebben hem slechts tegen uitwendige schadelijkheden te behoeden.

21 Mei. Wij hadden den lijder reeds eergisteren als herstellende van de ontsteking in de onderste kwab der linker long beschouwd, en dus was onze behandeling meer onverschillig; het was niet noodig, eene meer werkdadige behandeling in het werk te stellen, ofschoon de critische verschijnselen nog niet geëindigd waren. De scheiding heeft hier schier alleen door de huid plaats, terwijl die door de urine slechts onbeduidend was, hetgeen te opmerkelijker is, daar de plaatselijke verschijnselen zoo hevig waren, en reeds meerdere dagen vóór dat de behandeling was begonnen, geduurd hadden, zoodat wij genoodzaakt waren in 48 uren vier aderlatingen te doen. De urine is niet geheel en al zonder deelneming aan de scheiding; in plaats van de vroeger donker gekleurde urine vertoont er zich nu eene, die slijmachtig troebel is en een slijmachtig bezinksel vormt, maar geen piszuur roodachtig bezinksel bevat, zoo als men anders na hevige longontstekingen aantreft. Dat evenwel de urine zich nog steeds troebel voordoet, alsmede, dat de huidafscheiding nog voortduurt, is ons een bewijs, dat het critische tijdperk nog niet geëindigd is, en zoo lang

dit duurt, is het nog steeds te vreezen, dat de scheiding zal worden gestoord, en het ziekteproces op nieuw te voorschijn treden. Daarom kunnen wij den lijder wel zonder geneesmiddelen, maar niet zonder een streng toezigt laten.

De lijder kon weinige dagen daarna het bed en reeds den 2en Junij het gesticht als genezen verlaten.

8. ZIEKTEGEVAL.

Ontsteking in de onderste kwab der linker long. — Vrees voor de ontwikkeling van typhus. — Het nerveus worden der longontsteking. — Afneming der ontsteking. — Invloed der aanleidende oorzaken en der individualiteit van den lijder op het verloop en den uitgang der ontsteking. — Scheidingen. — Genezing.

24 Mei 1841. Heinrich Fuchs, arbeider, 24 jaren oud, heeft aan geene andere ziekte in vroegeren leeftijd geleden, die eenige opmerking verdiende, dan eene anderdaagsche koorts; niet dat ik meen, dat deze ziekte met de tegenwoordige in eenig oorzakelijk verband staat, maar wijl de kleur des lijders aan tusschenpoozende koorts doet denken, en wij weten, dat bij zulke lijders langen tijd eene eigene gesteldheid in het bloed blijft bestaan, zoodat, wanneer er andere ziekteprocessen bij zulk

een' persoon ontstaan, zoo als die van ontsteking, daardoor wijzigingen in den loop derzelven worden veroorzaakt. Het tegenwoordige ongemak had eene belangrijke oorzaak, eene werktuigelijke inwerking, een hevige slag met een roer op de linker borst met zulk een geweld, dat de lijder in eene andere sloep werd geworpen. Hij zegt daarna geene aanmerkelijke stoornis in zijne gezondheid te hebben ontwaard; ook uiterlijk vertoonde er zich noch onderhuidsche bloeduitstorting, noch beleediging aan de beenderen. Maar na verloop van vier dagen deden er zich ziekteverschijnselen op. Er ontstonden hevige stekende pijnen op de beleedigde plaats, hoest, die de pijnen nog vermeerderde, en koorts. Men gaf hem een braakmiddel, dat geene andere uitwerking had (hetgeen wêl moet opgemerkt worden), dan veelvuldige stoelontlastingen en zoo kwam de lijder den daarop volgenden dag in het hospitaal, waar hem reeds 3 malen zoowel algemeene als plaatselijke bloedontlastingen zijn gedaan.— De ademhaling is eenigzins versneld en kort, bij diepe inademing klaagt hij over stekende pijn in de linker borst; ditzelfde heeft plaats bij iedere beweging, hij verkiest de ligging op den rug. Onze aandacht is natuurlijk dadelijk gerigt op de linker borst. Van voren is de percussieklank helder, aldaar is ook bij drukking geene pijn aanwezig (alzoo geene pleuritis costalis); van achteren is de percussieklank dof, en aldaar wordt een droog kraakgeluid gehoord, op eenige plaatsen hoort men zelfs reeds de bronchiale ademhaling, een bewijs, dat op sommige plaatsen nog de eerste, op andere reeds de tweede graad der ontsteking (de zoogenaamde roode hepatisatie) aanwezig is. Nu is er evenwel eene reeks van

verschijnselen, die met regt met eene eenvoudige ontsteking overeenstemt, dat is in de 1e plaats de terugwerking: 120 polsslagen in de minuut, de tong meer droog, donker gekleurd, de huid brandend-heet. Voorts zijn er buiksverschijnselen aanwezig: de buik is opgezet, doch onpijnlijk, talrijke buiksontlastingen. Wel is er voor de aandoening der darmen een toereikende grond in het braakmiddel te vinden, doch daarop heeft de toestand der terugwerking geene betrekking. Er is hier eene ontwikkeling van een typhus-lijden naast de longontsteking te vreezen, hetgeen ons des te onaangenamer is, daar de ontsteking in de linker long eene bepaalde ontstekingwerende behandeling gebiedt, terwijl aan den anderen kant de aandoening van het darm-slijmvlies en de verschijnselen der terugwerking tot matiging derzelven aansporen. Nu is het klaar, dat, datgeen wat bepaald de bovenhand heeft, eenen verreweg meer beslissenden invloed op onze behandeling moet hebben.

Wij willen daarom nog eene algemeene en plaatselijke bloedontlasting laten doen, en den lijder eene emulsio oleosa met aqua laurocer. toedienen; nitrum of andere middenzouten durven wij niet geven, wegens de hevige prikkeling van het buikslijmvlies, die, ten gevolge van het niet te verontschuldigen buiten het gesticht toegediende braakmiddel is ontstaan 1).

25 Mei. Wij hadden den lijder gisteren morgen eene aderlating van 12 oncen laten doen (het was de vierde in 48 uren); het ontlaste bloed vormt een sterken bloedkoek, die door eene dikke spekhuid bedekt is. Buiten-

1) Vergel. aanmerking pag. 56.

dien handelen wij streng ontstekingwerend. Tot nu toe heeft de behandeling nog geene schitterende uitkomsten opgeleverd; de ontsteking blijft nog binnen de gisteren vermelde grenzen; naar achteren in het brandpunt der aandoening bestaat er roode hepatisatie en rondom dezelve verkeert de ontsteking in het 1e tijdperk; daarbij houdt de pijn bij diepere inademing aan, de hoest is meer droog; er worden slechts weinige fluimen, doch zonder met bloed vermengd te zijn opgegeven. De verschijnselen der darmprikkeling duren voort: sedert gisteren hadden er twee waterachtige stoelontlastingen plaats; ook is er een borrelend geluid in de regio ileocoecalis waar te nemen. Wat eindelijk nog de koortsverschijnselen, die hier van eene bijzondere beteekenis zijn, aangaat, zoo is er nog zwaarte van het hoofd, de slaap is onrustig, door droomen afgebroken, de tong heden meer bleekrood en vochtig, de pols heeft ook thans 120 slagen in de minuut, is meer week, de huid wel vochtig, maar onder deze vochtigheid is steeds eene stekende, prikkelende hitte te voelen; de urine is donker, troebel, zeer zuur, maar zonder eenig bezinksel. Deze laatste verschijnselen zijn dezulke, die volgens de uitspraak der oudere artsen den overgang tot het nerveus worden der longontsteking zouden te kennen geven. Deze zoogenaamde status nervosus, zoo als dezelve dikwijls bij hevige longontstekingen ten gevolge van den gestoorden bloedsomloop ontstaat (zich te kennen gevende door eenen kleinen, onderdrukten, menigvuldigen pols, blaauw aangezigt, ijlen, zelfs koude der ledematen) is echter zeer goed van dien toestand te onderscheiden, waar de koorts van den beginne af aan een torpide karakter heeft, zoo

als dezelve in de ware pneumonia typhosa voorkomt. Deze verschijnselen heeft men dus ten onregte met de uitdrukking »*nerveus*" aangeduid. Daar hier slechts het plaatselijk onderzoek beslist, zoo is al het overige van weinig aanbelang, daarom moeten alle veranderingen in de verrigtingen der terugwerking wel worden nagegaan, maar niet dien invloed op de behandeling hebben, als de oudere artsen hebben geleerd. De geneesheer mag de zaak beschouwen hoedanig hij wil, maar de terugwerking derzelve op de behandeling, dat maakt de zaak gewigtig! De daadzaak, die de oudere artsen hebben waargenomen is volkomen juist, maar de daaruit gemaakte gevolgtrekking, dat men nu moet ophouden ontstekingwerend te handelen, dat is de dwaling, en dat is het juist, wat men zoo dikwijls over het hoofd ziet, vooral ook, daar de meeste artsen, voornamelijk het groote aantal schrijvers, geene logici zijn. Het gelijk stellen der daadzaken en de daaruit voortvloeijende gevolgtrekkingen is het, wat zoo veel ongelukkigen pennestrijd heeft veroorzaakt.

Wij moeten streng ontstekingwerend blijven voortvaren, al zullen wij de ontstekingwerende behandeling ook al naar den toestand der terugwerking wijzigen. Het beste middel ter opwekking der nog ontbrekende en gewenschte scheiding door de urine is de digitalis. Wij willen den lijder een aftreksel van hetzelve van dr. β op ℥v met gumm. mimos. en aqua laurocer. āā dr. ij voorschrijven en ungt. merc. met ol. hyosc (āā) over de linker borsthelft laten inwrijven.

27 Mei. In de laatste 48 uren heeft zich de toestand van den lijder wezentlijk ten gunste gekeerd. Wij von-

den bij het laatste bezoek de plaatselijke verschijnselen door de spoedig op elkander volgende bloedontlastingen niet verminderd, maar ook niet toegenomen. De sedert dien tijd gebruikte middelen moesten in 't bijzonder de werkdadigheid van het hart afstemmen en de scheiding door de urine bevorderen. De werking en het gevolg van dit middel vertoont zich nu aldus: 1) de borst is nog benaauwd, doch niet meer in zulk een' hevigen graad als vroeger, de hoest minder veelvuldig, en sputa globosa ontlastende; de percussieklank is nog dof en mat, en de tubaire ademhaling op de bewuste plaats nog te hooren, maar rondom dezelve niet meer van een kraakgeluid, maar van een' vochtigen reutel omgeven, alzoo is de ontsteking van af de oppervlakte verminderd. Nog gunstiger doen zich voor 2) de verschijnselen der koorts; de pols is heden tot op 50 slagen in de minuut gedaald, de huid vochtig, open, warm, doch zonder calor mordax, de urine werd in grooter hoeveelheid ontlast en is slijmig-troebel. Eindelijk is ook het geneesmiddel-verschijnsel, de buikloop, verdwenen.

Zoo is dus de toestand beter dan vóór 48 uren, maar nog verre van de genezing verwijderd. Het is nu de vraag, of wij thans zoo verre zijn gevorderd, dat de hepatisatie in eene eenvoudige verdeeling of in verettering zal overgaan? — Het laatste is des te meer te vreezen, daar de wijze van ontstaan der ontsteking geheel eigendommelijk was en de lijder eene eigenaardige gesteldheid, eene intermittens-cachexie, heeft, welke wijzigende omstandigheden, helaas! slechts al te dikwerf worden over het hoofd gezien.

Ondertusschen kunnen wij met de behandeling voort-

gaan, doch de gift der digitalis op ℈j verminderen, en er thans reeds middenzouten, waarvan wij ons vroeger wegens den toestand van het darm-slijmvlies moesten onthouden (ʒjβ nitrum), bijvoegen.

28 Mei. De verschijnselen doen zich steeds gunstiger voor. Vóór 72 uren was de voorzegging nog zeer twijfelachtig, thans kunnen wij dezelve reeds beter stellen, ofschoon de volkomene herstelling nog lang duren en menige zwarigheid ontmoeten zal. De hoofdreeks van verschijnselen doet zich dus voor: het gevoel van drukking, van hevige pijn is opgehouden; wij hoorden eerst aan de bedoelde plaats der linker long tubaire ademhaling en daar rondom kraakgeluid. De eerste gunstige keer was, dat de ontsteking geenen grooteren omvang bereikt heeft, en er alzoo een stilstand zoowel in den omvang als in de hevigheid plaats heeft; van nu af aan ving de teruggang aan, want wanneer men terug wil gaan, moet men eerst stilstaan, en eerst dan zich omkeeren.

Eerst werd nu de drooge reutel slijmeriger, vervolgens de ademhaling ter zijde zuiver, nogtans bleef dezelve naar onderen toe nog vochtig; doch de tubaire ademhaling duurt ook thans nog voort, en dat is het, wat ons hindert. Want wanneer in een gezond voorwerp de resolutie met zekerheid is te voorspellen, zoo gaan er in dit geval andere omstandigheden mede gepaard, welke dezelve twijfelachtig maken, en deze zijn: 1) de traumatische oorzaak, die steeds iets storends op den natuurlijken gang van teruggaande ontwikkeling met zich voert: 2) dat de lijder gedurende een geheel jaar aan derdendaagsche tusschenpoozende koorts heeft geleden, een proces, dat niet zonder invloed op de gesteldheid

van den lijder schijnt gebleven te zijn, althans naar zijne huidkleur te oordeelen; bij zulke personen plegen de ziekten, bepaaldelijk de ontstekingen, ook in het algemeen een ander verloop te nemen, dat reeds in de verschijnselen, maar vooral in de scheiding gewijzigd is. Dit is een punt van het grootste gewigt voor de practische geneeskunde, hetwelk men tot dusverre evenwel niet zoo behartigd heeft, als het verdient 1). Hier

1) Wij herinneren hier aan de verwantschap van tusschenpoozende koorts en knobbelzucht, waarover SCHOENLEIN het volgende aanmerkt:

»Hoewel tusschenpoozende koorts en longtering elkander zoodanig uitsluiten, dat op plaatsen, waar tusschenpoozende koorts »heerscht, de tering hoogst zeldzaam *) voorkomt; zoo ziet men »toch, dat er bij personen, die langen tijd aan tusschenpoozende koorts geleden hebben, en schijnbaar genezen uit de streek, »waar intermittens-malaria heerschte, in een ander land komen, »en die zich dikwijls blootstellen aan catarrhus der ademhalingswerktuigen, phthisis pulmonum (ook zonder dat zij daarvoor aanleg hebben) en wel met een zeer snel verloop gevormd wordt. »Ik heb dit het eerst bij de uit Hollands koortsstreken terugkeerende Zwitsers gezien en later meermalen waargenomen. Ik meen »daarbij te hebben opgemerkt, dat de knobbelzucht meestal in »de linker long (aan de zijde der milt) en gewoonlijk in hare »onderste kwab zetelde; tevens deed de aandoening der milt zich »meer of minder kennen. Even als dit bij enkele personen voorkomt, zoo kan men het ook in het groot zien; daarvan geeft »het land tusschen het Züricher- en Wallenstädtermeer (het Gasterland) een treffend voorbeeld; welke streek vroeger wegens de »overstroomingen steeds aan tusschenpoozende koorts was blootge-

*) Dat deze stelling onjuist is, leert ons de ondervinding dagelijks. Bij ons is, helaas! noch gebrek aan phthisis noch aan intermittens. G.

heeft hetzelfde plaats, wat kortelings de kruidkundigen in den hevigsten strijd heeft verplaatst; of de grond, waarop de plant groeit (hij moge kalk- of kiezelaarde bevatten, zich in de schaduw of in de zon bevinden), eene menigte wijzigingen te voorschijn roept, die men vroeger als eigen aan de planten beschouwd heeft. — Gijl. hebt hier gelegenheid gehad verschillende gevallen van longontsteking te zien; maar hoe verschillend waren zij! hoe zeer gewijzigd in alle verschijnselen! Gelooft gijl., dat dit slechts toevallig was? Ware dit zoo, zoo moesten wij ieder wetenschappelijk grondbeginsel in de geneeskunde vaarwel zeggen. Al die wijzigingen hebben haren inwendigen grond, en datgene, wat het ziekteproces wijzigt, na te sporen, dat is een hoofddoel in de wetenschappelijke geneeskunde 1). Het was

---

»steld. Later werd dezelve droog gemaakt en de tusschenpoozen»de koorts verdween; doch nu ontstond er eene meer vrees inboe»zemende ziekte, de longtering, die weleer hier geheel onbekend »was. De verhouding der sterfte bleef dezelfde, doch niet meer »door tusschenpoozende koorts, maar door longtering.

1) Op dit gewigtig punt, den invloed, welke de individualiteit van den lijder op het versch bij hem ontstane ziekteproces uitoefent, heeft SCHOENLEIN herhaaldelijk opmerkzaam gemaakt; even als met name de klierziekte (de reeds ontkiemde zoowel als de sluimerende) de verschijnselen en voornamelijk den uitgang van hetzelve wijzigt: b. v. aandoeningen der slijmvliezen hebben in klierachtige voorwerpen groote geneigdheid, om in slijmvloed over te gaan. JOHANN ADAM SCHMIDT, in Weenen, schijnt het eerst op de wijziging opmerkzaam te hebben gemaakt, welke het ziekteproces ondergaat door den grond, waarop zij zetelt, bepaaldelijk hoe daardoor de primair-syphilitische aandoening wordt veranderd; vooral heeft hij dit van den druiper aangetoond, welke in klier-

derhalve noodzakelijk, hier alles op te sporen, wat dit ziekteproces is voorafgegaan. — De koorts is zeer matig, de huid vochtig, de urine begint een bezinksel te vormen. — Laat ons thans de digitalis ter zijde stellen en in plaats van deze, calomel en sulph. aur. ant. aa gr. β des morgens en des avonds toedienen.

2 Junij. Laat ons hier eens de verschijnselen in eene omgekeerde orde overwegen, en het eerst die der koorts beschouwen: de menigvuldigheid van den pols is aanmerkelijk verminderd (slechts 64 slagen in de minuut), en daarmede stemt overeen de huid- en pisverschijnselen; de huid heeft haren natuurlijken warmtegraad, is open, de urine, die reeds voor eenige dagen een bezinksel vormde, is thans nog slechts een weinig slijmig-troe-

---

achtige voorwerpen zoo gemakkelijk in nadruiper overgaat. — Longontstekingen, zelfs eenvoudige verkoudheden geven, zoo als bekend is, bij zulke personen veelvuldig aanleiding tot de ontwikkeling van longtering. Voorts is de invloed, die de kropklierige, syphilitische, jigtige e. a. kwaadsappigheid op oogontstekingen uitoefent, bekend, waardoor de verschillende kwaadsappige oogontstekingen worden gevormd. Deze ontstekingen komen evenwel in ieder ander orgaan voor, men heeft ze hier slechts niet met dezelfde oplettendheid gade geslagen als in de oogheelkunde. Slechts bij weinige ontstekingen heeft men tot nu toe dit vermogen van zich te vereenigen der verschillende ziekteprocessen waargenomen, gelijk b. v. bij de keelontstekingen. Iets dergelijks heeft RUST van de zweren aangetoond. Op eene opmerkelijke en hoogst merkwaardige wijs vertoont zich nog deze verwantschap, zelfs in sommige ontstekings-voortbrengselen; zoo ziet men dikwijls, dat, wanneer klierachtige personen door borstvlies- of buikvliesontsteking worden aangetast, die met eene uitzweeting van lympha plastica eindigen, deze in hare tusschenruimten knobbelstof bevat.

bel, de tong vochtig. Heeft zich nu ook het tweede gedeelte van onze voorzegging bevestigd? — De fluimen bestaan uit eenvoudig slijm der luchtpijp: op eene omschrevene plaats der linker zijde bestaat wel nog eenige pijn, doch de ademhaling is vrij. De voorname vraag is nu, of zich in plaats van de tubaire ademhaling een ander geluid doet hooren? Ja, kunnen wij antwoorden, en wel een vochtig kraakgeluid; aldus verdwijnt thans onze vrees, dat hier eene verettering zou plaats grijpen en wij hebben alzoo eene natuurlijke verdeeling te verwachten.

Het laatst voorgeschreven geneesmiddel wordt voortgebruikt.

4 Junij. De hoop, welke wij sedert eenige dagen bij den lijder hebben geuit, dat er eene geregelde natuurlijke oplossing van de zoo hevige door uitwendige beleediging voortgebragte longontsteking zou plaats hebben, en wel onder ontwikkeling en opvolging van verschijnselen, zoo als wij ze hadden voorzien, bevestigt zich meer en meer. De koorts verdween onder *natuurlijke* scheidingen; natuurlijke, zeg ik, en daarop moet bijzonder gedrukt worden; want ook onder tegennatuurlijke scheidingen, pseudo-crises, kan de koorts ophouden, en dit zou geen gunstige uitgang zijn. Zoodra de koorts was verdwenen, konden wij hopen, dat, hoe ongunstig ook de toestand was, eene volkomene verdeeling zoude ontstaan. Het merkwaardigste was in dit geval de aard en wijze, waarop de verdeeling zich objectief voordeed. Ter zijde en naar achteren was de longontsteking in het tweede tijdperk, dat der hepatisatie overgegaan; daar rondom verkeerde zij nog in het 1e tijdperk, dat van

drooge kraking; eerst werd deze vochtig, verdween toen volkomen, en nu was er nog slechts tubaire ademhaling te vernemen; hier keerde alstoen de ademhaling allengs weder, en nu is daar ter plaatse nog slechts vochtige reutel te hooren, zoodat wij de verdeeling met zekerheid kunnen verwachten, en den lijder binnen weinige dagen als volkomen herstellende zullen kunnen beschouwen.

De lijder verliet den 17ᶜᵃ Junij hersteld de zieken-inrigting.

9ᵉ ZIEKTEGEVAL. 1).

Longontsteking, eigendommelijk zamengesteld met tusschenpoozende koorts. — Genezing.

9 Julij 1841. JOHANN BEDENSTAEDT, 26 jaren oud, Stuurman. Ik heb ul. bij eene andere gelegenheid 2) waar de overblijfsels eener tusschenpoozende koorts zich nog door de eigenaardige huidkleur te kennen gaven, gezegd, dat in een door tusschenpoozende koorts veranderd ge-

1) Wij deelen hier geene doorloopende ziektegeschiedenis, maar slechts een resumé mede, dat SCHOENLEIN als epicrisis tot dit geval heeft gegeven, en dat met weinige woorden de gewigtigste daadzaken van hetzelve, met aanmerkingen van den leeraar, aangeeft, zoodat het ons niet noodzakelijk toescheen, eene meer naauwkeurige ziektegeschiedenis mede te deelen.

2) Zie het vorig ziektegeval.

stel een nieuw ontstaan ziekteproces wijzigingen in verloop, verschijnselen en uitgangen ondergaat, waardoor wijzigingen in de behandeling noodzakelijk worden. Hier bij dezen lijder, waar wij in het begin deze wijzigende omstandigheden geheel hebben over het hoofd gezien, heeft ons het veranderde beloop der ziekte weder daaraan indachtig gemaakt, en ons dus regt duidelijk herinnerd, dat wij den eigendommelijken toestand van den lijder moeten in aanmerking nemen.

Voor vier jaren leed hij aan eene derdendaagsche tusschenpoozende koorts, die 9 maanden duurde; sedert dien tijd was van dezelve geen spoor meer voorhanden, slechts in de kleur van den lijder was nog een overblijfsel van de vroegere ziekte te herkennen. De longontsteking, waarmede hij in het hospitaal kwam, scheen zoo bij uitstek enkelvoudig te zijn, dat ik ul. dezelve als voorbeeld aantoonde, en het beloop derzelve wekte tot aan den vierden dag geenen argwaan op tegen eene spoedige genezing, daar na de aangevangene ontstekingwerende behandeling (bloedontlastingen en nitrum waren voorgeschreven) duidelijk zoowel algemeene als plaatselijke scheidingen ontstonden, gedurende welke de borstverschijnselen verdwenen. Doch spoedig veranderde het tooneel, in het begin slechts zoodanig, dat er zich 's avonds na voorafgegane koude, hitte, bloedophooping naar het hoofd met rood aangezigt en ijlingen vertoonden; gelijktijdig was de pols op nieuw versneld, en de pisafscheiding verminderd. Na middernacht ontstond er rust, en er volgde eene sterke neusbloeding, den daarop volgenden morgen troffen wij eene volkomene remissie aan. Den volgenden avond herhaalden zich dezelfde

verschijnselen, zonder dat eene toeneming van de longontsteking werd bemerkt. Maar den derden avond ontstonden met deze verschijnselen ook weder die eener hevige longontsteking, zoodat men plaatselijke bloedontlastingen moest aanwenden. Den volgenden morgen was er weder volkomene remissie: den vierden avond werd weder eene hevige toeneming waargenomen, bij volkomene onderdrukking der huid- en nierenscheiding, zoo dat er eene groote aderlating moest worden verrigt, en tartarus emeticus toegediend, eene behandeling, welke de verschijnselen van longontsteking geheel deed verdwijnen. Eerst nu werd chinine voorgeschreven; reeds de eerste giften van hetzelve waren toereikend om de volgende koortsverheffing te matigen, en er keerden geene nieuwe terug, zoodat de lijder zich thans in volkomene herstelling bevindt.

Er bestond hier blijkbaar een overblijfsel der vroeger bestaande tusschenpoozende koorts, dat door de nieuw ontstane ontsteking weder is opgewekt, maar op de wijze eener zamenstelling, waarin beide ziekten zich wederkeerig wijzigden, een ware bastaardvorm (waarop bijzonder P. FRANK in zijne interpretationibus clinicis heeft opmerkzaam gemaakt), die bij zijn eerste ontstaan vele zwarigheden voor de onderkenning opleverde. Want hij onderscheidt zich van eene zuivere tusschenpoozende koorts 1) daardoor, dat de derdendaagsche tusschenpoozende koorts in het algemeen in de voormiddag-uren haren aanval maakt, hetgeen reeds P. FRANK tot de uitspraak bewoog, dat, wanneer de koortsaanvallen dagelijks des namiddags ontstaan, zij steeds doen vermoeden, dat hun een ander lijden ten gronde ligt. De tusschenpoozende

koorts volgde hier alzoo de wet der koortsverheffing van de ontstekingziekten; 2) ging de aanval niet met koude gepaard, zelfs niet met eene ligte huivering; het eerste tijdperk van den aanval ontbrak dus; er was slechts hitte met de hevigste bloedophooping naar het hoofd aanwezig; 3) door den aard en de wijze der scheidingen: eene scheiding door de huid was naauwelijks waar te nemen, die door de nieren ontbrak geheel, de urine bleef steeds donker; maar in plaats van deze scheidingen had er eene ware ontstekingscheiding plaats, eene critische bloedvloeijing uit den neus.

Zoo hebt gijl. hier dus eene schoone zamenstelling van verschillende ziekteprocessen gezien, die elkander wederkeerig beperkten. Enkele zamengestelde vormen daarvan, die zeer blijkbaar, en niet te miskennen zijn, zoo als b. v. de verbinding van syphilis met scheurbuik, waren de geneesheeren niet ontgaan: maar het vermogen om zich te vereenigen van verschillende ziekteprocessen naauwkeurig te bepalen, en hoedanig het een op het ander wijzigend en beperkend inwerkt, dat is eene naauwelijks opgeworpene en nog in geenen deele opgeloste vraag, die niet slechts wetenschappelijk van gewigt is, maar, zoo als gijl. hier in dit geval hebt gezien, ook van het grootste practisch nut is 1).

---

1) Vergel. de aanmerking pag. 162.

10e ZIEKTEGEVAL.

Longonsteking in de bovenste kwab der regter long met gelijktijdige hersen- en darmprikkeling. — Moeijelijkheid der onderkenning. — Gemis aan subjective verschijnselen. — Voortreffelijkheid der nieuwe wijze van onderzoek. — Inflammationes occultae. — Op nieuw te voorschijn treden der longontsteking. — Ontsteking van het hart. — Genezing.

---

24 Mei 1841. Christian söhnholz, goudsmit, 42 jaren oud. De lijder is dezen morgen in het hospitaal gebragt, maar in eenen toestand, dat wij weinig van hem kunnen te weten komen. Wij hebben ons dus, even als de geregtelijke arts, die eene plaatselijke beleediging heeft op te sporen, slechts met de objective daadzaken bezig te houden. De lijder ijlt gestadig, is zeer onrustig, zijn hoofd warm, het aangezigt eenigzins rood, de oogen weinig opgespoten; hier schijnt mij toe de zitplaats der ziekte niet te zijn; men zou aan delirium tremens kunnen denken: doch er vertoonde zich geen halitus spirituosus bij zijne opneming; ook is er geen beven der handen aanwezig, ofschoon ik niet wil loochenen, dat de lijder niet geheel vrij was van het gebruik van sterken drank. Gewigtiger zijn de verschijnselen in de borst, ofschoon er naauwelijks een subjectief verschijnsel aanwezig is, de lijder vrij ademhaalt en weinig hoest: aan de linkerzijde is het percussiegeluid helder,

ook de auscultatie toont aldaar niets ziekelijks aan; daarentegen is aan de regter borsthelft, aan het bovenste gedeelte, het percussiegeluid dof en mat en hier een tegennatuurlijk geluid, respiratio tubaria met droog kraken te hooren. Maar eindelijk zijn er nog verschijnselen in den buik aanwezig: dezelve is opgezet, doch week, in de regio ileo-coecalis gevoelig, en daar borrelend geluid waar te nemen. Bij deze drie plaatselijke reeksen van verschijnselen komt nog eene aanmerkelijke koorts: de pols heeft 120 slagen in de minuut, is klein en week, de huid heet. — Dit zijn daadzaken, zoo als het onderzoek ze oplevert; tot nu toe ontbreken ons nog de stoelontlastingen en de urine. Uit het onderzoek blijkt, dat twee organen vooral lijdende zijn; 1) de bovenste kwab der regter long, in welke de ontsteking zich reeds in het tijdperk der hepatisatie bevindt, en 2) het onderste gedeelte van het darm-slijmvlies, aldus vermoeden op eene zamenstelling van typheuslijden met ontsteking in de bovenste kwab der regter long; en dan zouden de hersenverschijnselen slechts een gevolg zijn, en eene ondergeschikte rol spelen. Hoewel ons onderzoek nog onvolkomen is (daar ons alle anamnestische ophelderingen ontbreken), zoo moeten wij toch daarop onze geneeswijze gronden. Dewijl wij bijzonder de longontsteking in het oog houden, zullen wij dadelijk bloedige koppen aan het bovenste gedeelte van de regter borst zetten, en zoo er eene aanmerkelijke koortsverheffing tegen den avond ontstaat, eene aderlating laten verrigten, en tot inwendig gebruik ℞. Inf. herb. digit. (℈β) ℥ iv, mucil. salep. ℥ ij, nitr. sod. ʒij, syr. simpl. ℥ j M. voorschrijven.

25 Mei. Gedeeltelijk was ons gisteren de onderkenning duidelijk, gedeeltelijk niet; als de voornaamste zetel der aandoening hadden wij de regter long aangewezen, maar de beteekenis der buiksaandoening was niet zoo duidelijk; zij kon ook, gelijk wij het reeds bij andere lijders hebben gezien, een uitwerksel der geneesmiddelen zijn. Is het reeds moeijelijk, zulks te bepalen, wanneer de omstanders opheldering omtrent den lijder kunnen geven, zoo is het zulks nog meer, wanneer wij niets van hem kunnen te weten komen. Eene tweede zwarigheid was het hersenlijden; wel waren de hersenen geprikkeld, doch wij hielden deze prikkeling slechts voor ondergeschikt. Wij hadden de vraag op te lossen, of deze prikkeling welligt een gevolg was van voorafgegaan misbruik van sterken drank. Ofschoon de reuk uit den mond, de beving der ledematen afwezig was, zoo wekte de aard der ijlingen met de geringe bloedsaandrang naar het hoofd, argwaan op. In dien toestand moesten wij ons bepalen tot datgene, wat duidelijk was, en dat wàs de aandoening van de bovenste kwab der regter long, tegen welke ook onze behandeling gerigt was. Des avonds werd de aanwending van bloedige koppen herhaald, en eerst heden morgen eene aderlating van 6 oncen op den arm verrigt. De nacht ging onrustig voorbij, slechts met moeite kon de lijder in het bed worden gehouden; thans is hij ingeslapen. — Eindelijk zijn wij nu te weten gekomen, dat hij ongeveer negen dagen ziek is, en sulphas magnesiae heeft gebruikt, welke talrijke ontlastingen verwekte; de aandoening van het buiks-slijmvlies is dus waarschijnlijk slechts een uitwerksel der geneesmiddelen, en behoort

niet tot de ziekte. De hoofdzetel, de sleutel van het raadsel ligt evenwel in de ademhalingswerktuigen.

27 Mei. De eerstemaal, dat wij den lijder zagen, waren ons twee reeksen van verschijnselen in betrekking tot hunne waarde, niet duidelijk. In een opzigt was de onderkenning juist, dat er eene vergevorderde ontsteking in de bovenste kwab der regter long aanwezig was. Hoe duidelijk ook de verschijnselen in den buik en het hoofd waren, zoo moeijelijk was het beoordeelen van derzelver waarde. Hierin ligt de moeijelijkheid der onderkenning; er behoort niet veel kennis toe, de verschijnselen eener ziekte waar te nemen; dat kan na eenige oefening ieder ziekenoppasser, ieder beperkt hoofd; maar de waargenomene verschijnselen naar hunne waarde te vereenigen, en de afzonderlijke groepen tot elkander te rangschikken, daar begint het proces der synthesis, en daartoe behoort een vermogen om te vereenigen, dat wel kan gevormd worden, maar zich niet met den trechter laat ingieten!

Bij onzen lijder is het gebleken, dat de buiksverschijnselen aan de vroeger voorgeschrevene laxeermiddelen waren toe te schrijven, alzoo eene kunstmatige groep was, en de hersenverschijnselen als bijzaak met de koorts en met de verschijnselen der longen in betrekking stonden. Toen na de bloedontlastingen, welke de verschijnselen der longen noodzakelijk maakten, rust en slaap ontstond, kwamen ook eerst de subjective verschijnselen te voorschijn. Ik heb een' athletischen huisknecht in het Juliushospitaal met pneumonia biliosa en hevig ijlen zien inbrengen, bij wien zich zelfs niet de geringste subjective verschijnselen in de borst vertoonden; hij ademde vrij,

en wanneer men hem vraagde, of hij pijn gevoelde, zoo antwoorde hij, terwijl hij met den vuist op de borst sloeg: »hij was geheel gezond;" eerst toen de lijder weder tot bewustzijn kwam, vingen de subjective verschijnselen aan. Evenzoo is het bij onzen lijder; thans, nu het ijlen is verdwenen, en het hoofd vrij is, klaagt hij over het hoofd en de borst. — Hier zijn alzoo de verschijnselen der longen de hoofdzaak; zij duren in verminderden graad voort, de koorts is matig (100 slagen in de minuut) er vangen duidelijke huid- en urinescheidingen aan; de groep van geneesmiddel-verschijnselen op het buiks-slijmvlies is verdwenen. Het voorgeschreven geneesmiddel wordt voortgebruikt.

28 Mei. Toen ons eenmaal de eigenlijke geaardheid van het ziektegeval duidelijk was, dat namelijk het brandpunt van het geheele ziekelijk beloop in de bovenkwab der regter long moest gezocht worden, werden ook de overige verschijnselen gerekend daartoe te behooren, en diensvolgens de geheele wijze van behandeling vastgesteld, en gijl. zult u niet verwonderen, dat, daar gisteren avond de ontsteking weder vermeerderde, eene aderlating van 8 oncen moest worden verrigt. Blijkbaar is het heden gunstiger met den lijder gesteld. Wij willen eerst van de verschijnselen spreken, die niet meer voorhanden zijn, maar het ziektebeeld verduisterd en onze onderkenning onzeker gemaakt hebben: de verschijnselen van het hoofd zijn geheel verdwenen, de lijder heeft goed geslapen, en geeft thans meerdere opheldering omtrent zijn lijden; de buik is ingevallen, de buikloop heeft opgehouden; zelfs is integendeel verstopping ontstaan, zoodat men een lavement moest zetten. Wat is

er nu nog voorhanden? Het toont een' voortgang tot beterschap aan. Het geluid is aan de bovenkwab der regter long nog mat, doch er is aan de voorvlakte reeds slijmige reutel te hooren; hier gaat dus de ontsteking reeds in verdeeling over, zoo als ook meer slijmige sputa aantoonen; ter zijde, in de okselholte en van achteren hoort men evenwel nog tubaire ademhaling, de long is dus hier nog gehepatiseerd. Doch het is te verwachten, dat ook hier verdeeling zal plaats hebben, zoo als deze reeds van voren is aangevangen, wanneer wij slechts eerst het punt hebben bereikt, dat de ontsteking gelijktijdig met het ontstaan der algemeene scheidingen meer verouderd, meer slepend wordt. Wij hebben alle hoop, dat zulks zal geschieden; want er hebben niet slechts door de huid duidelijke scheidingen plaats, maar ook door de nieren, en onder deze werkdadige verschijnselen vertoont zich eene aanmerkelijke afneming der prikkeling van het vaatstelsel; de pols heeft thans slechts in den morgenstond 84 slagen in de minuut en is week. Eerst wanneer de terugwerking van het vaatstelsel geheel verdwenen is, zijn wij er ook zeker van, dat er geheele oplossing zal ontstaan. Wij hebben de hoop, maar geene zekerheid, en in dezen toestand kunnen nog steeds stoornissen ontstaan, daarom moet onze behandeling ook daar naar gerigt zijn, om de strekking der natuur te bepalen, en zullen wij daarom met de aangevangen behandeling voortgaan.

Tot dit punt gekomen zijnde, zal het mogelijk zijn, een' blik op het laatst plaats gehad hebbende terug te werpen. Ik geloof, dat dit geval vooral geschikt is, om ul. de voortreffelijkheid van de nieuwere wijze van

onderzoek duidelijk te maken; want volgens de vroegere wijze van onderzoek, zou het niet mogelijk zijn geweest, dit geval te onderkennen, daar van de bij de ouden opgegevene verschijnselen der longontsteking geen enkel, daarentegen een geheele zwerm andere verschijnselen voorhanden was, die de aandacht tot zich moesten trekken, en toch was het ons duidelijk, dat deze verschijnselen slechts eene ondergeschikte waarde hadden. Zoo als wij den lijder daar zagen liggen, vertoonde er zich geene stoornis in de ademhalingsverrigting; maar dat is juist kenmerkende, dat bij het ontstaan der stoornis van de hersenen, de ziekteverschijnselen in de verrigting afnemen, niet slechts zoodanig, dat de lijders over niet het minste klagen, maar ook, dat de ademhaling niet het geringste bemoeijelijkt is; waarop vooral STOKES opmerkzaam heeft gemaakt, die aanraadt, dat men bij alle personen, die met een gestoord bewustzijn, bepaaldelijk die aan delirium tremens lijden, onder behandeling komen, al klagen zij ook over niets, de borst steeds onderzoeke 1). — Dit was een geval, waar bij eene andere behandeling een ongunstige uitgang zou gevolgd zijn, en de uitdrukking zou geregtvaardigd hebben, dat er *inflammationes occultae* bestaan. Wel was de ontsteking verborgen, maar slechts subjectief, niet objectief, verborgen voor hem, die ze niet zag. Oorspronkelijk was deze stelling eene dwaling, maar die de geneesheeren zoo veelvuldig hebben herhaald, dat zij zelven daaraan geloofden. Indien deze gewigtige practische leer, dat men bij lijders, die met stoornis der ziel onder be-

1) Voor typhuslijders geldt dezelfde stelregel. Verg. p. 63 en 70.

handeling komen, het naauwkeurigste onderzoek, vooral der borst, nooit mag verzuimen, steeds werd opgevolgd, zoo zouden de inflammationes occultae spoedig als geesten naar het rijk der droomen vliegen 1). Uit alle voorhandene verschijnselen zou men ligtelijk besloten hebben tot het bestaan van eenen zoogenaamden status nervosus, die den aanhangers der oudere school tot het gebruik van prikkelende middelen zoude hebben aangespoord, een ongelukkige uitgang zou zekerlijk het gevolg geweest zijn, en nu een nieuwe triomf voor dezen: eene zenuwkoorts en geene zweren op het darm-slijmvlies.

2 Junij. Wij verkeerden omtrent den lijder in menige moeijelijkheid en verlegenheid. Toen wij hem de laatste maal zagen, hadden wij alle hoop, dat er eene spoedige gunstige verandering in de vele zoo zeer verontrustende verschijnselen zoude ontstaan. Te midden van deze verwachting, heeft ons de lijder evenwel eenen onaangenamen trek gespeeld, daar hij bezweet het bed verliet, waarop oogenblikkelijk het longlijden op nieuw te voorschijn trad: hevige hoest, toeneming der objective borstverschijnselen en der algemeene terugwerking. Er werd wederom eene aderlating verrigt, bloedige koppen op de borst gezet en digitalis en nitrum toegediend. Zulk eene instorting bij dezen persoon, nadat reeds een aanmerkelijk verbruik van kracht heeft plaats gehad, moet ons natuurlijk met de voorzegging eenigzins voorzigtiger maken. Aldus treffen wij heden den toestand op verre na niet zoo gunstig aan, als voor eenige dagen, toen wij den lijder verlieten, alhoewel er zich ook van de

---

2) Vergel. pag. 59.

verschijnselen van het hoofd en den buik geheel niets vertoont, zoo maakt evenwel het voortduren der ontsteking aan de achterste vlakte der long, en de koorts, die zich door de overgroote menigvuldigheid van den pols (110 slagen in de minuut) en door de ongunstige, niet critische urine kenmerkt, de zaak bedenkelijk. Wij zullen voortgaan, ontstekingwerend-bedarend te handelen, doch hierbij den toestand der krachten en de ontbrekende urine-scheiding in aanmerking nemen. Bij het reeds voorgeschreven geneesmiddel zal nog calomel en sulph. aur. ant. aa. gr. β, des morgens en des avonds te nemen, gevoegd worden.

3 Junij. Met de vroegere verschijnselen in den bovenkwab der regter long paart zich thans nog een klaarblijkelijk lijden van het weivlies van het hart, eene aandoening, die zich door de opmerkelijke toeneming der menigvuldigheid van den pols en door de onregelmatigheid van denzelven aankondigt, die men niet aan de digitalis kan toeschrijven, daar zij ook met een ander objectief verschijnsel in verband staat, namelijk met folliculair ademhalingsgeluid, hetwelk men omstreeks den oorsprong der groote slagader aan den linker rand van het borstbeen hoort. Men heeft reeds wegens deze aandoening van het hart een groote spaansche vliegpleister op de hartstreek gelegd. De verschijnselen der longen zijn heden weder aan het afnemen; voor het overige is de toestand als gisteren.

4 Junij. Ik wil hier geene groote waarde hechten aan de subjective verschijnselen, zoo als ik in het algemeen niet doe, dat de lijder goed geslapen heeft, zelve met zijnen toestand te vreden is, weinig hoest:

maar deze verschijnselen verdienen wel opmerkzaamheid, wanneer de overige objective daadzaken met dezelven overeenstemmen: Deze zijn van dien aard, dat van de ontsteking in de bovenkwab der regter long zich slechts naar achteren nog een spoor door een' vochtigen reutel vertoont, en dat van de verschijnselen der ontsteking van het inwendige vlies van het hart heden niets meer aanwezig is; eindelijk dat de terugwerking aanmerkelijk verminderd is (70 polslagen in de minuut); de pols is wel nog steeds ongelijk, maar niet meer tusschenpoozend, de huid vochtig, de urine slijmig troebel, in kleur en hoeveelheid de natuurlijke nabijkomende.

Wij hadden gisteren, met betrekking tot de onregelmatigheid van den pols de vraag geopperd, of deze slechts een geneesmiddel — of een ziekelijk, tot de ziekte behoorend verschijnsel zoude zijn. Wij hebben deze vraag onderzocht, en als gevolg van dat onderzoek het er voor gehouden, dat het een ziekelijk kenteeken was, en wel om die reden, dat 1) dit kenteeken met andere objective verschijnselen van het hart overeenstemde, 2) dat de onregelmatigheid niet vergezeld ging van eene vermindering in de snelheid van den pols, welke laatste toch in het algemeen het eerste kenteeken van de werking der digitalis is, en eindelijk om eene derde reden, die evenwel niet kon beslissen, wanneer de overige niet aanwezig waren, dat namelijk van de overige digitalis-verschijnselen, zoo als in het hoofd, in de keel enz. niets aanwezig was. In allen gevalle zullen wij thans, nu er geen grond meer voorhanden is voor de verdere aanwending van de digitalis, het

middel ter zijde stellen en daardoor eenen nieuwen grond van bekrachtiging voor de door ons gestelde meening vinden. Ik herhaal ul. bij deze gelegenheid, hoe onaangenaam het is, in zulk een' tweestrijd met betrekking tot de beoordeeling van verschijnselen te verkeeren, of zij van de ziekte of wel van de geneesmiddelen afhankelijk zijn, en dat men in zulk eenen toestand zoo weinig als mogelijk is middelen mag toedienen, die verschijnselen te weeg brengen, welke met die der ziekte overeenkomen — alzoo is dit juist tegenovergesteld aan de homoeopatische leerstelling 1).

---

1) Bij een anderen lijder, waar zich bij wederinstorting der longontsteking eveneens hartsverschijnselen vertoonden, liet SCHOENLEIN zich volgenderwijze uit:

»Gijl. hebt hier reeds meerdere gevallen gezien, waar zich bij »wederinstorting der longontsteking, ontsteking van het hart voegde; »ik geloof, dat zij niet zoo zeldzaam zijn, en door hen worden »de wederinstortingen zoo gevaarlijk. Dit verschijnsel is in ver»band met de oorzaak eenigzins raadselachtig; hieromtrent is wel »een vermoeden, maar niets zekers te opperen: namelijk, of bij »lijders, bij welken men gedurende het beloop der longontsteking »de digitalis heeft aangewend (een middel, dat zoo zeer afstem»mend op de werkdadigheid van het hart werkt, en het hart in »eenen toestand van atonie, zwakte brengt) of bij zulke lijders de »wederinstortingen met ontsteking van het hart gepaard gaan. »Met dit vermoeden laat zich een overeenkomend voorval verge»lijken, bij bleekzugtige meisjes plaats hebbende, dat eene ont»steking, welke haar overvalt, ligtelijk de in- en uitwendige rok »van het hart aantast. — Wanneer dit zoo is, zoo moet alzoo eene »werkdadige ontstekingwerende behandeling mede eene oorzaak »voor ontstekingen van het hart zijn. Dat zijn, ik herhaal het, »vermoedens, die met ervaringen in verband kunnen worden ge»bragt, maar geene zekerheid. Voor den practischen arts moge

Voorschrift · ℞ decocti salep ℥vj, nitri ʒβ, muriatis ammoniae ʒj, Solut. liquirit. ℥β M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen.

8 Junij. De ziekte is aanmerkelijk in hevigheid afgenomen: de koorts is schier geheel verdwenen, de verschijnselen van het hart evenzoo, en in de aandoening der longen vertoont zich eene aanmerkelijke vermindering, de hoest is zeer gering, de ademhaling niet bemoeijelijkt, slechts is er nog eenige slijmige reutel aanwezig, daar, waar men vroeger tubaire ademhaling hoorde.

De lijder werd niet verder waargenomen en verliet den 20en hersteld de ziekeninrigting.

11e ZIEKTEGEVAL.

Ontsteking der linker long. — Zwarigheid in de bepaling van de oorzaak der ziekte. — Stoornis der scheidingen. — De ontsteking tast ook de regter long aan. — Tartarus potassae stibiatus zonder gevolg. — Bloedontlasting digitalis. — Op nieuw te voorschijn komen der scheidingen. — Over versterkende middelen na longontstekingen. — Voorspelling van longontsteking aan beide zijden. — Genezing.

---

19 Julij 1841. Johann reg, schoenmaker, 47 jaren

»de waarneming genoeg zijn, dat wederinstortingen van longont-»stekingen ligtelijk met aandoening van het hart gepaard gaan."

oud. De vraag naar de oorzaak der ziekte is meestal bij deze lieden vruchteloos. Wanneer zij 100 malen ongestraft uitspattingen begaan hebben, en dan na de 101e maal ongemak ontwaren, zoo kunnen zij niet begrijpen, waarom deze keer de straf is gevolgd; en toch is het opsporen van de oorzaak bij vele ziekten van de grootste noodzakelijkheid en voor de onderkenning dikwijls onontbeerlijk. Maar bij de lagere volksklasse ontmoet men hierin grootere zwarigheden dan bij de andere, die zich beter en zorgvuldig gadeslaan.

De lijder heeft eene longontsteking bekomen, die de hemel hem heeft beschoren; hij weet slechts, dat hij een' aanval van koude heeft ontwaard, en daarmede begint zijn bewustzijn. — Gijl. hebt hier een stuk van een zieken-onderzoek gehoord, zoo als zulks wel honderd maal voorkomt, de lijder spreekt slechts van zijn algemeen gevoel, dat hij heeft geweten, dat hij ziek was; het meer bijzondere, meer naauwkeurige is er slechts met eene soort van pijniging uit te krijgen: hij had stekende pijnen in de borst ontwaard: ook ontstond er hoest, waarbij met bloed vermengde sputa werden ontlast. Zoo werd hij eergisteren, den derden dag der ziekte herwaarts gebragt. Aan de linker zijde der borst hoorde men aan de achterste vlakte der long in eene aanmerkelijke uitgestrektheid tubaire ademhaling. Na driemaal herhaalde algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, de toediening van nitrum en aqua lauro-cerasi in een aftreksel van digitalis, is de tubaire ademhaling weder verdwenen, en in plaats daarvan hoort men thans nog kraakgeluid.

De teruggang vangt alzoo aan, maar is nog niet ge-

eindigd, want al heeft ook al de teruggang van de roode hepatisatie in het eerste tijdperk der longontsteking plaats gevonden, zoo zijn toch de sputa nog steeds bloederig en de urine raauw; de scheidingen ontbreken dus nog: de koorts is matig (76 polsslagen in de minuut), de huid begint vochtig te worden. — Laat ons het infusum digitalis voortgebruiken en nogmaals eene aderlating van 8 oncen bewerkstelligen.

20 Julij. Door de aanwending van de ontstekingwerende geneeswijze was de ontsteking der linker long in haar eerste tijdperk teruggevoerd; er bestond hoop dat eene spoedige verdeeling zou volgen. Wij gingen met die behandeling voort, ja klommen daarmede tegen den avond, daar wij nogmaals eene aderlating deden, met het doel, om de koortsverheffing te beperken en de scheidingen te bevorderen. Het gevolg was gewenscht, de huidscheiding ging voort, en daarmede ging die der urine gepaard, terwijl ook de plaatselijke scheiding niet ontbrak. Des te opmerkelijker was het, dat er zich heden morgen bij den lijder eene aanmerkelijke verandering vertoonde: de huid is geheel gesloten, de pols meer geprikkeld, de dorst vermeerderd, en in plaats van het kraakgeluid weder tubaire ademhaling te hooren. Wat hier geschied is en deze verandering heeft veroorzaakt, weten wij niet, dat zij evenwel niet in de natuurlijke ontwikkeling van het ziekteproces gelegen is, is klaar en duidelijk. Maar de oorzaak? — Heeft de lijder zelfs niet geweten, wat de oorzaak dezer ziekte is, zoo zal hij nog minder weten, wat deze stoornis der scheidingen heeft veroorzaakt, en weet hij of zijne naburen het, zoo zullen deze noch hij het peccatum aangeven. De be-

kende koffijvlek, waaruit de arts zijnen verschrikten lijder verzekerde, dat hij koffij had gedronken, is niet op het hembd van iederen lijder te vinden. De verschijnselen door middel der auscultatie, de gesteldheid der sputa, de vermeerderde koortsverschijnselen (92 polsslagen in de minuut; de harde pols) getuigen genoegzaam van eene toeneming der ontsteking. Dat de lijder over geen gevoel van pijn of drukking op de borst klaagt, kan ons niet tot dwaling leiden, want dat zij zelfs over niets klagen, hebt gijl. hier dikwijls gezien 1).

Voorschrift: aderlating en tart. emeticus (gr. 3).

21 Julij. De toestand van den lijder is in de laatste 24 uren niet voordeelig geworden, maar nog menig gunstig verschijnsel van gisteren is weder geheel verdwenen, en heeft voor eene reeks van ongunstige plaats gemaakt. Om een helder inzigt in den toestand te hebben, zal het noodig zijn, de volgende drie punten meer naauwkeurig te beschouwen: 1) den toestand der plaatselijke aandoening, 2) dien der terugwerking, 3) dien der critische verschijnselen.

Wat het eerste punt betreft, zoo is de zaak dus gesteld: de lijder klaagt volstrekt over geen gevoel van zwaarte, drukking op de borst, nog minder over eene stekende pijn, slechts in zeer geringen graad, wanneer hij hoest, alzoo schier geen subjectief verschijnsel; doch gevoelt hij zich zeer vermoeid; de hoest is vochtig, de ontlaste sputa kleverig, geelachtig gekleurd en eenigzins bitter van smaak. Het onderzoek der borst toont al dadelijk het tegenovergestelde der subjective verschijnse-

1) Vergel. het vorige zicktegeval.

len aan, daar aan de gansche achtervlakte der linker long tubaire ademhaling wordt gehoord, en bovendien ook aan de grondvlakte der regter long droog kraakgeluid ontstaat, alzoo een voortgang der ontsteking, eene uitbreiding van het ziekteproces.

2) Ten opzigte der koorts is in plaats van het zuiver stenisch karakter, dat van torpor ontstaan: de tong wordt droog, de dorst heviger, het hoofd is zwaar, de menigvuldigheid van den pols reeds heden in den morgenstond tot op 116 slagen in de minuut toegenomen, alzoo blijkbaar een teeken tot verandering van het karakter der koorts.

3) Wat de critische teekenen aangaat, zoo geeft de urine daaromtrent opheldering; gisteren troffen wij in dezelve nog een critisch bezinksel aan, heden daarvan geen spoor, en hare kleur is weder rood-bruin. Bij dezen toestand moeten wij ons door de ruime huidafscheiding niet laten misleiden, om deze voor gedeeltelijke, eenzijdige scheiding te houden; want de huid heeft daarbij eenen vermeerderden warmtegraad, de menigvuldigheid van den pols is toegenomen, de verandering in het karakter der koorts niet te miskennen, en gelijktijdig heeft de ziekte voortgangen gemaakt; wij moeten daarom dit uitputtend zweet voor symptomatisch houden.

Na deze uiteenzetting zal ul. wel de geheele toestand der ziekte duidelijk zijn, welke niets goeds laat verwachten. Hier middelen aan te wenden, die wij onder dergelijke omstandigheden hebben toegediend, om de huidafscheiding te bevorderen en de overige scheidingen op te wekken, zoude hier levendige tegenspraak kunnen veroorzaken. Gisteren heeft de lijder 3 gr. tart. emet.

en heden reeds eene gelijke gift genomen; daarmede is niet bereikt, wat wij wenschten, wel een sterk zweet, maar geene scheiding. Men zou ons wel kunnen toevoegen, dat wij het middel slecht hebben aangewend; wij hadden het slechts in groote volle gift moeten geven. Tegen deze aanmerking zal eene tegenwerping mogelijk zijn, want 1) was de gift niet zoo gering, en het is onze schuld niet, dat bij dezen persoon eene dusdanige terugwerking daarop plaats had, en 2) is het, wanneer het middel in grootere hoeveelheid zou zijn toegediend, de vraag, of het gevolg zoo gunstig zou geweest zijn, als wij het bij andere lijders hebben gezien (1), en

---

1) SCHOENLEIN zeide bij eene andere gelegenheid over het gebruik van den tart. emet. in long- en borstvliesontstekingen sprekende, dat hij niet van meening was, dat dit middel, zoo als men in lateren tijd heeft beweerd, de algemeene bloedontlastingen kon vervangen. Wel is de tart. emetic. een uitmuntend hulpmiddel in de behandeling der longontstekingen, maar niet het eenige. Deszelfs gebruik bepaalt zich 1) bij eenvoudige longontstekingen in krachtvolle personen, waar de ziekte reeds meerdere dagen heeft geduurd, en pseudo-crises zijn te vreezen; hier kan de tart. emetic. niet genoeg worden geroemd, evenwel steeds na de aderlating, 2) in de galachtige longontsteking, waar bij de aandoening der longen nog prikkeling der lever bestaat. Tegenaanwijzingen voor het gebruik van den tart. emetic. zijn 1) verschijnselen van ontsteking van het slijmvlies der maag, vooral van de bovenste maagopening, die zich dikwijls met longontsteking vereenigt, 2) uitputtende buikloop. Ook bij oude lieden moet het met groote voorzigtigheid gebruikt worden, daar het zeer ligtelijk marasmus der spijsverteringswerktuigen te weeg brengt. — Wat de gift betreft, waarin de tart. emetic. moet toegediend worden, zoo heeft SCHOENLEIN zich bepaald verklaard tegen de buitengewoon groote giften, zoo als PESCHIER

of de lijder door de braking en buikloop niet nog meer zou uitgeput zijn. In allen gevalle zullen wij onder deze omstandigheden den tart. emetic. niet kunnen voortgeven. Wij zullen nogmaals wegens de vermeerderde plaatselijke aandoening eene algemeene bloedontlasting (van 10 oncen) en eene plaatselijke moeten in het werk stellen, inwrijvingen van kwikzalf over de borst laten doen, en thans voornamelijk op de nieren en het darmkanaal werken, om de te groote afscheiding der huid te beperken, waartoe wij willen voorschrijven: ℞ Inf. herb. digitalis (ʒβ) ℥v, mucil. gummi arab., nitr. dep. aa ℥β, aqu. laurocer. ʒj, syrup. spin. cerv, ʒij, syrup. simpl. ℥j. M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen.

23 Julij. Ik geloof, dat wij thans het ergste voorbij zijn, nadat de toestand eergisteren nog van dien aard was, dat wij eene billijke vrees voor de genezing moesten koesteren, want in de na eene werkdadige ontstekingwerende behandeling gevolgde scheiding was eene plotselijke stoornis en daarmede eene toeneming der plaatselijke verschijnselen en uitbreiding der ontsteking ontstaan; bovenal was ons daarbij onaangenaam, dat de algemeene en plaatselijke verschijnselen en bepaaldelijk het

---

heeft voorgesteld, daar de daardoor beoogde werking op het darmkanaal en nog meer op de huid veel beter] en zonder nadeelige nawerking op het darmkanaal door kleinere giften, die hevige braking veroorzaken, kan worden bereikt. SCHOENLEIN schrijft gewoonlijk 3—6 gr. in even zoo veel oncen water voor, waarvan de eene helft op eens, en van de andere alle half uren een lepel moet worden genomen.

karakter der koorts niet met elkander in overeenstemming waren. Wij poogden door algemeene en plaatselijke bloedontlastingen de plaatselijke verschijnselen te matigen, en gaven de digitalis, een middel, dat de koorts verminderen en op de nieren werken zoude. Het gevolg van onze behandeling is zeer gunstig: vermindering van de plaatselijke aandoening en te voorschijn treding der scheiding. Reeds gisteren ving aan de linker zijde, in plaats der tubaire ademhaling, vochtig kraakgeluid aan, terwijl nog aan de regter zijde kraakgeluid en tubaire ademhaling werd gehoord. Daar nu van gisteren op heden de beterschap aanmerkelijk is toegenomen, zoo kunnen wij thans de hoop voeden, dat de lijder spoedig in het tijdperk der herstelling zal treden. Wij gronden deze hoop vooral op een voorval, dat wij reeds in andere gevallen 1) als hoogst gunstig hebben beschouwd: namelijk het verdwijnen der koorts. Nadat de pols gisteren nog 80 slagen in de minuut had, tellen wij heden slechts 72 slagen, terwijl dezelve volkomen week is, het gevolg daarvan is het op nieuw ontstaan der scheiding, bepaaldelijk op de huid, het zweet is thans niet meer kleverig, symptomatisch, zoo als wij het eergisteren aantroffen. De urine wordt in grootere hoeveelheid geloosd en is troebel, maar bevat niet het poederachtige bezinksel, zoo als de eerste keer; het is de vraag nog, of niet daarna nog de critische bezinksels in de urine zullen volgen, zoo als wij in eenige gevallen hebben gezien; dikwijls komen de scheidingen zelfs eerst na verloop van 7 dagen te voorschijn, waarop de arts wel moet letten,

---

1) Vergel. pag. 164 en 174.

wanneer hij het onaangename niet willen ondervinden, dat door stoornis dezer later ontstane scheiding plotselijk eene instorting ontstaat. — Kortom, de koorts is verdwenen, maar er zijn nog overblijfsels van het plaatselijke lijden aanwezig, die, even als vroeger 1), niet subjectief zijn waar te nemen, maar wij gronden de beterschap op hetgeen zich objectief voordoet: de tubaire ademhaling is in een' slijmigen reutel overgegaan, die thans zoo wel in de linker- als in de regter long te hooren is, de hoest is zeldzamer en de sputa van eene andere geaardheid dan vroeger; het zijn gekookte sputa zonder bijmenging van gal. Het ziekteproces verkeert in verdeeling, maar is nog niet verdwenen; daarom bestaat er nog noodzakelijkheid, om met de ontstekingwerende behandeling voort te gaan, doch in mindere mate. Laat ons hetzelfde middel, maar in halve gift geven.

24 Julij. De toestand, waarin wij den lijder gisteren aantroffen, die bevredigend was, duurt heden niet slechts voort, maar er is nog eene toeneming der gunstige verschijnselen gevolgd: bovenal, dat de koorts achterwege blijft, de pols heeft 68 slagen in de minuut en is week, de afscheiding der huid is vrij aanmerkelijk, de urine wordt in grootere hoeveelheid geloosd, is helder en slechts slijmig-troebel. Ook de plaatselijke toe-

---

1) Dit is dikwijls het geval, wanneer de ontsteking een gedeelte der long aantast, dat weinig wordt bewogen; want de pijn in longontstekingen hangt af van, en staat in eene juiste verhouding met, de bewegelijkheid van het aangetaste gedeelte der long, daarom is de ontsteking van de middelste kwab zeer pijnlijk; daarentegen die van de bovenste en onderste kwab meestal onpijnlijk.

stand is gunstig: slechts in den morgenstond ontstaat er hoest, en er wordt natuurlijke sputa opgegeven, de tubaire ademhaling blijft achterwege, en in hare plaats is er slijmige reutel ontstaan. Het eenige, waarover de lijder klaagt, is, dat hij zich vermoeid en verzwakt gevoelt; dit zal ul. evenwel niet verwonderen. Ik wil niet op de gesteldheid van den lijder verwijzen (hij is geen athleet), maar op het voorafgegaan ziekteproces, hetwelk, benevens gering voedsel, bloedontlastingen, nitrum, tartar. emetic. digitalis enz. vereischte. Des te meer zal het thans noodig zijn, te onderzoeken, of het een vereischte is, genoemde middelen voort te gebruiken, of wel, of wij de hoop kunnen koesteren, thans ook zonder deze middelen ons doel te bereiken, alzoo meer negatief dan positief te handelen. Maar men zou kunnen meenen, dat thans welligt versterkende middelen moesten aangewend worden, eene bewering, die door het grootste gedeelte der artsen niet slechts is opgeworpen, maar ook is staande gehouden — alzoo iets werkdadigs te doen. Tegen deze bewering moet ik mij bepaald verklaren, te meer, daar ik geloof, dat de navolging van dien stelregel zoo veel onheil heeft te weeg gebragt, en vooral tot instortingen aanleiding geeft, welker oorzaak in de behandeling te zoeken is. Bij de vroegere wijze van onderzoek van lijders met longontsteking en bij de lateren, die de nieuwe hulpmiddelen regt-uit weigeren, was de zaak, tot dit punt gekomen, steeds onzeker, zoo als gijl. in dit geval zoo regt duidelijk kunt zien: er is geene koorts meer aanwezig, de huid is vochtig, de urine natuurlijk, weinig hoest, de lijder klaagt over niets, alzoo enkel zaken, die den geneesheer schijnen te

zeggen, dat er volkomene herstelling is ontstaan. Waarom zou men thans niet ter herstelling van het verlorene den lijder bepaald voeden, hem kina en bittere middelen toedienen, opdat hij nog eetlust krijge? — Bij de aanwending van deze middelen vertoont zich evenwel des avonds wederom koorts, de hoest keert weder, en dan heet het: de lijder is ingestort. Deze dwaling had zich den doctor kunnen besparen, wanneer hij het stethoscoop had aangewend. Zoo blijkt dus de voorkeur der nieuwere wijze van onderzoek niet slechts gedurende de ziekte, maar ook tegen het einde derzelve. — Het onderzoek toont hier wel aan, dat de tubaire ademhaling is verdwenen, maar in plaats daarvan ontwaart men slijmigen reutel, en nog niet het groot-blaasgeluid, alzoo nog geene restitutio in integrum; hier zou de toediening van wijn, kina, bittere middelen zijn, als of men olie in het vuur goot. Wij zullen daarom hier negatief, maar niet positief handelen, de digitalis en nitrum achterwege laten, en den lijder slechts eene solutio gummosa (℥ vj), met aq. lauro-ceras (ʒ ij), en daarmede alle uren afwisselende, tot bevordering der ophoesting, een poeder van mur. ammon. (gr. ij), met sulph. aur. antim. (gr. ¼) en pulv. gummosus (gr. x) geven.

26 Julij. In den pols, de huid, de tong, de urine treft men niets meer van de vroegere verschijnselen aan; onze grootste oplettendheid is daarom nog slechts op den toestand der ademhalingswerktuigen gerigt, bij welks beoordeeling wij ons niet op den subjectiven toestand (geene pijnlijke gewaarwording, de lijder ademt vrij), maar slechts op het plaatselijk onderzoek mogen verlaten. De regter long is gezond, maar in de linker is in

de diepte nog een weinig slijmige reutel en het ademhalingsgeluid nog niet volkomen vrij te hooren; doch niets meer verneemt men van de tubaire ademhaling of het kraakgeluid; de opgave van sputa is matig en zij zijn op een gepakt (sputa globosa).

Bij de instorting had zich de longontsteking over beide longen uitgebreid, hetgeen te allen tijde als een onaangenaam toeval werd beschouwd. P. FRANK heeft zelfs beweerd, dat de pneumonia duplex stellig doodelijk zoude zijn, hetgeen evenwel slechts voor die gevallen geldig is, waar de ontsteking beide longen *geheel en al* heeft ingenomen, zoo dat er geen gezond gedeelte long meer overig is; hier heeft stellig een doodelijke uitgang plaats. Dat evenwel de ontsteking van beide longhelften onbepaald doodelijk is, tegen deze stelling spreekt de ervaring, zoo als gijl. zelve hier in meer gevallen, en ook in dit geval hebt gezien.

De bevredigende toestand des lijders maakte dagelijks voortgangen, de hoest verminderde allengs, het ademhalingsgeluid werd natnurlijk, van de koorts vertoonde zich zelfs des avonds niet het geringste spoor; de scheidingen waren geeindigd, en zoo kon de lijder in den aanvang der maand Augustus in de afdeeling voor herstellenden verplaatst worden.

12e ZIEKTEGESCHIEDENIS.

Ontsteking in de onderkwab der regter long. — Voordeel der nieuwere wijze van onderzoek. — Prikkeling der lever. — Genezing.

---

21 Junij 1841. Georg grüneberg, slotenmakersknecht, 30 jaren oud. De verschijnselen, volgens de vroegere wijze waargenomen, zijn hier van dien aard dat derzelver aanhangers zouden zeggen: waartoe is het noodig, zich de moeite te geven, om het stethoscoop aan te wenden, en den lijder te plagen: het is overbodig, en op zijn minst kwakzalverij! — Dat zie ik ook, dat wij met eene longontsteking te doen hebben, en wel in het onderste gedeelte der regter long. Hierop valt evenwel veel te antwoorden; want in de 1e plaats is de bewering onjuist, dat, daar de lijder over pijn in de borst klaagt, zich ook daar de ontsteking moet bevinden. Reeds stoll en anderen verhalen, dat bij de lijkopeningen dikwijls de voortbrengsels der ontsteking juist op eene zijde wordt aangetroffen, tegenovergesteld aan die, waar de lijder gedurende het leven over pijn geklaagd heeft. Zekerheid omtrent den zetel der ontsteking verkrijgen wij eerst door het stehoscoop; ofschoon ook in de meeste gevallen, zoo komt toch niet steeds de pijn met den zetel der ontsteking overeen. De waarnemingen van stoll en anderen mogen als een waarschuwend voorbeeld dienen. — Voorts is het ons niet slechts daarom te doen, waar de ontsteking zetelt, maar wij verlangen ook te weten,

in welken omvang en graad dezelve aanwezig is, hetgeen volgens de vroegere wijze niet mogelijk is te bepalen, en slechts door het stethoscopisch onderzoek kan worden waargenomen. Wanneer men alzoo niet slechs eene algemeene, maar ook eene bijzondere kennis van het ziektegeval wil hebben, zoo zal men moeten toegeven, dat de vroegere wijze niet toereikende is. — Uit het stethoscopisch onderzoek blijkt hier in dit geval, dat aan de grondvlakte en aan het achterste gedeelte der regter long zich de ontsteking bevindt; slechts op eene kleine plaats verneemt men tubaire ademhaling, terwijl in den omtrek daarvan droog kraakgeluid en in grooteren omvang slijmreutel te hooren is, dat alzoo slechts op eene zeer beperkte plaats de ontsteking zich reeds in het tijdperk der roode hepatisatie, en in den omtrek daarvan in het eerste tijdperk bevindt. Met deze plaatselijke verschijnselen stemmen de algemeene overeen: beslagen tong, matige dorst, menigvuldige pols (108 slagen in de minuut) en nog eenigzins gespannen; de urine slijmig-troebel, maar geen critisch bezinksel vormende.

Er zijn hier reeds drie aderlatingen verrigt; wij zullen thans dadelijk, zoowel wegens de plaatselijke als de algemeene verschijnselen, nog eene vierde bewerkstelligen, en bovendien het reeds toegediende nitrum in een infusum digitalis laten voortgebruiken.

22 Junij. De hevige pijn in de borst is verdwenen; er is evenwel nog een gevoel van drukking voorhanden, dat reeds blijkt uit de inspanning, waarmede de lijder inademt; de hoest is nog sterk en menigvuldig, doch komen de sputa gemakkelijk los; er vertoont zich evenwel in dezen eene verandering: zij zijn

met kleurstof der gal vermengd, sputa crocea, met welk verschijnsel de gele kleur der spekhuid van het gisteren ontlaste bloed, de gele kleur der huid en de pijnlijkheid der leverstreek (vooral van de kleine leverkwab) overeenstemt: doch er vertoont zich geen geel beslag der tong, geen galachtige smaak, maar trage stoelgang, alzoo eene matige prikkeling der lever. De objective verschijnselen der borst zijn in weerwil van de herhaalde bloedontlasting dezelfde als gisteren; de koorts is met opzigt tot de menigvuldigheid van den pols dezelfde, doch de pols is week geworden, de huid met overvloedig zweet bedekt, 't welk den lijder in geenen deele verligt, alzoo slechts symptomatisch; de urine is donker rood-bruin, waarschijnlijk door dezelfde kleurstof geverwd, als wij in het bloed en op de huid zagen. Dat de ontstekingwerende behandeling moet worden voortgezet, is duidelijk; doch met welke middelen? in welken graad? op welke wijze? Wij zullen nogmaals eene plaatselijke bloedontlasting maken en deels ter beperking van de uitputtende huidafscheiding, deels tot bevordering der nier- en darmafscheiding den lijder een een infusum digitalis met tartr. potassae laten nemen.

28 Junij. Daar den 23en Junij eene algemeene vermeerdering der plaatselijke verschijnselen ontstond, moest weder het lancet worden aangewend. Sedert dien tijd ving nu met het ontstaan eener critische afscheiding door de urine en gelijktijdige vermindering van het uitputtende zweet en der geelzuchtige verschijnselen de ontsteking aan af te nemen; de koorts verdween, het drooge kraakgeluid werd vochtig, en thans vinden wij de tubaire ademhaling verdwenen. Zoo is thans de lijder, nadat

hem in den korten tijd van zijn verblijf alhier vijf aderlatingen zijn verrigt en meermalen plaatselijke bloedontlastingen werden bewerkstelligd, ofschoon zwak en uitgeteerd, op die hoogte gekomen, dat men op eene spoedige genezing kan hopen.

Uit de reeks van longontstekingen, die gijl. hier in korten tijd bij elkander hebt gezien, kunt gij ontwaren, dat, al blijft bij de behandeling dezer ziekte het grondbegrip ook al hetzelfde, wij toch zulk eene menigvuldige wijziging derzelve in de verschillende gevallen moesten maken, dat diegenen zeer onjuist oordeelen, die beweren, dat niets gemakkelijker is, dan eene longontsteking te behandelen; niets is moeijelijker dan dit. Bestond de behandeling slechts in het aderlaten, zoo was iedere schoenmaker daartoe in staat, die slechts met den priem weet om te gaan. De gevolgtrekkingen, die de Fransche school met hare statistiek voor de behandeling gemaakt heeft, moedigen niet aan de baan te bewandelen, welke deze Heeren hebben betreden.

De lijder vertoefde nog eenige weken tot volkomen herstel van krachten in het gesticht.

Bijvoegsels tot de Ziektegevallen van longontsteking (7—12.)

Gijl. weet, dat vele geneesheeren, verkeerd geleid door den Hypocratischen stelregel, de aderlating in de longontstekingen tot bepaalde dagen hebben beperkt, vreezende, dat door later verrigte bloedontlastingen de long-

ontsteking in den zoogenaamden status nervosus zou overgaan. Men heeft in lateren tijd te regt daartegen den stelregel in de plaats gesteld, dat in ieder tijdperk der longontsteking, zelfs den 20^{en} dag en nog later, zoodra de plaatselijke verschijnselen eenen voortgang der ontsteking aantoonen, en vooral wanneer de plaatselijke met de algemeene overeenstemmen, de aderlating kan en moet plaats hebben. Gijl. hebt hier in vele gevallen deze stelling door het gevolg bewaarheid gevonden.

Het is eene lang bekende zaak, maar die zeer dikwijls vergeten wordt, dat de aan- of afwezigheid der spekhuid van het ontlaste bloed geene aanwijzing of tegenaanwijzing is van de herhaling der aderlating, daar zelfs bij de hevigste ontstekingen dikwijls eerst, bij de 3^{e}, 4^{e} aderlating eene ontstekingskorst zich voordoet.

Het is eene dwaling, die eenige latere geneesheeren hebben begaan, om de ontstekingwerende geneeswijze zoo lang door bloedontlastingen voort te zetten, tot dat de plaatselijke verschijnselen volkomen zijn verdwenen ; even zoo als wanneer men bij oogontstekingen zoo lang bloedzuigers zou willen zetten, tot dat de laatste roodheid van het bindvlies was geweken. Door de ontsteking is eene bewerktuigde omvorming ontstaan, welker oplossing de geneesheer slechts leiden, maar niet door bloedontlastingen wegblazen kan. — Ik ben niet bloedschuw, maar wanneer de ziekte is vermeesterd, dan houd ik met bloedontlastingen op. Want er is om de genezing te voleinden eene zekere kraeht noodig, en deze wordt door verdere bloedontlastingen vernietigd.

Daarmede wil ik niet zeggen, dat er bij het ontstaan der scheidingen geen bloed mag ontlast worden. Reeds de ouden zeiden, dat wanneer de scheiding belemmerd is, de bloedontlasting het beste middel is om dezelve weder te voorschijn te roepen.

Croupeuse sputa heb ik niet veelvuldig bij lijders met longontsteking aangetroffen, ofschoon zij volgens het denkbeeld van ROKITANSKY altijd zeker moesten voorkomen. Voornamelijk heb ik ze bij personen gezien, bij welken zich de longontsteking uit eene aandoening van het slijmvlies der luchtpijp had gevormd. Deze vormen zijn het, waarin het kwikzilver een goddelijk middel kan genoemd worden, zoowel inwendig (als calomel) als uitwendig (in den vorm van kwikzalf over de borst ingewreven) aangewend. — Gijl. ziet daaruit hoe noodzakelijk het is, iedere keer de stof naauwkeurig te onderzoeken; men moet dezelve in zuiver water schudden. Want gewoonlijk zijn de croupeuse sputa in kluwen vereenigd, en ontwikkelen eerst, nadat zij in water zijn geschud, de draadvormige takverdeeling volkomen volgens den vorm der luchtpijpstakken. Ook microscopisch toonen zij aan uit vezelstofdraden te zijn zamengesteld.

Het voorkomen dezer sputa vordert, zoo als gezegd is, eene wijziging in de behandeling. Reeds na de aanwending van het kwikzilver gedurende 24 uren, verminderen zij tot op eene niets beduidende hoeveelheid.

De phlyctenenuse uitbotting rondom den mond (*eczema*

labiale) komt dikwijls bij borst- en borstvliesontstekingen voor, vooral wanneer zij in de regter borsthelft zetelen. Ik heb dit uitslag somtijds ook aan den hals ter halver zijde, even als gordelroos, zich van de wervelzuil tot aan het strottenhoofd zien uitstrekken, of ook op de borst zien ontstaan. Het is in het algemeen een gunstig teeken, doch in geenen deele, zoo als de oudere artsen hebben beweerd, stellig behoedende; want ik heb zelfs bij nog aanwezigen uitslag den dood zien volgen.

De ontsteking aan de achterste vlakte en de basis der long is steeds onaangenamer dan die aan het voorste, zijdelijk of bovenste gedeelte derzelve, terwijl de eerste zich, wegens de op deze plaats voorhandene groote neiging tot infiltratie van bloed in het longweefsel, langzamer verdeelt, langer tijd van bloedige sputa vergezeld gaat, en ligter instort.

Bij eenen Mulat, die door eene ontsteking in de bovenste kwab der regter long was aangetast, zeide SCHOENLEIN het volgende:

»De bovenste longkwab wordt zelden door eene een»voudige, idiopathische longontsteking aangetast, maar is de »ontsteking hier meestal het voortbrengsel van bewerk»tuigde veranderingen van het weefsel, de knobbelziekte. »Daarbij komt nog een tweede punt hier in aanmerking, »namelijk de landaard van den lijder, ofschoon hij in »Duitschland is geboren, waar nog het Afrikaansche bloed »door het Duitsche verdund is (zijne moeder was eene

»Duitsche vrouw); want de negers hebben eene groote »neiging tot de knobbelvorming, even als, zoo als bekend »is, dieren, die uit de Tropische landen naar onze he»melstreken worden verplaatst, zoo veelvuldig door knob»belziekte worden aangetast en daaraan bezwijken. In »allen gevalle zullen wij in dit geval op de eigendom»melijkheid van den lijder opmerkzaam moeten zijn, daar »zich, wanneer zijne longen vroeger ook al volkomen »gezond geweest zijn, uit de ontsteking in plaats van »eene eenvoudige verdeeling ligtelijk de knobbelziekte »kan ontwikkelen; — en te meer, daar de landaard, »waartoe de lijder behoort, nog eene verdere opmerk»zaamheid van onze zijde vereischt, ik meen de droogheid »der huid, die de negersoorten eigen is, het gebrek aan »neiging tot zweten, dat gedeeltelijk door de aanwezig»heid van de zwarte kleurstof belemmerd wordt. Daar»door ligt deze afscheiding buiten het bereik der kunst. »Daarop berust ook de ervaring, dat alle heete uitslag»ziekten zoo verwoestend op alle gekleurde menschen »werken; ik herinner slechts aan hetgeen de geschie»denis leert omtrent de koperkleurige stammen in Ame»rica, van welken zelfs de meesten aan de pokken be»zweken. — De geringe neiging tot zweet is ook oor»zaak, dat bij deze eigendommelijkheid de ontsteking zoo »ligtelijk met uitzweetingen, pseudo-crises eindigt. — »Gijl. ziet dus, hoe de landaard, waartoe de lijder behoort, »niet slechts op de ontwikkeling, het beloop en den »uitgang der ziekte, maar ook op de behandeling moet »invloed hebben. — Wij zullen bij dezen lijder meer »afleidend op de nieren werken."

Van der kolk vestigde de aandacht der geneesheeren op de gewigtige daadzaak: dat bij kinderen, die van ouders zijn geteeld, welke aan jicht of rijkelijke aanbeijenvloed geleden hebben, een buitengewone aanleg tot klierziekte en longtering bestaat. Gewoonlijk lijden de van zulke ouders verwekte kinderen in de kinderjaren aan rijkelijke neusbloedingen, vooral gedurende den nacht. Ten tijde der manbaarheid ontstaan dan in plaats van dezen bloedvloeijingen uit de ademhalingswerktuigen, uit welken zich nu verder de tering ontwikkelt. Daarom moet men zich bij het onderzoek naar den erfelijken aanleg niet slechts vergenoegen, of de ouders aan tering geleden hebben, maar of zij in het algemeen door andere kwaadsappigheden, zoo als jicht, aambeijen zijn aangetast geweest.

Het is eene der treurigste ervaringen, dat men zwakke personen uit den minderen stand, welken men te weinig kracht tot een ligchamelijk inspannend handwerk toekent, bestemt, om een zittend beroep uit te oefenen. Men plaatst ze bij eenen kleer- of schoenmaker, waardoor de ontwikkeling van de nog sluimerende teringachtige aanleg wordt bevorderd, terwijl zij in de vrije lucht bij ligchaamsbeweging nog lang daarvan zouden verschoond gebleven zijn. Maar zoo zitten zij den ganschen dag in de werkplaats, zoo mogelijk nog onder den grond, met een te zamen gedrukt ligchaam, lijden aan verstopping, en daar zij gewoonlijk derwaarts komen in de jaren, waarin het beenstelsel nog niet volkomen is gevormd, zoo heeft ook nog verkromming van hetzelve, bepaalde-

lijk van de borstkas plaats, waardoor de aanleg tot borstziekten nog toeneemt.

Wij troffen bij dezen lijder, ten gevolge der ontsteking van de regter long, eenen toestand van *verspreide verettering* of etterachtige infiltratie aan, een' toestand, die bij longontsteking even veelvuldig, als de begrensde verettering (door de oudere artsen als ontstekingachtige vomica beschreven) zeldzaam voorkomt. Deze verspreide ettervorming kan, ofschoon langzaam, met volkomene herstelling van het weefsel weder verdwijnen.

Bij dezen lijder heeft zich nu echter uit deze verspreide verettering eene opeenhooping, een absces, eene vomica gevormd. Wij hebben hier gelijktijdig nog twee dergelijke gevallen gezien, waar hetzelfde plaats had; in het eene had de holte zelfs zulk eenen omvang verkregen, dat er eene scheuring derzelve en pneumothorax te vreezen is. Opmerkenswaardig is in alle 3 gevallen, hetgeen ook overeenstemt met hetgeen ik vroeger daar omtrent heb waargenomen, dat de abscesvorming aan de grondvlakte der long, in hare onderste kwab, overeenkomende met den onderhoek van het schouderblad, plaats had. Eerst namen wij tubaire ademhaling waar, toen slijmreutel en blaaskraken met de eigendommelijke sputa; thans hooren wij in dit geval den overgang van slijmreutel in holtereutel. Gaat de vorming zoo voort, zoo zullen wij den holtereutel nog duidelijker, en dan ook pectoriloquie hooren. Bij gindschen lijder hebben wij reeds metaalgeluid waargenomen, hetgeen tot eene dunheid der wanden aan de achtervlakte besluiten, en spoe-

dig eene scheuring doet vreezen, zoo als wij zulks voor meerdere jaren bij een' dergelijken lijder, die in hetzelfde bed lag, hebben gezien, natuurlijk met doodelijk eindigende borstvliesontsteking.

Het onderzoek door middel der stethoscoop levert in dit geval, zoowel met betrekking tot de onderkenning als tot de voorzegging, geheel andere uitkomsten, als men wel uit de verschijnselen zou opmaken. Want de lijder klaagt over geene steking in de borst, geene belemmerde ademhaling, de hoest is niet hinderlijk, de sputa, die vroeger een' krengachtigen reuk hadden, zijn met betrekking tot den reuk gunstig veranderd, de pols heeft slechts 66 slagen in de minuut, de huid is niet heet, open, de urine niet veranderd, kortom in den morgenstond is de lijder geheel koortsvrij. Zoo zou men volgens deze teekenen den lijder als herstellend van eenen goedaardigen zinkingachtigen toestand verklaren. Doch het onderzoek met het stethoscoop toont ul. de keerzijde aan, en bevestigt de stelling, die ik ul. zoo dikwerf heb voorgehouden: dat er niets bedriegelijkers is dan de subjective verschijnselen en die der verrigting bij borstziekten.

Bij de lijkopening (het geval betrof een' man van 69 jaren, die aan eene ontsteking van het hartezakje en aan eene pleuropneumonie bezweek) vertoonde zich in de linker long eene afwijking, die wij voorwaar gedurende het leven niet hadden erkend, en moeijelijk zouden hebben kunnen erkennen: aan derzelver grondvlakte bevond zich namelijk, naauwelijks eenige lijnen van het borstvlies verwijderd, een absces van de grootte eener wal-

noot, dat volkomen gesloten was, met geenen luchtpijpstak gemeenschap hebbende, en, hetgeen hoogst merkwaardig is, in deszelfs holte een stuk longzelfstandigheid van den omvang eener groote hazelnoot, geheel afgezonderd, insluitende een stuk, dat duidelijk de bewerktuiging der long vertoonde, maar zamengedrukt en luchtledig was, een verschijnsel dat ik tot nu toe niet gezien heb, en ook niet weet, dat door een ander is waargenomen. Dit geval herinnert mij aan een ander, dat ik mede heb waargenomen, en door Dr. JOËL in Hufeland's Journaal 1) beschreven is geworden, waar gedurende het leven een geheel stuk longzelfstandigheid, waarin zeer duidelijk een luchtpijpstak met zijn kraakbeen was aan te toonen, werd opgegeven. Men geloofde vroeger, dat zulks ten gevolge van koud vuur der long geschiedde; doch toont het onderhavige geval, hoe het stuk der long eerst in een absces werd ingesloten, kon losgemaakt en verwijderd worden. Want indien hier het absces slechts nog met eenen luchtpijpstak gemeenschap had, zoo zou het ingesloten stuk der long, vooral wanneer het ten gevolge der ettering nog meer verteerd en verkleind was geworden, zich hebben kunnen losstooten en onder beduidende inspanning kunnen opgegeven worden.

Bij *de door uitwendige beleediging veroorzaakte longontstekingen* houd ik wasschingen voor een hoofdmiddel, en wel de warme; doch moeten zij door hare zwaarte

---

1) Jaargang 1842, Januarij.

niet hinderen, maar slechts uit enkel te zamen gevouwen kompressen bestaan, welke in den aanvang met narcotische opgietsels (van cicuta, hyoscyamus), waarin men mur. ammon., nitrum heeft opgelost, en later met een opgietsel van arnicabloemen, waarbij eveneens zouten worden gevoegd, worden bevochtigd; intusschen moet zelfs bij dit uitwendig gebruik der arnica acht worden geslagen op eene mogelijke toeneming der ontsteking. De arnica evenwel ook inwendig bij deze soort van longontstekingen, zoo als eenigen hebben aangeraden, toe te dienen, houd ik voor ongepast.

13e ZIEKTEGEVAL.

Borstvliesontsteking voor rheumatismus muscularis gehouden. — Uitstorting in den regterborstvlieszak. — Over de aanwijzing tot de operatie van het empyema. — Beperking derzelve. — Opwekking der natuurlijke afscheidingen. — Geringe hindernis bij empyema. — Keuze van het orgaan ter uitscheiding van het ziekelijk voortbrengsel. — Narcosis door digitalis. — Voorzigtiger gebruik der digitalis. — Op nieuw verschijnen der borstvliesontsteking. — Genezing.

---

11 Mei 1841. Friedrich Bahn, postillon, 26 jaren oud, een man van eene krachtige en sterke ligchaamsgesteldheid, vroeger gezond, werd voor drie weken door koude, waarop hitte volgde, en door stekende pijn in de regter borsthelft aangetast, die bij diepe inademing, bukken en beweging van den arm in geringe mate werd te weeg gebragt. Zijn geneesheer hield dit voor rheumatismus muscularis, eene vergissing, die niet zeldzaam is. Ik heb gevallen van borstvliesontsteking gezien, die zonder pijn verliepen, tot dat de lijder door haren uitgang op zijn lijden werd opmerkzaam gemaakt 1). — Hetgeen hier is aangewend, komt overeen met de veronderstelde kwaal; den lijder werd eene oplossing van tart. emetic., koppen, een spaansche vlieg toegediend; dit alles was evenwel te zwak voor de aanwezige ziekte. Het lijden nam toe, en zoo

1) Vergel. pag. 147.

kwam hij gisteren in het hospitaal. Heden nu levert het onderzoek het volgende op: geene groote stoornis in de ademhaling, vooral wanneer de lijder rustig ligt; doch kan hij niet goed op de linker gezonde zijde liggen, maar verkiest hij de ligging op den rug of op de regter zijde. De borstkas vertoont ter regter zijde reeds eene sterkere welving en meer naar achteren wanvormigheid der tusschenribbige ruimte; de meting van beide borsthelften geeft ongeveer 1 duim onderscheid. Gewigtiger en van meer aanbelang zijn de teekenen der percussie en auscultatie; links is de klank bij de percussie helder, regts slechts in de kleine ruimte tusschen het sleutelbeen en de tweede rib; daar ter plaatse is ook de ademhaling eenigzins duidelijker te hooren; van daar naar beneden is de percussieklank dof en mat, en geene ademhaling meer te hooren, slechts van boven ligte sporen van dezelve waar te nemen.

Daarbij komen nog eenige andere verschijnselen van minder aanbelang, doch die evenwel niet moeten worden over het hoofd gezien: eenigzins droog kugchen, hetwelk, gelijk ook uitwendige drukking, tusschen de vijfde en zesde rib der regterzijde eenige pijn veroorzaakt. Het hart is niet van zijne plaats geweken, hetwelk zoo veelvuldig bij uitstorting in de linker borstvlieszak voorkomt; daarentegen vinden wij hier de lever, ofschoon niet zeer aanmerkelijk, naar beneden gedrukt. Deze bij uitstorting in den regter borstvlieszak zoo veelvuldig voorkomende verplaatsing der lever veroorzaakt zeer dikwijls dwaling, namelijk aanleiding tot het aannemen van eene leveraandoening (ik heb ten gevolge van eene uitstorting in de borst de lever somwijlen tot aan het darmbeen

zien afdalen). — Hier is slechts de kleine leverkwab verplaatst.

Dit zijn de plaatselijke verschijnselen: buitendien blijven nog de verschijnselen van terugwerking en die der afscheidingen te onderzoeken. De pols is vrij kalm, ongeveer 80 slagen in de minuut hebbende, des avonds te naauwernood sneller, vol en krachtig, de afscheiding der huid vrij rijkelijk, de hoeveelheid der ontlaste urine kunnen wij nog niet naauwkeurig beoordeelen, in allen gevalle is zij donker gekleurd, de stoelgang is geregeld; de tong een weinig wit beslagen.

Er was blijkbaar eene borstvliesontsteking aanwezig, en deze is met eene pseudocrisis, met uitstorting van lympha, geeindigd. Wij hebben hier een empyema pleuriticum voor ons. In de eerste plaats is het de vraag, of de ontsteking thans reeds volkomen is vernietigd? De nog voorhandene pijn in de regterzijde, de ligte hoest, de ofschoon zeer matige terugwerking, de nog voortdurende snelle, volle pols, en de hoog gekleurde urine duiden aan, dat de ontsteking nog voortduurt; wij schrijven daarom voor eene algemeene bloedontlasting van 8 oncen, de aanwending van bloedige koppen op de pijnlijke plaats en tot inwendig gebruik: ℞ Infus. digital. (℈j) ℥iv, Mucil. saleb ℥j, nitr. ʒij, syrup. simpl. ℥j. M, S. alle 2 uren eene eetlepel te nemen.

12 Mei. De koek van het afgetapte bloed bevat eene ontstekingskorst. — Wat is nu het gevolg van onze behandeling? — Er zijn nog geene veranderingen ten opzigte van het uitgestorte vocht te verwachten, maar wel in de reeks van verschijnselen der ontsteking en der koorts, en deze zijn zeer gunstig, zoo dat nu

de ziekte en dus ook onze aanwijzing zeer vereenvoudigd is. De pijn in de regterzijde der borst is verminderd, koorts heden schier niet meer voorhanden (78 polsslagen in de minuut); van nog meer gewigt is het, dat de pols week is geworden; de tong is zuiver; des nachts had er eene rijkelijke huidafscheiding plaats. De pisontlasting is vermeerderd, de urine minder gekleurd; de objective verschijnselen welke de aanwezigheid van het exsudaat aantoonen, blijven natuurlijk nog bestaan.

Maar nu de verwijdering van het exsudaat! Daartoe staan ons twee wegen open:

1) door opwekking der afscheidingen, der huid, nieren, en van het darmkanaal;

2) de kunstmatige door de paracentisis. Sedert de onderkenning van het empyema door de nieuwere wijzen van onderzoek evenzoo gemakkelijk is geworden, als zij den oudere artsen, welke deze misten, moeijelijk, ja als een waar meesterstuk toescheen, is de controverse nog meer opgewekt. Mijne geloofsbelijdenis kennen velen uwer reeds; ik heb hier reeds meermalen gelegenheid gehad, dezelve af te leggen, bepaaldelijk nog bij gelegenheid van eenen pneumo-hydro-thorax bij eenen teringlijder; dat geval is, zoo als te voorzien was, doodelijk afgeloopen; er vertoonde zich bij de lijkopening eene 1 duim lange opening van het bovengedeelte der regter long, wier randen eeltachtig begonnen te worden. *Ik beschouw de paracentesis der borst als het laatste middel, wanneer de methode tot ontlasting door de natuurlijke afscheidingan geen gewenschten uitslag heeft of wanneer de drukking der vloeistof op de long zoo aanmerkelijk is, dat een oogenblikkelijk doodelijke uitgang te vreezen is.* Ik wil

mij hier slechts op de ondervinding beroepen, dat wij dikwijls door opwekking der afscheidingen veel grootere uitstortingen, dan deze, gelukkiglijk hebben ontlast 1).

---

1) Hoe de in eenen weivlies-zak uitgestorte vloeistof door opwekking der natuurlijke afscheidingen geheel kan worden opgeslorpt, vertoonde zich regt duidelijk in een geval van belangrijke hydrops pericardii, welke na plaats gehad hebbende opslorping later door een pseudo-erysipelas doodelijk eindigde, en waar de lijkopening het factum bevestigde. Wij deelen hier de epicrisis, welke SCHOENLEIN ten opzigte van dit belangwekkend geval hield, mede, met bijvoeging der tot de kennis van hetzelve noodige daadzaken:

De lijderes (MARIE MASSUTHE, katoendrukster, 40 jaren oud) leed, voor zij in het hospitaal kwam, aan eene ontsteking van het linker borstvlies en van het hartezakje, welke, of door de ziekte zelve of door de schuld van den geneesheer, met eene pseudo-crisis van uitstorting van water eindigde. De verschijnselen, welke de uitstorting van water in het hartezakje kenbaar maakten, waren van veel aanbelang: doffe toon bij de percussie niet slechts links van het borstbeen, maar ook ter regter zijde van hetzelve en zelfs onder het zwaardvormig uitsteeksel; er was geen natuurlijke hartslag te voelen, maar een ongelijk aanslaan, nu eens aan deze, dan weder aan gene plaats, welk teeken TESTA reeds als kenmerkend voor de hydrops pericardii aangeeft, hetgeen trouwens niet zoo algemeen geldig is, als TESTA heeft beweerd, maar slechts voor die gevallen, waarin zich eene aanmerkelijke hoeveelheid water in het hartezakje bevindt, en het hart niet vergroot is en nog in het water drijft. De hartslag komt niet tot het oor, wordt als door eene middenstof onderschept, gelijk ook de hartgeluiden; daarenboven worden er nog in den aanvang stoornissen in den rythmus van den hartslag waargenomen. Bij deze verschijnselen kwamen nog de overige hydropische, als oedema pedum, verminderde pisafscheiding. Wij gaven voornamelijk op de pisafscheiding, maar ook op het darmkanaal werkende middelen, en onder de laatsten vooral met goed gevolg den syr. rhamni

Laat ons hetzelfde geneesmiddel met bijvoeging van acet. potass. liq. (℥β) gebruiken, en daarenboven in-

---

cathartici (aan welk middel ik, zoo als ik ul. ontwikkelde, bij prikkelbare voorwerpen, bepaaldelijk bij gevoelige vrouwen en kinderen, de voorkeur geef boven de sterke drastica, zoo als gummi gutti, scammonium, elaterium). Deze behandeling werd nog ondersteund door inkervingen in de sterk gezwollene voeten. Zoo namen de verschijnselen van de uitstorting van water af. Toen evenwel de percussie en auscultatie de opslorping van het in het hartezakje uitgestorte water aantoonde, vertoonden er zich aan het hart nieuwe verschijnselen, van geheel anderen aard als vroeger: de doffe, matte toon namelijk was in de hartstreek nog in grooter omvang waar te nemen, maar het hart sloeg hevig tegen den thorax; er werden ook tusschenpoozingen in den pols opgemerkt. — In den laatsten tijd ontstond er nog een nieuw lijden, welks zamenhang ons niet volkomen duidelijk was. De lijderes kreeg een' hevigen aanval van koude, waarop hitte volgde, en zich te gelijker tijd een pseudo-erysipelas aan het regter been ontwikkelde. De aandoening ving niet aan bij de inkervingen, zoo dat het vermoeden, dat deze de roos zouden veroorzaakt hebben, ongegrond scheen te zijn. Met deze verspreide ontsteking van het onderhuidsch-celweefsel ontstond ook eene hevige koorts met een torpide karakter; men moest de lijderes door morphium rust verschaffen. Aan deze nieuw ontstane aandoening bezweek zij 8 dagen na derzelver ontstaan.

Lijkopening. De linker long lag vrij, niet met het borstvlies vergroeid; de regter vertoonde oude aanhechtingen; in beide borstvlieszakken bevond zich eenige oncen roodachtig gekleurd water. De luchtpijpstakken zijn met etterachtige slijm gevuld, op sommige plaatsen rood, en haar slijmvlies verdikt (aufgelockert) (in de laatste weken waren bronchitische verschijnselen aanwezig). Het hart was vergroot en met het hartezakje tot aan de punt vergroeid, waar nog slechts eene kleine ruimte overig was; de vergroeijing was pas ontstaan, daarom waren de aanhechtingen ge-

wrijvingen van kwikzalf met ung. hydriod. potass., ol. hyoscyam. (aa ℥β) en ol. Juniper (ʒj) in de regter borsthelft laten doen.

---

makkelijk los te maken, en de laag lympha door bloedvaten doortrokken en purperrood gekleurd. Er is dus eene volkomene genezing van de hydrops pericardii ontstaan, en wel om reden, dat het afscheidende vlies vernield is, eveneens als de volkomene genezing der hydrocele plaats heeft. In den buik, waar zich gedurende het leven in de lever een toeval had vertoond, dat wij door bloedige koppen en inwrijvingen moesten bestrijden, vonden wij aan den uitwendigen stompen rand beginnende cirrhosis, de lever in 't geheel zeer bloedrijk. Aan de overige deelen van het systema chylopoëticum niets ziekelijks, slechts de milt een weinig vergroot; daarentegen aan de teeldeelen, en dit hebben wij bij het leven van de lijderes niet opgemerkt: aan den bodem der baarmoeder een chondroide-gezwel van de grootte eens appels, onmiddellijk daar naast de tubae uitgezet en met eene bloederige vloeistof gevuld. — Van aanbelang was de anatomische toestand der deelen, door welken de doodelijke uitgang was veroorzaakt: het regter been was met eene waterachtige vloeistof geïnfiltreerd, op den rug van den voet kleine etterverzamelingen. De v. cruralis toonde veranderingen aan tot diep in het bekken; zij was gevuld in eene lengte van ten minste 6 duim met een vast coagulum, dat in zijne tusschenruimten etter bevatte, en zich slechts met moeite van de wanden der ader liet losmaken; deze waren tevens verdikt.

Zoo duidelijk en helder ook het eerste gedeelte der ziektegeschiedenis was, welke betrekking had op de pseudo-crisis, de uitstorting van water in den borstvlies- en hartezak, zoo onduidelijk en duister is dat gedeelte, wat de ontwikkeling aangaat van het pseudo-erysipelas. Ik kan, zoo als gezegd is, niet aannemen, dat de naaldsteken daartoe aanleiding hebben gegeven. Welligt stond het in verband met de aandoening der lever; doch is het ook moeijelijk, aan te nemen, dat de geringe graad

14 Mei. Bij de twee vermelde reeksen van verschijnselen (der uitstorting en der ontsteking) paart zich thans nog die der aangewende geneesmiddelen. De verschijnselen der beperkte pleuritis blijven steeds achterwege; eene toeneming der verschijnselen van de uitstorting heeft de lijder subjectief niet ondervonden; de percussie schijnt zelfs reeds meer naar beneden een' helderen klank te geven; doch het onderscheid is in zoo korten tijd welligt niet met groote naauwkeurigheid waar te nemen; wat de geneesmiddel-verschijnselen aangaan, zoo is de hoeveelheid der urine eenigzins toegenomen; zij is troebel, doch zagen wij liever een etterachtig bezinksel in dezelve; de huid is gelijkmatig warm en vochtig, de stoelgang daarentegen traag. Van narcosis door het gebruik der digitalis is geen verschijnsel aanwezig, de menigvuldigheid van den pols is tot op 68 slagen in de minuut verminderd.

Wij kunnen met al deze verschijnselen te vreden zijn, slechts wenschten wij eene nog sterker werking op het darmkanaal en willen daarom in het voorgeschrevene mengsel het salpeter met tartarus boraxatus (℥β) verwisselen.

17 Mei. Het is een in het oogvallend verschijnsel, dat herhaaldelijk is waargenomen, dat lijders, wier borst genoegzaaam geheel met vocht gevuld is, niet door moeijelijkheden in de ademhaling, maar eerst door verplaatsing van andere organen bepaaldelijk van het hart,

---

van dezelve zulk eene verwoesting zoude te weeg gebragt hebben, ofschoon de omstandigheid dat juist het pseudo-erypelas aan het regter been aanving, en eerst later en in veel minder graad het linker been werd aangetast, daarvoor spreekt.

op hun belangrijk lijden worden opmerkzaam gemaakt; zij hebben geenen hinder bij de ademhaling, maar tasten toevallig naar het hart en voelen het op eene verkeerde plaats kloppen. Bij eenigen vertoont zich slechts benaauwdheid bij trappenklimmen, bij anderen ontstaan slechts des avonds geringe aanvallen van aanborstigheid. Onze lijder heeft subjectief in het geheel geene hindernis. Het gedeelte der regter borst, waar men bij de percussie eenen helderder klank hoort, breidt zich steeds meer naar onderen uit, zoo ook het ademhalingsgeluid. Dit toont duidelijk eene vermindering der uitgestorte vloeistof aan. Wat de verschijnselen in de afscheidingen, als uitwerkselen der geneesmiddelen betreft, zoo is de pisafscheiding rijkelijk, vooral wanneer men daarbij de vermeerderde huidafscheiding in rekening brengt. De uitwerking der digitalis op den pols is niet van aanbelang (60); anders zijn er geene digitalis-verschijnselen; de darmontlastingen zijn matig, doch behoeven wij niet op eene rijkelijke werking van het darmkanaal te blijven aanhouden, daar, wanneer de natuur dezen weg ter uitscheiding verkoos, kleine giften middenzouten reeds toereikende zouden geweest zijn, om dit te bewerken.

De hoeveelheid digitalis wordt in het voorgeschreven mengsel van ℈j tot op eene ℈β verminderd.

19 Mei. De teruggang van het ziekteproces gaat langzaam, doch onafgebroken voort, en wel in overeenstemming met het voortduren der vermeerderde afscheiding door de nieren en de huid, minder door het darmkanaal, dewijl in dit bijzonder geval dit orgaan daartoe niet geschikt was, ofschoon wij steeds op darmafscheiding moeten letten. De bepaling van het orgaan, dat in ieder

afzonderlijk geval ter uitscheiding van het ziekelijke product moet gekozen worden, is niet alijd gemakkelijk: in weerwil van de vele theoretische regels, welke men daartoe heeft aangegeven, kan men daarvan slechts door proefneming de zekerheid erlangen. Ik zag in enkele gevallen de ontlasting slechts door het darmkanaal plaats hebben, en wel alleenlijk in den afgang van weiachtige vloeistof of in zeldzame gevallen van eene vloeistof volkomen gelijk aan etter. Deze weg van uitscheiding is zeldzaam; in het algemeen geschiedt zij door pisafscheiding, en ook hier is de gesteldheid der urine zeer verschillend; dezelve schijnt van den aard van het in de borstholte zich bevindend ziekelijk product af te hangen; wanneer dit slechts waterachtig is, zal ook slechts de hoeveelheid der urine toenemen, terwijl hare vaste bestanddeelen in hoeveelheid afnemen; in andere gevallen bevat de urine groote hoeveelheid slijm; in andere weder waren etter, vooral dan, wanneer de pleuritis met uitstorting van etterachtige vloeistof eindigde. Ja men kan dikwijls omgekeerd van de gesteldheid der urine tot de natuur van het exsudaat besluiten. Wanneer deze uitscheiding etterachtig is, zoo vertoonen zich voor den arts nog gewigtige teekenen. Deze uitscheiding pleegt namelijk in de urine slechts des nachts voor te komen en eene uitterende koorts dezelve des avonds vooraf te gaan: huivering en daarna hitte, en tegen middernacht heeft de lozing der etterachtige urine plaats met een brandend gevoel in de pisbuis; tegen den morgen houdt de koorts weder op. Deze vaatprikkeling kan zelfs een stenisch karakter aannemen, en nog eene kleine bloedontlasting vereischen; ja,

er kan zelfs nephritis ontstaan, welke nog eene symptomatische behandeling behoeft. Dit zijn daadzaken, welke mij uit eene niet onbeduidende hoeveelheid ziektegevallen, die ik van dien aard heb waargenomen, zijn gebleken. Gijl. kunt daaruit zien, dat, al hebben zich ook de nieren als uitscheidingsorgaan doen kennen, dikwijls nog deels naar mate van de plaatselijke, deels naar mate der algemeene terugwerking eene verandering in de behandeling noodzakelijk is. — Wat nu dit geval betreft, zoo doen zich de percussie- en auscultatorische verschijnselen dagelijks gunstiger voor; de heldere klank doet zich reeds aan den borsttepel hooren, en daarmede komt ook het daar te hooren heldere levendige ademhalingsgeluid overeen. Het eenige digitalis-verschijnsel, dat wij waarnemen, de vertraagde pols, is thans weder verdwenen, en kunnen wij daarom gerust met dit middel voortgaan.

22 Mei. Terwijl de afscheidingen der huid en der nieren voortduren, en daardoor meerder vocht wordt verwijderd, dan de lijder tot zich neemt, zien wij in dezelfde verhouding, en wel in de laatste dagen snel, de objective verschijnselen, welke het exsudaat in den regter borstvlieszak aantoonen, afnemen, zoodat wij thans reeds den helderen percussieklank, meer naar onderen tot onder den borsttepel waarnemen, waarmede te gelijk het ademhalingsgeluid der regterzijde te voorschijn treedt en duidelijker wordt, hetwelk ook naar onderen, doch meer mat, als aan het oor ontrukt, gehoord wordt; naar achteren is de klank nog steeds mat en het ademhalings geluid weinig te hooren. Wij hebben hier nog evenwel op eene andere omstandigheid te letten, of na-

melijk nevens de weldadige werking der geneesmiddelen ook ongunstige verschijnselen zijn ontstaan, en dit geldt vooral ten opzigte der digitalis. Reeds voor eenige dagen hadden wij de gift der digitalis verminderd, doch thans vertoont zich de werking derzelve niet slechts in den pols (54 slagen in de minuut, pulsus tardus), welke nog minder in zijne menigvuldigheid, dan in de snelheid der zamentrekking van de slagader verminderd is, maar ook in eenige andere digitalis-verschijnselen, in verschijnselen van ligte narcosis, eenige zwaarte des hoofds, duizeling bij het opzitten, verduistering van het gezigt; doch droogheid in de keel, moeijelijkheid bij het slikken, misselijkheid enz. zijn niet aanwezig. Ofschoon dus de verschijnselen der narcosis slechts onbeduidend zijn, zoo geloof ik toch niet, dat wij met dit middel mogen voortvaren: want 1) is de nierafscheiding opgewekt, en kan deze thans door zachtere middelen onderhouden worden; 2) weten wij, dat de werking der digitalis, nadat dezelve is ter zijde gesteld, nog langen tijd voortduurt, zoo als een geval 1) in het vorige Semester ul. regt duidelijk aantoonde, op welk verschijnsel HAHNEMANN en zijne aanhangers hunne phantastische theorie van de nawerking van deze geneesmiddelen gegrond hebben. Deze onzin berust werkelijk op een zin, op eene daadzaak: maar deze daadzaak is ook reeds door de Allopathen waargenomen, en hebben zich de badartsen bepaaldelijk te nutte gemaakt, die de badgasten, wanneer de bronnen gedurende den badtijd niet wilden werken, met de opvolgende werking plegen te troosten; ook

---

1) Verg. het 17 ziektegeval.

de Allopathen zijn in de kwakzalverij niet ver ten achter gebleven bij de Homoeopathen.

24 Mei. Ofschoon wij de digitalis sedert 48 uren hebben ter zijde gesteld, zoo duren de digitalis-verschijnselen toch nog voort, hetgeen bevestigt, wat wij de laatste maal omtrent hare nawerking gezegd hebben: zwaarte des hoofds, duizeling, en boven alles de langzame pols, die slechts 60 slagen in de minuut heeft. Het gebeurt niet zelden, dat eerst den 3en, 4en dag, nadat men de digitalis heeft ter zijde gesteld, de werking derzelve bepaaldelijk op den pols haar maximum bereikt 1). — Het zoude mij moeijelijk mogen vallen, de geneeskunde uit te oefenen, zonder het vingerhoedskruid; doch is dit

---

1) Het navolgende geval, door mij vóór 15 jaren waargenomen en hetwelk mij nog levendig voor den geest staat, zal hier niet te onpas vermeld worden.

Een' matroos met hypertrophia cordis behebt werd gedurende eene maand de pulv.h. digit. purp. dagelijks tot 8 gr. toegediend, zonder dat gedurende het gebruik van dit middel eenig verschijnsel van narcosis zich vertoonde. Op eenen ochtend aan het ziekbed komende vond ik den lijder met een verstoord bleek gelaat, verwijde pupillae, tusschenpoozenden, bijna niet voelbaren, langzamen pols. Hij verklaarde volkomen blind te zijn en ik overtuigde mij ook, dat dit werkelijk het geval was. Aan eene vergiftiging door dit middel geen oogenblik twijfelende, gaf ik terstond een emeticum, hetwelk vrij sterke braking ten gevolge had; vervolgens werden fomenta met azijn en wasschingen met dat middel gebezigd; inwendig werd eene potio met acet. vini toegediend. — 's Anderendaags was het gezigtsvermogen in zoo verre hersteld, dat de lijder alles dubbel zag. Ook dit verschijnsel verdween binnen weinige dagen volkomen. Men zal derhalve bij het toedienen der digitalis (van andere narcotica heb ik hieromtrent geene ervaringen gemaakt)

middel bij zijne groote voordeelen van zeer veel belang, de stelling van een' grooten arts bevestigende, dat een middel, hetwelk niet doodt, ook niet genezen kan. — Vooral is bij oude lieden de werking der digitalis op den toestand hunner krachten zeer verderfelijk; men ziet bij zulke voorwerpen, waar men het b. v. wegens borstwaterzucht of lijden van het hart toedient, wel eene gunstige werking op dit lijden ontstaan, maar de lijders vermageren daarbij snel, en een in het oogloopend verval van krachten tast hen aan, dat zij niet meer te boven komen; er vormt zich een snel verloopende marasmus. Geldt dit reeds van kleine giften, wat zal er dan plaats grijpen bij de aanbevolene heroische aanwending van dit geneesmiddel! Zijt dus bij oude lieden met de aanwending der digitalis zeer voorzigtig; laat u door de gunstige werking van hetzelve op de pisontlasting en de asthmatische toevallen niet verleiden; maar let in de 1e plaats op derzelver werking op de spijsvertering en het zenuwstelsel. Ik kan niet loochenen, dat de vorm, waarin het middel wordt toegediend, grooten invloed op de toevallen heeft. De tinctura, vooral de aetherische, houd ik niet voor het beste praeparaat der digitalis, daar dezelve eene tegenstrijdige werking heeft; terwijl namelijk de digitalis afstemt, vernietigt de aether deze afstemming weder. Daarentegen geloof ik hier een ander

---

niet alleen op de dagelijksche werking, maar op het geheel derzelve gedurende het gebruik zijne aandacht moeten vestigen, en het is derhalve raadzaam van tijd tot tijd (gedurende eenige dagen) het middel geheel te staken en met eene kleinere gift wederom op nieuw te beginnen. G.

praeparaat te moeten roemen, en moet het des te meer betreuren, dat het uit de Pruisische pharmacopoe verdwenen is (over het algemeen zijn de nieuwere veranderingen en zuiveringen, die men met deze pharmacopoe heeft bewerkstelligd, niet zeer glansrijk te noemen); ik meen het acetum digitalis, eene bereiding, die ten opzigte van de bevordering der pisontlasting en van de ontdrukking der werkdadigheid van het hart hare volkomene werking doet te voorschijn treden, maar juist de narcotische werking op het zenuwstelsel zeer beperkt, welligt geheel onzijdig maakt.

25 Mei. De ter genezing noodzakelijke verschijnselen duren voort. Wij hebben het geneesmiddel slechts ter zijde gesteld en geen tegenmiddel gegeven, om de onaangename werking der digitalis tegen te gaan, en zoo als gijl. ziet was zulks genoegzaam. De zwaarte des hoofds, de duizeling, de gezigtsverduistering zijn sints gisteren geweken; ook vertoont zich eene vermeerderde snelheid van den pols (68—72 slagen in de minuut). Ik geloof evenwel niet, dat wij thans reeds weder tot dit middel kunnen terug keeren, wijl het te vreezen is, dat zelfs reeds kleinere giften de nadeelige werking weder kunnen veroorzaken, en dewijl de nierafscheiding op het voordeeligste voortduurt. Hierop moet te meer gelet worden, daar een ander verschijnsel niet onopgemerkt mag blijven, namelijk, dat de lijder zich nog zeer vermoeid en afgemat gevoelt, hetgeen in tegenspraak is met zijn uitzigt. Ieder geneesheer stemt toe, ieder weet het, ook de leeken weten het, dat wanneer men een' lijder sterk doet laxeren, deze zich zwak zal gevoelen; dat, daarentegen, de vermeerdering van andere afschei-

dingen, bepaaldelijk die der urine, op den toestand der krachten eenen aanmerkelijken invloed uitoefent, dat schijnen de minste artsen te weten! Daar waar vermeerderde werkdadigheid is, daar is vertering van kracht, het moge inspanning van den geest of van eenig ligchaamsdeel zijn. Wanneer de lijder krachtig, sterk is, zoo heeft het verlies van krachten juist niet veel te beteekenen, maar, zoo als reeds gisteren is aangemerkt, bij oude lieden, bij welken de digitalis zoo dikwijls wegens borstlijden wordt aangewend, heeft dit middel eene veel grootere beteekenis; vandaar ook in de laatste tijden de waarschuwing der engelsche artsen tegen de groote giften der digitalis in lijden van het hart en in waterzucht, eene waarschuwing, die op ervaringen berust. Zoo gebeurt het niet zelden, dat, terwijl bij oude lieden de pisontlasting rijkelijk plaats heeft en de waterzucht verdwijnt, zij in zulk eene krachteloosheid vervallen, dat zij bij de geringste beweging bezwijmen, en in die bezwijming blijven, terwijl de docter zichzelven en zijnen lijder reeds met eene glansrijke genezing had geluk gewenscht. De lijder bezwijkt hier ten gevolge der behandeling en niet aan zijne ziekte.

27 Mei. Er ontstaat bij den lijder wederom een verschijnsel, dat, hoe onbeduidend het thans ook is, toch niet door ons mag worden over het hoofd gezien; de lijder klaagt namelijk te regter zijde (waar het exsudaat reeds grootendeels is opgeslorpt) over eene trouwens niet hevige pijn, maar die bij diepe drukking ongeveer in de 9e tusschenribbige ruimte vermeerdert, terwijl de auscultatie te dier plaatse uit blijkbare oorzaken, daar zich hier nog exsudaat bevindt, niets aantoont. Gijl. her-

innert u, dat toen de lijder in het hospitaal kwam, ofschoon het exsudaat reeds gevormd was, er nog overblijfsels van ontsteking voorhanden waren, die eene strenge ontstekingwerende geneeswijze noodzakelijk maakten. Wij zullen hier terstond iets moeten doen, ten einde de verdere ontwikkeling te voorkomen; want 1) pleegt de ontsteking van een weivlies van een klein punt uit te gaan, en zich met bliksemsnelheid te verbreiden; bij de ontsteking van het buiksvlies ziet men het helaas maar al te dikwijls; van daar de regel, dat, wanneer ook de verschijnselen door de behandeling tot op eenige kleine plaats geweken zijn, men zoo lang er nog pijn op deze kleine plaats wordt bespeurd, den lijder niet als herstellende mag beschouwen. Dit verschijnsel is des te meer in het oogvallend, daar bij verouderde ontstekingen van het weivlies de ontsteking zich dikwijls dagen, weken lang tot één punt bepaalt; 2) werkt bij wateruitstorting in de weivlies-zakken het ziekelijk product steeds als een prikkel op deze vliezen, en wanneer door pisdrijvende middelen enz. de waterachtige bestanddeelen van het exsudaat zijn verwijderd geworden, en de teruggeblevene vezelachtige draden met de wanden in aanraking komen, zoo werken zij des te prikkelender. Men ziet zulks dikwijls na de punctio abdominis, zoo ook bij uitstorting in den borstvlieszak, dat er later, wanneer het vocht grootendeels is verwijderd, zonder uitwendige nadeelige oorzaken, weder verschijnselen van ontsteking ontstaan, die volgens mijne meening op zuiver werktuigelijke wijze worden voortgebragt. Wij willen daarom op de pijnlijke plaats bloedige koppen zetten,

kwikzalf laten inwrijven, nitrum en strenge diëet voorschrijven.

28 Mei. Wij hebben gisteren bij den lijder een toeval zien ontstaan, dat ons noopte om onze behandeling eenigzins te wijzigen; er waren teekenen eener op nieuw ontstaande pleuritis voorhanden. Na de daartegen ingestelde behandeling vinden wij nu de pijn in de zijde weder geheel verdwenen.

2 Junij. De verschijnselen der pleuritis hebben zich niet weder doen zien; die van het extravasaat zijn nog wel voorhanden, maar zeer in uitgebreidheid en in hevigheid afgenomen: de werkdadige en bepaaldelijk de geneesmiddel-verschijnselen duren nog in gewenschte mate voort; de verschijnselen der narcosis van de digitalis zijn geheel verdwenen. De lijder heeft in de laatste dagen slechts eene oplossing van middenzouten gebruikt, om de afscheiding der huid en der nieren te onderhouden, die vroeger door sterkere middelen moesten opgewekt worden.

De lijder verliet den 12 Junij hersteld het gesticht.

14e ZIEKTEGEVAL.

Long- en borstvliesontsteking. — Uitzweeting in den linker borstvlieszak. — Ectopie van het hart. — Bevordering der afscheidingen. — Delirium tremens. — Over de paracenthesis thoracis. — Vermindering van het uitgestorte vocht.

---

28 Julij 1841. Johann Woltersdorf, orgeldraaijer, 46 jaren oud, is ongeveer 5 weken ten gevolge eener gevatte koude lijdende; pijn in de linker borstzijde, hoest met opgave van taaije slijm zouden de eerste ziekteverschijnselen geweest zijn, welke hem evenwel minder hinderden, dan het gevoel van volheid in de maagstreek, en stoelverstopping, waarom hem door een' arts een braak- en laxeermiddel werden voorgeschreven, waarop wel ontlastingen volgden, maar zonder dat de toestand van den lijder beterde; in tegendeel, dezelve werd steeds erger: de hoest werd lastiger, de stekende pijn in de borst duurde voort, waarom hij in dit ziekengesticht hulp zocht.

Wij treffen hier eene reeks van verschijnselen aan, welke geen' twijfel overlaten omtrent den aard der ziekte: bij het uitwendig aanzien der borst, valt al dadelijk in het oog, dat de linker borsthelft meer vooruitsteekt en meer gewelfd is dan de regter; wat het oog hier reeds waarneemt, zal de meting nog duidelijker maken. Regts zijn de tusschenribbige ruimten duidelijk, links zijn zij niet te zien. Terwijl de regterborst bij de ademhaling meer gewelfd wordt, wordt

de linker slechts op en af geschoven. In het oogvallend is het, dat men het hart niet ter linker zijde van het borstbeen ziet en voelt aanslaan, maar achter hetzelve en aan deszelfs regter rand; er is hier alzoo eene verplaatsing van het hart voorhanden. Onderzoekt men de linker borst naauwkeuriger, zoo neemt men $1\frac{1}{2}$ duim beneden het sleutelbeen, bij de percussie eenen helderen klank waar, maar van daar naar beneden is dezelve volkomen mat. Wendt men het stethoscoop aan, zoo hoort men op de bovenste heldere plaats, ademhalingsgeluid, hetgeen daarentegen op het onderste matte gedeelte volkomen ontbreekt; naar achteren hoort men in het bovenste gedeelte van de ruimte tusschen de schouderbladen natuurlijk ademhalingsgeluid, maar van daar naar beneden ongeveer 2—3 duimen in den omtrek ook wel ademhalingsgeluid, doch tevens een ziekelijk, droog kraakgeluid; nog verder naar omlaag ontbreekt het ademhalingsgeluid geheel en al. Het hart doet zich ook bij sthethoscopisch onderzoek achter het borstbeen en meer aan deszelfs regter rand liggende voor; men hoort ook wel aan den linker borstbeensrand de hartkloppingen; doch dit geluid doet zich slechts door mededeeling hooren, en onderscheidt zich van het ware daardoor, dat met den eersten hartklank de stoot niet tevens waargenomen wordt 1). Het middenrif is aanmerkelijk naar

---

1) Deze verplaatsing van het hart, welke zoo veelvuldig bij uitstorting in den linker borstvlieszak voorkomt, deed zich nog aanmerkelijker voor in een geval van hydro-pneumo-thorax der linker zijde, welke ten gevolge van eene scheuring eener phthisische holte

beneden gedrukt, vandaar is de hartkuil gespannen, en wanneer men hier drukking aanbrengt, zoo klaagt de

---

in de bovenkwab der linker long was ontstaan. Het hart bevond zich geheel ter regter zijde van het borstbeen, en had die plaats, volgens het zeggen van den lijder, plotselijk in den nacht, toen bij een' hevigen hoest-aanval de long scheurde, ingenomen. De plaats der scheur was, althans tijdelijk, waarschijnlijk door een schijnvlies gesloten. Koorts was er zelfs des avonds naauwelijks aanwezig. De belemmering bij de ademhaling was daarbij zoo gering, dat SCHOENLEIN vermeende voorloopig van de paracenthesis pectoris te moeten afzien, en eerst te beproeven de opslorping van het gas- en ettervormig exsudaat door vermeerdering der natuurlijke afscheidingen te bewerken, waarom den lijder tot inwendig gebruik eene infus. herb. digit. en inwrijvingen over de borst van ung. mercur. ℥ ij, hydr. pot. ℥i, ung. digital. ℥ β M. werden voorgeschreven. — In den aanvang scheen ook deze methode een gunstig gevolg te voorspellen. Intusschen was het exsudaat meer naar de linker zijde en naar buiten gezakt, en had een pijnlijk gezwel in de 9e tusschenribbige ruimte veroorzaakt. Ook thans werd de kunstmatige doorboring nog van de hand gewezen. Eerst toen de hoeveelheid vocht in den linker borstvlieszak weder was toegenomen en er aanmerkelijke benaauwdheid, ortopnoee en z. ontstond, werd de plaats, welke de natuur zelve voor de kunstmatige verwijdering van het ziekelijk voortbrengsel had aangetoond, door een lancet geopend en 6—7 quart etter ontlast. Het gevolg was oogenblikkelijk gunstig, daar de verschijnselen, welke door de drukking van het exsudaat waren veroorzaakt, veel verminderden. Later bleek het evenwel, dat zich de plaats der scheuring in de linker long weder had geopend, terwijl de ontlaste groote hoeveelheid sputa denzelfden etter bevatteden als die, welke uit de opening in de borst vloeide. Dit was ook de reden, dat de ophooping van lucht in den linker borstvlieszak tamelijk onveranderd bleef, en de etter zich weder spoedig ophoopte; daarom moest de opening in de borst open gehouden worden, om,

lijder dadelijk over een gevoel van spanning en benaauwdheid. De ademhaling is ten gevolge van deze veranderingen minder bemoeijelijkt, dan men in aanmerking van den omvang der stoffelijke stoornis zoude verwachten: dit is het evenwel, waarom deze aandoening zoo wel den lijder als den arts misleidt! — Ook is er algemeene terugwerking, koorts, aanwezig, de pols is klein en zwak, 100 slagen in de minuut, de afscheiding der urine zeer gering; dezelve is donker gekleurd; de huid aan de ledematen meer koel en met een kleverig zweet bedekt; de tong eenigzins droog; sedert eenige dagen verstopping.

Uit de opgesomde daadzaken laat zich zonder groote moeite de diagnosis van dit ziektegeval maken. Blijkbaar was hier eene pleuropneumonie in de linker borsthelft voorhanden, die haren uitgang in uitzweeting van

---

zoodra de benaauwdheid weder toenam, het exsudaat snel te ontlasten. Op deze wijze werd de ontlasting van het empyema wekelijks 1 tot 2 malen herhaald, en iedere keer met voor het oogenblik palliative verligting. — De in den beginne slechts onbeduidende febris hectica nam spoedig met alle hare verschijnselen toe; kina, zuren en opium werden voorgeschreven. Later vormde er zich nog aan de opening in de borst beenbederf der ribben; daarop vertoonde er zich nog verzakking van etter langs de wervelkolom, en zoo bezweek de lijder door verzwakking, ongeveer $1\frac{1}{2}$ jaar na de scheuring der holte, en nagenoeg 2 maanden na de kunstmatige opening der borst. Bij de lijkopening vertoonde zich het linker borstvlies verdikt, het bevatte etter en gas, de linker long was naar achteren en boven gedreven, genoegzaam leerachtig, aan hare onderzijde bevond zich de scheur, waardoor een luchtpijpstak vrij met den borstvlieszak gemeenschap had. De regter long was doorzaaid met knobbels.

dropvormige vloeistof in den linker borstvlieszak gemaakt had, en moet de hoeveelheid van dit exsudaat nog al aanmerkelijk zijn, wanneer men de uitgebreidheid van den matten percussieklank, het verdwijnen van de tusschenribbige ruimten, en nog meer de verplaatsing van het hart naar de regter zijde en der linker long naar boven en achteren in aanmerking neemt. De bovenste kwab derzelve is gezond, terwijl het longweefsel zich aan hare grondvlakte in eenen ontstekingstoestand bevindt. Wij hebben alzoo gedeeltelijk met de uitgangen van eene verzuimde pleuritis te doen, gedeeltelijk met eene nog bestaande ontsteking in de onderste linker longkwab. Hiermede is ook de geheele, hier te volgen behandeling uitgedrukt; de voortdurende ontsteking vereischt nog eene bepaald ontstekingwerende behandeling, en het pleuritische exsudaat de ontlasting van hetzelve. Het is slechts de vraag, welken weg wij tot deszelfs verwijdering moeten inslaan; dit is hier het eenigste bezwaar. Moet het door opwekking der afscheidingen geschieden? of is hier de eenige hulpbeloovende weg de kunstmatige ontlasting, de paracentesis? Gijl. kent reeds mijn denkbeeld omtrent beide wegen 1). Ik vind hier den toestand van dien aard, dat ik geloof, dat men nog gedurende 24—48 uren den eersten weg kon beproeven, daar de verschijnselen niet zoo dringend zijn, dat zij geene proefneming veroorloven. Te dien einde zullen wij den lijder bloedige koppen langs den rug zetten, daar waar het kraakgeluid te hooren is, en inwrijvingen in de linker zijde van

1) Verg. p. 208.

kwikzalf, hydr. potass. en digitalis laten doen, hem inwendig: R. Inf. h. digit. (gr. xii) ℥ iv, nitr. dep., ac. potass. āā ʒij, syr. mann. ℥i m. s. alle 2 uren eene eetlepel vol te nemen, en tot drank seltserwater voorschrijven.

30 Julij. Wij hebben eerst besloten bij den lijder te beproeven, of door opwekking der afscheidingen de opslorping van het ziekelijk voortbrengsel en op deze wijze de ontlasting van hetzelve kan bewerkstelligd worden, en wel om die reden dezen langzamen, maar (als het gelukt) een stellig gunstig gevolg belovenden weg ingeslagen, daar er volstrekt geen gevaar van eenen snellen ongunstigen uitgang wegens de grootte van het exsudaat te verwachten was. — Het is slechts de vraag: hebben de voorgeschrevene middelen zoodanig gewerkt, dat wij aangespoord worden, daarmede voort te varen, of blijkt het dat deze handelwijze reeds na 48 uren geen doel bereikt, en is het noodig, den anderen weg in te slaan? — Dat zich nu reeds werkelijk veranderingen in de verschijnselen, die door het pleuritisch exsudaat zijn te weeg gebragt, zouden doen kennen, zal niemand begeeren; Gijl. zult u herinneren, hoe langzaam bij gindschen lijder 1) in den eersten tijd de herstelling plaats had. Het is nu alzoo slechts de vraag, of de middelen die verandering in de afscheidingen hebben te weeg gebragt, welke wij weten, dat tot genezing noodzakelijk is. De gesteldheid der urine schijnt de vraag toestemmend te beantwoorden; er bestaat slechts eene zwarigheid, dat namelijk met de verandering in

1) Zie het vorig ziektegeval.

de hoedanigheid ook niet eene verandering in de hoeveelheid ontstaan is. Dat er eene kwalitative verandering in de urine heeft plaats gegrepen, gelijk men die als gunstig voor deze ziekte aangeeft, toont zich al dadelijk aan. Vroeger was het eene urina flammea, maar was dezelve doorschijnend, als donker bruin bier; de urine, welke de lijder gisteren, en nog meer die, welke hij heden heeft geloosd, vertoont zich zoowel in hare natuurkundige als scheikundige eigenschappen, van gene geheel en al onderscheiden: zij is helderder, reageert zuur, maar vormt een dik bezinksel, welks onderste laag uit piszure ammonia bestaat, waar boven zich een vlokkig slijm bevindt met dat zelfde zout vermengd. Nog beter zoude het voorwaar zijn, wanneer door de urine een ettervormig slijm werd afgezonderd, waarin zich duidelijke etterbolletjes vertoonden. De hoedanigheid der urine zou dus zoo tamelijk bevredigend zijn, maar niet hare hoeveelheid; zij is te gering. — Wat de darmontlasting aangaat, zoo hebben er thans 2—3 stoelgangen in de 24 uren plaats. — In de ziekelijke verschijnselen vertoont zich eene geringe verandering: dezelfde omvang van den matten percussieklank, dezelfde ligging van het hart; doch is het drooge kraakgeluid, en dus de ontsteking van het longweefsel afgenomen; daarentegen hoort men thans ook van voren en van boven aan de linker zijde tot aan de 2e rib slijmreutel, zoo als ook van achteren in de tusschenribbige ruimten, alzoo bronchitische prikkeling der zaamgedrukte long, waarmede ook de sputa overeenstemmen. De verschijnselen van ontsteking der luchtpijp namen den avond van dezen dag zoo zeer toe, dat eene aderlating

van 8 oncen moest worden verrigt, waarop zij weder afnamen.

4 Augustus. De lijder loost wel meer urine, waarmede ook hare hoedanigheid (zij maakt sterke slijmige bezinksels) overeenkomt en is de hindernis in de ademhaling niet toegenomen; er is geen aanval van asthma ontstaan, ook niet des avonds, zoodat wij ons in dit opzigt niet gedrongen voelen, eenen anderen weg, dan wij betreden hebben, in te slaan; ofschoon zich aan den anderen kant na de verandering in de nierafscheiding tot nu toe geene verandering in de objective daadzaken vertoond heeft met betrekking tot den omvang van den matten klank en de verplaatsing van het hart. — Maar er heeft zich bij den lijder een toeval opgedaan, dat eenige wijziging in ons geneesplan zou kunnen te weeg brengen. Er zijn namelijk stoornissen van het sensorium ontstaan, die aan eene ontwikkeling van delirium tremens doen denken. Daartegen zou men de tegenwerping kunnen maken; hoe kan zich bij den voorgeschreven ontstekingwerenden leefregel en het gebruik van enkel water delirium tremens ontwikkelen? Hierop valt te antwoorden, dat de ondervinding heeft getoond, dat juist die personen, die hun gewone geestrijke voedingsstof missen, zeer ligtelijk delirium tremens krijgen, juist als de publieke meisjes, die, wanneer zij worden opgesloten, veelvuldig door oophoritis worden aangetast. Deze tegenwerping houdt dus geen steek; buitendien is hier ook geen anderen grond voor de stoornis van het sensorium te vinden. Het verschijnsel dat dit toeval aankondigt, is, dat de lijder gisteren avond op eene andere plaats meende te zijn, uit het bed wilde, zijne denkbeelden verward waren, terwijl

er in het geheel geene koortsachtige toeneming was waar te nemen; na eene gift morphium werd hij rustiger en had hij tegen den morgen een weinig geslapen. Dit toeval zal op de verwijdering van het pleuritisch exsudaat niet zonder invloed blijven, en daarom doet zich ons op nieuw de vraag voor: zal de oude weg door opwekking der natuurlijke afscheidingen voortgezet worden? of moeten wij den anderen weg inslaan, de paracentesis verrigten? — Ik heb voor eenige dagen SKODA's berigt omtrent de in zijne afdeeling voor borstlijders behandelde gevallen van empyema in de Oostenrijksche jaarboeken 1) gelezen, en moet bekennen, dat de daadzaken, die hij met al de hem onderscheidende openhartigheid en rondborstigheid berigt, terwijl hij die kunstbewerking veelvuldig ondernam, niet zeer aanmoedigend zijn ter navolging; genoegzaam $\frac{2}{3}$ gaven geene gunstige uitkomst; er volgden zeer spoedig verschijnselen bepaaldelijk van nieuw ontstane borstvliesontsteking. — In dit geval, waar eene vereeniging met delirium tremens dreigt te ontstaan, zijn de aanwijzingen ter genezing met betrekking tot de behandeling veranderd; doch ik beken dat de zaak mij niet geheel helder is, en ik derhalve niet genegen ben een overijld besluit te maken, 1. wijl het verschijnsel slechts dreigt en nog niet is ontstaan, 2. evenwel, wijl, wanneer het delirium tremens zich werkelijk mogt vormen, de kunstbewerking alsdan nog slechtere uitkomsten zou kunnen opleveren, daar, zoo als wij weten, de wonden gedurende deze ziekte zoo ligtelijk een rotachtig karakter aannemen, en buitendien iedere kunstbewerking nadeelig

1) Oesterr. med. Jahrbücher 1841, Januar.—Julij.

op de hersenen terugwerkt. — Laat ons den lijder heden avond weder eene gift morphium (gr. $\frac{1}{3}$) geven.

6 Augustus. Wat de verschijnselen der borst aangaat, in zoo verre zij betrekking hebben tot het pleuritische exsudaat, zoo ziet Gijl., dat wij goed gedaan hebben, ons met onze beoordeeling niet te overhaasten; want wij vinden niet slechts geene dreigende stoornis in de ademhalingswerktuigen, geen teeken, dat de lijder door drukking van het exsudaat door stikking zou bezwijken, maar integendeel eene beterschap, zoowel subjectief, zoo als de ligging van den lijder aantoont, als ook objectief, daar thans de heldere toon bij de percussie reeds tot aan de 4e rib wordt gehoord, en zich tot op deze plaats duidelijk ademhalingsgeluid doet hooren. De ophooping is voorwaar nog zeer aanmerkelijk, zoodat het hart nog steeds meer naar de regter zijde ligt; maar wij weten toch dat het waterpas der vloeistof begint te dalen; daarom zullen wij ook op den ingeslagen weg voortgaan, en ons niet door de begeerte laten medeslepen, daar hier zoo duidelijk een pleuritisch exsudaat is, het af te tappen. Hier is wederom een bewijs, dat de kortste weg tot eenig doel niet steeds de beste is!

In de aangehaalde mededeelingen van SKODA en SCHUH komt een geval voor van uitzweeting in den borstvlieszak, hetwelk, althans tot nog toe, gedurende het leven niet te onderkennen is, maar, wanneer de kunstbewerking wordt ondernomen, deze niet alleen zeer moeijelijk maakt, maar ook, ik zou mogen zeggen, *steeds* een' ongelukkigen uitgang veroorzaakt, en een nieuwen grond geeft, waarom ik mij in het algemeen tegen de kunstbewerking moet verklaren; dit is namelijk het geval,

dat in de uitgezweette vloeistof gestolte lympha drijft. Ik heb het eerst zulk een geval in Würzburg bij een' grijsaard gezien, waar TEXTOR op mijn verzoek de kunstbewerking ondernam; nadat er reeds 100 van deze vlokken waren ontlast, hield plotselijk het water op te vloeijen, TEXTOR onderzocht met den vinger de wond, en meende, dat hij in het hartezakje was gedrongen, daar hij eene massa, gelijk aan het cor villosum, meende voor zich te hebben; doch was dit slechts eene opeenhooping van plastische vlokken, die, teruggeschoven zijnde, de uitvloeijing van het water dadelijk weder toelieten. Maar nu ontstond er door de aanraking der teruggeblevene vlokken op het borstvlies eene hevige ontsteking, die doodelijk eindigde. — SKODA en SCHUH hebben ook zulke gevallen aangevoerd, en hier, zoo ik vermeen, de kunstbewerking ondernomen, zonder dat zij daartoe door de hevigheid der verschijnselen genoopt waren; de uitgang derzelven was ongunstig; men vond bij de lijkopening den borstvlieszak met stolbare lympha gevuld. — Van welke hoedanigheid de uitgestorte vloeistof in ieder geval is, daarvoor hebben wij gedurende het leven tot nog toe geen teeken; slechts door de lijkopening is zulks te ontdekken. Hierin ligt dus een nieuwe grond, waarom men zich niet laatdunkend tot de kunstbewerking mag laten overhalen! — Men zal mij echter tegenwerpen: »bij de ontlasting van het exsudaat door opwekking der afscheidingen, zal, wanneer het vloeibare gedeelte wordt verwijderd, en de vlokken overblijven, dezelfde werktuigelijke prikkel worden veroorzaakt, als na de paracentesis." — Daarop antwoord ik, dat zich door de ervaring voorwaar niets laat bewij-

zen, maar wel door analogie en inductie gronden laten aanvoeren, welke deze tegenwerping krachteloos maken. Bij de paracentesis heeft de ontlasting snel plaats, en de gestolte eiwit- en vezelstof komen terstond na de ontlasting van het water met de platen van het borstvlies in aanraking; nu weten wij evenwel, dat, hoe sneller de aanraking van eene vlakte met een vreemd ligchaam is, des te heviger de terugwerking zal zijn, en omgekeerd, hoe langzamer, des te geringer de terugwerking, die zelfs dikwijls ontbreekt, of met andere woorden: de prikkel stompt allengs af: dit is eene algemeene ziektekundige stelregel. — Maar er laat zich ook nog iets anders tegen deze tegenwerping aanvoeren: even als wij weten dat bloedcoagula (b. v. in de apoplexia cerebralis), door de omringende vloeistof allengs worden opgelost, even zoo kan ook hier de oplossing der coagula van eiwit en vezelstof allengs geschieden; en hierin ligt een nieuwe grond, de weg der oplossing door vermeerdering der afscheidingen in te slaan en te verkiezen boven die der onmiddellijke ontlasting.

De verschijnselen op het ademhalings-slijmvlies zijn hier weder blijkbaar toegenomen: men hoort den slijmreutel niet slechts in de linker, maar ook in de regter long; de vermeerdering der afscheiding van de luchtpijpstakken is zoo duidelijk, dat de op den borstwand gelegde hand dezelve reeds door het sissen en kraken bij de in- en uitademing voelt.

Voorschrift: Bijvoeging van mur. ammon. ʒi bij de reeds voorgeschreven en van af het begin der genezing gebruikte infus. herb. digit.

9 Augustus. Wij waren langen tijd besluiteloos en

weifelend, of wij tot de paracentesis zouden overgaan of op den ingeslagen weg door opwekking der natuurlijke afscheidingen zouden voortgaan. Na eene naauwkeurige overweging van alle punten zijn wij tot het besluit gekomen, op den ingeslagen weg voort te gaan; zelfs de daar tegen aangevoerde grond, dat er zich delirium tremens zou kunnen vormen, moesten wij als eene tegenaanwijzing der kunstbewerking beschouwen, wijl daardoor de uitslag derzelve nog meer twijfelachtig wordt. — Wat wij bij de gevolgde behandeling gewonnen hebben, dat kunt Gijl. thans weder zien. Daar gelaten, dat er in het geheel geene subjective verschijnselen voorhanden zijn (geene kortademigheid enz.) zoo nemen ook de objective aanmerkelijk af; want men hoort thans reeds den helderen percussieklank tot nabij den linker borsttepel, en tot op die plaats natuurlijk ademhalingsgeluid; ook meer naar beneden is de percussieklank minder mat. Ook het hart begint weder zijne vorige plaats in te nemen; het is reeds meer aan de linkerzijde te voelen en te hooren, doch hoofdzakelijk nog achter het borstbeen. De verschijnselen der prikkeling van het luchtpijps-slijmvlies, welke wij ook in de regter long waarnamen, zijn weder verminderd, zo dat ik geloof dat wij met onze behandeling eene gunstige uitkomst zullen verkrijgen, en geene aansporing zullen vinden, onze toevlugt tot een ander middel te nemen.

Daar de kliniek dien dag gesloten werd, zoo kon de lijder niet meer worden voorgesteld. Het zal dus niet ten onpas zijn, met eenige woorden een verslag te geven omtrent het gevolg der ingestelde behandeling, ge-

lijk ook omtrent het verder beloop der ziekte. Er ontstonden bij den lijder nog meerdere toevallen, die het hoofdlijden, de uitstorting in de linker borstvlieszak, compliceerden en de behandeling zeer bemoeijelijkten. De ieder avond toegediende gift morphium vermogt de steeds op nieuw bovenkomende verschijnselen van delirium tremens niet volkomen te overwinnen, maar slechts voor eenen korten tijd te verminderen; zij weken eerst voor de koude overgietingen, welke de lijder in weerwil van zijn borstlijden met het beste gevolg verdroeg. Later ontstonden de verschijnselen weder van eene nieuwe ontsteking van het linker borstvlies met gelijktijdig lastig gevoel van drukking en spanning van den hartkuil; zij werd door plaatselijke bloedontlasting en het leggen eener spaansche vlieg overwonnen. De lijder vertoefde nog tot het einde van October in de ziekeninrigting, die hij toen, zonder zijne volkomene herstelling af te wachten, doch veel gebeterd (het waterpas der uitstorting was tot onder den linker borsttepel gedaald), op eigen verlangen verliet.

15e ZIEKTEGEVAL

Gewrichts-rheumatismus. — Beginnende longontsteking. — Miliaria. — Ontsteking van het hartezakje en borstvlies. — Op nieuw ontstaan der pleuropneumonie. — Verborgen zijn van het rheumatische ziekte-proces. — Verergering van hetzelve. — Genezing.

---

14 Februarij 1842. CHRISTIAAN KUMM, draaijersknecht, 25 jaren oud. De lijder zegt vroeger nimmer aan de ziekte te hebben geleden, waardoor hij thans is aangetast, hetgeen steeds wel moet worden in aanmerking genomen, daar deze ziekte gaarne meermalén terugkeert, en eene geheele reeks van aanvallen vormt. Zonder dat hij eene aanleidende oorzaak kan aangeven, ontstonden er vóór ongeveer 14 dagen bij hem trekkende pijnen in de ledematen, die in den aanvang verschoten, nu eens aan de eene, dan weder aan de andere zijde, nu eens de bovenste, dan weder de onderste ledematen aantasteden, tevens met een gevoel van vermeerderde warmte, doch zonder voorafgegane koude. De lijder verhaalt, dat hij veel vlierbloementhee heeft gedronken, waarop wel zweet maar geene verligting was ontstaan, zoodat hij gisteren (den 13en dag der ziekte) herwaarts moest gebragt worden, terwijl de hevigheid der algemeene en plaatselijke verschijnselen vorderden, streng ontstekingwerend te handelen. Er werd eene aderlating van ℔. j verrigt, en nitrum met tartr. pot. stib. toe-

gediend. Heden treffen wij 3 reeksen van verschijnselen aan:

1) Plaatselijke verschijnselen in de werktuigen der beweging, bestaande in eene matige zwelling der beide hand-, opperarm- en kniegewrichten, wier beweging gehinderd is, en die bij uitwendige drukking pijnlijk zijn; ook de geleding der ribben met het borstbeen ter linkerzijde is aangetast.

2) Wat de borstorganen aangaat, die men bij deze ziekte nooit mag verzuimen, zoo toont het onderzoek van het hart niets ziekelijks aan, niet omdat de lijder over geene subjective verschijnselen klaagt, zoo als hartklopping, benaauwdheid enz.; want deze geven geen uitsluitsel; maar dewijl de opgelegde hand geene verandering in hartslag en beweging, en het oor met betrekking tot den rythmus en de hoedanigheid der geluiden niets afwijkends waarneemt. Voor het oogenblik is dus het hart vrij, waarmede ik evenwel niet wil zeggen, dat hetzelve niet nog later gedurende het beloop van het ziekte-proces kan worden aangetast. Daarentegen vertoonen zich de ademhalingswerktuigen, hoewel in minderen graad en thans nog onbeduidend, mede aangedaan. de lijder hoest en geeft daarbij een weinig bloedige sputa op. Met het stethoscoop verneemt men ter hoogte van den hoek des schouderblads aan beide zijden, doch links sterker, vochtig, op sommige plaatsen zelfs het droog nabijkomende kraakgeluid. Het is dus te vreezen dat de prikkeling der luchtpijpstakken tot eene omschrevene ontsteking van het longweefsel zal toenemen.

3) Verschijnselen van terugwerking: de tong is vochtig, eenigzins gastrisch beslagen, doch de smaak zuiver;

de huid zeer rijkelijk, ja overrijkelijk uitwasemende, het zweet kenmerkend voor dezen ziektevorm, zuur riekend ; op eenige plaatsen van den rug vertoont zich een weinig ruwe roodheid, als wilden zich hier miliaria rubra ontwikkelen, een bij gewrichts-rheumatismus zoo veelvuldig voorkomend verschijnsel, waarvan hier de bovenmatige huid uitwaseming mede de oorzaak mag zijn. De urine is donker, gevlamd, een klein, slijmig wolkje bevattende, dat evenwel zonder critische beteekenis is; het is eene urina cruda. De pols, die gisteren avond hard was, en 120 maal in de minuut sloeg, is eenigzins weeker geworden, en heeft thans slechts 96 slagen.

Wij hebben dus met een' rheumatismus articularis te doen, verbonden met ontsteking der luchtpijpstakken in beide longen, welke neiging vertoont tot voortplanting op het longweefsel, terwijl het hart nog niet is aangedaan; verder verbonden met eene koorts, die een meer sthenisch karakter heeft. Het ziekte-proces is nog in deszelfs opkomen; want de afscheiding der huid kunnen wij niet als critisch maar als symptomatisch beschouwen, daar zij geene verligting heeft te weeg gebragt, en de voornaamste scheiding door de urine nog ontbreekt; bovendien is er een ontstekingachtig ziekte-proces in de longen voorhanden, en eene daarmede overeenstemmende sthenische koorts, alzoo overeenstemming der 3 aanwijzingen (hetgeen steeds als iets gunstigs te beschouwen is), welke eene streng ontstekingwerende behandeling vereischen, en waarom wij dadelijk nog eene ruime aderlating willen laten doen, en eene mixtura nitrosa met tart. pot. stib. (gr. iv) willen voorschrijven.

15 Februarij. In den toestand des lijders heeft menige verandering plaats gegrepen, waarvan een gedeelte zeer welkom is, een gedeelte evenwel op dezen lof geen aanspraak kan maken. Beschouwen wij eerst de gunstige: de gewrichtsaandoening vertoont zich nog in dezelfde uitgestrektheid, maar is in hevigheid zeer verminderd: de pijnen zijn wel voor het oogenblik verdwenen zonder dat evenwel de bewegelijkheid der aangetaste deelen was wedergekeerd; ook de gevoeligheid en zwelling derzelven is afgenomen. Het hart is onaangetast gebleven. In de ademhalingswerktuigen doen zich de veranderingen van dien aard voor, dat de reutel (bijzonder regts) in grooten omvang vochtig is geworden, de hoest zeldzamer, en de sputa niet meer zoo als gisteren met bloed vermengd zijn. Nog gunstiger ziet het er met de verschijnselen van terugwerking uit: de pols heeft thans niet meer dan 84 slagen in de minuut, is wel vol, maar week; de huiduitwaseming van den eigendommelijk zuren reuk; in de urine, die gisteren zoo donker-rood was, vertoont zich eene zeer sterke troebeling, welke een bezinksel vormt, doch in weerwil der hoeveelheid van het bezinksel, nog zeer zuur reageert 1). — Eene

1) Niet slechts vertoont de urine bij reumatische lijders een overvloedig gehalte aan zuur, maar ook andere afscheidingen, gelijk met name de zweren. SCHOENLEIN verhaalt van een' lijder bij wien de zweer, gedurende den nacht met een aardachtige, kristalvormige korst overdekt wordt. Volgens Dr. SIMON's onderzoek bevat dit etterconcrement in hoogen graad piszuur, aan amonia en soda gebonden. »Dit is, zeide SCHOENLEIN bij deze gelegenheid, eene geheel nieuwe daadzaak, die vroeger wel vermoed, maar thans eerst door chemische proefneming bevestigd is. De gevolgtrekking is dus

zaak intusschen, welke niet zoo welkom is, is de uitbotting der gierstkorrels, waarvan wij reeds gisteren sporen op den rug van den lijder zagen, en die zich heden ook op den voorsten borstwand vertoont, het zoogenaamde roode of rheumatische gierstkorreluitslag.

Het verschijnsel van gierstkorreluitslag blijft steeds van onaangename beteekenis, daar dit hier voorzeker door de overige verschijnselen zeer gewijzigd wordt. Waar hetzelve te voorschijn komt na benaauwdheid op de borst, angst, hartkloppingen, verbonden met groote vaatprikkeling, met gedurige afwisseling van eene drooge en vochtige huid, wanneer de huid daarbij een' calor mordax heeft, voorts verbonden met eene prikkeling in het sensorium (in den beginne stekende hoofdpijn, vervolgens ijlen met slaapzuchtigen toestand afwisselende), daar is hetzelve voorwaar een zeer ongunstig verschijnsel. Hier ontbreken gelukkigerwijze al die vergezellende, onaangename verschijnselen; de koorts is zelfs verminderd en het gierstuitslag heeft dus hier niet die slechte beteekenis. Desniettemin is het steeds een symptoma, dat onze grootste oplettendheid vordert. Wij kunnen hier omtrent de oorzaak dier uitbotting niet lang in twijfel zijn, wanneer wij ons herinneren, dat de lijder vroeger zoo groote hoeveelheden zweetdrijvende dranken genomen

---

vrij duidelijk, dat in deze ziekte het piszuur ook in het bloed voorhanden is; want wij weten, dat hetzelve hier in zeer groote hoeveelheid in de urine voorkomt, voorts in het zweet; thans is het ook in de afscheiding van rheumatische zweren gevonden; hoogst waarschijnlijk komt het hier ook in de afscheiding van het slijmvlies voor, (daar hier ook het speeksel zuur reageert); waarschijnlijk zal men het ook in het bloed dezer lijders ontdekken.

heeft. Wanneer nu de gierstkorrels hier al niet van slechte beteekenis zijn, zoo zijn zij toch ten opzigte van den duur der ziekte niet zonder gewigt. Want het uitslag kan ligtelijk naar binnen slaan, en dan de hevigste borstverschijnselen en verlamming der borstorganen dikwijls met onbegrijpelijke snelheid volgen. Ik herinner mij nog, hoe te eeniger tijd in het Juliushospitaal schier alle rheumatische aandoeningen, zelfs de geringste, met gierstkorreluitbotting gepaard gingen, die zoo menigmaal doodelijk eindigden, dat men het voor hetzelfde hield, gierstkorreluitslag of de pest te hebben (hetgeen aan de febris sudatoria van de 15e en 16e eeuw doet denken). De moeijelijkheid bij de behandeling van zulke lijders is daarin gelegen, om ze in eenen gelijkmatigen warmtegraad te houden, ze voor het vatten van koude te hoeden, en aan den anderen kant de sterke huidafscheidin te matigen.

Ten einde afleidend op de nieren en het darmkanaal te werken (de beste wijze om de dreigende ontwikkeling van het gierstkorreluitslag tegen te gaan), willen wij voorschrijven: ℞ Inf. herb. digit. (℈β) ℥ vj, nitri ʒ j, tinct. sem. colch. ʒ ij, syrup. simpl. ℥ j M. S. alle 2 uren een eetlepel vol te nemen.

17 Februarij. Wegens eene hernieuwing der longontsteking werd gisteren avond weder eene aderlating van ℔ j. verrigt, waarop eene vermindering derzelve ontstond. Thans evenwel vertoonen er zich eenige verschijnselen van ontsteking van het hartezakje, en het aangrenzende borstvlies, zich te kennen gevende door een wrijfgeluid rondom den borsttepel en regts naar het borstbeen; bij welker geringste toeneming wij de ader-

latingen zullen laten herhalen. De pols is vol en eenigzins gespannen, de urine helder, maar slechts weinig slijmig troebel. Daar het colchicum een weinig te sterk op het darmkanaal werkt, zoo willen wij deszelfs gift tot op ʒ j verminderen 1).

18 Februarij. Wij troffen gisteren morgen eene vermindering der plaatselijke verschijnselen in de gewrichten en de longen aan, maar tevens het ontstaan van vroeger niet voorhanden geweest zijnde verschijnselen in het hart; daarbij was de koorts wel verminderd, maar bij deze vermindering duurden de critische verschijnselen niet voort, vooral niet de bij dit ziekteproces zoo gewigtige in de urine, die wel niet meer de donker-gevlamde kleur, maar ook geene troebeling meer, geene bezinking aantoont, doch helderder is geworden, een slijmig bezinksel vormt, maar nog steeds zeer zuur is. Wij gaan voort met de aanwending der digitalis met nitrum en tinct. colchic., alsmede met de ontstekingwerende dieët, maar

---

1) Het colchicum (vooral de tinctura en het vinum seminum), merkte SCHOENLEIN bij gelegenheid aan, werkt bij rheumatismus articularis uitmuntend, niet zoo bij rheumatismus muscularis, waar het schier zonder nut gegeven wordt. In overeenstemming met de Engelsche artsen, die kortelings dit middel weder aan de vergetelheid hebben ontrukt, geloof ik, dat de primaire werking van hetzelve op het darmkanaal en niet op de piswerktuigen gerigt is (zoo als CHELIUS beweert). Dat het de uitscheiding der rheumatische bezinksels bewerkt, heb ik niet waargenomen 1).

---

1) Het is mij gebleken, dat gedurende het gebruik van het vin. colchicum in het eerst eene dunne wolk en later volkomene sterke bezinksels van acid. uricum ontstaan; daarentegen heb ik de werking op het darmkanaal tot 3 maal 30 of 40 droppels per dag niet waargenomen. G.

merkten op, dat er tegen den avond wel eene aderlating zoude noodig zijn. De ziekelijke verschijnselen in de long en het hart namen tegen den avond toe, zonder dat de koorts zeer vermeerderd was, zoodat er wederom i ℔. bloed moest ontlast worden, dat, zoo als gijl. ziet, eene bekervormige spekhuid heeft. De nacht was daarop rustig en heden morgen treffen wij den toestand des lijders aldus aan: de gewrichtsaandoening is zeer gering, slechts de schoudergewrichten nog pijnlijk; de ontstekingsverschijnselen in het longweefsel zijn zeer afgenomen, doch die van het borstvlies en hartezakje, ofschoon alle subjective verschijnselen ontbreken (geene hartklopping, geen gevoel van angst, de ademhaling niet pijnlijk), geven zich nog steeds door het links van het borstbeen door het stethoscoop te vernemen wrijfgeluid te kennen. De koorts is matig, de pols niet gespannen maar versneld (96 slagen in de minuut); de urine als gisteren, zuur, helder, zonder bezinking, de huid open, het zweet verdwenen; wij zouden ze wel iets vochtiger wenschen. Zoude de vermindering dezer afscheiding niet met de door het colchicum vermeerderde darmontlasting te zamen hangen? dit is meer dan waarschijnlijk. Wij zullen dus het colchicum achterwege laten, en in plaats van dit, bij de inf. digital. acet. ammon. liq. ʒ ij voegen.

19 Februarij. Wanneer bij deze ziekte het regelmatige beloop eenmaal van den beginne af aan gestoord is geworden, zoo is het steeds moeijelijk, dezelve weder op den regten weg te brengen. De hoeveelheid zweetdrijvende middelen, die de lijder heeft gebruikt, heeft deels eene bovenmatige huidafscheiding te weeg gebragt, deels eene grootere koortsopwekking veroorzaakt, waar-

door eene hoogst onaangename rigting van het ziekte-proces, de neiging tot gierstkorreluitbotting, is ontstaan, die ons zeer in onze behandeling stoort. — Wij treffen thans den toestand der ziekte dus aan: 1) de gewrichts-aandoening in denzelfden matigen graad; slechts de schoudergewrichten zijn nog aangedaan. Dit kan juist niet als iets gunstigs worden beschouwd, daar in deze ziekte de stelregel geldt, dat het des te onaangenamer is, hoe meer nabij den romp de gewrichten zijn aangedaan (hier waren vroeger ook de borstbeengewrichten lijdende), en te beter, hoe verder van denzelven verwijderd. — 2) Wat aangaat het lijden der borstorganen, zoo zijn de verschijnselen van de ontsteking van het longweefsel schier verdwenen, (men hoort aan de grondvlakte van beide longen, vooral der regter, slechts nog vochtigen reutel), daarentegen wat betreft die van het borstvlies en het uitwendig bekleedsel van het hart, tegen welke gisteren avond nog bloedige koppen moesten aangewend worden, wel verminderd, doch nog niet verdwenen. — 3) De koorts is voorzeker geringer dan bij de inkomst des lijders, en zijn karakter minder ontstekingachtig, doch nog genoegzaam van aanbelang: 90 polsslagen in de minuut, de huid vochtig, doch niet door een uit-puttend zweet bedekt; de gierstkorreluitslag is nog aan-wezig, en aan het opdroogen, heeft echter geene nieuwe uitbotting gemaakt (bepaalt zich slechts tot de borst), en heeft geene andere verschijnselen. De zonder twijfel door het gebruik van het colchicum veroorzaakte buik-loop is verminderd, wat aangaat het aantal der stoel-gangen, doch deze zijn nog dun; in die zelfde verhou-ding, waarin deze is afgenomen, is er weder eene

sterkere huidafscheiding ontstaan. De urine is nog steeds zeer zuur, en vormt een gering slijmig bezinksel, maar geen rozenrood, zoo als wij het wenschten.

Voorschrift: voortgaan met het gebruik van het gisteren voorgeschreven geneesmiddel, en leggen van eene spaanschevlieg op de hartstreek.

21 Februarij. Met den lijder gaat het over het algemeen beter, doch vertoonen er zich bij de stellig gunstige verschijnselen nog eenige daadzaken, die ons niet behagen. De gewrichtsaandoening is thans bijna verdwedwenen; dit zoude ons in het minst niet aangenaam zijn, wanneer met haar verdwijnen te gelijkertijd eene toeneming der aandoening van het hart ware ontstaan; dit is gelukkig hier het geval niet; integendeel, wij treffen eene vermindering derzelve aan: de hartsgeluiden zijn natuurlijk. Daarentegen wordt in de linkerlong van uit den achtersten borstwand op eene plaats wrijf- en droog kraakgeluid vernomen, een bewijs, dat hier nog ontsteking van het borstvlies en longweefsel voortduurt. De koorts is zeer matig (80 slagen in de minuut), de pols week, de huid wasemt uit, de gierstkorrel-uitbotting is niet toegenomen, en bevindt zich daar, waar zij aanwezig is, in het tijdperk der opdrooging. De urine wordt vrij rijkelijk geloosd, is helder, doch nog steeds zeer zuur reagerende.

Voorschrift: zetten van bloedige koppen aan den linker achtersten borstwand.

25 Februarij. De toestand van den lijder doet zich wezentlijk in de laatste dagen, vooral met opzigt tot de aandoening van het hart en de longen, gunstiger voor, in die mate, dat de verschijnselen, die betrekking had-

den op de ontsteking van het hartezakje, alsmede die van ontsteking van het longweefsel en deszelfs omhulsel geheel verdwenen zijn en er zich slechts een gering blaasgeluid laat vernemen. De gewrichtsaandoening is ten opzigte van hare uitgebreidheid en hevigheid zeer gering; slecht nog in het regter schoudergewricht klaagt de lijder bij beweging en uitwendige drukking over pijn. Daarmede zouden wij zeer te vreden kunnen zijn, maar wij vinden eenige verschijnselen, die bewijzen, dat de vermindering in geenen deele een geheel ophouden van het ziekteproces te kennen geeft, maar slechts een terugtreden, een minder duidelijk worden van hetzelve, hetgeen zich door twee teekenen doet kennen: 1) door den pols, die nog steeds ziekelijk versneld is (80 slagen), doch zich meer onderscheidt door hare eigendommelijke haastigheid dan door de voortdurende menigvuldigheid, die zich als door de voorafgegane sterke bloedontlastingen en door de streng ontstekingwerende behandeling voortgebragt liet verklaren (als pulsus frequens ex debilitate). Zelfs wanneer de menigvuldigheid van den pols tot op 60 of door het gebruik der digitalis nog meer is verminderd, maar deze eigenaardige haastigheid van den pols nog voorduurt, kunt Gijl. zeker zijn, dat het ziekteproces nog niet is afgeloopen; — 2) door de urine, welke hier slechts 24 uren troebel was en kenmerkende uitscheidingen maakte, thans wel is waar helder is geworden, doch nog steeds zeer zuur reageert. Beide teekenen na het ophouden der plaatselijke verschijnselen waargenomen, toonen ons aan, dat het ziekteproces nog niet geheel vernietigd is, maar bij de geringste aanleiding weder zal te voorschijn komen.

Daar de lijder over droogheid in de keel klaagt, welke aan het gebruik der digitalis zou kunnen worden toegeschreven, zoo willen wij hem in plaats daarvan een dec. althaeae met tart. emet. (grj) en vin. colchic. (ʒj) laten nemen.

28 Februarij. Toen wij den lijder de laatste keer zagen, waren alle plaatselijke verschijnselen zeer gering, in de gewrichten schier verdwenen, in het hart tot op een, zeer geringen graad gedaald; ik zeide evenwel, dat wij ons niet moesten vergissen; het was geene volkomene herstelling, maar slechts een verborgen zijn van het ziekteproces, en voerde als grond van dit gezegde aan de eigendommelijke hoedanigheid van den pols en der urine. Wat wij voorspelden is maar al te duidelijk gebeurd: er zijn weder heviger pijnen in de schoudergewrichten ontstaan; de verschijnselen van het hart hebben eene toeneming ondergaan, en tevens is de pols nog menigvuldiger geworden. De urine, ofschoon op het uitwendig aanzien natuurlijk, toont nog steeds met blaauw lakmoespapier onderzocht, eene groote overmaat van zuren aan. De huid is weder meer gesloten; ook de werking van het colchicum op het darmkanaal weder zeer sterk; wij willen daarom de gift van het vin. colchici op dr. β verminderen en den tart. pot. stib. door acet. amm. liquid. (ʒiij) vervangen.

1 Maart. Ten opzigte van de plaatselijke verschijnselen treffen wij bij den lijder eene aanmerkelijke vermindering aan, en, hetgeen ons vooral welkom is, eene in het oog vallende verandering van den pols; hij is wel nog tegennatuurlijk versneld (80 slagen in de minuut); maar ik hecht hieraan geene groote beteekenis, daar dit

een gevolg van de ammonium-bereiding kan zijn (want zoo er zweet zal ontstaan, zoo moet er eerst eene vaatprikkeling plaats hebben); de pols is niet meer haastig, maar week en golvend; hij is wel een pulsus frequens, maar niet meer een celer. De huid is weder vochtig; de urine nog steeds sterker zuur reagerende dan behoort.

Voorschrift: hetzelfde geneesmiddel, en bicarb. sodae tot drank gegeven.

9 Maart. Wij zijn weder tot die hoogte gekomen, waarop wij reeds eenmaal geweest zijn: een schier geheel verdwijnen van alle plaatselijke verschijnselen in de gewrichten als mede in het hart en in de longen; maar er duurt eene andere reeks van verschijnselen voort, die ik beschouw als wezentlijk tot het ziekteproces te behooren, en welker aanwezen bewijst, dat het ziekteproces nog niet geheel is afgeloopen. Strikt genomen, kan men het geen verborgen zijn van het ziekteproces noemen, daar de verschijnselen, die deszelfs aanwezen aankondigen, aanwezig zijn, maar de plaatselijke vorm ontbreekt. Deze verschijnselen zijn 1) de gesteldheid van den pols, die niet alleen een pulsus frequens is, maar tevens ook weder haastig, celer is geworden; 2) de hoedanigheid van de urine en van het zweet. Zoo lang het zweet nog dezen eigendommelijk zuren reuk heeft, zoo lang de urine, ofschoon zij op het uiterlijk aanzien geheel natuurlijk zich vertoont, zoo zuur reageert, is het proces nog niet geëindigd. Deze omstandigheid is voor den practischen arts van het hoogste gewigt, daar de meeste geneesheeren wanen dat het ziekte-proces geëindigd zij, wanneer de plaatselijke verschijnselen verdwenen zijn, en dan meenen dat bij zulke

lijders baden zijn aangewezen, waardoor slechts eene des te grootere aanleiding wordt gegeven tot eene nieuwe ontwikkeling van het ziekte-proces.

15 Maart. De lijder nadert zijne herstelling, daar van de vroegere verschijnselen niets dan eene geringe stijfheid in het linker schoudergewricht en eene nog onbeduidend verhoogde menigvuldigheid van den pols overig is. Bijzonder aangenaam is ons de gunstige verandering van den pols, welke thans meer golvend is geworden, voorts die der urine, die thans bij haren natuurlijken kleur slechts een gering gehalte aan zuur aantoont, en der huid, welker afscheiding haren zuren reuk verloren heeft. — Wij hebben hier de ziekte langen tijd zien duren, hetgeen zonder twijfel een gevolg is der eerste behandeling, welke eene sterkere prikkeling van het vaatstelsel en de ontwikkeling der gierstkorrels heeft veroorzaakt, eene complicatie, die bij het gelijktijdig ontstaan der aandoening van het hart en der longen de behandeling zeer bemoeijelijkte.

Wij behoeven thans den lijder slechts in gelijkmatigen warmtegaad te houden en met opzigt tot zijne voeding te waken.

De lijder werd aan het einde van Maart genezen ontslagen.

16e ZIEKTEGEVAL.

Rheumatismus articulorum acutus. — Aandoening van het hart. — Gierstkorreluitslag. — Zielstoornis. — Weder te voorschijn treden van het gewrichts-rheumatismus. — Aphthae. — Longontsteking. — Dood. — Lijkopening.

---

9 November 1840. Louise wüstenhagen, 20 jaren oud, dienstmeisje. Uit de gezegden van de lijderes is gemakkelijk de aard harer ziekte op te maken: zij lijdt aan gewrichts-rheumatismus; zij zou reeds vroeger tweemaal door dezelfde ziekte zijn aangetast, de laatste maal voor ongeveer 3 maanden. Toen hadden er zich reeds borstverschijnselen vertoond, die bij het verdwijnen van het rheumatisme uit de gewrichten in geenen deele zijn geweken, maar sedert dien tijd, hoewel in minderen graad, hebben voortgeduurd, en welker natuur zich duidelijk als hartlijden te kennen gaf; bij eenige beweging ontstonden er dadelijk moeijelijkheden in de ademhaling, en ligtelijk hartkloppingen, Vóór zes dagen werd zij te derden male door gewrichts-rheumatismus aangetast. Er werd haar een braakmiddel toegediend, dat wel braking maar geene verligting te weeg bragt, en zoo kwam de lijderes eergisteren in het hospitaal. De hevigheid der verschijnselen van het hart en de gelijktijdig daarmede verbondene koorts vereischte eene krachtdadige behandeling, en maakte eene herhaalde aderlating noodzakelijk, (eerst van 16, daarna

van 12 oncen); beide keeren vormde het bloed eenen sterken koek en spekhuid.

Thans vertoonen er zich bij de lijderes de volgende verschijnselen: 1) gewrichtsverschijnselen: schier alle gewrichten des ligchaams zijn aangedaan, het sterkste de elleboog- en schoudergewrichten en die der wervelen, zoodat de lijderes gedwongen is geheel stijf te blijven liggen. Niet zelden heb ik in zulke gevallen gezien, dat het gewricht der onderkaak, waardoor trismus ontstond, en dikwijls ook dat de articulatie der ribben met het borstbeen aangetast was, hier vertoont zich daarvan niets.

2) Verschijnselen van het hart: eene complicatie van het gewrichts-rheumatisme, die, zoo als bekend is, zoo buitengewoon veelvuldig voorkomt, en bij onze lijderes reeds bij den tweeden aanval is ontstaan, niet slechts blijkbaar uit de subjective verschijnselen, zoo als groote benaauwdheid, apnoe, angst, hartkloppingen, maar nog stelliger uit de objective verschijnselen, namelijk zeer uitgebreiden hartslag, versterkten hartstoot, vooral der linkerkamer, benevens tegennatuurlijke geluiden, en wel niet slechts het wrijf- maar ook het blaasgeluid, zoodat nu niet slechts het hartezakje maar ook het inwendige hartbekleedsel mede is aangedaan.

3) koortsverschijnselen: de pols heeft 110 slagen in de minuut, doch is niet meer zoo vol en hard; hevige dorst, zweet, maar de huid bij afwisseling gesloten, het is slechts een symptomatisch en geen critisch zweet, het welk veelvuldig de symptomatische gierstkorreluitslag vergezelt, maar zich evenwel hier nog niet vertoond heeft. De urine begint een bezinksel te vormen, maar reageert niet zeer zuur. Wij zullen bij de behandeling

voornamelijk op de aandoening van het hart moeten letten, dienvolgens op de hartstreek eene groote spaanschevliegpleister leggen en inwendig, deels tot matiging der koorts, deels ter bevordering der urinescheiding voorschrijven · ℞ Infus. herb. digit. (℈ j) ℥ vj, Mucilag. Salep ℥ ij, vin. sem. colchic., aqua amygd., nitr. aa ʒ ij, syr. simpl. ℥ j M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen.

10 November. De gewrichtsverschijnselen hebben nagenoeg denzelfden graad behouden, doch is hare hevigheid geenszins verontrustend; meer onaangenaam voor de lijderes is de plaats der aandoening, daar voornamelijk de nabij den romp gelegene gewrichten zijn aangetast, wat steeds minder gunstig is, dan wanneer de meer verwijderde gewrichten zijn aangetast. De verschijnselen van het hart zijn verminderd, het gevoel van angst, de hartkloppingen zijn niet meer aanwezig, maar ook objectief vertoont er zich beterschap: de hartstoot is zwakker, het wrijfgeluid geheel verdwenen; wel is nog het blaasgeluid te hooren, doch minder sterk. De koorts, welke haar sthenisch karakter na de bloedsontlastingen verloren heeft, en dat van erethismus heeft aangenomen, behoudt hetzelve ook nu nog, doch verminderd, (90 slagen in de minuut). De urine is minder donker gekleurd, minder verzadigd; slechts zouden wij dezen overgang tot den natuurlijken staat meer door eene middellijke tusschenkomst, namelijk door uitscheiding van een kristalvormig bezinksel hebben begeerd, daar wij weten, dat de endocarditis rheumatica, wanneer deze critische uitscheiding ontbreekt, zeer genegen is tot uitscheiding in het klapvliestoestel van het hart,

terwijl zich daar ter plaatse duidelijke jichtconcrementen, even als in de gewrichten, vormen. Doch moet niet onopgemerkt blijven, dat bij vrouwen het ontbreken van dit kenmerkende bezinksel in de urine meer wordt waargenomen dan bij mannen, zonder dat daardoor eene zoo nadeelige werking op het hart ontstaat, en dat bij gene, in plaats van het kristalvormig, niet zelden een taai zuur slijm in de urine (waarschijnlijk cystine) wordt aangetroffen: daarmede verbindt zich bij hen dikwijls nog eene bijtende, zure vloeijing uit de scheede. — De huid is wel vochtig, doch is het uitputtende zweet verminderd, zij is zacht uitwasemende, en verspreidt een' zeer zuren reuk. Van gierstkorrels vertoont zich nog niets. Wij zullen de gisteren voorgeschrevene middelen laten voortgebruiken.

11 November. Wij hebben de ziekelijke verschijnselen, die op het uitwendige hartbekleedsel betrekking hebben, zien verdwijnen, daarentegen duren die, welke met de spieren en den inwendigen rok van het hart in verband staan, nog voort. De gewrichtsverschijnselen hebben weinig verandering ondergaan, slechts aan de regterzijde zijn zij verminderd. Ook de erethische koorts blijft op dezelfde hoogte. Eindelijk hebben wij nog een verschijnsel te vermelden: dat, in plaats van de vroeger gebondene, sedert gisteren meer dunne stoelgangen zijn ontstaan. Reeds vóór hare inkomst leed, zoo als wij thans vernemen, de lijderes aan buikloop, die evenwel voor eene streng ontstekingwerende behandeling week. Vin. colchicum kan zelfs reeds in kleine giften buikloop verwekken; zoo lang er slechts 2—3 stoelontlastingen dagelijks volgen, zullen wij hetzelve niet

behoeven ter zijde te stellen, ofschoon ik niet van meening ben, dat er ontlastingen noodzakelijk zijn voor de werking van het colchicum. Men heeft, ten einde de afvoerende werking van het colchicum tegen te gaan, voorgesteld de bijvoeging van opium, doch is dit geenszins zoo zeker als men voorgeeft 1). Bedenken wij, welke epidemische gesteldheid wij thans hebben, dat het voorkomen van typhus thans de bovenhand heeft, voorts, dat het karakter der koorts bij de lijderes reeds van een sthenisch in een eretisch is overgegaan, eindelijk, dat de koorts op eene gelijke hoogte blijft, en met de plaatselijke aandoening in geene verhouding staat, daar de gewrichten niet gezwollen zijn, de huid daar ter plaatse niet rood is, zoo zullen wij besluiten, om eenigzins behoedzamer in de aanwending van het vin. colchicum te zijn, en daarom de lijderes geven: ℞ Inf. herb. digit. (℈ β) ℥ vj, acet. ammon. liquid. ℥ β, extr. aconit. gr. vj, syr. opiat. ʒ ij. M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen.

12 November. Wezentlijke veranderingen zijn er niet ontstaan, zoo als ook niet te verwachten was. Het aangenaamste en meest geruststellende voor ons is, dat de verschijnselen van het hart zich in afneming bevinden; de hartgeluiden zijn schier verdwenen, en ook gelijktijdig de subjective verschijnselen, doch de sterke hartstoot duurt voort. Ons hoofddoel moet zijn, het hart vrij te houden. Bij zulke lijders, bij welken de pols van het hart nog versterkt blijft, is het onzeker, of niet de prikkel op nieuw weder van de gewrichten

1) Verg. de aanmerking pag. 243.

zich op het hart zal overplaatsen. De gewrichten van den regterarm zijn weder sterker aangetast, de koortsverschijnselen matig: polsverhefling, (88 slagen in de minuut), de huid vochtig, doch tegen den avond een waarlijk uitputtend, zeer zuur riekend zweet afscheidende, dat zoo dikwijls de gierstkorreluitslag aankondigt; dit is voor ons eene aanwijzing, om niet te zeer zweetbevorderend te handelen; want wij hebben deze complicatie te vreezen, daar bij dezelve de aandoening zoo ligt van de gewrichten verspringen, en snel verlamming van het hart volgen kan.

14 November. Wij hebben bij de lijderes thans zien ontstaan, wat wij van den beginne af aan vreesden, namelijk het verschijnen van den gierstkorreluitslag, vooral op den hals en de borst. Het afwisselen eener geslotene huid en uitputtend zweet met gelijktijdige aandoening van het hart, doet altijd deze uitbotting vreezen 1),

---

1) Een ander, den gierstkorreluitslag aankondigend verschijnsel is het *subjective gevoel van hartklopping*, waarom trent SCHOENLEIN bij een' anderen met gewrichtsrheumatismus behebten lijder zich op de volgende wijze uitliet:

»Men heeft in lateren tijd gemeend als iets nieuws te hebben »ontdekt, dat ontstekingen van het hart zich met heeten rheuma»tismus verbonden. Zoo als bekend is heeft BOUILLAUD deze belag»chelijke praetensie gemaakt; het is een oud lied, dat de Italianen »naar het Noorden hebben gebragt, maar dat de Franschen, wegens »de hoogte der Alpen, niet schijnen gehoord te hebben. Zoo goed »het is, op deze oude daadzaken opmerkzaam te maken, en daar»uit het besluit te trekken, om steeds het hart in deze ziekte »te onderzoeken, al heeft de lijder zelfs geenen hinder daarvan, »zoo is toch daaruit eene voor de praktijk nadeelige dwaling ge-

en maant steeds aan, het gebruik van zweetdrijvende middelen te beperken. Doch hier is deze uitbotting niet

---

»boren, daar deze daadzaak tot de gevolgtrekking deed besluiten, »dat een organisch hartlijden *steeds* met heeten rheumatismus ver»bonden is, en dus ook *steeds* bloed moet ontlast worden. Doch »er zijn gevallen voorgekomen, waar de lijder ten gevolge van de »bloedsontlasting bezweek, en de arts tot zijne ontsteltenis niets »van de vermeende hartontsteking aantrof. Er komen namelijk »buiten de carditis, pericarditis en endocarditis, in deze ziekte »somwijlen hartsverschijnselen voor, die in het minst niet van »eene ontstekingachtige geaardheid zijn, en waartegen bloedsontlas»tingen aangewend wordende, zulke gevaarlijke gevolgen hebben. »een toestand, dien men *innervatie* van het hart heeft genoemd, »en die als voorbode van het gierstkorreluitslag te beschouwen is. »De lijders klagen namelijk over benaauwdheid, gebrek aan lucht, »hevige hartklopping; doch dit zijn slechts zuiver subjective ver»schijnselen, daar het objective onderzoek van het hart geene af»wijking in hetzelve aantoont. Dit verschijnsel herinnert ons aan »een dergelijk, dat men bij de chlorotische meisjes aantreft. Voor »de praktijk is het van het hoogste gewigt, deze innervatie van »de ontsteking van het hart te onderscheiden: terwijl de ontste»king ruime bloedsontlastingen vereischt, ofschoon niet zoo op»volgend snel als BOUILLAUD zulks leert, zoo vordert de innervatie »juist eene tegenovergestelde behandeling: uitwendige huidprikkels »en op de nieren en het darmkanaal afleidende middelen. De »punten, waarop de onderkenning gegrond is, zijn niet moeijelijk: »1) de tusschenpoozing der hartkloppingen bij innervatie, terwijl »dezelve bij de ontsteking aanhoudend is, ofschoon verschillend »in hevigheid. — 2) Hetgeen objectief wordt waargenomen; bij »de nnervatie toont het stethoscoop niets aan dan snelheid der »polsslagen, maar niet den vermeerderden stoot, zoo als bij car»ditis, en evenmin de geluiden, zoo als men die in de peri- of »endocarditis waarneemt. — 3) de overige verschijnselen, welke »eveneens de uitbotting van gierstkorrels aankondigen, zooals

kunstmatig: want wij hebben geene te sterke zweetdrijvende middelen aangewend; voorts moeten wij opmerken, dat de uitbotting der gierstkorrels dikwijls, niettegenstaande eene ontstekingwerende en in allen opzigte verkoelende behandeling, te voorschijn treedt, zoo als ik dit in de jaren 1823—1825 te Würzburg veelvuldig heb gezien; zij vertoonde zich, in weerwil der aderlating, reeds den tweeden dag der ziekte. De geneesheeren in Verona en Bergamo hebben dezelfde ervaring gemaakt. Men moet zulks daarom ook den arts niet steeds terstond bij haar ontstaan wijten; men doe slechts onderzoek naar de gemaakte aanteekeningen in plaatsen, waar gierstkorrel-epidemiën zoo verderfelijk voorkwamen, en men zal ontwaren, hoe het uitslag, in weerwil van alle pogingen van den arts, te voorschijn trad. Indien de arts in zijne plaats geen gierstkorreluitslag aantreft, zoo moet hij den goeden God in zijne kamer stil danken, en daaruit geene wapenen tegen zijne kunstgenooten smeden. Men kan ons ook niet verwijten, dat wij de vroeger voorhandene darmontlastingen gewelddadig onderdrukt en daardoor het gierstkorreluitslag te voorschijn geroepen hebben.

15—18 November. Onder de voortgezette, vroegere behandeling en het wasschen des ligchaams met eene

---

»uitputtend zweet van eene zeer zure hoedanigheid, dat spoedig »weder verdwijnt, en menigmaal reeds op enkele ligchaamdeelen, »gelijk bepaaldelijk aan den hals, kleine gierstkorrelblaasjes. Ein»delijk gaan daarmede somwijlen nog gepaard verschijnselen van »keelontsteking in meer of minder hevigen graad, zooals bij andere »heete uitslagziekten."

oplossing van potasch 1) verdwijnt allengs niet slechts de gierstkorreluitbotting, maar ook de gewrichts- en hartsverschijnselen.

20 November. Er zijn bij onze lijderes sedert eenige dagen merkwaardige veranderingen ontstaan: eene in het oog vallende treurige stemming, eene groote prikkelbaarheid van het zenuwstelsel; de geringste omstandigheid deed de lijderes tranen storten. Er vormde zich spoedig daarop bij haar het denkbeeld, dat men haar wilde vergiftigen, zij weigerde daarom ook iederen

---

1) Schoenlein raadt bij het uitbreken der gierstkorrels vooral de *wasschingen met potasch*, welke hij voor het beste middel houdt, om het zoo gevaarlijke verdwijnen van het uitslag te verhoeden, en die hij verre stelt boven de door de oudere artsen aanbevolene vluchtige huidprikkels en de warme bedekking van den lijder, (welk laatste de voorbeschiktheid van het uitslag om te verdwijnen slechts doet toenemen; daar het reeds enkel bij het luchten van het bed kan verdwijnen), als ook boven het gebruik van den kampher en der ammoniabereidingen, welke door overprikkeling ligtelijk eene verlamming der huid kunnen veroorzaken. Want deze wasschingen maken de, op de huid in overmaat afgescheidene, zuren onzijdig, en veroorzaken te gelijker tijd eene prikkeling der huid, welke het verdwijnen van het uitslag belet. Men neme daartoe of gewone loog van houtasch, of eene oplossing van bijtende potasch (℥ j tot ℥ β op ℔ j water), beginne met eene laauwwarme, en ga allengs tot eene meer koele over. De subjective prikkelvatbaarheid der huid moet de sterkte der oplossing bepalen, terwijl er na de wassching een ligt prikkelend, stekend gevoel op de huid moet ontstaan. Hoe sterker het zweet is, des te veelvuldiger moet de wassching herhaald worden; dit kunnen de lijders zelve het best beoordeelen. Bij de aanwending der wasschingen met potasch gaat het uitslag zeer snel tot opdrooging over.

drank; ook ving zij van tijd tot tijd aan, luide te schreijen en te tieren, waarom men zich genoopt zag, haar op de kamer voor ijlenden te leggen.

Bij deze omstemming der ziel liet zich evenwel volstrekt geene aandoening der hersenen aantoonen, geene koortsverschijnselen, welke even als de gewrichtsaandoeningen verdwenen waren. In den laatsten nacht ontstond er eenige rust, waaruit zij evenwel dadelijk weder in den vroegeren toetand verviel. Hier mag niet onopgemerkt blijven, dat er eene zedelijke smetstof op haar heeft ingewerkt, (zij lag namelijk naast eenen door zwavelzuur vergiftigden lijder). Daarmede evenwel is de eigenlijke daadzaak niet verklaard. Stellen wij den vorm der manie ter zijde. — Er zijn hier twee omstandigheden aanwezig, waaruit zich dit eigendommelijk verschijnsel van geestverwarring zou laten verklaren, en het is slechts de vraag, welke van beiden de juiste is, daar dezelve invloed heeft op de voorzegging en behandeling: de eene is, dat wij aannemen, dat de zielsstoornis een uitwerksel is der aangewende middelen; wij hebben de lijderes namelijk gedurende eenige dagen colchicum en ten laatste aconitum gegeven; van uit dit gezigtspunt zoude de zielstoornis slechts een uitwerksel der geneesmiddelen zijn. Hier moet ik bekennen, dat ik, na het gebruik van het colchicum, herhaaldelijk zulke zielstoornissen heb gezien, en wel des te veelvuldiger, hoe minder hetzelve op het darmkanaal werkte. Ik herinner mij in 't bijzonder nog levendig een' barbiersknecht van nagenoeg 20 jaren, die aan heeten rheumatismus leed, en waar, na een 4 daagsch gebruik van het vin. colchicum in niet groote giften, (gierstkorrel was ook

aanwezig) het hevigste ijlen ontstond, zonder de minste koortsverschijnselen, dit duurde, nadat het colchicum was ter zijde gesteld, 48 uren; men gaf eenige giften opium; er volgde slaap, waaruit de lijder volkomen genezen ontwaakte. — Ik heb bovendien opgemerkt, dat zwaarte in het hoofd, drukking in de voorhoofdsstreek, onrustige slaap voorboden van dezen toestand plegen te zijn, en men dan goed doet, het colchicum niet verder te gebruiken. In ons geval is de zielstoornis waarschijnlijk niet aan dit middel toe te schrijven, daar hetzelve op het darmkanaal heeft gewerkt, en reeds voor 5 dagen is ter zijde gesteld. Of ook het aconitum zulk eene werking kan hebben, daaromtrent herinner ik mij geene waarnemingen; in ieder geval is het in dit geval twijfelachtig, daar alle overige narcotische werkingen van hetzelve ontbreken.

Eene tweede oplossing van het raadsel zoude het volgende zijn: welk eenen invloed hartlijden op de ziel heeft, is lang bekend; dat een groot gedeelte der zielsziekten haren grond in hartziekten hebben, heeft NASSE in Bonn aangetoond, ofschoon hij deze stelling een weinig heeft overdreven. Reeds het volk zegt: dat is een weekhartig mensch. Hier nu hebben wij een bepaald hartlijden, ofschoon ook al geene verweeking van hetzelve, want de vermeerderde hartstoot pleit in tegendeel voor verdikking; intusschen vinden wij niet slechts bij verweeking der zelfstandigheid van het hart, maar ook bij alle hartziekten stoornis der ziel 1), welke zich in den aanvang bij den lijder slechts door angst en onrust

1) Vergel. het 18e ziektegeval.

te kennen geeft, dan evenwel ook dikwijls tot een vast denkbeeld klimt, dat zij misdadigers zijn en op het schavot zullen gesleept worden, Zoo zoude de oplossing der vraag ook langs dien weg mogelijk zijn. Naar gelang van het een of het ander zal ook de voorzegging verschillend zijn; want is de zielstoornis een gevolg van het geneesmiddel, zoo is dezelve voorbijgaande, doch is zij een gevolg van het hartlijden, zoo blijft zij met hetzelve en ligt buiten het bereik der kunst. Naar mate van dit onderscheid is natuurlijk ook de behandeling verschillend: in het eerste geval make men koude omslagen van azijn op het hoofd, diene opium toe en late de lijderes aan kampher rieken; in het tweede geval zijn deze middelen nogtans niet toereikende. — Gronden zijn zoowel voor de eene als voor de andere wijze van beschouwen aan te voeren. De werking der middelen, de duur der aandoening zullen daaromtrent uitspraak dóen, en spoedig over de ziekteoorzaak dezer zielstoornis licht verspreiden. Wij willen eerst ons door het denkbeeld laten leiden, dat wij hier met eene geneesmiddel-werking te doen hebben, daar de hiertegen vereischte middelen niet nadeelig zullen werken, al is de stoornis ook uit de tweede oorzaak ontstaan.

1 December. Het voortduren der zielstoornis, gelijk ook de werkeloosheid der aangewende middelen bewijzen thans genoegzaam, dat deze stoornis niet aan de aangewende geneesmiddelen, maar aan het hartlijden is toe te schrijven, hetwelk als overblijfsel van eenen vroegeren rheumatischen aanval is achtergebleven. De zielstoornis uitte zich vooral in aanvallen; en was in de laatste dagen blijkbaar afgenomen, toen zich gisteren

avond plotseling een nieuwe aanval van gewrichtsrheumatismus in de gewrichten der halswervelen en vooral in die der vingers vertoonde. Daarmede verbond zich ook eene aanmerkelijke koorts en de verschijnselen van het hartlijden namen toe. Heden morgen is de gewrichtsaandoening weder verdwenen; doch duurt de koorts voort, en bovendien zijn er nog waterachtige stoelgangen ontstaan.

Voorschrift: Emulsio oleosa met aq. laurocer. en acet. ammon. liq.

4 December. De rheumatismus was na eenen korten duur weder volkomen verdwenen, doch duurde de koorts voort. Even als wij bij den vroegeren aanval vorming van gierstkorrels op de huid hebben gezien, zoo schijnt zich thans op de slijmvliezen een dergelijk uitslag te hebben gevormd; wij treffen namelijk aphthae in de mondholte aan, de buikloop duurt voort; zoo zou het hetzelfde proces, dat wij op het mondslijmvlies zien, ook wel op het buikslijmvlies kunnen plaats vinden. Is reeds de gierstkorrelvorming op de huid ons onaangenaam geweest, zoo moet derzelver verschijnen op het buikslijmvlies zulks nog in veel hoogeren graad zijn, daar thans de koorts ook een torpide karakter heeft aangenomen.

Voorschrift: tegen de aandoening van den mond eene spoeling met eene oplossing van borax en rozenhonig; inwendig emulsio chinata met subcarb. potass. liq.

Doch de koorts nam toe, de buikloop duurde voort, terwijl het sensorium vrij bleef; hierbij paren zich nog verschijnselen van longontsteking, en na eenen langen doodstrijd geeft de lijderes den 7en December den geest.

Lijkopening: De hersenen waren noch met bloed

overvuld, noch boden dezelve aan eenig gedeelte iets ziekelijks aan. Beide longen vertoonden aan hare onderste kwabben duidelijke hepatisatie. Het hart in omvang vergroot, vooral de linker kamer sterk verdikt; de klapvliezen der aörta kraakbeenig ontaard. De lever is aanmerkelijk vergroot, doch in haren bouw natuurlijk; in den buik anders niets ziekelijks.

17e ZIEKTEGEVAL.

Verwijding van de linker hartkamer met geringe overvoeding en lijden der klapvliezen van de aörta. — Zwelling der linker leverkwab, oedema pedum. — Over het bestaan der ziekten na schurft. — Gemis aan subjective verschijnselen bij hartziekten. — Over de aanwending der digitalis bij gebreken der klapvliezen. — Over het gebruik van de digitalis in het algemeen. — Nawerking der digitalis. — Bevordering der darm- en nierafscheiding, aanwending eener moxa. — Beterschap.

---

2 November 1840. Johann schulz, wever, 34 jaren oud. Wilt Gijl. bij het onderzoek van dezen lijder volgens de genetische methode te werk gaan, d. i. vragen, wanneer hij zich voor het eerst ongesteld bevond, hoe zich, naar zijne waarneming, zijne tegenwoordige ziekte heeft ontwikkeld? — of wilt Gijl. hier de ana-

lytische methode aanwenden, die aanvangt, met den tegenwoordigen toestand op te nemen en dan van het tegenwoordige rugwaarts naar het verledene gaat? — — Ik geloof, dat bij verouderde ziekten de genetische methode de voorkeur verdient; in allen geval moeten evenwel de door de eerste methode verkregene resultaten door de tweede worden gecontroleerd.

De lijder verhaalt ons het volgende: hij is vroeger steeds gezond geweest, heeft in eene ruime kamer gewerkt; slechts heeft hij voor ongeveer 9 jaren een schurftuitslag gehad dat 3 weken heeft geduurd en hier in de Charité door zwavelzalf is genezen. Later heeft hij somwijlen nog puistjes tusschen de vingers bespeurd, die, vooral in de warmte van het bed, te voorschijn kwamen, doch even spoedig weder verdwenen. Sedert 9 maanden lijdt hij aan zijne tegenwoordige ziekte; hij heeft over ongemak op de borst geklaagd, heeft bij sterke beweging, zoo als loopen, of trappen klimmen, kortademigheid, vermoeidheid en hartkloppingen ontwaard, en aan droogen hoest geleden. Sedert vier maanden is evenwel de ziekte in hevigheid toegenomen.

Laat ons eerst de borst onderzoeken, waar, volgens het zeggen van den lijder, de zitplaats der ziekte schijnt te zijn. Bij beschouwing zijner borst valt dadelijk in het oog, dat het hart in grooteren omvang tegen den borstwand slaat, dan in den natuurlijken toestand; ook schijnt de hartstreek meer uitgezet te zijn. De halsaderen zijn gezwollen. Bij het opleggen der hand voelt men den hartslag ver uitgestrekt en onregelmatig. Toen ik den lijder gisteren voor de eerste maal zag, was het zaaggeluid nog aanwezig, hetgeen heden ontbreekt.

In den omtrek van den tepel, eenigzins ter linker zijde, hoort men met het stethoscoop een duidelijk, sterk blaasgeluid, gelijktijdig met den slechts weinig versterkten hartstoot. Vergelijken wij dit verschijnsel met den radiaalpols, die ongelijk, zwak en tusschenpoozend is, zoo kan er ons wel geen twijfel overblijven, dat wij met eene hartziekte te doen hebben, en wel van deszelfs klapvlies-toestel, namelijk van het linker hart, en hierin van het klapvlies der aörta. Maar nu zien wij het hart in eenen grooteren omvang aanslaan, de percussie geeft in eene grootere uitgebreidheid, vooral meer naar de linkerzijde, eenen matten klank; dit geeft eene verwijding van de linker kamer te kennen, en wel, wanneer wij daarbij de kracht van den aanslag in aanmerking nemen, met geringe verdikking der zelfstandigheid. Hiermede mogen wij ons evenwel niet vergenoegen, maar moeten nu, daar de lijder ook hoest, nog een onderzoek der longen bewerkstellingen. Dit levert niets afwijkends op. Eetlust is voorhanden; doch ontstaat er na het eten gevoel van volte, spanning in de maagstreek, een gevoel (volgens het zeggen van den lijder) »als of daar ter plaatse een worst lag." Bovendien vertoont zich nog de linker leverkwab, die den kleinen boog der maag bedekt, gezwollen; de stoelontlasting is geregeld, de urine spaarzaam, donker gekleurd, de huid matig uitwasemende. De voeten zijn vooral des morgens een weinig gezwollen. Zoo hebben wij eene schets van het beeld der ziekte: er is hier een hartlijden aanwezig, en wel gebreken der klapvliezen van de aorta, verwijding en verdikking der linker kamer met gelijktijdige zwelling der leverkwab

en beginnende waterzucht. Wat zijn nu de oorzaken van dit lijden? — Wij treffen in de anamnesis geene andere ziekte aan dan de schurft. — In den laatsten tijd is het aannemen van ziekten na schurft, deze oude geneeskundige leer, niet slechts betwijfeld, maar zelfs verlaten en veracht geworden. Van de oude artsen is het vooral AUTENRIETH, die daarover een meesterlijk opstel (1807) heeft geschreven, zoo dat het eene van de grootste onbeschaamdheden is, wanneer HAHNEMANN beweert de eerste te zijn, die op de genoemde naziekten opmerkzaam heeft gemaakt. — Door het ontdekken van de schurfmijt is de geheele zaak twijfelachtig geworden. Deze is voorzeker aanwezig; ik heb ze zelf dikwijls genoeg gezien; maar dat haar aanwezen het oude leerstuk van de ziekten na schurft omver stoot, moet ik ontkennen. Ik wil mij niet beroepen op de vele vroegere ervaringen en waarnemingen, ook niet daarop, dat, wanneer na het verdwijnen der schurft eene andere ziekte ontstond, deze, zoodra de schurft weder te voorschijn kwam, stil stond of zelfs geheel verdween. Ik wil ul. slechts op het veld der tegenpartij voeren. Hoe vormt zich de schurft? — Er ontstaan eerst kleine knopjes, waaruit zich de schurftblaasjes en dan de schurftpuistjes vormen. Men heeft evenwel niet aangetoond, dat reeds bij het eerste verschijnen der knopjes de schurfmijt voorhanden is. Er zoude hier dus een filius ante patrem zijn. Dus hier reeds eene blijkbare tegenstrijdigheid! Voorts ontkennen zelfs de aanhangers van RASPAIL niet, dat geenszins alle schurftblaasjes met een kanaal en eene mijt voorzien zijn. Indien het insekt oorzaak der ziekte ware, waarom heeft dan niet ieder

blaasje zulk een kanaal en een insekt? Voorts is het eene daadzaak, dat men het insekt slechts in de versche schurft gevonden heeft, maar niet meer, wanneer dezelve langeren tijd bestond. De tegenwerping, dat men de schurft door inenting van het insekt kan voortbrengen, is geen stellig bewijs; want men zou met het insekt nog eenige schurft-smetstof kunnen overgebragt hebben. Zal de proef afdoende zijn, zoo zou men eerst het microscopisch insekt moeten gebaad en met den borstel gereinigd hebben; want gijl. weet, dat er geen pond, maar eenige kleine hoeveelheid van smetstof noodig is tot derzelver overbrenging. De vraag is dus door de ontdekking der schurftmijt geenszins beslist, zoo als hare ontdekkers beweren. Ik moet betuigen, dat ik volgens mijne eigene en de vele vroegere waarnemingen van vertrouwen verdienende geneesheeren in het geheel geen' twijfel omtrent het bestaan der ziekten na schurft heb. Het is niet zeldzaam en algemeen bekend, dat, vooral bij oude lieden, zich ten gevolge van schurftuitslag eene verzwering der huid van eenen eigendommelijken aard, hoofdzakelijk rondom de enkels der onderste ledematen vormt, welker uitscheiding besmettelijk is, en die men den naam van ulcus psoricum heeft gegeven (hier zal niemand beweren, dat deze zweer door de schurftmijt zoodanig gevormd is), en dat er, wanneer men deze zweer plotselijk doet opdroogen, inwendige ziekten van eenen eigendommelijken aard ontstaan, niet slechts van dien aard, als na opdrooging van verouderde onderbuikszweren volgen, maar van eigendommelijke vormen. Deze daadzaak schijnt mij vooral toe op eene afdoende wijze voor de mogelijkheid te pleiten, dat door

onderdrukking der schurft naziekten worden voortgebragt. Ik wil juist geene dwingelandij uitoefenen en ul. tot de aanneming van deze wijze van zien noodzaken; intusschen beken ik, dat de aangevoerde gronden bij mij de volkomenste overtuiging hebben verwekt, dat schurft naziekten kan voortbrengen.

Voorschrift: ℞ infus. herb. digital. (℈β) ℥v, acet. pot. liq. ʒvj, mellag. taraxac. ℥j M. S. alle 2 uren een eetlepel te nemen.

4 November. Dat door eene behandeling van drie dagen wel eene verandering in den subjectiven toestand van onzen lijder, maar niet in den objectiven heeft plaats gehad, baart geene verwondering. Door eene infus. digitalis en extr. taraxac. zullen wij geen klapvlieslijden van het hart kunnen genezen. In allen gevalle hebben toch deze middelen voordeelig gewerkt; zij hebben de pisafscheiding en spijsvertering aangezet, en daardoor tegen de, in het bereik van den arts gelegene, waterzuchtige verschijnselen en het leverlijden hunne werking uitgeoefend. De urine is in hoeveelheid vermeerderd en in hare hoedanigheid veranderd; de waterzuchtige verschijnselen verdwijnen; er volgen dagelijks eenige brijachtige stoelontlastingen; de lijder heeft goeden eetlust, en na den eten niet meer dat gevoel van spanning en benaauwdheid. Daar tegen vertoont zich de kleine leverkwab nog steeds opgezet en bij de betasting gevoelig. — De objective verschijnselen der hartsaandoening zijn dezelfde, doch niet de subjective: de hoest is zeldzamer, de benaauwdheid geringer; doch ontstaan bij de beweging ligtelijk weder de asthmatische toevallen.

Wanneer er tegen verouderde ziekten iets wezentlijks zal ondernomen worden, zoo moet de oorzaak vooral worden in het oog gehouden! Wij hebben onlangs de vraag beslist of er ziekten van inwendige organen konden ontstaan ten gevolge van verdrevene schurft, vooral in betrekking tot de in den laatsten tijd gevondene schurftmijt, welken parasit men als de oorzaak der schurft heeft aangenomen. De schurft zou een zuiver plaatselijk lijden zijn, en dan ware het belagchelijk van naziekten derzelve te spreken, even als, wanneer iemand met luizen bedekt is, zich kamt en wanneer na eenige dagen eene verkoudheid ontstaat, men dan zoude zeggen: ja, de verkoudheid is een gevolg der weggenomene luizen; dit zou eene gevolgtrekking zijn: post hoc, ergo propter hoc. Ik heb ul. mijne gronden uit een gezet, waarom ik van gevoelen ben, dat er ziekten na schurft kunnen voorkomen. Is nu hier in ons geval slechts de waarschijnlijkheid aan te toonen, dat de voor 9 jaren bestaan hebbende schurft de oorzaak dezer hartziekte zij? — De daadzaken, welke tegen dit gevoelen strijden zult gijl. niet miskennen; doch laat zich het volgende voor die meening aanvoeren: 1) Er hebben zich bij onzen lijder op de kenmerkende plaats tusschen de vingers in de warmte van het bed herhaaldelijk knopjes, vergeefsche schurftvormingen vertoond; dit is naar mijne meening kenmerkende voor de ziekten na schurft; ik heb zulke uitbottingen bijzonder in het voorjaar waargenomen. 2) Wat het groote tijdsverloop tusschen het voorhanden zijn der schurft en het ontstaan der hartsverschijnselen aangaat, zoo moet men onderscheid maken tusschen het bestaan der ziekte en de waarneming der-

zelve door den aangetasten persoon. Het is eene zeer veelvuldige waarneming, dat de lijder subjectief nog in het minst geen denkbeeld van zijn hartlijden heeft, terwijl toch het onderzoek de ziekte objectief aantoont; dit is juist het eigendommelijke der hartziekten. Dit zelfbedrog heeft evenwel niet slechts in verouderde, maar ook in snel verloopende hartsaandoeningen plaats (juist in tegenoverstelling met het lijden der buiksorganen). Het is bekend dat zelfs bij de hevigste hartsontstekingen, zelfs van het weivlies-overtreksel, dikwijls niet de geringste pijn, of op eene geheel andere plaats 1) wordt waargenomen. Daarom hebben de ouden ze ook onder de inflammationes occultae geteld. Nog veelvuldiger komt deze eigendommelijkheid bij verouderd hartlijden voor. Het bewustzijn daarvan bestaat dikwijls slechts in den droom en uit zich door akelige droomen, terwijl het in wakenden toestand geheel ontbreekt. Zoo zag ik herhaaldelijk, dat zoodanige lijders zelfs geen duister voorgevoel van hun vergevorderd hartlijden hadden, waar het slechts de minste opwekking behoefde, om het tot gewaarwording te brengen. Zoo zag ik, hoe zulke hartlijders, bij het terugkeeren van hunnen arbeid, terwijl zij lustig een' berg wilden overgaan, plotselijk door asthma werden aangetast, en aan dezen aanval bezweken; of hoe zulke lijders, terwijl zij op de jagt een' sloot oversprongen, in eenen hevigen ashtmatischen aanval omkwamen. — Het is dus niet uitgemaakt, of onze lijder niet reeds vóór het tijdstip waarop hij zijn

---

1) Waarop vooral KREIJSSIG heeft opmerkzaam gemaakt. Verg. pag. 147.

lijden aangeeft, reeds aan hartziekte lijdende was; alzoo strijdt het groote tijdsverloop niet tegen de boven geuite meening. — 3) Is er volstrekt geene andere aanleiding bij den lijder op te sporen, welke deze hartsaandoening ten gevolge konde hebben. Rheumatische aandoeningen zegt de lijder niet gehad te hebben. Men kan ook niet aannemen, dat de leveraandoening de primaire was; want de hartsaandoening, die ten gevolge eener leverziekte ontstaat, is zeer kenmerkend en bepaald; zij komt steeds in het regter gedeelte van het hart voor, hetgeen uit het physiologisch verband der lever met het regter hart is te verklaren.

Voorschrift: Het voorgeschrevene geneesmiddel wordt voortgebruikt.

5 November. Ten eerste vragen wij: hoe is het met de geneesmiddel-verschijnselen? De lijder heeft dagelijks eene stoelontlasting gehad, wij hadden er wel meerdere gewenscht; de pisontlasting is blijkbaar toegenomen. Wij hebben 3 reeksen van ziekelijke verschijnselen: 1) harts-, 2) lever- en 3) hydropische verschijnselen. De laatste zijn schier geheel verdwenen, de leveraanzwelling en de hartsverschijnselen als gisteren; daarentegen is de pols regelmatiger, zoo ook de rythmus van het hart, maar de pols is langzamer geworden, (54 slagen in de minuut); dit laatste verschijnsel is ongetwijfeld een uitwerksel der digitalis.

Men heeft in den laatsten tijd tegen het gebruik van de digitalis in hartziekten tegenwerpingen gemaakt; voornamelijk de Engelsche artsen, onder welken bijzonder STOKES te noemen is; deze waarschuwt bepaaldelijk voor haar gebruik bij gebreken der klapvliezen. Ik wil de

bedoeling van den Ierschen arts alle geregtigheid laten wedervaren, vooral daar ik zelve reeds, eer ik zijne onderzoekingen kende, de opmerking heb gemaakt, dat de digitalis bij hartziekten met omzigtigheid moet gebruikt worden, daar dezelve ligtelijk verlammend op de werkdadigheid van het hart kan inwerken. Zoo algemeen evenwel als STOKES, kan ik het gebruik der digitalis in ziekten van den klapvlies-toestel van het hart niet afraden; want hoe onstuimiger de zamentrekkingen van het hart elkander opvolgen, des te storender werken zij, de tusschenpoozing is slechts als eene poging der natuur te beschouwen; hoe langzamer de zamentrekkingen plaats hebben, des te zeldzamer zal de natuur zulke tusschenpoozingen van den pols doen plaats hebben. Hier ziet gijl., hoe de digitalis, terwijl zij den pols vertraagt, denzelven ook tevens regelmatiger maakt. — Laat ons evenwel de vraag uit het ware gezigtspunt beschouwen: het betreft hier den hinderpaal, welke den bloedsomloop in den weg staat, en de kracht, welke het hart behoeft, om dezen hinderpaal te overwinnen. Is deze zeer beduidend, is dezelve een gevolg van hartsvernaauwing, van volkomene verbeening, zoo zal ook ieder middel, dat de werkdadigheid van het hart, welke dezen hinderpaal moet overwinnen, vernietigt, nadeelig werken; daarom zullen in zulke gevallen opwekkende middelen, zoo als uitwendige huidprikkels (zuurdeegen) en inwendig naphthae en mur. ammon. nuttig zijn. In dit opzigt, geloof ik, ligt de gansche moeijelijkheid der vraag. Het is de vraag slechts, zijn er verschijnselen, waardoor wij omtrent de hoegrootheid van het beletsel gedurende het leven uitspraak kunnen doen? Zonder

twijfel. Het is de graad, de hoedanigheid, de hevigheid van het ziekelijk geluid, dat men door het stethoscoop waarneemt. Is er slechts een eenvoudig blaasgeluid voorhanden, zoo houdt men het er voor, dat het beletsel niet zoo aanmerkelijk is, (slechts gedeeltelijk kraakbeenige toestand of verbeening der klapvliezen); hoe meer dit evenwel het vijl- of raspgeluid nabij komt, hoe meer het een' metaal- een' scherpen klank heeft, (hetgeen hier het geval niet is), tot des te grootere ontaarding der klapvliezen moet men besluiten, en in dit laatste geval moet de digitalis voorzigtig worden aangewend. Eenigen hebben, om deze zwarigheid te mijden, eene schier belagchelijke aanwending van dit middel gemaakt, namelijk van de tinct. digitalis aeth., aan den eenen kant naphtha, aan den anderen digitalis, welke in deze bereiding eene geheel ondergeschikte rol speelt. — De werking der digitalis is bij verschillende personen zeer onderscheiden, verondersteld dat dezelve steeds oorspronkelijk is; men moet niet gelooven, dat men tot het voortbrengen van hare werking steeds groote giften behoeft. Ik heb dikwijls bevonden, dat het poeder der digitalis van $\frac{1}{2}$—1 gr. driemaal dagelijks toegediend, reeds zeer spoedig eene positive werking veroorzaakt. Men vange daarom liever met kleine giften aan, en klimme slechts voorzigtig, wanneer hare werking niet plaats grijpt. Ook vond ik, dat de werking der digitalis lang kan voortduren, zelfs 4—6 dagen na ter zijdestelling van het middel 1). — De hier aangewende gift is geene heroïsche, en daarom gaan wij ook met hare aanwending

1) Verg. het 138 ziektegeval.

voort. Daar wij evenwel krachtdadiger op het darmkanaal wenschten te werken, zoo zullen wij in plaats van het onschuldige taraxacum de tinct. rhei aquos. (℥j) bij de inf. digital. voegen.

6 November. De digitalisverschijnselen zijn dezelfde, als wij ze gisteren hebben waargenomen, in weerwil van het voortgezet gebruik van dit middel; in plaats van eenen hebben er nu evenwel drie brijachtige stoelgangen plaats gehad. De gunstige werking op de verschijnselen der verrigting is duidelijk: goede eetlust, zonder na bevrediging van denzelven ongemak te gevoelen, de hoest verdwenen, geen gevoel van angst, geene apnoea meer, zelfs bij de beweging; daar en tegen is de objective toestand van het hart en der lever dezelfde.

De nadeelige werking der digitalis staat in eene omgekeerde verhouding tot hare werking op de beweging van het hart en de afscheidingen; waar zij de pisafscheiding vermeerdert, en de beweging van het hart vertraagt, daar ontbreken over het algemeen de narcotische verschijnselen (zoo als droogheid der keel, duizeling, gezigtszwakte) en omgekeerd. Dit rigt zich somwijlen naar de wijze, waarop het middel wordt toegediend: wanneer men het extract of opgietsel der volkomen versche bladeren geeft, zoo ontstaan de narcotische werkingen veelvuldiger. Om deze ongunstige gevolgen, die zich vooral ligtelijk bij zoogenoemde zenuwachtige personen vertoonen, te verminderen, heb ik het acet. digitalis als zeer voordeelig bevonden, of zuiver met suiker, of in den vorm van eene verzadiging met subcarb. potass. toegediend.

Wij moeten nu nog eenmaal tot de vraag terugkomen,

of de volkomene herstelling der hartsaandoening van onzen lijder nog mogelijk is. De beantwoording derzelve hangt af van het opsporen der oorzaak. Na herhaald vragen en uitvorschen is het thans gebleken, dat de lijder voor ongeveer een jaar aan eene hevige rheumatische oogontsteking met groote neiging tot pannus-vorming heeft geleden; dit stemt overeen met de eerst voor eenige maanden waargenomene hartziekte. Even als zich in het oog pannus, heeft zich nu in de klapvliezen van het hart een dergelijk voortbrengsel gevormd. Ook voor de leveraandoening hebben wij nog eene oorzaak gevonden. De lijder heeft zich namelijk in eene houding en ligging bevonden, welke hem weinig beweging toeliet, en heeft bovendien volstrekt geen afkeer van sterken drank. — Wij hebben hier dus, zoo als men pleegt te zeggen de kerk om het dorp gedragen; doch wij hebben van het oorzakelijk verband der hartsaandoening en schurft moeten spreken, daar de lijder ons dit slechts heeft vermeld en wij geene idiopatische hartziekte konden aannemen. Thans kennen wij het verband beter.

7 November. Vergelijken wij den tegenwoordigen toestand van den lijder met dien van gisteren, in zoo verre bij verouderde ziekten in 24 uren eene verandering te verwachten is, zoo vinden wij, wat 1) de geneesmiddelverschijnselen aangaat, dat de werking der digitalis op de pisontlasting voortduurt, en die op de hartswerkdadigheid heeft toegenomen, (gisteren telden wij 54, heden slechts 48 slagen in de minuut), maar hiermede is de pols ook volkomen regelmatig geworden. Slechts twee brijachtige darmontlastingen hebben er sedert gisteren plaats gehad. — Wat 2) de ziekelijke

verschijnselen betreft, zoo is het genoeg, te kunnen zeggen, dat de toestand van den lijder zich in dezelfde gunstige verhouding bevindt. Wij zien thans wel nog geene narcotische werking der digitalis, doch uit zij zich nu toch wat te sterk op de hartswerkdadigheid, en willen wij haar daarom weglaten en, om de werking op het darmkanaal te vermeerderen, voorschrijven: ℞ solut. tartr. potass. (℥ β) ℥ v, tinct. rhei aq., mellag. tarax. aa ℥ j M.

9 November. In weerwil dat er sedert eergisteren geene digitalis meer is gebruikt duurt hare werking zoowel op de werkdadigheid van het hart als op de pisafscheiding nog voort; in den aanvang nam zij zelfs nog toe. Daar het voorgeschrevene geneesmiddel te sterk op de darmontlasting gewerkt heeft, zoo willen wij hare gift tot op de helft verminderen.

10 November. De werking der cathartica duurt in matigen graad voort. Ten gevolge daarvan zijn nu ook de leververschijnselen aanmerkelijk afgenomen: de zwelling, alsmede de gevoeligheid der kleine leverkwab is schier geheel geweken, de eetlust teruggekeerd en na den eten heeft de lijder geen gevoel van volheid en spanning meer. De werking der digitalis op de pisontlasting duurt nog voort, daar en tegen is de werking op de beweging van het hart weder afgenomen, en de pols, die tot op 34 slagen gedaald was, is nu weder tot op 58 geklommen; in diezelfde verhouding vertoont hij evenwel nu niet meer die gelijkvormigheid in de opvolging der slagen. De subjective hartsverschijnselen zijn volkomen verdwenen, daar en tegen blijft de hartstoot en het blaasgeluid hetzelfde. — Met inachtneming van

de onlangs gevondene oorzaak willen wij eene afleiding maken, en wel, daar de aandoening reeds langeren tijd bestaat, eene vrij krachtige, daar wij op de plaats, waar men het ziekelijk geluid hoort, een' halven duim van den tepel eene kleine piramidevormige moxa zullen laten afbranden, om, na afstooting der brandkorst, daar ter plaatse eene fontanel te houden.

11 November. De werking van het geneesmiddel op het darmkanaal beperkt zich; daar en tegen duurt die der digitalis op de nieren in gelijke mate voort, bevestigende hetgeen wij omtrent de nadeelige werking van dit middel hebben gezegd. Merkwaardig is de pols, die weder ongewoon langzaam (36 slagen in de minuut) en in diezelfde mate weder volkomen regelmatig geworden is. De beide hartsbewegingen volgen vrij snel op elkander en dan heeft er een lange stilstand plaats. Deze vermindering der snelheid van den pols valt te meer in het oog, daar wij gisteren eene moxa op de hartstreek lieten afbranden, welke eerder eene versnelling van den pols zou hebben moeten bewerken. Het afvoerende geneesmiddel zal voortgebruikt worden.

17 November. De geneesmiddel-werking der digitalis heeft thans opgehouden, de pols heeft 64 slagen in de minuut; wij bespeuren aan denzelven wel niet meer die regelmatigheid, welke wij gedurende de werking der digitalis waarnamen, doch geenszins dien graad van ongelijkheid als vroeger. — De subjective hartsverschijnselen zijn verdwenen, doch de objective dezelfde gebleven. De werking der de darmontlasting bevorderende middelen duurt naar wensch voort, en ten gevolge daarvan zijn de objective en verrigtings-verschijnselen der

lever geheel verdwenen. De huid- en pisafscheiding natuurlijk, de waterzuchtige verschijnselen geweken. — De brandkorst door de moxa veroorzaakt, is afgestooten, en zullen wij deze plaats nog langen tijd open houden.

De lijder werd uit de klinische zaal in eene andere afdeeling der Charité verplaatst.

18e ZIEKTEGEVAL.

Overvoeding en verwijding van het linker hart met ziekelijken toestand van de klapvliezen der a. aörta. — Gewrichts-rheumatismus. — Uitzetting der ribben in de hartstreek (Herzbuckel). — Eenzijdige scheiding door de huid. Narcosis door het gebruik van de digitalis. — Toeneming der hartsverschijnselen. — Scheiding door de urine. — IJlen. — Verband van hetzelve met de hartziekte.

---

28 Junij 1841. Friedrich adlung, kleermaker. Hier hebt gijl. een schoon mengsel, eene vereeniging van allerlei ziektetoestanden. Terwijl wij eerst slechts de afzonderlijke toestanden naauwkeurig willen scheiden en splitsen, zullen wij daarna onderzoeken, in welken zamenhang zij met elkander staan. — Het eerste, wat ons moet in het oog vallen, zijn de verschijnselen in het

centraalorgaan van het vaatstelsel. Reeds sedert zijn twaalfde jaar klaagt de lijder over hartsverschijnselen, die van jaar tot jaar zijn toegenomen; en toch was het niet dit lijden, dat hem hier deed binnenkomen, maar een ander, dat wijzigend op het grondlijden werkte; intusschen vereischt het hartlijden in de eerste plaats onze opmerkzaamheid. Al dadelijk valt de klopping der carotides en het eigendommelijk brommen derzelven, vooral der regter, in het oog; onderzoekt men het hart, zoo zien wij reeds, dat de hartslag zich ver uitstrekt; de percussie toont in grooten omvang tot aan de derde rib en bovendien ver ter regter zijde den matten hartklank aan; daarmede stemt overeen de uitkomst der auscultatie; — alzoo een bewijs, dat het hart vergroot is, overvoed willen wij nog niet zeggen. Onderzoekt men de hartgeluiden met het stethoscoop naauwkeuriger, zoo vindt men een' vermeerderden stoot, vooral der linker kamer, en daarmede overeenkomende links van den borstbeensrand de geluiden duidelijker, terwijl zij een weinig hooger door een ziekelijk geluid, een vijlgeluid, worden verdoofd. Deze daadzaken bewijzen dat hier overvoeding en verwijding van het linker hart en ziekelijke toestand van den klapvliestoestel der a. aorta voorhanden zijn. Daarmede stemt overeen de onregelmatigheid van den pols, welke dikwijls tusschenpoozingen maakt. Er zijn evenwel nog andere verschijnselen bij den lijder te voorschijn gekomen, namelijk die van heeten rheumatismus, vooral in de handgewrichten. Wij hebben daaromtrent reeds onderzoek gedaan; hij zegt evenwel daaraan nimmer te hebben geleden. Buitendien hebben wij met eene koorts te maken, die het gewrichtsrheumatisme

vergezelt, die evenwel volgens den zwakken pols (92 slagen in de minuut hebbende), de drooge tong, het kleverig, uitputtend zweet een torpide karakter heeft. — Wij hebben dus met een hartlijden te doen, waarbij zich een gewrichtsrheumatisme heeft gevoegd, 't welk van eene torpide koorts vergezeld is.

Voorschrift: ℞ Inf. herb. digital. (℈ j) ℥ iv, mucil. saleb. ℥ ij, aq. lauro-cer. ʒ ij, syr. simpl. ℥ j. M. S. Alle 2 uren eenen eetlepel vol te nemen. Inwikkeling der lijdende gewrichten in werk.

29 Junij. De regter carotis doet het verschijnsel van bromming in hoogen graad voelen en hooren, aan de overige vaten is daarvan niets waar te nemen; het is zonderling, dat dit verschijnsel dikwijls slechts aan sommige slagaderen voorkomt, zoo b. v. aan de cruralis. In de verschijnselen van het verouderde hartlijden zullen wij geene verandering kunnen verwachten; slechts in zoo verre zal dit mogelijk zijn, als het van den op nieuw ontstanen rheumatismus afhankelijk is. Wanneer er bij eenen persoon, die aan hartziekte lijdt, een nieuw met koorts verbonden ziekteproces, waarin het hart de hoofdrol speelt, ontstaat, zoo is het duidelijk dat er alsdan veranderingen in deszelfs werkdadigheid moeten plaats grijpen; hoe evenwel eene met koorts verbondene ontsteking verandering in een reeds ontaard hart te weeg brengt, dat is bij de hartziekten, ofschoon in nieuweren tijd met voorliefde beoefend, eene nog op te lossen vraag, en heeft tot tegenwerping van de onzekerheid der onderkenning dezer ziekten aanleiding gegeven, daar menige vroegere verschijnselen door de nieuwe worden verdoofd en op den achtergrond treden. — Het gewig-

tigste is thans, te bepalen, welke veranderingen de kortelings ontstane rheumatismus en de daarmede verbondene torpide koorts heeft ondergaan. De gewrichtspijnen zijn verminderd; de pols heeft 96 slagen in de minuut, is eenigzins snorrend, de tong droog en glad, de urine rood en zeer zuur, de huid zweetende.

Het zelfde voorschrift als gisteren, en bovendien bicarbonas sodae tot drank.

30 Junij. Er bestaat hier slechts eene geringe verandering in den vorm van den voorsten borstwand, ter plaatse van de hartstreek, zoo als men ze anders bij kinderen, wanneer zij door deze hartsaandoening worden aangetast, zoo dikwijls aantreft, namelijk beginnende uitzetting der ribben in de hartstreek. Terwijl het hart in grootte toeneemt en met vermeerderde sterkte tegen den borstwand slaat, wordt deze, wanneer de ribben nog kraakbeenig zijn, naar voren gestuwd, hetgeen voor den lijder steeds een gunstig geval is, want wanneer in lateren leeftijd na de verbeening der ribben, derzelver rekbaarheid ophoudt, zoo kan het hart zich niet meer in deze rigting uitzetten, maar dringt de long achter- en opwaarts, waardoor gedeeltelijk de nadeelige invloed op de ademhaling wordt te weeg gebragt. Ik heb meermalen gezien, dat bij deze gunstige verandering der borstkas de kinderen, zelfs wanneer de ziekte zeer aanmerkelijk was, zich veel beter bevonden, dan volwassenen, bij welken de kwaal nog lang zoo ver niet gevorderd, maar de gunstige vormverandering niet ontstaan was. Hier vindt gijl. zoodanige beginnende uitzetting in den omtrek der 6e en 7e rib 1).

---

1) Er komt somtijds eene tegenovergestelde verandering in den

De verschijnselen van het vroegere hartlijden zijn genoegzaam dezelfde, daar en tegen die van den kortelings ontstanen rheumatismus en der koorts veel verminderd; doch er is een ander verschijnsel in het hart te bespeuren, dat ook tot het rheumatisch proces behoort: namelijk, dat het ziekelijk geluid der aorta-klapvliezen veel duidelijker te hooren is. Het moet ons onder deze omstandigheden onaangenaam zijn, dat de gewrichtsrheumatismus slechts onder een rijkelijk zweet en niet tevens onder werkdadige urinescheiding verdwijnt. Daar tegen kunnen wij niet anders handelen, dan wij gedaan hebben: wij hebben den lijder een opgietsel van digitalis, en tot drank het bicarbonas sodae toegediend, ten einde het ziekelijk voortbrengsel onzijdig te maken, en met de urine te verwijderen; de lijder heeft daarvan tot nu toe

---

vorm der borstkas voor, eene indrukking van het onderste gedeelte derzelve en in het bijzonder van het zwaardsgewijs uitsteeksel van het borstbeen, bepaaldelijk ten gevolge van sommige ambachten, waarbij dit deel aanhoudend tegen een vast ligchaam drukt, van daar bij schoenmakers, gordelmakers en derg. Op de nadeelige werking van deze wanstaltigheid maakte SCHOENLEIN bij een' anderen lijder met de volgende woorden opmerkzaam.

»Wij vinden hier de nadeelige werking van het ambacht, dat »de lijder uitoefent (hij is schoenmaker), op zijn ligchaam, name»lijk de indrukking van het zwaardsgewijs uitsteeksel van het »borstbeen, waardoor de beweging van zijn ten gevolge van het »rheumatische ziekteproces lijdende hart belemmerd werd. Is nu »het zwaardsgewijs uitsteeksel lang, zoo wordt ook de maag in hare »verrigting, vooral bij de spijsvertering, gestoord. Dit geeft dikwijls »aanleiding tot onderbuiksaandoeningen, maagziekten, hypochon»drische gemoedsstemming enz.".

dr. β gebruikt, en er is nog geene verandering in de urine ontstaan, zij is nog donker en zeer zuur.

1 Julij. Ook is heden, doch niet aanhoudend, in de cruralis het snorren waar te nemen. De belemmering in de ademhaling, alsmede de hartkloppingen zijn afgenomen, de objective verschijnselen zijn dezelfde. De koorts is veel verminderd (80 slagen in de minuut), doch allen onder huid-scheiding, en dit is bij hartsaandoeningen steeds ongunstig, daar men, zoo lang de urine-scheiding ontbreekt, moet vreezen, dat de aandoening der klapvliezen voortgangen maakt. De lijder heeft thans $1\frac{1}{2}$ dr. soda gebruikt, en evenwel is de urine nog zeer zuur; zoo rijkelijk is de afscheiding van het piszuur!

2 Julij. De hartsverschijnselen zijn dezelfde, de gewrichten blijven vrij, de urine-afscheiding echter ontbreekt in weerwil van alle aangewende middelen. Gisteren avond vertoonde er zich eene geringe koortsverheffing. Maar er is sedert gisteren eene reeks van nieuwe verschijnselen ontstaan: men neemt links van de middellijn des ligchaams in de bovenbuiksstreek de klopping der aorta duidelijk waar, en regts, vrij gelijktijdig daarmede, eene meer golvende beweging, welke wij wel aan de onderste holle ader moeten toeschrijven, het regter hypochondrium is daarbij niet opgezet; drukking onder het zwaardsgewijs uitsteeksel brengt terstond bij den lijder benaauwdheid te weeg, hetgeen eveneens aandoening der onderste holle ader te kennen geeft. Het geheele verschijnsel schijnt meer van eene volheid der holle ader af te hangen. Er is ook braking ontstaan, hetgeen wij evenwel aan het gebruik der soda zouden kunnen toe-

schrijven, welke den lijder walging veroorzaakt. Zij kan daarom worden achterwege gelaten.

3 Julij. Van de zoogenaamde passive, tot de ziekte behoorende verschijnselen kunnen wij geene wezentlijke verandering vermelden: de gewrichten blijven vrij, de hartsverschijnselen dezelfde; braking heeft er sedert gisteren niet meer plaats gehad; maar steeds is nog de pijnlijkheid in de leverstreek en de golvende beweging daar ter plaatse aanwezig. De tong is vochtig, de huid uitwasemende, maar niet met een kleverig zweet bedekt, de urine evenwel blijft steeds zonder verandering; zij blijft als vroeger, met piszuur en kleurstof verzadigd zonder bezinksel, hetgeen wij te minder konden verwachten, daar wij de soda wegens de neiging tot braken hebben ter zijde gesteld. Er is evenwel sedert gisteren een nieuw verschijnsel ontstaan: verandering in den rythmus van den hart- en slagaderpols, niet slechts dat de menigvuldigheid van den pols tot 62 slagen in de minuut is gedaald; maar ook zoowel de hart- als slagaderpols toont eenige onregelmatigheid aan. Hier verkeeren wij nu in onzekerheid: is dit geneesmiddel- of ziekteverschijnsel? het kan het laatste zijn; want er bestaat eene ziekte van het klapvlies der aörta. De beslissing der vraag zou aan eenige zwarigheid onderhevig kunnen zijn; wanneer men echter bedenkt, dat de verschijnselen van het klapvlies-lijden reeds vroeger voorhanden waren, en sedert gisteren geenszins zijn toegenomen, zoo is reeds om die reden aan te nemen, dat de verandering in de menigvuldigheid en den rythmus van den slagaderpols niet met de ziekte in betrekking staat. Maar er zijn ook andere verschijnselen van de digitalis voorhanden, zoo als het trager worden van den

pols; ook de gisteren voorhandene braking zou wel veroorzaakt kunnen zijn door het gebruik der digitalis en niet, zoo als wij gisteren meenden, der soda. In allen gevalle zullen wij de gevolgtrekking maken, dat wij de digitalis moeten ter zijde stellen; in plaats daarvan zullen wij den lijder voorschrijven: R. nitr. gr. iij, mur. ammon. gr. ij, subcarb. magnes. gr. viij, sacch. alb. gr. x M. S alle 2 uren te nemen.

5 Julij. Bij den eersten oogopslag zult gijl. heden de verandering in de urine bespeuren; zij wordt in grootere hoeveelheid geloosd, en toont eene andere hoedanigheid aan: zij is helderder geworden, doch slijmigtroebel, reageert wel nog steeds zuur, maar niet zoo sterk als vroeger; dit is reeds een gunstig verschijnsel. De rythmus van den hartslag is weder gelijkvormig geworden, ook is hij weder even menigvuldig als vroeger (80); de hartsverschijnselen zijn ten opzigte van de uitgebreidheid van den hartslag, van de uitgebreidheid der hartgeluiden en van het ziekelijk hartgeluid gelijk ook het snorren der carotis dezelfde; met opzigt tot de verschijnselen van het heete rheumatisme treffen wij eene meer gunstige verandering aan: niet slechts dat de gewrichten vrij blijven, het ziekelijk hartgeluid afneemt, maar ook is de urine gunstig veranderd, daarin namelijk, dat de zoo lang door ons gewenschte uitscheiding aanvangt, maar onder een' ongewonen vorm. Wanneer ook in het algemeen in deze ziekte het uitscheidingsproces onder den vorm van een rood poederachtig pisbezinksel plaats heeft, zoo vertoont zich toch niet zelden eene dergelijke uitscheiding in een meer geel bezinksel, dat in vele gevallen schijnbaar uit taaije slijm bestaat, maar bij naauwkeuriger onderzoek

piszure ammonia toont te zijn, die slechts eene bijmenging van kleurstof mist; men mag zich daarom hier niet door de slijmige uitscheiding in de urine laten misleiden 1). Wat eindelijk de geneesmiddel-verschijnselen aangaat, gelijk wij de misselijkheid, de brakingen bovenal de storing in den rythmus der hartsbeweging, alsmede de verandering in de snelheid van den pols als zoodanige aanzagen, zoo zien wij, dat, nadat de digitalis is ter zijde gesteld, deze verschijnselen zijn verdwenen. — Bijzonder onaangenaam was het ons bij den lijder, dat bij de groote organische verandering van het hart, de later ontstane rheumatismus van eene torpide koorts vergezeld ging, en dit maakte bij de complicatie der hartziekte de behandeling moeijelijk. Des te aangenamer moet het ons zijn, dat de koorts thans schier geheel is verdwenen.

9 Julij. De verschijnselen van den rheumatismus in de gewrichten, van welken vroeger bijzonder de handgewrichten waren aangetast, vertoonen zich niet meer, maar sedert den laatsten nacht weder eene toeneming der hartsverschijnselen en wel van die, welke betrekking hebben op den klapvliestoestel. Er kan geen twijfel bestaan, dat deze toeneming haren grond heeft in het, ten gevolge van het rheumatisch ziekteproces, hernieuwen van de ontsteking dezer deelen, hetgeen te duidelijker is, daar reeds sedert voorgisteren de onbeduidende uitscheidingen in de urine hebben opgehouden, en voor de tegenovergestelde hebben plaats gemaakt: de urine wordt namelijk in minder hoeveelheid geloosd, is donker gekleurd en reageert in hoogen graad zuur. De toegenomene harts-

---

1) Vergel. pag. 253 en 254.

verschijnselen zijn: gevoel van drukking, zwaarte in de hartstreek, benaauwdheid, onrust; de lijder gevoelt bij geenerlei ligging wezentlijke verligting, waarom hij ook den laatsten nacht slapeloos en zeer onrustig doorbragt; de hartslag strekt zich ver uit, de stoot is vermeerderd, en bovenal het ziekelijk hartgeluid weder zeer duidelijk op de bekende plaats; voorts stoornis in den rythmus der hartsbeweging, een pulsus inaequalis, dien wij nu niet meer als een verschijnsel der digitalis kunnen beschouwen, maar in zamenhang met de overige symptomen als een ziekelijk verschijnsel. Reeds STOKES heeft daarop opmerkzaam gemaakt, dat een ongelijke pols (zoowel ten opzigte van den rythmus als van de sterkte) in hartziekten een ongunstiger verschijnsel is, dan een tusschenpoozende. Ik kan deze stelling naar mijne eigene ervaring slechts bevestigen. — Bij de vermelde verschijnselen heeft zich nog eene vermeerderde koorts gevoegd: de huid is gesloten, de urine in hoeveelheid verminderd en rood gekleurd, sedert 24 uren is ook de menigvuldigheid van den pols aanmerkelijk toegenomen, van 70 tot op 98 slagen in de minuut, tevens is ook de hoedanigheid van denzelven veranderd; hij is ongelijk, en vertoont een eigendommelijk snorren aan de radialis en aan de carotis. Alle deze daadzaken laten geen' twijfel over, dat er weder eene toeneming van het rheumatische proces is ontstaan, dat zich evenwel tot het, de klapvliezen bekleedende, inwendige vlies van het hart bepaalt.

Voorschrift: plaatselijke bloedsontlasting door bloedige koppen, een spaansche vliegpleister op de hartstreek en eene infus. digital. van 6 gr. op ℥ v met ʒj nitr. tot inwendig gebruik.

10 Julij. De hartsgeluiden zijn in sterkte maar niet meer in uitgebreidheid dezelfde, thans is de pols volkomen regelmatig, er is geene belemmering meer in de ademhaling; de urine evenwel maakt nog steeds geene uitscheidingen, even als gisteren.

12 Julij. De toeneming, die in de hartsverschijnselen ten gevolge van het rheumatisch ziekteproces had plaats gehad, is thans weder genoegzaam geweken. Daar deze beterschap onder veranderingen in de urine, die wij vroeger vergeefs in dezelve zochten, plaats had, zoo is zij ons zeer welkom; de urine namelijk vertoont niet slechts eene troebeling maar ook een roodachtig bezinksel. De pols is regelmatig, zijne menigvuldigheid tot op 84 slagen in de minuut gedaald, heeft niet meer dat snorrend geluid, ofschoon dit verschijnsel nog steeds aan de carotis is waar te nemen. Ook de benaauwdheid op de borst is geweken.

Het voorgeschreven geneesmiddel kan voortgebruikt worden.

13 Julij. Wij zagen gisteren de zoo lang gewenschte uitscheiding in de urine, die evenwel heden weder verdwenen is; intusschen heeft de urine eene verandering ondergaan; ofschoon in hoeveelheid en hoedanigheid nog niet natuurlijk, is zij toch niet meer rood, donker en zeer zuur.

De eigendommelijke ziekteverschijnselen blijven op dezelfde hoogte, als vóór het ontstaan van het rheumatische proces: de overvoeding en verwijding van het jinkerhart, benevens het lijden van het klapvlies der aorta blijft overig, zoodat wij thans het rheumatisch proces als geëindigd kunnen beschouwen, en nog slechts de organische verandering van het hart voor ons hebben;

doch hier zal onze behandeling hare grenzen vinden; want wij zullen het klapvlies-lijden van den lijder niet kunnen uitpraepareren, noch zijn verwijd hart tot zijnen natuurlijken omvang kunnen zamendrukken. Daar bovendien de digitalis reeds weder hare werking in den pols begint te toonen, zoo zullen wij dit middel achterwege laten, vooral daar ik ul. reeds heb gezegd, dat de digitalis bij hartziekten met omzigtigheid moet worden aangewend 1).

15 Julij. Sedert gisteren avond zijn er bij den lijder ijlingen ontstaan: hij is slechts met moeite in het bed te houden, schreeuwt hevig, en weet niet, waar hij is. Over het verband dezer zielsstoornis met hartziekten is men het nog in het geheel niet eens; eenigen hebben zelfs beweerd, dat alle zielsziekten uit hartziekten ontstaan, doch is dit over het algemeen niet juist 2). Men kan het een geluk voor hartlijders noemen, wanneer deze opvolgende zielsstoornissen te voorschijn treden; want bij hun ontstaan zijn de martelende verschijnselen der hartziekte als weggeblazen, de nachten zijn rustig, worden niet meer door asthmatische aanvallen gestoord; zelfs de omstanders verheugen zich daarover, terwijl de arts maar al te goed weet, wat deze rust te beduiden heeft.

Voorschrift: ℞ aq. laurocer. ℥ij, tinct. opii benzoic. ℥ β M. S. alle 2 uren 14 druppels te nemen. — Waschingen met sapo aromat., en lavementen van asa foetida en valeriaan.

---

1) Zie pag. 272 en 273.

2) Vergel. het 16e zicktegeval.

16 Julij. Wij hebben den lijder gisteren in eenen schrikverwekkenden toestand verlaten, die eenen snellen ongunstigen uitgang dreigde te veroorzaken. Ofschoon de toestand heden ook al minder vrees inboezemt, zoo zoudt gijl. u zeer vergissen, als gij u weder aan voorbarige hoop zoudt overgeven; want de hartsverschijnselen duren in gelijke mate voort, die van overvoeding en verwijding van het hart, alsmede van het lijden van het aörtaklapvlies zijn dezelfde, ook de ongelijkheid van den hart- en slagaderpols, slechts een gedeelte van deze nieuwe verschijnselen is een weinig verminderd. Gisteren namelijk troffen wij voor de eerste maal eene storing in de hersenen aan, en ten gevolge daarvan was bij den lijder het subjective gevoel van zijn hartlijden verdwenen, eene ware winst voor zulke lijders, daar zij bij het ontstaan der zielsstoornis voor een groot gedeelte van hunne kwalen bevrijd zijn; men ziet hoe zulke lieden, die weken lang buiten het bed moesten doorbrengen, bij het ontstaan dier verschijnselen het bed zoeken en geheel plat kunnen liggen. Ook onze lijder ligt niet meer zoo hoog en klaagt volstrekt over niets; het bewustzijn van zijn ligchamelijk lijden is geweken. Nu en dan zouden er zich bij hem verschijnselen van prikkeling in het spierstelsel, trekkingen zoo als in den St. Vitusdans vertoond hebben. Wezentlijk staan die verschijnselen van het hoofd niet zoo geheel buiten zamenhang, de asthmatische aanvallen, vooral de angina pectoris, vormt de middelste schakel, meestal blijft de aandoening hier slechts staan; maar wanneer zij deze grens overschrijdt, dan treedt de zielsstoornis in, welke dus slechts als eene hoogere ont-

wikkeling der stoornis van het hart is te beschouwen 1).

---

1) Een ander niet ongewoon gevolg van hartziekten, vooral van de overvoeding en klapvlies-gebreken van de linker kamer, moge hier nog vermeld worden, de apoplexia cerebri. Bij dien boven (aanmerking pag. 282) aangevoerden schoenmaker liet SCHOENLEIN zich daaromtrent dusdanig uit: »Er is hier eene vrij ruime neusbloeding ont»staan, die in zulke toestanden, als de onderhavige, veel gunstiger »werkt, dan iedere kunstmatige ontlasting; zij geeft hier evenwel »nog tot eene andere beschouwing aanleiding, namelijk tot de over»weging eener daadzaak, die ook door anderen is opgemerkt, maar »weinig in aanmerking schijnt genomen te zijn, namelijk dat »personen die aan hartsaandoening lijden, een' grooten aanleg »tot bloedvloeijingen uit het hoofd en in de schedelholte hebben, »en dat door deze laatsten de doodelijke uitgang zelfs bij niet »ver gevorderd lijden kan veroorzaakt worden. In dit geval, »waar de bloeding naar buiten plaats had, is zij weldadig; waar »zij evenwel binnen de schedelholte plaats heeft, moge zij wel voor »het hartlijden heilzaam zijn, maar is zij voor den lijder steeds »verderfelijk. Daarom moet bij personen, die aan eene hartziekte »lijden, vooral aan overvoeding der linker kamer, de mogelijkheid »dat er hersen-beroerte kan ontstaan, steeds in aanmerking worden »genomen, daar door dezen secundairen toestand personen, die nog »lang met hun hartlijden hadden kunnen leven, ligtelijk daaraan »bezwijken. Bij zulke personen moeten alle ligchamelijke en ziels»prikkels vermeden, en op het darmkanaal en de nieren afleidend »gewerkt worden.

»Het moge hier de plaats zijn, nog de volgende woorden, die SCHOEN»LEIN bij een' anderen, door gewrichtsrheumatismus aangetasten »lijder sprak, te vermelden.

»Wij hebben hier een' anderen lijder, door dezelfde ziekte als »zijn buurman aangetast; doch doet het ziekteproces zich bij dezen »geheel anders dan bij den ander voor; gijl. ziet hier weder regt »duidelijk de wijziging van het ziekelijk voortbrengsel door de in-

19 Julij. Het toeval, waarvan wij vreesden, dat het den doodelijken uitgang zoude te weeg brengen is thans

---

»dividualiteit van den lijder. De gewrichtsaandoening is hier zeer »gering, doch heeft nog steeds het karakter van rheumatismus »vagus. Zoo lang deze plaatsverandering der verschijnselen in de »uitwendige deelen plaats heeft, is het juist van geene groote »beteekenis; doch heb ik steeds den rheumatismus fixus liever, »daar men bij den eersten niet zeker kan zijn, dat er niet door »eene onbeduidende stoornis eene verplaatsing naar inwendige deelen »ontstaat. Het is dikwijls een merkwaardig verschijnsel bij den »rheumatismus', hoe rasch dezelve van plaats verandert, dikwijls »met bliksemsnelheid. Ik herinner mij nog levendig een geval »(het betrof een schrijnwerkersknecht), waar de handgewrichten »sterk gezwollen, rood en zeer pijnlijk waren; in weinige minuten »verminderde de zwelling, verdween de roodheid, hield de pijn »op en binnen weinige oogenblikken was het oog op het hevigste »aangetast. Reeds na eenige uren, zag men de zwelling en rood- »heid van het oog weder verdwijnen, en zich carditis ontwikkelen, »toen verdween ook hier weder de aandoening, en tastte de ge- »wrichten aan. Zulke sprongen hadden er 3 à 4 in de 24 uren »plaats. Ten laatste bepaalde de aandoening zich tot het hart, »en eindigde met ontaarding van hetzelve, met overvoeding en ver- »wijding en gebreken der klapvliezen. — De longen en het hart »zijn hier vrij; daarentegen vertoont zich hier een ander verschijnsel, »dat niet zoo veelvuldig bij eenvoudig gewrichtsrheumatismus voor- »komt en onze aandacht verdient. De lijder heeft reeds eergisteren »eene neusbloeding gehad, die zich gisteren avond heeft herhaald, »gelijktijdig met de koortsverheffing en voorafgegaan van verschijn- »selen van bloedsaandrang. Deze bloedvloeijing komt bij heeten »rheumatismus, door den genius epidemicus veroorzaakt, in sommige »jaargetijden veelvuldiger voor, waarin zij dan ook bij andere »ziekten niet zelden plaats heeft. Vooral wanneer de genius epi- »demicus nervosus, wanneer de typheuse koorts als tamelijk ver- »spreide epidemie heerscht, heb ik bij heeten rheumatismus deze

voorbij. In dien schrikbarenden toestand moesten wij ons tot bedarende middelen bepalen, daar het toeval zijnen oorsprong had in het organisch hartlijden, welks genezing buiten het bereik der kunst ligt. Na het gebruik dier middelen ontstond er rust, en als eigenlijke zenuwscheiding een verkwikkende slaap; reeds van eergisteren op gisteren en nog meer van gisteren op heden. Zoo gevoelt zich dan de lijder heden zeer wél en voortreffelijk. Dat wij niet in zijne meening knnnen deelen, bewijst reeds een blik op de hartstreek, en wanneer wij de hand of het stethoscoop bezigen, zoo weten wij wel wat de ophouding der verschijnselen te beduiden heeft;

»bloeding zien ontstaan; zij is dan nooit een aangenaam verschijnsel, »want wanneer zij wederkeert volgt er eene verandering in het »karakter der koorts en op den rheumatismus ontwikkelt zich, »om mij van het gebruikelijke woord te bedienen, parasitisch de »typheuse koorts. Onder deze omstandigheden heeft men vooral »op den toestand van den pols en van de regio ileo-coecalis te »letten. Ik heb in 1836 en 1837 meermalen de vorming van »het thypheuse proces uit het rheumatische waargenomen; ge»woonlijk gingen er bloedvloeijingen vooraf, en eene verandering »van het ziektekarakter had plaats. — In dit geval was de bloe»ding niet gering, en moet ons voorzigtig in onze voorzegging maken, »doch moet hier worden opgemerkt, dat het sensorium na de neus»bloeding vrij is geworden, geene verandering, geene toeneming »der koorts heeft plaats gehad, en dat alle afscheidingen behoorlijk »geschieden, bepaaldelijk, dat de urine het kenmerkende persik»bloesem-rood bezinksel vormt. — Ik herinner ul. nog ten slotte »dat de artsen, die zich met het onderzoek van bloederfamiliën »hebben bezig gehouden, hebben beweerd, dat bij dezen de rheu»matismus en de podagra te huis behoort, en deze ziekte in een »oorzakelijk verband staan tot de bloeding.

het is hier even als met de aanvallen van angina pectoris; deze gaan voorbij, maar hunne bron blijft dezelfde. Zoo is ons ook hier de toekomst van den lijder klaar en duidelijk. — Wat in dit geval de zaak juist erg maakte, was de complicatie van het rheumatisch ziekteproces, welke het den minsten weêrstand biedende, het ziekelijk kwetsbare orgaan in dit bijzonder geval aantastte; wat de zaak evenwel nog deed schikken, was de nog niet plaats hebbende verbeening van de kraakbeenen der ribben, waardoor, ten gevolge der vergrooting van het hart, eene uitzetting der ribben in de hartstreek kon ontstaan.

Daar de lijder eene meerdere rust en koeleren warmtegraad behoefde, zoo werd hij van de klinische zaal verplaatst; zijn toestand bleef lijdelijk, en zoo verliet hij den 25en Augustus de ziekeninrigting.

19e ZIEKTEGEVAL.

Rheumatismus der buikspieren. — Beperking van denzelven in de pyramidaal-spieren. — Gebrek aan urine-scheiding. — Afgang van etter met de stoelontlasting. — Genezing.

---

12 Junij 841. Theodor Müller, goudsmid, 22 jaren oud. De lijder, een krachtvol, bloedrijk persoon, heeft zich den 7 Junij bij zijnen arbeid sterk verhit, en daarop de onvoorzigtigheid begaan, van met eene uitwasemende huid, in dit koude regenachtige weder, naar huis te gaan.

In den volgenden nacht werd hij door eene pijn aangetast, die in de maagkuil aanving, zich verspreidde, dwalende den buik rondtrok, maar zich eindelijk meer boven de schaambeensvereeniging vastzette en vereenigde; bij iedere drukking en betasting nam zij toe, ook ontstonden er spoedig belemmeringen in de pislozing. Een ontboden arts gaf hem een braakmiddel, en liet hem daarna nog laxeren. Het gevolg was, zoo als men kon verwachten, ongunstig, en zoo kwam de lijder gisteren, den 4en dag der ziekte in de charité. De plaatselijke en algemeene verschijnselen vereischten dadelijk eene werkdadige behandeling; na eene algemeene en plaatselijke bloedsontlasting is nu de ziekte ten beste gekeerd, zonder evenwel geheel verdwenen te zijn. — Wij treffen thans den volgenden toestand aan: de buik is niet opgezet, maar in de rigting der regte buikspieren gespannen; hij is slechts op ééne plaats, namelijk digt boven de schaambeensvereeniging, in den omtrek der pyramidaal-spieren, bij betasting zeer gevoelig; er is evenwel thans geene belemmering in de pislozing meer voorhanden. De urine is eenigzins donker gekleurd, doch zonder bezinksel. De algemeene terugwerking is schier nul: de pols natuurlijk, de huid week, open, de tong een weinig beslagen; de vroeger voorhandene stoelverstopping is reeds door een lavement opgeheven.

Ongetwijfeld was hier vroeger ontsteking der buikspieren met neiging tot voortplanting op het buiksvlies voorhanden; zoo zien wij meermalen de ontsteking van het buiksvlies met rheumatische aandoening der buikspieren aanvangen, even als de ontstekingen van het borstvlies doen, die dikwijls door ontsteking der borstspieren wor-

den voorafgegaan. Dat hier een spierlijden aanwezig is, toont de plaatsverandering der pijn en de hoedanigheid derzelve aan. Nadat nu de pijn eenigen tijd heeft gedwaald, bepaalt zij zich tot ééne plaats en blijft daar; de buikspier-rheumatismus kiest daartoe meestal de volgende plaatsen uit: 1) de regte buikspieren, in welker scheede ligtelijk de overgang in ettervorming volgt; 2) de pyramidaal-spieren, hetgeen te merkwaardiger is, daar dit paar spieren volgens de ontleedkundigen niet steeds voorhanden zou zijn. Ook hier is dikwijls de overgang in ettering niet steeds tegen te gaan. Er zijn mij gevallen voorgekomen, waarin driemaal de verdeeling gelukte, maar waar het de vierde keer zelfs na de spoedigste behandeling niet mogelijk was de ettering te voorkomen. Ik heb bij deze abscesvorming dat merkwaardige gezien, dat mij in den beginne zeer ontstelde, dat na opening van het absces de etter, van eene goede hoedanigheid, eenen doordringenden urine-reuk had; ik vreesde, dat er eene doorboring der blaas had plaats gehad; bij naauwkeuriger onderzoek bleek het evenwel, dat dit niet het geval was, maar deze reuk slechts door het proces der exosmose was veroorzaakt geworden. Later heb ik nog meerdere gevallen van dien aard gezien. — In ons geval, waar de hoofdzetel in de streek der pyramidaalspieren heeft plaats gegrepen, zullen wij op de geuite mogelijkheid onze aandacht moeten vestigen, en de zaak niet ligtvaardig behandelen. Wij willen daarom dadelijk op de pijnlijke plaats de plaatselijke bloedsontlasting laten herhalen, de bloeding in een warm bad onderhouden eene streng ontstekingwerende voeding en eene eenvoudige verzadiging voorschrijven.

14 Junij. Er schijnt hier datgene te zullen ontstaan, wat zal bevestigen hetgene ik ul. onlangs omtrent den mogelijken uitgang dezer ziekte heb gezegd; want de streek boven de scharmbeensvereeeniging, overeenkomende met den bodem der blaas, vertoont zich nog steeds pijnlijk en opgezet, ofschoon de belemmering bij de pispozing geheel verdwenen is. De terugwerking van het vaatstelsel is matig, maar er willen zich volstrekt geene scheidingen vormen; de urine blijft helder. De tong nog sterk beslagen, ook de smaak tegennatuurlijk.

Laat ons inwrijvingen van kwikzalf met ol. hyosciam. in de blaasstreek doen, deze plaats met een afkooksel narcotische kruiden bevochtigen, het warme bad herhalen en den lijder inwendig eene oplossing van mur. ammon. (ʒj) met tart. emetic. (gr. j) toedienen.

15 Junij. De hoofdzetel blijft voortdurend te dezer plaatse boven de schaamsbeensvereeniging, hetgeen ik van vele gevallen van rheumatismus der buikspieren gegelegenheid heb gehad waar te nemen. Gisteren avond is er eene aanmerkelijke toeneming der plaatselijke aandoening ontstaan: meerdere pijnlijkheid, zelfs bij ligte betasting en in grootere uitgestrektheid; daarom werd er weder eene plaatselijke bloedsontlasting verrigt, waarop eene vermindering der verschijnselen plaats had. En toch is het zeer twijfelachtig, of hier nog eene volkomene verdeeling zal plaats hebben. Ik herhaal het, ik zag dikwijls, dat wanneer de aandoening meermalen wederkeerde, de verettering, in weerwil van de doelmatigste behandeling, niet kon worden tegengegaan; dit is een bij rheumatismus der buikspieren (of, zoo als men hetzelve nog ten onregte heeft

genoemd, peritonitis externa, of muscularis) door de ervaring bewezene stelregel. — Men kan hier nog de vraag doen: zijn het de personen, die pyramidaalspieren bezitten, bij welken de rheumatische ontsteking der buikspieren bij voorkeur in verettering overgaat? Deze stelling zoude de algemeene ziektekundige wet meer volkomen maken, dat ieder orgaan, welks bestaan van eene vroegere ontwikkeling dagteekent, groote voorbeschiktheid tot ziekworden heeft, dat als het ware door het ziekteproces wordt ingehaald, wat gedurende de ontwikkeling is verzuimd geworden (eene soort van latere ontwikkeling).

Thans, in den morgenstond zijn zoowel de plaatselijke als de algemeene verschijnselen zeer verminderd: de pijnlijkheid der lijdende plaats is gering, schier geene koortsreactie, ruime huiduitwaseming, terwijl de urine intusschen helder blijft, en het kritische rheumatische bezinksel nog in dezelve gemist wordt.

16 Junij. Er is gisteren avond weder eene verheffing der plaatselijke aandoening boven de schaambeensvereeniging ontstaan, die weder door eene plaatselijke bloedsontlasting werd bestreden, waarop een rustige nacht volgde. Thans klaagt de lijder over niet de minste pijn meer in de buikspieren; de vroeger gezwollene plaats is geslonken, ongevoelig, de koortsverschijnselen zijn geheel verdwenen, de huid is open en vochtig, de urine wordt in grootere hoeveelheid geloosd, is natuurlijk van kleur, een weinig slijm bevattende, doch geen rood bezinksel, gelijk wij wenschten. Daar en tegen treedt thans de gastrische stoornis meer te voorschijn: de tong is meer beslagen, gebrek aan eetlust, slechte smaak.

Voorschrift: acet. ammon. met vin. stibiat. in een afkooksel van saleb tot inwendig gebruik.

17 Junij. De koorts is thans geheel verdwenen: de pols heeft 72 slagen in de minuut, is des avonds slechts eenige slagen sneller, de huid is vochtig, de urine rijkelijk; zij laat niets te wenschen overig, dan dat zij de reeks der kritische uitscheidingen hebbe doorloopen. Dit gebrek aan urine-scheiding wordt ons des te bedenkelijker, daar de ontsteking der lijdende plaats zoo ligtelijk, gelijk wij weten, tot ettervorming overhelt. Er is ook inderdaad iets ontstaan, dat onze vrees slechts bevestigt. Reeds sedert eenige dagen vertoonde er zich bij den lijder veelvuldige aandrang tot stoelontlasting, meestal vergeefs, eene soort van tenesmus, en gisteren heeft hij na vele inspanning, nadat er eerst faeculente stoffen ontlast werden, deze etterachtige massa's geloosd, waarna de tenesmus is geweken. Op eene dergelijke wijs hebben wij bij een meisje den rheumatismus der buikspieren zien eindigen, waar de etter zich ook in de urine voordeed 1).

---

1) Bij dezen lijder maakte SCHOENLEIN de volgende gewigtige opmerking, waarop wij nog meermalen genoodzaakt zullen zijn te verwijzen:

»Het is eene daadzaak, op welke ik ul. te meer moet opmerk»zaam maken, daar ik ze vroeger niet gekend heb, en dikwijls »eerst te laat leerde inzien, namelijk: dat wanneer ook de hoofd»zaak van het onderzoek steeds op het plaatselijk lijden is, en de »verschijnselen van terugwerking eerst op de tweede lijn moeten »staan, er evenwel gevallen voorkomen, waarin de plaatselijke »verschijnselen te bespeuren zijn, de koorts daarentegen blijft be»staan, en wel met eene verandering van haar karakter, met

Er heeft hier eene ettervorming tusschen de blaas en den endeldarm plaats gehad, en dezen laatsten doorboord, niet zoo als anders ettervorming in de spierscheede. Tot naauwkeuriger kennis der aangetaste deelen zullen wij nog den endeldarm moeten onderzoeken.

18 Junij. De ontlaste stof heeft reeds naar hare na-

»duidelijke remissie in den morgen en koortsverheffing des avonds. Waar dit zonder duidelijke scheidingen is tot stand gekomen, daar »kunt gij zeker zijn, dat binnen korteren of langeren tijd de ont»steking op nieuw te voorschijn treedt, en dikwijls met zulk eene »hevigheid, dat de exsudatie niet is te verhoeden; er ontstaat eene »pseudo-crisis en er volgt meestal ettervorming. Bij rheumatische »aandoeningen, bepaaldelijk bij pleuritis en peritonitis rheumatica, »had ik dikwijls gelegenheid deze opmerking te maken. Zoekt »slechts naauwkeuriger om een plaatselijk lijden te vinden; het is »beter, dat gij het nog bij den lijder vindt, dan op eene andere »plaats, waar de dwaling niet meer te herstellen is. Ik zal ul. »slechts een geval verhalen, waar ik door deze daadzaak niet te ken»nen zeer onaangenaam werd misleid. Een krachtvolle timmermans»knecht, die aan borstvliesontsteking had geleden, haalde weder »vrij adem, en geheel onpijnlijk; slechts de voorste borstzijde werd »onderzocht, en daar ter plaatse niets ziekelijks waargenomen. »Des avonds evenwel ontstond eene hevige koorts, welke dagelijks »toenam, spoedig ontstond er groote collapsus en er ontwikkelde »zich eene febris nervosa met doodelijken uitgang. Bij de lijkope»ning vond men juist ter plaatse van de long, die door het schou»derblad bedekt is, eene met etter gevulde blaas, — Even zoo heeft »het ook in dit geval plaats gehad: de lijderes leed vroeger aan rheu»matismus der buikspieren, de plaatselijke verschijnselen verdwenen, »maar de koorts duurde voort; thans komt de doodelijke uitgang: »bij de stoel- en pisontlasting wordt duidelijke etter in menigte onlast, »er is alzoo vorming van een absces, dat zich door de blaas en den en»deldarm eenen weg naar buiten heeft gebaand. Sedert dien tijd gevoelt »zich de lijderes aanmerkelijk verligt en is hare koorts verdwenen."

tuurkundige eigenschappen alle kenmerken van etter: het door den Heer Dr. GÜTERBOCK in het werk gesteld scheikundig en microscopisch onderzoek heeft dit volkomen bevestigd. — Met deze ontlasting van etter schijnt het ziekteproces geëindigd te zijn: er zijn niet de geringste plaatselijke noch algemeene verschijnselen meer; sedert gisteren hadden er twee faeculente darmontlastingen plaats, zonder bijmenging van etter. Daar ook gisteren avond volstrekt geene koortsbeweging meer aanwezig was, zoo is dus het proces als afgeloopen te beschouwen. — Bij het onderzoek van den endeldarm vertoonde er zich aan deszelfs regterwand eene kleine gevoelige plaats, maar geene scheiding van den zamenhang. De onmiddelijke weg der ontlasting blijft dus een raadsel, of men moest aannemen, dat hier, gelijk men het gewoonlijk bij abscessen der amandelen ziet, na de ontlasting des etters de opening zich dadelijk weder gesloten heeft; ook heeft de lijder wel persingen gehad, maar geene verschijnselen van ontsteking van den endeldarm. Daar er geene onmiddelijke weg der etterontlasting is gevonden, zoo zou men een' onmiddellijken moeten aannemen; intusschen is dit eene zeer onzekere zaak. Want het is onbegrijpelijk, hoe zulk eene metastatische ettering zou geschieden, zonder de voorafgaande hevigste verschijnselen. Eene omstandigheid zou vóór deze metastatische uitscheiding kunnen aangevoerd worden, namelijk de geheel veranderde, onregelmatige gedaante der etterbolletjes, die er uitzien, als of zij eenen verren weg gemaakt hebben. Wij zien hier dus het begin der ziekte, de spierontsteking, en het einde, de ontlasting van etter door den endeldarm; maar de overgangen zijn door ons moeijelijk na te gaan.

19 Junij. De koorts heeft den lijder geheel verlaten, de buikspierrheumatismus is verdwenen; de tong wordt zuiver, de smaak is natuurlijk, de eetlust begint. Maar er heeft gisteren weder eene stoelontlasting plaats gehad, van vloeibare, gele, vlokkige hoedanigheid, die doet denken, dat zij nog met etter vermengd is; want zij ging met bijzondere verschijnselen gepaard; er gingen namelijk gedurende een uur herhaalde persingen, een soort van tenesmus vooraf, na de ontlasting ontstond er rust. Het microscopisch onderzoek derzelve moet hier ter hulp genomen worden, ten einde de werkelijke bijmenging van etter te bevestigen, even als zulks bij andere etterontlastingen uit het darmkanaal, bij de darmtering en den typhus abdominalis moet geschieden, waar uit het bekijken alléén, den aard der ontlasting niet kan worden erkend. — In allen gevalle bevat evenwel de ontlaste massa veel minder etter dan vroeger, en het is te verwachten, dat er zulke niet meer zullen volgen.

21 Junij. Sedert de laatste etterachtige ontlasting heeft er geene meer plaats gehad; er had eene natuurlijke stoelontlasting zonder inspanning plaats. De boven schaambeensstreek is geheel zacht, en er is geen spoor van koorts. De lijder gebruikt reeds sedert eenige dagen geene geneesmiddelen meer. Wij zullen hem thans reeds tot herstelling zijner krachten een weinig beter kunnen voeden.

In het begin der volgende maand werd de lijder genezen ontslagen.

20e ZIEKTEGEVAL.

Rheumatismus der buikspieren. — Peritonitis met uitgang in uitzweeting. — Ophouding der ontsteking. — Allengs verdwijnen van het ten gevolge van dezelve gevormde gezwel. — Genezing.

---

30 Junij 1841. Henriette smidt, koopvrouw in levensmiddelen, 28 jaren oud, werd voor 14 dagen door scheurende, knijpende pijnen in den buik aangetast, die in den beginne van plaats veranderden, maar sedert eenige dagen zich ter regter zijde in den driehoek tusschen den voor-bovendoorn van het regter darmbeen, den navel en de schaambeensvereeniging bepaalt, en tevens in hevigheid is toegenomen. Gelijktijdig zwol deze plaats en steekt thans aanmerkelijk uit boven de oppervlakte van den buik. De beweging der lijderes naar de eene of andere zijde maakt geene verandering in de plaats der zwelling; deze is eenigzins vast op het gevoel, doch golvend, en zeer gevoelig; bij de percussie is de klank wel wat matter als in den omtrek, doch heeft nog steeds den darmklank. Stoornissen in de spijsvertering hebben er zich van dien aard vertoond, dat de lijderes gebraakt heeft en bij hare opneming belemmerde stoelgang aanwezig was, die drie dagen heeft geduurd; en waartegen dadelijk een lavement moest worden aangewend. De ziekte ontstond juist bij het einde van hare maandstonden. Uit het onderzoek der inwendige geslachtsdeelen

is gebleken, dat in de ligging en den vorm van den uterus geene verandering is ontstaan, en ook door beweging van denzelven geene verandering van het gezwel wordt veroorzaakt; dit moet wel aangemerkt worden, daar men uit de ligging van het gezwel zou vermoeden, dat het van de inwendige geslachtsdeelen zoude uitgaan; dit vermoeden is door het onderzoek en vooral door de percussieklank te dier plaatse opgeheven. Hierbij komt nog eene reeks van koortsverschijnselen: de pols is klein en week, heeft 80 slagen in de minuut, de tong is een weinig beslagen, de smaak papperig, de dorst vermeerderd, de urine vormt een bezinksel.

Wat blijkt nu uit het onderzoek? — Dat hier oorspronkelijk een rheumatismus der buikspieren aanwezig was, althans pleit daarvoor de verschietende pijn; vervolgens werd de uitwendige plaat van het buiksvlies en later ook de inwendige mede aangetast, en het gevolg daarvan is het onderhavige gezwel; daarvoor pleit de plaats, de vorm, het eigendommelijke darmgeluid van hetzelve en de veranderingen in de verrigting van het darmkanaal. Ik geloof, dat ten gevolge van deze ontsteking reeds aanhechtingen tusschen de platen van het buiksvlies hebben plaats gegrepen, en er zich in de tusschenruimten van hetzelve reeds etterachtige vloeistof heeft uitgestort. — Er is hier reeds eene algemeene en plaatselijke bloedontlasting gemaakt; de laatste moet dadelijk herhaald worden; laat ons buitendien eene inwrijving van kwikzalf in de pijnlijke buikstreek maken, en de lijderes eene emulsie met aq. laurocer. toedienen.

2 Julij. Wij hebben hier twee verschillende graden van hetzelfde ziekteproces: er is hier eene ontsteking

van het buiksvlies, ten gevolge van een oorspronkelijken rheumatismus der buikspieren, aanwezig, welke reeds gedeeltelijk hare uitgangen heeft gemaakt, namelijk aaneenkleving der uiterste darmwanden met het spierovertreksel van het buiksvlies en etterachtige uitstorting in de tusschenruimten van het vaste exsudaat, — aldus voortdurende ontsteking met reeds gedeeltelijk plaats gehad hebbende uitzweeting. Onze aanwijzing was, de voortdurende ontsteking te doen ophouden; het exsudaat te verwijderen, ligt buiten onze therapeutische magt; wat evenwel de uitgestorte etter betreft, zoo zal hier of opslorping plaats hebben, of, zoo als gijl. reeds in meerdere gevallen hier gezien hebt, ontlasting door het darmkanaal of de blaas 1); deze weg blijft aan de natuur overgelaten, terwijl het slechts onze aanwijzing is, de nog bestaande ontsteking te verwijderen. Wij lieten eene plaatselijke bloedsontlasting en gisteren avond, toen er eene toeneming der ontsteking en der koorts ontstond, nog eens eene algemeene verrigten, weekmakende stovingen maken, ung. hydrarg. inwrijven, en een warm bad nemen. Het gevolg dezer behandeling is tot nu toe niet schitterend; het eenige, wat wij hebben gewonnen, is, dat de ontsteking niet in omvang heeft toegenomen; binnen deze grens is het gezwel weeker geworden, maar zeer gevoelig slechts eene stoelontlasting had er na het lavement plaats; er ontstond weder walging en braking, waarom de lijderes eene saturatie werd voorgeschreven; de koorts is matig, de ledematen wel niet warm, doch hebben

1) Verg. het vorige ziektegeval.

zij niet de anders bij ontsteking van het buiksvlies zoo veelvuldig waargenomene marmerkoude.

3 Julij. Bij de lijderes, die wij gisteren in eenen tamelijk goeden toestand verlieten, althans zoo, dat de verschijnselen der voortdurende ontsteking eenigzins verminderd, terwijl die, welke de voortbrengselen der ontsteking deden kennen, dezelfde gebleven waren, was onze aanwijzing scherp begrensd: in de eerste plaats de voortdurende ontsteking te doen ophouden; de verwijdering van het ontstekingsvoortbrengsel achtten wij buiten het bereik der kunst, wij bekommerden ons vooreerst daarover niet, op de hulp der natuur hopende, die wij in dergelijke gevallen zagen plaats hebben. Dat waren de leidende grondregels voor de behandeling. De toestand van rust, die wij gisteren vroegtijdig aantroffen, veranderde evenwel in den avondstond weder in eenen storm; dat is het juist, wat de ziekte zoo kenmerkt, en waarom het noodzakelijk is, dat zoodra de storm zich verheft, de arts dadelijk bij de hand is. Plotselijk ontstond er wederom pijn, aanvangende van de vorige plaats, groote gevoeligheid en spanning van het gezwel, neiging tot braken. Eene algemeene en plaatselijke bloedsontlasting en stovingen stilden dadelijk weder deze toeneming der ontsteking; doch ontstond daarbij een opmerkingswaardig verschijnsel, omtrent welks geaardheid, zoodra daarbij koude ware aanwezig geweest, geen twijfel zou hebben kunnen plaats grijpen: er was aandrang tot stoelgang en pislozing voorhanden, een weinig urine met een slijmig verdacht bezinksel werd ontlast, eene faeculente darmontlasting volgde.

Heden troffen wij de lijderes weder in zeer dragelijken

toestand aan: het gezwel laat zich meer week en deegachtig aanvoelen, is minder gevoelig, maar geeft steeds nog een' matten darmklank; ook de koorts is afgenomen, de huid vochtig, eveneens de tong. Maar of heden avond een nieuwe storm zal ontstaan en alsdan etter zal worden ontlast, waarvan zich gisteren in den aandrang tot stoel- en urine-ontlasting teekenen vertoonden, dat moeten wij afwachten. Laat ons met dezelfde behandeling voortgaan, wij willen slechts bij de voorgeschrevene saturatie nog aq. lauroc. voegen.

5 Julij. Het uitwendig etterachtig schijnende bezinksel der urine bevatte na naauwkeuriger onderzoek geen etter, zoo als wij vermoedden, maar slechts weinige slijmbolletjes en eene hoeveelheid piszouten; het is dus geen spelen of overdrijving van het gewigt der zaak of, zoo als men het met eenen vreemden naam noemt, charlatanerie, het scheikundig en microscopisch onderzoek der ziekelijke voortbrengsels in het werk te stellen. Dit ter nadere opheldering van het vroegere hieromtrent gezegde.

Thans is de toestand der ziekte bevredigend, het gezwel geslonken, nog een weinig gevoelig, maar minder als vroeger, weeker, eenigzins beweegbaar, de storing in de verrigting van het darmkanaal verdwenen, er hebben eenige faeculente stoelgangen plaats gehad; wel is er nog misselijkheid en braking voorhanden, welke verschijnselen intusschen aan de werking der kwik zijn toe te schrijven, waarover men zich niet kan verwonderen, als men bedenkt, in hoe korten tijd wij schier ℥ijβ kwikzalf in den buik hebben laten inwrijven; ten gevolge daarvan zijn ook alle verschijnselen van kwijling voor-

handen. Daarom ben ik ook niet zeker omtrent het bepalen der menigvuldigheid van den pols, die nog bovenmatig is (90 slagen in de minuut) en geen gevolg der ontsteking maar van den prikkel des kwiks schijnt te zijn, vooral daar de huid vochtig is geworden en de urine een bezinksel vormt.

Voorschrift: eene mondspoeling van boraxoplossing. Voortgebruik der saturatie met aq. laurocer.

7 Julij. Niettegenstaande de lijderes, buiten ons weten, kersen heeft gebruikt, en de pitten tevens heeft ingeslikt, die men in de stoelontlasting wedervond, zijn er geene nadeelige gevolgen ontstaan. Ik heb meermalen in den aanvang van den kerstijd bij lieden, die zich schadeloos wilde stellen, en de kersen met de pitten inslikten, daarvan de nadeeligste gevolgen gezien; veelvuldig ontwikkelden zich daaruit buiksontstekingen met de hardnekkigste verstopping, of er vormden zich verzweringen van het darmslijmvlies en opvolgende darmtering, of hetgeen mij ook is voorgekomen, eene pit verdwaalde in het wormsgewijs uitsteeksel, bleef daar zitten, verwekte ontsteking en koudvuur, natuurlijk met doodelijken uitgang.

9 Julij. De vaatprikkeling is zeer onbeduidend, naauwelijks 80 polsslagen in de minuut, en behalve dezen geprikkelden toestand van den pols geen koortsverschijnsel. Wat de plaatselijke aandoening aangaat, zoo is het gezwel zeer geslonken, veel kleiner; ook begint het percussiegeluid helderder te worden, maar de lijderes heeft sedert twee dagen weder voortdurend hevigen aandrang tot stoelontlasting, terwijl de aandrang tot pislozing geheel verdwenen is. Ik heb reeds vroeger daarop verwezen, dat op de eene of andere wijze eene ontlas-

ting van het ziekelijk voortbrengsel naar buiten zou kunnen plaats hebben; wij hadden zelfs eens geloofd, zulk een voortbrengsel in de urine te vinden, hetgeen evenwel het microscopisch onderzoek niet bevestigde.

Het onderzoek door den eldendarm bewerkstelligd, liet aan de regterzijde een gezwel voelen, dat den endeldarm zamendrukt, en daardoor voortdurenden prikkel tot stoelgang verwekt. Of nu, zoo als wij in een ander geval zagen het gezwel in den endeldarm zal doorbreken, is de vraag; in allen gevalle, zullen wij ons wel wachten, van de ontlasting door de opening van hetzelve te dwingen. Tot nu toe waren de stoelgangen zuiver faeculent.

10 Julij. Het gezwel van den buik is niet slechts voor het oog niet meer waarneembaar, maar ook bij het onderzoek van den buikwand vertoont deze zich meer ingevallen, ook het percussiegeluid is helderder geworden. De aandrang tot stoelontlasting is veel geringer, het gezwel voelt zich van uit den endeldarm kleiner aan, voor eenige dagen was hetzelve nog van uit de scheede voelbaar, maar heden niet meer. Dat is wel zeer goed; maar de zaak is nog niet geëindigd; want het gezwel is nog voelbaar, ook het gevolg van deszelfs drukking op den endeldarm nog niet verdwenen, tevens is er nog steeds eene prikkeling in de bloedsomloop aanwezig (96 polsslagen in de minuut). Dit alles toont aan, dat het ziekelijk voortbrengsel nog niet geheel is verwijderd. Er zijn twee mogelijkheden voorhanden 1) het doorbreken van het gezwel in den endeldarm en de ontlasting der bevatte stof door de stoelgang; of 2) doorbreking van hetzelve naar binnen in de buikholte en snel zich vor-

mende peritonitis; dit zijn van die gevallen, welke den geneesheer dikwijls in de grootste verlegenheid tegen over het publiek plaatsen. Hoedt u in zulke gevallen eene voorbarige voorzegging te maken, zoo lang er nog overblijfselen van het ziekelijk voortbrengsel voorhanden zijn! Maar er kan ook, zonder dat de ontlasting plaats heeft, eene nieuwe toeneming der ontsteking ontstaan, die den arts op nieuw bezig houdt, en hem bij zijne kalanten, wanneer hij met zijn oordeel niet voorzigtig is geweest, in slechten naam brengt. Wij zullen daarom met de matige ontstekingwerende behandeling, die vooral in strenge dieet en rust bestaat, voortgaan.

16 Julij. De ziekte nadert langzaam, maar zoo het schijnt, vrij zeker eene gelukkige genezing, en wel door onvolkomene scheiding, zoo als zulks bij de verwijdering van zulk een ziekelijk voortbrengsel niet anders te verwachten was, en niet door eene snelle scheiding. Voor ons zijn thans voornamelijk de plaatselijke verschijnselen van bijzonder gewigt. De lijderes klaagt over niet de minste pijn meer, de zwelling is geheel geslonken, uitwendig is met de hand niets meer te ontwaren, ook de percussieklank heeft thans het helder darmgeluid; voorts is ook door de scheede geene zwelling meer te voelen, door den endeldarm is het gezwel genoegzaam verdwenen, en ten gevolge daarvan bestaat er geene persing meer; het rheumatisch bezinksel duurt in de urine voort, de huidafscheiding is nog rijkelijk, de pols kalmer geworden, maar des avonds vertoont zich nog steeds orgasmus in het vaatstelsel. Zoo lang deze nog bestaat, zoo lang de critische urine en huidafscheiding nog niet geeindigd is, zoo lang het overblijfsel der zwelling nog

door den endeldarm wordt bespeurd, durven wij de lijderes niet als herstellend beschouwen.

De lijderes bleef tot aan het begin der volgende maand in de ziekeninrigting welke zij als volkomen hersteld verliet.

Bijvoegsels tot de ziektegevallen van heeten gewrichtsrheumatismus. (15—20)

Het behoort mede tot de moeijelijkste taak, in de behandeling der heete rheumatismen de regte maat in de verdeeling der uitscheiding van het ziekelijk voortbrengsel te houden. Wij weten, dat wanneer wij te zeer langs de huid afleiden, deze met het ziekelijk voortbrengsel, of zoo als men het anders noemt met het acre rheumaticum, overzadigd wordt, en daardoor veranderingen op de huid ontstaan: Bij eenen lijder zaagt gijl. hier dien ten gevolge een erythema, bij eenen anderen gierstkorreluitslag zich vormen. Even als de huiduitwaseming door eenzijdige uitscheiding van het ziekelijk voorbrengsel stoornissen op de huid kan veroorzaken, zoo kunnen ook door te sterke uitscheiding door de nieren in deze organen veranderingen ontstaan. Gijl. hebt hier een geval gezien, waar zich dien ten gevolge eiwit in de urine vertoonde. Er kan verder prikkeling der nieren en ten gevolge daarvan zelfs onderdrukking van hunne afscheiding, of ook door overlading der nieren met het zure voortbrengsel kristalachtige afscheidingen, niersteenen ontstaan. Het ziekelijk voortbrengsel is in deze ziekte aanwezig en moet uitgescheiden worden, daarvoor hebben wij drie organen: de huid, de nieren en het darmkanaal, maar

de afscheiding gelijkmatig op alle drie te verdeelen, dat is voorwaar moeijelijk voor den arts, en laat zich niet met den trechter ingieten, maar moet uit iedere naauwkeurige waarneming aan het ziekbed, uit het onderzoek der uitwerpselen blijken. Volgens de leerboeken zou de behandeling van den rheumatismus voorwaar gemakkelijk zijn.

Het is steeds onaangenaam wanneer de heete rheumatismus zich op de gewrichten der halswervelen plaatst en vordert de geheele oplettendheid van den arts. Ik zag in een geval, ten gevolge van dezen plaatselijken vorm, verzwering van het tandvormig uitsteeksel en daardoor verschijnselen van drukking op het verlengde merg ontstaan, natuurlijk met doodelijken uitgang.

Gijl. wordt door dit geval weder op de waarlijk proteuse gedaante van dit ziekte-proces opmerkzaam gemaakt, en dit te meer, daar de verandering in gedaante ook eene verandering in de behandeling ten gevolge heeft. Wij hebben hier eene geheele reeks van verschillende vormen van hetzelfde ziekte-proces onder behandeling gekregen, en gezien, dat wanneer ook al in de behandeling eene zekere grondregel was te volgen, deze toch op het veelvuldigst naar den vorm van het ziekte-proces en de eigendommelijkheid van den lijder moest gewijzigd worden.

Deze lijder had eene plaatselijke aandoening, die zich deed kennen door groote pijnlijkheid en onbeduidende zwelling, twee dingen, die met heeten rheumatismus niet harmonieren. De hevigste pijn bij geringe

zwelling der gewrichten is steeds onaangenaam, hoe grooter de zwelling is, hoe sterker de roodheid bij groote pijnlijkheid, des te beter, en omgekeerd. Daarmede staat een tweede stelregel in verband, de spoedige verandering van plaats van het ziekte-proces betreffende; want dit is te zekerder op deszelfs plaats bepaald, hoe vaster de zwelling is, hoe grooter evenwel de pijn en hoe geringer de zwelling is, des te gemakkelijker verandert het van plaats, en even als zulks aan de uitwendige deelen plaats heeft, kan het zich ook op de inwendige werpen. De tweede omstandigheid, die ons bij dezen lijder onaangenaam toescheen, was de tegenspraak tusschen het karakter der koorts en de hevigheid der verschijnselen; er waren slechts twee gewrichten aangetast, maar er was zeer hevige koorts aanwezig: de pols 120 slagen in de minuut, week de huid droog, gesloten, brandend heet, de urine roodbruin, gevoel van matheid, ongewone zwakte, de wit beslagen tong is meer droog, alzoo tegenspraak tusschen de hevigheid der plaatselijke aandoening en de hevigheid en het karakter der koorts. Daarbij moeten wij nog de hoedanigheid van het den lijder bij zijne inkomst uit de ader gelaten bloed rekenen. Gijl. herinnert u, dat wij anders in deze ziekte een vasten bloedkoek met eene spekhuid aantroffen, hier evenwel was de bloedkoek vrij week, veel serum en in 't geheel geen ontstekingskorst; onder zulke omstandigheden schreven wij geene aderlating voor, dienden geen nitrum, digitalis enz. toe, maar een middel, dat eene hevige terugwerking en bepaalde uitscheidingen zoude bewerken, het braakmiddel. De lijder nam van eene oplossing van den tart. stibiat. de helft in eens, en van het overschot alle uur een eetlepel, en dronk eene inf.

flor. verbasc. toe. De werking van dit middel was zesmalige braking en slechts ééne darmontlasting, er volgde ruime huid-afscheiding, eene werking die volkomen naar wensch was. Want zal het middel helpen, zoo moeten rijkelijke ontlastingen naar boven en weinige of zelfs geene naar onderen plaats hebben, en moet de secundaire werking op de huid niet achterwege blijven. Dat zijn de voorwaarden voor de werkdadigheid van den tart. emeticus zoowel in gewrichts-rheumatismus als in de longontsteking. De plaatselijke aandoening is nu verdwenen ; dikwijls heb ik gezien, dat bij het braken de hevigste gewrichtspijnen plotseling weken. Er is geen spoor meer van koorts, de huid is open en uitwasemende, het zweet niet zeer zuur en in plaats van de rood-bruine urine is er eene natuurlijke geloosd.

Ten opzigte van het gebrek aan uitscheiding van het ziekelijk voortbrengsel in dit geval merkte SCHOENLEIN nog het volgende aan:

»Het is een wonderlijk en nog raadselachtig verschijn»sel bij het rheumatische proces, dat in menige ge»vallen, zonder dat er in- of uitwendige gronden wa»ren aan te toonen, de verschijnselen meer een zenuw»achtig karakter hebben, en de plaatselijke verschijnselen »zich zonder stoffelijke veranderingen vertoonen, met name »zonder vorming van ziekelijke voortbrengsels. Juist dit »raadselachtig onderscheid van het ziekte-proces is zoo »gewigtig voor den practischen arts, daar het tot de meer »gevaarlijke behoort, Want als de lijders daarbij ook al »niet steeds bezwijken, zoo kan er toch eene plaatselijke »versterving ontstaan ; ik herinner ul. aan de rheumatische »verlamming der aangezigts spieren, der onderste lede-

»maten. Maar ik heb ook verplaatsingen gezien op de cen-
»traal deelen van het zenuwstelsel eene ware zenuw-
»beroerte, (in den zin der oudere artsen), waar men
»dan bij de lijkopening niet de geringste verandering
»in de hersenen aantrof. Deze zenuwberoerte, al-
»hoewel zij ook door de lateren wordt ontkend, komt
»toch stellig voor; zij is wel in menige verschijnselen
»nog raadselachtig; men kan van haar slechts zeggen,
»dat de verschijnselen der bloedvloeijing bij haar afwe-
»zig zijn. Ik heb dezelve eenige malen waargenomen; bij-
»zonder herinner ik mij nog een jong meisje, dat zich bij
»het schuren eene verlamming der onderste ledematen had
»berokkend, waarmede zij in de eerste 24 uren in het
»hospitaal kwam; heete potasch-baden en het inwendig
»gebruik van ammon. pyro-oleos. genazen dezelve weder
»in 36 uren. Ik gaf de persoon den raad, om zich nog
»eenigen tijd rustig te houden, en zich in acht te nemen;
»maar zij liet zich niet weerhouden, om weder aan hare
»bezigheid te gaan. Na eenige dagen werd zij terug-
»gebragt met alle verschijnselen van beroerte, waaraan
»zij ook bezweek. Bij de lijkopening trof men niet het
»minste spoor van veranderingen in de hersenen aan.
»Deze gevallen zijn in het geheel zoo zeldzaam niet. Het
»is merkwaardig, dat zij in omgekeerde verhouding staan
»tot de stoffelijkheid van het ziekteproces. Hoe meer de
»zuurvorming de bovenhand heeft, des te minder vertoont
»zich deze gevaarlijke vorm. Juist deze torpide vormen
»behooren tot de ergste van den gewrichtsrheumatismus."

Men mag zich bij de *vorming van gierstkorrels* 1),

1) Verg. pag. 241 en 256 en volg.

vooral der rheumatische, niet eer tot eene gunstige voorzegging laten bewegen, dan wanneer de vervelling is aangevangen, welke over het algemeen zemelachtig, en slechts, wanneer het uitslag zamenvloeijend is, meer vliezig is. Meermalen evenwel, wanneer de vervelling reeds plaats heeft, ontstaan er nog naschubben van eene nieuwe vorming van uitslag, waardoor het beloop der ziekte weken, ja maanden lang kan voortduren. Het eenig goede is evenwel bij deze naschubben, dat zij minder verontrustend, niet met de hevige ongunstige verschijnselen die zich bij de eerste uitbotting vertoonden, gepaard schijnen te zijn, zonder aanmerkelijken orgasmus, meer plaatselijk, over eenen kleinen omvang beperkt, van korten duur zijn, en haren weg sneller plegen af te leggen en spoediger tot ontvelling plegen over te gaan. Men kan op deze naschubbing der gierstkorrelvorming te meer rekenen, wanneer zich 1°. een eigendommelijk, prikkelend, kittelend gevoel in de vingers en toonen vertoont, dat ik bij vrouwen vooral als kenmerkende voorboden heb aangetroffen, en dat, even als de hevige pijn in de lendenen bij de vorming van pokken, met het uitbreken van het uitslag weder pleegt te verdwijnen; 2°. wanneer er weder benaauwdheid en hartkloppingen ontstaan, en 3°. wanneer er eene nieuwe vaatprikkeling te voorschijn komt.

21e ZIEKTEGEVAL.

Ontsteking van het buiksvlies met uitzweeting. Uitterende zenuwkoorts. — Onrust der lijderes, misslagen in de diëet. — Voordurende, groene brakingen. — Uitputting, dood. — Lijkopening.

---

21 Mei 1842. Louise bremer, dienstmeisje, 21 jaren oud. Het meisje is den 17en naar de ziekeninrigting gebragt; zij was kort te voren hier in eene andere afdeeling aan heeten rheumatismus der buikspieren lijdende behandeld, van welken zij genezen was ontslagen. Na eene afwezigheid van 3 dagen werd zij op nieuw ziek en wel onder veel heviger verschijnselen: hevige, scheurende pijnen in den buik, walging, braking kondigden de nieuwe aandoening aan, waarmede zij den 3en dag der ziekte herwaarts kwam, toen zich opzetting, groote spanning en pijnlijkheid van den buik, vooral ter linker zijde, met aanhoudende groenachtige brakingen, stoelverstopping en hevige koorts vertoonden, eene reeks van verschijnselen, die eene ontsteking van het buiksvlies niet lieten miskennen. Herhaalde ruime algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen, het leggen van een' spaanschevliegpleister op den buik, de aanwending van warme baden, toediening van aq. laurocer. in eene emulsio, ijspillen en lavementen hebben geene wezentlijke verandering in den toestand van de lijderes te weeg gebragt. Gijl. ziet den buik nog vrij opgezet, en vooral

tusschen den navel en den linker darmbeenskam uitgezet, hier eene soort van verhevenheid vormende, welke zeer gevoelig bij aanraking is en waarin duidelijk vochtgolving is te voelen. Het is niet twijfelachtig, dat hier de ontsteking haren uitgang in doorzweeting reeds gemaakt heeft, en wel zoodanig, dat er zich plastische lympha tusschen de darmkronkelingen heeft uitgestort en dat er zich in de tusschenruimten derzelven etterachtige lympha heeft gevormd. De verhevenheid te dezer plaatse, de weerstand, welken de betastende hand hier ontwaart, de doffe, matte toon bij de percussie, en eindelijk het gevoel van vochtgolving zijn de teekenen, welke voor het gestelde vermoeden pleiten. Van het zoogenaamde BRIGHTsche geluid (het kraken, dat men bij drukking van dat gedeelte van den buik, waar plastisch exsudaat is uitgestort, even als bij de betasting van emphysemateus celweefsel zoude voelen) vind ik geen spoor; dit is, zoo als ik Ul. reeds meermalen heb gezegd, geen stellig zeker teeken voor de aanwezigheid van een exsudaat. Het overig gedeelte van den buik is ook een weinig pijnlijk, maar veel minder dan de onderhavige plaats. Ten gevolge van de uitstorting is de motus peristalticus wezentlijk belemmerd, er worden geene vaste stoffen ontlast; daarentegen is de motus antiperistalticus vermeerderd, zich niet slechts door walging en bitteren smaak, maar ook door braking van deze groene stoffen te kennen gevende. — De algemeene terugwerking is nog steeds aanmerkelijk, de pols meer klein, 120 slagen in de minuut, de huid week, de urine raauw.

Wij zullen de door de spaanschevlieg gemaakte wond-

vlakte openhouden, het warme bad herhalen, en de emulsie met aq. lauroc. laten voortgebruiken.

23 Mei. In de 48 uren, dat wij de lijderes niet gezien hebben, is er in haren toestand volstrekt geene wezentlijke verandering ontstaan, althans niet van dien aard dat zij eene gunstige voorzegging te kennen geeft. De plaatselijke verschijnselen zijn dezelfde, als wij ze eergisteren aantroffen: in den driehoek tusschen navel, schaambeensvereeniging en voor- bovendoorn van het linker darmbeen, vertoont zich nog dezelfde uitzetting, dezelfde spanning, dezelfde doffe klank en hetzelfde gevoel van vochtgolving; daarentegen is de pijnlijkheid dezer plaats eenigzins verminderd, en aan het overig gedeelte van den buik schier geheel verdwenen. De hevige pijn evenwel, waarover de lijderes in de lendenen klaagt, is ons niet aangenaam, en doet vreezen, dat de ontsteking zich in deze rigting welligt zal uitbreiden. Het gevolg van het ziekelijk voortbrengsel is de stoornis der verrigting van het darmkanaal: in de laatste 24 uren volgden twee waterachtige stoelgangen; het braken van kopergroene stoffen, welke veel galpigment bevatten, en zeer zuur reageren, duurt voort; daarmede is de donkere urine in tegenspraak, die alcalisch reageert. Daarbij komt nu nog eene aanmerkelijke koorts, die geheel het karakter van hectica nervosa heeft: een kleine, zwakke pols, 120 slagen in de minuut hebbende, deze omschrevene roodheid der linker wang, overeenkomende met de zijde van den buik, waar het ziekelijk voortbrengsel is uitgestort. — Intusschen hebben wij dergelijke gevallen gezien, die bij alle deze dreigende verschijnselen evenwel op eene

hoogst gunstige wijze door doorboring van den darm en ontlasting van etterachtige stoelgangen eindigden, en waarop eene langzame, doch volkomene herstelling volgde 1). Wij hebben trouwens juist in de schitterendste gevallen geene groote verdienste, maar de hulp wordt slechts door de natuur aangebragt.

De lijderes neme meermalen een bruispoeder uit bicarbonas sodae met 6-8 druppels aq. laurocer., en in plaats der emulsie eene saturatie van carbonas potassae met bijvoeging van aq. laurocer. Het warme bad worde herhaald.

24 Mei. Bij den toestand, waarin wij de lijderes hebben aangetroffen, is het steeds winst, weder gelukkig 24 uren achter zich te hebben, wanneer men bedenkt, hoe snel de ontsteking van het buiksvlies verloopt, hoe snel zij zelfs na eenen stilstand of teruggang van een' korten tijd den doodelijken uitgang kan te weeg brengen, en dat de teruggaande vorming van het hier ontstane aanmerkelijke ziekelijke voortbrengsel nog langen tijd zal vorderen, waarin de ontsteking op nieuw kan te voorschijn komen. De verschijnselen verhouden zich thans volgenderwijs: het meisje is veel rustiger, en vermag thans uren lang te slapen; haar aangezigt vertoont geene angstige uitdrukking meer, de spontane pijn in den buik is minder hevig; bij het onderzoek van denzelven (hetgeen wij steeds met de grootste omzigtigheid bewerkstellingen, om niet door te sterke drukking eene nieuwe ontsteking te verwekken 2), doet

---

1) Verg. het 19e ziektegeval.

2) Het is bekend, zeide SCHOENLEIN bij eene andere gelegen-

zich de linker zijde thans weeker en minder pijnlijk aanvoelen, geeft evenwel nog een' doffen klank bij de percussie. Braking heeft in de laatste 24 uren slechts eens plaats gehad, de lijderes kan thans dranken, zooals melk, soep, binnen houden; sedert gisteren is er van zelve eene darmontlasting ontstaan, die meer faeculent was; nog aangenamer zou ons voorzeker eene etterachtige zijn. De koortsverschijnselen blijven op dezelfde hoogte. Des avonds geene toeneming der snelheid van den pols, de huid is niet heet, maar ook geene ongelijke verdeeling van warmte, een zoo ongunstig verschijnsel in deze ziekte; de urine is troebel en begint bezinksels te vormen.

26 Mei. Wij zijn weder 48 uren met de lijderes ouder geworden, en gedurende dien tijd is er in de verrigtingsverschijnselen geene ongunstige verandering ontstaan: de darmontlastingen zijn overvloedig, niet meer dun, maar meer brijachtig; gisteren had nog tweemalen braking plaats, doch niet meer van zulk een donker-groen, maar van een meer helder vocht. Daarentegen zijn de objective verschijnselen tamelijk dezelfde: zwelling der linker zijde vertoont zich nog duidelijk; men kan den ganschen omvang der hier aan elkander gehechte

---

heid, dat door herhaalde, niet door zachte vingers bewerkstelligde onderzoekingen van den buik der aan typhus abdominalis lijdende personen, ligtelijk eene toeneming der darmontsteking of bloedvloeijing uit het darmkanaal, of zelfs doorboring van den darm kan worden veroorzaakt. Ook bij ontsteking van het buiksvlies, wanneer deze reeds afnam, tot een klein gedeelte beperkt was, heb ik ten gevolge van zulke betastingen eene zeer snelle toeneming der ontsteking, zelfs met doodelijken uitgang, zien ontstaan.

darmkronkelingen omspannen. Voor en al eer de verschijnselen der nog steeds voortdurende, ofschoon zeer matige ontsteking niet geheel zijn ten onder gebragt, voor en al eer het vloeibare gedeelte van het exsudaat niet verwijderd is geworden, is het gevaar voor de lijderes niet voorbij.

Voorschrift: tot inwendig gebruik infus. herb. digit. met potaschverzadiging en aq. laurocer: bedekking van het gezwel met lappen, die met kwikzalf bestreken zijn, waarbij hydriod. potassae is gevoegd, en daarover stovingen van een opgietsel van herb. malvae (℥ iij), herb. belladonn. en herb. hyosc. (āā ʒ j).

28 Mei. Nadat de lijderes reeds meerdere dagen niet gebraakt had, is hetzelve heden morgen weder ontstaan, en, zoo als ik hoor, niet geheel zonder hare schuld, daar zij zich heden nacht onrustig heen en weder heeft geworpen. Daar hier, zoo als wij weten, versche aanhechtingen van lympha tusschen de darmkronkelingen zich bevinden, zoo is het duidelijk, dat eene rekking derzelven weder eene nieuwe prikkeling kan te weeg brengen. Sedert de doorboring van het darmkanaal, vooral bij typhuslijders, gemakkelijk is te onderkennen, zijn er ook voorstellen gedaan, om ze door de kunst te bestrijden; en deze hebben daarop betrekking, dat hier exsudative ontsteking plaats heeft, waardoor de natuur de plaats der doorboring poogt te sluiten, en dat ter ondersteuning van deze heilzame poging der natuur de lijder gedurende 3 tot 4 dagen dezelfde onveranderde ligging op den rug zal behouden, daar iedere beweging eene verschuiving der deelen en aldus ook eene verbreking der beginnende aanhechting en vereeniging der door-

doorboorde plaatsen zou veroorzaken, waarom ook de raad van STOKES, om de peristaltische beweging der darmen door groote giften opium zoo veel mogelijk te verminderen, voor dit geval wel mag worden behartigd. In dit geval hebben wij eenen dergelijken toestand, ofschoon ook al geene peritonitis ten gevolge eener darmdoorboring, evenwel eene peritonitis rheumatica, die met doorzweeting van plastische lijmpha en uitstorting van etter in de tusschenruimten der vezelstofmazen geeindigd is. Wanneer nu de lijderes onrustig wordt, en zich heen en weder beweegt, zal ook door rekking der aanhechting de ontsteking toenemen; op deze wijze heeft de gedurige verandering van ligging der lijderes, gedurende den vorigen nacht thans weder eene toeneming der verschijnselen veroorzaakt. — De behandeling blijft dezelfde.

30 Mei. Wederom hebben wij gelukkig 48 uren doorgebragt, en wel niet zonder gunstige veranderingen. Het meisje heeft al dien tijd niet meer gebraakt, geen enkele maal meer over misselijkheid geklaagd; deze ongunstige verschijnselen der antiperistaltische beweging zijn dus verdwenen, terwijl de motus peristalticus thans geregeld geschiedt, daar er dagelijks 2 brijachtige, door het veelvuldig gebruik van melk wit-geel gekleurde stoelgangen plaats hebben. Het onderzoek van den buik toont aan, dat het thans meer vrolijkheid en moed uitdrukkende gelaat der lijderes ons niet misleidt; de buik is wel nog ter linker zijde gezwollen, doch weeker, en geeft een' helderen klank bij de percussie; daar ter plaatse is er geene vochtgolving meer te voelen; ook is de pijnlijkheid dier plaats veel verminderd. De koorts-verschijnselen zijn hier minder van aanbelang, ofschoon ook

deze niet ongunstig zijn: gelijkmatige huidwarmte, de pols klein, 120 slagen in de minuut, een pulsus frequens et debilis ex inanitione, de omschrevene roodheid der wangen is verdwenen, de tong wordt zuiver, haar epithelium stoot zich los. Laat ons de voorschrevene middelen doen voortgebruiken.

2 Junij. Er is weder door de eigene schuld der lijderes een onaangenaam, reeds overwonnen verschijnsel ontstaan. Na het gebruik van een' raauwen appel is er weder hevige groene braking ontstaan, zonder dat juist in de plaatselijke verschijnselen eene toeneming was gevolgd. Daar de lijderes onze voorschriften niet wil volgen, en zich zoo weinig tegen uitwendige schadelijke invloeden behoedt, zoo zullen wij met de voorzegging voorzigtiger moeten zijn.

7 Junij. De lijderes braakt nog steeds deze kopergroene stoffen, een bewijs, dat de verrigting der door het ontstekingsvoortbrengsel aan elkander gehechte gedeelten van het darmkanaal nog niet geregeld is. Alle overige verschijnselen doen eene, ofschoon ook langzame, genezing vermoeden, wanneer de lijderes slechts eenen behoorlijken leefregel en rust wil houden; want zonder dat kan men er niet voor instaan, dat er niet weder eene nieuwe ontsteking in de aangehechte darmgedeelten zal ontstaan. Ook de menigvuldigheid van den pols is verminderd, de lijderes ziet er beter uit, het gezwel aan de linker zijde van den buik neemt steeds meer en meer af, en is minder gevoelig. Thans verneemt men bij drukking te dier plaatse het BRIGHTsche geluid; wanneer wij op dit verschijnsel hadden willen wachten, zoo zoude de lijderes wel geen geluid meer van zich geven.

8-19 Junij, De groene braking duurde intusschen voort, en ondermijnde dagelijks de krachten der lijderes; behalve eenigen drank gebruikt zij niets meer. Aanhoudende misselijkheid en gebrek aan eetlust zijn hare eenige ongemakken, de buik is wel eenigzins gespannen, doch geheel onpijnlijk. Er werd eene potasch-verzadiging met aq. laurocer. voorgeschreven, doch meestal weder uitgebraakt. De koorts nam weder toe, en des avonds van den 10en steeg de menigvuldigheid van den pols zelfs tot op 136 slagen in de minuut. De tong was daarbij steeds vochtig en ligt-geelachtig beslagen. Toen de avondkoorts weder in hevigheid was afgenomen, beproefde men de braking door giften morphium (alle 3 uren $\frac{1}{8}$ gr.) te stillen, doch vergeefs. De kleur der uitgebraakte stoffen ging allengs van het grasgroene in het bruine over. De lijderes braakte tot 12 uren voor haren dood, welke den 19en Junij onder volkomen collapsus plaats had.

Lijkopening. De longen waren door oude aanhechtingen aan het borstvlies vastgehecht, het hart met het hartezakje vergroeid, aan het klapvlies der aorta bevond zich eene kleine verbeening. De ingewanden der buikholte waren veelvuldig door plastische uitzweetingen met elkander verbonden; deze liggen deels draadvormig deels als tuberkels op de oppervlakte van het weivlies, op sommige plaatsen door bloeduitstortingen omgeven, maar vooral links etterachtig geïnfiltreerd. De wankleurigheid der darmen neemt in den omtrek tusschen navel en linker darmbeen toe; in de diepte van het bekken evenwel hebben zich drekstoffen, die zich door eene, nog gedurende het leven plaats gehad hebbende scheu-

ring, van ongeveer de grootte eens daalders, van het colon descendens in de streek der flexura sigmoidea hebben uitgestort, met uitzweetingen van slechten etter vermengd, opgehoopt. De structuur der darmwanden is hier nog slechts moeijelijk te herkennen. Het slijmvlies der maag is verdikt, en met dunne roode streepen voorzien. — De uterus bevat in zijne holte plastische lympha, welke zich ook in de verwijde tubae heeft opgehoopt; de linker tuba evenwel, aan haar uiterste einde vernaauwd, heeft zich voor denzelven tot eenen, een hoenderei grooten, zuiveren etter bevattenden zak uitgezet 1).

22e ZIEKTEGEVAL.

Peritonitis peurperalis. — Streng ontstekingwerende behandeling. — Aanmerking omtrent de plaatselijke bloedontlasting. — Etter in de urine. — Verklaring derzelve. — Genezing.

17 Junij 1842. Caroline beskow, dienstmeisje, 24 jaren oud. Deze krachtvolle dienstmeid, voor de eerste maal barende, werd voor vier weken tegen het einde eener volkomen regelmatige, niet gestoorde zwangerschap

1) Ten slotte moet hier nog aangemerkt worden, dat men vermoed had dat de lijderes, kort voor hare komst in het hospitaal, een verborgen abortus had gehad. Naar de lijkopening te oordeelen der inwendige geslachtsdeelen, zou men schier vermoeden, dat de peritonitis van deze deelen is uitgegaan.

door middel der tang verlost, waarna zij zich in eenen dragelijken gezondheidstoestand bevond; bepaaldelijk waren de kraamvloed, de melkafscheiding en het zuigen volkomen regelmatig; de eerste allengs verminderende, het laatste zoo goed en rijkelijk, dat zij in staat was haar kind te zogen. Eerst gisteren, vier weken na de verlossing met de tang, ontstond er, ten gevolge van eene bij verhit ligchaam gevatte koude, in de diepte van den buik eene hevige, scheurende pijn, welke zich spoedig over den ganschen buik verspreidde, aanhoudend was, doch in hevigheid verschilde. Dit noopte de lijderes, terstond hulp in het hospitaal te zoeken, waar reeds eene algemeene en plaatselijke bloedontlasting werd verrigt, pappen op den buik, en daar er sedert acht dagen stoelverstopping voorhanden was, een lavement is voorgeschreven. Bij ons eerste bezoek van heden treffen wij bij de lijderes de volgende verschijnselen aan:

1) plaatselijke: de buik is aanmerkelijk opgezet, gespannen, een' tympanitischen percussieklank gevende, op de geringste drukking de grootste gevoeligheid en pijnlijkheid vertoonende, vooral in de beide darmbeensstreken en meer in de linker dan in de regter. De stoelverstopping duurt voort, doch er is noch walging noch braking aanwezig. Het onderzoek door de scheede heeft niets tegennatuurlijks opgeleverd.

2) algemeene: de pols heeft 92 slagen in de minuut, is niet gespannen, niet hard, de huid gesloten, droog, de warmteverdeeling gelijkmatig over het geheele ligchaam, de in geringe hoeveelheid geloosde urine is troebel, een roodachtig bezinksel vormende.

Welk eene ziekte hebben wij hier? — De Heer practicus noemt haar kraamvrouwen-koorts. — Dit woord is in den laatsten tijd met regt verworpen, daar men onder deze rubriek de verschillendste ziekteprocessen heeft zamengevoegd, die naauwkeurig moeten gescheiden worden. Er bestaat hier eene perienteritis, welke van het omhulsel der inwendige teeldeelen uitging; daar zij eene kraamvrouw heeft aangetast, heeft men ze peritonitis puerperalis genoemd, hetgeen slechts daarom voor ons van gewigt is, wijl wij weten, dat de ontstekingen bij kraamvrouwen zoo ligtelijk in doorzweeting overgaan.

Wij zullen hier streng ontstekingwerend met gelijktijdige afleiding op het darmkanaal en de nieren handelen, en niet slechts de plaatselijke, maar ook de algemeene bloedsontlasting laten herhalen. Want wanneer ook al het karakter der koorts geene dadelijke aanwijzing tot de laatste geeft, dan toch doet zulks de snelle ontwikkeling, de omvang der aandoening, daar ook de ervaring heeft geleerd, dat wanneer in zulke gevallen de plaatselijke bloedontlasting zal werkzaam zijn, eene algemeene haar moet voorafgaan 1). Wij zullen hier dadelijk, in overeen-

---

1) Wij voegen hier bij eene aanmerking omtrent de plaatselijke bloedsontlasting bij ontstekingen van den onderbuik. Het was bij gelegenheid eener ten gevolge van onderdrukten stondenvloed ontstane hevige peritonitis, welke na de aanwending eener streng ontstekingwerende behandeling in afneming was, dat SCHOENLEIN de volgende woorden sprak:

»Ik veroorloof mij, ul. hier nog op een punt in de behandeling van dezen ziektevorm opmerkzaam te maken, de beantwoording, namelijk, der vraag betreffende, wanneer en hoe dikwijls de *plaat-*

stemming met de individualiteit der lijderes 14 onc. bloed ontlasten, daarna op het brandpunt der ontsteking 20 bloedzuigers zetten, de nabloeding door pappen onderhou-

---

selijke bloedsontlasting bij ontstekingen van het buiksvlies in een afzonderlijk gegeven geval moet herhaald worden? ik zeg de plaatselijke, ten einde de vraag tot een' engeren kring te beperken. — De aanwijzing tot de herhaling der plaatselijke bloedontlasting, schijnt mij geenszins, zoo als BROUSSAIS en zijne leerlingen beweren, alleen in de aanwezigheid der pijn gezocht te moeten worden. Met regt heeft men de overdrijving, waaraan zich BROUSSAIS en zijne leerlingen hebben schuldig gemaakt, streng gelaakt, en tot satyrische vertooningen gebezigd. Het aanwezen van pijn en gevoeligheid alleen mag te minder een steunpunt voor de herhaling der bloedsontlasting zijn, daar het 1°. dikwijls moeijelijk zoude zijn te beslissen, of de gevoeligheid van eene uitwendige ontsteking der huid (b. v. van in verzwering overgegane bloedzuigerbeten) afhankelijk is of niet, 2°. zeer dikwijls, wanneer de ontsteking reeds beteugeld is, nog eene gevoeligheid van den buik blijft bestaan, eene ware neuralgische pijn, welke niet door bloedontlastingen en het inwendig gebruik van ontstekingwerende middelen, maar slechts door de in- en uitwendige aanwending der narcotica (zelfs van het opium en deszelfs bereidingen, bepaaldelijk van het acet. morph.) vooral in den vorm van lavementen pleegt bestreden te worden. — Genoeg, de pijn van den buik alleen kan hier niet beslissen; doch moet zij geenszins verwaarloosd worden. Men moet naauwkeurig zoeken op te sporen, uit welk punt de peritonitis is uitgegaan, daar zij langs denzelfden weg, waar langs zij zich van uit dit punt heeft verspreid, ook weder pleegt terug te gaan. Indien deze plaats bij het onderzoek nog pijnlijk is, bij onpijnlijkheid van het overig gedeelte van den buik, zoo bestaat er allezins vermoeden, dat de pijn in ontsteking haren grond heeft. Maar ook de overige verschijnselen moeten ter hulp genomen worden; als opzetting, zwelling en hardheid der pijnlijke plaats, stoornis der spijsvertering, zoo als walging, braking enz.

den, daarop kwikzalf over den geheelen buik inwrijven, en inwendig alle 2 uren een poeder van 3 gr. calomel en 1 gr. digitalis doen nemen, wier werking wij nog door een lavement van ol. ricin. willen ondersteunen.

20 Junij. De buik is nog wel opgezet, maar deze opzetting is meer het gevolg van het kraambed dan der ontsteking. Dezelve verdraagt thans vrij sterke drukking. De peritonitis was hier met eene hevigheid en snelheid ontstaan, die eene strenge ontstekingwerende behandeling noodzakelijk maakten; 2 malen zijn algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen in het werk gesteld. Het ung. mercuriale op linnen gestreken, werd als een pap op den buik gelegd en daarover narcotische stovingen; inwendig hebben wij calomel in verbinding met digitalis toegediend, om den overgang in uitzweeting te voorkomen en naar het darmkanaal en de nieren af te leiden; ten

---

Kortom, waar deze geheele rij van verschijnselen ontbreekt, zal het steeds raadzamer zijn, de narcotica te beproeven."

Den volgenden dag vervolgde SCHOENLEIN bij dezelfde lijderes:

»Gisteren avond is er bij de lijderes iets ontstaan, hetgeen wel tot bevestiging van datgene zou knnnen dienen, dat ik ul. des morgens heb gezegd: dat het aanwezen der pijn niet als de eenige beweegreden voor de aanwezigheid der ontsteking mag beschouwd worden. De lijderes had over eene stekende pijn in den buik geklaagd, maar die door den afstand van het punt, vanwaar de ontsteking was uitgegaan, reeds aantoonde, dat zij niet van ontstekingachtigen aard was. Door een lavement werd dezelve gestild. Juist in die gevallen, waar reeds vergroeijing van eenige darmkronkelingen heeft plaats gevonden, gebeurt het dikwijls, dat de peristaltische beweging, vooral wanneer er zich vaste faeces in het darmkanaal bevinden, wordt belet, in welk geval geene bloedsontlastingen, maar eenvoudige lavementen de pijn stillen."

einde de darmafscheiding aan te zetten, schreven wij nog lavementen van ol. ricini voor. Daarop zijn de verlangde darmontlastingen ontstaan, met haar echter ook een nawee van het voorgeschreven middel, namelijk de eerste verschijnselen van speekselvloed. De terugwerking van onze behandeling op de ziekte vertoont zich op eene verblijdende wijze: de plaatselijke verschijnselen zijn zeer afgenomen; de buik is niet meer gespannen, week en slap, de pijnlijkheid zelfs bij diepe drukking geringer, de afscheiding van den uterus matig voortdurende, alsmede de melkafscheiding. De koorts-verschijnselen zeer gematigd: de pols heeft 78 slagen in de minuut, is week, de huid open, uitwasemende; ook in de urine vertoont zich eene afscheiding. Het in- en uitwendig gebruik van kwikzilver (de lijder heeft in het geheel 20 gr. calomel gebruikt) is reeds achterwege gelaten; doch mogen de stovingen voortgebruikt en inwendig, ter onderhouding der darm- en pisafschieding, worden voorgeschreven: ℞ Inf. herb. digit. (℈β) ℥iv, ol. ricin. ℥β, gummi mim., aq. lauroc. aa ʒij, syrup. althae ℥j M. S. alle 2 uren eenen eetlepel vol te nemen.

21 Juij. Wij troffen gisteren de verschijnselen reeds veel verminderd aan, heden in nog hoogere mate; in de linker liesstreek alleen vertoont zich bij diepe drukking, in den omtrek van het linker ovaruim en den breeden band van den uterus, eenige gevoeligheid, doch noch walging, noch braking. Nadat de calomel is ter zijde gesteld, volgde er geene stoelontlasting meer, doch is de aandoening van den mond niet toegenomen. De terugwerking is zeer onbeduidend. In de urine evenwel vertoont zich een merkwaardig verschijnsel, dat niet

zoo zeldzaam voorkomt, en zoo wel in practisch als wetenschappelijk opzigt van groot gewigt is: de urine bevat waren etter. Ik ben er verre af, om deze etterafscheiding aan de gisteren voorgeschrevene digitalis te willen toeschrijven, ofschoon ik moet aanmerken, dat ik na hare aanwending bij etterborst een dergelijk verschijnsel heb gezien 1). Dit verschijnsel is van groot gewigt, daar het aantoont, hoe verre de ontsteking gevorderd is, hetgeen wij op geene andere wijze (daar de

---

1) Zie pag. 214 en 215. — Het blijft nog een physiologisch raadsel, hoe inwendige etterverzamelingen door de uitscheiding van waren etter met de urine uit het organisme verwijderd worden. Er is hiervoor schier aan geenen anderen weg, dan dien der aderen te denken. Kunnen de etterbolletjes zelve, zooals eenige physiologen beweren, wegens hunne grootte niet met de bloedmassa rondloopen, zoo zou men althans moeten aannemen, dat de etter op de primaire plaats oplost, in vloeibaren toestand in het bloed geraakt, en hieruit weder in den vorm van waren etter door de nieren wordt uitgescheiden (verg. MÜLLER'S Physiologie 2 druk, I, pag. 242). De praemissen van deze hypothese schijnen den uitgever intusschen niet geheel juist te zijn, daar hij zelve, even als ook anderen, in gezond bloed bolletjes heeft gezien, die met de etterbolletjes in grootte en vorm geheel overeenkomen, en die hij, tusschen beiden gezegd, minder voor lymphbollen, zooals eenigen gedaan hebben, dan voor epitheliumcellen der vaatwanden kan houden. Op die wijze zoude de omloop der etterbolletjes met de bloedbolletjes wel mogelijk zijn; maar of de etterbolletjes onveranderd door de vaatwanden gaan, en op die wijze in het bloed komen, en op gelijke wijze weder uit hetzelve kunnen worden uitgescheiden, dat zullen diegenen, welke eene onveranderde overbrenging van den etter van de eene plaats van het organisme naar de andere aannemen, nog steeds moeten bewijzen.

buik zoo is opgezet) kunnen bevestigen, daar wij geen verschijnsel zien, dat ons zegt, in welk tijdperk zich de ontsteking bevindt. Thans zijn wij verder in de onderkenning, wij weten, hoe ver de ontsteking is gevorderd. Des te meer zal het noodzakelijk zijn met de vroegere behandeling voort te gaan.

28 Junij. De peritonitis puerperalis is thans wel als geëindigd te beschouwen. Er had voor eenige dagen in de linker darmbeenstreek eene geringe toeneming plaats gehad, welke wij evenwel gelukkig door eene plaatselijke bloedontlasting (door middel van 16 bloedzuigers) weder hebben bestreden. Wij treffen thans slechts nog 2 meldingswaardige verschijnselen aan, waarvan het een (namelijk de hoedanigheid der urine), betrekking heeft op het naauwelijks ten ondergebragte lijden, en het ander op het aangewende geneesmiddel. Dat de verschijnselen der buiksvliesontsteking voorbij zijn, toont de volkomene onpijnlijkheid van den buik en regelmatigheid van alle verrigtingen aan; als éénige afwijking is nu nog de hoedanigheid der urine te beschouwen. Gijl. herinnert U, dat toen de ontsteking eindigde, de urine een rijkelijk bezinksel vormde, hetwelk volgens scheikundig en microscopisch onderzoek ware etter bleek te zijn. Het is in het geheel niet zeldzaam bij de peritonitis puerperalis, dat er zich omschreven etterverzamelingen, gelijk reeds de oudere artsen hebben aangetoond, bepaaldelijk in de plooijen der banden van den uterus, in de ovaria, in de tubae vormen, welke zoowel bij het onderzoek door de buiksbekleedsels, die bij kraamvrouwen over het algemeen uitgezet en slap zijn, als bij het onderzoek door de scheede niet

kunnen worden ontdekt, en waar men bij den doodelijken uitgang eerst in het lijk deze verborgen geblevene etterverzamelingen aantreft. Het voorkomen van den etter in de urine is in deze gevallen ten opzigte van de onderkenning van groot aanbelang, en geeft eene waarschuwing voor den stand der ontsteking. — Thans vertoont er zich nog steeds in de anders volkomen natuurlijke urine een slijmig bezinksel. — De tweede afwijking, welke wij hier aantreffen, is de werking van het aangewende geneesmiddel, de speekselvloed, maar die reeds aan het verminderen is. Daartegen hebben wij eene mondspoeling van eene oplossing van hydriod. potass. (ʒij op ℥vj) voorgeschreven, en zullen deze laten voortgebruiken.

De lijderes werd in den aanvang der volgende maand genezen ontslagen.

23e ZIEKTEGEVAL.

Oophoritis haemorrhagica. — Aanvallen van koude. — Vrees voor de uitbreiding der ontsteking op den plexus pampiniformis. — Gezwel van uit de scheede en den endeldarm gevoeld. — Langzame afneming van hetzelve. — Genezing.

28 Junij 1842. Auguste bauman, arbeidersvrouw, 29 jaren oud. De lijderes heeft tweemaal gebaard, voor 6

jaren het laatst; sedert dien tijd is hare stondenvloed, ten opzigte van den tijd van ontstaan, niet geheel geregeld geweest, doch was dezelve volkomen onpijnlijk. Ten tijde van deszelfs laatste ontstaan, voor 14 dagen, stelde zij zich, daar zij een koud bad nam, aan eene verkouding bloot. Daarop ontstond wel de stondenvloed, maar meer onder een' slijmigen vorm, en werd eerst later bloederig. Gelijktijdig ontstond er pijn boven den horizontalen arm van het regter schaambeen bij de verbinding van het regter darmbeen. De lijderes beschrijft dezelve als eene drukkende, persende, die in den beginne tusschenpoozingen maakte, doch later aanhoudend werd, in hevigheid toe- en afnemende. Tevens ontstonden er medelijdende verschijnselen van verschillenden aard: persing op het urineren, de pislozing gaat met pijn vergezeld, persing tot stoelgang, tenesmus en zelfs bloedafgang uit den endeldarm, voorts pijn in het regter dijbeen zich tot aan de knie uitstrekkende, somtijds scheurend, dan weder met het gevoel van mierenkruipen; eindelijk het gevoel, als of er een ligchaam uit de diepte van het bekken tot de maag opsteeg, met opvolgende walging en braking.

Eergisteren kwam de lijderes in de ziekeninrigting, waar men haar algemeen en plaatselijk ontstekingwerend behandelde. Ik zie haar thans voor de eerste maal en tref het volgende aan: het aangezigt is niet ontsteld, de buik zoo als bij vrouwen die meerdere kinderen hebben gehad, rondachtig, slap, weinig opgezet; de lijderes klaagt over pijn boven de schaambeenderen, die sedert de hier ingestelde behandeling veel verminderd is, in de regter liesstreek vindt men bij diepe

drukking eene pijnlijke aanzwelling, vanwaar zich de pijn langs de banden van den uterus tot dezen uitstrekt. Tot nu toe is slechts de scheede onderzocht geworden; daarbij bleek de uterus eene scheeve ligging te hebben, het scheedegedeelte is namelijk naar de regter, de bodem naar de linker zijde gekeerd, welke scheeve ligging blijkbaar een gevolg is van de werktuigelijke drukking van het door de buiksbekleedselen ontwaarde gezwel. Het onderzoek door den endeldarm ontbreekt nog. De vermelde medelijdende verschijnselen in de blaas, den endeldarm, het regter been en de maag vergezellen gewoonlijk deze aandoening. Wanneer alle deze verschijnselen reeds voldoende zijn, om met zekerheid vast te stellen, dat hier eene ontsteking van het regter ovarium en der tuba tot aan den uterus voorhanden is, zoo zijn er sedert gisteren verschijnselen ontstaan, die niet wezentlijk tot de aandoening behooren, welker ontstaan evenwel eene gewigtige aanwijzing omtrent den voortgang der aandoening levert. Den vorigen nacht namelijk werd de lijderes voor de eerste maal door eene hevige koude, die een half uur duurde, met opvolgende hitte aangetast, die zich heden morgen heeft herhaald. Deze aanvallen van koude, bekend bij aandoeningen der teeldeelen, verwekken argwaan en doen vreezen, dat ook de aderen in het ziekte-proces worden betrokken, dat de ontsteking hier niet slechts de genoemde deelen en derzelver omhulsels, maar waarschijnlijk ook den plexus pampiniformis heeft aangetast.

Doch voor en al eer wij dit als zeker stellen, moeten wij zien, of de aanvallen van koude zich zullen herhalen, hetgeen ons niet wenschelijk voorkomt. Nu

is er eene sterke stondenvloed ontstaan, dit zou vertrouwen kunnen geven; doch ik heb het eerst op eenen ziektevorm onder den naam van oophoritis haemorrhagica opmerkzaam gemaakt, bij welken de bloeding uit den uterus van de ontsteking der tubae en ovaria afhangt, en als ziekelijk niet als kritisch verschijnsel is te beschouwen; want bij het ontstaan dezer bloedvloeijing is de pijn heviger geworden. — De koorts is zeer matig, de pols week, heeft 88 slagen in de minuut, de huidwærmte is weinig verhoogd, de urine weinig van de natuurlijke verschillende.

Voorschrift: 20 bloedzuigers in de regter liesstreek, inwrijvingen van kwikzalf, stovingen van weekmakende kruiden (flor. malvae, verbasci, herb. cicutae), emulsie met aq. laurocer. tot inwendig gebruik.

29 Junij. Wij lieten een onderzoek door den endeldarm in het werk stellen, om welligt nog nieuwe daadzaken bij de reeds gevondene te kunnen voegen; het heeft de gestelde diagnosis slechts bevestigd: men voelt aan den voorsten wand van den endeldarm meer ter regter zijde eene zwelling, die schier den omvang van een hoenderei heeft, en bij betasting gevoelig is: zij is hier duidelijker te voelen dan door den buikswand. Wij hebben deze omstandigheid reeds uit een medelijdend verschijnsel, namelijk de prikkeling van den endeldarm vermoed, ofschoon ik moet bekennen, dat, hoe zeer ook de mechanische verklaring van dit verschijnsel (door drukking van het gezwel op den endeldarm) schijnt duidelijk te worden, ik dezelve toch eenigzins zou willen beperken, daar de prikkeling van den endeldarm, ook zonder dat eene drukking van een naburig gezwel op

denzelven werkt, zuiver medelijdend bij den onderhavigen ontstekingsvorm voorkomt. De aandrang tot urinelozing en de pijnlijkheid derzelve zijn geheel verdwenen; doch is er weder walging en braking ontstaan, daarbij is de tong geheel zuiver; de overige medelijdende verschijnselen in de regter dije en endeldarm zijn zeer verminderd; ook de stondenvloed is geringer geworden. De koorts is zeer matig, doch is er heden morgen weder eene hevige koude ontstaan, die een half uur duurde. De herhaling van deze aanvallen van koude op onbepaalde tijden doet, zoo als gezegd is, een voortgang der ontsteking op de aderen der teeldeelen vreezen.

Voortgebruik van de gisteren voorgeschrevene middelen.

30 Junij. Wij hebben hier twee zaken in het oog te houden, om ons een oordeel omtrent den toestand der lijderes te verschaffen: 1) de verschijnselen der oophoritis, 2) de verschijnselen van den voortgang der ontsteking op de aderen; de eerste zijn standvastig, de tweede tusschenpoozend. Wat de eerste aangaat, zoo is de zwelling nog door den buikswand waar te nemen, de lijderes beschrijft de pijn naauwkeurig volgens den loop der regter tuba; ook door den regter wand van de scheede voelt men duidelijk de bij aanraking gevoelige zwelling. Het zou ons niet onaangenaam zijn, wanneer het toch tot eene verettering moet komen, dat het absces zich meer naar de scheede of den endeldarm toe mogt vormen en door de eene of andere holte naar buiten openen. De medelijdende verschijnselen doen zich sedert gisteren weder heviger voor (steken in den anus, scheurende pijnen in de regter dije, walging). De koorts is nog matiger dan gisteren; maar heden morgen te 5½

uur heeft de lijderes weder eenen hevigen aanval van koude gehad.

Behalve de voorgeschrevene middelen zullen wij de lijderes heden een warm bad van een afkooksel der weekmakende kruiden met herb. hyosc. geven.

1 Julij. Het onderzoek door den endeldarm en de scheede toont ons aan, dat de zwelling blijkbaar kleiner wordt en minder gevoelig is; ook heeft de vroeger naar omlaag gedrukte uterus eene hoogere plaats ingenomen. De buik is minder gespannen, en verdraagt zelfs boven den regter schaambeenskam eene sterke drukking; slechts de plaats van inplanting der regter tuba in den uterus is nog een weinig pijnlijk. De medelijdende verschijnselen in den endeldarm, regter dije en maag duren in matigen graad voort. De lijderes heeft heden morgen wel een' aanval van koude gehad, maar veel minder hevig en korter van duur. De verschijnselen van terugwerking zijn geheel verdwenen. Het warme bad, dat wij de lijderes gisteren voorschreven, schijnt voornamelijk deze gunstige werking te hebben te weeg gebragt. Wij zijn evenwel nog geenszins aan het einde, want het voortduren van de, ofschoon zeer verminderde, aanvallen van koude houdt ons nog steeds bezig.

Voorschrift: herhaling van het warme bad.

2 Julij. Laat ons de verschillende verschijnselen in derzelver groepen gerangschikt beschouwen:

1° De plaatselijke verschijnselen in de teeldeelen: er is weder heviger pijn achter de schaambeensvereeniging ontstaan, die lijnvormig langs de regter tuba zich uitstrekt: gelijktijdig is de bloedvloeijing ook weder toegenomen; het onderzoek door den endeldarm en de scheede

toont aan, dat het gezwel onveranderd is. Wat 2° de medelijdende verschijnselen aangaat, zoo duurt de prikkeling in den endeldarm, ofschoon niet zoo hevig als vroeger, voort; de prikkeling der blaas is verdwenen, die der maag en dije verminderd. — 3° De aanvallen van koude hebben niet meer plaats gehad, hetgeen ons aangenaam is, maar niet kan geruststellen, daar zij, zoo als wij weten, na 3, 4, 5 dagen tusschenruimte weder kunnen wederkeeren, en bijzonder daar de pijn op de bewuste plaats nog voortduurt.

Er is alzoo weder eene geringe toeneming der plaatselijke verschijnselen ontstaan, waarmede ook overeenstemt, dat de mond van den uterus weder naar de regter en de bodem van denzelven naar de linker zijde gerigt is, en bij poging, om den uterus zijne natuurlijke ligging te geven, eene aanmerkelijke pijn ontstaat.

Wij zullen met dezelfde behandeling voortgaan, het warme bad laten herhalen, doch willen wij ter inwrijving in den buik bij de kwikzalf een weinig iodium voegen.

6 Julij. De toestand der lijderes doet zich gunstiger voor: de pijnlijkheid der regter liesstreek is geheel verdwenen, het van uit den endeldarm en de scheede waargenomen gezwel neemt steeds meer af, de medelijdende verschijnselen zijn zeer gering en slechts nog afzonderlijk tusschen beiden te voorschijn tredende, de bloedvloeijing duurt matig voort. De koorts heeft opgehouden; de aanvallen van koude zijn niet wedergekeerd.

12 Julij. Wij kunnen de lijderes thans wel als reconvalescente, maar alvorens zij de haar door de streng ontstekingwerende behandeling ontnomene krachten niet

weder heeft herkregen, en alvorens de verrigting van den uterus niet natuurlijk is, niet als genezen beschouwen.

Het is thans wel het oogenblik, eenen blik op de ziekte terug te werpen, die wij hier gelukkig hebben bestreden. Er was hier eene ontsteking van het regter ovarium en der regter tuba tot aan de inplanting in den uterus aanwezig, en wel met verschijnselen verbonden, welke in staat waren deze oophoritis als eene eigendommelijke verscheidenheid, namelijk als haemorrhagica te beschouwen, daar er zich met de andere kenmerkende verschijnselen eene zeer ruime bloedvloeijing uit den uterus had gepaard. Herhaalde bloedontlastingen, inwrijvingen met kwikzalf, waarbij wij later nog iodium hadden gevoegd, warme baden hebben ons tot dien uitslag gebragt, welken wij thans vóór ons zien: alle ziekelijke verschijnselen zijn verdwenen, niet slechts de pijnlijkheid en zwelling der regter liesstreek, niet slechts de medelijdende verschijnselen in de blaas, den endeldarm, dije en maag, maar ook de stoffelijke, gelijk het onderzoek door scheede en endeldarm aantoonde, de vroeger in deze deelen binnendringende zwelling. Wat ons evenwel in dit geval bijzonder bezorgd maakte, waren de meermalen terugkeerende, vrij aanmerkelijke aanvallen van koude, welke deden vreezen, dat de ontsteking tot op den plexus pampiniformis zich zou uitstrekken en phlebitis te weeg brengen, of dat er verettering zou ontstaan, welke de genezing zelve zeer twijfelachtig zou gemaakt hebben. Beide mogelijkheden zijn thans gelukkig te boven gekomen. Wat de laatste, de overgang der ontsteking en verettering betreft, zoo is de bepaling derzelve bij ontstekingen in de buikholte niet

steeds zoo gemakkelijk, gelijk ik ul. in een ander geval voor korten tijd heb aangetoond 1). Voorzeker hadden wij hier een gering steunpunt, daar het ontstoken orgaan in het bereik van ons tastzintuig lag, en een voortgezet naauwkeurig onderzoek ons steeds op de hoogte zou gehouden hebben. Maar wat in de tubae plaats zou hebben gevonden, dat zouden wij eerst uit andere verschijnselen hebben moeten opmaken. Hoe meer evenwel de gevolgtrekkingen zijn zamengesteld, hoe ingewikkelder de beoordeeling uit de voorafgaande stellingen is, des te onzekerder moet ook de diagnosis zijn. Is nu de buik nog opgezet en gespannen, zoo is de bepaling van den toestand des ontstoken deels zeer moeijelijk; daarom heb ik ul. in dat geval 2) op het voorkomen van den etter in de urine als een hoogst gewigtig verschijnsel opmerkzaam gemaakt.

Onder toediening van eene ligt voedende diëet namen de krachten der lijderes weder toe; daar de vloeijing uit de scheede ter naauwernood meldingswaardig was, alle andere ziekelijke verschijnselen echter verdwenen waren, zoo werd de lijderes den 20 Julij uit het hospitaal ontslagen.

---

1) Vergel. de aanmerking pag. 300.

2) Zie het vorig ziektegeval.

24e ZIEKTEGEVAL.

Peritonitis puerperalis. — Metritis septica. — Phlegmasia alba dolens. — Collapsus. — Schijnbare hardheid van den pols. — Phlebitis in verschillende uitwendige aderen. — Hevige koude. — Absces aan de regter dije en den regter arm. — Verschijnselen van longontsteking. — Uitputting, dood. — Lijkopening.

---

25 Julij 1842. Therese müller, werkster, 21 jaren oud. Het meisje werd na eene regelmatige zwangerschap in den nacht van 22 op 23 gelukkig verlost; de verlossing was kort en gemakkelijk, maar reeds 10 tot 12 uren daarna ontstonden er ziekelijke verschijnselen in den buik, die eene bloedsontlasting noodzakelijk maakten. Nadat nog eene tweede algemeene en plaatselijke zonder wezentlijk gevolg was verrigt, werd zij naar deze ziekte-afdeeling gebragt, waar de plaatselijke verschijnselen in den buik en de daarmede overeenkomende koorts geboden om de ontstekingwerende behandeling nog strenger te handhaven. Er werd nog een pond bloed uit de armader onttrokken, hetwelk gij hier ziet; het bevat wel veel serum, doch eene sterke bekervormige ontstekingskorst. Er werden ook weder bloedzuigers op de pijnlijke plaats van den buik gezet, rijkelijk kwikzalf in denzelven ingewreven, en inwendig calomel (alle 2 uren 3 greinen) toegediend, waarop vier kenmerkende ontlastingen volgden.

Thans vinden wij den volgenden toestand: de buik is betrekkelijk (daar wij eene kraamvrouw voor ons hebben) niet zeer opgezet, de uterus nog boven de schaambeensvereeniging een vinger breed uitpuilende, doch vast, zijn bodem bij betasting eenigzins gevoelig, gelijk in het algemeen het geheel onderste gedeelte van den buik, onder eene lijn, die men zich van den eenen voorbovendoorn van het darmbeen tot den anderen getrokken denkt, maar vooral de linker liesstreek. Daarbij is de pols bovenmatig versneld, schier 150 slagen in de minuut, niet gespannen, de huid vochtig en tevens zeer heet, de urine spaarzaam, donker gekleurd. Kraamvloed is er wel ontstaan, maar van eene meer stinkende hoedanigheid, welks voorkomen reeds in de eerste 48 uren na de verlossing niets verblijdends deed verwachten.

Duidelijk is de zaak in de eene rigting, namelijk in betrekking tot den toestand van het buiksvliesomhulsel der teeldeelen; daarentegen niet geheel duidelijk ten opzigte van de gesteldheid van het slijmvlies van den uterus. Wij moeten, alvorens wij een bepaald oordeel vellen, en alvorens wij tot inspuitingen van chlore in de scheede kunnen overgaan, nog een onderzoek der inwendige teeldeelen doen in het werk stellen.

Voorschrift: 16 bloedzuigers in de linker liesstreek, voortgebruik van den calomel (tot 1 gr. ieder uur).

26 Julij. Wij hebben 3 reeksen van symptomen te onderscheiden: 1° plaatselijke verschijnselen der inwenwendige teeldeelen, 2° reflexiesymptomen en 3° geneesmiddel-verschijnselen. Deze moeten wij afzonderlijk beschouwen, ten einde het beeld der ziekte niet te verduisteren. — Wat de eerste aangaat, zoo is de pijn

in den buik opgehouden; deze is week, bij drukking zelfs in de linker liesstreek nog ter naauwernood pijnlijk. De uterus is nog boven de schaamsbeensvereeniging te voelen, doch is meer slap. Het inwendig onderzoek heeft aangetoond, dat de gansche scheede met het kleverig, stinkend, roodachtig slijm bedekt, de mond van den uterus ingescheurd, week, sponsachtig en hetgeen wel moet opgemerkt worden meer koel was, daadzaken, die datgene, wat wij gisteren vermoed hebben, slechts bevestigen, namelijk den septischen toestand van het slijmvlies der baarmoeder welken BOËR metritis septica heeft genoemd. De verschijnselen van het buiksvlies moeten dus op de 2e rei geplaatst worden, en hun verdwijnen kan ons geenszins eene gunstige voorzegging waarborgen. De terugwerking is dezelfde, welke wij gisteren aantroffen. — Wat de geneesmiddelverschijnselen aangaat, zoo hebben er sedert gisteren drie calomelstoelgangen plaats gehad, maar er vangt een metaalreuk uit den mond aan.

De lijderes klaagt nog steeds over hevige pijnen in de lendenen, welke zij meent aan het langdurig liggen op den rug te moeten toeschrijven, maar ik ben meer genegen, dit als een teeken te beschouwen van den wegens zijnen gemakkelijken overgang in ettering zoo zeer gevreesden voortgang der ontsteking op de achterste plooijen van het buiksvlies. Dat de gevoeligheid der uitwendige buiksbekleedselen heeft opgehouden, moet ul. niet gerust stellen; want gij weet, dat reeds bij de gewone peritonitis de pijn zich dikwijls tot eene kleine plaats beperkt, en plotselijk van hier uit zich weder in korten tijd over den ganschen buik verspreid, hetgeen nog te meer bij

de peritonitis puerperalis geldt, vooral wanneer nog het inwendige slijmvlies is aangedaan.

Voorschrift: ter zijdestelling der calomel-poeders (de lijderes heeft in het geheel 24 gr. gebruikt); tot inwendig gebruik een infus. digit. met aq. lauroc.; tot inspuiting in de scheede ℞ Inf. herb. cicutae (℥ β) ℔ j, chlor. calcis. ℈ ij M.

28 Julij. Wij merkten gisteren aan, dat de verschijnselen van het buiksvlies wel kunnen afnemen, maar dat wij, in zoo verre hun aanzijn ook door den septischen toestand van het inwendige bekleedsel van den uterus bepaald is, niet verzekerd kunnen zijn, dat zij niet op nieuw te voorschijn zullen komen. De aandoening van het slijmvlies van den uterus kan ook eene andere rigting nemen, namelijk langs de aderen 1); dit laatste heeft nu plaats gegrepen, zoo al niet aan de aderen van de baarmoeder, dan toch aan die der regter dije. Het voorkomen van deze dijaderontsteking in het kraambed is een nog niet lang gekend verschijnsel, dat WHITE het eerst als phlegmasia alba dolens heeft beschreven. Ofschoon dit verschijnsel zeker reeds vroeger aanwezig was, zoo is men toch eerst sedert WHITE daarop opmerkzaam geworden. Wanneer het oorzakelijk verband tusschen phlebitis uterina en het kraambed gemakkelijk is te begrijpen, zoo kan ik hetzelfde niet zeggen van de aetiologie der ontsteking van de aderen der onderste ledematen; want deze liggen aan gene zijde der van den uterus komende aderen. Reeds bij hare inkomst klaagde de lijderes over pijn in het regter been;

1) Verg. het volgende ziektegeval.

het verwonderde ons toenmaals, dat zij niet het linker noemde, daar de ontsteking aan het linker ovarium plaats had. Wij treffen heden de uitwendige v. cruralis gezwollen en pijnlijk aan, en tellen zeven rozenkransvormige naast elkander gelegene, abscesvormige aanzwellingen. Ofschoon ons dit verschijnsel hier ook al niet verrast, zoo moet het ons toch zeer onaangenaam zijn. De verschijnselen van het buiksvlies zijn zeer matig: de buik weinig opgezet, nergens meer pijnlijk, ook de ongunstige pijn in de lendenen heeft opgehouden. Deze pijn zou welligt de eenige sleutel voor het lijden des beens kunnen leveren, daar volgens de nasporingen van BRESCHET de zamenhang der aderen van het bekken met die van het ruggemerg is aangetoond. Het onderzoek van den uterus door de buiksbekleedselen doet ons niet tot eenen dergelijken toestand in de aderen van den uterus besluiten; dezelve is wel nog boven de schaambeenderen te voelen, doch geheel onpijnlijk, hard en vast. Ook het onderzoek door de scheede toont eene gunstige verandering aan: de uitvloeijing is niet meer zoo stinkend, en de warmte der inwendige deelen wedergekeerd. De reflexieverschijnselen zijn dezelfde, pols klein, 140 slagen in de minuut, de tong meer droog, de urine spaarzaam en troebel. Alzoo zouden wij met den tegenwoordigen toestand der lijderes te vreden kunnen zijn, indien dit nieuwe voorval niet ontstaan ware; doch het is beter, dat het in de aderen van het been dan in die van den uterus plaats heeft.

Voorschrift: inwrijvingen van kwikzalf in de regter dije en pappen daar over.

29 Julij. De verschijnselen der peritonitis boezemen ons geene groote zorg meer in, te minder, daar de vraag

naar den toestand van het slijmvlies der baarmoeder op eene bevredigende wijze kan beantwoord worden. De uitvloeijing is niet meer stinkend, en komt reeds den slijmigen kraamvloed nabij; het is dus te hopen, dat het verdwijnen der buiksvlies-verschijnselen blijvend zal zijn. — Wat de ontsteking der regter v. cruralis aangaat, zoo is er nog wel pijn volgens den loop der koordachtig gezwollene ader voorhanden, maar de ontsteking neemt niet toe. Wat eindelijk de koorts en den toestand der krachten van de lijderes aangaat, zoo gevoelt zij zich zeer vermoeid, afgemat en krachteloos; de pols is wel minder versneld (130 slagen in de minuut) doch haastig en ledig, schijnbaar den indruk van groote hardheid gevende, maar als men denzelven met den vinger drukt, zinkt hij in een 1). — Overvloedige, waterachtige stoelontlastingen, weeke huid, de urine on-

1) Schijnbare hardheid en volte van den pols, zeide SCHOENLEIN bij eenen van eene hevige, nerveus gewordene longontsteking herstellenden, wordt zeer veelvuldig na aanwending eener streng ontstekingwerende behandeling waargenomen, en verdient te meer behartigd te worden, daar zij zich gewoonlijk met eene tegennatuurlijke snelheid van den pols verbindt, en daardoor ligt tot dwalingen kan leiden, welke door de verklaring en de waarde, die men aan de gesteldheid van den pols hecht, veroorzaakt worden. Vooral bij vrouwen, en bepaaldelijk bij bleekzuchtigen komt deze hardheid van den pols zeer veelvuldig voor; is deze nog met hartklopping verbonden, zoo is de arts dikwijls in gevaar, aan eene ontsteking te denken, weder naar het lancet te tasten en den ganschen ontstekingwerenden toestel op nieuw aan te wenden. Drukt gij evenwel in zoodanig geval den pols, zoo zult gij ontwaren, dat hij oogenblikkelijk in een zinkt, terwijl hij, wanneer gij hem slechts ligt aanraakt, als een gespannen koord zich voordoet. Bij personen, waarbij men sterke bloedsontlastingen heeft

veranderd. Daar bij komt nog eene oppervlakkige doorligging aan het heiligbeen, welke ons te onaangenamer is, daar dezelve prikkelend en uitputtend tevens op de zieke werkt. — Als uitkomst van ons huidig onderzoek blijkt het dus, dat de symptomen van peritonitis en metritis septica schier zijn verdwenen en de aderontsteking op dezelfde hoogte gebleven is; slechts de toestand der krachten van de lijderes is dreigend, doch verheugt ons de vermindering der koorts.

Wij zullen thans voornamelijk den toestand der krachten van de lijderes moeten in het oog houden, en willen haar daarom eene emulsio chinata, kalfsvleeschnat, melk met eidojer en derg. voorschrijven.

8 Augustus. Men kan niet ontkennen, dat sedert ons laatste bezoek in de drie reeksen van verschijnselen, welke wij bij de lijderes moesten onderscheiden, eene algemeene vermindering is ontstaan; doch is er nog steeds veel overig, wat ons bij al deze vooruitgangen niet bevalt. Laat ons eerst zien, wat zich gunstig voordoet: de verschijnselen der peritonitis puerperalis zijn geheel

---

moeten verrigten, verbindt zich daarmede nog, even als bij bleekzuchtigen, een sterk blazen der slagaderen (bruit de diable), in de carotides vooral duidelijk waar te nemen; in eenige gevallen is dit zoo sterk, dat men het reeds hoort, als men het oor slechts in de nabijheid der slagaderen brengt. — Uit deze daadzaak vloeit weder de waarschuwing voort, van zich bij de beoordeeling van ziektetoestanden niet op een enkel verschijnsel, maar slechts op het geheel en de wederkeerige betrekking van alle voorhandene te verlaten. Wanneer men de huid en de urine met den pols vergelijkt, zoo zal men vinden, welk eene beteekenis de in den pols ontstane verandering heeft.

geweken, de buik is ingevallen, week, overal, zelfs in de linker liesstreek, onpijnlijk. Ook de met de peritonitis in verband staande verschijnselen op het slijmvlies van den uterus, de status septicus is verdwenen, de uterus zaamgetrokken, het onderzoek door de scheede toont geene ziekelijke verandering der inwendige teeldeelen aan; slechts bestaan er nog overblijfsels der witte lochiae. — Wat 2) de symptomen der ontsteking van de aderen van het regter been aangaat, zoo zijn deze eveneens aan het afnemen; op de meeste plaatsen is geheele verdeeling ontstaan, slechts op eene kleine plaats verettering; het absces heeft zich naar buiten ontlast en is reeds weder gesloten. — 8) Ook de reflexie-verschijnselen zijn verminderd, de pols is niet meer zoo zwak, zijne snelheid tot op 120 verminderd, de slaap is thans beter; ook de doorligging, welke zich vrij verre heeft uitgestrekt, is aan het genezen. — Dit zijn de gunstige verschijnselen, waarmede wij, wanneer wij ze met den vroegeren toestand vergelijken, wel te vreden zouden kunnen zijn. Maar nu komt het onaangename der zaak: dat is het te voorschijn komen der aderontsteking op verscheidene ligchaamsdeelen, alhoewel ook slechts in beperkte mate en aan de peripherische deelen. Niet slechts aan den regter arm waar wij de ader moesten openen, maar ook op den rug der linker voet, heeft zich phlebitis ontwikkeld, welker op nieuw te voorschijn treden op zulke verschillende plaatsen welligt moeijelijk te verklaren is. — Gijl. ziet wel in, dat met het ontstaan van zulke aderontstekingen eene tweeledige mogelijkheid verbonden is: 1) de voortgang der ontsteking naar de inwendige aderstammen en het hart, 2) de overgang derzelve in veret-

tering, waardoor zoo ligt opslorping van etter en metastatische etterverzamelingen kunnen gevormd worden.

Nadat wij de ontstekingsverschijnselen achter den rug hadden, zijn wij tot de aanwending der kina overgegaan, die wij eerst als emulsio chinata en sedert eenige dagen als infusum met acid. phosphor. lieten gebruiken. De op nieuw ontstane aderontstekingen zullen wij plaatselijk even als de vroegere met inwrijvingen van kwikzalf en pappen behandelen.

11 Augustus. Toen wij bij de lijderes de gevaarlijkste en ergste toestanden, welken den uitgang zeer twijfelachtig maakten (de peritonitis en metritis septica), achter ons hadden, kregen wij nog eene reeks van naziekten te bestrijden. Er ontwikkelde zich ongeveer eene week na de verlossing phlebitis aan het regter been; hier gelukte de verdeeling tot op eene kleine plaats, welke zich echter na de ontlasting weder gesloten heeft. Hiermede meenden wij dat de zaak geëindigd was, maar nu vertoonden zich aan andere peripherische aderen dergelijke aandoeningen, en op deze plaatsen schijnt de verdeeling niet meer verkregen te kunnen worden; aan de zool van den linker voet heeft zich reeds een oppervlakkig absces gevormd. Aldus schijnt datgene te zullen plaats hebben, wat ik ul. onlangs als eene mogelijkheid heb genoemd: dat er verettering, opslorping van etter en ontwikkeling van eene typheuse torpide koorts zoude plaats grijpen, hetgeen hier te meer te vreezen is, daar de menigvuldigheid van den pols wel eenigzins verminderd, maar toch nog steeds bovenmatig is (120), en de buikloop voortduurt.

Laat ons de lijderes weder hare emulsio chinata, en

wegens de onrustige slapelooze nachten des avonds een morphiumpoeder (gr. $\frac{1}{4}$) geven.

13-23 Augustus 1). De geuite vrees, dat er etteropslorping mogt plaats hebben, verkreeg helaas! steeds meer grond; van den 14en af ontstonden de kenmerkende hevige aanvallen van koude met opvolgende hitte en gebrek aan alle scheidingen; zij herhaalden zich met onbepaalde tusschenruimten, doch zoodanig, dat er schier dagelijks een plaats had. Ook aan de regter voet vormde zich phlebitis; aan de regter dije waren twee grootere abscessen ontstaan, die geopend moesten worden; zulks had ook aan den regter arm plaats. Daarop ontwikkelden zich nog verschijnselen van longontsteking, bestaande in geringe hoest en pijn op de borst, die vorming van secundaire etterafzettingen in het longweefsel te kennen gaven; aan de grondvlakte der regter long vernam men kraakgeluid. Hoe meer deze verschijnselen te voorschijn traden, des te meer namen die van ontsteking der uitwendige huidaderen af. De buik is nergens meer pijnlijk. — Onder deze verschijnselen namen de krachten der lijderes meer en meer af, de voeten en het been vingen aan zuchtig te zwellen, de menigvuldigheid van den pols bleef op de overgroote hoogte van 150 slagen in de minuut en daarboven, de pols werd kleiner, het hoofd zwaarder. Bij de emulsio chinata werd acid. muriat. gevoegd, later nog aq. oxymuriat., en rooden wijn tot drank gegeven. Na vele pijnen gaf de lijderes den 23en den geest.

---

1) Het klinisch onderrigt werd den 13. gesloten, de uitgever deelt in korte woorden het verder beloop van dit belangrijk ziektegeval mede.

Lijkopening. In de schedelholte niets afwijkends. In de borstvlieszakken weinig sereuse vloeistof uitgestort, in de regter eenige oude aanhechtingen. In de onderste kwabben van beide longen, vooral in de regter in grooter aantal, kleine lobulaire abscessen, uitwendig reeds in den vorm van kleine, omschrevene, gele vlekken zigtbaar 1); enkele plaatsen gehepatiseerd; de bovenste kwab der regter long zuchtig geïnfiltreerd. In het hart en hartezakje niets tegennatuurlijks. — De lever bleek en vrij bloedledig, anders natuurlijk, eveneens de milt, de alvleeschklier, de nieren en het geheele darmkanaal. De adervlecht van den uterus en der ovaria schier geheel met etter gevuld, zoo dat de aderen hier in alle vertakkingen als met eene gele vloeistof ingespoten zich vertoonden. Ook in de onderste holle ader, bij haren ingang in de lever een etterachtig exsudaat. In de geheele regter v. iliaca een plastisch, kanaalvormig exsudaat, van binnen met stinkende etter gevuld. De trombus strekte zich uit tot in het midden der v. cruralis en van hier uit ook in de kleinere zijtakken en oppervlakkige huidaderen, die in haren doormeter verwijd en in hare wanden verdikt waren, en schier het aanzien van slagaderen hadden. Aan het regter been en de voet de aderen wel verwijd en verdikt, doch noch plastisch exsudaat noch etter bevattende. Dit zelfde werd aan den regter arm als ook in de aderen der buiksbekleedsels der regter zijde gevonden. In de geheele linker zijde vertoonden zich de aderen niet ziekelijk veranderd.

1) Pathognomonisch voor phlebitis. G.

25e ZIEKTEGEVAL.

Peritonitis en phlebitis uterina post puerperium. Kwetsingen en ontvellingen in de scheede. — Streng ontstekingwerende behandeling, herhaalde ruime bloedsontlastingen. — Etter in de urine. Verschijnselen van persloop. — Langzame herstelling. — Volkomene genezing.

---

5 Maart 1841. Friederike reperwitz, dienstmaagd, 26 jaren oud. Dit krachtvolle meisje werd voor de eerste maal zwanger: gedurende de zwangerschap bevond zij zich volkomen wel; tegen het einde derzelve trad zij in dit kraamhuis. Den 2en Maart ving de baring onder zeer pijnlijke weeën aan, en na verloop van meerdere uren, nadat nog te voren wegens krampachtige zamensnoering van den uterus eene aderlating was gedaan, zag men zich genoodzaakt, de tang aan te leggen. De ontwikkeling van het groote kinderhoofd was niet gemakkelijk, eene omstandigheid, die niet moet worden over het hoofd gezien, daar wij weten, welk eene rol werktuigelijke inwerkingen bij ziekten der kraamvrouwen spelen; na de geboorte had een vrij rijkelijk bloedverlies plaats. Den daarop volgenden nacht werd de lijderes door eene hevige koude aangetast, waarop hitte volgde; gelijktijdig daarmede ontstonden er hevige pijnen in den buik, eerst aan de linker, daarna aan de regter zijde en voornamelijk aan de zijwanden van den uterus. De pijn nam somtijds af, was meer scheurend, zich

dikwijls tot aan de dije uitstrekkende. Spoedig breidde zij zich uit over den geheelen meer opgezetten buik, waarom de lijderes reeds 2 aderlatingen van 8 oncen in het kraamhuis zijn gedaan. Daar de pijn daarop niet week, zoo werd zij in deze zieken-afdeeling verlegd. — Thans vinden wij de volgende verschijnselen: 1) plaatselijke: de buik is opgezet, doch week en niet zeer gespannen, maar over zijne geheele uitgestrektheid bij aanraking pijnlijk, het meest aan beide zijden van den vrij zaamgetrokken en vasten uterus. De kraamvloed is natuurlijk en rijkelijk. Om te ontwaren, of hier eene scheiding van zamenhang ten gevolge der geboorte heeft plaats gegrepen, zal het noodig zijn, een onderzoek der teeldeelen te bewerkstelligen. — 2) Algemeene verschijnselen: pols krachtig, doch niet hard, 120 slagen in de minuut hebbende, de huid matig vochtig, dorst hevig; sedert den laatsten nacht zijn er waterachtige ontlastingen ontstaan; geene braking.

Naar de opgenoemde verschijnselen lijdt de zieke aan peritonitis, waarmede zich phlebitis uterina schijnt te verbinden, voor welke laatste, gelijk Gijl. hier reeds uit meerdere gevallen hebt kunnen zien, vooral de pijn aan de zijwanden van den uterus pleit 1).

---

1) Tot meer volledige en betere kennis van dit geval voegen wij hier de epicrisis bij, welke SCHOENLEIN bij een dergelijk ziektegeval, dat echter doodelijk eindigde, heeft gemaakt. Het betrof eene kleermakersvrouw met name WILHELMINE HARTMANN, 27 jaren oud, welke reeds 24 uren na de verlossing door eene hevige peritonitis was aangetast. Deze werd door twee aderlatingen gelukkig bestreden; er ontstond evenwel aan de regter zijde

Wij zullen terstond nog eene aderlating van 16 onceen verrigten, 40 bloedzuigers op den buik zetten,

---

van den reeds vrij zaamgetrokken uterus levendige pijn bij drukking. De kraamvloed was ichoreus; aan den uitwendigen baarmoedermond bevond zich eene ontvelling. De koorts was vrij hevig, meer synochaal. Nog eenmaal werd eene aderlating verrigt, bloedzuigers op de pijnlijke plaats gezet, stovingen, inwrijvingen van kwikzalf, eene emulsie met aq. laurocer. en inspuitingen met aq. oxymuriat. voorgeschreven. De vrees, voor het ontstaan van phlebitis uterina, bevestigde zich helaas! maar al te spoedig, daar een hevige aanval van koude ontstond, waarop hitte en rijkelijk zweet volgde. De pijn nam thans beide zijwanden van den uterus in, terwijl de bodem en de voorwand van denzelven onpijnlijk bleven, en breidde zich uit tot aan de schaamlippen en dijen. De aanvallen van koude herhaalden zich nog meermalen in onbepaalde tusschenruimten, en reeds den 8en dag na de verlossing bezweek de lijderes.

»Ik bepaal mij slechts, zeide SCHOENLEIN, ul. op 2 verschijnselen gedurende het beloop der ziekte opmerkzaam te maken, die met betrekking tot de opheldering der ontleedkundige daadzaken gewigtig schijnen. 1) Bij de opneming der lijderes was er pijn aan den zijwand van den uterus aanwezig, eene plaats, die voor de beoordeeling of er metritis of phlebitis uterina aanwezig is, van belang is, daar hier de plexus pampiniformis naar de tuba haren loop heeft. Daar, waar de pijn aan de zijwanden van den uterus voorkomt, en voortdurend blijft, is er steeds grond tot het vermoeden, dat er phlebitis zal ontstaan. Dikwijls gaat dit verschijnsel de verlossing vooraf, en wanneer er eene vroegtijdige bevalling plaats heeft (zoo als ook in dit geval), zoo is het dikwijls een gevolg van de ontsteking der aderen van den uterus. De pijn strekt zich niet zelden uit langs den loop der ronde banden van den uterus tot in de schaamlippen, welke opzwellen. — Wij hadden de aandoening der lijderes dadelijk als phlebitis uterina erkend. Voor deze diagnosis pleitten 2) de aanvallen van koude; toen de eerste aan-

kwikzalf in denzelven inwrijven, daarover warme stovingen laten maken en tot inwendig gebruik eene emulsie met aq. laurocer. voorschrijven.

---

val van koude ontstond wisten wij dadelijk, wat het geval was; zij herhaalden zich eenige malen op eenen dag, gelijk wij ook bij andere zieken, die aan phlebitis leden, gezien hebben. Twee dagen voor den dood kwamen er wederom verschijnselen van peritonitis te voorschijn, eerst aan den bodem der baarmoeder en van hier zich verder uitbreidende.

De lijkopening wees aan: in de buikholte 2—3 ℔ stinkend etterachtige, met eiwitvlokken vermengde vloeistof, op sommige plaatsen der darmkronkelingen een smerig exudaat van lympha, waardoor er eenigen los aan den bodem der baarmoeder gehecht waren. De regter tuba was 3 à 4 maal vergroot, haar lumen verwijd, en met etter gevuld. De aderen van den regter plexus pampiniformis waren met etter tot in het regter ovarium opgespoten, en het tusschengelegene celweefsel met stinkenden etter geïnfiltreerd. De linker tuba en het linker ovarium waren natuurlijk. Alle aderen van den uterus deden zich met etter gevuld voor. Aan den baarmoedermond bevond zich eene celtachtige zwart gekleurde zweer; maar deze was niet de eenige, er waren er nog meerdere voorhanden, die zich uitstrekten door den baarmoedermond tot in de holte van den uterus. — De ontleedkundige daadzaken hebben dus de onderkenning bevestigd.

Nadat ik ul. rekenschap heb gegeven van dit geval, veroorloof ik mij, hierbij nog iets omtrent de oorzaak en behandeling van den onderhavigen ziektevorm te voegen.

Dat phlebetis uterina sleehts bij zekere toestanden van den uterus voorkomt is bekend, namelijk wanneer zich de aderen door physiologische processen verwijd en in aanmerkelijke bloedovervulling bevinden, bij zwangeren en kraamvrouwen. Maar ik heb ook bij ziekelijke toestanden, die eene dergelijke verandering der aderen van den uterus te weeg brengen, phlebitis uterina zien

6 Maart. Gisteren avond moest de algemeene en plaatselijke bloedsontlasting herhaald worden. Daarop is

---

ontstaan, namelijk bij jonge meisjes, die aan atresie der teeldeelen leden, ten gevolge waarvan het stondenbloed in den uterus werd teruggehouden, deze verwijd werd en zijne zelfstandigheid gelijk was als na de bevruchtiging. Ik herinner mij twee jonge meisjes van 17 en 18 jaren, waarbij TEXTOR de kunstbewerking ondernam, en waarop verschijnselen van phlebitis uterina ontstonden. Voorts kan de aderontsteking plaats vinden, wanneer de aderen der baarmoeder variqueus zijn geworden, zelden bij steatoma en chondroide van den uterus, meermalen bij scirrheuse ontaarding van denzelven, waar zich somtijds eene phlebitis met een subacuut verloop ontwikkelt. In eenen uterus, die anders geene veranderingen heeft ondergaan, komt geene phlebitis voor; dezelve moet eerst door de genoemde veranderingen voorbeschikt zijn. De phlebitis uterina ontstaat bij zwangeren en kraamvrouwen zeldzaam primair, zonder dat vroeger andere veranderingen aanwezig waren. In ons geval waren in den geheelen hals van den uterus eeltachtige zweren, die een slecht voorkomen hadden; in een ander dergelijk, hier kortelings waargenomen geval, waren er zweren op het slijmvlies der scheede en aan den uitwendigen baarmoedermond aanwezig. Deze waren het eerst voorhanden, en daaruit ontwikkelde zich de phlebitis, even als bij personen, die aan zweren aan de voeten leiden, de aderen in derzelver nabijheid in ontsteking kunnen geraken. Een treffend bewijs daarvoor gaf ons die lijder met ontsteking der poortader (het 27e ziektegeval), bij welke eerst de peritonitis aanwezig was, die in verettering overging; bij de lijkopening vonden wij het nog gesloten absces, van waar uit de ontsteking der poortader zich ontwikkeld had. De zweren of zelfs de vrij oppervlakkige veretteringen in den uterus op die plaatsen, waar de moederkoek was vastgehecht, zijn in staat volgens de nasporingen van BOËR eene oorzaak voor phlebitis uterina te worden. — — Wat de behandeling van dezen ontstekingsvorm aangaat, zoo is zij, wanneer eenmaal de aanvallen van koude, welke

nu eene aanmerkelijke vermindering der plaatselijke verschijnselen en der koorts ontstaan; er volgde een vrij rustige nacht, waarin de lijderes eenige uren achter elkander sliep. Heden morgen ontstond er echter wederom pijnlijkheid aan den linker rand der baarmoeder; men zette daar ter plaatse terstond 20 bloedzuigers met dat gevolg, dat de pijn volkomen verdwenen is. Thans

---

den overgang der ontsteking in verettering te kennen geven, zijn ontstaan, vruchteloos. Ik heb geen geval gezien, waar na deze aanvallen van koude nog genezing volgde; dikwijls is de uitgang reeds in 12-24 uren doodelijk, somwijlen volgt dezelve eerst na 7. 8, 12 dagen. Ik wil daarmede niet beweren, dat de zaak te allen tijde verloren is, maar ik zeg, slechts voor het tegenwoordige, volgens onze tot nog toe gemaakte ervaringen. De hoofdzaak is, het eerste begin der aandoening te ontdekken, en dan dadelijk werkdadig te handelen. De behandeling moet voornamelijk ontstekingwerend zijn; doch geloof ik, dat de oorzaak nog eene bijzondere opmerkzaamheid behoeft, en daarom de verhouding tusschen zweren van het slijmvlies der scheede en baarmoeder en phlebitis moet worden bepaald. Boër heeft, in het bijzonder deze omstandigheid in aanmerking nemende, van de plaatselijke behandeling het meest goede gevolg gehad; hij heeft dezen vorm en de rotachtige aandoening van den uterus (putrescenz) bij elkander gevoegd, en opgemerkt, dat het enkele omschrevene plaatsen zijn, die den doodelijken uitgang veroorzaken, en dat van haar de aderontsteking uitgaat. — Daar tegen zijn inspuitingen van decoct. cicutae met chlore aanbevolen; doch heeft Boër beweerd, dat de herhaalde wasschingen daarmede niet genoegzaam, maar de inwerking der middelen aanhoudend moet zijn, en daarom de vorm van zalf te verkiezen is. Bij deze plaatselijke behandeling voege men de streng ontstekingwerende: aderlating, bloedzuigers te zetten op die plaatsen, welke met de randen van den uterus overeenkomen; inwendig calomel, digitalis enz."

vinden wij den gisteren nog zoo opgezetten buik geheel ingevallen en nergens meer pijnlijk. De tong is zuiver en vochtig, de dorst matig; gisteren hadden er 2 meer faeculente stoelontlastingen plaats. — Bij het onderzoek der teeldeelen bleek het, dat door de tang en het groote kinderhoofd bij de verlossing aanmerkelijke stoornissen zijn te weeg gebragt: in de scheede zijn er kwetsingen en sugillatiën, ten deele zelfs scheidingen van den zamenhang. Deze laatsten spelen steeds eene gewigtige rol, daar zij in aanraking met den scherpen kraamvloed gemakkelijk in boosaardige en koudvurige zweren plegen over te gaan. Deze omstandigheid alleen zal ul. reeds aanbevelen, zeer op uwe hoede te zijn, en u door de sedert gisteren ontstane in het oogvallende beterschap niet tot voorbarige hoop te laten verleiden. Wij weten uit een vroeger geval, dat, ofschoon de verrigting der teeldeelen weder hersteld was, en in het pisafscheidingsstelsel geene ziekelijke verschijnselen meer aanwezig waren, bij de lijkopening toch nog eene aanmerkelijke hoeveelheid etter in de aderen der baarmoederzelfstandigheid voorhanden was, terwijl de plexus pampiniformis natuurlijk was. Voor en al eer er geene volkomene reconvalescentie is ontstaan, moet ge u niet laten verleiden tot de stelling eener gunstige voorzegging. De werktuigelijke stoornissen in de scheede wekken, voor zij tot genezing geraken, steeds op nieuw op, en van hieruit kan weder de ontsteking der aderen te weeg gebragt worden. — Bij het maken van het bed taste eene ligte koude de lijderes aan, die voor ons van grootere beteekenis is, dan de gansche rei der gunstige verschijnselen. De koorts (100 polsslagen in de minuut) duurt

nog voort; zoo lang deze niet verdwenen is, durven wij geen te Deum aanheffen. De verschijnselen der peritonitis zijn wel geheel verdwenen, die der phlebitis uterina zeer afgenomen, doch duren de veranderingen aan de teeldeelen voort; eindelijk is ook de melkafscheiding nog niet aangevangen, door welker verschijnen eene prikkeling in de primair aangetaste deelen zal verwekt worden. Wij hebben alzoo genoegzame beweegredenen, om onze hoop te matigen; de toestand der lijderes is heden blijkbaar beter dan gisteren, maar wij zijn nog ver van het verlangde doel.

Voorschrift: Voortgebruik der gisteren voorgeschrevene middelen. Op de gewonde plaatsen in de scheede omslagen van loodwater te leggen.

8 Maart. Ik deed ul. eergisteren opmerken, dat wij ons door de ten gevolge der streng ontstekingwerende behandeling ontstane onpijnlijkheid van den buik niet tot het gevoelen moesten laten verleiden, dat het ziekteproces was geëindigd, daar de pijn in korten tijd weder te voorschijn komen en zich snel verder uitbreiden kon. Gisteren morgen nu klaagde de lijderes weder over eene hevige pijn aan den linker rand van den uterus, niet slechts bij uitwendige betasting, maar ook van zelve. Na eene algemeene en plaatselijke bloedsontlasting zien wij nu de lijderes heden weder schier in den zelfden toestand, waarin wij haar eergisteren verlieten. De verschijnselen der peritonitis blijven voortdurend achterwege, de pijn aan den linker rand der baarmoeder is weder geweken. In de teeldeelen beginnen de koudvurig gewordene plaatsen zich los te stooten, en zuivere zweren zich te vormen, welker etter met den kraamvloed

wegvloeit. Zoo lang evenwel deze zweren bestaan, is, zoo als ik ul. reeds heb gezegd, eene toeneming der aderontsteking te vreezen. De koorts is matig, de pols krachtig, heeft 96 slagen in de minuut, de tong is vochtig, de dorst niet zeer hevig, de huid voortdurend vochtig, de urine sterk bezinkende. Het ongemak bij de moeijelijke pislozing waarover de lijderes klaagt, heeft wel zijnen grond in de ontvellingen aan de pisbuis. — Behandeling dezelfde.

9 Maart. De ziekte is vrij wel op dezelfde hoogte van beterschap gebleven, ofschoon wegens eene toeneming der verschijnselen aan den linker baarmoederwand en der terugwerking weder eene algemeene en plaatselijke bloedsontlasting moest verrigt worden. Thans vinden wij den volgenden toestand: wat de plaatselijke verschijnselen aangaat, zoo vertoont zich nog een overblijfsel der ontsteking aan den linker baarmoederrand, in opzetting en gevoeligheid van denzelven bestaande. Hetgeen op het slijmvlies der teeldeelen voorvalt, is zoo gunstig, als men slechts verwachten kan; er hebben zich eenvoudig etterende wonden gevormd. Wat de koorts aangaat, zoo is de pols week, 110 slagen in de minuut hebbende, eene snelheid, die wel meer aan het aanmerkelijk bloedverlies (sedert de verlossing zijn er 9 aderlatingen verrigt en 225 bloedzuigers gezet) kan worden toegeschreven, de huid is vochtig, de urine vormt een bezinksel. Op den buik heeft zich ten gevolge der inwrijvingen en der stovingen een eczema mercuriale gevormd, maar dat niet veel te beduiden heeft. Sedert gisteren hadden er 3 dunne stoelgangen plaats.

Voorschrift: Inspuitingen van een kamille - aftreksel

met bijvoeging van acet. plumb. liq. en tinct. opii in de scheede. Tot inwendig gebruik eene emulsie met aq. laurocerasi, extr. opii aq. (gr. β) en syr. diacodii.

10 Maart. De zaak gaat betrekkelijk goed; de teekenen der aandoening van de aderen der baarmoeder zijn sedert gisteren niet meer te voorschijn gekomen, de wonden der teeldeelen scheiden eenen goeden etter af; de slaap is goed, de huid vochtig, de pols wat bedaarder geworden en week, de stoelgangen zijn verminderd. Maar er is sedert gisteren eene merkwaardige verandering der urine ontstaan; eenige dagen was zij sterk troebel en een isabelgeel bezinksel vormende; sedert gisteren heeft het bezinksel alle kenmerken van etter, de kleur, dikte, het microscopisch en scheikundig onderzoek van hetzelve pleiten daarvoor. Wij kunnen omtrent dit verschijnsel geen' twijfel hebben, daar deze urine met den katheder ontlast is geworden, en dus geene vermenging met de etter der scheede kan plaats hebben. De verspreiding van den etter in het bloed schijnt hiermede bewezen te zijn. De uitscheiding van den etter met de urine treffen wij dikwijls aan bij ophoopingen van ziekelijke voortbrengsels in verschillende ligchaamsdeelen met dat gevolg, dat de etter op de primair aangetaste plaats verdwijnt; de aard en wijze, hoe het geschiedt, is voorwaar nog niet bekend 1). Velen gelooven daaraan niet, maar de daadzaak is zoo dikwijls waargenomen, dat die Heeren het scepticisme waarlijk te ver drijven. Ik geloof dat hierin alléén welligt de sleutel voor de behandeling te vinden is; het eenige doel voor de kunst is om

1) Verg. de aanmerking pag. 333.

hetzelfde te bewerken, wat de natuur zoo dikwijls te weeg brengt.

15 Maart. Wij hebben verschijnselen in de teeldeelen, verschijnselen in het darmkanaal, verschijnselen der koorts, kritische verschijnselen en die der geneesmiddelen te onderscheiden. Ofschoon de ziekelijke symptomen in de teeldeelen steeds afnemen, en zeer bevredigend zijn, zoo hebben die des darmkanaals ons toch in de laatste dagen zeer verontrust. Er was hevige buikloop, met persing en pijn volgens den loop van het colon descendens verbonden, ontstaan, waarmede geleiachtige slijmmassa's ontlast werden. Deze verschijnselen moesten ons zorg inboezemen, wanneer wij ze met een dergelijk hier kortelings waargenomen geval vergeleken, waar zich bij de lijkopening veranderingen op het slijmvlies van het colon vertoonden, die eene groote gelijkenis hadden met die, welke bij de persloop voorkomen. Wij hadden eerst een' slijmigen drank, inwrijvingen in den buik van lin. ammon. met tinct. opii, saleb-afkooksels met extr. opii en aluin, en daar deze middelen zonder gevolg bleven, gisteren poeders van acet. plumb. (gr. ij) met opium (gr. $\frac{1}{4}$), gelijktijdig lavementen van lapis infernalis (gr. ij in aq. destill. ℥iij opgelost, met bijvoeging van tinct opii ℈ β, met stijfsel gewreven), en eene spaansche vlieg op de linker pijnlijke zijde van den buik voorgeschreven. Sedert is nu de buikloop opgehouden. Wat de koorts aangaat, zoo is de huid week, de pols nog krachtig en week, 96 slagen in de minuut hebbende; in de urine vertoont zich in plaats van het etterbezinksel een vlokkig, roodachtig sediment van piszouten. Eindelijk zijn er nog verschijnselen van speekselvloed

ten gevolge der inwrijvingen van kwikzalf ontstaan, maar die reeds door het plaatselijk gebruik van borax met rozenhonig zijn verminderd.

Voortgebruik der laatst voorgeschrevene middelen.

16 Maart. Het eenigste onaangename verschijnsel is hier de nog niet geheel ten onder gebragte aandoening van het colon; er hebben nog steeds, ofschoon zeldzamer eenige dunne stoelgangen plaats, die echter minder geleiachtige massa's bevatten, en meer faeculent beginnen te worden; ook de op kolijk gelijkende pijnen volgens den loop van het colon en de persing hebben nog niet geheel opgehouden. Zoo lang deze verschijnselen voortduren, is de zaak nog niet geëindigd. Wij zullen met het gebruik der lavementen en poeders doch in geringere gift voortgaan (slechts 1 lavement en 2 poeders per dag).

19 Maart. Wij zagen hier korteling bij eene dergelijke lijderes buikloop ontstaan, die allen aangewende middelen weerstand bood, daarna ontstond een spoedige collapsus en de doodelijke uitgang had plaats. Bij de lijkopening vertoonde zich, ofschoon er gedurende het leven geene aandoening van den uterus meer was te bespeuren, nog etter in de aderen van denzelven, en op het slijmvlies van den dikken darm en der S'vormige bogt waren die veranderingen te vinden, zoo als men ze bij den persloop ziet, eene laag van op mos gelijkend exsudaat op het verdikte slijmvlies, een toestand, dien RAPP bij den persloop het eerst beschreven heeft. — Toen ook in dit geval de buikloop ontstond, meenden wij, dat zich ook hier dergelijke veranderingen op het darmslijmvlies zouden kunnen vormen, en dienden daar tegen passende middelen, onder welke vooral de lavementen van

eene oplossing van salpeterzuur zilver en de poeders van azijnzuur lood te noemen zijn, die veranderingen hebben te weeg gebragt, welke eene gelukkige herstelling doen verwachten. Dat wij niet met eenen eenvoudigen buikloop te doen gehad hebben, bewees reeds de persing, voorts de op gestolt eiwit gelijkende ontlaste stoffen, alsmede de pijn volgens den loop van het colon descendens. Heden vinden wij nu in den stoelgang der lijderes volkomen bewerktuigde vliezen, gelijk men ze bij den croup der kinderen ziet; deze brokken schijnen uit vezelstof gevormd, door bloedrood donker gekleurd te zijn, zoo als men ook gelegenheid had ze bij persloop waar te nemen. De op kolijk gelijkende pijnen zijn verdwenen, de persing is niet meer zoo hevig; de koorts is veel verminderd, de verschijnselen der kwijling nemen af. In allen gevalle is de opvolgende aandoening van het slijmvlies des colons na phlebitis uterina eene gewigtige nieuwe daadzaak; in het algemeen eindigt de phlebitis uterina reeds voor dat het tot dit tijdperk gekomen is.

De kliniek werd dien dag gesloten. De buikloop was tegen het einde der maand volkomen overwonnen. De herstelling was, zoo als niet anders te verwachten was, zeer langzaam. In den aanvang van het zomersemester werd de lijderes kort voor haar ontslag nog eenmaal voorgesteld.

6 Mei. Gijl. herrinnert u nog wel die lijderes, welke wij met phlebitis uterina en peritonitis onder behandeling kregen. Na dat deze ten gevolge der ongehoorde bloedsontlastingen en der aanwending van kwikzalf verminderd waren, ontstonden er 2 opmerkenswaardige ver-

schijnselen: 1) Uitscheiding van waren etter door de urine, eene daadzaak, waarbij wij de vraag opperden, of dezelve een voortbrengsel eener nieuwe vorming, of wel of dezelve door opslorping uit de aderen der baarmoeder veroorzaakt was. 2) Aandoening van het onderste gedeelte van het colon en van den endeldarm; met persing werden geleiachtig slijm en, toen er beterschap ontstond, polypeuse stoffen ontlast. Er bestond hier een voortgang van het ziekteproces op de nieren en het slijmvlies van den dikken darm, door welke laatste nog de dood kan volgen, zoo als Gijl. hier vroeger in een ander geval hebt gezien. De verschijnselen van den dikken darm zijn geheel verdwenen, daar en tegen duurt er nog een ligte slijmvloed in het pisafscheidingstelsel voort. Verder bestaat er geen ziekelijk verschijnsel.

26e ZIEKTEGEVAL.

Bedwelming, IJlen. — Moeijelijkheid der onderkenning. — Verschijnselen van typhus abdominalis en phlebitis der v. brachialis. Dood, lijkopening, epicrisis.

30 November 1840. Henriette schulz, 19 jaren oud, dienstmeisje. De lijderes is gisteren in het hospitaal gebragt, en wel in eenen toestand, dat zij ons weinig inlichting omtrent hetgeen met haar is voorafgegaan ge-

ven kan. Slechts zoo veel zijn wij te weten gekomen, dat zij sedert ongeveer drie weken ziek is, ten gevolge van eene sterke verkoudheid. Hoe de ziekte is aangevangen, weten wij niet naauwkeurig: afgematheid der ledematen, gebrek aan eetlust, neiging tot braking waren vroeger aanwezig, welke verschijnselen eenen arts bewogen, een braakmiddel voor te schrijven, waarop braking ontstond, welke sedert dien tijd voortduurt. Wij zijn dus genoodzaakt, ons aan den tegenwoordigen toestand der lijderes te houden en deze is aldus: In het gezigt ligt de uitdrukking der bedwelming, de lijderes steunt en kermt aanhoudend, en klaagt over zwaarte en pijnen in het hoofd; zij is zeer onrustig, het hoofd is heet, en de slaap-slagaderen kloppen sterk, het aangezigt is eenigzins geelzuchtig gekleurd; op de wangen vertoont zich eene omschrevene roodheid, de oogen zijn weinig gevoelig voor het licht, de oogappels eenigzins verwijd, bestendige neiging tot braken en werkelijke braking eener helder-groene vloeistof; de buik is week, in de regio ileo-coecalis bij drukking een weinig pijnlijk, verstopping sedert 48 uren, de tong droog, hevige dorst, de huid heet en droog; de pols zeer versneld (116 slagen in de minuut), zaamgetrokken, eenigzins gespannen.

De aandoening van het hoofd is niet te miskennen, evenmin de galachtige verschijnselen; het is slechts de vraag: waren de galachtige verschijnselen de eerste, en zijn die van het hoofd opvolgend? of waren deze de eerste en zijn de gastrisch-bilieuse slechts een gevolg derzelven? of met andere woorden: hebben wij hier eene febris bilioso-meningea (der oudere artsen)? of eene zuivere meningitis, waarvan de braking slechts een ver-

schijnsel zoude zijn? — De oplossing dezer vraag heeft, daar wij ons slechts tot het tegenwoordige kunnen bepalen, groote bezwaren. Wij weten slechts, dat de lijderes voor weinige dagen stondenvloed had, dat zij een braakmiddel heeft gebruikt, en sedert dien tijd braakt; maar of de aandoening van het hoofd reeds vroeger voorhanden was, of eerst later is ontstaan, weten wij niet. De verschijnselen van het hoofd doen zich allezins als zeer hevig voor, en zoude ik daarom de neiging tot braken en de braking als opvolgend verschijnsel beschouwen, te meer daar de tong wel droog, maar niet geel beslagen is. — Daarbij komt nog een ander onaangenaam voorval: men heeft de lijderes buiten het hospitaal eene aderlating gedaan, en aan de wond der aderlating en in het omliggend onderhuidsch celweefsel heeft zich eene ontsteking gevormd, die in verettering is overgegaan; men heeft uit de wond reeds 1 once slechten etter ontlast. Daardoor wordt de verklaring der verschijnselen nog moeijelijker: gijl. weet bovendien, hoezeer de symptomen van in verettering overgegane aderontsteking gelijken op die van het typheuse proces, zoodat velen zelfs den typhus als op aderontsteking berustende aangenomen hebben. — Rangschikken wij de afzonderlijke verschijnselen in hunne groepen, zoo hebben wij 1) verschijnselen des hoofds, 2) buiksverschijnselen, 3) verschijnselen der aderontsteking, 4) verschijnselen van terugwerking, eene hevige koorts, die bepaald het kenmerk van torpor heeft.

De behandeling zal bijzonder de symptomen van het hoofd als de meest belangrijke in aanmerking moeten nemen, doch mogen daarbij de overige niet verzuimd worden.

Voorschrift: 12 bloedzuigers aan de slapen, koude omslagen op het kaalgeschoren hoofd, warme stovingen van een afgietsel van kamillen met bijvoeging van loodwater op den lijdenden arm, een lavement, des avonds eene koude overgieting in een warm bad, inwendig eene potaschverzadiging met aq. laurocerasi.

1 December. Eer wij tot eene behandeling omtrent den aard van het onderhavige geval overgaan, zal het dienstig zijn, van het gevolg der voorgeschrevene middelen te spreken: de koude overgieting heeft slechts een' geringen invloed zoo wel op de verschijnselen van het hoofd als op die der terugwerking gehad; de koorts was gisteren zeer onstuimig, ja heden morgen werd zij zoo hevig (148 polsslagen in de minuut), terwijl de onrust der lijderes toenam, dat wij de koude overgieting lieten herhalen, welke ditmaal eenigzins meer op de lijderes schijnt ingewerkt te hebben, hetgeen deels uit hare gebaren, deels uit de omstandigheid blijkt, dat de herinnering aan het stortbad in hare droombeelden is achtergebleven; ook de snelheid van den pols is weder verminderd. De toestand der lijderes is thans als volgt:

1) Verschijnselen van het hoofd: het aangezigt meer bleek, ingevallen; het hoofd minder heet, dan gisteren, de oogappels strak, onrust, ijlen matig; 2) buiksverschijnselen: het braken heeft opgehouden, de buik is week, de regio ileo-coecalis pijnlijk bij drukking, daar ter plaatse een borrelend geluid te vernemen, sedert gisteren slechts ééne meer vaste stoelontlasting; 3) verschijnselen der armaderontsteking, de zwelling van den regter voorarm is afgenomen; strijkt men in de rigting van de hand naar de wonde, zoo vloeit er een slechte, bloe-

derige etter uit dezelve; 4) koortsverschijnselen : de tong is op den rug ontvelt, de warmte der huid verhoogd; de pols klein, 130 slagen in de minuut hebbende.

Zoo is dus de toestand der lijderes sedert gisteren niet verbeterd, in tegendeel naar de koorts te oordeelen eer verergerd. De verschijnselen der torpide koorts zijn duidelijk, het is evenwel moeijelijk te bepalen, wat de oorzaak is van deze terugwerking. Is zij veroorzaakt door de aandoening van het buiksslijmvlies? of reeds vroeger voorhanden geweest? In welke verhouding staat daartoe het hersenlijden? — Dit laatste namen wij gisteren als het primaire aan; wanneer wij echter den toestand der lijderes heden beschouwen, zoo zoude ik thans de aandoening van het buiksslijmvlies voor het hoofdlijden houden en de hersenaandoening als opvolgend beschouwen; daarvoor pleit: 1) de duur der ziekte; 2) de aandoening van het buiksslijmvlies moet vroeger dan die der hersenen aanwezig zijn geweest, naar de aanwending van het braakmiddel te oordeelen, want eerst het ontstaan der zenuwverschijnselen veroorzaakte de komst der lijderes in het hospitaal; 3) de verschijnselen van het hoofd bleven na de aangewende middelen dezelfde; 4) stellige verschijnselen: de pijn en het borrelend geluid in de regio ileo-coecalis, ofschoon niet te ontkennen valt, dat de verschijnselen van den typhus door het ontstaan der toevallige aderontsteking nog zijn toegenomen. — Wat uit dit alles voor de voorzegging volgt, is niet zeer troostrijk.

Daar het braken heeft opgehouden, zoo kunnen wij nu tot sterker werkende middelen overgaan. De lijderes neme een infuso-decoctum der kina met aq. oxymuriatica;

de koude omslagen op het hoofd worden voortgebruikt, en tegen den avond worde de koude overgieting herhaald.

Doch de koorts nam weder tot eene schrikbarende hoogte toe, de lijderes werd soporeus en stierf den avond van dien zelfden dag.

Epricrisis. Daar men het meisje in een' toestand van geestverwarring in het hospitaal bragt, zoo konden wij van haar weinig omtrent het vroeger voorgevallene te weten komen, waaromtrent ook de omstanders slechts geringe opheldering gaven, zoodat wij geheel beperkt waren tot de objective bevinding. Wij merkten aan, dat de onderkenning in dit geval zeer moeijelijk was, daar bij de voorhandene ziekelijke symptomen zich nog eene reeks van geneesmiddel-verschijnselen gevoegd had. De vraag scheen ons toe dusdanig te zijn: zijn de verschijnselen der hersenaandoening, of die van het buikslijden de primaire? of hebben de voorhandene verschijnselen op de ontsteking der v. brachialis, waaruit men het bloed heeft ontlast, en die daarop in verettering is overgegaan, betrekking? Wij hielden het er voor, dat de hersenverschijnselen slechts medelijdende, opvolgende waren, en zochten hunnen grond in de aandoening van het buiksslijmvlies, waarin de vroeger voorhandene galkoorts scheen overgegaan te zijn; doch voegden wij daarbij de aanmerking, dat ook de aderontsteking alléen in staat is, al de aanwezige verschijnselen te veroorzaken. Wij schreven koude omslagen op het hoofd, koude overgietingen, chlore met kina, en plaatselijk tegen de aderontsteking ontlasting van den opgehoopten etter en omslagen van een kamillenopgietsel met Goulardwater voor, met welk gevolg weet gijl. — De lijkopening

vertoonde in de hersenen niet het minste spoor van ontsteking, ook waren zij niet met bloed overvuld; eveneens waren de longen en het hart ongeschonden; op het buiksslijmvlies geene typheuse veranderingen, de Brünnersche klieren slechts een weinig vergroot, de Peijersche klieren niet gezwollen, het slijmvlies gezond. Daarentegen lag in de ader van den regterarm de sleutel der geheele ziekte; onder de wonde der aderlating was zij verwijd, met denzelfden ichor gevuld, welken wij gedurende het leven hebben uitgedrukt, hare wanden verdikt, ondoorschijnend, haar inwendige rok fluweelachtig, in een etter afscheidend vlies veranderd, evenzoo boven de wond tot aan de okselholte: Tot hier was de ader met etter gevuld, maar daar ter plaatse bevond zich van buiten om de ader een bloed-coagulum en inwendig was zij door eene stolling van vezelstof gesloten; verder was de ader volkomen gezond.

Er was hier dus wel oorspronkelijk eene eenvoudige galkoorts voorhanden, die, toen wij de lijderes onder behandeling kregen, de aderontsteking verdrongen heeft. Dit was een heerlijk geval voor de verdedigers der wezentlijke zenuwkoorts: »Daar hebt ge het," zouden zij roepen, »hier is eene stellige zenuwkoorts zonder darmaandoening," terwijl wij zeggen: er was volstrekt geen typhus abdominalis, wij hebben gedwaald! Ik stem toe, dat ik in de beteekenis der verschijnselen eene dwaling heb begaan, de voorhandene aderontsteking hebben wij niet miskend, doch niet aan haar de verschijnselen toegeschreven. — Eene tweede daadzaak is in dat geval van aanbelang, namelijk, het verschijnsel, dat wij aan de ader hebben waargenomen, de grenspaal, welke

de natuur zelve aan den voortgang der ontsteking gesteld heeft, en evenwel alle verschijnselen van de hevigste typheuse koorts, welke men aan de vermenging van den etter met het bloed heeft toegeschreven. Het was dus van het hoogste belang, het bloed der lijderes te onderzoeken. De Heer Dr. GÜTERBOCK heeft voorzigtig eenige oncen van hetzelve uit het hart genomen, en zoo wel microscopisch als scheikundig onderzocht; onder het microscoop vertoonde zich eene grootere hoeveelheid van de op de etterbolletjes gelijkende kogeltjes, dan in den natuurlijken toestand; doch, daar zij ook in gezond bloed voorkomen, zoo konden zij het bestaan in het bloed niet bewijzen 1). Het was dus noodig de aan den etter eigendommelijke stof, de pyine, die niet in gezond bloed voorkomt, scheikundig op te sporen; doch werd zij niet in dit bloed gevonden. — Dit geval zal bewijzen, dat wanneer men ook al in staat zoude zijn, eene staking van den bloedsomloop bij de aderontsteking te weeg te brengen, het toch hoogst twijfelachtig zou zijn, of de drukking der ader tusschen de plaats der ontsteking en het hart, welke men heeft voorgesteld, van gevolg zoude zijn; doch ik zeg opzettelijk »twijfelachtig," want men zou daar tegen kunnen zeggen, dat hier de staking van den bloedsomloop eerst later heeft plaats gegrepen, nadat het ziekelijk voortbrengsel reeds verder was gevoerd. Geheel wil ik dit therapeutisch voorstel niet afkeuren, doch spreekt dit onderhavig geval tegen hetzelve.

---

1) Vergel. de aanmerking pag. 333.

27e ZIEKTEGEVAL. 1).

Perienteritis. — Aanvallen van koude. — Ontsteking der poortader. — Dood. — Lijkopening. — Omtrent de ontsteking der poortader in het algemeen.

---

31 Julij 1840. FRIEDRICH ELWERS, zadelmaker, 26 jaren oud.

Dit geval behoort tot diegenen, die niet veelvuldig worden waargenomen; doch is hetzelve niet zoo zeldzaam, als gewoonlijk in de leerboeken wordt vermeld, althans volgens mijne ondervinding.

Voor 2 maanden kwam een jonge, krachtige man in dit ziekengesticht, die, zonder eenige oorzaak te kunnen opgeven, weinige dagen te voren ziek was geworden. Hij klaagde over hevige pijn in de bovenbuiksstreek, in de witte lijn tusschen den navel en het zwaardsgewijs uitsteeksel van het borstbeen. De pijn nam bij aanraking toe, was echter bij verschillende ligging niet op dezelfde plaats. De buik was anders week; er was een hevige buikloop ontstaan (de lijder had buiten het hospitaal

---

1) Dit merkwaardig ziektegeval is reeds meermalen beschreven geworden. Wij verwijzen op de Dissertatio inauguralis van KAETHER, SANDER en vooral op de voortreffelijke van MESSOW, in welke laatste tevens alle tot nu toe bekende gevallen van ontsteking der poortader zijn vermeld, en geven hier slechts, met bijvoeging van eenige tot de kennis van het geval noodige daadzaken, de epicrisis, welke SCHOENLEIN omtrent dit ziektegeval heeft gemaakt.

reeds een braakmiddel en bitterzout gebruikt), de tong is geelachtig beslagen, de dorst hevig, de eetlust ontbrak geheel. Daarbij kwam eene hevige koorts, brandende hitte der huid, (causus der ouden), een volle, gespannen pols, 100 slagen in de minuut hebbende, donker gekleurde gevlamde urine. Wij hielden de ziekte voor perienteritis, en rigteden daarnaar onze behandeling in; wij schreven algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen voor, stovingen op den buik, eene emulsie met aq. laurocer. Bij deze behandeling verminderden de plaatselijke verschijnselen en de koorts (de snelheid van den pols daalde tot op 84): maar reeds den derden dag ontstond er een hevige, $\frac{1}{4}$ uur durende aanval van koude met opvolgende hitte, doch zonder scheiding door huid of nieren. Bij den eersten aanval van koude zeide ik, dat eenigen zouden meenen, dat zich hier eene tuschenpoozende koorts zou willen vormen, en dat de vermeende ontsteking volstrekt niet aanwezig, maar slechts de aanvang eener tusschenpoozende koorts zou geweest zijn, die zich als eene febris remittens had geuit. Ik deelde niet in deze meening, maar meende dat deze aandoening zich aan de aderen zoude mededeelen, en dat ontsteking van het poortader-stelsel zich zou vormen. De aanvallen van koude herhaalden zich met onbepaalde tusschenruimten en niet op bepaalde tijden; op sommige dagen hadden er zelfs meerdere plaats (eenmaal 3 op éénen dag). De koorts duurde matig voort; als hoofdlijden noemde de lijder geheel gebrek aan eetlust, de tong was steeds geelachtig beslagen; de urine was de donker bruine lever-urine, de kleur van den lijder was geelachtig, de stoelgangen meer donkerbruin, zwartachtig.

De kolijkaardige pijnen zijn wel geweken, maar de drukkende pijn tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen duurt voort. Van het denkbeeld van het voorhanden zijn eener poortaderontsteking uitgaande, bleven wij bij de ontstekingwerende behandeling, lieten kwikzalf over den buik inwrijven, stovingen daarover maken en gaven inwendig calomel, die echter spoedig speekselvloed te weeg bragt, welke ons veel moeite gaf. Wij schreven eene mondspoeling uit eene oplossing van iodium voor, vervolgens tamarinden met crem. tartari, en wendden ook zoutbaden aan (uit keukenzout ℔ ij en murias calcis ℥j), welke ik ul. als bijzonder werkzaam tegen lijden der poortader geroemd heb en die ook hier veel nut schenen te doen, daar alle toevallen daarna afnamen, de urine en de stoelontlastingen helderder werden, de tegennatuurlijke snelheid van den pols verdween, en de huid begon uit te wasemen. Doch de verschijnselen van het kwik kwamen met grootere hevigheid te voorschijn, en noopten ons eenigen tijd de zoutbaden ter zijde te zetten 1); allengs verdwenen zij weder, en wij

---

1) Schoenlein zocht den grond van het sterker te voorschijn komen der kwikverschijnselen in de aanwending van de chlorezouten, welke zelfs in den vorm van baden aangewend, deze werking hebben. »Gelijk er middelen zijn," zeide hij toen, »die bepaalde ziekteprocessen antagonistisch bestrijden eu dus geneesmiddelen worden, zoo zijn er ook anderen, die in het organisme gebragt, de ontwikkeling van sluimerende ziekteprocessen bevorderen, zoo bepaaldelijk bevorderen de chlorezouten de syphilis en de kwikzilverziekte; ik zag ze bij het gebruik van zoutbronnen, b. v. van Ischl uitbreken. Daarop is ook het zonderlinge verschijnsel

schreven mur. chininae voor. Maar spoedig, terwijl de koorts, die daarenboven nog vergezeld ging van aan-

---

gegrond, dat op sommige plaatsen, waar eene met chlore bezwangerde lucht voorhanden is, de aanwending van het kwik in de syphilis hoogst nadeelig wordt, Ik zag dit verschijnsel in Venetië, waar door de zeelucht de dampkringslucht veel chlore bevat; de artsen daar ter plaatse zijn zeer ongelukkig in de behandeling der syphilis met kwik, en wanneer een Venetiër zich van deze ziekte wil laten genezen, zoo moet hij zich in de hooglanden van Lombardije begeven; daarom ziet men ook nergens zoo vele menschen zonder neuzen als in de Lagunenstad. — Om dezelfde reden verwerpen ook de Engelsche geneesheeren het kwik bij de behandeling der syphilis. — In ons geval is het hevige uitbreken van de kwikaandoening in het gebruik der zoutbaden te zoeken."

Toen de verschijnselen van den mercurialismus ontstonden, werden alle geneesmiddelen, behalve de mondspoeling ter zijde gesteld. SCHOENLEIN zeide omtrent het pauseren in de behandeling ongeveer het volgende:

»De oudere artsen hebben voor de behandeling dies medicinales en dies intercalares vastgesteld, doch met overdrijving; wij vinden daarvan thans nog sporen in de boeren-almanakken: op dezen dag doet men eene aderlating, op dien dag laxeert men enz. Maar dit verminkte caricatuur ligt zekerlijk eene waarheid ten grond: dat in ziekten, snel zoo wel als langzaam verloopende, rustpunten, stilstanden voorkomen, waar het heil der lijders vordert, dat men eene pause, eenen vrijen dag in de behandeling maakt. Ik herinner ul. aan de uitspraak van eenen der grootste Berlijnsche geneesheeren, van REIL: »dat het goeden artsen veelvuldig, slechten echter nooit gebeurt, dat zij geene aanwijzing tot voorschrijven vinden," Inderdaad alle goede artsen maakten menigmaal zulke pausen, terwijl de gewone practici, nooit in deze verlegenheid komen, maar steeds bereid zijn, den lijder uit hunnen geneesmiddelvoorraad eenige middelen toe te dienen. De gronden tot zulk eenen *dies intercalaris* of rustdag in de behandeling zijn

vallen van koude met onbepaalde tusschenruimten, soms na pausen van meerdere dagen (ja zelfs eenmaal van 18 dagen), voortduurde, en meer een uitterend karakter aannam, namen de krachten van den lijder op eene snelle en in het oogvallende wijze af. De kleur werd meer vuil-groenachtig, de urin nam weder hare donkere leverkleur aan, werd van tijd tot tijd troebel, en bezonk, zonder echter daarbij helderder te worden. Zoo sleepte de lijder 7 weken voort, tot dat er in de laatste weken nieuwe verschijnselen ontstonden: de buik zette meer op, werd bij betasting gevoeliger; er ontstond braking, die niet te stillen was, en waarbij groene, later bruine stinkende stoffen ontlast werden. Wij wend-

---

deels subjectief deels objectief: 1) subjectief, daar de arts vooral bij gecompliceerde ziekten op een punt stoot, waar hij openlijk moet bekennen, dat hem nu het verstand stil staat, en niet weet, welke rigting hij moet nemen; wil hij niet nog door inwerking van geneesmiddelen eene stoornis verwekken. Dit is eene reden, die bij vele geneesheeren in hun binnenste ontstaat, maar niet naar buiten mag bekend worden, daar anders hun goede naam weg is, en dit beweegt hen dikwijl hun R. te maken, — 2) objective gronden komen nog veel meer voor, daar de toegediende geneesmiddelen eene nadeelige werking hadden, of daar men, tot een zeker punt in de behandeling voortgegaan, nu beter zonder geneesmiddel zijn doel kan bereiken."

Bij eenen, hier boven in de aanmerking op pag. 349 vermelden, aan zenuwachtig gewordene longontsteking lijdenden zieke zeide SCHOENLEIN hetzelfde, toen de oplossing voortgang maakte en er zich digitalisverschijnselen begonnen te vertoonen, »Hier moogt gijl. thans, voegde SCHOENLEIN er bij, een syrupus of decoct. althaeae of een decillioenste gedeelte aconitum geven, en hieraan dan het gevolg toeschrijven."

den de verschillendste narcotica inwendig en als stovingen op den buik aan; toen de gevoeligheid der maagstreek toenam, zetteden wij daar ter plaatse eenige bloedzuigers, inwendig verdroeg de lijder geen geneesmiddel, ook niet het door de Engelschen aanbevolene creosot, daarna had terstond braking plaats. De milt en kleine leverkwab zwollen aan, de koorts nam toe, in de laatste 48 uren ontstonden er ijlingen, waaruit de lijder niet weder tot zich zelve kwam, en zoo stierf hij na een lijden van 2 maanden.

Lijkopening. Het ligchaam was vermagerd, de huid vuil-groenachtig gekleurd. Nadat de buikholte geopend was, zag men aan het colon transversum eene ligte opspuiting van het buiksvlies-overtreksel; achter hetzelve was eene plaats van den dunnen darm juist in de middellijn tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen (waar gedurende het leven de pijn was geweest) met het mesocolon vergroeid, en bij het losmaken hiervan vertoonde zich hier een absces van den omvang van een 5stuiverstuk, met dikken etter gevuld en door harde, eeltachtige randen omgeven. In het laatst der ziekte bemerkten wij in het midden tusschen den navel en het borstbeen eene plaats, die bijzonder gevoelig was, en waar de betastende vinger eene hardheid ontdekte, die niet ongelijk scheen aan eene scirrheuse verharding; bij sterkere drukking nam men de door de hardheid voortgeleide klopping der aorta abdominalis waar. Van af deze zwerende plaats voerde een kort kanaal achter het buiksvlies naar de poortader; de stam derzelve was aanmerkelijk uitgezet en met etter gevuld, die zich door zijne donker-gele, door galpigment veroorzaakte, kleur ken-

merkte. De ader vertoonde zich in alle hare vertakkingen in haren geheelen doormeter met etter gevuld, de inwendige aderrok verdikt, fluweelachtig; het leverweefsel, de eigenlijke klierzelfstandigheid was onveranderd. De milt had eene dubbele groote, met opgelost bloed gevuld; in het hart en de longen niets tegennatuurlijks.

Om nu op de beteekenis der daadzaken te komen, zoo geloof ik, dat, wanneer wij de verschijnselen der ziekte met de uitkomst der lijkopening vergelijken, hier oorspronkelijk eene omschrevene ontsteking van het buiksvlies aanwezig was en wel juist op die plaats, waar het absces werd gevonden; hier was de oorspronkelijke zetel der ontsteking en van hier uit ontstond ook de ontsteking der poortader, even als bij verzweringen aan het been de oppervlakkige aderen in ontsteking overgaan.

Wat den hier gevonden ziektevorm in het algemeen aangaat, zoo moet ik met eenen gewigtigen spreuk van HIPPOCRATES beginnen: In den 29^{en} aphorismus van het 4^{e} boek zegt hij: »Zij die aan heete koortsen lijden, genezen moeijelijk, wanneer zij den 6^{en} dag een' aanval van koude bekomen." Deze waarneming geeft ons de verschijnselen aan, zonder de oorzaak te kennen. Het is eene verdienste van den lateren tijd, het wezen van datgene, wat de oude Griek als daadzaak, als fait accompli stelde, te hebben aangetoond, namelijk: dat bij de heete koortsen, die op ontsteking berusten, een daarop volgende koude de complicatie eener aderontsteking te kennen geeft. Men mag de uitspraak niet voor eene stellig geldende waarheid houden, hetwelk ook volstrekt niet het geval is. Genoeg, het is eene oude waarneming, waarop ik ul. bij gelegenheid van dit ziektegeval moet opmerk-

zaam maken, te meer daar de lateren haar meermalen hebben over het hoofd gezien, gelijk ook in het algemeen HIPPOCRATES zeer uit de mode schijnt te zijn. — — Hoofdzakelijk blinkt eene Fransche monographie over aderontsteking van DANCE uit; ik heb echter noch in dit noch in andere binnen- en buitenlandsche geschriften een geval kunnen vinden, waar de in ons geval gevondene aandoening reeds gedurende het leven onderkend was geworden.

Wat ik van de poortaderontsteking ten opzigte der onderkenning weet, grondt zich daarom slechts op eigene waarneming: Ik heb 2 vormen derzelve gezien: de eene kenmerkt zich door uitzweeting van plastische lympha, de andere door vorming van etter. Dit zijn de 2 zelfde verscheidenheden, gelijk zij bij de ontsteking der voor het oog zigtbare aderen voorkomen, de eene goedaardige (met vorming van plastische lympha), de andere boosaardige (met vorming van etter). Hij die bij aderontsteking steeds eene reeks van zekere verschijnselen, vooral der typheuse koorts waant te vinden, dwaalt. Het ontstaan derzelve hangt van de vorming van het ziekelijk voortbrengsel af: wanneer er plastische lympha doorzweet, zoo ontstaat er nooit zenuwkoorts, maar slechts dan, wanneer er ettervorming op den aderrok plaats heeft. In de plaatselijke verschijnselen komen beide vormen van ontsteking der poortader overeen, maar in de terugwerking zijn zij verschillend en in de soort van dood. De eerste zijn de volgende: boven alles de pijn; de lijders hebben steeds midden tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen eene doffe drukkende pijn zoowel zonder, als ook bij drukking, eene

pijn, die zich ook naar achteren tegen de wervelkolom uitstrekt; meer brandend, knagend is zij bij den etterachtigen, dof bij den plastischen vorm. De buik is niet opgezet, niet gespannen; men hoort bij de percussie een' helderen klank; slechts bij uitwendige drukking neemt de pijn toe. Voorts ontstaan er verschijnselen, die het lijden der galafscheidende organen te kennen geven: bittere smaak, geel beslagen tong, volkomen gebrek aan eetlust, neiging tot braken, werkelijk braken; in den aanvang stoelverstopping, waarop spoedig buikloop volgt; ik zag ook, dat zuiver bloed daarmede ontlast werd, en meen, dat vele vormen van melaena op ontsteking der poortader berusten. Van galkoorts en leverontsteking onderscheidt zich deze ziektevorm hoofdzakelijk door de eigendommelijke pijn in de middellijn van het ligchaam tusschen borstbeen en navel. — Bij de vermelde verschijnselen paart zich nog koorts; in beide vormen in den aanvang eene eigendommelijke stekende, brandende hitte, causus der ouden, die reeds ARETAEUS en vooral STOLL als voor alle galziekten kenmerkende hebben aangeduid. De koorts duurt bij den plastischen vorm met ontstekingachtig karakter tot aan de doorzweeting voort; daar waar echter de uitgang in ettervorming volgt, neemt de koorts spoedig het torpide karakter aan. Kenmerkende is voor dezen laatsten vorm, dat midden in de continua remittens aanvallen van koude zonder typus, hoogstens op eene intermittens erratica gelijkende, plaats hebben; er komen op éénen dag soms meerdere, zelfs 4 tot 5 aanvallen van koude voor. De koorts duurt tot aan den dood onveranderd voort; de verschijnselen van lever- en miltaandoening treden sterker te voorschijn;

de milt zet op, en de linker onderbuiksstreek wordt gevoelig; er ontstaat walging en braking, waarmede galachtige, bruine stoffen worden ontlast; de urine wordt door galpigment donker gekleurd. — Maar is er doorzweeting ontstaan, zoo zwellen de huidaderen der buik koordachtig op; er volgt spoedig opzetting en zwelling der milt, dewijl het haar toegevoerde bloed door de aderen niet kan teruggevoerd worden; zij daalt binnen weinige dagen tot in de middellijn des ligchaams en tot aan het darmbeen af; er ontstaan alle verschijnselen van een lijden der milt: als duizeling, gezigtsverduistering, bloeding uit het linker neusgat, zure smaak, zure oprisping, zure braking; na 10-12 dagen volgen sterke bloedingen door het darmkanaal; bij massa's verliest de lijder het bloed met verschijnselen van den grootsten collapsus. Het belangwekkendst voorbeeld van dezen ziektevorm zag ik in Würzburg: het betrof een' jongen bakker; in weinige weken had de doodelijke uitgang plaats; men vond alle aderen van het poortaderstelsel gesloten. Het praeparaat heb ik aan het museum te Zürich gegeven. Een jonge Pool BACZYNSKI heeft korteling dit geval in eene dissertatie beschreven (de venae portarum inflammatione commentatio pathologica Turici 1838) 1).

---

1) NASSE heeft dezelve in SCHMIDT'S jaarboeken (1840) beoordeeld, doch omtrent het aannemen van dezen nieuwen ontstekingsvorm in het stelsel der nosologie nog twijfel geopperd, maar welke thans door de onderzoekingen van SCHOENLEIN als beslist te beschouwen is.

28e ZIEKTEGEVAL.

Lever- en miltverschijnselen. — Aanvallen van koude. — Pylephlebitis. — Verschijnselen van longontsteking. — Verhouding derzelven tot aderontsteking. — Collapsus. — Dood, lijkopening, epicrisis.

---

1 Julij 1842. CAROLINE SCHULTZ, Schippersvrouw, 33 jaren oud.

Ziekenonderzoek 1).

Vraag: Hoe lang zijt gij ziek? — Antwoord: 5 weken.

Vr. Waart gij vroeger volkomen gezond? — Antw. Ik ben vroeger nooit ziek geweest.

Vr. Wat is de oorzaak van uwe ziekte? — Eene hevige gramschap.

Vr. Dadelijk daarop zijt gij niet wèl geworden? — Antw. Ja.

Vr. Hadt gij toen uwe regels? — Antw. Neen.

Vr. Wat ontstond er nu na den toorn? — Antw. Ik kreeg eene vreesselijke, knagende pijn het eerst in de regter zijde.

Vr. Trok die tot in den schouder? — Antw. Ja, tot in den geheelen schouder.

Vr. En wat ontstond er nog meer met de pijn? — Antw. Ik werd tevens geel over het geheele ligchaam.

---

1) De uitgever heeft bij eenige gevallen gepoogd te voldoen aan het van meerdere zijden hem gedaan verzoek, om ook SCHOENLEIN'S zieken-onderzoek mede te deelen.

Vr. Hoe zag er de urine uit? — Antw. Zij was zoo dik als inkt.

Vr. Hebt gij ook walging en braking gehad? — Antw. Voortdurend.

Vr. Hoe is de stoelgang? — Antw. Thans is zij goed, vroeger was ik verstopt.

Vr. Toen verdween de geelzucht? — Antw. Ja, een doctor heeft ze genezen, maar toen kreeg ik pijn in de linker zijde.

Thans wordt de buik der lijderes onderzocht.

Vr. Ik hoor, dat gij ook sterk uit den neus hebt gebloed? — Antw. Ja zeer sterk; eerst toen ik herwaarts kwam, heeft de neusbloeding opgehouden.

Vr. Uit welk neusgat vloeide het bloed? — Antw. uit beiden.

Vr. Hoe is thans de smaak? — Antw. zeer slijmerig.

Vr. Niet zuur? — Antw. Neen, maar walging en braking heb ik op de gansche reis herwaarts gehad.

Vr. Zijt gij niet koud geweest? — Antw. In den laatsten tijd alle dagen, soms ook 2 malen.

Vr. Komt de koude op bepaalde tijden? — Antw. Menigmaal des nachts, soms in de vroegte; dit is onbepaald.

Vr. Hoe lang duurt zij? — Antw. Wel een uur, ook heden morgen heb ik ze weder gehad.

Vr. Thans gaat gij goed af? — Antw. Men heeft mij thee van sennebladeren voorgeschreven te drinken, daar ik vroeger zoo verstopt was.

Hier hebt Gijl. een ziektegeval, welker beteekenis in eene reeks van verschijnselen niet veel hoofdbrekens zal veroorzaken, maar in eene andere reeks minder gemakkelijk zal zijn; dit gedeelte van den ziektetoestand

zullen wij nog als twijfelachtig stellen, tot dat wij eerst gedurende 24 uren naauwkeurig de gisteren hier aangekomene lijderes zullen waargenomen hebben: dit is allezins het belangrijkste gedeelte.

De lijderes verhaalt ons, dat zij vroeger nooit is ziek geweest, totdat zij voor 5 weken na hevigen toorn plotseling pijn in de leverstreek, walging en braking bekwam, met welke verschijnselen eene hevige geelzucht ontstond. Een arts heeft de geelzucht spoedig genezen, doch daarmede haar lijden niet weggenomen, maar nadat de geelzucht verdwenen was, ontstond er aan de andere zijde, in de milt eene stekende, knagende pijn, die zich ook naar achteren tot in den schouder derzelfde zijde uitstrekte. Bij het onderzoek van den buik voelt men de milt onder de valsche ribben uitpuilende, bewegelijk en zeer gevoelig bij drukking. De pijn beperkt zich echter niet tot hiertoe, maar slechts volgens het gevoel der lijderes hier heviger zijnde, strekt zij zich bij het onderzoek uit tot aan de witte lijn en tot voorbij de regter onderbuiksstreek, waar vooral drukking tegen het onderste gedeelte der lever, tegen de levergroeve pijnlijk is. Daarbij is de buik wel wat opgezet, doch week. Hierbij voegen zich nu nog de volgende verschijnselen: de huid is nog steeds eenigzins vuil-geel gekleurd, de smaak papachtig, smerig, de tong met een geelachtig-bruin, droog wordend beslag overtrokken, zwaarte van het hoofd, drukkende pijn in het voorhoofd, walging, thans echter geene braking meer; tevens is er buikloop aanwezig, maar die niet als verschijnsel der ziekte, maar van het geneesmiddel is te beschouwen, daar de lijderes geruimen tijd wegens de

vroegere stoelverstopping een afkooksel van sennebladeren heeft gebruikt. Als een hiertoe behoorend verschijnsel moet voorts nog de bloeding uit den neus genoemd worden, welke gijl. ook bij die miltlijderes hebt gezien, bij welke de kenmerkende bloeding uit het linker neusgat met iedere toeneming der miltaandoening wederkeerde. — Bij deze plaatselijke verschijnselen, welke alle betrekking hebben op de aandoening der klierachtige organen van het systema chylopoëticum en in de eerste plaats der gal afzonderende organen, komt nog eene reeks van verschijnselen van terugwerking. In deze moeten wij onderscheiden de aanhoudende symptomen en die welke aanvallen maken; het zijn de laatste, die juist de donkere zijde der onderkenning vormen. De aanhoudende verschijnselen van terugwerking zijn de volgende: de pols week, matig vol, 100 slagen in de minuut hebbende, des avonds weinig meer versneld, de huid vochtig, maar daarbij brandend heet; de urine zien wij nog niet; zij is met den stoelgang gelijktijdig geloosd; de tong bruin, eenigzins droog. — De tusschenloopende zijn de sedert meerdere dagen ontstane, geen' typus houdende, hevige aanvallen van koude, welke de lijderes als hevig schuddende en uren lang durende beschrijft.

Ik heb Ul. gezegd, wij hebben een duidelijk en een onduidelijk gedeelte in de onderkenning. Het duidelijke is dat, dat de geheele toestel der galafzondering, voornamelijk de milt en de lever in haar onderste holle gedeelte ontstoken is. Wij vinden eenige, beide bemiddelende verschijnselen, welke tot de ontsteking der poortader schijnen te behooren; dit gedeelte is nog onduidelijk. De rigting der pijn van de milt dwars langs de poort-

ader, naar de lever, waar gene in deze inmondt, de milt- en lever-verschijnselen en eindelijk de aanvallen van koude verwekken veel argwaan.

Voorschrift: Inwrijving van kwikzalf in de bovenbuikstreek; tot inwendig gebruik eene verzadiging met aqua laurocerasi.

2 Julij. Wij hebben bij de lijderes, die wij gisteren voor de eerste maal zagen, verschijnselen aangetroffen, welker beteekenis voor het grootste gedeelte niet moeijelijk was, zoo dat wij meenden, dat een gedeelte der onderkenning gemakkelijk kon zamengesteld worden, terwijl een ander deel der verschijnselen nog eene verdere waarneming behoefde, om met dezelfde zekerheid verklaard te kunnen worden; dit was juist het gewigtigste gedeelte, dat over de toekomst der lijderes moest beslissen. Wij vonden namelijk eene reeks van symptomen die omtrent het lijden der lever en milt geenen twijfel overliet: de oorzaak, dadelijk daarop volgende verschijnselen, de geelzucht, de hevige pijn in de leverstreek, later in de milt, de opzetting derzelve, de storing in de verrigting van den spijsverteringstoestel pleitten daarvoor. Daarentegen was er eene tweede reeks van verschijnselen voorhanden, welker verduidelijking nog veel te wenschen overliet: namelijk de midden in de koorts plaats hebbende aanvallen van koude, die geen typus hielden, doch schier iederen dag wederkeerden, maar met onbepaalde tusschenruimten; voorts de pijn in de middellijn van het ligchaam, tusschen het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen en den navel, waar zij heden het hevigste is; deze verschijnselen schenen ons toe op aandoening der poortader met reeds vormende verettering te verwijzen.

Voor 2 jaren hebben wij hier in dit hospitaal voor de eerste maal in ons leven de ontsteking der poortader onderkend, en later door de lijkopening onze onderkenning volkomen bevestigd bevonden 1), terwijl vroeger deze ziekte wel eenige malen bij de lijkopening is aangetroffen, maar tot nu toe nooit bij het leven is onderkend. Het aantal dezer ziektegevallen (ofschoon ook slechts eerst na den dood onderkend) is in lateren tijd zeer toegenomen, zoodat men daaruit ziet, dat deze voor zoo uiterst zeldzaam gehoudene ziekte toch veel veelvuldiger voorkomt. Fransche en Duitsche artsen hebben zulke gevallen te boek gesteld, en sedert BACZYNSKI zijne dissertatie heeft uitgegeven, zijn zij wel drievoudig toegenomen; doch geen geval is bij het leven onderkend geworden. Ja, ik geloof, dat deze ziekte nog veelvuldiger voorkomt, en dat vele gevallen der zoogenaamde intermittens erratica der ouden, die zoo dikwijls doodelijk eindigt, op eene verouderde ontsteking der poortader berusten.

Wij hebben thans bij onze lijderes eenen der vermelde aanvallen van koude waargenomen: dezelve ontstond in den nacht, eene zeer hevige koude die ongeveer een uur duurde, waarbij de ledematen sterk beefden, en de pols zaamgetrokken was; allengs nam zij af, daarop volgde hitte, maar geen spoor van scheidingen, een aanval, gelijk men bij de aderontsteking gewoonlijk vindt. Dit verschijnsel, alsmede de pijn op de bewuste plaats, voorts het lijden van twee organen, waarvan het een den aanvang, het ander het einde derzelfde ader vormt, alle deze

1) Verg. het vorig ziektegeval.

omstandigheden laten heden reeds met grootere zekerheid de onderkenning vaststellen. Doch men mag ook het zwakke en gebrekkige in de onderkenning niet verheelen; er zijn 2 verschijnselen, die daarmede niet geheel overeenstemmen. Deze zijn 1) de hoedanigheid der stoelontlastingen, die anders in dezen ziektevorm zwart, pekachtig, donker, koolachtig, menigmaal met bloed vermengd plegen te zijn; wij zijn echter niet zeker, of de vorm van den buikloop hier niet een gevolg van het geneesmiddel is. — 2) Hetgeen nog twijfel zou kunnen verwekken is de urine, die geenszins donker gekleurd, geelzuchtig is. Daar tegen zou men kunnen aanvoeren, dat het lijden zich hier voornamelijk op den stam en in de rigting van den wortel der poortader, naar de milt, uitstrekt, en dat eerst met den voortgang der aandoening, wanneer ook de uiteinden der poortader worden aangetast (hetwelk, zoo als ook MOHR's waarnemingen in het Juliushospitaal aantoonen, 4 tot 6 weken kan duren), de urine die hoedanigheid aanneemt. — De overige verschijnselen zijn schier dezelfde, als wij ze gisteren aantroffen; de pols heeft thans slechts 100 slagen in de minuut, en is week. De lijderes hoest wat, doch is de percussieklank overal natuurlijk, op sommige plaatsen slechts een onbeduidende slijmreutel te hooren. — De behandeling dezelfde.

4 Julij. Sedert gisteren hebben er zich weinige veranderingen in de verschijnselen der ziekte vertoond, veranderingen, die geenszins den teruggang der aandoening aantoonen. Dat de pijn in de miltstreek en in de middellijn van het ligchaam heden geringer is, zal ons juist niet zeer bevredigen, vooral daar de pijn aan de holle

vlakte der lever weder heviger is geworden, en zich kenmerkend tot in den regter schouder uitstrekt. De verrigtingsstoornis in de spijsverteringsorganen (bruin beslagen tong, slechte smaak, buikloop) duurt in gelijke mate voort. Wat de verschijnselen van terugwerking aangaat, zoo ziet gijl. thans zelve te gelijk met de aanhoudende koorts een' van die aanvallen van koude, die zich aan geenen bepaalden tijd houden, geen' typus hebben, en in den laatsten tijd blijkbaar steeds spoediger elkander opvolgen. Vroeger hadden wij nog eene tusschenruimte van genoegzaam 24 uren, maar thans schier in het geheel niet; is een aanval van koude voorbij, zoo ontstaat er dadelijk weder een ander. Eergisteren avond had de lijderes eenen voorwaar niet zeer schuddenden aanval, die den ganschen nacht door tot den volgenden morgen duurde; gisteren middag volgde er een nieuwe van weinige uren; reeds in den nacht vertoonde er zich weder eene ligte rilling, thans zien wij nu kort na den afloop van den laatsten aanval een' nieuwen, van niet geringe hevigheid en eigendommelijke hoedanigheid: terwijl namelijk de lijderes door een inwendig gevoel van koude verteerd wordt, van koude met de tanden klappert, en hare handen beven, vertoont zich uiterlijk de keerzijde, eene hevige brandende hitte der huid. Op zulke aanvallen volgt geene scheiding, waaruit reeds het vermoeden moet vervallen, als of hier eene tusschenpoozende koorts voorhanden ware 1). Er komt echter

1) Deze stelling is niet geheel juist; want niet elke intermittens wordt door eene kritische afscheiding gevolgd. Dit is vooral van toepassing op sommige intermittentes larvatae, waar men in de urine in vele gevallen te vergeefs eenig bezinksel zal zoeken. G.

bij de lijderes nog een ander verschijnsel voor, dat wij wel reeds vroeger hebben opgemerkt, maar ons thans van grootere beteekenis schijnt te zijn. Wij hielden deze hoestaanvallen tot nu toe slechts voor het gevolg eener eenvoudige prikkeling der luchtpijpstakken, doch zijn wij thans zeer geneigd, dezelven in oorzakelijk verband met de aderontsteking te brengen; want wij weten, dat ten gevolge derzelven zeer ligtelijk eene afzetting van etterachtige stof in het longweefsel volgt, en er zich rondom deze plaatsen ontsteking vormt. Ook de oudere artsen wisten, dat bij aderontsteking der onderste ledematen ligtelijk abscessen in longen en lever kunnen ontstaan. — Het onderzoek der borst heeft tot nu toe slechts een ligten slijmreutel op sommige plaatsen aangetoond; wij moeten met een verder onderzoek wachten, totdat de hevige aanval van koude voorbij is.

Voorschrift. ℞ Infus, cort. chin. (ʒij) ℥iv, ol. olivar. ℥β, gumm. mim. ʒij, syr. papav. ℥ij, M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen. De inwrijvingen van kwikzalf worden voortgebruikt.

5 Julij. De aanval van koude, welken wij gisteren juist in de gelegenheid waren gedurende het bezoek waar te nemen, duurde tot den namiddag. Na eene tusschenruimte van 8 tot 9 uren, d. i. in den nacht ontstond er weder een nieuwe aanval van koude, die eerst tegen den morgen is geweken. Wij vinden de lijderes thans in de remissie buitengewoon zwak, moede en afgemat. Er hebben sedert gisteren weder drie waterachtige stoelgangen plaats gehad. Wij opperden gisteren ten opzigte van den toestand der ademhalings-werktuigen het vermoeden, dat bij de bronchitische prikkeling eene omschre-

vene, begrensde, (zoo als de ouden ze noemden metastatische) longontsteking uit de hier bekende oorzaak kon plaats hebben, en zeiden, dat daaromtrent slechts een naauwkeurig onderzoek der borst door middel der auscultatie konde beslissen. Doch is het moeijelijk, in het begin de ontsteking zelfs met dit hulpmiddel te ontdekken; want wanneer slechts in een klein gedeelte der long zich alleen eene kern afzet, waar om heen de ontsteking zich vormt, zoo is, vooral wanneer deze plaats van de oppervlakkige deelen verwijderd meer in het middelste gedeelte der long gelegen is, de omvang te klein, de veranderingen treden niet duidelijk genoeg te voorschijn, dan dat zij op eene stellige wijze door middel van het stethoscoop kunnen opgevangen worden. Het onderzoek der borst, hetwelk wij gisteren wegens de aanwezigheid der koude niet dadelijk konden bewerkstelligen, heeft later aangetoond, dat in de onderste kwab der regter long een droog kraakgeluid zich vrij begrensd, doch zeer duidelijk doet hooren. Dien ten gevolge werd, toen gisteren avond de benaauwdheid op de borst toenam, eene kleine algemeene bloedsontlasting verrigt. Het ontlaste bloed, dat gijl. hier ziet, heeft eene meer geleiachtige ontstekingskorst gevormd, welke niet zoo zeer uit vezelstof schijnt te bestaan, maar meer het midden houdt tusschen vezelstof en eiwit.

6 Julij. Eerst heden morgen te 4 ure is er weder een aanval van koude ontstaan, die niet zoo hevig was als de vroegere. Daarentegen treden thans de verschijnselen der secundaire longontsteking meer te voorschijn, zich niet slechts door eene grootere benaauwheid, sterker hoesten, waarbij bloedige sputa worden ontlast, maar

ook objectief te kennen gevende, daar men in het onderste gedeelte der regter long een omschreven droog kraken hoort. Daar deze verschijnselen gisteren waren toegenomen, zoo werd er weder eene aderlating van 6 oncen verrigt, en bloedige koppen aan het onderste regter gedeelte der borst gezet, zonder dat daarop evenwel eene aanmerkelijke vermindering was gevolgd. In tegendeel heeft de voortdurende koorts thans meer een torpide karakter aangenomen: de pols klein, ongelijk, 110 tot 128 slagen in de minuut hebbende, de bruine tong is meer droog, een kleverig zweet op de heete huid, de buikloop duurt voort. De verschijnselen der miltaandoening zijn geheel verdwenen, daarentegen duurt de pijn in de middellijn des ligchaams tusschen navel en borstbeen, zich tot aan de porta hepatis uitstrekkende voort.

Voorschrift: ℞ Infus. cort. chinae (ʒij) ℥iv, mucil. gumm. ℥j. aq. chlorata ℥vj, tinct. opii. gutt. viij, syrup. althaeae ℥j M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen.

7 Julij. In de vroegte werd de lijderes weder door een' minder hevigen aanval van koude aangetast; op de koude volgde hitte en een kleverig zweet, dat thans nog voortduurt. De plaatselijke verschijnselen in den buik zijn veel verminderd, ook de buikloop heeft opgehouden, daarentegen duren de verschijnselen van longontsteking voort, ofschoon de sputa geen bloed meer bevatten. De torpide koorts is dezelfde als gisteren. — Het gisteren voorgeschreven geneesmiddel worde voortgebruikt.

9 Julij. Eergisteren nacht had er weder een aanval van koude plaats, welke zich in den vorigen nacht herhaalde; beiden waren niet zoo hevig als de vroegere.

De matheid en zwakte der lijderes heeft toegenomen. De pijnlijkheid tusschen navel en borstbeen is geringer; de borstaandoeningen dezelfde. Na eene stoelverstopping van 36 uren volgden weder dunne stoelgangen. Wij willen in het voorgeschreven geneesmiddel het chlorewater met acid. phosphoric. (ʒjβ) verwisselen. Tot drank geve men de lijderes rooden wijn.

De uitputting der krachten nam steeds meer toe, en nadat in de laatste 48 uren geene aanvallen van koude meer waren ontstaan, volgde in den nacht van den 11en op den 12en de dood.

14 Julij. *Epicrisis.* Wij hebben gisteren de lijkopening verrigt bij een ziektegeval, waarbij wel de moeite zal beloond worden, ten slotte nog eenige woorden over hetzelve te spreken. In de 1e plaats veroorloof ik mij in eene korte schets het ziekteverloop te herhalen:

De lijderes verzekerde haar geheele leven nooit ongesteld te zijn geweest, tot dat zij ongeveer 5 weken voor hare komst in het hospitaal ten gevolge van eenen zeer hevigen toorn, alzoo eene prikkeling van het galafscheidend stelsel, ziek werd. Daarop ontstond pijn in de regter onderbuiksstreek, verlies der eetlust, hevige dorst en eenige dagen daarna, bij tevens voorhandene stoelverstopping, geelzucht. Zij kwam onder geneeskundige behandeling, gebruikte sterk afvoerende middelen, na welker gebruik de geelzucht wel verdween, maar hare toestand van dag tot dag verergerde, zoodat zij ongeveer 5 weken na den aanvang der ziekte, in deze ziekeninrigting hulp zocht. Bij het onderzoek der lijderes vonden wij het volgende: De persoon zag er

zeer vermagerd uit, de huidkleur eigendommeljik, vuil geel, gelijkende op die der bleekzuchtigen, doch zonder mengsel van geelzuchtige kleuring. De pijnen, waarover de lijderes in de bovenbuiksstreek, klaagde, deden ons in de 1e plaats den buik onderzoeken; deze was weinig opgezet, week; in het linker hypochondrium was de milt gezwollen, week, doch aan haren hilus pijnlijk; de pijn trok van hier naar de middellijn des ligchaams en was het hevigste tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen bij aangewende drukking. Van hieruit strekte zich de pijn niet slechts volgens het gevoel der lijderes, maar ook bij de uitwendige drukking toenemende, tot aan de lever en wel aan hare ondervlakte tot aan de porta hepatis uit; aan de lever zelve kon men geene opzetting of zwelling waarnemen; eenige dagen later breidde de pijn zich ook tot aan den regterschouder uit. Bij deze plaatselijke verschijnselen bestond er eene geel bruin beslagen tong, geen bittere maar meer papachtige smaak, gebrek aan eetlust, hevige dorst, rijkelijke stoelgangen, die wij echter meer als een gevolg der vroegere geneesmiddel-werkingen beschouwden, en die van eene donker-gele kleur, met vele slijmvlokken vermengd waren. De urine ging gewoonlijk met den stoelgang af. Wij zagen dezelve slechts eenige malen; zij was donker-bruinachtig doch toonde geene reactie op galkleurstof aan. Daarmede ging eene aanhoudende hevige koorts gepaard: pols week en klein, 100 tot 110 slagen in de minuut hebbende, huid brandend heet, somtijds droog, dan weder met een kleverig zweet bedekt. Te midden van deze aanhoudende koortsverschijnselen ontstonden er tusschenloopend hevige aanvallen van

koude, waarvan gijl. er eenigen zelve hebt gezien, waarbij de lijderes bij klappertanden en beven der ledematen door een inwendig gevoel van koude werd verteerd, terwijl de uitwendige huidbekleedsels gloeijend heet waren, aanvallen van koude, die in hun ontstaan volstrekt geen typus hielden, en eveneens in hunnen duur hoogst verschillend waren; eenigen duurden 12 volle uren, en na eene tusschenruimte van naauwelijks 6 uren volgde er dan reeds weder een nieuwe. Op deze aanvallen volgden volstrekt geene critische verschijnselen. — Weinige dagen na de opneming der lijderes vertoonde zich eene reeks van nieuwe symptomen, die in den aanvang gering was, zich later meer hevig te kennen gaf: namelijk in de ademhalingwerktuigen, welke later vooral des nachts zoo hevig werden, dat de lijderes zich daarover voornamelijk beklaagde; het was een kwellende hoest, waardoor een schuimend, met bloed gekleurd slijm werd geloosd. Het onderzoek der borst konden wij niet met genoegzame zekerheid in het werk stellen, daar de lijderes te zwak was, en door het onderzoek te zeer werd aangetast; wij hoorden aan de onderkwab der regter long, voornamelijk naar onderen en achteren behalve slijmreutel en tevens met dezen vermengd, droog kraken op sommige, zeer omschrevene plaatsen.

Uit de verschijnselen, die wij hier kortelijk hebben aangegeven, maakten wij dadelijk bij het eerste bezoek het besluit op, dat wij eene aderontsteking in bereik van het poortaderstelsel, of, zoo als men ze in lateren tijd heeft genoemd, eene *pylephlebitis* 1) voor ons had-

1) MESSOW l. c. heeft de inflammatio venae portarum het eerst dezen naam gegeven.

den, die reeds in ettervorming verkeerde, door welker opslorping afzetting en ontsteking in de longen plaats had, wier lijden wij dus als een gevolg der oorspronkelijke buiksaandoening beschouwden.

De behandeling, die wij voorwaar zonder eenige hoop op gevolg en zonder uitzigt op redding der lijderes hebben gevolgd, bestond in inwrijvingen van kwikzalf in den buik, 2 malen eene algemeene en eens eene plaatselijke bloedsontlasting, in de aanwending van kina en zuren. Onder deze behandeling waren tegen den 6en dag de pijnen in den buik schier verdwenen, de zwelling der milt begon aftenemen; gijl. zult u herinneren, dat de zieke bij herhaalde drukking zich over geene groote gevoeligheid beklaagde; in die zelfde verhouding echter bereikten de verschijnselen der longen eene grootere hevigheid, waarmede te gelijk eene toeneming der koorts plaats had. In de laatste dagen werden de aanvallen van koude steeds matiger, zij bleven de laatste 48 uren geheel achterwege. Zoo bezweek de lijderes aan uittering, nadat nog de huid in de laatste 24 uren eene meer gele kleur had aangenomen.

Wat heeft het onderzoek van het lijk opgeleverd? — Van de buiksorganen vertoonde zich de milt vergroot, schier het dubbel, doch buitengewoon slap en week, de miltaderen waren buitengewoon wijd, weinig bloed bevattende, doch hare wanden onveranderd, doorschijnend. Uit deze daadzaak schijnt te blijken, dat hier vroeger eene aanmerkelijke uitzetting der aderen heeft plaats gehad, en ten gevolge daarvan zwelling en bloedovervulling der milt, die later weder is verminderd, waarmede ook de gedurende het leven van de lijderes

aangetroffene verschijnselen overeenstemmen. — In het beloop der geheele poortader vertoonde zich volstrekt geene verandering evenmin in den stam derzelve, waar de lijderes bij hare komst in het hospitaal over de hevigste pijn had geklaagd; de ader was met een vloeibaar bloed gevuld, hare wanden doorschijnend. Ook in haar verloop door de lever, bevatte zij nergens iets tegennatuurlijks in hare takken. De lever zelve was slap; aan haar voorste gedeelte en in de linker kwab vertoonde zich beginnende cirrhose. De ductus hepaticus van waar hij uit de lever treedt, tot daar waar hij zich met den ductus cysticus vereenigt en een weinig minder de ductus choledochus waren schier tot den omvang eens darms uitgezet, hun lumen met een steenachtig concrement gevuld, doch niet zoo volkomen, dat er niet nog gal ter zijde had kunnen doorvloeijen. De galblaas was zaamgekrompen, bevatte weinig gal en was uitwendig met de maag vergroeid. — Een verder onderzoek der buiksaderen toonde de onderste holle ader volkomen natuurlijk aan, daarentegen eene leverader en wel die van het stompe bovendeel der regter kwab afkomt, in eene uitgestrektheid van ongeveer 4 duimen wankleurig, hare inwendige vlakte met exsudaat bedekt, op eene plaats eenen bloedprop bevattende, die een' etterdroppel insloot. Niet ver daarvan verwijderd bevond zich in de leverzelfstandigheid zelve, en wel in de regter stompe bovenste punt een gesloten, een hoenderei groot, met etter gevuld absces. — Behalve deze reeks van primaire verschijnselen werd eene tweede reeks van daadzaken in de longen gevonden. Deze waren door enkele aanhechtingen aan het borstvlies bevestigd,

in beide borstvlieszakken eenige oncen roodachtig water; de longen zelve eenigzins zuchtig, kenmerkende, kleine etterophoopingen bevattende, in grooter aantal in de onderkwab der regter long, (hier schier een dozijn); zij ontbraken echter ook niet in de linker. De abscessen waren van eene erwt tot eene walnoot groot, hun inhoud soms met bloed vermengd; eenigen vertoonden in hunnen omtrek een' ligten graad van ontsteking, het zoogenaamde roode ontstekingsgezwel. — In de overige organen niets tegennatuurlijks.

Na deze korte expositie van de anatomische daadzaken is het de vraag: in hoeverre heeft zich onze onderkenning als juist bevestigd? in hoeverre zijn daar tegen bedenkingen te maken. — Dat ik hier jegens ul. openhartig en vrijmoedig ben, behoef ik niet vooraf te betuigen, het allerminst in de beoordeeling eener ziekte, die tot op dit uur slechts zelden is waargenomen, en zoover ik weet, nog nergens anders dan hier in dit gesticht gedurende het leven is onderkend. — Wat ik omtrent dezen ziektevorm in boeken kon vinden, is het volgende: De Fransche artsen (gelijk ANDRAL) hebben eenige gevallen, doch slechts uit lijkopeningen vermeld. In CRUVEILHIER's werk komt ook eene uit een lijk ontnomene waarneming voor; ook DANCE vermeldt een geval; kortom de Fransche geneesheeren houden deze ziekte voor zeer zeldzaam. Al deze medegedeelde gevallen geven slechts eene geringe diagnostische inlichting. Onder de Engelsche artsen herinner ik mij slechts bij STOKES iets hiertoe behoorende gevonden te hebben: hij had in een lijk obliteratie der poortader aangetroffen, en meent nu, dat deze ziekelijke toestand

veel meer voorkomt, en dat vele gevallen van ongeneeslijke geelzucht daarop zouden berusten. — De nieuwste ziektekundige ontleedkunde van ROKITANSKY spreekt wel van ontsteking der poortader en hare uitgangen in obliteratie en in verettering; daar echter deze anders zoo naauwgezette en bekwame onderzoeker slechts vlugtig daarover heen gaat, zoo moet men vermoeden, dat dezelve in het groote ziekenhuis te Weenen zeer zeldzaam voorkomt. Doch mag ik niet verzwijgen, dat ROKITANSKY gedeeltelijke obliteratie van enkele takken der ader binnen de lever, waardoor eene vernieling van het leverweefsel werd te weeg gebragt, meermalen heeft waargenomen. — Ik ben niet van het gevoelen, dat de poortader-ontsteking eene zoo geheel zeldzame ziekte is; ik heb ze meermalen gezien, bepaaldelijk in de twee hoofdvormen, de een in Würzburg en de andere hier in dit hospitaal vóór 2 jaren. Voor eenigen tijd is ook weder in het Julius-hospitaal te Würzburg een dergelijk geval voorgekomen, hetwelk MOHR zeer goed heeft beschreven; het betrof een 17 jarig meisje, welker ziekte men voor intermittens erratica gehouden had. Ik heb nl. reeds gezegd, dat de meesten der doodelijk eindigende gevallen van intermittens erratica welligt op ontstekingachtige aandoening zouden berusten.

Het is thans de vraag: wat heeft het onderhavig geval, in zoo verre wij de gedurende het leven waargenomen daadzaken met die in het lijk vergelijken, aangetoond? — Wij hebben bij de lijderes gedurende de behandeling de plaatselijke verschijnselen, waarop wij de onderkenning gegrond hebben, allengs zien verdwijnen, maar daar en tegen die der etteropslurping en

vorming van etterverzamelingen in de longen meer zien ontwikkelen, en de secundaire toestanden den dood zien te weeg brengen. Men zal nu vragen: Waarom moet het geheele ziekelijk proces hier van de poortaderontsteking en niet van de leveraderontsteking afhankelijk gemaakt worden? Daar tegen zou ik kunnen aanvoeren, dat de leveraderen eene voortzetting der poortader zijn, gelijk de inspuitingen van BERTIN en WALTER hebben aangetoond; maar ik wil daaraan geen groot gewigt hechten. Ik geloof, dat de leverader-ontsteking van eenen lateren oorsprong is, en dat zij niet in staat is alle verschijnselen, gelijk zij zich gedurende het leven der lijderes vertoond hebben, te verklaren. Mijne gronden voor deze bewering zijn de volgende: 1) is de uitgestrektheid der leveraderontsteking veel te klein, dan dat daardoor de hevige en zoolang geduurd hebbende verschijnselen eene verklaring vinden; 2) waren de voortbrengsels, die de leverader bevatte, pas gevormd, terwijl toch de ziekte 6 volle weken heeft geduurd; het zoude onzin zijn, datgene wat van lateren oorsprong is, voor de oorzaak der vroegere verschijnselen te houden; 3) pleit de hoedanigheid van het onstekingsvoortbrengsel in de leverader zelve, tegen die tegenwerping: het was een exsudaat van lympha, die de ader opvulde, en slechts aan haar einde digt bij de leverzelfstandigheid een' droppel etter bevatte, die evenwel volkomen omsloten was, en niet verder kon dringen, terwijl wij in het lijk etterverzamelingen in zoo groote hoeveelheid hebben gevonden. — Dit zijn de gronden, welke mij bewegen, de ontsteking der leverader eerst als van lateren oorsprong, eerst als gevolg en niet als oorzaak van het ge-

heele lijden te beschouwen. Ja ik houd het er voor, dat wanneer wij de geschiedenis der ziekte naslaan, wij wel het oogenblik met groote waarschijnlijkheid kunnen aantoonen, waarop zich de etterverplaatsing in de lever, en met haar gelijktijdig de ontsteking van dien eenen tak der leverader vormde, dit is dat oogenblik, toen de hevige pijn in den regter schouder ontstond, die reeds in 24 uren weder over was 1); eerst op dat oogenblik geschiedde de afzetting in de lever, en van hier uit werd eerst de leverader aangetast. Wij moeten dus behalve de 3 afdeelingen, waarin wij vroeger het ziektebeloop verdeeld hebben, nog een tusschenbedrijf aanwijzen, in zooverre hetzelve ons den loop aantoont, dien de afzetting heeft genomen. Wij onderscheidden namelijk vroeger 1) verschijnselen der plaatselijke ontsteking, 2) die van den overgang der ontsteking in ettervorming, 3) die der afzetting van etter in de longen. Volgens de anatomische daadzaken volgt er op de 2e afdeeling nog een tusschenbedrijf, welke de verschijnselen in de leverader en de regter stompe leverkwab omvat. Het in deze kwab gevonden absces, had geheel het kenmerk eener metastatische afzetting, daar het leverweefsel zich rondom hetzelve geenszins in een' toestand van ontsteking bevond. Ware het hier tot ontsteking gekomen, zoo zou deze, even als bij de metastatische longabscessen, slechts een gevolg der etterafzetting geweest zijn. Zulke etterverzamelingen vinden wij veelvuldig ook na andere vormen van phlebitis b. v. ten gevolge van wonden der uitwendige huidaderen na afzetting van ledematen.

---

1) Verg. pag. 394.

De primaire aderontsteking kan nu wel verdwijnen, maar de in de longen, lever en hersenen plaats hebbende secundaire etterverzamelingen zijn het, die den lijder dooden. De lange duur der aandoening, de gedurende het leven reeds waargenomene afneming derzelve, de vereeniging der symptoomreeksen en de vergelijking derzelven met de door de lijkopening gevondene daadzaken, leveren ons het bewijs, dat hier een dergelijk proces heeft plaats gehad, dat hier de primaire aderontsteking geweken is en dat eerst de secundaire etterverzamelingen de lijderes gedood hebben. In zoo verre levert ook dit geval eene gewigtige bijdrage tot de geschiedenis van den aard van dezen nog zoo weinig bekenden ontstekingsvorm.

29e ZIEKTEGEVAL.

Geelzucht met ontstekingachtige prikkeling der regter leverkwab. — Vertraging van den pols. — Omtrent de werking der digitalis in geelzucht. — Genezing.

---

6 Junij 1842. Wilhelm müller, arbeider, 26 jaren oud. — De lijder is geel gekleurd, minder in het gezigt dan op den buik, tevens ziet gijl. reeds de donker gekleurde urine; wij maken daaruit het besluit op, dat het galafscheidend orgaan lijdend moet zijn.

Ziekenonderzoek.

Vraag. Hoe lang zijt gij zoo geel? — Antwoord. Sedert 8 dagen.

Vr. Is het voor de eerste maal, dat gij aan deze ziekte lijdt? — Antw. Reeds voor 4 jaren heb ik dezelfde ziekte gehad.

Vr. Hoe lang duurde zij toen? — Antw. Slechts 8 dagen.

Vr. Wat gaf toenmaals daartoe aanleiding? — Antw. Dat weet ik niet.

Vr. Hebt gij u sedert dien tijd geheel wèl bevonden, goeden eetlust, regelmatige stoelontlastingen gehad? — Antw. Tot voor weinige weken ben ik volkomen gezond geweest.

Vr. Gij zijt dus reeds eenige weken ongesteld? — Wat heeft u dan gescheeld, vóórdat gij geel werd? — Antw. de linker voorarm was sterk gezwollen.

Vr. Was hij ook rood? — Antw. Neen.

Vr. Wat heeft men daar tegen aangewend? — Antw. Ik kreeg een braakmiddel en moest den arm in hennip wikkelen.

Vr. Zijt gij daardoor weder genezen? — Antw. Neen, ik verloor bloed uit den endeldarm, en de linker voet zwol daarna op.

Vr. Volgde deze afgang van bloed, nadat ge het braakmiddel had gebruikt? — Antw. Ja.

Vr. Heeft het braakmiddel ook sterk op den stoelgang gewerkt? — Antw. Nadat ik drie malen had gebraakt, kreeg ik buikloop en vloeijende aambeijen.

Vr. Leedt gij reeds vroeger aan aambeijen? — Antw. Ik had meermalen jeuken aan den endeldarm en kleine aanzwellingen aldaar.

Vr. Hoe zijn thans de ontlastingen? — Antw. Volkomen geregeld.

Vr. Ook de eetlust? — Antw. Zeer goed (de tong is zuiver).

Vr. Wanneer gij echter iets hebt gegeten, hoe is het daarna? — Antw. Ik heb dan geen hinder.

Thans volgt het onderzoek van den buik, waarbij zich de regter leverkwab wat opgezet en gevoelig vertoont. — De pols heeft 52 slagen in de minuut en is matig vol en week.

Gijl. hoort, dat de lijder reeds vroeger eenmaal aan geelzucht geleden heeft, die na 8 dagen over ging, zonder dat eene stoornis in den spijsverteringstoestel is achter gebleven. Voor eenige weken werd hij door eene zwelling van den linker voorarm met stoornis van het systema chylopoëticum aangetast. Er schijnt hier een erysipelas oedematodes voorhanden geweest te zijn. Een arts gaf hem een braakmiddel, en liet de zwelling droog in hennip wikkelen. Hierdoor verdween dezelve wel, maar eene dergelijke verscheen aan het been. Het braakmiddel verwekte slechts driemaal braking, daarentegen een' hevigen buikloop, zelfs met afgang van bloed; of deze met pijn vergezeld en slechts een gevolg van het braakmiddel was, of daar er vroeger eene zwelling van de aderen des endeldarms aanwezig was, daardoor eene vermeerderde zwelling derzelven met bloedige afscheiding volgde, is thans niet met zekerheid te beslissen; dit zal ons ook des te minder van aanbelang zijn, daar reeds sedert eenige dagen deze geheele reeks van verschijnselen verdwenen is. — Wij zien dus vóór eenige weken het ontstaan van een erysipelateus proces, welks verband met het galafscheidend orgaan bekend is; wij

weten verder, dat ook het braakmiddel op dat orgaan werkt, en hebben thans met het voortbrengsel de geelzucht, te doen. Deze is duidelijk: de gele kleur der huid, de hoedanigheid der urine, deze vertraagde pols, welken ik dikwijls bij geelzucht zelfs tot op 30 slagen in de minuut heb zien dalen; waarschijnlijk zullen ook de faeces kenmerkend gekleurd zijn (sedert twee dagen is de lijder verstopt). De geelzucht is hier echter niet eenvoudig, maar wij bespeuren, dat de regter stompe leverkwab opgezet is, onder de valsche ribben eenigzins uitsteekt en bij drukking gevoelig is, — alzoo eene tot ontsteking overhellende prikkeling der regter leverkwab. Dat bij de geelzucht zulk eene prikkeling dikwijls tot enkele levergedeelten beperkt voorkomt, is bekend, maar dat iedere geelzucht op ontsteking der lever berust, gelijk men vóór ongeveer 20 jaren ten tijde der ontstekingwerende geneeswijze meende, is onjuist.

Voorschrift: plaatselijke bloedsontlasting in de leverstreek, inwrijving van kwikzalf in dezelve, lavementen ter opwekking der stoelontlastingen, en deels ter onderhouding derzelven, deels ter bevordering der pisafscheiding ℞. infus. herb. digitalis (℈β) ℥iv, tart. potass., mellag. gramin. aa ℥j, aq. lauroc. ʒj M. S. alle 2 uren een eetlepel vol te nemen. Serum lactis tamarindinatum tot drank.

7 Junij. Wij hebben den geelzuchtige gisteren onder behandeling gekregen en gevonden, dat hier geene enkelvoudige geelzucht, maar tevens eene ontstekingachtige prikkeling der regter leverkwab voorhanden was. Ten gevolge der daar tegen voorgeschrevene middelen is de ontstekingachtige prikkeling der lever schier ge-

heel verdwenen, en zijn er twee brijachtige, kenmerkend van galkleurstof bevrijde stoelontlastingen gevolgd. De tegennatuurlijke kleurvorming is evenwel van gisteren op heden, zoo als de kleur der huid en urine aantoonen, bepaald toegenomen. Gelijktijdig met deze toeneming der kleurvorming ontstaat er ook eene sterkere afneming van den pols: ik tel thans slechts 48 slagen in de minuut. Dit is een te merkwaardig verschijnsel, hetgeen ook FRANK reeds aanmerkt, daar bij heete leverontsteking en zelfs bij zeer heete, de snelheid van den pols zich gewoonlijk niet boven het natuurlijk aantal verheft, ja somwijlen onder hetzelve daalt, terwijl de overige koortsverschijnselen (zoo als warmte der huid, hardheid van den pols) niet ontbreken. FRANK heeft daarom reeds gewaarschuwd, dat men zich door dezen eigendommelijken toestand van den pols niet mag laten misleiden omtrent de natuur der ziekte. Het is meer dan waarschijnlijk, dat deze vermindering der werkdadigheid van het hart door de bijmenging van galkleurstof in het bloed wordt te weeg gebragt, vooral wanneer nog afzetting van kleurstof op de weivliezen, bepaaldelijk dat van het hart plaats heeft, waardoor de werkdadigheid van hetzelve zelfs tot verlamming toe kan afgestemd worden, even als men bij geelzuchtigen ten gevolge der afzetting van galkleurstof op de hersenvliezen dikwijls eene onderdrukking der hersenwerkdadigheid ziet ontstaan 1).

Wij zullen de voorgeschrevene middelen laten voortgebruiken.

---

1) Vergel. het volgende ziektegeval.

9 Junij. Het gaat met den lijder veel beter, de stoelgangen zijn meer geel gekleurd, de plaatselijke verschijnselen zijn geheel verdwenen, de urine word helderder, de kleur der huid is niet meer zoo sterk geel, de snelheid van den pols tot op 64 slagen in de minuut toegenomen.

15 Junij. De tegennatuurlijke kleurstofvorming neemt steeds meer af, de urine schijnt naar hare kleur nog galkleurstof te bevatten; intusschen toont het scheikundig onderzoek door middel van het salpeterzuur naauwelijk een spoor derzelve aan 1), maar hangt de donkere kleur van de kleurstof der urine af, ten gevolge van de thans vermeerderde afscheiding der huid en daarvan afhangende vermindering van het watergehalte in de urine. Ook de vroeger zoo trage pols verheft zich steeds meer; ik tel thans 68 slagen in de minuut.

17 Junij. De verschijnselen in de regter leverkwab zijn geheel verdwenen, de verrigting van het systema chylopoëticum is natuurlijk, de tegennatuurlijke kleurstofvorming heeft in de nierafscheiding geheel opgehouden, op de huid vertoonen zich slechts nog overblijfsels derzelve. Tot op dit punt gekomen, is het de vraag: zal de digitalis nog voortgebruikt worden of niet? Ik

---

1) Door salpeterzuur alléén kan men het galpigment in de urine slechts dan ontdekken, wanneer de urine veel van dat pigment bevat. Kleine hoeveelheden zal men echter eerst dan kunnen opsporen, wanneer men vooraf eenig eiwit met de urine mengt en eerst dan het salpeterzuur er bijvoegt, waarna de kenmerkende kleursveranderingen van groen en rood zich te kennen geven.

Vergel. kliniek I pag. 452 en volg. G.

geloof daarop een ontkennend antwoord te moeten geven en wel om twee redenen: 1) daar de beoogde werking op de nieren thans is ontstaan, en 2) daar wij thans niet meer kunnen weten, of de traagheid van den pols, die voorwaar thans slechts onbeduidend is (60 slagen in de minuut), bij het verder gebruik van het middel een geneesmiddel-verschijnsel of een teeken der ziekte is. Om deze onzekerheid van de beoordeeling ten opzigte van den pols te vermijden, zullen wij thans de digitalis ter zijde stellen, en slechts zachte middelen aanwenden, die de afscheidingen aanzetten.

De werking, welke de digitalis bij geelzuchtigen op de snelheid van den pols heeft, is voortreffelijk. Dat zoude koren op de molen zijn voor de homoeopathen! Want terwijl bij den gezonde de digitalis den pols vertraagt, versnelt zij hier den ziekelijk vertraagden pols. Intusschen zoo gevaarlijk is de zaak niet; het wapen, dat men uit deze daadzaak zou kunnen smeden, is niet zeer kwetsend. Wanneer ik niet zeer dwaal, dan hangt de zaak op eene andere wijze te zamen, als de homoeopathen denken. Wij weten uit de proeven van THOMSON en anderen, dat door inwerking van zekere stoffen op de bloot gelegde slagaderen eene vertraging der bloedsbeweging veroorzaakt wordt; men heeft proeven met verschillende stoffen genomen, bepaaldelijk met bittere, zoo als met quassia, voorts met ammonium, keukenzout, digitalis en meer andere. Daarin geloof ik ligt de sleutel tot het bovengenoemd raadsel. Bij geelzuchtigen namelijk bevat het bloed galbestanddeelen, en deze werken vertragend op de snelheid van den pols. In dezelfde verhouding als nu de digitalis de urine-afscheiding

aanzet, en daardoor de verwijdering der galkleurstof uit het bloed te weeg brengt, neemt ook de snelheid van den pols weder toe. Het versnellen van den pols is dus in dit geval ten gevolge van het gebruik der digitalis geene primaire, maar eene secundaire werking. Hieruit is dus geene gevolgtrekking op de similia- similibus-leer te maken.

Voorschrift. Decoct. rad. graminis met extr. taraxaci en acet. potass. liq. tot inwendig gebruik.

De lijder verliet tegen het einde der maand genezen het gesticht.

30e ZIEKTEGEVAL.

Geelzucht na het gebruik van kwikzilver. — Jeuking der huid, ijlen. — Vetvorming. — Dood, lijkopening. — Epicrisis. — Cirrhosis der lever.

---

8 December 1840. Caroline buwert, 28 jaren oud, dienstmeisje. Wij spraken onlangs van eenen der gevaarlijkste vormen van geelzucht, welke na het gebruik van kwikzilver in de syphilis ontstaat. Ik heb denzelven eenige malen in het Julius-hospitaal te Würzburg bij syphilitische vrouwen gezien, zelfs langen tijd na de aanwending van het kwikzilver; het schijnt hier zulk een geval te zijn. Zoo als ik hoor, heeft de lijderes meer-

malen aan syphilis geleden, en zich nog voor 1½ jaren op de syphilitische afdeeling der Charité bevonden. Wij vinden hier eene zeer hevige geelzucht, de lijderes ziet er uit, als of zij met curcuma geverwd ware. Daarbij klaagt zij over aanhoudende oprisping, walging en braakt het gegetene dadelijk weder uit; het gebraakte bestaat uit de genomene spijzen met een witachtig slijm vermengd, zonder galkleurstof. De urine is donkerrood, bruin, ingevolge het onderzoek met salpeterzuur galpigment bevattende, de tong zuiver, de dorst aanmerkelijk, de koorts matig, de pols, die 90 slagen in de minuut heeft, is matig vol, niet hard, de huid droog, meer koel, aan de borst en de armen open gekrabd ten gevolge van een onverdragelijk jeuken, dat door de afzetting van galkleurstof op de papillae der huid is te weeg gebragt. De groote praatzucht der lijderes staat in verband met de afzetting van dat pigment, — zoo als wij het op de huid en in de urine aantreffen, — op de hersenvliezen, en de daardoor gevolgde prikkeling derzelven. Men ziet in zulke gevallen eerst levendig ijlen ontstaan, hetwelk later, wanneer er uitstorting van water ontstaat, in slaapzucht overgaat. — De buik is niet opgezet en nergens pijnlijk, aan geen orgaan is eenige zwelling te bespeuren

Voorschrift. Potio Riveri met aq. laurocer. tot inwendig gebruik; omslagen van azijn op het hoofd.

9 December. Wij hadden ons vermoeden omtrent de aanleidende oorzaak der ziekte te kennen gegeven: om daaromtrent echter zekerheid te erlangen, ware het noodig, te onderzoeken, welke behandeling men tegen de syphilis heeft ingeslagen, welke kwikbereiding voorge-

schreven en onder welke omstandigheden het gebruikt is. Tot nog toe zijn wij daaromtrent nog niets te weten gekomen. Wat voor onze meening pleit, is, dat de lijderes sedert dien tijd aan verschijnselen van leveraandoening, vooral van gestoorde spijsvertering heeft geleden. De geelzucht echter bestaat eerst sedert 14 dagen. Dezen vorm der geelzucht heb ik voornamelijk bij vrouwen gezien, en meestal met in het oog vallende neiging tot vetvorming, welke ook bij onze lijderes niet te miskennen is; eene dergelijke werking is ook van andere metalen bekend; zoo bezigt men, zoo als bekend is, het spiesglans tot vetvorming van zwijnen en ganzen (bepaaldelijk hunnen lever); even zoo zou men in Indiën het rattekruid gebruiken.

Er is gisteren avond een hevig ijlen ontstaan, dat, zoo als ik reeds aanmerkte, van de afzetting van galpigment op de hersenvliezen afhankelijk is (nooit vond ik in zulke gevallen de hersenzelfstandigheid zelve geel gekleurd); tegen den morgen is hetzelve wederom geweken. De toestand der lijderes is nagenoeg dezelfde als gisteren, slechts heeft de braking opgehouden; de stoelgang is traag, hard en kleurloos.

Wat de behandeling van het onderhavige geval betreft, zoo is het hoofdmiddel tegen leverziekte, het kwik, hier niet aan te wenden, men zou alsdan den HAHNEMANNschen stelregel »similia similibus'' moeten huldigen. Ik doe het voorstel hier het iodium te beproeven, ook omdat het in zijne werking het tegendeel van het kwik vormt, als tegengift van hetzelve in de 1e plaats, en vervolgens als een vermagering veroorzakend middel. Intusschen moet men zich met geene groote hoop vleijen van de behandeling bij eenen zoo ver gevorderden

vorm, waar zich waarschijnliik reeds cirrhose der lever heeft gevormd, en de restitutio in integrum zal hier slechts een vrome wensch blijven. De hersenprikkeling verwekt bezorgdheid.

Voorschrift. ℞ tinct. iodii ℈j, aq. meliss. ℥iv. M.S. 4 maal daags een eetlepel vol te nemen. Des avonds een lepel electuarium lenitivum. Voortgebruik der omslagen van azijn op het hoofd.

De oplossing van iodium moest spoedig weder ter zijde gesteld worden, daar het braken daarna wederkeerde. Voor het overige bleef de toestand dezelfde, tot de lijderes in den nacht van den 11en op den 12en December weder sterker begon te braken, en nadat de ademhaling kort te voren stertoreus was geworden, plotselijk stierf.

Lijkopening. De lever in massa verminderd, geslonken, week, ongewoon bloedrijk, overvuld met een ligt vloeibaar, zwart bloed, en de ontleedkundige veranderingen der cirrhose aantoonende. De galbaas in een gekrompen, met slijmige weinig gekleurde gal gevuld. De galbuizen waren vrij, niet verstopt, dus geene werktuigelijke geelzucht. Alle weivliezen, buiksvlies, borstvlies, hartezakje donker-oranje gekleurd, de slijmvliezen niet, zelfs niet die der nieren. In de longen en het hart geene veranderingen, behalve dat ook de inwendige vaatrok geelachtig gekleurd was. Eindelijk vertoonden zich nog de hersenvliezen, de uitwendige zoo wel als de bekleedselen der holte, met galpigment doortrokken, doch de witte en graauwe hersenzelfstandigheid had hare natuurlijke kleur; slechts schenen de voorste en achterste commissura, de fornix en het septum pellucidun

eenigzins geel gekleurd en week. Geene uitstorting van water.

Epicrisis. Wij hadden vermoed, dat de onderhavige ziekte met eene vroegere behandeling van kwik in oorzakelijk verband stond, daar zich de lijderes 2 malen op de syphilitische afdeeling van deze ziekeninrigting heeft bevonden. Het ons heden in handen gekomen dagboek heeft dit vermoeden juist niet geregtvaardigd, daar de lijderes de eerste maal naar de zoogenaamde Engelsche geneeswijze is behandeld geworden, en de tweede maal met hydriod-potassae. Doch het zoude mogelijk zijn, dat de haar toenmaals behandelde arts zich daarom tot deze behandeling had genoopt gezien, daar zij reeds buiten het ziekenhuis kwikzilver gebruikt had. — Zoo is dus in dit opzigt het geval niet afdoende.

Wat de verschijnselen der ziekte aangaat, zoo maak ik ul. hier nog op twee derzelven opmerkzaam.

1) De onrust, het ijlen, een zoo ongunstig symptoom bij geelzuchtigen; het wordt door afzetting van galkleurstof op de hersenvliezen, en voornamelijk op de pia mater en het bekleedsel der holten te weeg gebragt. Dezelfde prikkeling heeft hier plaats, die wij ook op de uitwendige huid aantroffen, waar zich, zoo als gij u herinnert, een zoo hevig jeuken vertoonde, dat de lijderes zich de huid open krabde. Even als deze pigment-afzetting in de hersenen prikkeling, ijlingen en spoedig volgende verlamming ten gevolge had, zoo ziet men somtijds hetzelfde proces ook in de borst; de pigment-afzetting op het borstvlies veroorzaakt een' prikkel, die tot de hevigste ontstekingsverschijnselen klimt en snel met uitstorting van water eindigt. Ik heb deze verschijnselen dikwijls bij

geelzuchtigen gezien, en daarvoor was geene andere oorzaak aan te toonen, dan deze afzetting van kleurstof: er ontstonden plotselijk hevige pijnen bij de ademhaling, eensklaps alle verschijnselen van pleuritis, die reeds in 24—36 uren met uitstorting van water, heete borstwaterzucht, doodelijk eindigde.

2) Wij hadden reeds gedurende het leven eene cirrhose der lever vermoed, hetwelk ook door de lijkopening is bevestigd geworden. Bij de cirrhose pleegt de leverzelfstandigheid gewoonlijk te verdwijnen, dikwijls tot den omvang eener vuist; ook bij deze lijderes heeft men het regter hypochondrium geheel leeg gevonden, en zelfs bij diepe drukking onder de valsche ribben kon men naauwelijks nabij de lever komen. Cirrhose is meestal met atrophie verbonden, en waar atrophie aanwezig is, kan men ook meestal cirrhose vermoeden. Doch de cirrhose der lever kan ook met overvoeding gepaard gaan, in welk geval dan de onderkenning niet moeijelijk zal zijn, daar het orgaan betastbaar is.

Omtrent het bloed der lijderes hebben wij nog te vermelden, dat de bloedwei helder-geel was, en het onderzoek, dat de Heer Dr SIMON heeft in het werk gesteld, in hetzelve galpigment heeft aangetoond, doch niet alle bestanddeelen der gal, daar de galhars er in ontbrak, terwijl in de urine galkleurstof en galhars aanwezig waren 1).

De dood had bij de lijderes plotseling plaats, nadat nog een uur te voren geen teeken van denzelven aanwezig was: er ontstond rogchelen, bewusteloosheid, en

1) Vergel. F. SIMON, Handbuch der angew. med. Chemie Bd. II. pag. 277 en volg. en pag. 466 en volgende, alwaar de analysen van het bloed en de urine der lijderes te vinden zijn.

zoo stierf de lijderes dus door hersenverlamming, welke de afzetting van galkleurstof schijnt veroorzaakt te hebben, daar noch uitstorting van bloed, noch van water in de hersenen werd aangetroffen ; ja de holten waren volkomen ledig, en bevatteden zelfs niet de hoeveelheid water, die men anders bij langdurige ziekten in dezelven pleegt aan te treffen.

31e ZIEKTEGEVAL.

Loodkolijk. — De twintigste aanval. — Over den invloed, welken de voedsels op het ontstaan der loodkolijk uitoefenen. — Paralytische verschijnselen in de ledematen. — Genezing.

---

23 Mei 1842. Eduard hellman, schilder, 35 jaren oud. De onderkenning zal ons niet moeijelijk zijn. De lijder zegt ons, dat hij reeds 19 malen aan dezelfde ziekte heeft geleden, en de laatste maal in December in deze ziekeninrigting is behandeld geworden. Van dezen tijd af aan, zegt hij, wat aangaat de spijsverteringswerktuigen, volkomen gezond te zijn geweest, totdat hij vóór 3 dagen door dezelfde ziekte werd aangetast, nadat hij ten gevolge van zijne beroepsbezigheid, waarbij hij met loodkleurstoffen te doen had, voortdurend onder dezelfde schadelijke invloeden verkeerd heeft, welke slechts in kleine hoeveelheid behoefden in te werken, om eenen

nieuwen aanval te veroorzaken. Ik moet hier opmerken, dat het wrijven van drooge loodkleurstoffen, en de behandeling derzelven niet steeds de eenige oorzaak is tot het te weeg brengen van het loodkolijk, maar ook de voedsels en vooral de drank; want in landen, waar dezelfde beroepsbezigheid voorkomt, maar meer een slijmige drank, met name goed bier, wordt gedronken, is de ziekte veel zeldzamer. Ik heb ze in het Juliushospitaal te Würzburg, waar de arbeidende klasse minder slechten wijn en meer goed bier drinkt, hoogst zelden gezien, dikwijls jaren lang geen enkel geval, daarentegen in Zürich, waar slechte zure meer-wijn wordt gedronken, buitengewoon veelvuldig; ja wij weten, dat het genot van den appelwijn alleen reeds in staat is eene dergelijke ziekte, de kolijk van Poitou te weeg te brengen. Wanneer de met loodbereidingen zich bezig houdende arbeiders vele inwikkelende spijzen, bepaaldelijk veel spek gebruiken, zoo als men heeft aanbevolen, zoo zou zich ook het loodkolijk slechts zeer zelden ontwikkelen. Niet alleen oefent dus het beroep zijnen invloed uit, maar ook de voedsels en vooral de dranken, bepaaldelijk de zure, zoo als slechte wijn en slecht bier (zoo als hier juist het geval is), op de ontwikkeling dezer ziekte.

De verschijnselen van het loodkolijk zijn hier zeer duidelijk: kenmerkende pijn in den buik rondom den navel, de buik niet opgezet, maar plat en ingevallen (in eenige gevallen is dit zoo sterk, dat men de wervelzuil schier kan zien); voorts hardnekkige, reeds 5 dagen durende stoelverstopping, neiging tot braken en werkelijke braking, eigendommelijke metaalsmaak, kenmerkende toestand van het tandvleesch, de hals der tanden met

een' blaauwen zoom omgeven; eindelijk nog de verschijnselen van reflexie, die zich in de onderste ledematen meestal als kuitkrampen plegen te kennen te geven, maar in ons geval als krampachtige zamentrekking der dijspieren, verschijnselen, die ik voor hoogst ongunstig houde, daar zij bij langen duur en bij veelvuldig terugkeeren tot paralysis metallica aanleiding geven, welke de behandeling zoo moeijelijk maakt. Een proefje daarvan hebben wij reeds aan den regter opperarm, doch onder omstandigheden, die het moeijelijk maken, te beslissen, of de verlamming niet gedeeltelijk ook van de reeds langen tijd bestaande ontwrichting des opperarms afhankelijk is; wij vinden paresis van den regter arm met gelijktijdigen atrophischen toestand zijner spieren en overwegende zamentrekking van de buigspieren der hand en vingers, welke niet toelaat dat de hand worde uitgestrekt. Wij hebben hier in een geval van lood-vergiftiging deze zamentrekking nog veel aanmerkelijker gezien. Ook vertoont er zich een ligte tremor metallicus der bovenste ledematen, welken men vroeger veelvuldiger bij vergulders waarnam, eer de gelukkige weldadige verandering in dit beroep was ontstaan.

Wij hebben hier voor de behandeling twee aanwijzingen 1) eene dringende aanwijzing, de hevige aandoening van het buikszenuwstelsel weg te nemen; deze vordert de aanwending der narcotica en der ontlastende middelen. Daarmede zal evenwel de behandeling niet geëindigd zijn, maar wij zullen later, wanneer wij eerst aan deze aanwijzing zullen voldaan hebben, 2) tegen de oorzaak, tegen de inwerking van het metaal middelen toedienen, aan welker hoofd de zwavel staat.

Voorschrift: Emuls. ricinos. (℥j) ℥vj, aq. lauroc. ʒij, sacch. alb. ℥β M. S. alle uren een eetlepel vol te nemen; een lavement met ol. ricini (℥β), inwrijving van ol. hyosc. coct. (℥ij) met tinct. thebaica (ʒij) in den buik.

24 Mei. De aanval van het loodkolijk is reeds aan het afnemen; de pijn is niet slechts geweken, maar de buik is thans week en niet meer hol. Twee ontlastingen hebben er plaats gehad, maar zij zijn meer afgeperst, knollig, nog niet, zoo als wij wenschten, brijachtig. Er volgde weder braking, maar, zoo als het schijnt, slechts als werking van het ol. ricini. Er vertoont zich nog steeds eenige opwekking van den pols; ook nog steeds de terugwerkende verschijnselen in de zenuwen der onderste ledematen.

De inwrijving in den buik alsmede de emulsie van ol. ricini worde voortgebruikt, en bovendien de lijder in een warm bad met afkooksel van narcotische kruiden gezet.

26 Mei. De hoofdreeks der verschijnselen van het loodkolijk is weder aan het afnemen: de buik is week, de sterke spanning der buikspieren verdwenen, slechts somtijds nog geringe pijn om den navel, geene braking, geen metaalsmaak meer, de tong wordt zuiver; er volgen dagelijks eenige ontlastingen zonder aanwending van een lavement, niet meer van onzamenhangende stukken, maar van brijachtige hoedanigheid; de vaatprikkeling is geheel geweken. Daarentegen duren de terugwerkende verschijnselen in de ledematen niet slechts voort, maar vertoonen zij zich nog in eenen onaangenamen vorm, in den paralytischen: verdoofd zijn, afgestorven zijn, kriebeling in de onderste ledematen.

De emulsio ricinosa zullen wij in kleinere giften gebruiken, en thans zwavelbaden laten aanwenden.

30 Mei. De lijder heeft thans om den anderen dag een zwavelbad genomen; en dit alsmede het voortgebruik van het ol. ricini heeft zeer gunstig gewerkt: de verschijnselen in den buik zijn geheel verdwenen (er hebben dagelijks ruime stoelgangen plaats), als ook de ongunstige verschijnselen in de onderste ledematen, welke eene verlamming deden vreezen. De paresis van den regter arm is van ouden oorsprong en zal ook onveranderd blijven.

De lijder verliet den 2en Junij hersteld het hospitaal.

32e ZIEKTEGEVAL.

Ileus. — Peritonitis. — Veranderingen in het colon ten gevolge van metaalvergiftiging. — Dood. — Epicrisis. — Over verplaatsing van het colon.

---

6 November 1840. Wilhelm trübenbach, pottebakker, 40 jaren oud. Reeds de marmerkoude der ledematen, welke met een koud, kleverig zweet zijn bedekt, kan ons alléén doen opmaken dat hier een ontstekingachtig buikslijden aanwezig is; men vindt dit verschijnsel bij enteritis, periënteritis en bepaaldelijk bij enteritis herniosa. Laat ons dus eerst op den buik onze aandacht vestigen.

De lijder, een krachtvol man, is pottebakker, in welke betrekking hij zich veel met loodverglaassel heeft bezig gehouden; hij heeft vroeger ook reeds 2 malen aan buiksverschijnselen geleden, waarin het loodkolijk niet te miskennen was, als kolijkachtige pijnen, ingetrokken buik, kuitkrampen, zwaarte, verminderde gevoeligheid der ledematen (de voorboden der eigendommelijke verlamming). Ofschoon het loodkolijk is bestreden, zoo zijn toch sedert dien tijd aanmerkelijke stoornissen in de darmverrigting overgebleven: eenige dagen, soms zelfs een week durende stoelverstopping: met groote moeite werden klompachtige, harde stoffen ontlast. Vóór 14 dagen ontstond er weder pijn in den buik, die evenwel verschilde van die welke vroeger rondom den navel werd ontwaard; zij zetelde in de maagstreek en had haren loop in de rigting van het colon transversum; daarmede paarde zich stoelverstopping en misselijkheid. Een medicaster gaf hem onder deze omstandigheden vóór 5 dagen een braakmiddel. Sedert dien tijd nam de ziekte eene ongunstige wending; de neiging tot braken en de braking werden aanhoudend, de dorst onleschbaar, en zoodra de lijder denzelven bevredigt, ontstaat er braking. In het uitgebraakte vinden wij echter geene massa herbacea, gelijk zij bij peritonitis wordt ontlast, maar zuivere drekstoffen, alzoo verschijnselen van ileus. Men heeft hier dadelijk algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen, stovingen op den buik, de aanwending van een warm bad beproefd, doch zonder gevolg. Het aangezigt van den lijder is ingezonken, maar nog geene facies hippocratica. De buik is opgezet en gespannen, vooral tusschen den navel en het borstbeen, en op deze

plaats vertoont zich niet slechts een subjectief gevoel van pijn, maar objectief bij uitwendige drukking, terwijl het onderste gedeelte van den buik weinig gevoelig is. Bij deze aanmerkelijke spanning en gevoeligheid kan een naauwkeurig onderzoek der aangetaste deelen niet geschieden, en laat zich thans niet beslissen, of de waarschijnlijk hier plaats hebbende vernaauwing van den darm zich over een klein of grooter gedeelte van denzelven uitstrekt. De hardnekkige stoelverstopping na metaalvergiftiging (niet slechts na de inwerking van lood maar somwijlen ook na die van koper) berust op een' toestand in de darmspieren, die geheel overeenkomt met dien, welken wij in de spieren der ledematen na metaalvergiftigingen (ook door rattekruid) aantreffen. Er ontstaat hier niet slechts eene verandering der spierprikkelbaarheid, maar ook eene ontleedkundige (waarop men ook eenen geregtelijken stelregel voor vergiftigingen van rattekruid gegrond heeft). Op gelijke wijze ziet men ook in het loodkolijk eene verandering van de overlangsche vezels van het colon. Hier in ons geval bestaat waarschijnlijk geene korte ringvormige, maar eene uitgebreide vernaauwing. Hierbij heeft zich nog eene hevige koorts gevoegd: pols zaamgetrokken, 132 slagen in de minuut hebbende, marmerkoude ledematen met een kleverig zweet bedekt, urine donker.

Er is hier periculum in mora; wij zullen hier spoedig krachtdadig moeten handelen, nogmaals eene ruime aderlating van 14 oncen doen, op den buik 20 bloedzuigers zetten en een lavement van ol. ricini laten geven. Inwendig is naauwelijks iets aan te wenden; ter vermindering van het braken beproeve men den lijder

eenige druppels van eene solutio morphii toe te dienen.

Na de voorgeschrevene bloedsontlasting en de aanwending van het lavement van ol. ricini gevoelde de lijder zich zeer verligt; ook had nog eene stoelontlasting plaats; maar spoedig daarop volgde een snelle collapsus en reeds tegen 5 ure de doodelijke uitgang.

9 November. *Epicrisis.* Het colon transversum hadden wij als het punt van uitgang der ziekte aangewezen; onze gronden daarvoor waren: 1) de zetel, de rigting en het beloop der pijn, alsmede de zwelling der buikstreek, waar het colon transversum gelegen is, 2) de hoedanigheid der uitgebraakte stof; het waren stoffen, die slechts uit het colon en niet uit de dunne darmen konden komen. Wij hadden eene organische alsmede eene werktuigelijke verandering van dit darmgedeelte aangenomen, hetgeen de lijkopening volkomen heeft bevestigd. Het colon transversum namelijk, in plaats van van de regter naar de linker zijde dwars over te gaan, was knievormig in eenen scherpen hoek gebogen, zoodanig, dat het uiteinde van hetzelve zich tot aan het coecum uitstrekte, en daar was vastgegroeid, maar door eene oude aanhechting, die wel een gevolg van eene vroegere ontsteking was. Het opstijgende colon was opgezet, en door gas en drekstoffen zeer uitgezet; het afdalende colon daarentegen had zijnen natuurlijken doormeter. Na metaalvergiftigingen, zeide ik ul., is de stoelverstopping een gevolg der eigendommelijke spierverandering van het colon; ook hier vonden wij deszelfs overlangsche vezels in het oog vallend bleek en atrophisch. Sporen van versche ontsteking vertoonden zich op het buiksvlies-overtreksel van het colon alsmede in de maagrokken.

Dit geval geeft aanleiding, hetzelve met een dergelijk eerst korteling door BUCHANAN in Glasgow waargenomen 1) te vergelijken. De gevallen, welke BUCHANAN heeft bekend gemaakt, onderscheiden zich van het onze vooral daardoor, dat in dezelven geene ontsteking, of volstrekt geen uitgang in doorzweeting van plastische lympha was opgemerkt. Zulke verplaatsingen van het colon zijn steeds een gevolg van verlenging van dit darmstuk, en behalve door Engelsche, reeds vroeger door Italiaansche artsen (MORGAGNI) waargenomen. Behalve deze knievormige buiging geeft BUCHANAN nog eene omdraaijing van het darmstuk om zijnen as aan. Deze gevallen zouden zich vooral door de sterke uitzetting en den tympanitischen toestand van den buik kenmerken, die somwijlen eenen omvang bereikt, zoo als men slechts bij buikswaterzucht kan aantreffen; daardoor wordt een zeer onaangenaam gevoel en benaauwdheid, maar geene hevige pijn te weeg gebragt; voorts is er hardnekkige stoelverstopping aanwezig, terwijl het onderzoek van den endeldarm geen beletsel in denzelven aantoont; verder walging en wanneer er braking plaats heeft, ontlasting van drekstoffen. Het middelrif wordt sterk naar boven gedrukt, dien ten gevolge ontstaat benaauwdheid, uitputting en eindelijk verlamming.

Aan deze gevallen herinnert het onderhavige. Het is duidelijk, dat die gevallen, welke met ontsteking verbonden zijn, eene geheel andere behandeling vereischen, dan de door BUCHANAN beschrevene. Ook in ons geval zoude de ziekte waarschijnlijk zonder ontsteking zijn

---

1) London. medic. gaz. vol. XXIV. waar ook eenige afbeeldingen van den hiertoe behoorenden ziektevorm te vinden zijn.

verloopen, wanneer er niet hoogst te onpas een braakmiddel ware toegediend. Daardoor heeft zich ook eene maagontsteking met het oorspronkelijke lijden vereenigd; men vond namelijk tusschen het slijmvlies en den spierrok der maag eene etterachtige infiltratie. — Is de ontsteking dus in deze gevallen slechts iets toevalligs, zoo moeten zij nog eene behandeling vereischen, welke van de ontstekingwerende verschilt. Er is een voorstel gedaan, dat evenwel nog geene gunstige uitkomst heeft opgeleverd: namelijk eene aan eene keelsonde gelijke, elastieke holle buis, aan welker einde zich een stukje spons bevindt, in den endeldarm te brengen, totdat men op het beletsel stoot, dan de spons door middel van eenen draad terug te trekken, warm water in te spuiten en de drekstoffen te verwijderen. Een ander meer rationeel voorstel is door de gelijkenis der ziekte met de bij dieren, vooral herkaauwende, na veel gebruik van klaver voorkomende, tympanitische zwelling te voorschijn geroepen: namelijk de verwijdering van het gas door de paracentesis van den darm, het voegzaamste van het opstijgende colon, daar dit gedeelte vooral sterk is uitgezet.

33e ZIEKTEGEVAL.

Bloedbraking, van eene leveraandoening afhankelijk. — Zwartachtig, ontbonden bloed bevattende darmontlastingen. — Pijn in den schouder bij leveraandoening. — Pulsus frequens ex inanitione. — Genezing.

---

24 November. 1840. Johanna streitmüller, 25 jaren oud, dienstmeisje. Wij vinden in den vroegeren toestand der lijderes niets, wat met haar tegenwoordig lijden in verband staat. Vóór 3 jaren heeft de lijderes eene zenuwkoorts gehad. Slechts dit is uit de anamnesis van aanbelang, dat haar stondenvloed steeds zeer spaarzaam is geweest; deze heeft wel geregeld alle 14 dagen plaats gehad, doch met ontlasting van slechts weinig bloed. Vóór 3 weken kreeg de lijderes na een' hevigen toorn een drukkend gevoel in de regter borst tot tegen de onderste ribben, zonder dat er veranderingen in de verrigting der longen en in de chylopoësis plaats hadden. Daarentegen kwam er spoedig duizeling bij, die vóór 2 dagen tot onmagt toenam, waarop nu walging, en onder het gevoel als of er iets warms in de keel omhoog steeg, eene tamelijk groote hoeveelheid gestolt, geheel zwart bloed, niet met eenen zuren, maar met eenen zoeten, zuiveren bloedsmaak werd uitgebraakt. Gisteren herhaalde zich de neiging tot braken; doch werden er meer bittere groenachtige stoffen ontlast; tevens had de lijderes eenige stoelgangen van donkere,

zwarte hoedanigheid, welke men vroeger met den naam van »zwartgallig" bestempeld heeft. — Heden vinden wij nu verschijnselen van bloedleegte, als bleeke huidkleur, bleeke lippen, de tong witachtig beslagen, doch aan de randen bleek, den pols klein en versneld; de huidwarmte is verhoogd. De buik is week en onpijnlijk, nergens opgezet, de percussie geeft overal den natuurlijken klank. De duizeling duurt voort, en indien de lijderes het hoofd omhoog heft, zoo ontstaat op nieuw walging. Het is niet moeijelijk de ziekte bij haren nosologischen naam te noemen, wij hebben hier een geval van haematemesis met overgang in melaena. Daarmede is echter de zaak niet afgedaan; dit is slechts een naam voor een verschijnsel; wat is evenwel de inwendige oorzaak van dit verschijnsel? welke organen zijn hier lijdende? — Dat dit verschijnsel van organen onder het middenrif uitgaat, is duidelijk: slechts het gevoel van drukking, dat de lijderes vóór de bloedbraking in de regter borst had, zoude aan eene longbloeding kunnen doen denken; doch het gemis aan hoest, de hoedanigheid van het bloed, de aard en wijze der ontlasting, de stoelgangen, de duizeling, de verduistering van het gezigt waarover de lijderes klaagt, spreken daar tegen.

In de anamnesis, zoo verre wij in de ligchamelijke levensgeschiedenis der lijderes terug hebben kunnen gaan, vinden wij geen in het oogvallend punt, dat ons uitsluitsel omtrent de oorzaak der bloedbraking kan geven, bepaaldelijk geene ziekte, die met eene lever- of miltaandoening kan verbonden zijn, zoo als eene tusschenpoozende koorts. Het eenige, wat met de tegen-

woordige ziekte in verband zou kunnen staan, zou de spaarzame stondenvloed zijn; tegen dit verband spreekt echter de omstandigheid, dat deze spaarzame stondenvloed reeds zoo lang duurt, en dat zij zelfs bij de komst der lijderes in het hospitaal plaats had. Uit alle verschijnselen blijkt, dat wij den zetel der ziekte regts in den buik, in de lever hebben te zoeken, en niet in de milt, van welk orgaan de bloedbraking zoo gewoonlijk haren oorsprong neemt, dat vele geneesheeren haar voor een verschijnsel van heete of langdurige miltontsteking houden (Marcus). Voor het aannemen eener leveraandoening hebben wij de volgende gronden: 1) de inwerking eener hevige gemoedsaandoening op de lijderes, van eenen hevigen toorn, 2) drukking aan de regter borsthelft omstreeks de ligging der lever, 3) dat er geene zuurvorming voorhanden is, zoo als bij miltaandoening, maar meer een bittere smaak, waarmede ook de laatste groenachtige stoffen zijn ontlast geworden, 4) de meer brandende hitte der huid, de ware calor mordax, welken reeds de ouden als een verschijnsel eener leveraandoening hebben aangeduid 1). In de urine vertoont zich niets kenmerkends.

Voorschrift: potaschverzadiging, acid. Halleri met suikerwater tot drank.

25 November. Wij hadden bij de lijderes eene prikkeling met ophooping van bloed in de lever ondersteld, welke door de ontstane bloedvloeijing verminderd was; doch daarmede was het ziekteproces geenszins geëindigd, en doet aan de eene zijde de bloedleegte, aan de andere

1) Zie pag. 334.

zijde het voortduren der gastrisch-bilieuse verschijnselen eene voortplanting van het ziekteproces in twee rigtingen vreezen: in eene zoogenaamde galkoorts met een torpide karakter, of in eene ontsteking der bloedvaten van het poortaderstelsel 1).

Gisteren avond was de koortsverheffing aanmerkelijk, de hoofdpijn, de drukking in de voorhoofdsstreek heviger, de snelheid van den pols toegenomen, 120 slagen, de huid brandend heet; in den daarop volgenden nacht geene slaap. Heden morgen bespeuren wij eene duidelijke remissie: het uiterlijk der lijderes toont niet het karakter van zuivere bloedleegte aan, de huidkleur is meer geelachtig; de tong wit beslagen, bleek, doch de smaak slecht, geene neiging meer tot braken; de darmontlastingen zijn niet meer bloederig, maar reeds faeculent, de stoelgangen, die wij gisteren zagen, vertoonden eene meer zwartachtige kleur, en konden twijfel verwekken, of zij werkelijk bloed bevatteden. Wij lieten ze derhalve naauwkeuriger onderzoeken: met het microscoop waren er wel geene bloedbolletjes in te ontdekken, doch heeft het scheikundig onderzoek haematine (bloedrood) in dezelven ontdekt; zij bevatteden dus ontbonden bloed. — Daar de lijderes een' afkeer voor het acid. Halleri heeft, zoo willen wij hetzelve met het phosphorzuur verwisselen.

26 November. Wij hebben bij de lijderes 3 reeksen van verschijnselen te onderscheiden: verschijnselen van leverprikkeling, van bloedleegte en van algemeene terugwerking.

---

1) Vergel. het 28e ziektegeval.

1) Wat de leververschijnselen aangaat, zoo is het gevoel van drukking in de regter zijde verdwenen, daar en tegen klaagt de lijderes over pijn in den regter schouder. Steeds is de pijn in het regter schouderblad hoogst opmerkingswaardig, vooral wanneer er nog andere verschijnselen van leveraandoening voorhanden zijn; zij is in den verouderden ontstekingsvorm, en wanneer een gedeelte der lever is aangetast, dat niet betastbaar is, dikwijls het eenige steunpunt voor de onderkenning. De pijn in de voorhoofdsstreek duurt voort, de dorst is nog vermeerderd, de smaak niet meer bitter, de tong als gisteren; 3 meer faeculente stoelgangen hadden sedert gisteren plaats, waarin zich nog eenige kleine, erwtgroote zwarte klompjes vertoonen, die niet ongelijk aan galsteenen, doch ligt zamen te drukken zijn, uit ontbonden bloed blijken te bestaan, en waarschijnlijk in het coecum waren teruggehouden.

2) de verschijnselen van terugwerking: de koorts heeft een' remitterenden typus, des morgens is er nalating, des avonds koortsverhefling; die van gisteren was minder aanmerkelijk, dan die van eergisteren. Thans is de huid matig warm, vochtig, zacht uitwasemende.

3) de verschijnselen van bloedleegte, als bleeke kleur van het aangezigt, verduistering van het gezigt en de kleine, ledige pols, zijn nagenoeg dezelfde als vroeger.

Voorschrift: inwrijving van kwikzalf in de leverstreek, voortgebruik der potaschverzadiging en van het phosphorzuur.

27 November. De staat van zaken is van gisteren op heden blijkbaar gebeterd: de koortsverhefling van gisteren was geringer dan de vroegeren; de huid is niet

meer zoo heet en eenigzins vochtig. De nacht daarop werd rustiger doorgebragt dan de vroegeren, er had eenige uren slaap plaats. Heden morgen doen zich nu de verschijnselen aldus voor.

1) Leververschijnselen; het gevoel van drukking in de leverstreek is verdwenen, de regter schouder is echter nog steeds pijnlijk; de hevige hoofdpijn is geweken, de tong wordt zuiver, de eetlust keert weder; 2 meer galachtige stoelgangen, met nog eenige melaenische stukken vermengd, hadden in de laatste 24 uren plaats.

2) Verschijnselen van terugwerking: vochtige huid, die niet meer zoo brandend heet is als vroeger, de urine troebel; de pols nog tegennatuurlijk versneld (96 slagen in de minuut); doch dit is geene snelheid door de koorts veroorzaakt, maar slechts een pulsus frequens ex debilitate.

Wanneer er bij eenen lijder, die veel bloed heeft verloren, koortsverschijnselen ontstaan, zoo is het steeds moeijelijk te beslissen, hoeveel er van den pols op rekening der koorts, en hoeveel op rekening der uitputting komt; een' maatstaf geven de overige koortsverschijnselen: de warmtegraad, de afscheiding der huid, de urine, de dorst enz. De snelheid van den pols maakt niet alléén de koorts uit, zij is slechts een symptome 1). Daar wij nu hier de huidwarmte gematigd, de urine reeds een bezinksel vormende, de dorst zeer gering vinden, zoo moeten wij het er voor houden, dat de tegennatuurlijke snelheid van den pols aan het groote bloedsverlies is toe te schrijven. Deze laatste opmerking schijnt mij toe van de grootste practische beteekenis te

1) Verg. de aanmerking pag. 349.

zijn. Bij ontstekingen kan men namelijk kunstmatig door de behandeling eene vermeerderde snelheid van den pols te weeg brengen, en niet zelden vindt men, dat dezelve, in plaats van na de aderlating te verminderen, veeleer aanmerkelijk toeneemt, hetgeen tot de gevaarlijke dwaling kan leiden, als ware met de snelheid van den pols ook de koorts toegenomen. Ten tijde, toen de ontstekingwerende geneeswijze in zwang was, en men de geheele practische geneeskunde in een' notendop kon wegdragen, hield men den menigvuldigen pols voor een koortsverschijnsel; waar koorts was, was ontsteking, en waar ontsteking was deed men aderlatingen! In iedere ziekte moest eene aderlating gedaan worden, en zoo de lijder stierf, zoo werd er gevraagd, hebt gij adergelaten? en hoe dikwijls? en wanneer men antwoordde »tienmaal," zoo was het, waarom hebt gij niet voor de elfdemaal de ader geopend? Zoo zag ik zelfs, hoe men bij bleekzuchtige meisjes, hoe men bij eenen morb. haemorrhag. Werlhoff. wegens de tegennatuurlijke menigvuldigheid van den pols eene aderlating deed. Zulke ongelukkige personen bezweken door uitputting. Ik herinner mij nog den strijd, welke bij den dood van eenen oppermedicinaalraad ontstond, die naar deze ontstekingwerende grondregels behandeld was, en in welks lijk men in plaats van de sporen der ontsteking die der bloedleegte vond.

28 November. De gunstige toestand, waarin wij de lijderes gisteren aantroffen, heeft weder goede vorderingen gemaakt: de koortsverheffing was gisteren naauwelijks noemenswaardig, er volgde een rustige nacht en verkwikkende slaap op, waaruit de lijderes geheel vrij van hoofdpijn is ontwaakt; slechts bij het opzitten is

er nog eenige duizeling, doch niet dezelfde, welke de bloedbraking voorafging, maar meer een gevolg der uitputting, de tong wordt zuiver, de smaak is natuurlijk, de eetlust begint, de leverstreek is vrij, geene pijn meer in den regter schouder, geen stoelgang sedert 36 uren. De nog voorhandene vaatprikkeling is geene terugwerking der koorts, maar een gevolg van het bloedsverlies, de pols klein, week en leeg, de huid vochtig, de urine een sterk roodachtig bezinksel vormende; de scheidingen zijn dus aangevangen. Wij kunnen thans alle geneesmiddelen ontberen, en willen in hunne plaats uit de keuken vleeschnat, gekookte vruchten, een goeden krachtigen wijn voorschrijven.

1 December. De zieke is als herstellende te beschouwen, de leveraandoening is verdwenen, alle verrigtingen zijn natuurlijk, er zijn nog slechts overblijfsels van bloedleegte voorhanden, die zich ook spoedig zullen schikken.

De lijderes herkreeg in korten tijd bij een voedend, ligt voedsel hare krachten, en kon in het midden van December het hospitaal verlaten.

34e ZIEKTEGEVAL.

Bloedbraking. — Vermoeden op eene slagaderbreuk der buik-aorta. — Over pulsatio abdominalis. — Het blazen en zingen der slagaderen. — De geneeswijze ex juvantibus et nocentibus. — Vermindering der buikklopping en van het haar vergezellende tegennatunrlijk geluid. — Kaempf's visceraal-lavementen. — Genezing.

---

19 Julij 1842. Carl mittag, schoenmakersknecht, 21 jaren oud. Wij hebben den lijder gisteren voor de eerste maal gezien 1), toen datgene, wat hem herwaarts had gevoerd, namelijk de bloedbraking reeds was geweken. Volgens zijn verhaal werd de naam voor de ziekte spoedig gevonden: hij leed aan eene gastroenterorrhagie. Zulk eene vlugtige, oppervlakkige, als ware het de oppervlakte der aandoening slechts aanrakende diagnosis kon ons echter niet voldoende zijn; wij wisten vooraf, dat de bloeding slechts een voorbijgaand verschijnsel van een voortdurend, terugblijvend lijden was, en dit op te sporen, was onze diagnostische aanwijzing, waarvan de moeijelijkheid ons bij de eerste schrede niet kon ontgaan, en bij het voortgezet onderzoek nog geenszins is uit den

---

1) Hetgeen bij het eerste bezoek is gesproken hebben wij, daar het bij het tweede uitvoerig herhaald werd, niet nog bijzonder vermeld.

weg geruimd. Wij hebben thans wel eene reeks van daadzaken gevonden, welke eene nabijkomende, maar nog geenszins eene besliste, onbetwiste diagnosis opleveren.

De lijder, een jong man van een bloeijend voorkomen, hetwelk met de voorafgegane aanmerkelijke bloeding in opmerkelijke tegenspraak staat, en een verschijnsel is, dat niet onopgemerkt moet blijven, had reeds eenmaal vóór ongeveer een jaar wegens dezelfde ziekte in dit hospitaal gelegen. Vóór 6 dagen werd hij weder door eene hevige bloedbraking aangetast, welke zich twee dagen daarop herhaalde, maar daarna niet is teruggekeerd. De bloedvloeijing, welke in de laatste dagen is ontstaan, vormt slechts het toppunt van het reeds lang bestaand lijden, want reeds lang te voren en vooral in den tijd tusschen de beide bloedvloeijingen, was er eene reeks van voortdurende, aanhoudende ziekteverschijnselen aanwezig, die kort voor de laatste bloeding eene toeneming hadden ondergaan. De lijder heeft namelijk op eene bepaalde plaats, schier in het midden tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen en meer ter linker zijde van de witte lijn, een gevoel van drukking, zoo als hij zegt, als lag hem hier een steen, een gevoel, dat zich tusschen beiden ook als klopping en somwijlen zelfs als pijn te kennen geeft, die vermeerdert, wanneer de lijder zich oprigt, en regt op staat, en dus wanneer de buiksbekleedselen meer gespannen zijn, het middenrif meer naar omlaag gedrukt en aldus de buiksholte verkleind wordt. Bij deze verschijnselen (om vooreerst slechts bij datgene te vertoeven, wat de lijder zelve aangeeft) paart zich na het gebruik van spijzen een gevoel van drukking, opzetting der maagstreek, zure oprisping, voorts trage

vaste, harde stoelgang; als medelijdende verschijnselen zwaarte des hoofds, verduistering van het gezigt, flikkeren voor de oogen, als of er een floers of eene zeef voor dezelven was, somtijds neusbloeding, eindelijk volgde het voorval der bloeduitstorting: er ging een gevoel vooraf, als of er zich eene warme vloeistof in de maag bevond, dan opstijging van eenen warmen damp langs den slokdarm, walging, neiging tot braken en eindelijk eene hevige braking, waarmede stukken geronnen, zwart bloed werden ontlast (de hoeveelheid van hetzelve zal eene halve waschkom vol bedragen hebben), met den eigendommelijken zoeten smaak van bloed gepaard; na eenigen tijd volgden er ook darmontlastingen van zwarte donkere stoffen, half verteerd bloed in verbinding met drekstoffen bevattende. Bij het onderzoek van den buik vonden wij het volgende: het voorkomen van denzelven vertoonde niets tegennatuurlijks; door de slappe, weeke, niet opgezette buiksbekleedsels (de buik is zelfs plat) was er geene verandering aan de milt, die men volgens de vermelde verschijnselen voor het lijdende orgaan zoude houden, geene aan de maag, noch aan de lever, noch aan het geheele darmkanaal iets tegennatuurlijks te bespeuren, maar ter plaatse, waar de lijder over pijn klaagt, tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen, in eene uitgestrektheid van ongeveer $1\frac{1}{2}$ duim, doet het onderzoek met de hand eene duidelijke, den vinger weerstand biedende spanning en klopping waarnemen. Met het stethoscoop bemerkt men niet slechts een' sterkeren schok, zoo als men dien slechts bij overvoeding van het hart steeds kan vinden, maar hoort men ook gelijktijdig met den hartslag een tegennatuurlijk ge-

luid. Gisteren waren wij niet volkomen zeker, of dit geluid van de slagader afhankelijk was, of wel of het door de vochten in de maag, door het in- en uitgaan der gassoorten werd veroorzaakt; een herhaald onderzoek laat thans geen twijfel over, dat het dat eigendommelijk juist met den slagaderpols plaats hebbend blaasgeluid is, en wordt dit nog te duidelijker, daar met hetzelve het eigendommelijk golvend, borrelend geluid van de maag wordt vernomen, dat niet aanhoudend, maar voorbijgaand is en wezentlijk van het eerste verschilt. Dit zijn de daadzaken, zoo als die uit een herhaald onderzoek zijn gebleken. Hierop gegrond zal thans de onderkenning reeds eenigzins verder kunnen voortgaan; doch ik herhaal het, zij is nog geenszins beslist, en nog niet zoo vast, dat zij geene verbetering meer toelaat; daartoe is nog een herhaaald onderzoek en eene meer naauwkeurige opsporing der voorafgegane daadzaken noodig. Ik geloof, dat de ziekte, volgens hetgeen wij tot nu toe hebben waargenomen, als eene aandoening eener onderbuiksslagader, en wel, wat de plaats aangaat, der aorta te verklaren is; of het slechts eene verwijding met verdikking der wanden is, dan wel of hier een anevrysmatische zak bestaat, wil ik nog onbeslist laten. De maagbloeding zou zich tot dit anevrysma der a. abdominalis juist zou verhouden, als de longbloeding tot dat van de a. thoracica. — Wanneer ik mij thans reeds voor een lijden der aorta met vrij groote zekerheid verklaar, zoo moet gijl. niet gelooven, dat ik ligtvaardig in de beoordeeling der daadzaken ben geweest; want ik weet zeer goed, dat de aandoening der a. abdominalis niet veelvuldig voorkomt; voorts weet ik, wat ook

BURNS reeds heeft opgemerkt, dat onder 10 gevallen van pulsatio abdominalis er minstens negen van toestanden afhankelijk zijn, buiten de aorta gelegen; ik weet te goed, dat de pulsatio abdominalis zeer menigvuldig bij hypochondristen en hysterischen voorkomt, dat eene tegennatuurlijke innervatie der de aorta omgevende zenuwknoopsvlechten eveneens deze pulsatio abdominalis kan veroorzaken, als bij hysterische vrouwen en bleekzuchtige meisjes de hartklopping, en dat deze door valeriana, castoreum, lavementen van asa foetida en derg. zijn te genezen; maar deze toestand is gemakkelijk van den anderen te onderscheiden. Ik weet zeer wel en heb ul. herhaaldelijk daarop opmerkzaam gemaakt, dat door vorming van gezwellen in de nabijheid der aorta, van scirrheuse ontaardingen der maag, van het pancreas, der darmscheilsklieren en derg. pulsatio abdominalis en dikwijls in zeer hevigen graad kan worden te weeg gebragt 1). Dit alles weet ik zeer wel, en zijt overtuigd, dat ik mijn oordeel over dezen toestand slechts met groote omzigtigheid zal uitbrengen. Van alle genoemde aandoeningen bestaat er hier niet een; voorts vertoont de klopping ten opzigte van den duur, de hoedanigheid en in den zamenhang met de overige verschijnselen eene zoo bepaalde uitdrukking, een zoo bepaald geheel van verschijnselen, dat wij ons niet slechts op ontkennende, maar ook op stellige gronden tot het besluit geregtigd durven houden, dat hier een lijden der a. abdominalis voorhanden is.

Ten einde ook ex juvantibus et nocentibus een besluit te

1) Verg. het 36e ziektegeval.

kunnen maken, willen wij den lijder tot inwendig gebruik extr. digitalis (gr. iv) in aq. lauroc. (ʒij) opgelost, en een krampstillend lavement van eene inf. valerian. (℥iv) met bijvoeging van tinct. castorei (gutt. x) voorschrijven.

20 Julij. Wij hebben het ziekenjournaal van het laatste verblijf des lijders alhier in handen gekregen, en daarin daadzaken gevonden, die slechts dat bevestigen, wat ik ul. reeds gisteren bij de voordragt van dit ziektegeval heb aangevoerd, namelijk dat de verschijnselen, welke hem toenmaals herwaarts deden komen, volkomen gelijk waren aan die, welke hem ditmaal hebben aangetast; het was eene plotselinge bloedstorting, eene bloedbraking maar die slechts eens plaats had, en even als de laatste maal volgde eenigen tijd daarop ontlasting van zwarte, op pek gelijkende bloedmassa's. Hetgeen ons evenwel vooral van gewigt is uit het ziekenjournaal te zien, is de bevestiging, dat de lijder reeds toen over eene aanhoudende drukking op dezelfde plaats volgens den loop van de a. abdominalis heeft geklaagd, en dat dus die verschijnselen reeds toen voorhanden waren; dit bewijst slechts, dat wij eene reeks van standvastige verschijnselen hebben, die allen op een lijden der aorta betrekking hebben, en voorts eene reeks van tusschenloopende bij aanvallen te voorschijn tredende, de bloedbraking, als een gevolg der eersten.

Wij hebben den lijder gisteren middelen gegeven, meer, zou ik mogen zeggen, tot behulp van het onderzoek, dan met het doel, om den lijder wezentlijk nut aan te brengen (nagenoeg zoo, als de scheikundige zijne reagentia gebruikt), om uit het verhouden tegen deze middelen een nieuw steunpunt voor de onderkenning te

erlangen; het waren er twee: 1) extr. digitalis in aq. laurocerasi opgelost en 2) eene inf. valerianae met tinct. castor. in den vorm van een lavement aangewend, middelen, die bij die vormen van pulsatio abdominalis zich nog het nuttigst betoond hebben, welke op eene ziekelijke zenuwinwerking berusten, en bij hysterischen en hypochrondristen zoo veelvuldig voorkomen, die deswegens den geneesheer onophoudelijk klagen. Het lavement bestond slechts uit eene kleine hoeveelheid (℥iv), en werd door middel eener veerkrachtige buis den lijder vrij hoog ingebragt, zoo dat hij het bij zich kon houden. Men kan met dit oogmerk bij prikkelbare personen hierbij nog eenige druppels tinct. opii voegen. De lijder heeft het lavement eerst na 3½ uur ontlast; tot nog toe is de invloed van dit middel nog niet zeer duidelijk geweest. Wij hebben wel voor de grootte der klopping geene bepaalde maat, en kunnen haar slechts op eene nabijkomende wijze schatten; maar ook zelfs toegegeven, dat er werkelijk eene vermindering der klopping ware gevolgd, zoo zou toch de tegenwerping geldig kunnen zijn, dat zij door de volkomene rust en dieet is te weeg gebragt. Tot nu toe hebben wij dus voor ons pharmaceutisch reagens nog geen bepaald gevolg; doch ik geloof, dat het ook slechts ontkennend zal zijn; want wanneer 3 à 4 uren na de aanwending van het lavement geene vermindering der pulsatio abdominalis ontstaat, zoo is niet te verwachten, dat zulks later zal plaats hebben, en aldus, dat het verschijnsel van eene ziekelijke zenuwinwerking afhankelijk is.

Wij hebben bij den lijder nog het volgende aan te merken: de hevige klopping en het tegennatuurlijke ge-

luid der aorta beperkt zich tot eene kleine plaats en is noch boven noch onder dezelve waar te nemen ; op deze plaats is heden het blaasbalggeluid zeer duidelijk te hooren, en daar nevens het hiervan geheel verschillend klokken der maag. De hevigheid der omschrevene klopping, welke wij, daar door de verslapte buiksbekleedselen aan geen naburig orgaan ergens eene opzetting of zwelling te ontdekken is, niet als medegedeeld kunnen beschouwen, staat voorts in scherpe tegenspraak met den hartslag en den pols der overige slagaderen. De hartslag is ten opzigte van zijne sterkte en uitgebreidheid geheel natuurlijk en met geen tegennatuurlijk geluid gepaard. Wij kunnen dus ook niet aannemen, dat de hevige klopping der aorta van de sterkte des hartslags afhankelijk is, waar tegen ook reeds de omstandigheid spreekt, dat de klopping tot eenen kleinen omtrek beperkt is.

Voorschrift: voortgebruik van het voorgeschrevene geneesmiddel en herhaling van het lavement van valeriaan, maar met bijvoeging van asa foetida en eenige druppels tinct. opii.

21 Julij. Wij hebben bij den lijder onderkenningsreagentia aangewend, om de tot nog toe nog steeds twijfelachtige diagnosis nog meer op te helderen ; wij gaven middelen, waarvan wij wisten, dat zij aan den eenen kant de vaatwerkdadigheid beperken, aan den anderen kant, wanneer de verschijnselen der a. abdominalis van eene ziekelijke zenuwinwerking afhankelijk zijn, in staat zijn dezen althans voor het oogenblik te overwinnen. Met betrekking tot het eerste schreven wij de digitalis met aq. laurocerasi, tot het laatste een lavement van

inf. valerian., eergisteren met bijvoeging van castoreum, gisteren van asa foetida voor, en om het binnenhouden van het lavement gemakkelijker te maken, lieten wij er gisteren noch eenige druppels tinct. opii bijvoegen.

In weerwil van deze voorzorg, en in weerwil dat wij slechts eene kleine hoeveelheid en door eene veerkrachtige buis vrij hoog deden inspuiten, heeft de lijder het lavement toch niet langer dan een uur bij zich kunnen houden. Wij konden gisteren geene wezentlijke verandering in de verschijnselen bespeuren, althans niet van dien aard, dat zij aan de geneesmiddelen was toe te schrijven, ook heden blijven wij bij deze uitspraak. De uitkomst van onze proef is dus ontkennend: de lijder heeft even als vroeger het gevoel van drukking in de regio epigastrica, welke bij het opzitten en bij spanning der buiksbekleedselen toeneemt; op de bewuste plaats neemt men nog den vermeerderden stoot der a. abdominalis waar, en hoort gelijktijdig met deze het tegennatuurlijk blaasgeluid, daar nevens zeer duidelijk het klokkende geluid der omliggende darmdeelen. — Wat het blaasgeluid aangaat, zoo weet ik zeer wel, dat het meermalen aan de slagaderen, vooral aan de meer uitwendig gelegene, zoo als aan de carotis en cruralis te hooren is, en wel dikwijls zoo sterk, dat het volkomen op zingen gelijkt; de Fransehen hebben het daarom ook het nonnengeluid genoemd. Het is bekend, dat dit bij ziekelijke toestanden voorkomt, welke op eene verandering des bloeds berusten, waarmede zich tevens eene tegennatuurlijke zenuwinwerking heeft verbonden; daarom wordt het ook zoo dikwijls bij bleekzuchtige meisjes, die tevens aan hysterie lijden, waargenomen, zoodat

men het hier zelfs in lateren tijd voor een signum pathognomonicum heeft gehouden. Ik weet voorts, dat het blazen der slagaderen bij hartsaandoening wordt bespeurd, waar een tegennatuurlijk hartsgeluid voorkomt, bepaaldelijk bij gebreken der klapvliezen van de linker helft van het hart; in dat geval hoort men vooral in de groote slagaderstammen, zoo als in de aorta, de carotis en subclavia, minder in de uitwendig gelegene, het blaasgeluid zeer duidelijk 1). Maar bij onzen lijder is er aan het hart niets tegennatuurlijks waar te nemen, evenmin is het blazen der aorta hier hetzelfde, als men het bij veranderde bloedsmenging, b. v. bij bleekzuchtige meisjes, en bij sterk bloedverlies aantreft; want onze lijder lijdt noch aan bleekzucht, noch is er ergens een teeken van gebrek aan bloed aanwezig. Deze gronden, gelijk ook het voorkomen van het blaasgeluid op eene bepaalde plaats, terwijl daarvan geen spoor aan andere slagaderen, zoo als b. v. aan de carotis wordt waargenomen, eindelijk ook de omstandigheid, dat het blaasgeluid met een' vermeerderden schok der slagader gepaard gaat, maken het, naar mijne meening, steeds meer en meer waarschijnlijk, dat het tegennatuurlijk geluid in verband staat met eene ziekelijke aandoening der aorta zelve.

23 Julij. De verschijnselen der a. abdominalis zijn zonder twijfel verminderd; de lijder heeft wel nog steeds het gevoel van eene lastige drukking op de bekende plaats, doch de vroeger hier zoo duidelijk waargenomene klopping, welke reeds het oog, wanneer de lij-

---

1) Vergel. het 18e ziektegeval.

der op den rug lag, nog duidelijker de betastende hand, en nog sterker het stethoscoop kon waarnemen, is blijkbaar verminderd. De schok is zwakker geworden, het tegennatuurlijk geluid is nog wel te hooren, maar minder hevig. Intusschen treden thans de verschijnselen der miltaandoeningen weder duidelijker te voorschijn. De lijder klaagt weder over zwaarte des hoofds, doch niet over flikkeren voor de oogen, voorts over misselijkheid en neiging tot braken; heden morgen heeft hij zelfs werkelijk gebraakt, doch geen bloed, maar een helder vlokkig vocht, dat, ofschoon het alcalisch reageert, hem zuur smaakte. — Wij hebben gisteren eene pause in de behandeling gemaakt, om met te meer zekerheid de werking der geneesmiddelen te kunnen verklaren, die wij met het doel gaven, om te zien, of de klopping der aorta meer het gevolg eener tegennatuurlijke zenuwinwerking was, gelijk men zoo dikwijls bij hysterischen en hypochondristen aantreft, dan niet. De eerste twee dagen gaven de toegediende middelen geen wezentlijken invloed te kennen, maar thans schijnt hunne werking duidelijk te voorschijn te willen komen, want wij treffen heden blijkbaar eene vermindering der pulsatio abdominalis aan en van het daarmede gepaard gaande tegennatuurlijk geluid.

25 Julij. Dit geval moge ul. bewijzen, hoe voorzigtig en huiverig men in de diagnosis van verschijnselen moet zijn, die betrekking hebben op de a. abdominalis. Wij hebben van den beginne af aan naauwkeurig de verschijnselen overwogen, die aan de aorta waren waar te nemen, en hebben aangetoond, dat de klopping niet door een nabij de aorta gelegen gezwel

kon medegedeeld zijn, daar het onderzoek zulk een gezwel noch aan de maag, noch aan de milt, noch aan het pancreas, noch aan eenig deel der buiksholte heeft aangetoond. Wij hebben verder gezegd, dat de ondervinding leert, dat door eene tegennatuurlijke zenuwinwerking deze klopping der a. abdominalis zou kunnen worden te weeg gebragt, zoo als men dezelve ook aan andere slagaderen in de hysterie, hypochondrie (en zelfs bij eenvoudige cardialgie) aantreft. Tegen dit gevoelen scheen te pleiten 1) de aanhoudendheid der verschijnselen, 2) de overeenkomst der hevige klopping met een blaasgeluid, 3) dat dezelve zich slechts tot eene kleine plaats beperkte met gelijktijdig gevoel van tegennatuurlijke drukking daar ter plaatse. — Zijn geslacht heeft den lijder voor hysterie behoed, voor hypochondrie zou echter zijn beroep wel eene oorzaak kunnen opleveren. Wij hebben ons, om meer zeker te gaan, van eene proef bediend, en bij den lijder eene methode aangewend, welke de ouden, naar ik meen, niet zeer geschikt *ex juvantibus et nocentibus* hebben genoemd, wij hebben hem pharmaceutische reagentia gegeven. In de eerste 24 uren volgde daarop geen merkbare invloed op de verschijnselen der aorta; eerst 48 uren na de tweede proefneming ontstond er werking, en deze duurt niet slechts voort, maar de gunstige werking is nog toegenomen. Wel klaagt de lijder nog steeds over een gevoel van drukking op dezelfde plaats, maar men ziet thans, wanneer de lijder op den rug ligt, geene klopping meer, de hand voelt ze niet meer, het stethoscoop ontwaart dezelve nog wel, maar geenszins den sterken schok en geen spoor meer van een tegenna-

tuurlijk geluid. Als uitkomst onzer proefneming is dus gebleken, dat de klopping der a. abdominalis in de 1ᵉ. plaats op eene tegennatuurlijke zenuwinwerking berust; want bestond hier een organisch lijden der aorta, waarvoor zoo vele verschijnselen spraken, zoo waren de ziekelijke verschijnselen niet na de aangewende middelen verdwenen. Ik herinner ul. hier weder aan den ouden stelregel, dat onder 10 gevallen van pulsatio abdominalis althans 9 niet door een organisch lijden van eene buikslagader worden te weeg gebragt.

Maar er blijft ons thans nog altijd overig, den grond van dat voorval op te sporen, hetwelk ons juist bij den aanvang deed denken, dat hier een organisch lijden der aorta voorhanden was, ik meen de hevige bloeding. De lijder heeft thans reeds voor de tweede maal eene haemorrhagia gastrica gehad, welke ook alleen hem noopte, bij ons hulp te zoeken. Na het ontstaan derzelve, zagen wij de ziekelijke verschijnselen, welke haar voorafgingen, geenszins verdwijnen, integendeel toenemen. Bij jonge volbloedige lieden ziet men dikwijls zeer hevige verschijnselen van klopping der carotis, zelfs met blazen derzelve, hevige hoofdpijn en belangrijke verschijnselen van bloedsophooping, waarop neusbloeding volgt, waarna alle verschijnselen wederom verdwijnen en genezing ontstaat. Hier hebben wij eene andere verhouding, en de bloeding blijft, nadat ons de aard der verschijnselen aan de a. abdominalis thans duidelijk is, nog het duistere punt.

Voorschrift: tot bevordering der trage darmontlasting ℞. aq. foenicul. ℥v, mellag. tarax., tart. tartar., tinct. rhei aq. aa ℥β M. S. alle 2 uren een eetlepel vol te nemen.

en bepaaldelijk door het gevolg der aangewende geneesmiddelen gezien, dat wij hier niet met een organisch lijden der aorta, maar met tegennatuurlijke zenuw-inwerking, in verband met de door zijn beroep veroorzaakte trage stoelontlasting, te doen hebben, en hebben daartegen doelmatige middelen aangewend. Het is nu de vraag, hebben de voorgeschrevene geneesmiddelen de gewenschte brijachtige stoelgangen bewerkt? — Eerst werden zij door behulp van lavementen opgewekt. Het ware te wenschen, dat wij van alle geneesmiddelen de eerste stellige werkingen kenden, wat helaas! tot nu toe het geval nog niet is; waar wij ze echter kennen, daar moet steeds onze eerste vraag zijn, of de positive eerste werkingen zijn aangevangen. Daar waar deze niet plaats hebben, kan ook de opvolgende werking niet worden verwacht. — Wij zullen de toegediende geneesmiddelen daardoor versterken, dat wij den lijder iederen avond nog een KAEMPFSCH visceraal-lavement laten geven.

De klagten, die ik onlangs omtrent de afwisseling der geneeswijzen in betrekking tot de geneesmiddelen bij eene andere gelegenheid heb aangeheven, moet ik ook hier herhalen. Te zijner tijd had de geneeswijze van KAEMPF, (die in de laatste helft der vorige eeuw een boek heeft geschreven, dat zekerlijk vele onjuistheden, maar daarbij zeer veel goeds bevat) een' buitengewonen opgang gemaakt, niet minder, dan het mostaard eten en de koudwaterkuur, zoo dat schier in ieder huis een KAEMPFSCH lavementstoestel, waarmede een ieder in staat is zich zelven een lavement te zetten, te vinden was. Zoo groot echter het aanzien was, waarin toenmaals deze geneeswijze stond, zoo zeer is dit later weder afgenomen, en in den

laatsten tijd schier geheel vergeten, doch naar ik meen geheel ten onregte. In vele gevallen van buiksaandoeningen (zoo als onderbuiksverstoppingen, hypochondrie enz.) en zelfs bij zulke borstaandoeningen, die uit een buikslijden ontspringen, is deze geneeswijze niet genoeg te prijzen. Velen, die daarvoor naar badplaatsen gezonden worden, kunnen geschikter en met grootere hoop op een goed gevolg de KAEMPF'SCHE kuur te huis aanwenden.

De ziekelijke verschijnselen namen bij het voortgebruik der laatst voorgeschrevene middelen meer en meer af. In den aanvang der volgende maand verliet de lijder, zonder eenig ongemak te voelen, de ziekeninrigting.

35e. ZIEKTEGEVAL.

Gezwellen in den buik. — Meening, dat zij van verschillenden aard, in de milt, lever en darmscheilsklieren zetelen. — Geen storingen in de verrigting. — Febricula vespertina. — De geneeskunst heeft hare grenzen. — Convulsien, coma, dood. — Epicrisis, lijkopening.

---

30 Julij 1841. GOTTFRIED MÜLLER, koetsier, 32 jaren oud. Wij willen ons eerst bepalen tot datgene, wat het tegenwoordige ons aanbiedt; wij zullen langeren tijd behoeven, om de ontwikkeling der ziekte uit te vorschen; ook schijnen de aanwezige daadzaken ons genoeg bezig te houden.

Sedert een half jaar is de buik van den lijder volgens zijn zeggen opgezet. Wij vinden denzelven ongelijk gezwollen, in de maagstreek vooral zeer opgezet, welke plaats zich gespannen doet aanvoelen, even als eene veerkrachtige gespannen blaas, daar ter plaatse is ook de percussieklank dof; dit gezwel heeft ook het zwaardvormige uitsteeksel van het borstbeen buitenwaarts omgekruld. Aan de linkerzijde vertoont zich een tweede gezwel, dat van onderen tot aan den voorbovendoorn van het darmbeen en van boven tot onder de valsche ribben, dezen naar voren stuwende, zich uitstrekt.

Wij hebben dus twee dingen gevonden: een rond gezwel in de maagstreek, dat de buiksbekleedselen naar buiten drijft, veerkrachtig is en zich als eenen gespannen zak doet aanvoelen en tot nabij den navel afdaalt, en een tweede gezwel, dat niet met het eerste zamenhangt, de geheele linker zijde inneemt, van de valsche ribben tot in de nabijheid van het darmbeen zich uitstrekt, een gezwel, dat, zoo ver men door de gespannen buiksbekleedselen kan heen voelen, overeenkomst heeft met een gezwel der milt. Terwijl het linker gezwel, naar de plaats, de ligging en den vorm te oordeelen, hoogst waarschijnlijk eene vergrooting van een natuurlijk orgaan is (waarschijnlijk overvoeding der milt), schijnt het regter gezwel in de middellijn des ligchaams wat deszelfs vorm, gedaante en veerkracht aangaat, eene tegennatuurlijke vorming, een pseudoplasma te zijn, alzoo twee geheel verschillende toestanden. Waarschijnlijk heeft dit laatste zijnen oorsprong in de linker leverkwab, doch is dit niet stellig. Het gevolg der gezwellen is, dat de nabij gelegene vaste deelen, zoo als het

zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen, naar buiten zijn gedrukt, terwijl minder weerstand biedende deelen gemakkelijker medegeven; zoo vinden wij dan de darmen naar onderen en naar de regter zijde gedrongen; waarschijnlijk is ook de maag uit hare ligging gebragt, en heeft eene meer loodregte stelling aangenomen; slechts ter regter zijde en van onderen is de tympanitische darmklank te hooren. — Zoo hebben wij reeds een groot gedeelte van de objective daadzaken. Het is nu de vraag welken invloed hebben deze stoffelijke veranderingen op de verrigtingen, welk eene terugwerking in de eerste plaats op het systema chylopoëticum?

Volgens het zeggen van den lijder schijnt hierin geene stoornis te hebben plaats gegrepen, ook ziet hij er geenszins vermagerd uit, slechts zijne huidkleur is eenigzins vuil-geel. Hieruit kunt gijl. ontwaren, hoe zeer die artsen dwalen, welke willen afwachten, tot dat er storingen in de verrigting zijn ontstaan; met de behandeling zult gij dan dikwijls te laat komen. Verder ziet gijl. hieruit, van welk eene grootere waarde de organische veranderingen zijn, en dat de storingen in de verrigting minder gewigt hebben, op welk punt de geheele strijd der nieuwere geneeskunde berust: terwijl de oudere artsen de storingen in de verrigting voor de hoofdzaak hielden, hechten de nieuwere aan de stoffelijke veranderingen meer gewigt. Dit is daarom van des te meer aanbelang, daar zij de stoffen voor de dynamische stoornis levert, die steeds, die van de stof moet voorafgaan. — Genoeg, volgens het zeggen van den lijder zijn de verrigtingen van het darmkanaal natuurlijk, ook de zuivere tong pleit daarvoor; het eten

bezwaart hem niet, dagelijks heeft hij geregelden stoelgang; de urine die van eene natuurlijke hoedanigheid is, loost hij vrij rijkelijk. Er is slechts eene zuchtige zwelling der voeten aanwezig, hetgeen bij deze organische verandering is te verwonderen; dit is een bewijs dat de gezwellen schier in het geheel geene drukking op de buiksaderen uitoefenen, want zelfs onbeduidende gezwellen, die op de buiksaderen, bepaaldelijk op de holle ader drukken, hebben dikwijls spoedig waterzucht ten gevolge. — Waarschijnlijk is er des avonds eene febricula vespertina aanwezig; althans doet zich de pols ook des morgens een weinig versneld voor.

Verder moet nu de oorzaak van dit ziektegeval gezocht worden. De vraag naar tusschenpoozende koorts moet ligtelijk bij ons ontstaan, daar wij hebben aangenomen, dat de milt in het linker hypochondrium overvoed is. De lijder verhaalt, dat hij gedurende 3 maanden in het jaar 1824 aan eene derdendaagsche koorts heeft geleden, of het eene zuivere dan wel eene onregelmatige was, kan hij niet opgeven; niet minder gewigtig is het, te weten, hoe hij behandeld is geworden. Naar zijne beschrijving schijnt het, dat men hem in den beginne eene mixtura resolvens, toen de chinine en later tinct. Fowleri heeft gegeven. Dit zou echter slechts het ontstaan van het eene gezwel kunnen aantoonen; wat het ontstaan van het tweede in den maagkuil aangaat, dat nog van meer aanbelang is, zoo kan dat daardoor niet verklaard worden.

De lijder verhaalt nog, dat hij in het jaar 1838 van het paard gestort en op den buik gevallen is.

Men heeft hier reeds een decoct. levistici met mel-

lago graminis en taraxaci voorgeschreven: de lijder kan het geneesmiddel voortgebruiken.

31 Julij. Wij hebben gisteren wel eenige oorzakelijke punten ontdekt, maar die waren niet voldoende, om ons een inzigt in het ontstaan van het ziektegeval te verschaffen. De verdere nasporing heeft geene nieuwe punten daarvoor opgeleverd, zoodat voor het ontstaan, het allereerste begin der aandoening nog veel onzekers overig blijft, en wij wel meer nabij de waarheid zijn gekomen, maar dezelve geenszins bereikt hebben.

Twee organen vonden wij gisteren lijdende: 1) de milt; het lange gezwel in het linker hypochondrium, dat van buiten bol, van binnen hol is, kan, naar de ligging en gedaante te oordeelen, niet anders zijn dan de vergroote milt, welker zelfstandigheid te gelijker tijd verhard schijnt te zijn, aldus overvoeding der milt met verharding. — 2) Eene zwelling, reeds voor het oog zigtbaar, bevindt zich in den maagkuil, van twee groote vuisten in omvang, gelijk aan een kogelsegment, veerkrachtig op het gevoel, waarin men, ofschoon onduidelijk, vochtgolving voelt, zoodat ik niet aarzel, hetzelve voor eene sereuse cystis te houden, welke dikke vezel-kraakbeenachtige wanden bezit. Het is de vraag, aan welke deelen zich deze sereuse zak heeft gevormd. Dat hij niet aan de milt aanvangt, toont reeds zijne ligging en nog duidelijker het onderzoek met de hand aan, daar hetzelve eene tusschenruimte tusschen beide gezwellen aantoont, welke door eene veerkrachtige massa wordt opgevuld, die eenen klank geeft gelijk aan dien der darmen of der maag, terwijl de cystis bij de percussie

een' volmaakt doffen klank geeft; dat zij ook niet aan de maag zetelt, daarvoor pleit de volkomene afwezigheid van verrigtingstoornissen van dit oorgaan, welke bij zoo aanmerkelijke beleedigingen wel moesten voorhanden zijn. Nu weten wij echter, dat zulke sereuse blazen bij voorkeur aan de lever zitten, dikwijls van den omvang eens hoofds en veelvuldig met hydatides gevuld zijn. Het zou derhalve waarschijnlijk zijn, dat deze cystis van de van de voorste vlakte der kleine, de maag bedekkende leverkwab haren oorsprong neemt. Bij deze stoffelijke stoornissen zijn de verschijnselen in de verrigting zoo weinig veranderd, dat de lijder, wanneer hij toegedekt en volgens de oude, goede gewoonte werd onderzocht, voor niet zeer ziek zou gehouden worden. Maar het geheele organisme neemt er bij hem reeds deel aan, er vertoont zich koorts, althans tegen den avond vermeerdering der huidwarmte en toeneming der snelheid van den pols (96 slagen in de minuut), welke ook in den morgenstond eenigzins is toegenomen, doch geen zweet. Waardoor zou de febricula hectica veroorzaakt worden? De overvoeding der milt of de sereuse cystis der lever kunnen daarvan de oorzaak niet zijn; er moet nog eene andere reden daarvoor zijn. Deze gevolgtrekking uit de daadzaken hebt gijl. regt duidelijk bij eenen anderen lijder 1) geregtvaardigd gezien, die met waterzucht, bepaaldelijk met een' zeer gespannen buik en uitterende koorts werd binnengebragt, welke ons dadelijk opmerkzaam maakte en te kennen gaf, dat er een inwendig orgaan in verettering

1) Zie het 38e ziektegeval.

moest zijn; het duurde niet lang, of wij onderkenden het orgaan, namelijk de nieren. — Bij eenvoudige vergrooting der milt, alsmede bij vorming van cystes der lever, komt nooit eene uitterende koorts voor; daar deze evenwel aanwezig is, zoo moeten wij daaruit besluiten, dat er nog een ander lijden bestaat, welks terugwerking de uitterende koorts is, en dit schijnt in de organen onder de cystis, in de darmscheilsklieren gelegen te zijn. Drukt men namelijk de darmen te zamen, zoo vindt men daar achter knobbelige massa's, ook veroorzaakt dit den lijder eenige pijn. Deze klieren verkeeren waarschijnlijk reeds in verettering en oplossing.

De onderkenning zou dus vrij wel volledig en volkomen zijn: miltaandoening, vorming van cystes in de lever, aandoening der darmscheilsklieren, die reeds in verettering zijn, uitterende koorts als een gevolg der laatsten. Maar de oorsprong der aandoening, de kennis van het ontstaan schijnt vrij duister, en hier gaan wij van de zekerheid in het gebied der waarschijnlijkheid over. De lijder was op den aanvang van zijn lijden weinig opmerkzaam; zoo geeft hij het bestaan der cystis eerst vóór een half jaar aan. Het eenige, wat wij zijn te weten gekomen, is, dat hij voor 17 jaren aan eene hardnekkige derdendaagsche koorts heeft geleden, over welker vermoedelijke behandeling ik reeds gesproken heb. Of er sedert dien tijd reeds een miltkoek is achtergebleven, dat weten wij voorwaar niet; hoe echter zulk eene tusschenpoozende koorts (vooral bij de vermoedelijke behandeling), ofschoon niet steeds stoffelijke veranderingen in de milt achterlaat, dan toch een'

bijzonderen ziekelijken aanleg te weeg brengt, daarop heb ik ul. reeds in meer gevallen opmerkzaam gemaakt 1), bepaaldelijk, welk eenen grooten invloed dezelve op den loop der nieuw ontstane aandoening heeft; er blijft eene eigendommelijke ziekelijke voorbeschiktheid over, welke de milt onder andere aanleidende oorzaken snelle veranderingen doet ondergaan. Zulk eene aanleidende oorzaak schijnt hier in den val van het paard te zijn gelegen, althans heeft de lijder van toen af aan over eene stekende pijn in de miltstreek geklaagd, welke hij echter in het begin weinig telde. Deze werktuigelijke oorzaak schijnt eene verouderde ontsteking te hebben veroorzaakt, welker uitgangen wij thans aantreffen. Ik moet hier herinneren aan een gezegde van den ouden HILDENBRANDT, een der laatste stralen van den ondergaanden Weener zon, die sedert VAN SWIETEN geschenen heeft: »Dat miltontsteking immer een gevolg is van eenen werktuigelijken invloed, eene beleediging of schudding van dit orgaan." — Deze bewering houdt niet geheel steek; want er komen na tusschenpoozende koortsen niet slechts verouderde maar ook heete miltontstekingen voor. Uit deze bewering volgt slechts dit, dat miltontstekingen door werktuigelijke, aanleidende oorzaken ligtelijk worden te weeg gebragt, wanneer er reeds eene voorbeschiktheid bestaat.

Deze punten zijn wel voldoende, om het ontstaan der miltaandoening in een helder licht te stellen, maar niet de andere meer gewigtige aandoeningen; want wanneer men zou willen zeggen, dat de leveraandoening slechts

1) Zie het 8e en 9e ziektegeval.

uit medelijdendheid ontstaan is, of door dezelfde werktuigelijke oorzaak, zoo zijn dit slechts vermoedens, waarvoor geen streng physiologisch bewijs kan worden aangevoerd; maar steeds zou er nog een derde punt onopgehelderd blijven, de bron der duidelijk voelbare ontaarding der darmscheilsklieren. Daarvoor levert het ziekenonderzoek geene daadzaak op. De tegenwoordige toestand van den lijder is niet moeijelijk te onderkennen, maar de oorsprong der ontwikkeling van denzelven, is voor twee aandoeningen nog twijfelachtig, en toch is juist, (ofschoon ook al niet voor dit geval, waarvan gij de voorzegging uit de daadzaken kunt opmaken), de kennis van hun ontstaan, voor alle verouderde aandoeningen, vooral voor pseudoplasmata eene der wezentlijkste voorwaarden voor eene slechts eenige hoop belovende behandeling. De oorzaak der verouderde aandoeningen is helaas! zoowel door de lijders als door de artsen tot nog toe steeds duister gelaten, en daarin moge ook de grond gelegen zijn, waarom voor hare behandeling minder is gedaan, dan voor de acute ziekte. — De toekomst van den lijder is ons even duidelijk, als de eerste aanvang van zijn lijden ons duister is gebleven.

Wat nu de behandeling van dit ziektegeval betreft, zoo zullen wij daaromtrent zeer kort zijn. Dat hier met de oplossende, opslorpende middelen niet veel te doen zal zijn, ziet gijl. zelve wel in: taraxacum, cicuta, antimonialia, mercurialia, Carlsbad, iodium, bromium, Adelheidsbron, Kreuznacher moederloog enz. zullen de milt niet doen smelten, de cystis niet doen bersten, de ontaarde darmscheilsklieren niet kleiner maken. Ik weet

wel dat het geloof aan die middelen bij de geneesheeren nog zeer krachtig is, en ik wenschte te kunnen zeggen : gaat heen, uw geloof heeft u geholpen! — Even als in de godsdienst is ook in de geneeskunde de verdraagzaamheid eene zeer prijsselijke deugd. Wanneer men vertrouwen heeft in deze middelen, zoo heb ik er niets tegen; maar ik heb iets tegen de aanwending derzelven, wijl zij kunnen schaden, en dit is een punt van het grootste gewigt bij verouderde ziekten. De artsen willen echter de grenzen hunner kunst niet zien. Het zijn voornamelijk jonge geneesheeren, die met hunne compendienwijsheid te huis gekomen, in zulke gevallen beginnen, met voor te schrijven, te smeren, te baden, lavementen te zetten, totdat de genezing voor altijd radicaal is geworden. Wanneer deze geneesmiddelen geen nadeel aanbragten, zoo zou ik mij daar tegen niet verklaren. Maar onder zulke omstandigheden, waar de arts de overtuiging heeft dat het gebrek grooter is dan zijne kunst, is het zijne aanwijzing, hetgeen nog gezond is, gezond te houden. Dit is zeer duidelijk — ja! in de theorie; maar in de praktijk wordt daartegen maar al te dikwijls gezondigd, niet slechts door beginnende maar ook door grijze practici. Ik zag zulke gevallen, waar men groote giften iodium en bromium gaf, waardoor niet slechts de gezwellen niet werden uit den weg geruimd, maar nog vergiftigingstoevallen ontstonden. Gelooft dus niet, dat deze meening slechts enkel eene hersenschim is; de ondervinding toont aan, hoe de artsen dikwijls tegen dezen eersten grondregel zondigen, en vergeten, dat de geneeskunst eene grens heeft, die zich niet ongestraft laat overschrijden! — Dat dit geval tot de ongeneeslijke

behoort, toont de uitgebreidheid, de duur en de verscheidenheid van het gebrek genoegzaam aan, en houd ik dus de poging tot eene radicale genezing voor eene ongepaste en schadelijke onderneming. Er zal hier slechts eene palliative, conservative hulp geoorloofd zijn, en ook hier zullen wij op moeijelijkheden stooten. Wij hebben eerst de vraag te beantwoorden: welke der drie aandoeningen bedreigt den lijder het meest? Het antwoord zal niet moeijelijk zijn: het is de scirrheuse of tuberculeuse ontaarding der darmscheilsklieren, waarvan de uitterende koorts afhangt, terwijl de cystis in den maagkuil den lijder wel een onaangenaam gevoel en spanning kan veroorzaken, maar geenszins zijn leven in gevaar brengt, en indien de spanning onverdragelijk wordt, zoo zou de punctie als een palliatief middel geoorloofd zijn; de miltaandoening zal buiten onze behandeling blijven, daar zij, behalve dat er ook niets tegen te doen is, geene dringende aanwijzing oplevert. — Wij hebben vooreerst slechts toe te zien, dat er geene stoornis in de darmafscheiding plaats grijpe, die ook tot nog toe niet is ontstaan, daar men door mellago graminis en taraxaci verstopping heeft voorkomen.

6 Augustus. Er zijn bij den lijder heden morgen te 6 ure plotselijk hevige stuipen ontstaan, die de grootste overeenkomst met een epileptisch toeval hadden; ten gevolge daarvan vinden wij thans eenen toestand van coma met reeds beginnenden voortgang op de borstorganen, die door verlamming bedreigd worden. Daaruit ontstaat plotselijk het vermoeden, hetwelk voorwaar door de vroegere daadzaken, in zoo verre de lijder die verhaalde, niet wordt bevestigd, dat eene dergelijke

verandering, als wij in den buik vinden, ook in de hersenen of zijne vliezen zou kunnen plaats hebben; want deze aanvallen, zoo als de lijder die gehad heeft, zijn juist zoo, als men ze dikwijls bij de tuberculosis der hersenen ziet. Ik geloofde in den beginne, toen ik den lijder in dezen toestand zag, dat er eene verscheuring in den buik had plaats gegrepen; doch schijnt dit vermoeden na een meer naauwkeurig onderzoek van denzelven niet gegrond te zijn.

Weinige uren na het bezoek stierf de lijder.

9 Augustus. *Epicrisis.* Wij hebben de vraag te beantwoorden, in hoe verre de lijkopening ons opheldering omtrent de onderkenning gegeven, en eene regtvaardiging voor onze behandeling d. i. voor ons niets doen, geleverd heeft.

Wij vonden bij het onderzoek verschillende veranderingen in den buik: voor eerst voor het oog reeds zigtbaar in den hartkuil eene kogelvormige verhevenheid, die niet slechts de buiksbekleedselen heeft doen uitpuilen, maar ook het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen naar buiten heeft gedreven, veerkrachtig, bij drukking met den vinger eenigzins medegevende, en waarin men duidelijk vocht kon waarnemen; 2) een gezwel in het linker hypochondrium van af de valsche ribben tot aan het darmbeen zich uitstrekkende, dat eene meer gladde oppervlakte had, en deegachtig op het gevoel was; 3) in het midden van den buik een meer vast, hard gezwel. Het geheele darmkanaal was meer naar de regter en onderzijde gedrongen; daarbij was echter volstrekt geene stoornis in de verrigting der chylopoësis. Eindelijk was er nog algemeene terugwerking, d. i.

koorts voorhanden, zich reeds des morgens in eenen menigvuldigen pols, maar nog duidelijker des avonds te kennen gevende, ofschoon de lijder er goed uitzag, en in 't minst niet vermagerd was, slechts zijne kleur was eenigzins vaal. — Uit deze daadzaken hebben wij het volgende besluit opgemaakt: wij meenden, dat de gevondene gezwellen niet tot een en hetzelfde orgaan behoorden, en hielden het veerkrachtige gezwel in den maagkuil voor eene zakvormige, vezelachtige beurs, die aan de voorvlakte der kleine leverkwab vast zat, terwijl wij die in het linker hypochondrium als de gezwollen milt en die in het midden van den buik als eene scirrheuse of tuberculeuse ontaarding der darmscheilsklieren beschouwden, die reeds in verettering verkeerden, waardoor de uitterende koorts werd te weeg gebragt. Plotseling en onverwacht na een verblijf van 7 dagen in het hospitaal, waar wij den lijder volstrekt niets hebben gegeven (slechts eene goede ligte voeding en mellago graminis en taraxaci), daar wij de ontaarding van zulk eenen omvang en voor zoo groot hielden, dat er van eene behandeling geene spraak kon zijn, en iedere poging tot eene radicale genezing als eene dwaasheid zou moeten worden beschouwd, is er na eenen goeden nacht eene reeks van nieuwe verschijnselen ontstaan; hevige stuipen, gelijk aan de epileptische (onwillekeurige bewegingen der ledematen, gesloten hand, schuim voor den mond), waarop coma en spoedig de doodelijke uitgang volgde. —

Met betrekking tot de oorzaak van het ziektegeval konden wij weinig opheldering in het leven van den lijder vinden. Twee punten waren er in de anamnesis,

die stellig aanwezig waren: 1) eene langeren tijd bestaande tusschenpoozende koorts, die door kinabereidingen en later door rattekruid schijnt behandeld te zijn, 2) de voor eenige jaren plaats gehad hebbende val van het paard, welke echter zoo weinig indruk op den lijder schijnt gemaakt te hebben, dat hij verzekert, eerst sedert een half jaar lijdende te zijn 1). Deze beide omstandigheden beschouwden wij als geldende voor het ontstaan van de zwelling der milt; voor de beide andere gezwellen konden wij geene oorzaak vinden.

---

1) Bij de op pag. 390 vermelde miltlijderes waren de teekenen der verouderde miltontsteking zeer duidelijk (als drukking in het linker hypochondrium, na het gebruik van spijzen toenemende, zure oprisping, veelvuldige bloedingen uit het linker neusgat, flikkeren voor de oogen, verduistering van het gezigt, vervolgens bloedbraking, pekachtige, donker zwarte stoelgangen, de milt onder de valsche ribben uitpuilende, den vinger weerstand biedende, bij aanraking gevoelig), maar zoo duidelijk de verschijnselen waren, zoo duister was het ontstaan. — »Drie punten zijn het," zeide SCHOENLEIN bij deze lijderes »welke tot ontwikkeling der verouderde miltontsteking aanleiding geven: 1) voorafgegane tusschenpoozende koorts; 2) onderdrukking der maandstonden, waardoor de congestie zich op de milt werpt, en hier tot ontsteking klimt; 3) eene oorzaak, welke HILDENBRANDT als de eenige aanleiding der verouderde miltontsteking heeft opgegeven, een stoot of slag op de miltstreek. — Naar het zeggen van de lijderes heeft geene dezer aanleidende oorzaken bij haar plaats gegrepen. Doch het is niet zoo zeldzaam, dat zulke lijders geene aanleiding voor het ontstaan van het gebrek kunnen opgeven. Ik herinner mij nog een geval, dat in het Züricher hospitaal voorkwam, waar de milt tot aan het linker heupbeen afdalende de linker helft van den buik innam en toch zeide de lijder eerst eene maand daaraan te lijden.

De *lijkopening*, 48 uren na den dood verrigt, toonde het volgende aan: bij de opening van den buik terstond de verplaatsing van het darmkanaal, het colon transversum geheel naar onderen, de dunne darmen naar regts en onderen, de maag naar boven gedrongen, en tusschen het colon transversum en de maag het zakvormige gezwel, door het buiksvlies overtrokken; bij het insnijden van hetzelve vloeide er eene roode, etterachtige stof uit. Deze zak was echter slechts het bovenste gedeelte van een buitengemeen groot gezwel, dat tot in het bekken afdaalde, van buiten meer glad en meer week, in het midden hard en bultvormig was. Dit geheele gezwel, dat de linker helft van den buik opvulde, was een zeer groote fungus medullaris, in verschillende graden zijner vorming verkeerende, in het midden nog hard, van buiten weeker wordende, van boven reeds vloeibaar. De milt was er door naar buiten gedrongen en plat gedrukt, en de linker nier uit hare ligging verschoven; deze was met den fungus vergroeid, en lag in het groote bekken, zij zelve was echter in structuur onveranderd, slechts een weinig week. Daarentegen was de met den tumor niet zamenhangende lever door hare geheele zelfstandigheid met fungus medullaris, van de grootte eener erwt tot die van eene walnoot, doorzaaid, en op dezelfde wijze de beide longhelften; maar in de overige organen, met name in de hersenen en het ruggemerg, vertoonde zich geene verandering. Doch troffen wij nog in den buik eene verandering aan, waarvan wij gedurende het leven niets vermoed hebben, namelijk vorming van hydatides, van het diploë des linker darmbeens uitgaande, de beide platen van dit

been van elkander dringende en gedeeltelijk vernielende, eene geleiachtge massa bevattende.

Uit deze lijkopening blijkt dus, dat wij gedwaald hebben, daar wij de daadzaken, die zich bij het onderzoek opdeden, verschillende en afgezonderd beschouwden; want alle de door de buiksbekleedselen ontwaarde gezwellen behoorden tot eene en dezelfde vorming, die zich in verschillende graden harer ontwikkeling bevond. Wanneer wij de ligging van het gezwel overwegen, hetwelk in de buiksvlies-verdubbeling van de milt zijnen aanvang schijnt te hebben genomen en in zijne ontwikkeling naar binnen en onderen schijnt voortgegaan te zijn, zoo zouden wij de milt als het punt van aanvang van het tegennatuurlijk gevormde en als de aanleidende oorzaak den val van het paard beschouwen. — Het blijft merkwaardig, dat de vorming van den fungus medullaris zich slechts in 2 organen heeft vertoond, in de lever en de longen, terwijl de nieren, de milt, de hersenen en het ruggemerg onaangeroerd zijn gebleven. Deze vorming kan niet door onmiddellijke aanraking te weeg gebragt zijn; voor de lever is welligt de poortader het middel geweest van den voortgang. Ingevolge de laatste bij het leven waargenomene verschijnselen zouden wij eene dergelijke afzetting als in den buik ook in de hersenen en het ruggemerg verwacht hebben; doch heeft de lijkopening geene stoffelijke veranderingen in deze deelen aangetoond, het allerminst vorming van fungus medullaris, ofschoon wij moeten bekennen, dat bij de reeds ver gevorderde verrotting de lijkopening der laatstgenoemde deelen veel te wenschen overliet.

36e ZIEKTEGEVAL.

Carcinoma ventriculi. — Psoriasis syphilitica. — Verouderde buiksvliesontsteking. — Over het braken bij maagkanker. — De urine van den lijder. — Ophouden van het braken en verdwijning van het gezwel in de bovenbuikstreek. — Dood. — Epicrisis.

---

10 December 1841. August singer, blikslager, 41 jaren oud. Wij vinden hier 2 verschillende met elkander voorzeker ter naauwer nood in oorzakelijk verband staande ziektetoestanden: de een is den lijder op het voorhoofd geschreven, doch was geene oorzaak van zijne komst in dit hospitaal, en bevestigt slechts, hetgeen de lijder niet ontkent, dat hij vroeger aan ulcera syphilitica heeft geleden; zitplaats, kleur, gedaante en structuur van het uitslag laten omtrent zijnen syphilitischen aard geenen twijfel overig, het is eene psoriasis syphilitica (de corona Veneris der oudere artsen) en mentagra. Dit reeds sedert langen tijd bestaande lijden, waar tegen reeds verschillende kuren zijn aangewend, voert den lijder echter niet herwaarts, maar eene andere aandoening, die met de syphilitische niet in verband schijnt te staan. Zij geeft zich op de volgende wijze te kennen: sedert meerdere maanden had de lijder in den morgenstond oprisping, walging, braking van water, opgeven van een taaij, kleverig slijm en trage stoelontlasting ontwaard; dit telde hij echter weinig, maar eerst sedert hij bij

goeden eetlust alles, wat hij gebruikte, uitbraakte (sedert 14 dagen), sedert de stoelverstopping 8 dagen heeft geduurd, hevige pijnen in den maagkuil zijn ontstaan, en eerst toen hij na aanwending van 6 bloedzuigers ter zijde van het, hier door de van vet bevrijde buiksbekleedselen te voelen, pijnlijk gezwel geene verlichting bespeurde, zocht hij hulp in dit ziekengesticht.

De lijder is tot een geraamte vermagerd, het voedingsproces kwijnt, hetgeen ons bij zulk eene aandoening der maag niet moet verwonderen. Van af den navel tot aan het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen ziet men den buik opgezet, hetgeen te meer in het oog valt, daar het onderste gedeelte van denzelven is ingevallen. Dit onderste gedeelte van den buik is week, doch naar boven toe eenigzins gevoelig bij betasting; in de bovenbuikstreek voelt men een langwerpig gezwel, dat ongelijk, zeer hard, verschuifbaar en buitengewoon gevoelig is; sterkere drukking daar ter plaatse veroorzaakt dadelijk braking, welke ook door aanhoudend overluid te spreken, door het gebruik van dranken en spijzen en door beweging wordt te weeg gebragt. Er wordt echter geen enkel slijm door het braken ontlast, maar eene vlokkige, met bloed gekleurde stof, een bewijs, in welk eenen graad zich de ontaarding reeds bevindt. Dien ten gevolge is de buitengewone vermagering, deze groote zwakte en afmatting, deze kleine, zwakke, matig versnelde pols, kortom de verschijnselen van uittering ontstaan. De huid is droog, hare warmtegraad niet verhoogd, de tong vochtig en weinig beslagen.

Omtrent den aard van het lijden, alsmede omtrent den zetel van hetzelve bestaat geen twijfel; er is hier

eene kankerachtige ontaarding der maag en wel, wat de plaats aangaat, in hare onderste bogt aanwezig, en in den omvang derzelve eene slepende verouderde buiksvliesontsteking. — Onze behandeling zal binnen enge grenzen besloten zijn, slechts palliative aanwijzingen zullen wij te vervullen hebben. De pijnlijkheid van den buik, het braken, de onderdrukking der stoelontlastingen (eerst in den vorigen nacht had na verloop van 8 dagen de eerste plaats) zullen de aanwijzingen voor de behandeling aangeven. Diensvolgens willen wij stovingen van een aftreksel van belladonna over den buik aanwenden, den lijder eene emulsie van ol. ricini en aq. laurocerasi, een bad van een afkookssl van herb. malvae doen nemen, en hem een ontlastend lavement laten geven.

11 December. Sedert gisteren is heden morgen voor de eerste maal weder braking ontstaan, ofschoon de walging nog voortduurde, aldus eene vermindering van een onaangenaam verschijnsel, hetwelk in zoo verre welkom is, daar de voortdurende toesnoering en braking, behalve de verzwakking, nog veelvuldig aanleiding geven tot doorknaging der maag (gastrobrosis). Wat het gevolg van onze behandeling aangaat, zoo weet gijl. dat wij voor dezelve zuiver symptomatische aanwijzingen hebben vastgesteld: de verdere uitbreiding op het buiksvlies te bestrijden, het voortdurende braken te matigen, den stoelgang te bevorderen, dit waren de aanwijzingen ; aan eene oplossing van het ziekelijk voortbrengsel zal wel niemand denken, daar geen uwer de middelen, die het kankerachtige gezwel zouden oplossen, zoo als dierlijke kool, cicuta, iodium enz, hier zal willen aanwenden. Met het gevolg der ingeslagene behandeling kunnen wij te vreden zijn,

daar het braken nagenoeg heeft opgehouden, de pijnlijkheid van den buik verminderd is en er weder eene ontlasting heeft plaats gehad. De op het gezwel gelegde hand voelt heden ook duidelijk het eigendommelijk verschijnsel der door het harde medium voortgestuwde klopping van de aorta. — Het microscopisch onderzoek der gebraakte stoffen bevestigt onze onderkenning, daar hetzelve behalve de genuttigde spijzen de eigendommelijke kenteekenen van den kanker duidelijk aantoont, namelijk de kankercellen en zeer vele vetdruppels, bovendien nog plaatepithelium en eenige bloedbolletjes. — Voortgebruik der voorgeschrevene middelen.

13 December. Wat ons in den toestand des lijders geoorloofd was te hopen, dit is reeds in de eerste 24 uren van onze behandeling ontstaan, in de laatste dagen is het gevolg derzelve nog toegenomen. De verschijnselen van voortplanting der prikkeling op het buiksvlies zijn geheel geweken, de buik is niet meer gevoelig, slechts nog een weinig onmiddellijk op de aangedane plaats. Misselijkheid en neiging tot braken ontstaat wel nog van tijd tot tijd, doch verdraagt de lijder thans reeds ligte spijzen. Darmontlastingen werden deels door dagelijks aangewende lavementen, deels door het inwendig gebruik der emulsio ricinosa, althans bij noodzakelijkheid, onderhouden. Ter verschaffing van eenen beteren slaap moge den lijder nog des avonds eene kleine gift acetas morphii (gr. $\frac{1}{4}$) worden toegediend.

14 December. De vermindering der verschijnselen van het lijden, welks algeheele verwijdering wij buiten het bereik der geneeskunst beschouwden te liggen, duurt niet alleen voort, maar heeft nog vorderingen ge-

maakt, zoodanig, dat de verschijnselen der bijgekomene buiksvliesontsteking thans geheel verdwenen zijn, de buik week en bij drukking in het geheel niet meer pijnlijk is, en de symptomen, die betrekking hebben tot de kankerachtige ontaarding der maag, eveneens zeer zijn afgenomen. Sedert 48 uren is er geene braking meer ontstaan, zelfs walging heeft er slechts zelden plaats; de lijder houdt kleine hoeveelheden vloeibare voedsels bij zich. Doch moet men zich daardoor niet laten misleiden. Ik heb herhaaldelijk gezien, dat in die gevallen, waar de aandoening zoo ver was gevorderd, dat naauwelijks eene penneschacht door de onderste maagopening kon gebragt worden, het braken dikwijls 8 dagen lang ophield, maar daarna op nieuw met groote hevigheid aanving. Het geschiedt namelijk dikwijls, dat de blinde zak der maag zich buitengewoon uitzet, en de spijzen daar vertoeven, zonder door den pylorus te gaan; heeft nu deze uitzetting haren hoogsten graad bereikt, zoo begint het braken op nieuw, en er ontlasten zich vele stoffen. Is de aandoening ver van den pylorus verwijderd, zoo zijn de verschijnselen over het algemeen veel minder hevig, en er heeft dikwijls in het geheel geene braking plaats; ik heb dergelijke doodelijke gevallen gezien, waar in de laatste maand geen enkele maal braking plaats had. Dit zelfde geschiedt ook, wanneer de aandoening in den pylorus haren zetel heeft, maar deze door verzweringen reeds aanmerkelijk verwijd is; dan heeft er geen braken meer plaats, de stoelverstopping houdt op en in plaats daarvan ontstaat een tegenovergestelde toestand 1). Gijl. ziet hieruit slechts, welke

1) Vergel. het volg. ziektegeval.

menigvuldige wijzigingen de verchijnselen dezer ziekte kunnen ondergaan, ten opzigte van de zitplaats en het tijdperk derzelve, en dat er geen eigenlijk pathognomonisch teeken voor deze ziekte bestaat. Ja ik heb gevallen van maagontaarding gezien, waar, ofschoon het ziekelijk voortbrengsel reeds in verettering was overgegaan, in de laatste maanden alle verschijnselen, die op een lijden der maag betrekking hadden, volkomen weken, zoodanig dat de lijders met den besten eetlust aten, zonder daarna ergens eenig ongemak te ontwaren, zoodat, wanneer men slechts op de verrigtingsverschijnselen wilde vertrouwen, men zich zeer zoude vergissen. Dit is mij vooral bij zulke lijders voorgekomen, bij welke zich nog later longtering ontwikkelde; hoe meer deze zich vormde, des te meer traden de verschijnselen der maagontaarding op den achtergrond; welke men echter, in weerwil der afwezigheid van de stoornis in de verrigting, met de hand kon voelen.

Onze aanwijzing was in dit geval slechts de verschijnselen in de verrigting te verwijderen; want, zoo als gezegd is, niemand zal ons aanraden, om het kankerachtige gezwel te verwijderen. Wij zullen daarom met dezelfde behandeling, welke tot nu toe zulk een goed gevolg heeft gehad, voortgaan. Ter bevordering der trage stoelontlasting zullen wij echter bij de lavementen nog ol. ricini laten voegen.

15 December. De urine des lijders komt niet overeen met dezen ziektetoestand; zij is donkerbruin, en vormt een sterk bezinksel. Verouderde aandoeningen van het systema chylopoëticum hebben dikwijls invloed op de hoedanigheid der urine; doch zoo veelvuldig ook

deze verandering der urine bij aandoeningen der klierachtige organen van dat stelsel is, zoo zeldzaam vindt men dezelve bij aandoeningen van deszelfs vliesachtig gedeelte. Hier, waar een lijden der maag bestaat, is de hoedanigheid der urine in allen gevalle iets wonderlijks, en is het daarom noodig, op de gesteldheid van het pisafscheidend stelsel een waakzaam oog te houden; want wij weten, dat dergelijke ontaardingen, zoo als wij ze hier in de maag aantreffen, verschillende organen dikwijls gelijktijdig plegen aan te tasten. Bij deze hoedanigheid der urine, die niets met den toestand der maag te doen heeft, moet, ofschoon de nierstreek niet pijnlijk, en er geen beletsel bij de urinelozing aanwezig is, althans de mogelijkheid worden aangenomen, dat ook de nieren zijn aangetast. Het scheikundig en microscopisch onderzoek der urine zal ons welligt nog nadere opheldering geven 1). — De lijder heeft des nachts wel geslapen, doch zeer onrustig, en in den slaap veel geijld, de oogappels zijn niet verwijd; daar de lijder intusschen ook over branding en droogheid in de keel klaagt, hetgeen voorzeker ook van het sterke braken kan afhangen, zoo zullen wij, daar alle deze verschijnselen welligt ook door het langen tijd voorgezette uitwendige gebruik der belladonna kunnen voortgebragt zijn, de stovingen van belladonna ter zijde stellen, en ook de gift der aq. laurocer. verminderen, te meer daar de verschijnselen, welke hare aanwending vereischten, althans voor dit oogenblik zijn geweken.

---

1) De urine reageerde zeer zuur, bevatte noch eiwit noch galkleurstof, het bezinksel bestond uit piszure ammonia.

18 December. Gijl. ziet, hoedanig de toestand des lijders is; deze collapsus, deze bewusteloosheid, de ter naauwernood voel- en telbare pols, de koude der ledematen verkondigen het nabij zijnde einde. Het is merkwaardig, dat wij heden van het gezwel, dat reeds gisteren onduidelijk was te voelen, in het geheel niets meer waarnemen, hetgeen wel door eene verplaatsing van hetzelve onder de lever schijnt veroorzaakt te zijn. — Geeft den lijder nog een analepticum van azijnaether en fenkelwater.

Weinige uren na ons bezoek stierf de lijder.

Epicrisis. De lijkopening geeft ons gelegenheid, nog iets ten slottte ten opzigte der onderkenning te regelen. Toen wij den lijder voor de eerste maal zagen gaf het onderzoek van den buik duidelijk te kennen, dat er zich tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen een hard, ongelijk, hoekig, eenigzins verschuifbaar en zeer gevoelig gezwel bevond, een gezwel, dat door deze kenmerken, als ook door de verrigtingsverschijnselen deszelfs kwaadaardigen aard niet miskennen liet, hetwelk ook het microscopisch onderzoek van het uitgebraakte bevestigde. Omtrent de aanwezigheid van een carcinoma der maag kon geen twijfel bestaan; wij hadden ons gevoelen te kennen gegeven, dat het carcinoma zich aan de onderste bogt der maag bevond, en ons door het plaatselijk onderzoek tot deze diagnosis laten bewegen, daar het gezwel zich juist in de middellijn tusschen den navel en het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen bevond. Dit gevoelen bleek bij de lijkopening onjuist te zijn, daar de pylorus zich als den zetel van het carcinoma voor-

deed. Ik moet hier eene opmerking ten opzigte van de oorzaak der dwalingen bij de onderkenning van gezwellen in den buik maken, eene oorzaak, waarop reeds een der beste oudere artsen, DE HAEN, heeft opmerkzaam gemaakt. In het algemeen gaat men namelijk bij de bepaling der lijdende organen van de onderstelling uit, dat zij zich in hunne natuurlijke ligging bevinden; nu is het bekend, dat ofschoon aangeborene veranderingen in de ligging zeldzaam voorkomen (b. v. ligging der lever in het linker hypochondrium), de gevallen echter des te veelvuldiger zijn, waar ten gevolge der ontaarding de organen uit hunne natuurlijke ligging verplaatst worden, daar zulke organen, waarin zich een tegennatuurlijk voortbrengsel heeft afgezet, de wet der zwaarte volgen, of daar zij door eene ontaarding in hunne nabijheid uit hunne natuurlijke ligging verdrongen worden.

Iets dergelijks had ook in dit geval plaats. In den laatsten tijd zijns levens was bij den lijder van het vroeger zoo duidelijk gezwel geen spoor meer te erkennen; deze omstandigheid, als mede dat het vroegere braken had opgehouden en de stoelgang geregeld was geworden, zou dengene, die den lijder vroeger niet had gezien, ligtelijk hebben doen dwalen; want het voornaamste punt der onderkenning ontbrak. Dit raadsel heeft nu de lijkopening opgehelderd. Toen wij namelijk den lijder voor het eerst zagen, was er eene verplaatsing der maag aanwezig, de ontaarde pylórus was naar omlaag gedaald; nadat het braken echter had opgehouden, kwam hij weder in zijne natuurlijke ligging achter de lever.

De gevallen van carcinoma der maag zijn niet zeld-

zaam, waar gedurende het leven geene zwelling door de buiksbekleedselen kan worden bespeurd, daar het ziekelijk gedeelte voornamelijk door aanhechtingen achter de lever wordt tegengehouden. Deze gevallen gegeven zoo veelvuldig aanleiding tot dwalingen, omdat men een dynamisch lijden der maag vermoedt. Hier is het naauwkeurig onderzoek der uitgebraakte stoffen een steunpunt voor de onderkenning, maar geen bloot bekijken, en diagnostiseren uit de op koffijdik gelijkende kleur van het uitgebraakte (want dit is niet pathognomonisch) maar een naauwkeurig onderzoek door middel van het microscoop. Daarin ligt niet slechts het bevredigen eener wetenschappelijke nieuwsgierigheid, maar de steun eener naauwkeurige onderkenning, zonder welke geene behandeling denkbaar is.

37e ZIEKTEGEVAL.

Tegennatuurlijk voortbrengsel in de linker leverkwab en atrophie der milt. — Buikloop, afgang der onverteerde spijzen. — Hoedanigheid van het bloed. — Oedema pedum. — Bronchitische prikkeling. — Aandoening van den pylorus en verwijding van denzelven door eene proefneming opgehelderd. — Dood door uitputting. — Epicrisis.

---

6 Mei 1842. Carl neundorf, bode, 53 jaren oud. De lijder heeft een in het oog vallend bloedledig kwaad-

sappig voorkomen, zooals men het bij personen aantreft die veel bloed hebben verloren. Wij zullen bij het onderzoek het eerst de genetische wijze aanwenden, d. i. onderzoeken, hoe zich de ziekte heeft ontwikkeld.

Ziekenonderzoek.

Vraag: Hoe lang zijt gij ziek? — Antwoord: Een jaar en vier maanden.

Vr. Weet gij dat zoo naauwkeurig? — Antw. Ja zeer naauwkeurig.

Vr. Hoe is de ziekte begonnen? — Antw. In den nacht kreeg ik hevige pijnen in de linker zijde onder de ribben, zoo dat ik naar eenen arts moest gaan, die mij dadelijk en later nog eens eene aderlating deed.

Vr. Hebt gij gelijktijdig met de pijn walging, braking of buikloop bekomen? — Antw. Neen; ik had slechts hier in de linker zijde eene hevige pijn.

Vr. Is de pijn na de aangewende middelen geweken? Antw. Ja, voor eenigen tijd; maar na eenige maanden keerde zij weder op dezelfde plaats, zonder dat er tevens walging of braking op volgde.

Vr. Duurde de pijn steeds voort, en op dezelfde plaats? of ontstond ze slechts bij beweging? — Antw. Meer bij het opzitten en gaan; van de linker zijde ging zij allengs naar het midden toe en duurt ook thans hier nog voort.

Vr. Hebt gij thans geene walging of braking gehad? Antw. Neen.

Vr. Hoe is de eetlust? — Antw. Deze was steeds goed, slechts sedert eenige dagen is hij weg.

Vr. Wat gevoelt gij, wanneer gij iets gebruikt hebt? Antw. Dan bespeur ik eenige drukking in de linker zijde.

Vr. Hoe is de stoelontlasting? — Antw. Vroeger was zij geregeld. Maar thans heb ik veelvuldige persingen, en ontlast daarbij slechts weinig.

Vr. Is de smaak goed? — Antw. Zeer goed.

Vr. Is het hoofd geheel vrij? — Antw. Neen ik ben thans aanhoudend duizelig.

Vr. Hebt gij niet uit den neus gebloed? — Antw. Neen.

Na dit onderzoek werd de buik van den lijder onderzocht.

Het in het oogvallend bleeke uitzigt van den lijder voert ons wel in de eerste plaats tot een onderzoek der organen, die tot het proces der bloedmaking behooren, en dus van de organen van het systema chylopoëticum, en dit te meer, daar de lijder zegt, dat hij het eerst pijn in het linker hypochondrium heeft bespeurd, waar tegen sterke bloedsontlastingen zijn aangewend, waarop deze wel gedurende eene korte tusschenruimte van eenige maanden is geweken, maar toen is teruggekeerd, zonder dat, hetgeen hoogst opmerkelijk is, eene stoornis in de verrigting der chylmaking is ontstaan; want de lijder zegt noch braking, noch walging enz. te hebben ondervonden, en klaagde slechts over het hevige gevoel in het linker hypochondrium. Wij willen ons voorloopig slechts aan de meest dringende daadzaken houden, welke nog door een verder onderzoek moeten aangevuld worden. Bij de ligging op den rug ziet men reeds in het regter hypochondrium tot op het midden van den buik eene matige opzetting; het onderzoek met de hand vertoont hier een' zeer aanmerkelijken tegennatuurlijken toestand; wij bespeuren hier door den verslapten buikswand

eene opzetting en hardheid, welker ligging en gedaante te kennen geeft, dat zij tot de lever behoort. Dit orgaan is aanmerkelijk in omvang toegenomen, zoodat het twee tot drie vingers breed onder de valsche ribben uitsteekt, en is daarbij ook vrij vast op het gevoel, de hand weerstand biedende; het grootste gedeelte doet zich aan de betastende hand bij deze vastheid vrij gelijkmatig voor, slechts de plaats in de rigting der witte lijn maakt hierop eene uitzondering, zij is hoekig en bij drukking gevoelig. Aldus doet het onderzoek op toeneming in massa der lever en afzetting van een ziekelijk voortbrengsel in hare linker kwab besluiten. In het linker hypochondrium daar en tegen, waar de lijder bijzonder over pijn klaagt, is niets te vinden, in tegendeel de zijde is ingezonken, week, en zelfs bij diepe drukking niets te voelen, zoodat ik hier op een' tegenovergestelden toestand van dien, welken wij in het regter hypochondrium vonden, op vermindering van omvang, op atrophie der milt zou mogen besluiten. — Dit zijn de daadzaken, welke ons het onderzoek van den buik oplevert, voor de eene, op de lever betrekking hebbende stellige teekens, voor de andere, ten opzigte der milt, ontkennende. — Met deze stoffelijke daadzaken moeten die der verrigting overeenkomen. Deze vinden wij in verhouding tot gene zeer gering: geen slechte smaak, de eetlust tamelijk, na het nuttigen van spijzen geen onaangenaam gevoel in de maagstreek, noch walging, noch braking, de tong vrij zuiver, slechts volkomen bleek bloedledig van kleur, er uitziende even als geweekt vleesch, de ontlastingen zijn thans vermeerderd, doch in kleine hoeveelheden, wij zullen ze nog naauw-

keuriger scheikundig en microscopisch moeten onderzoeken; de urine is volkomen helder; men zou, wat de grootte der leveraandoening betreft, eene hepatische, op bruin bier gelijkende urine verwachten, doch hare kleur is volkomen natuurlijk. — In de borstorganen vertoont zich niets ziekelijks. Daar en tegen vinden wij eene in het oog vallende stoornis in de eerste elementen der bloedbereiding: deze bloedledige kleur, de bleeke huid met de doorschijnende aderen, de bleeke lippen en tong, deze kleine, zwakke, ligt weg te drukken pols. Deze bloedledige toestand kan niet aan de voorafgegane bloedsontlastingen toegeschreven worden; want deze zijn reeds een jaar geleden verrigt, en waren niet zoo ruim, dan dat het bloed niet weder had kunnen worden aangevuld, wanneer de chylbereidende organen gezond geweest waren.

Er zijn den lijder hier reeds 12 bloedzuigers op het pijnlijk, linker hypochondrium gezet. Wij zullen hem, totdat ons ziektebeeld volmaakt is, vooreerst slechts eenen slijmigen drank laten gebruiken.

7 Mei. Wij waren bij ons onderzoek van gisteren tot de onderkenniug gekomen, dat hier eene organische ziekte der lever aanwezig was, namelijk overvoeding en verdikking met meer scirrheuse aandoening der linker leverkwab, en in tegenoverstelling daarvan verkleining der milt. Het gevolg dezer ontaarding vertoont zich in de bloedmenging. Wij voegden er de aanmerking bij, dat er op eene opmerkelijke wijze bij dezen toestand eene zeer geringe stoornis in de verrigting der chylmaking plaats had; de eenige afwijking in dezelve was vermeerderde stoelontlasting in kleine hoeveelheden. Na

een naauwkeuriger onderzoek van het ontlaste blijkt het echter, dat de stoornis in de verrigting, ofschoon dezelve zeer gering schijnt te zijn, evenwel zeer aanmerkelijk is. Hetgeen de lijder gebruikt, gaat hij onverteerd weder af; zoo hebben zich stukken visch en aardappelen, die hij had gebruikt, onveranderd in de faeces vertoond; voorts bevatten deze zeer weinig galbestanddeelen, hetgeen ul. bij de uitgebreidheid der leveraandoening niet moet verwonderen. Doch eene opmerkelijke en physiologisch raadselachtige daadzaak blijft de gelijktijdige afwezigheid van galkleurstof in de huid en in de urine, welker aanwezigheid anders als onderkenningsmiddel voor leverziekten door eenige artsen wordt opgegeven. — Het derde onderzoek en de verdere nasporing heeft met betrekking tot de oorzaak nog het volgende opgeleverd: de lijder is geen lid van het matigheidsgenootschap; voorts leed hij vroeger aan aambijenvloed, welke zich in den aanvang in vrij regelmatige tusschenruimten herhaalde, maar in den laatsten tijd heeft opgehouden. Wij kennen de betrekking van deze beide punten en hare inwerkingen op het klierstelsel der chylmaking en bepaaldelijk op de lever.

Eene herstelling der leveraandoening en van het miltlijden zal wel buiten de grenzen der geneeskunst gelegen zijn, en dus zullen wij aan eene radicale kuur niet kunnen denken. Wij hebben twee standpunten, welke ons aanwijzingen voor de behandeling geven: 1) het gebrek aan galbereiding; 2) het gevolg van het milt- en leverlijden, de bloedsontmenging; hieraan sluit zich nog een derde, dat minder in het tegenwoordige dan in de toekomst ligt, dat er waterzucht zal ontstaan,

te meer daar zich, zoo als wij later hebben bespeurd, reeds nu en dan zwelling der onderste ledematen heeft vertoond.

De eerste aanwijzing vereischt als aangewezene middelen geene bittere en dergelijke, maar de gal, en wel in vloeibaren vorm (℞ fellis tauri rec. ℥β, aq. menth. pip. ℥iij. M. S. dagelijks te gebruiken); de tweede aanwijzing is het gebruik van het ijzer en wel in den vorm van ioduretum ferri; de beste wijze zijner aanwending is, daar het zoo ligtelijk wordt ontleed, de pillenvorm: ℞ iod. pur. gr. xij, limat. ferri gr. xx, aq. destill. ℈i, pulv. gumm. mim. q. s. ut f. massa e qua formentur pilulae N° LXXX. M. S. Des avonds en des morgens 4 te nemen.

9 Maart. De heer Dr. SIMON heeft eene kleine hoeveelheid bloed van den lijder, scheikundig en microscopisch onderzocht; uit dit onderzoek is gebleken, dat mijn gevoelen, hetwelk ik, steunende op de huidkleur, den toestand van den pols en de verrigting der lever en chylmaking, reeds bij de voordragt van dit geval, had, juist is.

Het bloed van onzen lijder bevat		gezond bloed bevat
888,0	water	791,9
112,0	vaste bestanddeelen	208,1
3,0	vezelstof	2,0
55,1	eiwitstof	75,6
45,8	haematoglobuline	112,3
8,9	extractiefstof en zouten	14,2

In het bloed van onzen lijder is dus het water zeer vermeerderd, de eiwitstof en de bloedbolletjes aanmerkelijk verminderd. Chylbolletjes werden in hetzelve onder het microscoop in groote hoeveelheid gezien. Bij de

stolling van het bloed zonken de bloedbolletjes snel naar den grond, aldus is ook de werktuigelijke cohaesie van het bloed verminderd, (eene omstandigheid, die zoo gewigtig is voor de leer van de vorming der ontstekingskorst). Geen spoor van galbestanddeelen werd in dit bloed ontdekt. — Thans vinden wij in de uitwerpselen (sedert gisteren hebben er vier vloeibare stoelgangen plaats gehad) galkleurstof, maar kunstmatig, daar de lijder dagelijks ℥β ossengal heeft gebruikt. — Wij hebben heden voor de behandeling geene andere aanwijzing ter genezing, dan eergisteren, en zullen dus dezelfde middelen laten voortgebruiken, te meer daar, nadat dezelve 48 uren gebruikt zijn, nog geene verandering te wachten is.

10 Mei. Bij datgene, wat wij reeds van het verband der verschijnselen der ziekte weten, zijn nog eenige nieuwe punten gekomen, waarvan het eene ons niet verwondert, daar wij het reeds als eene mogelijke uitgang der ziekte hebben opgegeven, namelijk de waterzuchtige zwelling der voeten. Het is bij de vermelde hoedanigheid van het bloed en de ontaarding der lever geen wonder. Dit is het punt, waar over de lijder zich heden voornamelijk beklaagt; doch is de zwelling der voeten slechts matig. Wij zullen daarom geene water afdrijvende middelen aanwenden; deze infiltratie is blijkbaar een gevolg der bloedontmenging. Het tweede punt, dat wij nader moeten onderzoeken, is de toestand der ademhalingswerktuigen, niet alleen omdat de lijder over eenen lastigen hoest klaagt, welke hem in den slaap heeft gestoord, maar ook omdat wij weten, dat wanneer de bloedmaking zoo diep in haren oorsprong lijdt, deze stoornis ook invloed op de hoogere verrigting der bloed-

bereiding en op de longen heeft. De percussie geeft aan beide borsthelften eenen helderen klank, en de auscultatie toont in de bovenkwab der linker long op eene omschrevene plaats bij de uitademing slechts een weinig droog onbeduidend fluiten; in de regter long integendeel in grootere uitgestrektheid zoo wel bij de inademing (en hier sterker) als ook bij de uitademing eenigzins drooge reutel, alzoo aandoening van het slijmvlies der luchtpijpstakken, voornamelijk van de regter long.

Wezentlijke veranderingen zullen in de behandeling niet noodig zijn; de lijder gebruike de gal en het iod. ferri in dezelfde gift voort; doch zal ik bij het eerste 12 druppels tinct. opii benzoica voegen, om deels de stoelontlastingen deels de pijnen te verminderen. Wegens den hevigen aandrang tot hoesten, gebruike de lijder een' linctus emulsivus met liq. ammon. anisat.

20 Mei. De snelheid, waarmede bij den lijder dadelijk na het nuttigen van spijzen (dikwijls naauwelijks een half uur) eene lastige persing in den buik en stoelontlastingen volgen, waarmede de onverteerde spijzen ontlast worden (die dus aan de spijsvertering in de maag zijn onderworpen geweest), waarin de galkeurstof niet ontbreekt, en zich thans nog vlokkige stoffen vertoonen, die waarschijnlijk uit epithelium bestaan, doet het vermoeden ontstaan, dat de scirrheuse aandoening der kleine leverkwab naar de maagopening zich heeft uitgebreid, en hier, in plaats van toesluiting en vernaauwing, reeds door verzwering eene verwijding heeft veroorzaakt, zoodat de spijzen zonder te vertoeven, als door eene buis loopen en onveranderd worden ontlast. Even zoo ziet men bij personen, die vroeger aan ver-

naauwing van den pylorus, braking en stoelverstopping hebben geleden, zoodra deze door verzwering is verwijd geworden, het braken ophouden, en in plaats van de vroegere verstopping niet te bedwingen buikloop volgen. — Wij hadden niet zonder reden ossengal en ijzer voorgeschreven, het laatste in den aanvang als iodur. ferri en later als melkzuur ijzer, hetwelk eene der gemakkelijkst te verteren ijzerbereidingen is 1), maar zonder dat het gevolg gunstig was; ook de infiltratie der onderste ledematen heeft voortgangen gemaakt; de prikkeling van het slijmvlies der luchtpijpstakken is echter weder geweken. Ik zou daarom van meening zijn, de gal te laten voortgebruiken, maar het ijzer ter zijde te stellen, en in plaats daarvan bij het eerste, ter beperking der zoo veelvuldig en den lijder vooral kwellende stoelontlastingen, extr. cascarillae (ʒij) te voegen.

21 Mei. Wij vinden bij den lijder het aantal darmontlastingen in de laatste 24 uren verminderd; maar het is zeer twijfelachtig, of dit de werking is der aangewende middelen, of van de in mindere hoeveelheid genuttigde voedsels afhangt, daar wij weten, dat hier de hoeveelheid en menigvuldigheid der stoelgangen met de hoeveelheid der gebruikte spijzen in betrekking staan. Hahnemann beweert wel, dat hetgene na het gebruik van geneesmiddelen ontstaat het noodwendig gevolg van deze is; — als of niet nog eene menigte andere invloeden zou kunnen plaats hebben, welke de werking der

1) Sedert den 18. Mei gebruikt de lijder 3 maal daags een poeder van ℞ lact. ferri gr. ij, sacch. lact. gr. X. M.

geneesmiddelen wijzigen. Wanneer b. v. 4 weken na het gebruik van een grein belladonna de neus of de anus jeukt enz., zoo zeggen de heeren van deze school, welke de stellige werking der geneesmiddelen willen beproefd hebben, dat dit de werking is van het gebruikte middel! — Genoeg, het is twijfelachtig, of de vermindering der stoelontlastingen de werking der cascarille is.

Wij zeiden, bij den lijder moest in de maag het mechanisch organisme, 't welk bestemd is om de spijzen vast te houden, noodzakelijk gestoord zijn. Wij moeten echter de gisteren geopperde vraag uitbreiden: is namelijk deze stoornis in het mechanisme der maag daardoor veroorzaakt, dat de natuurlijke opening (pylorus) de sluiting niet kon bewerkstelligen, zoo als zulks meermalen door verzwering, bepaaldelijk ten gevolge van scirrhus, geschiedt? of wordt de stoornis van het mechanisme daardoor veroorzaakt, dat tusschen de maag en het colon transversum eene tegennatuurlijke vereeniging bestaat, welke niet slechts een gevolg van eenvoudige verzwering, maar ook van eene scirrheuse ontaarding kan zijn, in welk geval dan hetgeen in de maag bevat is onmiddellijk in het colon transversum geraakt (hetgeen de oudere artsen lienteria spuria hebben genoemd)? — De beantwoording dezer vraag kan 1) in betrekking tot de plaats van het scirrheuse gezwel geschieden, eene bepaling, die echter, gelijk ik ul. reeds meermalen (1) heb uit een gezet, steeds onzeker is; —

1) Vergel. pag. 482 en 498.

of 2) daardoor, dat wij met den lijder eene proef nemen, welke ik in meer gevallen voor de onderkenning dienstig heb gevonden, namelijk alle geneesmiddelen ter zijde te stellen, en den lijder de spijzen met onschadelijke kleurstoffen (zoo als indigo, karmijn en derg.) te vermengen, om te zien, of dadelijk na het gebruik derzelven de uitwerpselen zich met dezelfde kleurstof geverwd voordoen. Deze proef willen wij ook bij onzen lijder laten aanwenden.

24 Mei. Wij hebben met den lijder eene proef genomen, daar wij hem eene gekleurde zelfstandigheid lieten toedienen, om te zien of deze zich dadelijk weder in de eerste stoelontlasting zou vertoonen. Nadat de uitkomst der eerste proef, welke wij met indigo hebben genomen, onvoldoende was gebleven, lieten wij gisteren zijne soep met gr. vj cochenille kleuren. Sedert dien tijd zijn nu 7 stoelontlastingen gevolgd; doch eerst in de laatsten (schier 12 uren na het gebruik der cochenille) kwam de kleurstof weder te voorschijn, zoodat hieruit zou blijken, dat er geene onmiddellijke verbinding tusschen de maag en het onderste gedeelte van het darmkanaal (met overspringing van de dunne darmen en het colon adscendens) bestaat, en dat de stoornis zich alleen aan den pylorus bevindt, waarop het ziekteproces zich heeft voortgezet, en waar het reeds in verzwering is overgegaan.

De krachten van den lijder namen steeds meer af, terwijl de stoelontlastingen in dezelfde menigvuldigheid voortduurden. Er werd roode wijn tot drank, azijnaether als analepticum in een slijmig mengsel voorgeschreven, en later wegens den veelvuldigen aandrang tot hoes-

ten: ℞ liq. ammon anis. ℈ij, aq. cerasor. ℥j, syr. althaeae ℥ij. M. S. theelepelsgewijze te nemen. Den 30sten Mei ontstond er algeheele collapsus, waaraan de lijder in den namiddag van den volgenden dag bezweek.

Epicrisis. Wij konden gedurende het leven zeer goed door de buiksbekleedselen een hard gezwel voelen, van hetwelk wij onderstelden, dat het deels in de lever, deels in de maag zijnen zetel had, en wel in de maag zoodanig, dat de pylorus vernield was, hetgeen oorzaak was, dat de spijzen, zonder hier te vertoeven en aan de spijsvertering te kunnen deelnemen, onverteerd weder werden ontlast. Wij waren eenigen tijd slechts onzeker, of deze stoornis in het mechanisme der maag van eene vernieling van den pylorus of van eene ziekelijke gemeenschap des ondersten maagboogs met het colon transversum afhankelijk was, en hadden ter opheldering van dezen twijfel eene proef genomen, door dien wij den lijder gekleurde spijzen lieten nemen om te zien, binnen welken tijd zij weder werden ontlast. Daarbij nu bleek het, dat er geene onmiddellijke verbinding tusschen de maag en het colon plaats had, maar de stoornis slechts in den pylorus moest gezocht worden. Wij beweerden voorts, dat de lever ongeschikt was geworden voor de galafscheiding, daar de darmontlastingen geene gal bevatteden; eindelijk namen wij nog eenen atrophischen toestand der milt aan.

In hoe verre heeft nu de lijkopening onze onderkenning bevestigd? — Ter plaatse, waar wij bij het leven het harde gezwel bespeurden, bevond zich eene met den fungus medullaris overeenkomende scirrheuse ontaarding, welke het pylorusgedeelte der maag innig met de kleine

everkwab verbond, en waarvan ik niet twijfel, dat zij van de maag is uitgegaan, (te meer daar zich in het slijmvlies der maag nog enkele knobbels van fungus medullaris ter grootte van eene lins bevonden), en eerst later de lever medelijdend heeft aangedaan. Inwendig was de massa reeds in het tijdperk van verweeking; daardoor vertoonde de pylorus zich zoo sterk verwijd, dat een vinger gemakkelijk door denzelven kon binnendringen. De aan het pylorusgedeelte der maag plaats vindende vernieling strekte zich tot diep in de linker leverkwab uit, en slechts een gedeelte der regter scheen nog gezond te zijn. De milt was zeer klein, ineengekrompen en meer leerachtig. — Het is merkwaardig, en moet hier nog bijzonder in aanmerking worden genomen, dat bij deze belangrijke vernieling vroeger geene braking aanwezig was 1). — De longen waren zuchtig geinfiltreerd, het slijmvlies der luchtpijpstakken op sommige plaatsen rood. In de overige organen geene afwijking

1) Verg het vorig Ziektegeval.

38e ZIEKTEGEVAL.

Buikwaterzucht. — Overvoeding der milt. — Longtuberkels. — Etter in de urine. — Niertering. — De punctie van den buik. — Pisstof in waterzuchtige vloeistoffen. — Herhaling der punctie. — Dood. — Lijkopening, epicrisis.

---

17 November 1840. Ernst gräpner, 26 jaren oud, kleermaker, was tot nu toe, (eene zwelling der neusbeenderen en halsklieren uitgezonderd), volkomen gezond.

In het voorjaar dezes jaars, zegt hij, het eerst eene opzetting in het linker hypochondrium te hebben bespeurd, en daar ter plaatse zeer duidelijk een vreemd ligchaam te hebben gevoeld, dat zich spoedig tot aan het darmbeen uitstrekte. Waarschijnlijk was dit gezwel de vergrootte milt; daarom vroegen wij ook, of de lijder welligt aan tusschenpoozende koorts heeft geleden, hetgeen hij echter ontkende. Met deze zwelling paarde zich na eenige maanden waterzucht, welke zich het eerst aan de enkels en later ook in den buik vertoonde. De buikwaterzucht heeft in de laatste maand zulke voortgangen gemaakt, dat men genoopt was binnen een tijdsverloop van 14 dagen, 2 maal de punctie van den buik te verrigten (de laatste maal in de vorige week). Thans treffen wij den lijder in den volgenden toestand aan: hij is tot een geraamte vermagerd, zijn aangezigt vertoont den klierachtigen habitus, is bleek, aardvaal, daar-

mede verschilt de aanmerkelijk opgezette buik, de buiksbekleedselen zijn sterk gespannen; ter zijden van den buik is de percussieklank doffer, en ook daar duidelijk vochtgolving te voelen, terwijl op deszelfs midden de tympanitische darmklank wordt gehoord, door welk teeken de hydrops diffusus gemakkelijk van den hydrops saccatus te onderscheiden is. Het middenrif is ten gevolge van de ophooping van water in den buik, sterk naar boven gedrongen, vooral ter regter zijde, alwaar men bij de percussie de levertoon meer naar boven hoort. De regter long is gezond; aan het linker gedeelte der borst is de percussieklank onder het sleutelbeen doffer en aldaar geene ademhaling meer te hooren, maar slechts de hartsgeluiden, hier is dus het longweefsel verdigt en wel naar de zitplaats der aandoening en de klierachtige kwaadsappigheid van den lijder te oordeelen, waarschijnlijk door tuberkels. Daarbij zijn alle afscheidingen verminderd, de huid droog en ruw, de urine spaarzaam en een etterachtig bezinksel vormende, welke aan eene ontaarding der nieren doet denken. Daarom durven wij ook, alvorens wij een meer helder inzigt in dit ziektegeval hebben verkregen, de nieren niet te zeer prikkelen. In het darmkanaal schijnt geene stoornis voorhanden te zijn, de eetlust is goed, de spijsvertering niet gestoord, de tong zuiver, slechts de stoelgang eenigzins traag. Doch er zijn verschijnselen van eene uitterende koorts aanwezig, zoo als met name, de kleine, zwakke, ledige, menigvuldige pols en de groote zwakte en krachteloosheid aantoonen; waarschijnlijk heeft er des avonds eene koortsverhefling plaats.

Om hier eene bepaalde diagnosis te kunnen maken,

hebben wij den lijder te korten tijd gadegeslagen, en ook tot nog toe te weinige anamnestische punten verkregen.

De toestand der krachten vereischt voor alles in aanmerking te worden genomen, daarom schrijven wij hem eene kinaemulsie met spir. nitrico-aethereus voor. Buitendien kan er in de nierstreek terpentijn en oleum juniperi worden ingewreven 1).

18 November. Wij hebben gisteren bij het eerste onderzoek van den lijder eene reeks van duidelijke daadzaken en eene reeks verschijnselen aangetroffen, die in hunne beteekenis nog twijfelachtig waren. De buikswaterzucht was ons gisteren duidelijk, zoo ook de aandoening der linker long, alsmede het vroeger bestaan van klierziekte; daarentegen was ons eene hoofdzaak niet geheel duidelijk, of de voorhandene zwelling van den buik haren oorsprong heeft in de milt of in de buiten het buiksvlies gelegene nieren. Overwegen wij de afzonderlijke verschijnselen naauwkeuriger, zoo moeten wij ons thans voor eene aandoening der nieren verklaren. Daarvoor hebben wij ontkennende en stellige teekens. Eerst de ontkennende: het eenige punt, hetwelk men voor eene aandoening der milt zou kunnen aanvoeren, zoude eene tusschenpoozende koorts zijn. Zoo als wij hooren, zijn in het voorjaar verschijnselen van koorts aanwezig geweest, waaraan echter geen typus te erkennen was; haar ontstaan tegen den avond, de ligte ril-

---

1) Deze behandeling strookt niet met den boven gegeven raad, om de nieren niet te zeer te prikkelen. G.

lingen, het opvolgende uitputtende zweet en het toen reeds voorhandene lijden der urineafscheiding laten eene f. hectica niet miskennen. Ik herinner ul. bij deze gelegenheid aan dien gewigtigen door PETER FRANK gemaakten stelregel: dat iedere koorts, die eenen alledaagschen typus heeft, en al gelijkt dezelve ook nog zoo zeer op tusschenpoozende koorts, zoodra zij tegen den avond eenen aanvang neemt, het vermoeden doet ontstaan aan eene febris hectica met aandoening van een inwendig orgaan, hetgeen vooral duidelijk blijkt in de longtering. — Verder zijn hier evenwel volstrekt geene verschijnselen, zoo als men ze bij miltaandoening vindt, gelijk duizeling, neusbloeding, stoornis in de chylbereiding, zure oprisping enz. — Ten tweede stellige teekens: zoo als de lijder nu bij naauwkeuriger ondervragen vermeldt, lijdt hij reeds sedert eenige jaren aan pijn in de linker nierstreek; ook vertoonden zich reeds sedert langen tijd veranderingen in de urine, in den aanvang slechts aanwezigheid van taai draadvormig slijm, later van werkelijken etter; daarmede gingen ook pijn en zwelling van den linker bal gepaard, die echter weder verdwenen. Maar eindelijk moeten wij nog gewagen van de tegenwoordige hoedanigheid der urine; het is geene urine, zoo als men ze bij lever- en miltaandoeningen vindt, zij vormt geen rozenrood bezinksel, maar bevat werkelijken etter, het geen niet slechts het microscopisch onderzoek, volgens hetwelk het dikke bezinksel slechts uit etterbolletjes bestaat, maar ook de scheikundige analyse bewijzen, welke behalve pisstof en piszuur nog eene groote hoeveelheid eiwit, vet en pyine heeft

aangetoond 1). Daarbij komt nog het voortduren der uitterende koorts, een kleine versnelde pols, welks menigvuldigheid nog tegen den avond toeneemt, een hooge graad van vermagering en zwakte. Beslist kan de zaak echter eerst dan worden, wanneer men een naauwkeuriger onderzoek van den buik kan bewerkstelligen, d. i. wanneer het opgehoopte water uit denzelven ontlast is geworden. Waarschijnlijk is hier eene kliertering van de linker nier aanwezig. Maar is de linker nier zoodanig aangetast, dat zij niet meer kan afscheiden, zoo zouden thans alle pisdrijvende middelen niet slechts te vergeefs, maar ook schadelijk zijn. Tot zoo lang wij ons na plaats gehad hebbende paracentesis geene zekerheid hebben verschaft ten opzigte van den aard des gebreks, is de aanwijzing voor de behandeling duidelijk, namelijk de krachten van den lijder te ondersteunen; daarom hebben wij hem ook eene emulsio chinata en goeden kost voorgeschreven; de reeds voorgeschrevene pisdrijvende inwrijvingen zullen wel niet van

1) Volgens het onderzoek van Dr F. SIMON is deze urine aldus zamengesteld

Water	949,4
pisstof	16,4
piszuur	0,8
Extr. stoffen	14,1
phosporzure kalk, zwavelzure alcaliën	4,5
melkzure soda, keukenzout, phosphorzure soda	5,5
albumine, etterbolletjes, pyine	9,2
spec. gewigt.....	1,026

belang zijn. Dat men hier echter niet zulke diuretica mag geven, welke de spijsvertering storen, als scilla enz. en den nog aanwezigen eetlust den lijder benemen, is duidelijk.

19 November. Daar zich gisteren na den maaltijd eene aanmerkelijke ophooping van gas in het darmkanaal gevormd heeft, waardoor de op zich zelve reeds gespannen buik nog meer uitgezet, en aanmerkelijke belemmering in de ademhaling te weeg gebragt werd, zoo heeft men carminative inwrijvingen van komynolie op den buik gedaan, waarop vele winden ontlast werden en snel verligting volgde.

20 November. Gisteren is de paracentesis van den buik verrigt, en 1½ emmer groen een weerschijn bezittend water ontlast, waarin, gelijk gijl. ziet, door middel van salpeterzuur reeds eene aanmerkelijke hoeveelheid eiwit kan worden bespeurd. MARCHAND heeft in eenige waterzuchtige vloeistoffen pisstof gevonden, en waarschijnlijk zal ze ook in dit water niet ontbreken. Dat in de waterzucht, welke door lever- en miltlijden wordt te weeg gebragt, in de urine dikwijls sterke bezinksels van piszuur en zelfs van pisrood voorkomen, is bekend. Maar wanneer aandoening der nieren zelve de oorzaak is der waterzucht, daar is het waarschijnlijk, dat er eene meerdere of mindere hoeveelheid van de natuurlijke bestanddeelen der urine (pisstof en piszuur) niet meer met de urine ontlast, maar in het hydropische water uitgescheiden wordt. Ik heb in een belangrijk praeparaat te Weenen (uit het lijk van den beroemden BEETHOVEN) alle niertepels door een omhulsel van piszure zouten omgeven en daardoor gesloten gezien, in welk

geval langs zuiver werktuigelijken weg waterzucht ontstond. Iets dergelijks zal ook moeten geschieden, wanneer de nierzelfstandigheid door klierziekte, fungus medullaris enz. ter afscheiding ongeschikt wordt, even als reeds ten opzigte der lever bekend is, wanneer hare uitscheiding door steenen enz. onmogelijk is gemaakt; de gal zal dan niet meer in het darmkanaal ontlast, maar door het bloed in de huid en urine worden afgescheiden. — Hier zou welligt een dergelijk proces plaats hebben, en daarom de scheikundige analysis der waterzuchtige vloeistof niet slechts uit een wetenschappelijk, maar ook uit een diagnostisch oogpunt van bijzonder gewigt zijn. 1).

Wij hebben de paracentesis laten doen, niet slechts omdat het in de buikholte opgehoopte water op geene andere wijze konde ontlast worden, maar dewijl ook langs geen anderen weg de onderkenning mogelijk is. — Onderzoeken

1) Volgens de door Dr. F. SIMON bewerkstelligde scheikundige analysis van het afgetapte water bevatte dit.

	in 1000 deelen
water	979,000
cholestearine houdend vet	1,000
eiwitstof	10,403
koolzure potasch, phosphorzure kalk	1,239
spiritus extract	1,680
alcohol extract	0,273
keukenzout, melkzure soda	6,847
pisstof (salpeterzure)	0,184
deszelfs spec. gewigt bedroeg	1,012

wij thans den ingevallen buik: de milt is zonder twijfel gezwollen en is in het linker hypochondrium tot onder den rand der valsche ribben 1″ afgedaald, in haren natuurlijken vorm te voelen; zij is harder dan in natuurlijken toestand, bij uitwendige drukking eenigzins gevoelig; ook schijnt hare oppervlakte naar den hilus toe eenigzins hoekig te zijn, hetgeen ook afzetting van tuberkelstoffen in dit orgaan zou doen vermoeden. Ter zijde van dit gezwel ondekt men echter, van haar afgezonderd meer naar onderen naar de wervelkolom een ander gezwel, dat vast, hoekig, eenigzins bewegelijk en bij sterke drukking gevoelig is, en dat ten opzigte van deszelfs ligging en aan de andere zijde in verband met de verschijnselen in de urine, schier geen twijfel overlaat omtrent deszelfs aard en oorsprong, zoodat er dus eene soort van diagnostisch juste milieu is ontstaan. Doch wij hebben hierbij nog eene opmerking te voegen: zelfs wanneer het onderzoek der buiksorganen zoo gemakkelijk schijnt te zijn, wanneer men ze met de hand meent te grijpen, is het dikwijls zeer moeijelijk te bepalen, welke orgaan der buikholte is aangedaan, eene stelling welke de beroemde professor te Weenen DE HAEN het eerst heeft gemaakt; PETER FRANK heeft dezelfde openlijke bekentenis afgelegd. De oorzaak dezer dwaling ligt in 2 punten: 1) daarin, dat de plaats, vooral van de meer bewegelijke organen door de aandoening derzelven meer veranderd wordt, 2) dat men behalve de bepaling der plaats als tweeden grond voor de onderkenning den vorm en de gedaante van het orgaan aanneemt; intusschen ondergaan ook deze door pseudoplasmata (zoo als tuberkels, fungus medullaris enz.) eene wezentlijke verandering. Daar bij komt nog, dat

daardoor ook de ligging der naburige organen wordt veranderd, (hetgeen bij hartziekten eene bekende daadzaak is), waardoor de moeijelijkheid der onderkenning nog verhoogd wordt. Ter herstelling der dwalingen, die uit de beide genoemde punten voortvloeijen, moeten wij de uit de plaats en vorm verkregene daadzaken nog aan eene verbetering onderwerpen, door de verschijnselen, welke in de verrigtingen der organen zijn ontstaan, er bij te voegen. Zoo hebben wij in dit geval de veranderingen in de urine vooral op het oog gehad, en daarom het in de buikholte, bepaaldelijk in de nierstreek bespeurde gezwel beschouwd als tot de nieren te behooren. Daarom moogt gijl. niet gelooven, dat het onderzoek en de verklaring van hetzelve zoo gemakkelijk is, als men aan de studeertafel leert. Wij kunnen eene daadzaak volkomen juist hebben opgevat, doch kan de verklaring, die wij haar geven, valsch zijn, even zoo goed, als men bij het opstellen alle posten juist kan hebben aangeteekend, maar bij het optrekken derzelven eene fout kan maken. Wij hebben hier 2 gezwellen in de buikholte gevonden, hetgeen ieder, die 2 handen en gevoel bezit, moet bevestigen. Maar daarmede is nog geene diagnosis gemaakt, de waardering der bevinding ontbreekt nog. Wanneer slechts het opmerken der daadzaken den onderkenner maakte, zoo zouden de oude ziekenoppassers de beste onderkenners zijn. Maar het waarderen, de verklaring geven de gevondene daadzaken eerst waarde, en daarin ligt het moeijelijke der onderkenning.

24 November. Bij deze uit zuiver werktuiglijke oorzaken verminderde urine-afscheiding, moet het ons niet

verwonderen, dat het water in de buikholte zich in het oogvallend spoedig weder ophoopt, zoodat wij reeds sedert eenige dagen de gezwellen in den buik niet meer kunnen voelen. Des avonds van den 21en was er nog een afdoend verschijnsel méér ontstaan, eene uitterende koorts, een hevige aanval van koude, waarop hitte, maar geen zweet volgde; dit heeft zich gisteren en eergisteren niet herhaald. De urine is onveranderd; in 24 uren worden slechts 6—8 oncen van dezelve ontlast. Daar de lijder gisteren bij de urinelozing over trekkingen en pijnen in het perinaeum klaagde, zoo werd de prostata onderzocht, welke echter in natuurlijken toestand bleek te verkeeren; dit verschijnsel is dus meer als medelijdend van het nierlijden te beschouwen.

Wat de behandeling van dit ziektegeval aangaat, zoo zeiden wij: voor alles moet hier de toestand der krachten van den lijder in het oog gehouden en de collapsus, welke door de, ten gevolge der verettering ontstane, uitterende koorts wordt te weeg gebragt, bestreden worden. Daarom hebben wij ook kina voorgeschreven. Reeds bij de gewone waterzucht, moeten de pisdrijvende middelen met omzigtigheid worden gebruikt, gelijk in den laatsten tijd in 't bijzonder OSBORN heeft aangeraden, daar hierdoor ligtelijk eene ontsteking der nieren en abscessen in dezelven kunnen ontstaan, hetgeen aanleiding kan geven tot de dwaling, als ware deze verandering in de nieren de oorzaak der waterzucht. Ter bestrijding van deze ziekte, wendt men gewoonlijk het eerst ligte pisdrijvende middelen aan, en wil het water niet vloeijen, zoo klimt men tot de sterkste acria; de lijder sterft en men vindt ontsteking der nieren, welke men als oorzaak

der waterzucht beschouwt, terwijl dezelve toch door den doctor is te weeg gebragt. Hier, waar de nieren reeds ongeschikt zijn ter afscheiding, kan van het gebruik der pisdrijvende middelen geene sprake zijn, of het zou volgens PETER FRANK zijn, als of men een paard, welks voeten gebonden zijn, de sporen gaf om te galopperen.

De vermenging der kina met olie en slijm, werkt niet zeer voordeelig op de spijsvertering van den lijder, daar de uitzetting van het darmkanaal door gas tegen den avond zoodanig toeneemt, dat het vreesselijkste gevoel van spanning en angst ontstaat, hetwelk eerst na de aanwending van lavementen en carminative inwrijvingen wijkt. Wij willen daarom de emulsio chinata met een eenvoudig kina-opgietsel verwisselen.

2 December. Naauwelijks 8 dagen na de laatste punctie was de ophooping van water in de buikholte weder zoo toegenomen, dat de pijnlijkste bezwaren daaruit voor den lijder ontstonden, en hij zelve dringend naar het palliative middel verlangde. De paracentesis werd den 29ea November verrigt en bragt oogenblikkelijk verligting aan, doch slechts voor eenen korten tijd; de ophooping van water begon reeds weder. Door deze ontlasting, welke eene groote hoeveelheid van organische zelfstandigheid, die niet zoo ligtelijk weder kan worden gevormd, met zich voert, wordt echter de toestand der krachten blijkbaar verminderd, en de ophooping van water moet weder des te spoediger plaats hebben.

Het eenige, wat wij door de kina hebben verkregen, is de vermindering der uitterende koorts; des morgens is de lijder koortsvrij en des avonds wordt hij slechts

zeldzaam door koude aangetast. Daarentegen vertoont zich thans de hoeveelheid der urine zeer beperkt. Anders ziet men bij buikswaterzucht, na gedane punctie gewoonlijk de pisafscheiding gedurende eenige dagen toenemen, en de voor de kunstbewerking geheel onwerkzame pisdrijvende middelen, nu hunne werking niet verzaken. Maar hier heeft de ontlasting van het in den buik opgehoopte vocht, op de pisafscheiding in het geheel geenen invloed gehad. Daar de urine nog hare natuurlijke bestanddeelen bevat, zoo willen wij nog eene proef met een diureticum maken, maar niet inwendig, ten einde niet de laatste spijsverteringskracht te vernietigen, maar langs den endermatischen weg. Daar voorts het onderzoek ons heeft doen onderstellen, dat de linker nier de lijdende was, zoo willen wij beproeven, op de regter gezonde te werken, en wel door inwrijving van ol. therebinth. en ol. juniperi in de regter nierstreek.

Reeds den 8en December moest men weder de punctie verrigten, waardoor $1\frac{1}{2}$ emmer vocht van vroegere hoedanigheid werd ontlast; eenen korten tijd werd daarop de urine wat rijkelijker geloosd, maar bevatte steeds etter. — Doch spoedig heeft het water zich op nieuw gevormd, en benaauwde, in verband met elke ophooping van gas na het gebruik van spijzen, den lijder op de vreesselijkste wijze, zoo dat reeds den 13en de punctie moest herhaald worden. De uitterende koorts trad nu weder duidelijker te voorschijn, daarbij voegde zich nog oedema pedum, en den 16en December gaf de lijder den geest.

Epicrisis. Wij moeten onderzoeken, in hoe verre de uitkomst der lijkopening overeenstemt met dat-

gene, wat wij bij het leven van den lijder gevonden en onderkend hebben. De waterzucht was duidelijk; maar gewigtiger was voor ons de vraag, door welk lijden of welk orgaan, door welke kwalitative veranderingen, de waterzucht werd veroorzaakt. Het plaatselijk onderzoek toonde wel aan, dat de milt vergroot was, doch eene grootere beteekenis had de verandering der linker nier, welke wij deels uit de anamnesis, deels uit de aanwezige verschijnselen onderstelden: niet slechts was de afscheiding der urine verminderd, maar deze bevatte ook etter, hetgeen deels uit de microscopische, deels uit de scheikundige analysis is gebleken; daar mede paarde zich nog een ander verschijnsel, hetwelk het scheikundig onderzoek aantoonde, namelijk de aanwezigheid van pisstof in het waterzuchtige vocht, dat door de punctie was ontlast geworden. Ik heb toen aangemerkt, dat men eerst in lateren tijd hierop heeft opmerkzaam gemaakt, en de pistof in waterzuchtige vloeistoffen tot nu toe slechts in weinige gevallen, waar de nieren lijdende waren, heeft aangetroffen. De aanwezigheid der pisstof in het waterzuchtige vocht is van gewigt voor de onderkenning van nierziekten: wanneer de nieren in natuurlijken toestand verkeeren, verandert gedurende de waterzucht wel de hoeveelheid der urine, welke de pisstof en het piszuur onveranderd bevat; men zal echter, zoo ik meen, geene pisstof in het waterzuchtige vocht vinden. De scheikundige analysis heeft in ons geval eene groote hoeveelheid pisstof in het afgetapte water gevonden, en daardoor is de onderkenning zeer toegenomen 1).

---

1) Zie de aanmerking pag. 497. — F. SIMON heeft ook bij

Maar ook de anamnesis gaf ons een steunpunt: de lijder had vroeger over pijn in de linker nierstreek geklaagd, welke zich langs den loop van den urether verspreidde; daarmede paarde zich aandrang tot urinelozing en zwelling van den linker bal. Dit alles scheen geenen twijfel overig te laten, dat er eene nieraandoening aanwezig was, die de waterzucht te weeg bragt. Dat er een etterings-proces in de nieren plaats had, ook dat was duidelijk; reeds het etterachtige bezinksel in de urine, doch ook het te voorschijn treden der uitterende koorts, welke intusschen door het waterzuchtig proces op den achtergrond was getreden, gaven zulks te kennen. Wij vergenoegden ons evenwel niet met deze bepaling, maar poogden de ettering te rangschikken, of het eene eenvoudige ettering ten gevolge eener ontsteking was, of dat dezelve door kwaapsappigheid was te weeg gebragt; en bij nader onderzoek bleek het, dat wij met eene klierachtige afzetting in de linker nier te doen hadden, welke zich reeds in eenen toestand van verweeking bevond.

De *lijkopening* toonde het volgende aan: daar eerst eenige dagen te voren de punctie van den buik was verrigt, zoo was de hoeveelheid van het opgehoopte water in de buikholte niet van aanbelang, doch dreven er vlokken plastische lympha in, hetgeen zeker een voortbrengsel is der laatste dagen, daar ook het buiksvlies zich rood vertoonde, waarschijnlijk als een gevolg der

---

eenen man, die aan de BRIGHT'SCHE nierontaarding was gestorven, in het vocht, dat zich in de borstholte bevond, pisstof gevonden.

laatst verrigte paracentesis. De darmkronkelingen zijn deels onderling, deels met den buikswand door vezeldraden vergroeid, het colon transversum met de lever en maag vereenigd. De darmwanden waren geinfiltreerd, en daardoor zeer dik en vast. Daarenboven was er eene verandering aan het colon transversum, welke oorzaak was van eene dwaling van onze zijde, welke wij gedurende het leven van den lijder hebben begaan. Wij bezigden namelijk dadelijk de eerste punctie, om de buiksorganen naauwkeuriger te onderzoeken, en meenden digt onder de ribben ter linker zijde der gezwollen milt, daar naast, dieper en meer naar achteren een ander gezwel te voelen, dat verschuifbaar en tevens hoekig was, waarom wij genegen waren, deels door deszelfs vorm, deels door deszelfs ligging, hetzelve voor een gedeelte der linker nier te houden, en in dit opzigt hebben wij gedwaald. Want de lijkopening toonde aan, dat de linker nier volkomen vast naar achteren met de lendespieren vergroeid en onbewegelijk was, en dat, hetgeen wij voor de nier hielden, een stuk was van het afdalende colon met drekstoffen gevuld. De dwaling werd daardoor veroorzaakt, dat er zich vlak aan het eerste derde gedeelte van het colon descendens door een schijnvlies eene vernaauwing bevond, waardoor het bovenste gedeelte van hetzelve naar de maag toe aanmerkelijk verwijd en met drekstoffen gevuld werd aangetroffen 1). Deze dwaling bewijst weder

---

1) Eene opmerking van SCHOENLEIN moge hier hare plaats vinden, aangaande de terughouding van drekstoffen, waardoor de arts gemakkelijk tot dwaling vervalt.

Een uitmuntend klinische arts dien ik kende, verhaalde mij dat

de juistheid van den HAEN'schen stelregel, namelijk: hoe moeijelijk het is, het orgaan te bepalen, dat men door de buiksbekleedselen heen gezwollen voelt, en hoe voorzigtig men in de verklaring van zulk eene zwelling moet

---

zich bij eenen man een scirrhus in den buik had gevormd; men voelt ter zijde van den navel een hard gezwel van de grootte eener vuist; tevens is er, hetgeen te verwonderen is, behalve walging en braking van drekstoffen nog buikloop aanwezig. Ik vermoedde, dat er zich op eene vernaauwde plaats van het darmkanaal drekstoffen hadden opgehoopt, en werkelijk verdween ook na inspuitingen van warm water en het inwendig gebruik van ol. ricini de vermeende scirrhus. De lijder is later aan eene andere ziekte gestorven, en bij de lijkopening vertoonde zich aan het afdalende colon eene vernaauwing, doch eene eenvoudige, en boven dezelve eene zakvormige verwijding van den darm en ophooping van drekstoffen. Ik zag een tweede geval, waar men in den buik een hard gezwel van de grootte eens kinderhoofds waarnam, hetwelk verdween, toen de harde massa als een kanonskogel werd ontlast. — Dergelijke gevallen zijn reeds door oude artsen waargenomen. Men heeft meermalen gezien, dat de drekstoffen zich boven het klapvlies van het coecum bij ponden ophoopen, en toch nog dagelijks ontlastingen kunnen plaats vinden, ja somtijds zelfs buikloop, door dat er zich door de reeds maanden lang in het darmkanaal opgehoopte drekstoffen een kanaal of terzijde eene sleuf vormt, waardoor de dunne drekstoffen doorgaan, terwijl de meer vaste terugblijft, en de oude nog vermeerdert, zoodat de lijder, die schijnbaar buikloop heeft, eigenlijk aan verstopping lijdt.

Iets dergelijks hebt gijl. ook bij dat meisje gezien, dat aan eene perienteritis der dunne darmen benevens aan ontsteking van het slijmvlies des colons leed. Nadat de eerste gelukkig was bestreden, vonden wij in de darmontlastingen twee geheel verschillende stoffen; harde, knolachtige drekstoffen en dun darmslijm, terwijl tevens de dunne darmen tympanitisch waren opgezet. Indien wij ons

zijn, daar eene dwaling zeer ligtelijk door de plaatsverandering der organen en door de verschillende gedaante, welke zij in ziekten aannemen, wordt veroorzaakt. Wij hebben intusschen dit onderzoek door middel der hand slechts als hulpmiddel voor de onderkenning gebezigd; zoo wij daarop onze diagnosis gebouwd hadden, zoo zouden wij gedwaald hebben. — De linker nier was innig vergroeid met de achter haar gelegene spieren, zelfs van boven met het middenrif, haar omvang drievoudig vergroot. De doorsnede vertoonde slechts nog een overblijfsel der bastzelfstandigheid, terwijl de mergzelfstandigheid geheel vernield was door afzetting van

op het zeggen van de lijderes hadden verlaten, zoo leed zij aan buikloop, terwijl toch eigenlijk verstopping aanwezig was.

Deze schijnbare tegenstrijdigheid komt zeer veelvuldig voor; bij den persloop was zulks reeds den ouden bekend. Terwijl zulke groote hoeveelheden van het eigendommelijk slijm van het ziekelijke slijmvlies des colons worden ontlast, is er aan de andere zijde eene ophooping van drekstoffen, ten gevolge waarvan de dunne darmen aanmerkelijk opzetten en nog kunnen ontstoken worden, welke ontsteking echter geene voortzetting is van de ontsteking van het colon, maar slechts een gevolg der ophooping van drekstoffen. — Ik herinner ul. verder aan het verschijnsel bij de proctitis, waar ik het niet eenmaal, maar wel twaalfmaal heb gezien dat artsen, daar er buikloop aanwezig was, stoppende middelen gaven, terwijl uit het onderzoek bleek, dat de endeldarm ontstoken en deszelfs slijmvlies verdikt was, terwijl hooger opwaarts de dikke, vaste, teruggehoudene drekstoffen in groote hoeveelheid zich voordeden.

Hieruit moogt gijl. slechts zien, waarop ik ul. reeds zoo veelvuldig heb opmerkzaam gemaakt, hoe noodzakelijk het steeds is, de ontlastingen naauwkeurig te beschouwen, en zich nooit op het zeggen van den lijder te verlaten.

tuberkelstof, maar die reeds verweekt was, waardoor de nier als in een traliewerk scheen veranderd te zijn. Aan de wanden der cystides vond men nog de overblijfsels der half vloeibare tuberkels als korrelachtige, op kaas gelijkende zelfstandigheid, terwijl het nierbekken met vloeibaren etter was gevuld, welke bij het openen van hetzelve er uit vloeide; de linker pisleider, alsmede alle uitvoerbuizen waren met deze stof opgevuld.

Dit zijn juist zulke holten, als men in teringachtige longen vindt. De regter nier was in natuurlijken toestand; eveneens de blaas en voorstanderklier. — De milt dubbel vergroot, haar omhulsel eveneens schier kraakbeenig en hare zelfstandigheid in eene sarcomateuse, vleeschgelijke massa veranderd. De lever gezond; hart en longen meer naar het bovenste gedeelte der borstkas gedrongen, overigens gezond; slechts in de bovenkwab der linker long bevonden zich gierstkorrel-tuberkels.

De onderhavige ziekte der nieren behoort tot de zeldzaamheden; ik herinner mij niet dezelve een half dozijn malen te hebben gezien, althans in haren doodelijken uitgang. Ofschoon ik geloof dat in den aanvang genezing mogelijk is, zoo is zij toch, tot op die hoogte als in dit geval gekomen, ongeneeslijk. Het zal daarom voor den practischen arts te noodzakelijker zijn, de ziekte in haar ontstaan te onderkennen. De verschijnselen hebben in den beginne eene groote overeenkomst met die van beginnende tuberculosis in de longen. Het zijn jonge personen, die door deze ziekte worden aangetast, kinderen van 7 — 8 tot de jongelingsjaren, personen, die of slechts eenen klierachtigen ligchaamsbouw hebben, of bij wie de klierziekte zich reeds vroeger

in uitwendige deelen heeft vertoond; zulke personen krijgen dan gewoonlijk na verkouding en natworden eene aandoening der piswerktuigen, in den beginne onduidelijk: gevoel van drukking in eene of beide nierstreken, pijn in de lendenen, zeldzaam steken; bij meer naauwkeurig onderzoek vindt men, dat de pijn niet in het midden, maar ter zijde van de wervelkolom zit; er is veelvuldig aandrang tot pislozing vooral bij oponthoud in eene vochtige lucht van lagen warmtegraad. Ik heb gezien, dat deze aandrang meestal des nachts aanvangt (even als het hoesten bij longknobbels); kinderen lozen de urine in het bed; men zij daarom, wanneer klierachtige kinderen deze teekenen vertoonen, op zijne hoede. De urine is in den aanvang bleek, helder of reeds door slijm troebel, juist zooals zij, die aan longknobbels lijden, in den aanvang slechts luchtpijpsslijm opgeven. Slechts wanneer er hevige pijn ontstaat, bevindt er zich ook bloed in de urine, zelfs geregeld wederkeerende haematurie (even als de bloedspuwing bij beginnende longtering). Omstreeks de manbaarheid, somwijlen reeds vroeger, gaan daarmede nog verschijnselen in de teeldeelen vergezeld: erectie, krampachtige optrekking der ballen, even als bij personen, die aan den steen lijden. Dat zijn de verschijnselen der eerst beginnende niertuberculosis, welke nog voor genezing vatbaar is. Deze moet hierin bestaan: plaatselijk bloed te ontlasten, hydriod. potassae, iodur. hydrarg. in de nierstreek in te wrijven, zoutbaden te laten nemen, inwendig iodium toe te dienen, of in den vorm van minerale wateren (Wildegg's Adelheidsbronnen). Daarmede moet de voeding en drank overeenkomen, deze laatste zij steeds

met slijm vermengd, ezelinnenmelk, geitenmelk enz. Is de ziekte echter eenmaal op die hoogte gekomen, waarop wij ze hier aantreffen, zoo kan men slechts palliatief handelen. Of hier de hooggeroemde levertraan nog hulp aanbrengt, weet ik niet, geloof ik ook niet, evenmin als bij longteringlijders, ofschoon het wel in het begin der ziekte een krachtig hulpmiddel in de behandeling kan zijn.

39e ZIEKTEGEVAL.

Longtuberkels. — Diabetes mellitus. — Verwantschap van beide ziektetoestanden. — Opium tot vermindering der vermeerderde pisafscheiding. — Eigendommelijke werking van het opium. — Verschijnselen van persloop. — Oorzaken der pissuiker-vorming. — Verschil der urine op verschillende tijden van den dag. — Beterschap.

---

5 Januarij 1844. Carl wagner, rasmakersknecht, 21 jaren oud. Dat, wat wij deels door vragen, deels door het objective onderzoek van den lijder zijn te weten gekomen, komt hier op neer.

De lijder zegt 21 jaren oud te zijn, doch is zijne ligchamelijke ontwikkeling verre bij zijne jaren ten achter gebleven; zijn ligchaam toont eene zeer gebrekkige voeding aan, en gelijkt op dat van eenen knaap van 18 jaren; de teeldeelen zijn nog onbehaard, de ballen klein.

Zijn geheele ligchaamsbouw (zoo als de blonde, roode haren, de opgetrokken bovenlip, de dikke neus en witte huidkleur aantoonen) is klierachtig; doch hebben zich de scrophulae bij hem niet als klierscrophulae te kennen gegeven, maar als klierachtig uitslag, bepaaldelijk als een vochtig hoofdzeer, dat ieder voorjaar terugkeerde, totdat het in later jaren, zonder er terugdrijvende middelen zijn aangewend, van zelve verdween. Vóór een jaar werd hij door eene anderdaagsche koorts aangetast, die echter in weerwil dat zij eenige weken duurde, geene verdere stoornis in de buiksorganen heeft achtergelaten, zelfs is er van de milt bij diepere drukking niets te voelen. Sedert 2 maanden begon hij wederom te lijden. Des avonds kreeg hij rillingen, welke tot het naar bed gaan duurden, waarop hitte volgde. Daarbij paarde zich sedert 14 dagen nog een ligte hoest, wiens tijd van ontstaan zeer kenmerkende is, namelijk des morgens bij het ontwaken, en waarmede een dun, draadvormig slijm wordt ontlast. Bij het onderzoek der borst blijkt het, dat er op den bouw der borstkas niet zeer te roemen valt, dezelve is plat, naar boven kegelvormig vernaauwd; de ademhaling is meer kort, doch niet versneld. Bij de percussie geeft het bovenste gedeelte van den thorax een' meer helderen, schier tympanitischen klank, terwijl het onderste gedeelte natuurlijk is. Aan dit gedeelte hoort men volkomen natuurlijk ademhalingsgeluid, terwijl men aan het andere bronchophonie waarneemt. Des morgens is de lijder koortsvrij, des avonds daarentegen vertoont zich eene vrij aanmerkelijke menigvuldigheid van den pols (108 slagen in de minuut), gelijktijdig eene drooge heete huid, en tegen

den morgen volgt daarop eene ligte huiduitwaseming, alzoo geene febricula, maar eene febris vespertina. De urine onderscheidt zich, hetgeen opmerkelijk is, in haar uiterlijk voorkomen, niet van natuurlijke.

Na de opgesomde daadzaken zal er wel naauwelijks twijfel zijn, dat er zich in de bovenkwabben van beide longen tuberkels hebben gevormd, die echter nog in raauwen toestand zijn. Ik kan daarom ook niet toegeven, dat de vergezellende koorts eene uitterende kan genoemd worden, gelijk de heer practicus beweert, maar geloof, dat dezelve als prikkelkoorts te beschouwen is.

Voorschrift: infus. digitalis met acet. potassae liq., strenge diëet.

6 Januarij. Wij hebben de urine van den lijder nog naauwkeuriger doen onderzoeken, ofschoon de hoeveelheid, doorschijnendheid en kleur derzelve volstrekt niets tegennatuurlijks aantoonden; maar juist het gebrek aan zigtbare ziekelijke verschijnselen in de urine bij de aanwezigheid der febris vespertina heeft ons tot dit onderzoek bewogen. Daaruit is dan gebleken, dat het bloote bekijken der urine ter beoordeeling derzelve niet voldoende is; want het schijnt eene urine als van eenen gezonde te zijn. Maar reeds het soortelijk gewigt derzelve (1048, terwijl die der natuurlijke urine 1020 is) deed tot eene veranderde scheikundige zamenstelling besluiten. De urine van onzen lijder bevat eene zeer aanmerkelijke hoeveelheid suiker, terwijl pisstof en piszuur zich slechts in zeer geringe hoeveelheid in dezelve bevinden. Voorloopig hebben wij slechts een kwalitatief onderzoek laten verrigten. Daardoor hebben wij reeds een nieuw punt gevon-

vonden, waardoor welligt de tegennatuurlijke verhouding der voeding van den lijder zou zijn te verklaren; wij moesten voorzeker nog weten, hoelang reeds deze verandering in de urine duurt.

Nu is het de vraag, welke betrekking er bestaat tusschen de afwijking in de urine en het geheele ziekteproces, dat wij hier hebben aangetroffen, en volgens den lijder eerst sedert 2 maanden zou bestaan? Dat er een verband tusschen pisvloed en knobbelziekte bestaat, is reeds lang bekend; ja ik heb zelfs langen tijd het gevoelen gehad, en wel op grond van eenige lijkopeningen, dat de pisvloed op eene tuberculosis der nieren berustte; later heb ik echter dit gelijktijdig bestaan van pisvloed en tuberculosis der nieren niet standvastig gevonden, maar wel, dat er zich na diabetes, zelfs na den insipidus, later tuberculosis der longen vormde. Er bestaat dus eene verwantschap tusschen deze beide ziektetoestanden; maar, uithoofde van deze verwantschap, beide ziekten als eene en dezelfde te beschouwen, dit wil ik niet beweren. De waarnemingen der verwantschap van ziekten zijn eerst uit latere nasporingen gebleken, doch daarbij is men somtijds te ver gegaan. Zoo heeft men beweerd, dat tuberculosis en het typheuse ziekteproces elkander uitsluiten. Dit is onjuist; ik heb ul. daaromtrent reeds meermalen mijne meening gezegd, en geloof zelfs, dat verdere nasporingen zullen aantoonen, dat de zoogenaamde snelverloopende tuberkels en de typhus een en hetzelfde ziekteproces is. — Kortom, bij onzen lijder hebben wij suikervorming in de urine en tuberculosis in de bovenste longkwabben gevonden, twee ziektetoestanden, die echter niet toevallig bij denzelfden persoon

voorhanden zijn, maar naar ons gevoelen in een naauw verband tot elkander staan.

Zoo gewigtig deze ontdekking voor de diagnosis van het ziektegeval is, zoo weinig heugelijk is dezelve voor de voorzegging en voor de behandeling van hetzelve. Want, wanneer reeds de bestrijding der longtuberculosis ons welligt veel moeite zal kosten, zoo moet de moeijelijkheid der behandeling nog veel daardoor toenemen, dat dezelve hier nog gelijktijdig met eenen ziektevorm voorkomt, die nog tot op den huidigen dag een struikelblok voor den arts is. — Wij zullen het gisteren voorgeschreven geneesmiddel weder doen ter zijde stellen, en willen den lijder de levertraan geven, en wel eerst eene proef met kleine giften van dezelve nemen (des voormiddags 2 kinderlepels vol), om te zien, of daardoor de terugwerking van het vaatstelsel des avonds toeneemt, hetgeen mij niet waarschijnlijk toeschijnt. Ook uitwendig worden er over de gansche borst inwrijvingen van traan gedaan; des avonds gebruike de lijder eene eenvoudige emulsie.

13 Januarij. De Heer Dr HEINTZ heeft een meer naauwkeurig kwantitatief onderzoek der urine van onzen lijder verrigt, welks uitkomst het volgende is:

1000 deelen urine bevatteden:
866,9 water,
133,1 vaste bestanddeelen,

1,16 pisstof (alzoo aanmerkelijk verminderd),
0,085 piszuur,
71,98 pissuiker (alzoo meer dan de helft der vaste bestanddeelen),
2,25 vuurbestendige zouten,
57,625 extractiefstof en ammonia-verbindingen.

Volgens deze analysis behoort deze urine, hetgeen reeds haar groot soortelijk gewigt (1048) deed vermoeden, tot de meest suiker bevattende.

Wij hebben den lijder traan voorgeschreven, in het begin in kleine gift, om te zien, of daarin eene toeneming van den vaatorgasmus zoude ontstaan. Zoo als ik heb vermoed, is het ook uit de waarneming gebleken. De traan heeft geene vermeerdering der vaatprikkeling veroorzaakt. De avondkoorts is zelfs tot op eene niet beteekenende hoogte verminderd, ook de hoest is minder lastig. De lijder gebruike daarom de traan door, en neme nog van het iodur. ferri 's morgens en 's avonds gr. β.

Maar de hoeveelheid urine, welke de lijder in 24 uren loost, heeft in den laatsten tijd aanmerkelijk toegenomen, en staat thans in geene de minste verhouding tot het vocht, dat hij gebruikt; zij bedraagt 9 quart. Deze toestand der nierprikkeling, welken de digitalis, die wij in het begin gaven, omdat wij de ziekte voor zuiver tuberculeus hielden, schijnt te hebben veroorzaakt, vereischt, dat wij daar tegen handelen, niet slechts door de digitalis achterwege te laten, hetgeen reeds sedert langen tijd is geschied, maar door toediening van opium (een middel, dat wel een' uitmuntenden invloed heeft op de kwantitative, maar niet op de kwalitative hoedanigheid der urine), zoowel inwendig in den vorm der tinctura thebaica (des morgens en des avonds 10 druppels), als uitwendig in den vorm eener inwrijving (van ʒj opium met 1 once vet) in de nierstreek. Eindelijk moet thans het voedsel van den lijder meer dierlijk zijn en rijkelijker, ten einde zijnen vermeerderden eetlust te stillen 1).

---

1) Ten gevolge van dit voorschrift, kreeg de lijder dagelijks

22 Januarij. De Heer Dr. HEINTZ heeft de urine van den lijder wederom aan een naauwkeurig onderzoek onderworpen; de uitkomst is zoo als volgt:

1000	deelen urine, bevattenden,
907,93	water,
92,07	vaste bestanddeelen,
1,01	pisstof,
0,043	piszuur,
70,64	pissuiker,
3,07	vuurbestendige zouten,
17,302	extractiefstoffen en ammonia-verbindingen.

Diensvolgens is het suikergehalte der urine vrij gelijk aan dat der vroegere (7 p. c.) Daar deze analyse de urine betrof, welke de lijder den 15en loosde en ongeveer 9 quart in het etmaal bedroeg, zoo zou hij (het quart op 3 medic. ponden berekend) dagelijks schier 2 pond suiker in 24 uren geloosd hebben.

Wij hadden, ten einde de bovenmatige pisafscheiding te verminderen, den lijder opium gegeven, deels inwendig, deels uitwendig in den vorm van inwrijving in de nierstreek; de door deze inwrijving opgeslorpte hoeveelheid van het middel niet mede gerekend, neemt hij dagelijks ongeveer 2 grein. De werking, die wij beoogden, gaat naar wensch; want de lijder loost sedert eenige dagen naauwelijks de helft der vroeger geloosde hoeveelheid urine; gelijktijdig is ook daarmede de dorst

---

½ ℔ gebraden kalfsvleesch, 1½ ℔ gekookt rundvleesch, 1½ quart bouillon, 2 eijeren, 1 ℔ brood uit plantenlijm (dat echter bij meer naauwkeurig onderzoek zeer veel stijfsel bleek te bevatten) en een opgietsel van 1 lood koffij.

van den lijder weder verminderd, doch niet zijn honger. Aan de andere zijde toont zich echter in dit geval weder standvastig, waarop ik Ul. reeds bij dergelijke gevallen heb opmerkzaam gemaakt, dat het opium noch toevallen van bedwelming, noch stoelverstopping te weeg brengt; de lijder heeft zelfs dagelijks 2—3 brijachtige stoelgangen. Deze werking van het opium heb ik niet zelden bij lijders aan pisvloed waargenomen, een verschijnsel, dat in regtstreeksche tegenspraak is met hetgeen de pharmacodynamie leert. Gijl. zaagt hier vroeger een' lijder aan pisvloed, die dagelijks schier 1 dr. tinct. thebaica, en langen tijd achter een gebruikte, en toch ontstond er bij hem geene stoelverstopping, veeleer neiging tot buikloop, evenmin vertoonde er zich bij hem een spoor van bedwelming. Gijl. ziet hieruit, hoe onjuist het is, uit de algemeene werking der geneesmiddelen eene doorgaande gevolgtrekking op hunne werking in ziekten te maken.

Ik spreek hier geenszins van de wijziging der terugwerking op geneesmiddelen, in zoo verre deze individueel is; want het bepalen daarvan ligt geheel buiten het bereik van het wetenschappelijk onderzoek. Maar dat ligt binnen deszelfs grenzen, in hoeverre de geneesmiddelen in zekere ziekteprocessen anders werken dan in andere. Het onderhavige geval is niet individueel, maar, zoo als ik Ul. reeds zeide, ik heb in vele andere gevallen van pisvloed dezelfde werking van het opium waargenomen.

25 Januarij. Onze opium-eter heeft sedert gisteren 5 meer vloeibare darmontlastingen gehad, hetgeen blijkbaar eene werking van het opium is. Wij zullen daar-

om het inwendig gebruik van hetzelve ter zijde stellen, te meer daar de pisafscheiding nog meer is verminderd. Het suikergehalte is, zooals het onderzoek door middel van een polarisatie-toestel heeft aangetoond, tamelijk hetzelfde ($7\frac{1}{2}$ p. c.). — In de overige ziekteverschijnselen is geene verandering ontstaan. — Tot nu toe heeft de lijder daarbij nog levertraan en iodur. ferri gebruikt, wij willen de gift van het laatste van gr. β tot op gr. j verhoogen.

5 Februarij, De hoeveelheid urine neemt nog steeds meer af; in 24 uren worden thans slechts $2\frac{1}{2}$ quart ontlast; daarbij blijft dezelve helder, en wordt niet meer zoo spoedig troebel als vroeger, eene troebeling, die door de gisting wordt veroorzaakt. Hieruit zou men wel kunnen besluiten, dat het gehalte gistende stoffen in de urine is verminderd; doch zal een naauwkeurig onderzoek daaromtrent moeten beslissen. — Wat de longtuberculosis betreft, zoo hebben wij tot derzelver beoordeeling wel niet zulk eene bepaalde maat, als voor het suikergehalte der urine, doch zijn de verschijnselen derzelve blijkbaar veel onbeduidender geworden. Er is echter bij den lijder een nieuw verschijnsel ontstaan: hevige buikloop met persing en roodheid aan de opening van den anus. Wat dezen aangaat, zoo zouden er 2 mogelijkheden voor deszelfs verklaring voorhanden zijn. In de eerste plaats zoude het een gevolg van het geneesmiddel, het opium, kunnen zijn; want Gijl. weet, dat op deszelfs gebruik buikloop volgde.

Diensvolgens zou dit verschijnsel eene nawerking zijn; dit komt mij niet waarschijnlijk voor, daar het middel reeds sedert 10 dagen is achter wege gelaten. Ten

tweede weten wij, dat bij personen, die aan longtuberkels lijden, zich veelvuldig eene aandoening van den endeldarm vormt, en wel tot geluk van zulke lijders: er ontstaat ontsteking van het den endeldarm omgevend celweefsel, dit gaat in verettering over en er blijft eene fistula ani bestaan. Zoo lang deze voorhanden is staat de borstaandoening stil; maar nu doet een heelmeester, die veel van opereren houdt, de kunstbewerking, en geneest de fistel; men verheugt zich, bedankt; maar 3 à 4 weken daarna komt de borstaandoening op nieuw te voorschijn, de longtering ontwikkelt zich met groote snelheid, en de lijder bezwijkt. Dit is eene waarneming aan het ziekbed, waarvoor moeijelijk eene physiologische verklaring is te vinden. Wilden wij ze echter daarom ontkennen, zoo waren wij gewetenlooze lieden, of althans zeer slechte artsen. — Kortom wij moeten op dit nieuwe verschijnsel opmerkzaam blijven. De endeldarm doet zich bij onderzoek rood voor, pijnlijk en eenigzins gezwollen. Ook het colon descendens is bij drukking op den buik een weinig gevoelig. De darmontlastingen zijn met bloed vermengd. Bij deze aandoening van den endeldarm paart zich ook eene geringe vaatprikkeling.

Voorschrift: strenge diëet; tot inwendig gebruik eene gomoplossing met aq. laurocerasi; stovingen van een opgietsel der herb. belladonna op den buik en aan den anus, en in denzelven inwrijving van belladonna-zalf.

7 Februarij. Het oude lijden, de pisvloed, verbetert veel; gisteren heeft de lijder nog slechts $1\frac{3}{4}$ quart urine geloosd, welke, door middel van den polarisatietoestel onderzocht, $7\frac{1}{2}$ p. c. suiker bevatte: diensvol-

gens zou hij in 24 uren nog slechts ongeveer 5 oncen suiker ontlasten, terwijl zulks vroeger schier 2 pond bedroeg. — De nieuw ontstane aandoening van den endeldarm is weder een weinig verminderd; de ontlastingen zijn minder talrijk; zij zijn echter nog steeds met een weinig bloed gekleurd, de persing is eenigzins minde, de koorts van weinig aanbelang.

12 Februarij. Voor en al eer de verschijnselen van persloop 1) geheel zijn verdwenen, zullen wij niet we-

---

1) Even als bij dezen lijder, zoo vertoonde zich ook door geheel de ziekenzaal de persloop, men zou kunnen zeggen, endemisch verspreid, de verschillendste ziekten vergezellende (mazelen, morbus Brightii, status gastricus, typhus) en wel op gelijke wijze, terwijl slechts het onderste gedeelte der dikke darmen, het colon descendens en vooral de endeldarm waren aangetast; ja zelfs bij eenen lijder, die reeds maanden te voren aan eenen verouderden catarrhalen toestand van het slijmvlies van het bovenste gedeelte des darmkanaals leed, strekte zich het dysenterisch proces niet verder uit, dan tot het opgenoemde darmgedeelte. Slechts bij een' enkelen lijder (een van mazelen herstellende) overschreed hetzelve deze grens, en taste ook het colon transversum aan. — De behandeling bepaalde zich slechts tot strenge diëet, slijmigen drank, narcotische stovingen op den buik, en inwrijving van belladonna-zalf in den endeldarm; eenige gevallen vereischten nog plaatselijke bloedsontlastingen, deels ter plaatse van het colon descendens, deels rondom het rectum. — Slechts een lijder, die door den voorafgeganen typhus uiterst verzwakt was, bezweek aan dit toeval.

Toen SCHOENLEIN over de oorzaak van de verspreiding der persloop in deze ziekenafdeeling sprak, en het vermoeden te kennen gaf, dat er waarschijnlijk eene besmetting door de ondersteek had plaats gegrepen, verhaalde hij het volgende:

Ik heb in het Juliushospitaal te Würzburg eenmaal iets derge-

der tot de vroegere behandeling tegen den pisvloed kunnen overgaan. Deszelfs toestand is, hetgeen opmerkelijk is, hoogst gunstig, ofschoon de door de bijkomende aandoening noodzakelijke voeding en geneesmiddelen, juist niet voegzaam voor de pissuikervorming is te noemen. Even als de hoeveelheid der urine, zoo wisselt ook de hoeveelheid suiker af: den 7en loosde de lijder 3 quart urine, die tien p. c. suiker bevatte, den 8en 3 quart met 6 p. c. suikergehalte, den 9en weder 1¼ en 8 p. c. suiker. — De ontlastingen werden thans reeds meer faeculent; het slijmvlies van den endeldarm is slechts nog weinig rood en gevoelig, en scheidt een weinig slijm af.

13 Februarij. Gisteren heeft de lijder slechts 1 quart, urine geloosd, die 7½ p. c. suiker bevatte. — De vermindering der diabetische verschijnselen is des te opmerkelijker, daar wij ons sints het ontstaan der persloop niet meer aan het streng dierlijke voedsel konden houden, zoodat wij slechts de hoop hadden, om, wanneer wij de dysenterie eerst geheel achter den rug hadden, daarna den pisvloed te genezen.

Ik ben er verre af, Ul. de behandelingswijze. die

---

lijks gezien: in de proveniers-afdeeling werden wel 20 personen in 24 uren lijdende aan eene hevige dysenterie, terwijl er zich in de andere afdeelingen van het hospitaal niet een enkel dergelijk geval vertoonde. Bij naauwkeuriger onderzoek bleek het echter, dat de persloop een gevolg was van kopervergiftiging, daar men gesmolten boter uit een koperen vat had genomen, welks vertinsel was los geraakt, ook toonde het onderzoek de aanwezigheid van koper in de stoelgangen aan.

zich in dit geval gunstig heeft betoond, als eene in alle gevallen zeker werkende aan te bevelen. Wanneer niet reeds waarschuwende voorbeelden zich aan ons opdeden, zoo zou er nog iets anders zijn dat mij daarvan weerhield. Ik geloof namelijk, dat de suikervorming in de urine zich even zoo gedraagt als de eiwitvorming, dat de scheikundige verandering der urine een gevolg kan zijn van zeer verschillende toestanden, zoo als thans reeds van de albuminurie is aangetoond. Wij hebben eiwit in de urine bij zeer verschillende ziektetoestanden aangetroffen: bij heeten rheumatismus, bij tusschenpoozende koorts, in eenige gevallen van typhus, bij scharlakenkoorts, kortom in zeer verschillende ziekteprocessen kan zich, voorzeker onder nog nader te bepalene voorwaarden, eiwit in de urine vormen. Even zoo, geloof ik, heeft het met de suikervorming plaats, en zonder, zooals tot nu toe is geschied, specifica te zoeken, houd ik het er voor, dat de therapeutische nasporing eene geheel andere rigting moet nemen, na de opsporing en bestrijding van de oorzaken der suikervorming. In dit geval hebben wij gezien, dat de scrophulosis de oorzaak was, en daarom de levertraan, het iodur. ferri en eenen voegzamen leefregel voorgeschreven. Maar de pisvloed komt ook bij lieden voor, waar geen spoor van klierziekte aanwezig was, en hier zouden die middelen, welke zich in dit geval nuttig betoond hebben, ontoereikend zijn. Het nut voor den pisvloed zal dus niet in de specifica, het cuprum ammoniacale, de creosot, de coffeïne, en hoe de middelen mogen heeten, die men daar tegen heeft aanbevolen, te zoeken zijn, maar in de opsporing van deszelfs oorzaak. Naar mijne meening is de suikervor-

ming slechts als een vergezellend verschijnsel van verschillende ziekteprocessen te beschouwen, even als de eiwitvorming. In deze rigting moeten verdere nasporingen gedaan worden.

14 Februarij. Gisteren heeft de lijder slechts 1 quart urine geloosd, waarin $5\frac{1}{2}$ p. c. suiker bevat waren; heden is de hoeveelheid urine zelfs beneden het normale.

De stoelontlastingen zijn, wat het aantal en de hoedanigheid aangaat, natuurlijk (gisteren twee, heden een), maar in zeer groote hoeveelheid. Wij zullen op dit punt opmerkzaam moeten zijn, of hier ook welligt de vorming van aanmerkelijke hoeveelheden drekstoffen zou plaats hebben, waarop men eerst onlangs is opmerkzaam geworden, en die in geene de minste verhouding staan tot de genuttigde spijzen, een toestand, dien ik tegenwoordig meermalen gelegenheid heb gehad te zien, en waarvan ik Ul. reeds zeide, dat dezelve eenige gelijkheid met den pisvloed had. Wij moeten daarop te meer letten, wanneer in weerwil der vermindering van de hoeveelheid urine en in weerwil dat er geene suiker meer in dezelve voorkomt, bij betere voeding geene toeneming in massa des ligchaams plaats grijpt.

Wij kunnen thans weder tot de vroegere behandeling, welke wij hier doelmatig vonden, en welke tegen den klierachtigen aard van het gebrek gerigt was, overgaan.

De lijder loosde:

den	14en	$\frac{3}{4}$	quart	urine	met	8	p.	c.	suikergehalte.
»	15en	$\frac{3}{4}$	»	»	»	4	»	»	»
»	19en	$1\frac{3}{4}$	»	»	»	$5\frac{1}{2}$	»	»	»
»	20en	1	»	»	»	4	»	»	»
»	21en	$1\frac{1}{2}$	»	»	»	4	»	»	»

23 Februarij. De menigvuldigheid der urinelozing is thans bij den lijder zeer gering (slechts 4—5 malen in 24 uren); dit is een zeer gewenscht teeken; want de veelvuldige pislozing gedurende den nacht bij pisvloed, verhoudt zich even als de nachtelijke buikloop in de darmtering. Onze lijder slaapt den ganschen nacht door, en wordt thans ter naauwernood eenmaal door de behoefte tot pislozing gewekt. Even als deze behoefte is ook de hoeveelheid der urine veel verminderd, en betrekkelijk ook de absolute hoeveelheid der suiker.

Ik heb Ul. reeds herhaaldelijk daarop opmerkzaam gemaakt, dat in zekere ziekten de op verschillende tijden van den dag geloosde urine verschillend is, hetwelk niet zoo zeer van den stand der zon, als wel van de spijsvertering afhankelijk is. Zoo heb ik bij miltlijders na het eten vingerdik hooge bezinksels van piszure zouten met eene eigendommelijke purperblaauwe kleur gezien, terwijl zich daarvan gedurende den overigen tijd van den dag geen spoor vertoonde, daarbij vermageren echter zulke lijders bij goeden eetlust. Een dergelijk onderscheid van de gesteldheid der urine heb ik bij de albuminurie, bij de verettering der nieren en ook bij diabetes aangetroffen 1). Onze lijder geeft Ul. daarvan een bewijs. In zijne urine bedroeg de hoeveelheid suiker

1) Verg. pag. 91.

				Na de spijsvertering, des avonds en 'snachts, des morgens,
Van den 20 op den 21	$7\frac{1}{4}$ p. c.	$6\frac{1}{2}$ p. c.	6 p. c.
» 21 » 22	$6\frac{1}{2}$ » »	6 » »	$5\frac{1}{2}$ » »
» 22 » 23	5 » »	4 » »	3 » »

De lijder, geen ongemak meer voelende wilde niet langer in het ziekengesticht vertoeven, en werd dus den 1en Maart ontslagen.

40e. ZIEKTEGEVAL.

Roodvonk. — Hevige keelontsteking. — Eiwit in de urine. — Inwendig uitslag. — Scharlakengierstkorreluitslag. — Dies fatales. — Invloed van den stondenvloed op de heete uitslagziekten. — Uit- en inwendige ontvelling. Voortgezet onderzoek der urine. — Genezing.

12 Julij 1841. Gustav franke, kleermakersleerling, 21 jaren oud. Hier ziet gijl. een uitstekend geval van roodvonk! De lijder werd den 9en Julij door eenen hevigen aanval van koude aangetast, waarop hitte, zwaarte des hoofds en moeijelijkheid in het slikken volgden. Men gaf hem een braakmiddel: hij kan van geluk spreken, dat het middel de zaak niet heeft veranderd. Eerst gisteren, dus na 48 uren, vertoonde zich de uitbotting; dit is eenigzins traag, meestal pleegt dezelve reeds na 24 uren te voorschijn te komen. Gisteren werd de

lijder herwaarts gebragt; men vond den uitslag in vollen bloei, over het geheele ligchaam verspreid, en wel in-eenvloeijend. Deze in-een-vloeijende uitslag komt voorzeker het meest voor, maar heeft niet die slechte beteekenis als bij de pokken. De verschijnselen van het slijmvlies waren zeer hevig, het slikken was zeer moeijelijk, de keel gezwollen, donker violet gekleurd, met sterke afscheiding, eindelijk was de pols kenmerkend versneld, zoodat deszelfs menigvuldigheid gisteren avond tot op 160 slagen in de minuut was toegenomen. Bij geene koorts, dan bij die van het roodvonk, komt deze buitengewone menigvuldigheid van den pols voor, zoodat reeds uit dit verschijnsel, in verband met de eigendommelijke gesteldheid der tong, tot de waarschijnlijke uitbotting van het roodvonk kan besloten worden. — Er zijn den lijder reeds 20 bloedzuigers aan de keel gezet, en chlorewater tot gorgeldrank voorgeschreven. Het uitslag zullen wij niet door het HAHNEMANN'sche middel kunnen wegblazen; gijl. zult mij wel op mijn woord gelooven, dat de bewering van HAHNEMANN eene leugen is, en mij de proefneming kwijtschelden. — De huid is thans niet meer zoo heet, de moeijelijkheid in het slikken geringer, de fauces echter nog steeds zeer rood, de amandelen gezwollen, en de spraak geschiedt door den neus, de tong op het midden beslagen en droog, aan de randen rood, korrelig, als met franjes, de snelheid van den pols tot op 120 slagen in de minuut gedaald, de urine donker gekleurd. De uitslag staat thans in vollen bloei, en zal zoo tot aan den zesden dag blijven.

Voorschrift: herhaling der plaatselijke bloedsontlasting; voortgebruik van den gorgeldrank van chlorewater.

13 Julij. Er verschijnt reeds iets in de urine, hetgeen wij niet onopgemerkt mogen laten, namelijk sporen van eiwit, een bestanddeel, dat in het roodvonk, vooral in een later tijdperk van hetzelve, bij voorkeur in alle die gevallen, waar waterzucht plaats heeft, zelden ontbreekt, doch niet standvastig is, zoo als Engelsche artsen hebben beweerd. Ik maak Ul. op de onderzoekingen van PHILIPP opmerkzaam, die zelfs bij lieden, waar waterzucht na het roodvonk was ontstaan, geen eiwit in de urine vond. Daardoor is echter aan het gewigt en de noodzakelijkheid van het onderzoek der urine op het hoogste standpunt der ziekte hare waarde niet benomen; wanneer de aanwezigheid van eiwit niet standvastig is, en deszelfs afwezigheid in de urine geene zekerheid geeft, dat in het ontvellingstijdperk waterzucht ontstaat, zoo is toch uit de aanwezigheid van het eiwit in de urine gedurende de ziekte met schier stellige zekerheid het besluit op te maken, dat later waterzucht zal ontstaan. Nu doet zich hier een spoor van eiwit in de urine voor; wij moeten derhalve op onze hoede zijn, en de mogelijkheid van zulk eene naziekte voor oogen houden. Daarbij komt nog, dat er gisteren avond bemoeijelijkte pislozing en werkelijke retentio urinae is ontstaan, die eerst na eene aderlating ophield. — Thans vereischt echter de tegenwoordige toestand genoegzaam onze oplettendheid. Meer dan één verschijnsel is ons niet zeer aangenaam; daartoe behoort de gesteldheid van het geheele slijmvlies der keelholte, die als met purperverw schijnt bestreken te zijn en een etterachtig slijm in groote hoeveelheid afscheidt. Zij doet vreezen, dat de aandoening van hier uit zich wel-

ligt verder zal uitbreiden, hetgeen naar de wetten der continuiteit in verschillende rigtingen kan geschieden. Zoo kan zij zich op het slijmvlies der neusholte verspreiden, en hier coryza of zelfs ozaena veroorzaken, waardoor een vorm van naziekte van het roodvonk ontstaat, die men in lateren tijd het eerst in de Oostzee-landen heeft waargenomen, en die in Zuid-Duitschland geheel vreemd schijnt te zijn. De aandoening van het slijmvlies der neusholte zet zich in alle naburige holten voort, in de Higmor's-, wiggebeens- en voorhoofds-boezems en vormt vooral bij klierziekigen aanleg zweren, beenbederf zelfs met doodelijken uitgang. Voorts komt bij roodvonk niet zelden eene voortzetting der slijmvlies-aandoening voor van den pharynx op het inwendige oor, welke, in goedaardige gevallen, met zwelling van het slijmvlies der Eustachiaansche trompetten, met vernaauwing derzelven en hardhoorigheid eindigt; in de meer kwaadaardige echter zelfs verettering der rotsbeenderen, en, nog lang nadat de ziekte is geeindigd, den dood te weeg brengt. In het algemeen tast roodvonk meer het oor, mazelen meer het oog aan. Ik heb Ul. daarop reeds bij een' anderen lijder aan roodvonk opmerkzaam gemaakt, die over eene brandende pijn van af het slokdarmshoofd tot aan beide ooren klaagde, welk verschijnsel nog gelukkig bestreden werd. Evenzoo als de aandoening naar de wetten van zamenhang zich naar het inwendige oor kan uitbreiden, zoo heb ik dezelve nog eene andere rigting zien nemen, gelukkig evenwel slechts in zeldzame gevallen: naar het strottenhoofd, verzwering, of, wat nog erger is, oedema glottidis 1) te weeg brengende,

1) Verg. pag. 73.

of zelfs nog dieper in de trachea en luchtpijpstakken zich verspreidende. Ik herinner mij nog levendig eenen jongen Dr BECKER te Asschaffenburg, die om een bezoek af te leggen, naar Würzburg was gekomen, en hier door roodvonk werd aangetast; bij dezen werd plotselijk nog den 11en dag het strottenhoofd, de trachea tot diep in de luchtpijpstakken aangetast, en eindigde reeds binnen 24 uren doodelijk. Bij de lijkopening was het slijmvlies der genoemde deelen scharlakenrood gekleurd tot in de laatste takverdeelingen der bronchi (eene kleur, die echter zeer verschilt van de kersbruine kleur, welke men bij typheuse aandoening der luchtpijpstakken aantreft). — De uitbreiding der slijmvlies-aandoening is hoogst onaangenaam, maar nog meer het voortduren der terugwerking (132 slagen van eenen kleinen pols in de minuut); ook vertoont de uit- en inwendige uitslag niet meer die heldere, vlammende roodheid, maar meer eene donkere violet-kleur; ook dit deugt niets. Het eenige goede is, dat het hoofd vrij is, en dat er zich geene veranderingen in de zintuigen vertoonen, bepaaldelijk niet in het oog; AUTENRIETH heeft hier het scheelzien doodelijk gezien; ik heb het niet van zulk eene slechte beteekenis bevonden; daarentegen heb ik het verward zien, het vlammen zien, het verkeerd-, het halfzien of zelfs amaurosis, vooral wanneer de pupillen rood gekleurd zijn, steeds als doodelijke teekenen aangetroffen. Laat ons de huid met verdunde aqua oxymuriatica wasschen, en bij de gorgeldrank nog salpeter voegen.

15 Julij. Het is heden de 6de dag der ziekte. Laat ons de afzonderlijke reeksen van verschijnselen na elkander beschouwen; wij hebben 1) slijmvliesaandoening

of inwendig uitslag, 2) uitwendig uitslag op de huid, 3) de terugwerking, 4) het verschijnsel, dat wij reeds den 3den dag aantroffen, en als een voorteeken beschouwden, dat er welligt in het tijdperk der ontvelling waterzucht zou ontstaan.

1) De inwendige uitslag is voorbij, de lijder heeft geene moeijelijkheid meer in het slikken, de exanthematische roodheid der keel en van het slokdarmshoofd is geweken, en er vertoont zich daar thans eene vrij rijkelijke afscheiding, maar niet meer van een etterachtig, maar van een taai slijm; ook het epithelium der tong heeft zich losgestooten, en daaronder komen de roode tepeltjes te voorschijn, — Het is onbegrijpelijk, hoe er nog een strijd en met zulke hartstogtelijkheid onder de artsen kan gevoerd worden, of er inwendige exanthemata, d. i. op de slijmvliezen, voorkomen. Pokken komen zoo dikwerf in mond- en keelholte voor, waarvan gij ul. hier in een geval zelf hebt overtuigd. Ik heb ze voorts in het strottenhoofd, in de luchtpijp of het slijmvlies der luchtpijpstakken, op het darmslijmvlies, vooral in de dikke darmen, op dat der teeldeelen gezien. Roodvonk en mazelen maken ook dergelijke uitbottingen. Bij roodvonk berusten daarop de verschijnselen van keelontstekingen; ik heb ul. reeds van de vorming van roodvonk op het slijmvlies der neusholte, het strottenhoofd en de luchtpijp gesproken. Somtijds zet zich de inwendige uitslag ook op het buiksslijmvlies voort, zich door buikloop te kennen gevende; bij de lijkopening vindt men dan het buiksslijmvlies rood en de darmklieren gezwollen, even als bij de cholera.

2) De uitwendige uitslag is aan het gezigt, den hals,

en de borst verbleekt, aan den buik echter nog vrij sterk, doch reeds bruin, en daar ter plaatse bevinden zich kleine blaasjes met melkachtig vocht gevuld, en dus scarlatina miliaris, die men ten onregte ter onderscheiding van het gladde roodvonk (scarlatina laevigata) als een' bijzonderen ziektevorm heeft opgenomen. Zooals bekend is heeft HAHNEMANN ook voor beide vormen eene bijzondere behandeling ontdekt, daar volgens zijne leer de scarlatina laevigata met belladonna en de scarlatina miliaris met aconitum moet bestreden worden. Deze wijziging van den uitslag veroorzaakt echter geen wezentlijk onderscheid, daar dikwijls bij denzelfden persoon of in dezelfde epidemie de eene vorm in den anderen overgaat. Het allerminst is de scarlatina miliaris als een meer gevaarlijke vorm te beschouwen; ik heb zelfs bevonden, dat de vorm met verheffing der opperhuid een gunstiger, ligter beloop maakt, daar de uitslag meer op zijne plaats bepaald blijft, en niet zoo gemakkelijk verdwijnt. Van deze scarlatina miliaris moet echter het roodvonk *met* gierstkorrels worden onderscheiden; dat wat men steeds tot nadeel van de scarlatina miliaris heeft gezegd 1), schijnt slechts van eene andere ontaarding der huid in verband met het roodvonk te gelden.

3) Wat de algemeene terugwerking betreft, zoo is de menigvuldigheid van den pols beneden de 108 slagen in de minuut, week, de huid fluweelachtig, zacht uitwasemende, de urine wordt in vrij goede hoeveelheid geloosd, reageert zuur en vormt een bezinksel.

4) Wat aangaat de mogelijkheid van de zich ontwik-

1) KREISIG, Beschreibung der Scharlachepidemie zu Wittenberg.

kelende waterzucht, zoo is de hoeveelheid eiwit in de urine blijkbaar toegenomen, de reactie op salpeterzuur is veel sterker; de pislozing is ook weder bemoeijelijkt, en wel in zoo hooge mate dat er volkomene pisopstopping ontstond, die echter na inwrijving van kamferzalf en aanwending van den katheder weder ophield.

Zoo zijn wij dus tot op het punt van ontvelling gekomen, doch moeten thans juist op onze hoede zijn! Wegens den vertraagden stoelgang worde den lijder een lavement gezet.

16 Julij. Het is heden de 7e dag der ziekte, en de verschijnselen zijn over het geheel gunstig: de uitslag op het slijmvlies is geheel geweken, ook is aan het bovenste gedeelte des ligchaams de uitwendige uitslag verdwenen en aan den hals en in het gezigt begint de ontvelling; aan den buik en de binnenzijde van het been is er nog eenige roodheid aanwezig, maar vuil en de huid ruw. Wat de koorts aangaat, zoo is de pols week, 94 slagen in de minuut hebbende, de huid open, de urine wordt rijkelijk geloosd, maar wat hare physieke eigenschappen aangaat tegennatuurlijk (die 's nachts geloosd is reageert alcalisch, die van heden zwak zuur), zij bevat ook nog steeds het ziekelijk bestanddeel (eiwit); daarentegen is de dysurie verdwenen. De toestand van den lijder is dus heden bevredigend. Het roodvonk is echter de verraderlijkste ziekte, die ik slechts ken, en daarom moet men in deze ziekte vooral ten opzigte der voorzegging op zijne hoede zijn; vooral is de 7e en vervolgens de 11e dag een keerpunt van deze ziekte, 2 dagen, die men steeds gelukkig moet achten, achter zich te hebben, zelfs bij het goedaardigste roodvonk.

Zoo bevredigend en schoon ook tot nog toe de loop der ziekte moge geweest zijn, zoo hebben er toch dikwijls op een' dezer dagen veranderingen plaats, zonder dat daarvoor eene voldoende oorzaak in de uitwendige omstandigheden is aan te toonen. Twee organen zijn het voornamelijk, welke op deze dagen ligtelijk worden aangetast: 1) de hersenen, die buitendien eene aanmerkelijke rol in het roodvonk spelen, vooral in de boosaardige vormen van hetzelve: de lijders, die vroeger geheel wèl waren, klagen plotseling met eenen schreeuw over hoofdpijn, in korten tijd ontstaat er slaapzuchtige toestand, stuiptrekkende bewegingen, kortom alle teekenen, die eene doorzweeting in de hersenen aankondigen; — 2) het hart en welligt ook de gansche bloedmenging; vooral is er bij vrouwen een plotselijk ontstaande doodelijke uitgang te duchten, wanneer de stondenvloed op handen is, zooals bijzonder bij de heete uitslagziekten de plaats grijpende stondenvloed dikwijls eene snelle wending veroorzaakt. Dat dit bij de pokken het geval is hebben reeds oudere artsen geweten: op het oogenblik dat de stondenvloed ontstaat, vult de pok zich met bloed, ook zweet er somtijds in de kringen rondom de pokken een zwart bloed uit, zoodat er groote ecchymoses ontstaan. Heim heeft zelfs beweerd. dat het bloederig worden van ééne pok een zeker teeken van eenen doodelijken uitgang zou zijn. Maar ook bij andere heete uitslagziekten komt hetzelfde voor 1), het ontstaan van

1) Over den invloed, welken de stondenvloed op uitslagziekten uitoefent, zeide SCHOENLEIN bij een door mazelen aangetast meisje: »Gijl. ziet, dat wij bij deze lijderes geene geneesmiddelen toedienen, hetgeen bij mazelen in geheele epidemiën het geval is,

den stondenvloed is haar steeds verderfelijk, vooral wanneer zulks den 7en of 11en dag plaats heeft: de lijderessen,

---

zoodat eene behoorlijke voeding en rust toereikende zijn, om tot een gelukkig einde te geraken. Maar wanneer dit ook al in de meeste gevallen van mazelen, althans hier te lande, waar sedert geruimen tijd geene kwaadaardige epidemiën van deze uitslagziekte is voorgekomen, het geval is, zoo is het toch niet zoo op alle plaatsen en in alle epidemiën, en de mazelen kunnen dikwijls niet slechts in enkele gevallen, maar ook in geheele streken een kwaadaardig karakter aannemen. Ik raad ul. derhalve aan, u niet door hetgeen gij jaren lang hebt gezien, te laten in slaap wiegen. Vooral zijn de mazelen bij vrouwen een uitslag, hetwelk de grootste opmerkzaamheid verdient. De stondenvloed oefent in het algemeen op alle heete uitslagziekten een' verderfelijken invloed uit, hetgeen des te meer te behartigen is, daar men geheel zeker meent te zijn, dat wanneer de mazelen te voorschijn treden, nadat de stondenvloed kort te voren heeft plaats gehad, deze thans geene stoornis meer door de maandstonden kunnen ondergaan; intusschen zijn deze ter naauwernood geeindigd, of zij vangen na 6—7 dagen op nieuw aan. Het ontstaan van den stondenvloed is echter bij mazelen, even als bij alle heete uitslagziekten een hoogst onaangenaam verschijnsel. Er komen wel gevallen voor — ik heb onlangs weder zoodanige gezien — waar de stondenvloed eene soort van critische beteekenis had, daar met deszelfs ontstaan de vroeger hevige koorts, alsmede de hevigste zenuwverschijnselen verdwijnen; intusschen zijn de tegenovergestelde gevallen toch veel menigvuldiger. Ieder naauwkeurig waarnemende geneesheer, die eene groote menigte van mazellijders heeft gezien, zal kunnen bevestigen, dat de stondenvloed, die in het uitbottingstijdperk plaats grijpt, dikwijls in weinige uren onder verschijnselen van angst en benaauwdheid eenen doodelijken uitgang kan te weeg brengen. Ofschoon deze gevallen gelukkig niet zoo veelvuldig zijn, zoo vertoont zich echter bij het ontstaan der maandstonden dikwijls eene verandering in den uitslag; hij wordt blaauwachtig, en tusschen enkele ma-

die vroeger volkomen wèl en koortsvrij waren, werden plotselijk door eenen buitengewonen angst aangetast, waarin zij met zekerheid haar naderend einde voorspelden (ware clairvoyance), spoedig volgen ook de objective verschijnselen: het aangezigt valt in een, de pols wordt meer versneld, ontelbaar, aan den tronk calor mordax, terwijl de ledematen koud zijn en in weinige uren bezwijkt de lijderes. Men vindt bij de lijkopening een dun vloeibaar bloed en ten gevolge daarvan den inwendigen slagaderrok door imbibitie donker rood gekleurd, even als bij lieden, die van den bliksem getroffen zijn, hetgeen men ten onregte als slagaderontsteking heeft beschouwd. — Schenkt dus aan de schijnbaar goede verschijnselen in het roodvonk geen volkomen vertrouwen, zoo lang gij de *dies fatales* niet voorbij zijt, en dan is het ontvellingstijdperk nog steeds te vreezen. — Er zijn hier nog redenen genoeg voorhanden, om de toekomst met eenige zorg en argwaan te gemoet te gaan.

19 Julij. De ziekte gaat thans haren geregelden gang; de uitslag op het slijmvlies is reeds sedert eenige dagen verdwe-

---

zelvlekken komen nog petechiae te voorschijn, die zich daardoor van den uitslag onderscheiden, dat zij bij drukking van den vinger niet verdwijnen, terwijl de tong droog, bruin, de reuk uit den mond stinkend wordt (een verschijnsel van zeer slechte beteekenis, dat dikwijls op hetzelfde oogenblik ontstaat, waarop zich de stondenvloed vertoont). Komt daar nu nog zelfs onderdrukking der maandstonden bij, zoo bestaat er het grootste gevaar voor de lijderes. — Kortom, bij vrouwen omstreeks den bloei der jaren is de stondenvloed gedurende het te voorschijn treden der heete uitslagziekten, een intermezzo, dat ten opzigte der voorzegging en behandeling voor den practischen arts van de grootste beteekenis is."

nen, de ontvelling der tong is geëindigd, ook de verlengde tongtepeltjes zijn verdwenen, de tong is glad; de uitslag op de uitwendige huid is bleeker geworden, en de huid is ruw en lederachtig op het gevoel, de opperhuid verkrijgt reeds spleten, maar eene eigenlijke losstooting der huid vertoont zich nog niet, en juist deze omstandigheid (daar het reeds de 10e dag der ziekte is) zegt ons, dat de mogelijkheid eener stoornis en alzoo die der ontwikkeling van waterzucht blijft voortduren. Zelfs dat thans de urine vrij rijkelijk geloosd wordt, bleek van kleur is en geene reactie op eiwit aantoont, zooals op de hoogte der ziekte het geval was, kan ons niet gerust stellen, daar dit verschijnsel even zoo spoedig weder kan te voorschijn treden. Het is wel goed, dat dit bestanddeel in de urine niet meer voorhanden is (zelfs door koken; het beste reagens op eiwit, is men niet meer in staat hetzelve te ontdekken), maar dit is geenszins een waarborg voor de toekomst. — De koorts is geheel verdwenen, de pols heeft slechts 78 slagen in de minuut. Onze aanwijzing zal dus zijn, te zorgen, dat het beloop der ziekte niet gestoord worde, voor het verblijf in eenen gelijkmatigen warmtegraad, regeling van alle afscheidingen, en matig voedende diëet te zorgen.

20 Julij. Heden vertoont zich zeer duidelijk datgeen, wat gisteren bleek spoedig te zullen ontstaan, namelijk de ontvelling: zij is aan den buik, de borst en den hals in vollen gang, wij zijn dus iets gevorderd, eene opdrooging van den uitslag, afsterving der opperhuid, die zich nu begint los te stooten. Even als op de uitwendige huid, zoo heeft het ook in de keel plaats, waar men eene rijkelijke slijmafscheiding ziet, waarmede het epi-

thelium wordt afgestooten, zooals ons het microscopisch onderzoek van het afgescheidene aantoont 1). Van koorts is niet het geringste spoor. Hoe geregeld ook het ver-

---

1) In betrekking tot de ontvelling der slijmvliezen moet hier nog vermeld worden, dat er na roodvonk zeer dikwijls eene ontvelling van het slijmvlies der piswerktuigen voorkomt, welke in de urine door middel van het microscoop door de aanwezigheid van ontelbaar vele stukken epithelium wordt erkend, welke zich aan het ongewapend oog als een slijmig bezinksel of eene opaliserende troebeling voordoet. In de meeste gevallen van roodvonk die later dan het onderhavige in de Kliniek voorkwamen, heeft SCHOENLEIN geregeld op deze slijmvlies-afstooting opmerkzaam gemaakt, en aan alle aanwezigen onder het microscoop aangetoond. De uitgever dezer lessen herinnert zich naauwelijks een geval van roodvonk, waarbij niet, zoodra zulks werd onderzocht, deze ontvelling van het slijmvlies der piswerktuigen werd gevonden. (Verg. F. SIMON's Beiträge zur physiol. und pathol. Chemie und Mikroskopie B. 1. p. 110). SCHOENLEIN zeide bij eenen lijder met roodvonk ten opzigte dezer ontvelling het volgende:

» Van inwendige ontvellingen, d. i. losstooting van het slijmvliesepithelium, hebben wij het veelvuldigst die van het slijmvlies der piswerktuigen gezien. Dit punt schijnt mij toe van bijzonder aanbelang te zijn, terwijl ik van gevoelen ben, dat de ontvelling van genoemd slijmvlies in verband staat met de zoo veelvuldig na roodvonk voorkomende waterzucht en eene voorbeschiktheid tot dezelve geeft, tot eene waterzucht, die zich nog voornamelijk daardoor kenmerkt, dat de urine gelijktijdig veel eiwit en zelfs bloedrood pleegt te bevatten, op eenen toestand der piswerktuigen berustende, die volgens mijn gevoelen niets meer is dan eene verhoogde prikkeling, gelijk men bij de ontvelling dezer deelen aantreft. Wanneer deze daadzaak zich door verdere waarnemingen mogt bevestigen, zoo zou dezelve voor de praktijk van groot gewigt zijn. Want gijl. weet, hoe lang dikwijls nog na roodvonk, zelfs bij de meeste inachtneming, de waterzucht niet is te voorkomen. Ja PLENK heeft de waterzucht

der beloop is, hoe gunstig het eerste onderstuimige gedeelte der ziekte ook is afgeloopen, zoo moeten ons toch de in het eerste gedeelte van het drama zich te kennen gevende verschijnselen in de urine en de blaas, welke door de beste waarnemers als zekere kenteekenen der dreigende waterzucht beschouwd worden, nog steeds op onze hoede doen zijn, en voornamelijk op de urine doen letten. De urine, welke de lijder in den morgenstond geloosd heeft, is volkomen natuurlijk, even als bij eenen gezonde, die veel water heeft gebruikt; daarin vertoont zich ook door middel van de reactie op kookhitte geen spoor van eiwit. De urine echter, welke de lijder des avonds heeft geloosd, onderscheidt zich wezentlijk van de eerste door hare physieke eigenschappen, en doet ons denken aan hetgeen ik ul. bij een' anderen lijder 1) over de noodzakelijkheid, om de urine van verschillende tijden van den dag afzonderlijk te bewaren en te onderzoeken, heb gezegd; deze urine heeft een' groenen weerschijn, is opaliserend, eene kleur, die men steeds als verdacht voor de aanwezigheid van eiwit heeft aangezien

---

als een noodzakelijk, wezentlijk tijdperk van het roodvonk beschreven, daar in zijnen tijd in Weenen de waterzucht als naziekte zoo gewoon was, als de uitslag zelve. — Maar ook voor de behandeling zou de verdere bevestiging der aangevoerde daadzaak van gewigt te beschouwen zijn. Want zoo lang deze inwendige ontvelling duurt, moet men voor den lijder, al is de uitwendige reeds afgeloopen, en noch koorts noch eenig ongemak aanwezig, veel zorg dragen, en hem niet uit de behandeling ontslaan. Eerst wanneer de ontvelling in de piswerktuigen ophoudt, d. i. bij het verdwijnen van het epithelium uit de urine, zou de lijder aan het gevaar om waterzuchtig te worden, ontkomen zijn."

1) Verg. pag. 91 en 524.

(men moet evenwel deze stelling niet omkeeren, dat iedere eiwit bevattende urine er opaliserend moet uitzien; want er komen zelfs gevallen voor van roodvonk, waar de eiwit houdende urine volkomen donker gekleurd is, zich bloedrood voordoet, en zelfs somtijds bloedbolletjes bevat). Gelijk deze in den nacht geloosde urine reeds door haar uiterlijk voorkomen zich kenmerkt, zoo is dit ook het geval met hare scheikundige eigenschappen, zij bevat een weinig eiwit.

21 Julij. De ontvelling is in vollen gang, de geheele huid stoot zich in groote lappen af, niet slechts aan den tronk, maar ook aan de handen. Op het slijmvlies der keelholte, waar vroeger het enanthema was, vertoont zich nog eenig etterachtig slijm. De urine wordt in vrij groote hoeveelheid ontlast en zonder een spoor van eiwit te bevatten. — Tot nu toe is dus het beloop der ziekte geheel naar wensch, en de op de hoogte der ziekte ontwaarde teekenen hebben tot nog toe niet bevestigd, dat de gevreesde storm zal ontstaan. Wij zijn echter nog niet aan het einde; niet dat ik hoop, dat de door de artsen gemaakte stelling zich hier moge bevestigen; men kan hier dan nog het oude spreekwoord bezigen: éene zwaluw stelt nog geen' zomer daar, of zoo als de oude scholastici zeiden: exceptio confirmat regulam!

23 Julij. Het laatste tijdperk van het roodvonk nam tot nog toe eenen geregelden aanvang, de ontvelling is in vollen gang en daarmede stemmen de vermeerderde afscheidingen overeen; vooral is de voor ons zoo belangrijke urine natuurlijk, en alzoo de mogelijkheid, dat er hier welligt hydrops zou ontstaan, afgenomen.

Maar de ontvelling is nog niet afgeloopen, en wanneer zij is afgeloopen, zoo is bij de groote vatbaarheid van het nieuwe huidorgaan de mogelijkheid van het ontstaan van waterzucht nog niet geheel voorbij, te meer, wanneer, hetgeen zeldzamer het geval is, op de eerste ontvelling nog eene tweede volgt. — Voorloopig hebben wij den lijder slechs ten opzigte van zijn' leefregel naauwkeurig te bewaken.

27 Julij. Wij mogen het onderzoek der urine op eiwitgehalte niet nalaten; ofschoon er geene stoornis in de ontvelling heeft plaats gegrepen, zoo zoude het toch dwaas zijn, te wachten, totdat de waterzucht was uitgebroken; de urine geeft ons het beste voorteeken derzelve. — De lijder loost de urine in groote hoeveelheid, doch hare kleur ziet er steeds verdacht uit, zij opaliseert, intusschen bevat zij, gelijk reeds in de laatste dagen geen eiwit meer. Ofschoon de ontvelling nog niet is voleindigd, zoo is toch de vorming der waterzucht, die wij voorzagen, zeer onwaarschijnlijk, en aldus is het bewijs geleverd van de niet stellige noodzakelijkheid van het latere ontstaan der waterzucht bij de aanwezigheid van eiwit in de urine en moeijelijkheden in de urineloozing op de hoogte der ziekte; daardoor is echter de regel nog niet opgeheven.

De ontvelling duurde nog tot in het begin der volgende maand, — zonder dat er ergens eene stoornis, het allerminst een verschijnsel van ontwikkeling van waterzucht was ontstaan, onafgebroken voort, waarop de lijder in de reconvalescentenkamer werd verplaatst, en spoedig daarop het hospitaal verliet.

41e ZIEKTEGEVAL.

Erysipelas faciei, verbonden met delirium tremens. — Erysipelas serpens. — De koude overgieting bij de aangezigtsroos. — Over de naziekten der roos. — Genezing.

---

20 Junij 1842. Carl Fitzke, arbeider, 44 jaren oud. Des lijders aangezigt levert reeds de onderkenning op; doch moet ik ul. doen opmerken, dat niet alles, wat gij in het aangezigt ziet, tot deze ziekte behoort, maar een gedeelte op rekening komt van de niet zeer prijzenswaardige gewoonte van den lijder, die een sterke drinker is; het is een uitslag ten gevolge van het onmatig gebruik van sterken drank. Deze omstandigheid zal bij het gelijktijdig voorhanden zijn der aangezigtsroos de grootste oplettendheid verdienen; want hoe de gewoonte van brandewijn te drinken wijzigend op de verschillende ziekteprocessen inwerkt, hebt gijl. hier in het hospitaal, waar zoo menigmaal van dat soort van menschen worden binnen gebragt, meer dan ruime gelegenheid gehad waar te nemen. Deze invloed moet zich des te aanmerkelijker op eene ziekte doen kennen, welke in de nabijheid der hersenen haren zetel heeft, eene ziekte waarvan wij weten, dat er tusschen haar en de hersenen een innig verband bestaat. Wanneer het erysipelas faciei op zich zelve reeds eene zeer belangrijke ziekte is, zoo is zij nog gevaarlijker bij dronkaards, daar hier ligtelijk niet slechts eene eenvoudige prikkeling,

maar ook stoffelijke veranderingen in de hersenvliezen kunnen plaats grijpen. — Gijl. ziet de zwelling der huid van het aangezigt is in verhouding tot de verandering van hare kleur niet van aanbelang: de huid is donkerrood gekleurd, de roodheid bij drukking van den vinger voor het oogenblik verdwijnende, op enkele plaatsen vertoont zich reeds ontvelling; maar daar onder is het nieuwe opperhuidsweefsel op nieuw aangetast. Daarbij is de koorts betrekkelijk slechts gering, de pols heeft 84 slagen in de minuut, is meer onderdrukt, gelijk men hem dikwijls bij hersenaandoening vindt, de urine is donkerrood, maar niet gevlamd, de stoelontlasting niet vertraagd, de witachtig beslagen tong begint droog te worden. Het hoofd is heet en zwaar, de lijder zeer onrustig, ijlt, is echter gemakkelijk uit zijne droomen te wekken, de uitgestrekte handen verraden een gering beven.

Wij hebben aldus met eene aangezigtsroos te doen, maar in eene eigenaardige individualiteit, waar, door het buitenmatig gebruik van sterken drank, deze hersenprikkeling, de eerste teekenen van delirium tremens, is te voorschijn geroepen. Daarbij moet ons de hoedanigheid der roos zelve (de geringe zwelling der huid, de donkere, blaauwe kleur van den uitslag, de omstandigheid dat op die plaatsen, waar de eerst ontstane uitslag zich afstoot, zich een nieuwe vormt, voorts dat dezelve reeds verder naar den hals toe zich uitstrekt, hetgeen ik bij oude lieden en vooral bij dronkaards veelvuldig heb gezien) hoogst onwelkom zijn.

De hersenen zijn hier vooral bedreigd, en onze eerste aanwijzing moet zijn voor dezelven te zorgen, doch hier

voegt niet het tegen de door het gebruik van sterken drank veroorzaakte hersenprikkeling anders zoo voortreffelijke opium, maar wij moeten hier sterker naar de huid afleiden, om tevens de torpide uitslag in eenen meer levendigen te veranderen, en de nier-en darmafscheiding op te wekken. Volgens deze grondbeginsels houd ik de volgende behandeling voor de doelmatigste: Na de aanwending van 20 bloedzuigers achter de ooren den lijder in eene vlakke kuip te zetten, en koud water te overgieten. Het is een hevig middel en niet zonder gevaar, maar het schijnt mij toe het eenige te zijn, waarvan hier nog eenig gevolg te wachten is. — Inwendig gebruike de lijder: ℞ Infus. herb. digitalis (℈β) ℥iv, nitri ʒij, tartr. pot. stib. gr. i, mucil. g. mimos., syrup. simpl. aa ℥ i. M. S. Alle uren een eetlepel vol te nemen.

21 Junij. Wij hebben den lijder gisteren in eenen toestand gevonden, dat wij de voorzegging bedenkelijk moesten stellen. Er deden zich vele verschijnselen hoogst onaangenaam aan ons voor; ten eerste de blaauwe kleur van den uitslag, nog ongunstiger, dat de aangezigtsroos zich als erysipelas serpens aan ons vertoonde, waarvan men niet kan bepalen, hoe verre zij zich zal uitstrekken. Ik heb het dikwijls van lieverlede tot aan de ledematen zich zien uitbreiden, waardoor het beloop maanden lang voortduurde, en in dat lange beloop de krachten van den lijder werden uitgeput. De artsen hebben daarom immer op middelen gedacht, om het uitbreiden van den uitslag tegen te gaan; ik zelf ben vroeger bezig geweest, om de huid in eenen toestand te verplaatsen, waarin zij de geschiktheid om denzelven voort te leiden

zou verliezen, en wel door middel eener oplossing van helschen steen, doch is mij die poging niet gelukt; wel kwam daarop de uitslag gedurende 48 uren tot stilstand, doch eensklaps had dezelve de grens doorbroken, en ging nu onophoudelijk verder. Daar nu de geneesheeren in hunne pogingen niet gelukkig waren, zoo beproefden de kwakzalvers andere middelen, onder welken het bezweeren der roos boven aan staat. Ik weet niet, of het hier in het land des verstands in gebruik is; maar dit weet ik, dat het in Zuidduitschland de gewoonte is, waar men door kruizen maken, bezweren en derg. de roos waant te verbannen! — Wat ons verder in dit geval ongunstig toescheen, was het op nieuw uitbreken der roos onder de reeds aangevangene opdrooging, en eindelijk het allerongunstigste, de hersenaandoening uit het misbruik van sterken drank, de verschijnselen van beginnend delirium tremens. Reeds de Engelsche artsen hebben daarop opmerkzaam gemaakt, dat het delirium tremens op zich zelve minder verderfelijk is, dan door de verbinding met andere ziekten, en slechts daardoor de aanmerkelijke doodelijkheid van hetzelve wordt te weeg gebragt. — In dezen moeijelijken stand van zaken, waar wij wel zagen wat het mogelijke einde zou zijn, moesten wij tot deze behandeling overgaan, die zoo heroïsch en werkzaam zij is, ons toch als de eenige, hoop belovende toescheen. De koude overgieting werd gisteren tweemaal aangewend; de eerste te 2 ure, de tweede te 7 ure des avonds. De verschijnselen zijn daarop veel verminderd: de lijder heeft des nachts goed geslapen, de zwaarte van het hoofd is zeer gering, het bewustzijn begint terug te keeren, somtijds zijn er nog slechts spo-

ren van beving der ledematen. Wat 2) het uitslag betreft, zoo treffen wij ook hierin eene gunstige verandering aan: de kleur der huid is niet meer blaauw, de ontvelling in vollen gang, en daar onder vormt zich geen nieuwe uitslag, de roos staat stil, en breidt zich niet verder uit. Eindelijk 3) zijn de verschijnselen van terugwerking zeer matig: pols week, 80 slagen in de minuut hebbende, de huid week en open, hare warmtegraad niet verhoogd; de urine nog rood en zonder bezinksel.

De toestand van den lijder is dus heden bepaald beter dan gisteren; doch ik geloof niet, dat wij thans reeds zulk eenen vasten grond hebben, dat wij geheel buiten het water kunnen blijven. Wij moeten ons niet weder doen ontnemen, wat wij gewonnen hebben. Slechts in gevalle de verschijnselen, zooals wij die thans zien, ook van avond blijven voortduren, zullen wij de koude overgieting kunnen ontberen, en zal eene eenvoudige drooge bedekking van het aangezigt met watten en de tot inwendig gebruik voorgeschrevene middelen toereikende zijn. Indien echter, hetgeen zeer mogelijk is, het tooneel weder verandert, heviger ijlen plaats grijpt, de aangezigtskleur weder donkerder wordt, de ontvelling ophoudt, de roodheid onder dezelve op nieuw begint, zoo moet de koude overgieting terstond herhaald worden.

22 Junij. Wij hebben den lijder gisteren avond nog eenmaal eene overgieting moeten laten doen, en wel omdat, hetgeen wij reeds des morgens als mogelijk beschouwd hebben, de zwaarte van het hoofd weder toegenomen, deszelfs warmtegraad verhoogd, en het aangezigt donker gekleurd was. Het gevolg was weder gunstig: de dreigende verschijnselen verdwenen, de lijder heeft

des nachts rustig geslapen, en thans vinden wij den toestand nog meer ten goede gekeerd dan gisteren. Reeds het aangezigt vertoont geenen stupor meer; de ontvelling is in vollen gang, ook aan het onderste gedeelte van het aangezigt, de roodheid verdwijnt; de koortsverschijnselen zijn hoogst onbeduidend; slechts blijft er nog over te wenschen, dat de huid meer uitwasemt, zij is droog. Wij willen daarom den lijder een opgietsel van lindebloesem met acet. ammon. liquid. met bijvoeging van eene kleine hoeveelheid tart. potass. stib. doen toedienen,

23 Junij. Er zijn gisteren avond bij den lijder weder zeer onstuimige verschijnselen ontstaan, het aangezigt rooder, verhoogde warmtegraad van de huid aan het hoofd, meerdere zwaarte van het hoofd, sopor, snelheid van den pols, 96 slagen in de minuut. Onder deze omstandigheden werd er weder eene koude overgieting gedaan, waarop deze dreigende verschijnselen van bloedsophooping weder verdwenen en nu een verschijnsel te voorschijn kwam, dat vroeger niet aanwezig was, ruime afscheiding der huid. Bij deze verandering der huidwerkdadigheid vertoont zich tevens eene troebeling der urine en eene afneming der menigvuldigheid van den pols tot op het natuurlijk aantal. De roos blijft binnen hare vroegere grenzen, en de ontvelling is in vollen gang.

27 Junij. Wij hebben bij den lijder 2 ziektetoestanden: 1) de verschijnselen van het erysipelas faciei en 2) de verschijnselen van beginnend delirium tremens. Wat de eersten aangaat, zoo is de ontvelling thans volkomen, ofschoon nog geenszins geëindigd; van kleursverandering, zwelling, verhooging van warmtegraad der huid bestaat

geen spoor. Het is de vraag, of de roodheid, welke wij op den rug des lijders bespeuren, eene uitbreiding is der roos, of van andere omstandigheden, zoo als van de aanhoudende ligging op den rug afhangt. De vraag schijnt mij toe thans nog niet zeker beslist te kunnen worden, doch hare beantwoording meer in de laatste verklaring te vinden te zijn; want de roodheid is slechts aan eene zijde voorhanden, en staat niet in verband met de aangezigtsroos; daarbij is er volstrekt geene vaatprikkeling, zelfs niet des avonds, aanwezig. Het eenige, wat hier nog met de roos in betrekking staat, is het sterke beslag op de tong, de trage stoelgang en de roodbruine urine. — Wat de verschijnselen van het beginnende delirium tremens aangaat, zoo zijn deze geheel verdwenen, er bestaat geen spoor meer van de onwillekeurige bewegingen der ledematen, van den tremor artuum.

Wij hebben bij den lijder, dien wij onder zeer verontrustende verschijnselen onder behandeling kregen, niet slechts verontrustend door de verschijnselen der huiduitbotting, maar ook door de hersenprikkeling, de koude overgieting als het eenige heilbelovende middel aangewend, die viermalen moest herhaald worden, en iedermaal met het gunstigste gevolg. In betrekking tot dit middel veroorloof ik mij de volgende opmerking: ik ben er verre af, mij de verdienste te willen toeschrijven, de koude overgieting bij de roos, en bepaaldelijk bij de aangezigtsroos, het eerst te hebben aangewend. Reeds vroeger heeft een Engelsche arts, CURRIE, en later een Hongaarsche, KOLBANI, haar aanbevolen, als eene wel wat gewaagd schijnende onderneming, daar men vroe-

ger de roos niet warm en niet droog genoeg meende te kunnen houden. Toen later REUSS de koude overgieting bij iedere roos, ook bij de ligtste gevallen, wilde aangewend hebben, zoo schijnt het mij toe, dat hij van dit heroïsch middel misbruik heeft gemaakt, daar het hier zelfs schadelijk werken, en men met zachtere middelen zijn doel bereiken kan. Voor dit heroïsch middel moeten bepaalde grenzen worden vastgesteld. Hetgeen ik zelve daaromtrent heb waargenomen, is het volgende. Bij de aangezigtsroos, waar de uitslag eene blaauwe kleur heeft, de huid weinig turgesceert, dezelve daarbij droog is, eene brandende, stekende hitte vertoont, waar nog eene ongelijke verdeeling van warmtegraad plaats heeft, de ledematen meer koel, het hoofd en de romp brandend heet zijn, waar tevens een torpide, meer zenuwachtige koorts met drooge tong, kleinen, zwakken versnelden pols, ijlingen, (ofschoon slechts stille), aanwezig zijn, daar zal de koude overgieting het eenigste hulp aanbrengend middel zijn; men ziet na hare aanwending terstond eenen meerderen turgor der huid plaats grijpen, de blaauwe kleur in eene levendig roode veranderen, de ijlingen verdwijnen, de tong vochtig worden, veranderingen die, wanneer zij duurzaam zijn, de herhaling der koude overgieting niet meer noodzakelijk maken, wanneer zij echter weder verdwijnen, en de vroegere verschijnselen weder te voorschijn treden, zoo is het oogenblik daar voor de herhaling der koude overgieting. — Ik heb eenen tweeden vorm van roos gezien, waar de koude overgieting eveneens eene wonderbare werking doet; dezelve kwam in 1836 in het Züriger hospitaal epidemisch voor. De roos deed zich zoodanig voor, dat men

slechts sporen van ontvelling zag, daarbij enkele bleekroode vlekken, die kwamen en snel weder verdwenen, tevens bestendige stoornis van het sensorium; weinigen waren soporeus, bij de meesten vertoonde zich eene geestverwarring, zoodat zij niet wisten, waar zij waren, zij verlieten hun bed en wilden aan hunne beroepsbezigheden gaan. Eenigen gingen midden in de zaal op den grond zitten, om hunne behoefte te doen, daar zij zich op de bestekamer meenden te bevinden. Daarbij was de pols slechts des avonds een weinig meer geprikkeld, geene verandering in de urine; ja bij eenigen was de snelheid van den pols, even als bij hersenaandoeningen, onder het natuurlijk getal verminderd. Na de koude overgieting kwam de uitslag meer te voorschijn, het aangezigt werd erysipelateus rood, en thans vertoonde zich ook de terugwerking van het vaatstelsel. Bij de meesten was de werking van het stortbad slechts van korten duur, binnen weinige uren moest het herhaald worden, totdat de roos op de huid bepaald was, en het geheele proces doorliep. — Er komt nog eene derde soort van roos voor, bij welke van de koude overgieting gebruik is te maken. Gelijk wij hier bij onzen lijder de roos zagen stilstaan, en onder de ontvelling eene nieuwe roodheid zagen ontstaan, zoo komt er ook een dergelijk verschijnsel voor, vooral bij oude lieden, die aan aanhoudende roos lijden, waar zich op den top der neus of op den jukbeensboog de roode plaatsen met eenen rooden ring omgeven, en glanzend worden. Zoo blijft echter de roos staan, terwijl de hevigste verschijnselen ontstaan: zwaarte des hoofds, ijlen, zeer menigvuldige, snelle pols, drooge, brandend heete huid, drooge be-

slagen tong, braken. De oudere artsen hebben hier een braakmiddel en daarna kamfer en dergelijke middelen gegeven. Ik wil maar niet kortweg deze behandeling afkeuren; doch moet bekennen, dat ik in deze gevallen veel meer vertrouwen heb in de koude dan in die warme behandeling der ouden.

Wegens de nog overgeblevene stoornis van het slijmvlies der spijsverteringswerktuigen willen wij den lijder thans eene infusio sennae met tartr. potassae laten gebruiken, opdat hij dagelijks eenige breiachtige ontlastingen hebbe.

30 Junij. De roos is thans genezen, op den rng is de roodheid verdwenen, en heeft zich daar ter plaatse geene ontvelling vertoond. In het gezigt vertoonen zich nog sporen van afschilfering. Zoo lang deze nog duurt, mag de lijder niet als genezen beschouwd worden, want de ontvelling is een wezenltijk bestanddeel van het roosachtige ziekteproces. Ofschoon ook na de roos de stoornissen in de ontvelling niet zoo veelvuldig naziekten te weeg brengen als bij roodvonk, zoo zijn zij toch geenszins zoo zeldzaam, en somtijds even zoo gevaarlijk als na roodvonk. Ik heb meermalen niet slechts na aangezigtsroos, maar ook na roos van andere deelen waterzucht, zoo wel algemeene als plaatselijke, zien ontstaan. Stoornissen in de zinwerktuigen, met name abscesvorming en verettering in het inwendige oor, die zelfs nog na jaren een' doodelijken uitgang kan te weeg brengen, komen na de roos even als na roodvonk voor. Ik herinner ul. hier eindelijk nog aan het te voorschijn treden van hersenverschijnselen zonder het minste spoor van koorts, aan de manie als naziekte der

roos, waarvan ik in Zürich meer voorbeelden heb gezien. — Thans begint ook de vroeger met het witte, kleverige, viltachtige beslag bedekte tong, zoo als men bij dronkaards zoo menigmaal pleegt te vinden, zuiver te worden. De verrigting van het darmkanaal is natuurlijk, het hoofd vrij. In de laatste dagen heeft de lijder kleine giften mur. ammon. (gr. iij) met tart. emetic. (gr. $\frac{1}{8}$) en pulv. gummos. (gr. X) gebruikt, welke hij thans ook niet meer behoeft. Wij hebben nog slechts ten opzigte van zijnen leefregel het oog over hem te houden.

In de volgende maand werd de lijder genezen ontslagen.

42e ZIEKTEGEVAL.

Aanval van beroerte. — Verlamming der regter zijde van het ligchaam. — Trekkende, scheurende pijn in den regter voet. — Over het gebruik der nux vomica en hare bereidingen tegen verlammingen na beroerten. — Wanneer is de opslorping van het extravasaat geschied? — Weder te voorschijn treden der bloedsophooping naar het hoofd. — Over de door het schudden des hoofds te weeg gebragte pijn bij aandoening der binnen den schedel gelegene deelen. — Tusschenpoozende toeneming der aandoening. — Plaatsing van een fontanel op het hoofd. — Over het witte bezinksel in de urine bij hersenlijders. — Aanwending van het electro-mag-

netisme op de verlamde deelen. — Aanvankelijk gunstig gevolg van hetzelve. — Stilstand in de werking van dit middel. — Koude overgieting. — Nieuwe verschijnselen van bloedsophooping. — Beterschap.

---

24 Mei 1841. Carl nusch, arbeider, 27 jaren oud, een jonge, krachtvolle sterke man, zoo het schijnt meer van eene bloedrijke ligchaamsgesteldheid, heeft voor ongeveer drie maanden het eerst eene hoofdpijn waargenomen, voornamelijk in de linker voorhoofdstreek in den omtrek van den linker voorhoofdsknobbel. Deze pijn beschrijft hij als kloppend, somwijlen ook als stekend, en van dit vereenigingspunt over het overige gedeelte van het hoofd, somtijds zelfs tot aan den hals zich uitbreidende. De pijn was in het begin niet aanhoudend, dikwijls dagen lang ontbrekende, inspanning en bezigheid deden dezelve toenemen, rust daarentegen verminderen. Zoo ging het $\frac{1}{4}$ jaar tot dat den 14en Mei, na aanhoudende bezigheid, de pijn met eene ongewone hevigheid aan de genoemde plaats op het voorhoofd te voorschijn kwam. De lijder legde zich te bed, sliep den ganschen nacht door, doch vond bij het ontwaken de gansche regterzijde verlamd. De verlamming had volgens de physiologische wet van kruising aan de tegenovergestelde zijde plaats van die, waar de pijn in het hoofd werd bespeurd; voet, hand, tong en aangezigtsspieren deelden er in. De pijn in het hoofd was den volgenden morgen verminderd doch duurde nog voort. Een ontboden arts deed eene aderlating, en werkte afleidend op den buik. Onder deze behandeling weken eenige opvolgende, paralytische verschijnselen in

die mate, dat het regter been weder kon bewogen worden en de spraak terug keerde, maar de overige verschijnselen duurden voort, en zoo kwam hij in het hospitaal, waar men hem gisteren avond nogmaals 8 oncen bloed uit den linker arm heeft ontlast. — Thans vinden wij bij rust geene verandering in de aangezigtsspieren, doch bij het spreken ziet men ze duidelijk; de lijder kan de tong regt uitsteken, ook de spraak is goed, de zinwerktuigen zijn niet gestoord; den regter voet kan de lijder wel bewegen, doch hij sleept hem bij het gaan na, zijn gang is onzeker; de regter arm, die zijne natuurlijke gevoeligheid bezit, heeft zijne beweging geheel verloren. In de linker helft van het hoofd is de pijn schier geheel verdwenen, ook des avonds is hetzelve niet heet; in den pols vertoont zich echter (zoo als vooral gisteren avond werd waargenomen) eene onderdrukking. In de overige organen heeft geene stoornis plaats, met name geene paralytische verschijnselen in de in het bekken gelegene organen.

Wat volgt nu uit deze daadzaken? — Ingevolge den gang van ontwikkeling der ziekte kan er geen twijfel bestaan, dat hier in de voorste kwab van het linker halfrond der groote hersenen vroeger een stadium congestivum voorhanden was (de omschrevene pijn te dezer plaatse, het kloppen, de toeneming daarvan na iedere prikkeling pleiten daarvoor); ten gevolge daarvan ontstond op den bewusten dag eene bloedstorting, het stadium congestivum ging in het stadium haemorrhagicum over, hetwelk de verlamming der regterzijde ten gevolge had.

Onze eerste aanwijzing is, het terugkeeren der bloeds-

ophooping te voorkomen, en de tweede, het exsudaat op te ruimen; dit laatste wordt door de hulp der natuur volbragt, welke wij slechts kunnen ondersteunen. Aan deze aanwijzingen ter genezing voldoende moeten wij onmiddellijk en middellijk afleiding maken. Wij schrijven daarom eene meer zittende houding, koude omslagen met eene zoutoplossing over het hoofd, eene ontstekingwerende voeding, en tot bevordering der darm- en nierafscheiding, selterswater en electuarium lenitivum met cremor tartari voor.

25 Mei. Eene gunstige verandering kunnen wij in 24 uren hier niet verwachten; maar er zouden wel veranderingen kunnen zijn ontstaan, die een op nieuw te voorschijn treden der bloedsophooping aantoonen. Volgens den staat van zaken is het hier onze aanwijzing, het terugkeeren der congestie, waarvan nog geringe sporen aanwezig zijn, te voorkomen, en de opslorping van het uitgestorte te bevorderen. Het eerste gedeelte der aanwijzing zal thans het gewigtigste zijn, en wel omdat het bij langeren duur der bloedsophooping te vreezen is, dat deze toestand aanhoudt, en daar er zich rondom het exsudaat steeds een congestietoestand vormt. Er moet hier nog vermeld worden, dat de lijder den eersten dag zijner opneming over trekkingen in de vroeger verlamde onderste ledematen heeft geklaagd: dit verschijnsel beveel ik uwe geheele oplettendheid aan. Gijl. hebt hetzelfde verschijnsel hier reeds bij eenen lijder, die aan meningitis leed, gezien. De lijder beschrijft de pijn als scheurend, gelijk aan eene rheumatische; zij is zulks echter niet, maar slechts een reflecterend verschijnsel van het hersenlijden; daarom heeft het teeken daarvan, dat onze lijder bij zijne opneming vertoonde,

en dat eerst na eene hier verrigte algemeene bloedsontlasting verdwenen is, betrekking op de bloedsophooping. Wij weten eindelijk, dat er zich ten behoeve van het opslorpingsproces eene prikkeling vertoont (die ligt tot ontsteking kan klimmen), daar er een nieuw orgaan, een weivlies rondom de uitstorting moet gevormd worden. Daarom is het te meer noodzakelijk, om met de aangevangene behandeling, die ten doel had om den bloedsaandrang naar het hoofd te verhoeden, voort te varen.

27 Mei. Wij zijn nog te weinig van het toeval verwijderd, dan dat wij reeds tot de meer prikkelende opslorpende middelen zouden kunnen overgaan. Laat ons daarom nog eenige dagen met onze behandeling voortgaan.

28 Mei. Er is volstrekt geen verschijnsel op de plaats der aandoening voorhanden, volstrekt geene hoofdpijn, eveneens in het geheel niets meer van trekkende pijnen in de ledematen, de symptomen van congestie blijven dus steeds achterwegen; maar ook aan den anderen kant vertoonen er zich verschijnselen, die de voortdurende opslorping der uitstorting aantoonen: de beweging van den regter voet is thans genoegzaam hersteld, de lijder gaat met meer vastheid, ook in den regter bovenarm vertoonen er zich sporen van beweging; heden kan de lijder voor de eerste maal den opperarm een weinig opligten.

Gijl. zult mij welligt vragen, waarom ik thans geen middel geef, dat men in lateren tijd tegen verlammingen die na beroerten achterblijven, zoo zeer heeft geroemd, de nux vomica of hare bereidingen. Mijn antwoord daarop is dit: de werking van deze middelen stem ik

volkomen toe, niet slechts op vreemde, maar op eigene waarnemingen steunende; maar zoo werkzaam deze middelen bij verlammingen na beroerten zijn, zoo heeft hunne aanwending toch zijnen tijd en ten opzigte van dien tijd, waarin de aanwending dezer middelen past, ben ik van een ander gevoelen als velen. Deze middelen werken slechts dan met zekerheid, wanneer de opslorping der uitstorting geëindigd is en de verlamming nog terug blijft. Nu ziet men echter, dat, wanneer het exsudaat gering is, de verlamming dikwijls te gelijk met de opslorping wijkt; zulks is ook hier het geval. Waar echter de uitstorting aanmerkelijk is, daar zal ook de verlamming na de opslorping worden onderhouden, en dan komt het oogenblik voor de aanwending der nux vomica; maar vroeger, wanneer men het omtrent de opslorping van het extravasaat nog niet eens is, houd ik de nux vomica in de 1e plaats voor onnuttig; want de verlamming is slechts een gevolg der uitstorting, en zoo lang deze niet eerst is verwijderd, zal ook de verlamming blijven bestaan, juist zoo (om mij weder van de FRANK'sche gelijkenis te bedienen) als of men een paard, welks voeten gebonden zijn, tot galopperen wilde aansporen; 2) voor schadelijk wegens de opwekkende, prikkelende werking van dat middel. Dit is mijn antwoord op de vraag, welke ik ook in dit geval hoop te regtvaardigen; wij zullen hier waarschijnlijk geen zoo geweldig middel als de strychnine noodig hebben. Ik weet wel, dat zoo wel het ongeduld van den arts als dat van den lijder reeds zeer vroegtijdig tot de aanwending dezer bereiding aanzet. — »Dit nu is zeer goed in de theorie, zult gijl. zeggen, maar wat zijn de ver-

schijnselen, die aankondigen, dat de opslorping is geëindigd?"

Het antwoord daarop wil ik Ul. niet schuldig blijven. Maar op eene andere keer.

2 Junij. De verschijnselen, die betrekking hebben op het extravasaat, met name die van verlamming, nemen vrij spoedig af; de beweging van den regter arm wordt steeds vrijer. Van de verschijnselen in het middelpunt der aandoening hebben zich voor eenige dagen weder geringe sporen vertoond, maar slechts gedurende korten tijd, namelijk de van de linker voorhoofdsstreek uitstralende, scheurende hoofdpijn zonder verdere dreigende verschijnselen.

Ik heb nog eene vraag, die ik onlangs in uwen naam tot mij zelven heb gerigt, te beantwoorden: namelijk, wanneer zal men middelen tegen de na beroerten overblijvende verlamming aanwenden? of met andere woorden, wanneer is de opslorping van het extravasaat geschied? Het antwoord daarop heeft moeijelijkheden, en er zal steeds eenige twijfel blijven bestaan, doch ik geloof thans nog eenige leidende punten tot de beantwoording dezer vraag te kunnen geven; het zijn de volgende: 1) de omvang der bloeduitstorting welke uit de grootte en hevigheid der verlamming kan berekend worden. 2) Ingevolge de uitkomsten, die ons de ziektekundige ontleedkunde heeft verschaft, behoeft de opslorping een' zekeren tijd, welke van de uitgebreidheid der uitstorting en den ouderdom van den persoon afhangt. Hoe grooter de uitstorting en hoe ouder de lijder is, des te langer duurt de opslorping, en omgekeerd. Kleine extravasaten in krachtige, jonge personen, worden binnen 4—5 weken opgeslorpt, groote bij oude lieden eerst

binnen eenige maanden. 3) Met de opslorping houdt ook de drukking op, welke het extravasaat heeft uitgeoefend, en daarmede zal ook de verlamming afnemen. Men kan aannemen, dat, zoo lang er eene afneming der verlammings-verschijnselen plaats vindt, nog steeds de aanwezigheid van het opgeslorpt wordende extravasaat voortduurt, maar dat er een punt komt, waar de vermindering der verlamming ophoudt (dit stilstaan der verschijnselen schijnt mij toe het voorname punt te zijn!) thans moet men het er voor houden, dat het extravasaat is opgeslorpt, en dat, hetgeen nog van de verlamming overig is, niet meer op rekening komt van deszelfs drukking, en thans kan men de nux vomica en dergelijke geneesmiddelen gaan gebruiken. — In ons geval zijn wij nog niet tot dit punt gekomen, en zullen daarom met de ingeslagene behandeling voortvaren.

4 Junij. Er zijn veranderingen ontstaan, er hebben zich verschijnselen ontwikkeld, die van de grootste beteekenis zijn, verschijnselen in de peripherische deelen, die evenwel niets zijn dan gereflecteerde, terwijl er zich naauwelijks een eenig verschijnsel in de centraaldeelen van het zenuwstelsel heeft vertoond, ofschoon van daar uit de aandoening haren oorsprong heeft genomen; geen spoor van de stralende pijnen in de linker helft van het hoofd, geene duizeling, slechts schijnt de warmtegraad aan den linker voorhoofdsknobbel eenigzins meer verhoogd dan aan het overig gedeelte van het hoofd; in allen gevalle is echter het hoofd heeter dat het overige ligchaam. In weerwil van deze geringe verschijnselen van het hoofd zien wij nog deze volgende symptomen van reflexie; de lijder klaagt namelijk weder over een gevoel van doof-

heid, eene verminderde gevoeligheid in de regter helft des ligchaams, vooral van af de teenen tot aan de knie, zonder dat echter het bewegingsvermogen was gestoord. Dit gevoel is ten deele reeds weder geweken, doch de reeds vermelde trekkende pijnen in den regter opperarm duren voort. De verhoogde warmtegraad van de linker zijde des hoofds, de verschijnselen van reflexie in de ledematen der verlamde zijde, en eindelijk nog de onderdrukte pols, die slechts 48 slagen in de minuut heeft (gisteren ochtend telden wij er nog 64 doch des avonds reeds 58), laten geen' twijfel overig omtrent den aard der zaak. Wij moeten daaruit opmaken, dat er weder eene ontstekingachtige prikkeling in de voorste kwab der linker helft van de groote hersenen is ontstaan, waarvan het te vreezen is, dat zij of weder in eene bloeduitstorting overgaat, of dat hier verweeking zal plaats grijpen. Wij zullen daarom hier streng ontstekingwerend handelen, den lijder 20 bloedzuigers aan de linker voorhoofdszijde en achter het linker oor zetten, koude omslagen op het hoofd aanwenden, en tot afleiding op het darmkanaal een aftreksel van fol. sennae met sulph. magnes. toedienen.

5 Junij. De uitkomst van onze gisteren ingeslagene behandeling is de volgende: een gedeelte der verschijnselen van reflexie is verdwenen, namelijk in den regter arm, doch blijft het gevoel van koude in het regter been en de traagheid van den pols nog voortduren, (48 slagen in de minuut); het hoofd is minder warm dan gisteren, de lijder heeft rustig geslapen, hij klaagt over geene pijn, ook niet bij het opzitten en bij beweging van het hoofd. Wanneer ik mij niet vergis, was het

M. HALL, die het eerst beweerd heeft, dat de pijn bij aandoening der binnen den schedel gelegene deelen bij spoedig heen en weer bewegen en schudden van het hoofd plaats grijpt, en dat dit een kenmerkend, ja pathognomonisch teeken is. Zoo zeer ik ook de onderzoekingen van dezen verdienstelijken man in de zenuwpathologie acht en waardeer, zoo kan ik hem toch ten opzigte van deze bewering geen' bijval schenken. Het is met de aanhoudendheid dezer pijn even eens gelegen, als met de pijnlijkheid bij de door COPLAND aanbevolene aanwending der heete spons bij ruggemergsziekten, daar hare afwezigheid niets geruststellends bevat, en hare aanwezigheid bij het ontbreken van alle overige verschijnselen niets bewijst; men mag dus uit de aan- of afwezigheid van dit symtoom geen gevolg trekken ten opzigte van het al of niet bestaan der ziekte, maar, gelijk overal, slechts uit de vereeniging van alle symptoomgroepen.

9 Junij. Er zijn gisteren weder hersenverschijnselen ontstaan; doch het waren geene stralende pijnen, maar stekende, die dwars door het hoofd gingen, de plaats was echter dezelfde als vroeger. Dit herhaald wederkeeren der pijnen, welker zetel wij in de voorkwab van het linker halfrond der groote hersenen onderstelden, doet vermoeden, dat de oorzaak, welke de prikkeling daar ter plaatse te weeg brengt, hier blijft voortduren, eene meening, welke door de omstandigheid, dat de congestie naar dit deel reeds zoo lang vóór de beroerte heeft geduurd, ondersteund wordt. Genoeg, de prikkeling van dit hersengedeelte is ook gisteren weder te voorschijn getreden en was ook weder met verschijnselen van re-

flexie gepaard. Gijl. herinnert u, dat in weerwil der afwezigheid van hersen- en reflexie-verschijnselelen de aanhoudende eigendommelijke gesteldheid van den pols ons aanspoorde, om op onze hoede te zijn, waarom wij ook met de ontstekingwerende behandeling in matigen graad deden voortgaan. De gisteren plaats hebbende toeneming der hersenverschijnselen heeft ons genoopt, weder tot algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen onze toevlugt te nemen, waarop wij thans de centrale en peripherische verschijnselen, zelfs het overblijfsel van den vroegeren aanval, verdwenen zien; zelfs is er nu ook eene geringe beweging in de vingers der regter hand ontstaan. Het gevoel van mierenkruipen in het regter been is geweken, ook de pols is weder tot op 64 slagen in de minuut geklommen. Deze beterschap kan ons echter, om reden hier iets voorhanden is, dat van tijd tot tijd eene toeneming der prikkeling te weeg brengt, niet afhouden, om met onze tot nog toe gevolgde behandeling voort te varen.

10 Junij. Hetgeen van gisteren tot op heden heeft plaats gehad, bevestigt slechts onze geuite meening. Er zijn namelijk wederom in de linker helft van het hoofd, doch niet meer op de vroegere plaats, maar naar den kant der achterhoofdsstreek heviger pijnen ontstaan, maar die niet naar de peripherie uit- doch doorstraalden, als naar de rigting der hersenvezelen; zij waren met geene peripherische verschijnselen gepaard, doch was de snelheid van den pols weder tot 52 slagen gezonken. Wij zullen tot eene sterkere afleiding onze toevlugt moeten nemen, en met dit doel een groote spaansche vliegpleister in den nek laten leggen.

11 Junij. De warmtegraad van het hoofd is nog steeds een weinig verhoogd, daar en tegen is de pijn weder geweken; ook vertoont er zich niets meer van de reflexieverschijnselen doch is de gesteldheid van den pols (52 slagen in de minuut) nog steeds onbevredigend. De eerste werking der geneesmiddelen is voldoende. Het overige der plaatselijke aandoening (want de verhoogde warmte van het hoofd, alsmede de trage pols pleiten nog steeds daarvoor) geeft ons de dringende aansporing, om met de behandeling voort te gaan.

12 Junij. Wij hadden gisteren slechts nog een overblijfsel der hersenaandoening; zoo te vrede stellend deze ook scheen te zijn, zoo konden wij ons toch, met terugzage op het beloop der ziekte, die ons de uitkomst opleverde, dat de hersenprikkeling een' dieperen oorsprong had, daarmede niet te vreden stellen, daar wij eene terugkeering der verschijnselen vreesden. — Hetgeen wij vreesden, heeft nu weder plaats gegrepen: gisteren na den middag klaagde de lijder weder over trekkende pijnen, aanvangende aan den linker voorhoofdsknobbel; tevens vertoonden zich ook verschijnselen van reflexie, — die trekkende pijnen, even als zij na de aanwending der strychnine voorkomen, het hevigste in de regter verlamde zijde, doch ook ofschoon veel geringer, in de linker. Er werd wederom eene algemeene en plaatselijke bloedsontlasting verrigt en koude omslagen op het hoofd gelegd.

15 Junij. Nadat eergisteren zich eenige voorbijgaande teekenen hadden vertoond, zijn er gisteren avond wederom in het centrum der aandoening, namelijk in het linker halfrond der hersenen, pijnen ontstaan, doch

meer boven op het wandbeen, zonder dat echter de warmte des hoofds aanmerkelijk verhoogd was, en zonder dat zich daarbij verschijnselen van reflexie hebben gevoegd, alzoo weder een bewijs, dat wij met geene voorbijgaande irritatie te doen hebben, die kort vóór dat de lijder hier kwam, eene scheiding door bloeduitstorting maakte, welke wel voor het oogenblik plaats had, doch niet aanhoudend was. Daarop hebben wij ook onze behandeling gegrond; het is de vraag, of wij daarmede eene gunstige uitkomst zullen erlangen. Indien de kunstmatige prikkel in den nek niet spoedig eenig gevolg vertoont, zullen wij denzelven meer nabij de aangedane plaats aanbrengen.

16 Junij. Gisteren avond had er weder eene toeneming der aandoening plaats. Gijl. ziet dus, dat de hersenprikkeling voortduurt, ofschoon slechts bij tusschenpoozen. Dit tusschenpoozend verschijnsel bij lijden van het middelpunt der gevoels-spheer, van de hersenen en het ruggemerg, is eene zeer opmerkelijke daadzaak, die ligt tot dwalingen kan aanleiding geven. Bij hersenwaterzucht der kinderen is in den aanvang het tusschenpoozende der verschijnselen zeer gewoon. Ik heb zeer dikwijls bij ware hersenwaterzucht, niet bij de intermittens maligna cerebralis der kinderen, welke zoo dikwijls voor hersenwaterzucht wordt aangezien, neen, bij zuiveren, waren hydrocephalus dit tusschenpoozend karakter waargenomen. De kinderen hebben in de namiddaguren verschijnselen van hersenprikkeling; na middernacht houden zij op en in den morgenstond schijnen de kinderen volkomen gezond te zijn, zoodat zelfs de geneesheer zich daardoor dikwijls laat bedriegen. In

de namiddaguren komen de verschijnselen van het hoofd op nieuw te voorschijn, zoo gaat het voort, totdat zij aanhoudend worden, en thans komt de hulp van den arts meestal te laat. Ook bij aandoening van het ruggemerg wordt dikwijls een tusschenpoozend karakter waargenomen, zooals met name bij de meningitis spinalis. — Ook onze lijder is gedurende den dag vrij van hersenverschijnselen geweest; eerst in de middaguren traden zij te voorschijn; ja, dagen lang maken zij eene tusschenpoozing; thans echter herhalen zij zich veelvuldiger, schier dagelijks. Dit intermitteren der verschijnselen mag evenwel geene illusie omtrent den aard der onderhavige ziekte gedoogen, en het allerminst op onze behandeling invloed hebben.

17 Junij. Wij hebben gisteren het middel doen aanwenden, hetwelk wij reeds voor eenige dagen als datgene hadden aangewezen, waarvan wij nog gevolg te wachten hebben, namelijk ter plaatse, waar wij in de hersenen den hoofdzetel der aandoening hebben aangenomen, aan de linkerzijde des hoofds een cauterium (het unguent. acre) aangewend, en willen hier, zoodra de korst is afgevallen, eene fontanel daarstellen, even als men zulks bij verouderde ontstekingen van andere deelen, b. v, der gewrichten, doet. Maar waarom de aanwending van een cauterium potentiale en niet van eene moxa? zult Gijl. vragen. Ik wil mij, als antwoord daarop, slechts op het gezag van LARREY beroepen, die, zoo als bekend is, zeer veel van moxa's houdt, doch daarbij aanraadt, om dezelven niet op den met spieren bedekten schedel te plaatsen.

19 Junij. Gisteren heeft zich weder, op hetzelfde

punt als vroeger, eene hevige pijn, die zich over een groot gedeelte der linker helft van het hoofd uitstrekte, geopenbaard. Het oor heeft daaraan geen deel genomen, zoo als eenmaal het geval zou zijn geweest, maar wel het linker oog; er ontstond vonkenzien, ook was de pupil, even als bij vroegere aanvallen, verwijd. Eerst heden morgen klaagt de lijder over enkele peripherische verschijnselen, namelijk eene scheurende pijn in het verlamde been en vermindering in deszelfs beweging. De pols is niet meer vertraagd. Darm- en pisafscheiding zijn natuurlijk; de urine is wel een weinig slijmig troebel, maar bevat niet het bij hersenziekten zoo kenmerkend bezinksel, hetwelk GOELIS het eerst bij heete hersenwaterzucht heeft waargenomen, waaraan hij echter ten onregte, zoo ik meen, eene zoo groote waarde heeft gehecht, daar het zoowel dikwijls ontbreekt, als ook in andere hersen- en ruggemergsziekten wordt aangetroffen. Dit is namelijk het aardachtige, krijtwitte bezinksel, als of men gepoederd krijt in de urine had gestrooid; het bestaat hoofdzakelijk uit aard-phosphaten; gelijktijdig pleegt de urine, zelfs de versch geloosde, alcalisch te reageren, eenen stinkenden reuk te hebben en somtijds koolzure ammonia te ontwikkelen. Maar wanneer ook dit hulpverschijnsel de onderkenning ondersteunt, zoo hecht ik aan deszelfs afwezigheid geene groote waarde, doch wel aan deszelfs aanwezigheid. — In allen gevalle moet hier aan deszelfs mogelijk ontstaan gedacht worden.

21 Junij. Sedert 48 uren hebben zich geene hersenverschijnselen geopenbaard, hetgeen ons echter geene verzekering geeft, dat zij niet weder op nieuw te voorschijn

zullen treden ; Gijl. hebt zulks herhaaldelijk gezien. Zelfs wanneer slechts de verschijnselen van reflexie weder ontstaan, is het te verwachten, dat die der hersenen spoedig zullen volgen. — Die der verlamming hebben geenen voortgang ten goede gemaakt. Heden morgen heeft de lijder weder ligte trekkingen in den verlamden arm ontwaard. Op de plaats, die door het ung. acre vernield is geworden, vangt de afstooting der korst reeds aan en zullen wij, zoodra dit is geschied, hier de fontanel zetten. — Het plaatsen van eene fontanel op den schedel heb ik in langdurige ziekten der hersenen, zelfs organische, als hoogst nuttig leeren kennen; ik wil niet zeggen dat het steeds genezing, doch meestal veel vermindering van het lijden aanbragt. Ik herinner mij nog eene vrouw, bij wie van het rotsachtig gedeelte van het slaapbeen de vernieling voortging tot aan de hersenen; zij had de vreesselijkste, aanhoudende pijnen, die niet in het minst door narcotica werden verminderd ; er ontstond, ten gevolge daarvan, zelfs vermagering en reeds uitterende koorts. Een cauterium potentiale op het schubachtig gedeelte van het slaapbeen aangewend, verminderde de pijnen aanmerkelijk, en verschoof den doodelijken uitgang nog eenigen tijd. Bij vrouwen, vooral meer bejaarde, die vroeger aan hysteria cephalica leden, komt veelvuldig eene verouderde irritatie der hersenvliezen voor 1), waar de lijderessen over hevige pijn boven op den schedel volgens den loop der sutura sagittalis of aan eene van derzelver zijden, (veelal aan der egter) klagen, en waar men dan na den dood het spinnewebs-

1) Door den ouden AUTENRIETH, het eerst beschreven,

vlies verdikt, met het harde en zachte hersenvlies vergroeid, en de dusgenoemde Pachionische klieren tot de dikte van eene boon gezwollen, en de beenderen daarover schier geheel opgeslorpt aantreft. Narcotica, nervina, opium, asa foetida, castoreum enz. helpen hier volstrekt niets, schaden veeleer; daarentegen zijn herhaalde bloedsontlastingen en de plaatsing van eene fontanel op den schedel de voorname en alléén weldadige middelen. — Zoo willen wij dan ook hier hopen, dat het middel, zoo veel zulks mogelijk is, het gewenschte doel zal bereiken.

6 Julij. Na langen tijd voortgezette ontstekingwerende behandeling, herhaalde bloedsontlastingen, de aanwending van koude omslagen en afvoerende middelen, ontstond wel meermalen een stilstand in de hersenverschijnselen, maar geen geheel verdwijnen derzelven. Wij besloten dus tot de aanwending van het cauterium op den schedel. Tot nu toe is het gevolg van dit middel zeer bevredigend; want slechts in de twee eerste dagen na zijne aanwending zijn er hersenverschijnselen te voorschijn gekomen, waarvan het echter niet duidelijk was, of zij niet slechts een gevolg der huidprikkeling waren, daar zij niet duidelijk gepaard gingen met symptomen van reflexie. Die der verlamming zijn tot op een zeker punt gebeterd: de lijder gaat nog steeds eenigzins waggelend en onzeker, den regter arm kan hij wel bewegen, maar niet de vingers. Wij hebben reeds strychnine in de fontanelwond doen instrooijen, (des morgens en des avonds gr. $\frac{1}{6}$ salpeterzure strychnine), doch zonder een merkbaar gevolg. Indien wij volkomen zeker zijn, dat de hersenverschijn-

selen geheel hebben opgehouden, zoo zullen wij tot een ander middel overgaan, namelijk tot de aanwending van het electro-magnetisme. Onder alle middelen ter opwekking van de spierkracht is dit het voornaamste. Ik ben in het begin slechts op de grootsprekende aanprijzingen van hetzelve in de openbare bladen, aanprijzingen, die het eerst van de ontdekkers en uitvinders der verschillende electro-magnetische toestellen uitgingen, iets meer dan wantrouwig geworden, althans ik ging tot hare aanwending slechts met eenigen schroom over, en in de onderstelling, van bedrogen te worden. Het eerste geval, waarbij ik het electro-magnetisme aanwendde, betrof eenen Russischen zeekapitein, die zoo verschrikkelijk verlamd was, dat hij door 2 personen ondersteund tot mij moest gebragt worden, met uithangende tong en sprakeloos, zoodat ik hem, slechts om eene proef te nemen, tot iemand zond, die een' electro-magnetischen toestel bezat. Hoe verwonderd was ik, toen dezelfde officier na 6 weken zonder steun mijne kamer binnentrad, om mij voor mijnen goeden raad te bedanken. — Ook bij verlammingen der geslachtswerktuigen, vooral bij de impotentia, schijnt dit middel van zeer goede werking te zijn.

9 Julij. Eens is het electro-magnetisme door middel van den zoogen. KEIL'schen toestel aangewend. Een groot gevolg is van die enkele aanwending niet te verwachten, te meer daar men den toestel slechts $\frac{1}{4}$ uurs en in matigen graad heeft laten werken; doch zelfs deze enkele aanwending heeft zich reeds gunstig voor den lijder betoond : dadelijk daarop ontstond er eene meerdere bewegelijkheid der verlamde deelen, die echter slechts korten tijd duurde.

19 Julij. De werking van het electro-magnetisme op de verlamde deelen is zeer gunstig; reeds de eerste aanwending van hetzelve betoonde zich zeer voordeelig, ofschoon niet aanhoudend; bij de herhaling van hetzelve was de uitwerking nog gunstiger en van langeren duur, zoodat gijl. thans, na zesmalige aanwending der electro-magnetische kracht, duidelijk gunstige verandering waarneemt. De lijder ligt den arm aanhoudend zonder tusschenpoozingen, en zonder hem te slingeren, tot aan het hoofd in de hoogte; ook de beweging der vingers is beter, hij kan er reeds mede grijpen, en het aangegrepen voorwerp vaster houden, ofschoon nog niet met zekerheid; zoo veroorzaakt hem bepaaldelijk (zoo hij zegt) het brengen van den lepel naar den mond nog veel moeijelijkheid. Het regter been heeft thans weder deszelfs volle kracht herkregen.

25 Julij. De fontanel is in volle ettering en hare werking op het hersenlijden zeer gunstig te noemen, met welks gevolgen wij hier nog te doen hebben. Het bleef echter in dit geval niet blootelijk bij eene stoornis in de verrigting, maar hierbij paarde zich nog eene stoffelijke verandering, namelijk eene opmerkelijk snel plaats hebbende vermagering der verlamde deelen, die thans nog, ofschoon reeds niet meer in denzelfden graad als vroeger, zigtbaar is. Wat het vermageren der verlamde ledematen betreft, zoo moet men daarvan 2 soorten onderscheiden: 1) het afnemen der spieren uit gebrek aan werking. Het is bekend, dat, even als toeneming der spierwerkdadigheid den omvang der spier vermeerdert, zoo omgekeerd derzelver ophouding den omvang vermindert, zonder dat steeds, al heeft de spier-

werking weder plaats, de organische massa weder toeneemt. — 2) Het vermageren, berustende op organische verandering van het weefsel, terwijl de spier eene peesachtige of vetwasachtige gesteldheid heeft aangenomen; hier bestaat geene mogelijkheid van toeneming in omvang. Omtrent het voorhanden zijn der eene of andere soort van vermagering kan slechts een reagens beslissen, dat specifiek op de spiervezel inwerkt, namelijk het galvanisme.

De aanwending van het electro-magnetisme heeft hier blijkbaar zeer gunstig gewerkt; zoo spoedig echter ook in het begin daarop eene beterschap in den verlamden regter arm volgde, zoo vruchteloos betoonden zich de laatste aanwendingen. Er schijnt thans, zooals men dit ook bij het gebruik der douche, der strychnine en andere middelen ziet, eene pauze, een stilstand in de werking van dit middel te hebben plaats gegrepen 1).

---

1) Omtrent dit gewigtig punt in de leer van de werking der geneesmiddelen zeide SCHOENLEIN bij eenen waterzuchtige, bij wien de voorgeschrevene pisdrijvende middelen hunne werking weigerden.

»Men vindt zeer veelvuldig, dat een geneesmiddel een punt van verzadiging in zijne werking op een orgaan bereikt, zoodat zelfs de verhooging der gift niet meer reageert. Het zou van aanbelang zijn, te onderzoeken, of deze werking der geneesmiddelen met andere stellige verschijnselen derzelven overeenstemt, zooals b. v. de digitalis met de narcotische werking derzelve. Was dit het geval, zoo zoude men een steunpunt hebben voor de ter zijde stelling van het middel. De oudere artsen kenden dit verschijnsel zeer wel: zoo lang het middel, zeiden zij, aan het ziekte-proces beantwoordt, treden de andere nadeelige werkingen van hetzelve niet te voorschijn, zoo kan men salpeter in zeer hooge giften tegen

Het is de vraag, wat blijft ons over te doen? hebben wij thans het einde der mogelijke genezing van de door hersenverandering ontstane verlamming bereikt? In dit geval zouden wij aan het einde der behandeling zijn. Of is het slechts gebrek aan plaatselijke terugwerking tegen het middel, daar zij thans haar hoogste punt heeft bereikt? — Wij willen het laatste aannemen, het middel diensvolgens eenige dagen ter zijde stellen, en hopen dan later, bij de weder aanwending van hetzelve nieuwe werking te zien.

5 Augustus. Sedert 3 dagen hebben wij weder het electro-magnetisme aan den verlamden arm doen aanwenden, zonder dat echter eene oogenschijnlijke beterschap had plaats gegrepen. Zou welligt ook later, wanneer de verandering in het linker halfrond der groote

---

ontstekingen toedienen, zonder dat het stoornissen in de spijsvertering te weeg brengt; de geheele werking van het middel is tegen het ziekte-proces gerigt; is dit evenwel bereikt zoo vertoonen zich de nadeelige stellige werkingen van het salpeter. Bij het gebruik van kwikzilver ziet men hetzelfde verschijnsel. — Zoo uitgestrekt, als de oude artsen de zaak beschouwden, wil ik haar geen geloof schenken; maar dat er iets waars in is gelegen, is zeker! Eene dergelijke daadzaak, die ieder practische arts kent, komt ook bij waterzuchtigen voor. De pisafscheiding, hoezeer ook door eenig middel aangezet, houdt dikwijls bij deszelfs verder gebruik plotselijk weder op; zet men het middel dan eenige dagen ter zijde, en geeft men het daarna op nieuw, zoo werkt het weder zonder dat het noodig was, de gift te verhoogen. Voorts ziet men in zulke gevallen, dat dikwijls de werking niet van den graad der prikkeling, van de kwantiteit, maar van de kwaliteit derzelve afhangt, daar het niet steeds noodig is, tot sterkere geneesmiddelen zijne toevlugt te nemen"

hersenen met ter tijd eene genezing ondergaat, dit middel meer krachtdadig werken? Zou ook het koude douche hier eene meer gunstige werking dan dit zoo specifiek op de bewegingszenuwen inwerkend agens uitoefenen? Dit zijn vragen, die slechts door de waarneming kunnen beantwoord worden. Wij willen de aanwending van het electro-magnetisme weder ter zijde de stellen, te meer daar de lijder weder over pijn in de diepte der linkerzijde van het hoofd klaagt, ofschoon er geene andere daarvan afhankelijke verschijnselen in den pols, de ledematen enz. te bespeuren zijn, en willen wij ons vooreerst daartoe bepalen, om de voeding van den lijder weder te verminderen en hem streng waar te nemen, opdat de ziekte uit verzuim dezer omstandigheden niet weder dezelfde hoogte als vroeger bereike.

Daar weinige dagen daarna de kliniek werd gesloten, zoo zal het welligt den lezer van aanbelang zijn, iets omtrent het verder beloop der ziekte tot het ontslag van den lijder met korte woorden te vernemen.

Van den 10^{en} Augustus werd de koude begieting bij den lijder aangewend, doch zonder merkbaar gevolg. Integendeel klaagde hij sints dien tijd over hevige hoofdpijnen, die 2 malen in deze maand met zulke hevige congestie vergezeld gingen, dat men weder tot matige algemeene bloedsontlastingen moest overgaan. De hoofdpijnen keerden sedert dien tijd wel terug, maar niet meer zoo diep in den schedel, doch meer in de uitwendige hoofdbekleedselen, meer van eenen scheurenden trekkenden aard en zonder eenige verschijnselen van reflexie. De lijder gebruikte langen tijd daartegen

extr. aconiti, terwijl de fontanel op het hoofd werd open gehouden, met gering gevolg. Eerst nadat de hoofdpijnen meer een tusschenpoozend karakter hadden aangenomen en sulph. quinin. was toegediend, verdwenen zij allengs. — In het begin van October verliet de lijder op zijn eigen verlangen de ziekeninrigting, ofschoon niet volkomen genezen (de regter arm was nog steeds zwak, de beweging der vingers nog steeds gehinderd), doch veel gebeterd.

Bijvoegsels tot eenige ziektegevallen.

Het *Bright'sche geluid* 1) zou men bij het betasten van den buik waarnemen, zoodra er uitzweeting van stolbare lympha heeft plaats gehad. De zaak is waar en niet waar, en bewijst weder, dat het verschijnsel niet stellig is voor een' ziektetoestand, maar van zekere omstandigheden afhankelijk is. Slaan wij een oog op den aard der aandoening, zoo zal het ook duidelijk zijn, dat het in sommige gevallen aanwezig kan zijn, en in andere wederom ontbreken. Het ontstaat daardoor, dat eene plaats van het darmkanaal vastgehecht is, en de lucht bij betasting door die vastgehechte darmkronkeling gedrukt wordt. Ligt deze oppervlakkig, door exsudaat met den buikwand vereenigd, zoo zal men het Bright'sche geluid waarnemen; ligt zij echter in de diepte, zoo moet dit teeken natuurlijk ontbreken. Dat het op de genoemde wijze ontstaat, blijkt ook daaruit, dat wanneer het op eenige plaats door betasting is te weeg

---

1) Vergel. pag. 319.

gebragt en de lucht uit de darmkronkeling is weggedrukt, hetzelve voor het oogenblik op die plaats verdwijnt.

De lijder, die aan geelzucht met ontstekingachtige opzetting der leverkwab lijdt, klaagt over eene pijn, die hij bij diepe inademing naar het *linker* schouderblad schietende ontwaart 1). Dit is een verschijnsel, dat bij leveraandoening buitengewoon veelvuldig voorkomt, een bewijs, hoezeer men zich kan vergissen, wanneer men bloot de plaats der pijn in aanmerking wilde nemen. Op een dergelijk zonderling verschijnsel heeft STOLL bij de borstvlies- en bij de longontsteking opmerkzaam gemaakt, dat, namelijk, het ziekelijke voortbrengsel zich aan de tegenovergestelde zijde bevond, van die, waar gedurende het leven over pijn werd geklaagd; zooals bekend is vertoont zich bij de ontsteking van het hart volgens de opgave van KREYSSIG, de pijn somtijds diep in den buik in de nabijheid der blaas, bij de ontsteking van het heupgewricht wordt de pijn in het kniegewricht ontwaard enz., kortom de bepaling der aangedane plaats volgens den zetel der pijn is niet steeds voldoende. — Ik heb een merkwaardig geval met TEXTOR waargenomen: bij eenen persoon waren na eene beleediging van het hoofd de hevigste verschijnselen van geelzucht ontstaan, doch zonder pijnlijkheid der leverstreek, ook niet bij betasting, daar en tegen klaagde de lijder over pijn in het linker hypochondrium; de lijder bezweek en bij de

---

1) Vergel. pag. 434.

lijkopening vond men abscessen in de lever. Ook de oudere artsen hebben vermeld, dat wanneer bij de leverontsteking de pijn in het regter hypochondrium in den aanvang zeer hevig is, dezelve, zoodra er resolutie ontstaat, hier geheel verdwijnt, en nu in het linker hypochondrium wordt ontwaard, zonder dat in de milt de geringste verandering was waar te nemen.

Zeer dikwijls heb ik gezien, dat het *delirium tremens*, vooral de eerste maal, tot deszelfs ontstaan meestal nog eenen hevigen zielsindruk behoeft, (wanneer er reeds eenige aanvallen zijn voorafgegaan, zoo breekt hetzelve ook zonder die medewerking uit), en deze is vooral toorn, verdriet, twist gedurende het gebruik van den schadelijken drank. Er hebben somwijlen reeds bij enkele galprikkeling door toorn, verdriet en derg. verschijnselen plaats, die de grootste overeenkomst met die van delirium tremens hebben, zooals ik dikwijls bij vrouwen heb gezien: ten tijde, dat de dienstmeisjes verhuizen, waarbij dan gewoonlijk ongenoegen met degenen, waarbij zij dienstbaar zijn, plaats heeft, pleegden zulke zieken in het Julius-Hospitaal te Würzburg veelvuldig voor te komen; meestal had bij haar gewoonlijk nog stoornis in den stondenvloed plaats: er vertoonde zich beven der handen, groote onrust, ijlen, bewusteloosheid zelfs tot coma toe — Genoeg, tot het ontstaan van delirium tremens wordt meestal nog vereischt de inwerking van enen ziels-indruk, welke zich ook door stoffelijke verschijnselen pleegt te kennen te geven, zooals in sterk, geelachtig tongbeslag, walging,

neiging tot braken, werkelijk braken, niet ten gevolge der dronkenschap, maar der galprikkeling.

Het terugkeeren der *roos* op dezelfde plaats is niet alleen daarom ongunstig, omdat de lijder bloot staat, van bij de eerste gelegenheid weder door de roos te worden aangetast, maar ook wegens een ander onaangenaam voorval, dat ik wel nog niet in het aangezigt maar wel aan de ledematen heb aangetroffen: namelijk, dat ten gevolge van het veelvuldig wederkeeren der roos, eene ontaarding der huidbekleedselen, zoowel der leder als der opperhuid, eene vorming van *elephantiasis* ontstaat. Ik verheug mij, dat mijn opvolger in Zürich, prof. PFEUFER, eenige gevallen, die ik daar heb gezien, tot den doodelijken uitgang heeft vervolgd en toen met prof. HENLE de lijkopening heeft gedaan, welker uitkomst zij in het eerste stuk van hun nieuw tijdschrift hebben medegedeeld. Ik heb namelijk aldaar meermalen gevallen van eenvoudige roos aan de onderste ledematen gezien (steeds waren het personen, bij welke bovendien nog kwaadsappigheid aanwezig was), waar de roos bij de minste aanleiding, alle 8—14 dagen, terugkeerde, totdat zij eindelijk veranderingen in de huidbekleedsels naliet; eerst in de lederhuid, in welker mazen zich eene geleiachtige vloeistof afzette, waardoor eene soort van overvoeding derzelve ontstond, zoodanig, dat zij allengs eene dikte van eenige duimen verkreeg. De spieren werden niet aangetast, en waren slechts in zoo verre mede in het lijden betrokken, dat zij in hare werking gestremd werden en onder de aanhoudende drukking allengs slon-

ken. Van de ontaarding der opperhuid heeft HENLE zeer goed aangetoond, dat zij eigenlijk geene overvoeding mag genoemd worden, maar uit lagen van het niet volkomen ter ontwikkeling gekomen opperhuidweefsel bestaat, welke de groote dikke korsten vormen, die inkervingen bekomen, en dien vorm der huidziekte daarstellen, die men elephantiasis heeft genoemd. Het is in de eerste plaats steeds de roos der huid, welke veelvuldig terugkeert, en eindelijk dezen uitgang heeft.

INHOUD.

Voorrede tot de Nederduitsche vertaling..... pag. V—X.
Voorrede van den Uitgever.....» XI—XVIII.
1e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Braakmiddel ter bekorting van deszelfs verloop verworpen. — Gunstige werking van den calomel. — Toeneming der ziekte na den 14en dag derzelve. — Sopor, dood. Lijkopening .....» 19— 34
2e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Borstaandoening. — Neusbloeding. — Vlocibaarheid van het door koppen ontlaste bloed. — Vermagering van de typhus-lijders. — Vergelijking van het bloed van typhus-lijders met dat van bleekzuchtigen. — Toeneming der borstaandoening. — Aderlating. — Over phthisis als naziekte van typhus. — Genezing....» 35— 53
3e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Schijnbaar goedaardige vorm. — Febres epidemicae malignae sine febre. — Genezing .....» 53— 61
4e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Nervosa stupida. — Longontsteking — Aderlating. — Neusbloeding. — Nogmaals te voorschijn treden der borstaandoening. — Vrees voor oedema glottidis. — Toeneming der buiksaandoening. — Aandoening der luchtpijp. — Oorkliergezwellen. — Ammoniacale urine. Snelle vermagering der typhus-lijders — Herhaalde

toeneming en onderdrukking der vorming van de oorkliergezwellen. — Verschil der urine bij den dag en bij de nacht. — Genezing.....pag. 61— 94

5e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Nervosa versatilis. — Scheiding. — Over de voorzegging der nervosa versatilis. — Verhoogde geslachtswerkdadigheid en eetlust van herstellenden van typhus. — Gewigt der urine zoowel gedurende de ziekte als in het tijdperk der herstelling. — Genezing.....» 95—104

6e ZIEKTEGEVAL. Typhus abdominalis. — Verschillende soorten van hersenprikkeling in den typhus. — Beoordeeling der buiksverschijnselen. — Aandoening van het strottenhoofd. — De episoden in typheuse ziekten. — Ongelijke verdeeling van den warmtegraad. Nervosa versatilis. — Dood. — Lijkopening.....» 105—121

Bijvoegsels tot de ziektegevallen van typhus abdominalis (1—6).....» 121—145

7e ZIEKTEGESCHIEDENIS. Ontsteking in de onderkwab der linker long. — Verklaring der pneumonitis. — Onvolkomenheid der nieuwere [illegible] onderzoek bij centrale longontsteking. — [illegible]eidingen. Genezing.....» 146—154

8e ZIEKTEGEVAL. Ontsteking in de onderste kwab der linker long. — Vrees voor de ontwikkeling van typhus. — Het nerveus worden der longontsteking. — Afneming der ontsteking. — Invloed der aanleidende oorzaken en der individualiteit van den lijder op het verloop en den uitgang der ontsteking. — Scheidingen. — Genezing.....» 154—165

9e ZIEKTEGEVAL. Longontsteking, eigendommelijk zamengesteld met tusschenpoozende koorts. — Genezing.» 165—168

10e ZIEKTEGEVAL. Longontsteking in de bovenste kwab der regter long met gelijktijdige hersen- en darmprikkeling. — Moeijelijkheid der onderkenning. — Gemis aan subjective verschijnselen. — Voortreffelijkheid der nieuwe wijze van onderzoek. — Inflam-

mationes occultae. — Op nieuw te voorschijn treden der longontsteking. — Ontsteking van het hart. — Genezing..... pag. 169—180

11e ZIEKTEGEVAL. Ontsteking der linker long. — Zwarigheid in de bepaling van de oorzaak der ziekte. Stoornis der scheidingen. — De ontsteking tast ook de regter long aan. — Tartarus potassae stibiatus zonder gevolg. — Bloedontlasting, digitalis. — Op nieuw te voorschijn komen der scheidingen. — Over versterkende middelen na longontstekingen. — Voorspelling van longontsteking aan beide zijden. — Genezing..... » 180—191

12e ZIEKTEGEVAL. Ontsteking in de onderkwab der regter long. — Voordeel der nieuwere wijze van onderzoek. — Prikkeling der lever. — Genezing.... » 192—204

Bijvoegsels tot de ziektegevallen van longontsteking (7—12)..... » 195—204

13e ZIEKTEGEVAL. Borstvliesontsteking voor rheumatismus muscularis gehouden. — Uitstorting in den regterborstvlieszak. — Over de aanwijzing tot de operatie van het empyema. — Beperking derzelve. — Opwekking der natuurlijke afscheidingen. — Geringe hindernis bij empyema. — Keuze van het orgaan ter uitscheiding van het ziekelijk voortbrengsel. — Narcosis door digitalis. — Voorzigtiger gebruik der digitalis. — Op nieuw verschijnen der borstvliesontsteking. — Genezing..... » 205—222

14e ZIEKTEGEVAL. Long- en borstvliesontsteking. — Uitzweeting in den linker borstvlieszak. — Ectopie van het hart. — Bevordering der afscheidingen. — Delirium tremens. — Over de paracentesis thoracis. — Vermindering van het uitgestorte vocht..... » 223—236

15e ZIEKTEGEVAL. Gewrichts-rheumatismus. — Beginnende longontsteking. — Miliaria. — Ontsteking van het hartezakje en borstvlies. — Op nieuw ontstaan der pleuropneumonie. — Verborgen zijn van het rheu-

matische ziekteproces. — Verergering van hetzelve. — Genezing..... Pag. 237—250
16e ZIEKTEGEVAL Rheumatismus articulorum acutus. — Aandoening van het hart. — Gierstkorreluitslag. — Zielstoornis. — Weder te voorschijn treden van den gewrichts-rheumatismus. — Aphthae. — Longontsteking. — Dood. — Lijkopening.....» 251—264
17e ZIEKTEGEVAL. Verwijding van de linker hartkamer met geringe overvoeding en lijden der klapvliezen van de aörta. — Zwelling der linker leverkwab, oedema pedum. — Over het bestaan der ziekten na schurft. — Gemis aan subjective verschijnselen bij hartziekten. — Over de aanwending der digitalis bij gebreken der klapvliezen. — Over het gebruik van de digitalis in het algemeen. — Nawerking der digitalis. — Bevordering der darm- en nierafscheiding, aanwending eener moxa. — Beterschap.....» 264—279
18e ZIEKTEGEVAL. Overvoeding en verwijding van het linker hart met ziekelijken toestand van de klapvliezen der a. aörta. — Gewrichts-rheumatismus. — Uitzetting der ribben in de hartstreek (Herzbuckel). — Eenzijdige scheiding door de huid. — Narcosis door het gebruik van digitalis. — Toeneming der hartsverschijnselen. — Scheiding door de urine. — IJlen. — Verband van hetzelve met de hartziekte.....» 279—295
19e ZIEKTEGEVAL. Rheumatismus der buikspieren. — Beperking van denzelven in de pyramidaal-spieren. — Gebrek aan urinescheiding. — Afgang van etter met de stoelontlasting. — Genezing.....» 295—303
20e ZIEKTEGEVAL. Rheumatismus der buikspieren. — Peritonitis met uitgang in uitzweeting. — Ophouding der ontsteking. — Allengs verdwijnen van het ten gevolge van dezelve gevormde gezwel. — Genezing.» 305—311
Bijvoegsels tot de ziektegevallen van heeten gewrichtsrheumatismus. (15—20).....» 312—317
21e ZIEKTEGEVAL. Ontsteking van het buiksvlies met

uitzweeting. — Uitterende zenuwkoorts. — Onrust der lijderes, misslagen in de diëet. — Voortdurende, groene brakingen. — Uitputting, dood. — Lijkopening..... pag. 318—327

22e ZIEKTEGEVAL. Peritonitis puerperalis. — Streng ontstekingwerende behandeling. Aanmerking omtrent de plaatselijke bloedsontlasting. — Etter in de urine.— Verklaring derzelve. — Genezing.....» 327—335

23e ZIEKTEGEVAL. Oophoritis haemorrhagica. — Aanvallen van koude. — Vrees voor de uitbreiding der ontsteking op den plexus pampiniformis. — Gezwel van uit de scheede en den endeldarm gevoeld. — Langzame afneming van hetzelve. — Genezing.....» 335—343

24e ZIEKTEGEVAL. Peritonitis puerperalis. — Metritis septica. — Phlegmasia alba dolens. — Collapsus. — Schijnbare hardheid van den pols. — Phlebitis in verschillende uitwendige aderen. — Hevige koude. — Absces aan de regter dije en den regter arm. — Verschijnselen van longontsteking. — Uitputting, dood. — Lijkopening.....» 344—354

25e ZIEKTEGEVAL. Peritonitis en phlebitis uterina post puerperium. — Kwetsingen en ontvellingen in de scheede. — Streng ontstekingwerende behandeling, herhaalde ruime bloedsontlastingen. — Etter in de urine. — Verschijnselen van persloop. — Langzame herstelling. — Volkomene genezing.....» 355—368

26e ZIEKTEGEVAL. Bedwelming, IJlen. — Moeijelijkheid der onderkenning. — Verschijnselen van typhus abdominalis en phlebitis der v. brachialis. — Dood, Lijkopening, epicrisis.....» 368—375

27e ZIEKTEGEVAL. Perienteritis. — Aanvallen van koude. — Ontsteking der poortader. — Dood. — Lijkopening. — Omtrent de ontsteking der poortader in het algemeen.....» 376—385

28e ZIEKTEGEVAL. Lever- en miltverschijnselen. — Aanvallen van koude. — Pylephlebitis. — Verschijn-

selen van longontsteking. — Verhouding derzelven tot aderontsteking. — Collapsus. — Dood, Lijkopening, epicrisis..... pag. 387—407

29e ZIEKTEGEVAL. Geelzucht met ontstekingachtige prikkeling der regter leverkwab. — Vertraging van den pols. — Omtrent de werking der digitalis in geelzucht. — Genezing..... » 407—414

30e ZIEKTEGEVAL. Geelzucht na het gebruik van kwikzilver. — Jeuking der huid, ijlen. — Vetvorming. — Dood, lijkopening. — Epicrisis. Cirrhosis der lever. » 414—420

31e ZIEKTEGEVAL. Loodkolijk. — De twintigste aanval. — Over den invloed, welken de voedsels op het ontstaan der loodkolijk uitoefenen. — Paralytische verschijnselen in de ledematen. — Genezing..... » 420—424

32e ZIEKTEGEVAL. Ileus. — Peritonitis. — Veranderingen in het colon ten gevolge van metaalvergiftiging. — Dood. — Epicrisis. — Over verplaatsing van het colon..... » 424—429

33e ZIEKTEGEVAL. Bloedbraking, van eene leveraandoening afhankelijk. — Zwartachtig, ontbonden bloed bevattende darmontlastingen. — Pijn in den schouder bij leveraandoening. — Pulsus frequens ex inanitione. — Genezing..... » 430—437

34e ZIEKTEGEVAL. Bloedbraking. — Vermoeden op eene slagaderbreuk der buik-aörta. — Over pulsatio abdominalis. — Het blazen en zingen der slagaderen. — De geneeswijze ex juvantibus et nocentibus. — Vermindering der buikklopping en van het haar vergezellende tegennatuurlijk geluid. — KAEMPF's visceraal-lavementen. — Genezing..... » 438—452

35e ZIEKTEGEVAL. Gezwellen in den buik. — Meening, dat zij van verschillenden aard, in de milt, lever en darmscheilsklieren zetelen. — Geen storingen in de verrigting. — Febricula vespertina. — De geneeskunst heeft hare grenzen. — Convulsien, coma, dood. — Epicrisis, lijkopening..... » 452—467

36e ZIEKTEGEVAL. Carcinoma ventriculi. — Psoriasis syphilitica. — Verouderde buiksvliesontsteking. — Over het braken bij maagkanker. — De urine van den lijder. — Ophouden van het braken en verdwijning van het gezwel in de bovenbuikstreek. — Dood. — Epicrisis.....pag. 468—477

37e ZIEKTEGEVAL. Tegennatuurlijk voortbrengsel in de linker leverkwab en atrophie der milt. — Buikloop, afgang der onverteerde spijzen. — Hoedanigheid van het bloed. — Oedema pedum. — Bronchitische prikkeling. — Aandoening van den pylorus en verwijding van denzelven door eene proefneming opgehelderd. — Dood door uitputting. — Epicrisis.....» 477—490

38e ZIEKTEGEVAL. Buikwaterzucht. — Overvoeding der milt. — Longtuberkels. — Etter in de urine. — Niertering. — De punctie van den buik. — Pisstof in waterzuchtige vloeistoffen. — Herhaling der punctie. — Dood. — Lijkopening, epicrisis .....» 491—510

39e ZIEKTEGEVAL. Longtuberkels. — Diabetes mellitus. — Verwantschap van beide ziektetoestanden. — Opium tot vermindering der vermeerderde pisafscheiding. — Eigendommelijke werking van het opium. — Verschijnselen van persloop. — Oorzaken der pissuiker-vorming. — Verschil der urine op verschillende tijden van den dag. — Beterschap .....» 510—525

40e ZIEKTEGEVAL. Roodvonk. — Hevige keelontsteking. — Eiwit in de urine. — Inwendig uitslag. — Scharlakengierstkorreluitslag. — Dies fatales. — Invloed van den stondenvloed op de heete uitslagziekten. — Uit- en inwendige ontvelling. — Voortgezet onderzoek der Urine. — Genezing.....» 525—540

41e ZIEKTEGETAL. Erysipelas faciei, verbonden met delirium tremens. — Erysipelas serpens. — De koude overgieting bij de aangezigtsroos. — Over de naziekten der roos. — Genezing.....» 541—551

42e ZIEKTEGEVAL. Aanval van beroerte. — Verlam-

ming der regter zijde van het ligchaam. — Trekkende scheurende pijn in den regter voet. — Over het gebruik der nux vomica en hare bereidingen tegen verlammingen na beroerten. — Wanneer is de opslorping van het extravasaat geschied? — Weder te voorschijn treden der bloedophooping naar het hoofd. — Over de door het schudden des hoofds te weeg gebragte pijn bij aandoening der binnen den schedel gelegene deelen. — Tusschenpoozende toeneming der aandoening. — Plaatsing van een fontanel op het hoofd. — Over het witte bezinksel in de urine bij hersenlijders. — Aanwending van het electro-magnetisme op de verlamde deelen. — Aanvankelijk gunstig gevolg van hetzelve. — Stilstand in de werking van dit middel. — Koude overgieting. — Nieuwe verschijnselen van bloedsophooping. — Beterschap ..... pag. 551—572

Bijvoegsels tot eenige ziektegevallen ..... » 573—578

DRUKFEILEN.

Pag. 302,	reg. 11 v.o.	*staat:*	onmiddelijken	*lees:*	middelijken
» 397,	» 18 v.b.	»	ʒ vj	»	ʒ vj
» 411,	» 8 »	»	merkwaardig	»	merkwaardiger
» 451	*worde nog boven de eerste regel gevoegd:* 29 Julij. Wij hebben door de verdere waarneming,				
» 497,	» 8 v.o.	»	potasch	»	soda.

Bij de Uitgevers dezes is mede gedrukt en alom te bekomen:

Dr. C. GOBÉE, Pathologische Studiën, 2 deelen... *f* 4.80

——— Klinische Bijdragen tot de Theorie en Praktijk der Genees- en Heelkunde, met twaalf tabellen en eene plaat, vroeger *f* 5, nu..... » 2.50

——— Kliniek, Tijdschrift voor Wetenschappelijke Geneeskunde, eerste jaargang..... » 4.00

Dr. J. F. KERST, Beknopt verslag van hetgeen in de Heelkundige afdeeling van het Rijks-Militaire-Hospitaal ter instructie te Utrecht, gedurende het jaar 1829 is voorgekomen..... » 1.00

——— Heelkundige Mengelingen met plat. » 2.60

——— Waarnemingen in het gebied der Pathologie en der Pathologische-Anatomie.... » 1.90